

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ - СКОПЈЕ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

[ANNUAL]

книга 38

Скопје, 2012

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Филолошки Факултет „Блаже Конески“ - Скопје
Faculty of Philology „Blaže Koneski“

ISSN 1409-8571

Издавач: Филолошки факултет „Блаже Конески“ - Скопје

За издавачот: Проф. д-р Славица Велева,
декан на факултетот

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Лидија Капушевска-Дракулевска
Мира Трајкова
Агим Лека
Фадил Хоџа
Соња Витанова-Стрезова
Ненад Вујадиновиќ
Милан Дамјаноски

EDITORIAL BOARD

Lidija Kapusevska-Drakulevska
Mira Trajkova
Agim Leka
Fadil Hoca
Sonja Vitanova-Strezova
Nenad Vujadinović
Milan Damjanoski

Адреса: Филолошки факултет „Блаже Конески“, р.фах 567
1000 Скопје, Република Македонија

Address: Faculty of Philology „Blaze Koneski“, PO Box 567
1000 Skopje, Republic of Macedonia

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

на филолошки факултет „Блаже Конески“
на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Книга 38, 2012

ANNUAL COLLECTION

of the Faculty of Philology „Blaže Koneski”
of the University „St. Cyril and Methodius” - Skopje
Volume 38, 2012

Лектура: Марија Паунова

Печати: БороГрафика-Скопје

Тираж: 300

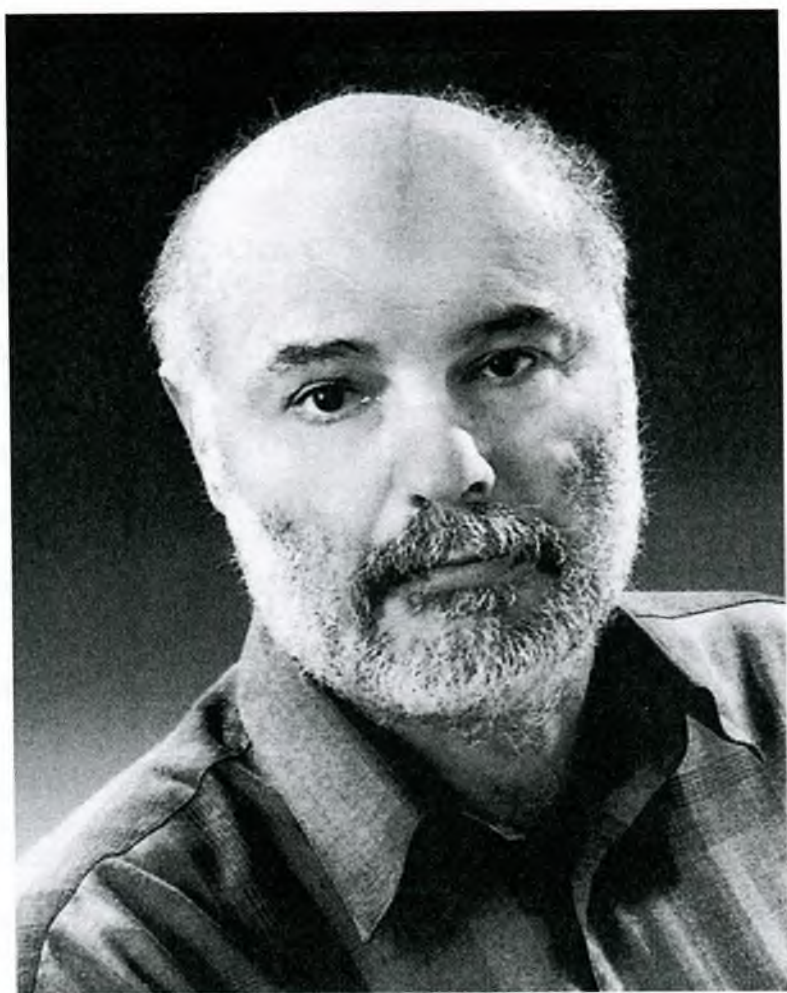
Филолошки Факултет „Блаже Конески“ - Скопје
Faculty of Philology „Blaže Koneski“

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

ANNUAL

книга 38

Скопје / Skopje
2012

*Посвешено
на Љуичо Сџефановски*

СОДРЖИНА

ВО СПОМЕН НА ЉУПЧО СТЕФАНОВСКИ

Јованка ЛАЗАРЕВСКА-СТАНЧЕВСКА

IN MEMORIAM: ЉУПЧО СТЕФАНОВСКИ (1950-2012) 15

Victor A. FRIEDMAN

Subordinate Aspect in Macedonian, Turkish, and Albanian 19

Олга МИШЕСКА ТОМИЌ

Македонските партиципи и нивниот
однос кон реченичните клитики 35

Марија ЈАНЕВА-МИХАЈЛОВСКА

Расветлување на комплексноста на англиската форма ‘LIKE’ 43

Елени БУЖАРОВСКА

Meѓу полисемија и граматикализација: *знае* или *може*? 51

Jovanka LAZAREVSKA-STANCEVSKA

The metaphorization of *TEMPERATURE ADJECTIVES*
in english and in macedonian 59

Ljupčo SPASOVSKI

Conceptual Metaphors of Anger: A Perspective from Macedonian 69

Анжела НИКОЛОВСКА

Теоријата на повеќестраната интелигенција
и нејзината примена во наставата по странски јазици 91

Ирина ПЕТРОВСКА

Сличности и разлики во етнографијата на комуникацијата
во туризмот во англискиот и во македонскиот јазик 103

Liljana MITKOVSKA

Acquisition of overlapping structures: On the use
of the English Genitive vs *of*-construction by Macedonian learners 111

Мери ЛАЗАРЕВСКА

Лексичко-семантичкиот однос на полисемија во англискиот јазик 125

Соња ВИТАНОВА-СТРЕЗОВА

Уникатниот јазичен израз и наративните техники во романот

ЛОРДОТ ЦИМ од Џозеф Конрад 131**Анастасија КИРКОВА-НАСКОВА**

Меѓујазична фонологија: споредба на вокалните системи

на англискиот и на македонскиот јазик 141

Мира БЕЌАР

Варијантите на англискиот јазик и протестната уметност: улогата

на англискиот јазик во протестни натписи, транспаренти и постери .. 153

ПРИЛОЗИ ОД СОБИРОТ ПО ПОВОД 100 ГОДИНИ**ОД РАЃАЊЕТО НА ПРОФ. КРУМ ТОШЕВ****(29.2.1912-29.2.2012) одржан****на Филолошкиот факултет Блаже Конески во Скопје****Ружа ПАНОСКА**

Во чест на почитуванот професор и скромниот човек 169

Трајко СТАМАТОСКИ

Проф. Крум Тошев во моето сеќавање и поимање

кон стогодишнината од раѓањето (29.2.1912) 171

Бистрица МИРКУЛОВСКА

Крум Тошев – прв редактор на „Сердарот“ од Григор С. Прличев,

Државно книгоиздателство на Македонија, 1946 175

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ

Едноставен професор и методичар 187

Атанас НИКОЛОВСКИ

Проф. Крум Тошев во Беране (Црна Гора) (1937/38 и 1938/39) 193

Јелица НИКОЛОВСКА

Сеќавања за професорот Крум Тошев (29.2.1912-20.11.1976) 199

Јованка КЕПЕСКА

Стручната соработка и пријателството

на Крум Тошев и Круме Кепески 201

Димитар ПАНДЕВ

Одбележувањето јубилеи во македонската научна средина 207

ЈАЗИК И ДИДАКТИКА**Атанас НИКОЛОВСКИ**

Македонскиот јазик во актуелните лингвални процеси 221

Звонко НИКОДИНОВСКИ

Семиологија на водата во македонскиот јазик (I дел) 229

Гордана АЛЕКСОВА

Традиционалната наспрема современата настава по втор јазик –
Јазичната вештина *слушање* 249

Емилија ГЕОРГИЕВСКА-САРЖОСКА

Анализа на тематската структура
на есеи на македонски и англиски јазик 261

Мира ТРАЈКОВА

За некои фразеолошки изрази со броеви во францускиот јазик
и нивните еквиваленти во македонскиот и во српскиот јазик 279

Radica NIKODINOVSKA

Il colore 'bianco' nelle espressioni fraseologiche italiane e macedoni 293

Емина АВДИЌ

Учебникот како клучен фактор во наставата
по германски како странски јазик 303

Анета НАУМОСКА

Учебниците по англиски како странски јазик
за основно образование како носители на родова дистинкција 317

Елена ОНЧЕВСКА-АГЕР

„ОЧУДУВАЊЕ“ на наставата по современ
англиски јазик преку проектна работа 329

Руска ИВАНОВСКА-НАСКОВА

Classificazione dei costrutti condizionali 339

Sonja KITANOVSKA-KIMOVSKA

Coordination as a Constituency Diagnostic: A Different View 347

КНИЖЕВНОСТ И КУЛТУРА

Катица КУЛАВКОВА

Поетика и политика на егзистенцијата 357

Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА

Од страшната библиотека и уште
пострашниот килим до страста за читањето 363

Фадил ХОЏА

Поетските особености на диванот (ГАЗЕЛИТЕ)
на државникот и поет БАБУР ШАХ 371

Снежана ПЕТРОВА

A propos des romantiques :reflexions historique, littéraire et sociale 381

Владимир МАТИНОВСКИ

'Култот на сликите' во поезијата на Шарл Бодлер 391

Љиљана УЗУНОВИЌ

Магијата на патувањето: неколку примери кај Кампана и Бодлер 401

Маријана ЃОРЃИЕВА

Социјално-политичките аспекти на интерсубјективноста
во германскојазичната експресионистичка лирика 409

Науме РАДИЧЕСКИ

Христо Смирненски и Јиржи Волкер
PRO ET CONTRA своето време 425

Назим ИБРАХИМ

Јуруците во Република Македонија 439

Марија ЃОРЃИЕВА ДИМОВА

Романескните тематизации и проблематизации на историјата 449

Милан ДАМЈАНОВСКИ

Мотивот на блудниот син во „Робинзон Крусо“ на Д. Дефо
и „Силјан Штркот“ на М. Цепенков 463

Ирина ТАЛЕВСКА

Помеѓу *JOUISSANCE* и симболичкото 477

Lučiana GUIDO ŠREMPF

l'italiano all'estero: pizza, spaghetti, mandolino e mafia 491

ЕКСПОЗЕА ОД МАГИСТЕРСКИ И ДОКТОРСКИ ТРУДОВИ

Калина МАЛЕСКА

Дискурси на моќ во современата англо-американска и македонска книжевност, теорија и критика (докторска дисертација) 505

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

Фразеосемантичко поле *чувства* и *емоции* во рускиот и во македонскиот јазик, (докторската дисертација) 519

Ирен АЛЧЕВСКА

Префиксалните глаголи на движење со пространствено значење во рускиот и во македонскиот јазик – контрастивна анализа (магистерска теза) 531

Драгана КАЗАНЦИОВСКА

Книжевна картографија: градот Рим во италијанската проза на 20 век 547

Валентина ТРАЈКОСКА

Ристо Давчевски како баснописец 553

Јана ИЛИЕВСКА

Судско толкување: теорија и практика 565

ХРОНИКИ

Милица МИРКУЛОВСКА

Златен јубилеј на полонистиката во Македонија 575

Лидија ТАНУШЕВСКА, Дагмара ШЕЛЕНГА

Вроцлавскиот Универзитет и Универзитетот во Ополе домаќини на македонските полонисти и слависти на научно-истражувачката експедиција во Полска 581

Милица МИРКУЛОВСКА, Лидија ТАНУШЕВСКА

Folia Philologica Macedono-Polonica БР. 8 585

Искра ПАНОВСКА-ДИМКОВА, Татјана ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА

„Надградување на студиските програми по македонски јазик како странски“ – проект од програмата темпус 591

Александра САРЖОСКА

Темпус-проект за унапредување на наставата по странски јазик темпус
(511116 – tempus – 1 – 2010-xm tempus – jpcr).

2010-3355 / 001 – 001, South Eastern European Project
for the Advancement of Language Studies (SEEPALS) 599

**Aleksandra SARŽOSKA, Slavica VELEVA,
Ruska IVANOVA NASKOVA, TRAJCE STAMESKI**

Literature and Civilization Courses within the Study Programs of the First
Cycle of the Studies at the Foreign Languages Departments 601

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

Петта Македонско-Чешка научна конференција

(по повод 65 години БОХЕМИСТИКА на Филолошкиот факултет
„Блаже Конески“ – Скопје) 17-18 мај 2012 611

Милена САЗДОВСКА

Важноста на мултилингвизмот во премостување
на јазичните и културните бариери 615

Radica NIKODINOVSKA

Lingua, Letteratura e Cultura Italiana

Atti del Convegno internazionale 623

Zvonko NIKODINOVSKI, Elisaveta POPOVSKA

Langue, littérature et culture françaises en contexte francophone/

Францускиот јазик, книжевност
и култура во франкофонски контекст 631

Елисавета ПОПОВСКА

Негро-африканските литературни теми -еден македонски

Придонес кон француската истражувачка мисла 645

Ирина БАБАМОВА

Хроника на обуката на професорите по француски јазик

на Филолошкиот факултет, 12-16 ноември 2012 649

**ВО СПОМЕН
НА ЛЮПЧО СТЕФАНОВСКИ**

Јованка ЛАЗАРЕВСКА-СТАНЧЕВСКА

**IN MEMORIAM:
ЉУПЧО СТЕФАНОВСКИ (1950-2012)**

Оваа година 38. *Зборник* на Филолошкиот факултет му го посветуваме на професорот Љупчо Стефановски. Постојат најмалку две причини зошто овогодинешниот *Зборник* му се посветува на професорот Стефановски. Првата причина е што професорот речиси целиот свој работен век го помина на Филолошкиот факултет, го посвети на работа со студентите и, несомнено, остави свој печат во работата на Катедрата за англиски јазик и книжевност. Втората е што професорот беше еден од основачите на Друштвото за применета лингвистика на Македонија и нејзин долгогодишен претседател.

Ја имав привилегијата да бидам дел од првата генерација студенти на коишто проф. Стефановски им предаваше Лексикологија на англискиот јазик и да бидам сведок на еден нов неформален пристап во работата со студентите. Умееше на еден несекојдневен начин да им ги пренесе своите знаења на студентите и да ги натера да ја засакаат граматиката, а не на неа да гледаат како на нужно зло. Подоцна кога бев негов асистент бев сведок на неговата посветеност на работата со студентите и времето коешто го минуваше со нив за да им ги објасни проблемите или да им ги разреши дилемите. Можеше да се научи многу како од неговите предавања, така и од дискусиите за јазичните проблеми. Неговата долгогодишна посветеност на лингвистиката и неговото искуство го правеа одличен извор на знаење. Тоа најдобро го знаеја неговите студенти-постдипломци, бидејќи секогаш кога ќе му поставеа прашање тој умееше да ги насочи на вистинскиот пат и да им даде сугестии за можните решенија.

Љупчо Стефановски беше еден од првите кои имаа среќа да се школуваат во САД и да учат директно од изворот. По дипломирањето на Филолошкиот факултет на Катедрата за англиски јазик и книжевност, како еден од најдобрите студенти во својата генерација добива стипендија за постдипломски студии на Државниот Универзитет на Калифорнија – Чико, каде што магистрира на тема “Past Participle Attributives in the English Noun Phrase” и каде што се запознава со најновите трендови и достигнувања во светската лингвистика. Во Чико се запознава со генеративната граматика и потоа своите знаења од оваа најнова област им ги пренесува на своите студенти во Македонија како асистент по предметите Лексикологија и Синтакса на англискиот јазик. Генеративната граматика

ќе биде негово долгогодишно поле на интерес и заедно со неговата професорка и менторка проф.д-р Олга Мишеска-Томиќ ќе ја предаваат и популаризираат во 80-тите години на 20-иот век. Своите знаења од областа на лингвистиката ги продлабочува на Универзитетот во Единбург на Катедрата за лингвистика и фонологија, како стипендист на Британскиот совет. Таму го заокружува и своето истражување од областа на партиципите и наскоро по враќањето од Единбург ја финализира работата на својата докторска дисертација. Во 1985 година, на Филолошкиот факултет во Скопје ја брани докторската дисертација под наслов „Девербативните атрибути во македонскиот и англискиот јазик – контрастивна анализа“. Покрај генеративната граматика, тој кон крајот на 80-тите и почетокот на 90-тите почнува да го проширува полето на лингвистичките истражувања во областа на социолингвистиката, особено во полето на јазичното планирање и етнографијата на комуникација. За тоа сведочат и неговите трудови од таа област како што се „Етнографијата на говорот и деминутивот во македонскиот јазик“, објавен во *Lettre Internationale* во 1996 и „Јазичкото планирање во Република Македонија“ објавен, исто така во *Lettre Internationale* во 1997. Во овие свои трудови проф. Стефановски истакнува дека во сите новонастанати држави на Балканот, јазикот станал основно средство за изразување на националното чувство, како и дека етнографијата на говорот денес е од особено значење за малите народи на кои им се заканува етноцентризмот на големите култури. Во истото списание, истата година го објавува преводот од трудот на Базил Бернстајн „Општествената класа, јазикот и социјализацијата“. Во овој период објавува и трудови и во други реномирани списанија како што се *Balkanistica* и *Balkan Forum*. Во списанието *Balkan Forum* во 1994 го објавува трудот „Language Planning in Post-Yugoslav Macedonia“, а во 1997 во *Balkanistica* го објавува трудот „The Apologetic Diminutive Strategy in Macedonia“.

Во 80-тите и почетокот на 90-тите години, проф. Стефановски учествува во изработката на првиот англиско-македонски речник како дел од тимот којшто го предводи проф. Олга Мишеска-Томиќ. Во процесот на изработка на речникот, целиот тим се среќава со голем број теоретски и практични лингвистички и лексикографски проблеми. Тоа го мотивира проф. Стефановски да разгледува неколку проблеми клучни за лексикографскиот третман на повеќезначноста во трудот под наслов „Проблемот на хомонимијата и полисемијата во лексикографската обработка“. Во трудот „За сложенките во македонскиот јазик“ проф. Стефановски дава исцрпна анализа на сложенките во македонскиот јазик и истакнува дека сложувањето е процес што најсликовито ја одразува врската помеѓу морфологијата и синтаксата.

Во 90-тите години на 20-иот век професорот Стефановски гостува на Универзитетот на Северна Каролина во Чапел Хил, во Соединетите Американски Држави, во својство на визитинг професор, каде што пре-

дава македонски јазик за постдипломци. По враќањето од САД, покрај предавањата по лексикологија на англискиот јазик, тој држи и предавања на постдипломските студии и тоа од предметите лексикологија и семантика на англискиот јазик. Во периодот од 1993 па сè до неговото пензионирање, тој активно учествува во работата на постдипломските студии, како во поглед на креирањето на програмите, така и во поглед на наставата. Оттука и големиот број на магистранти на коишто тој им бил ментор. Со оглед на неговото широко поле на интерес, проф. Стефановски менторира магистерски трудови од областа на англиската лексикологија, семантика, синтакса, прагматика и социолингвистика. Покрај магистерски трудови, професорот менторирал и одреден број докторски трудови од областа на социолингвистиката и когнитивната лингвистика.

Како активен учесник во работата на Друштвото за применета лингвистика, во 1986 тој е избран за член на Организациониот одбор за подготовка на 19-тата годишна конференција на *Societas Linguistica Europaea*, која се одржа во Охрид истата година. Во пролетта 1988 беше Претседател на Организациониот одбор за подготовка на меѓународниот собир *Јазикот и културата*, кој е одржан во Охрид во мај истата година. Од 1995 беше претседател на Сојузот на друштвата за применета лингвистика на Македонија. Во тоа својство го организираше Првиот меѓународен конгрес на Друштвото, кој со голем успех се одржа во Скопје во мај 1998. Од тој конгрес проилезе и Зборникот на трудови од I меѓународен конгрес на применета лингвистика на Македонија, каде што се јавува во тројна улога: како уредник (заедно со Јованка Лазаревска-Станчевска), како автор на Воведот и како автор на воведната статија под наслов „Македонската лингвистика на прагот на новиот век“.

По успешно завршената работа со конгресот и Зборникот на трудови, на почетокот на 2000 год. професорот Стефановски престојува на Универзитетот Стратклајд во Глазгов, Шкотска во рамките на ТЕМПУС програмата. Таму работи на комплетирање на учебникот *English Lexicology* наменет за студентите од III година на Катедрата за англиски јазик и книжевност, како и на студентите на постдипломските студии, особено оние што ги слушаат курсевите по лексикологија и семантика на англискиот јазик. Учебникот излегува од печат во 2006 година и оттогаш е основно учебно помагало за студентите. Содржи 22 лекции каде што детално, со многу примери и вежби за студентите се обработуваат следните области: лексикологијата како лингвистичка дисциплина и основните лексички поимови, како и краток историски преглед на развојот на лексикологијата; понтаму следуваат поглавја посветени на лексичката семантика, зборообразувањето, јазичните вариетети и последниот дел е посветен на лексикографијата.

На крајот не ми останува ништо друго освен да истакнам дека Љупчо Стефановски беше несекојдневна личност којашто остави белег на Катедрата за англиски јазик и книжевност затоа што внесе свежина со

своето ноншалантно и неформално однесување, како во однос на студентите и предавањата, така и во односот кон соработниците. Хуморот, често пати зачинет со доза на цинизам беше составен дел на неговите предавања, но и составен дел од неговите коментари на состаноците кога се дискутираа административни прашања. Студентите ќе го паметат како професор којшто знаеше да ја направи граматиката интересна дисциплина, но во истовреме и како професор којшто инсистираше на висок квалитет. Ние, неговите соработници ќе го паметиме како професор од кого научивме многу.

Victor A. FRIEDMAN

SUBORDINATE ASPECT IN MACEDONIAN, TURKISH, AND ALBANIAN

It is with a mixture of sadness and happiness that I dedicate this article to the memory of my friend and colleague Ljupčo Stefanovski. The sadness comes from the loss of a valued friend and colleague, a perspicacious interlocutor who never tired of discussing all sorts of questions relating to Macedonia, Macedonian, linguistics, and life; one who provided me with numerous insights and helped attract students in the United States to the study of Macedonian; a colleague whose work I was privileged to edit (Stefanovski 1997) and who also edited my own work (Friedman 2000). The happiness is occasioned by the privilege of being invited to contribute to this volume dedicated to Ljupčo's memory, a memory that I shall always treasure.

In the comparative study of Macedonian verbal categories there is a clear differentiation between the study of verbal aspect on the one hand and categories related to mood on the other. Most often, aspectual categories such as the opposition perfective/imperfective (Aronson's 1981 superordinate aspect) and aorist/imperfect (Aronson's 1981 subordinate aspect) are investigated in the context of other Slavic languages, as in Galton (1976) or Деянова (1966).¹ By contrast, categories pertaining to or related to mood are most often compared in the context of other Balkan languages. Thus, for example, we have Gołąb's (1964a) classic study of Balkan conditionals in the South Slavic languages in which he examines the modal uses of the anterior future of the Macedonian type *ke naipraveše* 'will/would have done' and its corresponding constructions in Romanian, Aromanian, Greek and Albanian as well as the corresponding Turkish type *yapacaktı* 'will/would have done'.² Gołąb (1960) was also the first to describe the so-called evidential system of Macedonian — which he labels as "the morphological and semantic opposition of the perceptive and imperceptive forms" — in terms of calquing from Turkish, although the Turkish connection had already been noted for Bulgarian by Цонев (1910-1911), only five years after Трифонов (1905) published the

¹ Fiedler (1970) is an exception, but his main point is that Balkan Slavic verbal aspect is more complex than that of that rest of Slavic and that aspectual oppositions in the Balkan languages are not readily comparable. Other works (e.g. Aronson 1981) treat general features characteristic of Balkan Slavic as a group in opposition to Balkan Romance, Greek, and Albanian.

² See also Belyavski-Frank (2003), which has a substantial section on Balkan Romance, Greek, and Albanian supplementing the focus on South Slavic.

first modern account of the so-called witnessed/reported opposition in Bulgarian. This division of labor is consistent with a typological tendency of modal and related categories to be more open to contact-induced change than tense/aspect categories (cf. Matras and Sakel 2007 and the studies therein), and it is clearly indicated by the situation in Romani (Elšik and Matras 2006).

Here I shall examine the subordinate aspectual opposition aorist/imperfect in Macedonian and Turkish with additional reference to Albanian. Although this opposition is defined in similar or identical terms in all these languages, occurrences of the respective forms in translations are not isomorphic. As a result, a comparison of the Macedonian opposition with what appears on the surface to be the same one in Turkish and Albanian both highlights the internal structure of Macedonian and suggests additional evidence of Macedonian's contact with its Balkan linguistic neighbors. My main points are that aspectual marking has shifted or is shifting from the imperfect to the aorist in Macedonian and that this shift is highlighted by a comparison with the functioning of Turkish aspect. While the shift is consistent with the internal structure of Macedonian, the conditions leading to this shift are characteristic of the area of greatest Balkan linguistic contact, and the data from Albanian supplement this view.

For Macedonian, the opposition in question is that exemplified by the perfective aorist and imperfective imperfect pair *најправие/їправев*, which are labeled *минајќо оїределено свршено време* and *минајќо оїределено несвршено време* 'past definite perfective and past definite imperfective tense,' respectively, in traditional Macedonian grammar. For Turkish, I shall use the term aorist to refer to the past tense in *-DI* of the type *yaptım*, known in classical Turkish grammar as *mazii şuhudî* 'witnessed past' and in modern Turkish grammatical terminology as *belirli, görülen, kesin* or simply *di-li geçmiş zamanı* 'known, witnessed, definite or di-past tense.' Göksel and Kerslake (2005) use the terms *preterite* and *perfective*. I shall use the term 'imperfect' to refer to the past tense in *-yordu* of the type *yapıyordu*, known in classical Turkish grammar as *hikâyei hal* and in modern terminology as *şimdiki zamanın hikâyesi* or *şimdiki zamanın öykülenmesi* literally 'present of narration' but usually glossed as 'imperfect tense' or 'past continuous.' Göksel and Kerslake (2005) define it as the imperfective past tense.

It is necessary to comment here both on the terminology and the choice of paradigms for consideration. I have chosen to use the terms *aorist* and *imperfect* for both languages for the sake of conciseness and in view of their establishment in Slavic, Balkan, and general linguistic literature. (See discussion below.) The Macedonian literary language, like most of the western dialects on which it is based, has lost the opposition perfective/imperfective in the aorist, that is to say the type *їправис* is obsolete and in terms of the modern system no longer exists except for some speakers of the older generations (see Friedman 1993). I first indicated this fact in Friedman (1977:134-35), where I noted that in the course of my fieldwork in 1973-74 a number of recent college

graduates (even some from Eastern Macedonia) found the sentences from Конески (1967) using imperfective aorists unacceptable, or even incomprehensible. While Деянова (1966) already observed the tendency for Macedonian to use a perfective aorist where Bulgarian uses an imperfective aorist, it is important to note that the choice of substitution — perfective aorist or imperfective imperfect — depends on the context. Consider example (1) taken from Конески (1967:427):

- (1) А, не треба, Бошко, доста пивме.
'Oh, it's not necessary/we shouldn't, Boško, we drank enough.'

Younger speakers suggested the perfective *сме најпиле* before the imperfective *сме љиле* as the preferred substitute.³ But in example (2), which is also cited in Конески (1967:423), the imperfect *гржеше* was preferred to the aorist *загржа* as the acceptable replacement:

- (2) Го држа тамо цели три дни и три ноќи.
'They kept him there for three whole days and nights.'

The loss of the imperfective aorist has been discussed at length in Конески *и* *gp.* 1989 as well as Friedman 1993.

Another restriction on the data considered here arises from the fact that like the perfective present in western Macedonia and in the literary language, the Macedonian perfective imperfect of the type *napravev* is restricted to modal and subordinated contexts. Thus, in the indicative past-tense independent clauses that constitute the basis of the present investigation, aorists are always perfective and imperfects are imperfective.

With regard to Turkish, it is necessary to observe that in grammars written in Western languages the term 'aorist' is used to refer to the paradigm formed with the suffix *-r* of the type *yapar*, known in Turkish grammar as the *muzari* or *geniş zaman* 'broad tense' (Göksel and Kerslake 2005:467). This usage comes from the original meaning of the Greek $\alpha + \omicron\rho\iota\sigma\tau\acute{o}\varsigma$ which means 'not limitable' or 'not definable.' Nonetheless, without discussing the changes that resulted in the current terminological situation, I shall use the term 'aorist' in this paper to refer to both the Turkish *DI*-past and the Macedonian aorist for the sake of consistency. As for the term 'imperfect,' I am limiting it here to the paradigm in *-yordu*, although this term could also be applied to paradigms exemplified by the forms *yapardı* and *yapacaktı* known in Turkish grammatical terminology respectively as the *muzari hikâyesi* or *geniş zamanın hikâyesi*, literally 'narrated broad tense' and the *niyetli istikbal hikâyesi* or *gelecek zamanın hikâyesi*, literally 'narrated future tense.' These two paradigms can also correspond to the Macedonian imperfect, but they are excluded from

³ The additional shift from past definite to past indefinite reflects other developments that need not concern us here.

consideration here because they are not strictly indicative but often have modal meanings corresponding to the Macedonian hypothetical conditional of the type *би ѝправел* or *би најправил* or else to the perfective imperfect, especially when it is used as an expectative conditional of the type *ќе најправеше* (cf. Kramer 1986). In other words, only the Turkish imperfect in *-yordu* has a purely indicative meaning that should correspond consistently to the Macedonian imperfective imperfect. Other categories, including that of status (generally equated with evidentiality), will be excluded from this comparison in order to concentrate effectively on this single feature which, according to the definitions of the respective languages, should exhibit an exact correspondence in every instance, although as will be shown, such is not always the case.

Before continuing with the exposition of aspect, however, I wish to make a brief digression on the category of status. First of all, I concur with Kuryłowicz (1956), Gołąb (1964b), Янакиев (1962), Lyons (1969), and Aronson (1977), among others, when they define mood in terms of the ontological qualification of the narrated event as real or unreal. From this it follows, for example, that the future, like the conditional, imperative and optative, is a mood rather than a tense, since the events denoted by it are unreal. It also follows that a category occurring in indicative forms and expressing the speaker's evaluation of the truth-value of the event as opposed to its objective reality is not a mood but something else. Jakobson (1957) has called the category *evidential*, but given that the subjective evaluation in question is not based on the evidence of the event itself but rather on the speaker's attitude toward the source of information, I prefer to follow Aronson's (1977) use of Whorf's (1938) original term *status* (see also Aronson 1991). I have argued elsewhere that in both Turkish and Macedonian the synthetic imperfect and aorist are marked for confirmative status (Friedman 1979), that is they specify the speaker's willingness to vouch for the truth of the narrated event. Consider in this light examples (3-7).

- (3) Зуза: "Блаже бил во Москва." Коста: "Да, беше."
 (Conversation:6/X/86)
 'Zuza: "Blaže was in Moscow." Kosta: "Yes, [I know] he was.'"

In (3), Zuza introduces a story about Blaže's recent trip to Moscow using the verbal *I*-form (descended from the old perfect), since she wishes to emphasize that she was not in Moscow herself. In his response, however, Kosta, who was also not in Moscow with Blaže and therefore has only hearsay evidence, responds with the synthetic past to indicate that he is aware of the fact, *i.e.*, that he knows about it and that there is no question as to its veracity.

- (4) Кажи како бегаше. (Friedman 1977:30)
 'Tell [the story of] how you ran away.'

Similarly in (4) a daughter is asking her mother to tell the story of how she, the mother, became a *беџалка* 'run-away bride,' an event of which the daughter knows only from hearsay.

- (5) Но потоа **се случија** работи за кои не знаев. (HM 19/VI/74:5)
 'But after that things **happened** which I didn't know about.'
- (6) Во Вуковар, според последните сè уште непотврдени информации, животите ги **загубија** 12 специјалци и тројца цивили. (HM 4/V/91:1)
 'In Vukovar, according to information which has not yet been confirmed, twelve members of the special forces and three civilians **lost** their lives.'

In examples (5) and (6) it is clear from the contexts of the sentences themselves that synthetic pasts are used not because the events in question were witnessed by the narrators, nor because the narrators wish to pretend they were witnessed, but simply because they wish to vouch for the veracity of the statements. Similarly in (7) the second speaker knows that the first one saw him only from that first one's report, yet he uses an aorist because he does not doubt that he was seen even if he was unaware of it at the time.

- (7) — Yoooo, dün seni Halklar Tiyatrosuna girerken görmüştüm ve hemen sonra eczaneden çıkarken gördüm de hastasın sandım da ... (Birlik 1/II/86:21)
 — Eee, aşkolsun de birader, beni tiyatroya girerken **gördün** de ...
 '— Noooo, yesterday I saw you go into the National Theater and right afterwards I saw [you] coming out of the pharmacy and I thought you were sick ...
 — Well, good for you, buddy, so you **saw** me going into the theater ...'

In all of these examples, the speakers using the confirmative forms had not witnessed the events they were describing, they simply accepted them as facts and thus stated them with full confirmation. By contrast, the descendants of the Common Slavic and Common Turkic perfects in *-l* and *-mls*, respectively, are unmarked for status, that is they do not specify confirmation and therefore are used both in contexts where confirmation is irrelevant, as in resultative contexts, and where it is specifically withheld, as in reported, admirative, and dubitative contexts. Since we are limiting our consideration here to the aorist/imperfect opposition in the synthetic paradigms in Macedonian and the corresponding pasts using the marker *-DI* in Turkish, however, it suffices to observe that they are marked for confirmative status in both languages. In the definitions to follow, therefore, we are omitting formulations of marking for status, as this category does not affect the aspectual considerations at issue here.

A survey of the definitions of 'aorist' and 'imperfect' in the two languages under consideration highlights the similarities with which they are viewed. Thus, for example in his definition of the aorist, Конески (1967:423) writes: *Со ова време се искажува минајќо дејствије што го сфаќаме во неговата завршеност* 'By means of this tense is expressed a past action that we comprehend in its completeness.' Lunt (1952:90) writes that the action is viewed as having taken place before the moment of utterance and that, unlike the imperfect, it does not specify contemporaneity. Усикова (1985:95) writes that the aorist ordinarily expresses an action in its concrete entirety (*в едно конкретной целостности*). The Turkish aorist (*DI*-past) is defined by Lewis (1967:127) as the simple past, by Underhill (1976:48) as denoting an action which took place at a definite time in the past, by Кононов (1956:231) as denoting a single event completely finished by the moment of speech (corresponding to the Russian perfective past), and by Deny (1921:396) as the *passé déterminé*, which in the Turkish of Elöve (1941:374) is translated *muayyen mazi*. Gökel and Kerslake (2005:465) use perfective and past. Thus both the Macedonian and the Turkish aorist are defined in terms of pastness, completion or wholeness, and definiteness. The connection between these meanings and markedness relations will be considered after the definitions of the imperfect.

In Macedonian, as in the other Slavic languages that preserve the opposition aorist/imperfect, answers to the question of the chief meaning of the imperfect can be divided into two principal groups: durativity or progressivity on the one hand and coordination or simultaneity on the other. Thus, for example, Конески (1967:426) represents the first view when he writes: *Со ова време се искажува дејствијето што ни се претставува во својето одвивање, што го восприемаме како извесен тек, а не го офаќаме во неговата извршеност* 'By means of this tense is expressed an action that is presented to us in its development, which we perceive (accept) as a certain course (flow) and which we do not comprehend in its completeness.' On the other hand, Lunt (1952:87) espouses the second view with the statement that the general meaning of the imperfect is that of "action viewed as contemporaneous with another moment in the past." In writing of the meaning of the Turkish suffix *-yor*, Aksu-Koç (1988:18) states that it prototypically indicates progressive aspect, that is the on-goingness of the event referred to, although it can also be used to indicate habitual activity. When we add the suffix *-DI* (which becomes *-du* after *-yor* by the laws of Turkish vowel harmony), the action is shifted to the plane of the past. Other grammarians of Turkish such as Кононов (1956:231), Underhill (1976:48), and Ergin (1972:298) specify that the Turkish imperfect in *-yordu* denotes an unfinished action taking place at a definite time in the past, and Кононов adds that it corresponds to the Russian imperfective past. Göksel and Kerslake (2005:466, 468) use imperfective (progressive habitual) plus past.

Thus we see that in both Macedonian and Turkish the aorist and imperfect are defined in virtually identical terms. Basically, the aorist denotes a single, punctative, usually completed event as a point advancing a connected narrative whereas the imperfect denotes duration, coordination, an event in progress or backgrounded and not advancing the narrative. Indeed, Koschmieder (1953) already observed the correspondence between Slavic perfective and imperfective aspect and the Turkish paradigms in *-DI* and *-yordu* decades ago. But what is of interest for this paper are those examples where the expected correspondence does **not** occur, for it is precisely in those cases that we can seek those factors differentiating the Macedonian and Turkish aspectual phenomena and thus come to a deeper understanding of their respective markedness relationships.

In comparing translations from one language into the other or from a third language into both we do find significant divergences from the expected correspondences. Thus, for example, in the Macedonian and Turkish translations of Шолохов (1975), *Судьба человека* 'The Fate of Man,' aorists and imperfects constitute virtually identical percentages of the total finite verb forms in both translations (about 30% aorist and 15% imperfect). However, there are 45 examples where the correspondences are the opposite of those that would be expected, that is one language's imperfect corresponds to the other language's aorist. Of these non-correspondences, 28 — which is to say more than 60% — are of the type Macedonian imperfect-Turkish aorist. In a collection of Macedonian short stories translated into Turkish (Zekeriya 1970) we find similar percentages of past tenses, and of 42 non-correspondences, 36 — that is, 85% — are of this same type: Macedonian imperfect-Turkish aorist. Examples (8-19) are typical representatives of these non-correspondences.

MACEDONIAN IMPERFECT = TURKISH AORIST

(8a) И, по една година се вратив од Кубан, куќарчето го продадов и отидов во Вороњеж. Првин **работев** во дрводелскиот артељ, потоа преминав во фабрика, научив за бравар. (Шолохов 1970:7)

(8b) Bir yıl sonra Kuban'dan ayrıldım, memlekete döndüm, kulübemizi sattım, orada kalmadım, Voronej'e gittim. Önce bir doğramacı kooperatifinde **çalıştım**, sonra fabrikaya girdim. Orada ayaracı olarak çalıştım. (Şolohov 1969:11)

'At first I *was working* in a carpenter shop, then I moved to a factory and learned to be a locksmith.'

(9a) "А зошто ти мене толку долго ме **бараше**?"

Му одговорив: "Јас тебе, синко, и во Германија те **барав**, и во Полска, и цела Белорусија ја изодив и ја пропатував, а ти во Урјупинск си бил." (Шолохов 1970:33)

(9b) "Peki neden beni bu kadar uzun zaman **aradın**?" "Seni her tarafta

aradım da ondan oğlum, sen beni Ourupinsk'te beklerken ben seni Almanya'da Polonya'da, enine bozuna Beyaz Rusya'da aradım." (Şolohov 1969:42)

"So why did you spend such a long time **looking for me**?" I answered him: "I **looked for you** (everywhere,) in Germany, in Poland, I traveled all over Byelorussia, and you turned out to be in Urjupinsk."

(10a) Ете, тоа ти е што се рекло: свадба без свирки и песни ... Сандре денес се женеше без белчишките тапани Три месеци **се милуваа**. Три месеци, бргу минаа, како три зимски дни. (Малески 1969:101).

(10b) İşte, türküsüz, çalgısız düğün buna derler ... Sandre bugün, Belçiş köyü duvarcıları katılmadan düğün yapıyor, seviniyordu. Tam üç ay **seviştiler**. Üç ay, üç kış günü gibi gelip geçti, tıpkı esip geçen yeller gibi. (Zekeriya 1970:13)

'That's what it was, as they say: a wedding without music and songs. Sandre got married today without the Belçište village drums ... They **loved one another** for three months. Three months went by very quickly, like three winter days.'

(11a) Долго **плачев** за неа, но не ја најдов. (Дракул 1969:13)

Ardından uzun zaman **ağladım**, nafile, bulamadım. (Zekeriya 1970:65)

'I **wept** for her for a long time, but [in vain] I did not [could not] find her.'

(12a) Застана на средината ... и долго **гледаше** во сликата со своите добри, маченички очи. (Дракул 1969:15)

(12b) Tam ortada durdu ... yorgun ama sıcaklık dolu gözleriyle bulunduğu yerden uzun zaman fotoğrafa **baktı**. (Zekeriya 1970:67)

'She stood in the middle ... and for a long time **looked at** the picture with her kind eyes that had seen so much pain.'

(13a) Долго **сидевме** крај огнот. Молчевме. Потоа, кога Јела задрема на столчето, ни текна дека треба да си легнеме. (Дракул 1969:29)

(13b) Uzun zaman ocak başında **oturduk**. Susuyorduk. Yela sandalyesinde uyuyunca, uyku zamanı geldiğini anladık. (Zekeriya 1970:83)

'We **sat** by the fire for a long time. We were silent. Then, as Jela dozed on the chair, it occurred to us that it was bedtime.'

(14a) Тоа доближување цела вечност. (Дракул 1969:27)

(14b) Bu yaklaşma bir ömür kadar **uzundu**. (Zekeriya 1970:80)

'That approach **lasted** for an eternity.'

(15a) Така молчејќи во селото. (Дракул 1969:28)

(15b) Böyle susarak köye **indik**. (Zekeriya 1970:82)

'Thus we **entered** the village silently.'

MACEDONIAN AORIST = TURKISH IMPERFECT

(16a) Уште од првиот ден јас **намислив** да се вратам кај своите.
(Шолохов 1970:18)

(16b) Esir düştüğüm dakikadan beri hep kaçmağı **düşünüyordum**. (Şolohov 1969:24)

‘From the very first day I **thought** of how to get back to my own people.’

(17a) Се **занишав**, но **достојав** на нозе. (Шолохов 1970:30)

(17b) Ayaklarım **titriyordu**, ama yine de ayakta **duruyordum**. (Şolohov 1969:37)

‘I **swayed**, but I **remained** on my feet.’

(18a) Истрив некое зрно во дланките, изедов малку и во џебовите **кладов** за резерва. (Шолохов 1970:19)

(18b) Danelleri ellerimin içinde eziyor, bir azını yiyor, bir azını ilerde yemek için ceblerime **dolduruyordum**. (Şolohov 1969:25)

‘I shucked a few grains in my palms, ate a few, and **put** the rest in my pocket as a reserve.’

(19a) Нашите се **привлекоа** во Грција. Остана Сандре во Врбјани. (Малески 1969:102).

(19b) Bizimkilerse Yunanistan’a **çekiliyorlardı**. Sandre Virbyanın’de kaldı. (Zekeriya 1970:14)

‘Our folks **retreated** to Greece. Sandre was left in Vrbjani.’

Looking first at the Macedonian imperfects corresponding to Turkish aorists (8-15) we see that examples (9), (11), (12), and (13) are all modified by *голџо/uzun zaman* ‘for a long time.’ Except for example (13), which could be conceived of as a state, these examples are all atelic activities in Vendler’s (1957) terms. Similarly, examples (8), (10), and (14) also denote atelic activities. In the case of (15), however, we have the portrayal of an achievement in the course of its development, *i.e.*, as an activity, since the village provides a *telos* (goal). In general, however, the Macedonian imperfects are describing actions without endpoints in terms of duration, whereas the Turkish aorists present these same events as past occurrences without any additional specification — although it is clear that in terms of traditional definitions we would expect the form corresponding to the Slavic imperfective, which is not what we have. On the other hand, in the examples showing Macedonian aorists corresponding to Turkish imperfects (16-19) we see that examples (16), (17), and (19) are all basically activities (or in [17] an activity and a state) that in Turkish are portrayed in the course of their occurrence and which in Macedonian have essentially been telicized (*i.e.*, portrayed as goal-

oriented) and thus transformed into either inchoative (16, 17) or finished (17, 19) achievements (or in [19] as an accomplishment). Example (18) is not really an exact match (Turkish would be *koydum* or *koyuyordum*) but the point is still that the Macedonian accomplishment is portrayed in Turkish as an activity in the course of its development. In terms of markedness relations, it is interesting to note here that the Macedonian aorists are in a sense adding a nuance of perfective markedness by telicizing events that are basically activities, while Turkish is using its imperfect to emphasize the durational nature of the events in question.

The Macedonian and Turkish aspectual systems in terms of the opposition aorist/imperfect can be characterized by the fact that in Turkish the aorist is the least marked, most general past tense whereas the Macedonian aorist is limited to perfective verbs, which is to say that for all practical purposes it is marked for perfectivity. In his monograph on the Macedonian verb, Elson (1990) argues that the aorist is marked with respect to the imperfect on morphological grounds; namely that certain markers (stem vowels in other treatments) can occur only as indicators of the aorist (namely /o/, /i/, Ø as in *вигов, решив, чув*), while the indicators used in the imperfect (/e/, /a/, as in *иравеше, злегааше*) can also occur in the aorist (as in *иочнав, сомлев*), to which he adds as evidence the fact that the imperfect stem provided the basis for new forms, such as the imperfect *l*-form, whereas the aorist stem did not. In my own work, I have insisted that it is the imperfect which is marked based on the aorist's display of characteristics generally associated with (although not necessarily diagnostic of) unmarked forms such as greater frequency and less morphophonemic regularity, and based on the imperfect's semantic specification of durativity as opposed to the aorist's lack of a subaspectual specification. I argue in favor of durativity rather than coordination as the invariant meaning of the imperfect on the basis of examples such as numbers (4), (8), (13) as well as (20) (see also example 22 below):

(20) Работнички играше прволигашки во Косовска Митровица и оттаму се врати со два бода. (НМ 20/VIII/74:13)

'The Workers [a soccer team] **were playing** big league ball in Kosovska Mitrovica and returned from there with two points.' (Friedman 1977:30).

Examples (8), (13), and (20) show imperfects with sequential rather than coordinated action, while in the example of the request for the story of the *беџалка* in (4) the action described by *беџаше* 'ran away' was neither sequential nor coordinated but purely durative. Also, when looking at the comparison of Macedonian and Turkish usage it is clear that duration rather than coordination is the guiding concept. Still, while we see that the Turkish aorist is unmarked for aspect and carries marking only for tense (past) and status (confirmative), it is also true that the Macedonian aorist, in view of the obsolescence of the imperfective aorist, occurs only with perfective verbs. If

we accept the widely held view that in Macedonian as elsewhere in Slavic the perfective aspect is marked with respect to imperfective, then it would appear that in the modern Macedonian literary language the aorist must be treated as marked or becoming marked with respect to the imperfect. Moreover, the comparison with Turkish verbal aspect in which we see that the Macedonian imperfect often corresponds to the unmarked Turkish aspect lends credence to the hypothesis that it is the imperfect that is or is becoming unmarked.⁴

From the point of view of Balkan linguistics we should add that the loss of the imperfective aorist originated in Western Macedonia, where linguistic contact has been most complex: with Albanian, Greek, Aromanian, Romani, and formerly with Judezmo, as well as with Turkish. In Albanian translations, too, we more often see a Macedonian imperfect corresponding to an Albanian aorist rather than vice versa, as in example (21), which is the Albanian translation of the example (8):

(21) Në fillim *punova* në një artel të zhdukthtarëve, pastaj hyra në një uzinë dhe u bëra mekanik. (Sholohov 1978:11)

‘At first I *worked* in a carpenter shop, then I moved to a factory and learned to be a locksmith.’

Example (22) illustrates this same type of correspondence, *i.e.* Albanian and Turkish aorist but Macedonian imperfect. We can also note that as in (20), the Macedonian imperfects denote sequential actions:

(22) Се обидување да завитка цигара, но новинската хартија се цепеше, и тутунот се ступаше на колениците. (Шолохов 1970:16)

U mundua të dredhë një cigare me një copë gazetë, po letra i u ça dhe duhani i u derdh në gjunjë. (Sholohov 1978:15)

bir kâğıt parçası ile kendine bir sigara sarmağa *başladı*, kâğıtı *yırtilan*, tütünler etrafa *dağıldı*. (Şoloxov 1969:14)

‘He *tried* (Turkish: began) to role a cigarette, but the newspaper *tore* (Turkish: tearing) and the tobacco *spilled* onto his knees.’

On the other hand, Albanian also prefers the aorist when the Macedonian/Turkish correspondence goes in the other direction, *i.e.*, when Macedonian has an aorist corresponding to a Turkish imperfect. This situation is illustrated in examples (23) and (24), which are the Albanian versions of (16) and (18), respectively:

⁴ Additional evidence for this argument is that bi-aspectual verbs such as *дипломира* ‘graduate’ are routinely rendered in the imperfect if a 2nd/3rd sg past needs to be specified. Such are the only contexts in which the aorist and imperfect are not homonymous and the aorist would be identical to the present, e.g. *ѿој дипломираше италијански јазик* ‘he graduated/got a degree in Italian.’ The other tendency is to perfectivize these verbs with a prefix, most often *из-*. This second solution is still frowned upon by some normativists, but it is increasingly common (Markovikj 2012).

- (23) që ditën e parë **u mendova** të arratisem. (Sholohov 1978:25)
 'from the very first day I **thought** of escaping [to our own people].'
- (24) Çkoqa ca kokrra tershërë me dorë, hëngra pak dhe pastaj i **mbusha** xhepat që të kem rezerva. (Sholohov 1978:26)
 'I husked some of the grains in my palms, chewed a little bit and **put** some in my pocket as a reserve.'

Thus, in a sense Albanian stands midway between Turkish and Macedonian, since it prefers the aorist in environments when one or the other language chooses and imperfect.

In conclusion, it appears that the Macedonian aspectual system has developed along a path consistent with the internal structure of Macedonian, which has maintained its own concept of the semantic boundaries of subordinate aspect. On the one hand, the loss of the imperfective aorist could be attributed to a systemic simplification resulting from linguistic contact. On the other hand, the rise of markedness in the aorist is a development peculiar to Macedonian. The comparison of Macedonian with other languages of the Balkans exposes the internal mechanisms of the Macedonian system even more clearly than it would appear if the language were viewed entirely by itself. The loss of the imperfective aorist is the chief factor differentiating Bulgarian and Macedonian in this particular respect, while Albanian has a generalized preference for the aorist. The differences between Macedonian and Turkish show that the language specific concepts of superficially identical grammatical concepts cannot be reduced to a single variable without attention to the interaction of context with meaning.

REFERENCES:

- Aksu-Koç, A. 1988. *The Acquisition of Aspect and Modality: The Case of Past Reference in Turkish*. Cambridge: Cambridge University.
- Aronson, H. I. 1977. Interrelationships between Aspect and Mood in Bulgarian. *Folia Slavica* 1:19-32.
- Aronson, H. I. 1981. Towards a Typology of Aspect in the Languages of the Balkan Peninsula. *Folia Slavica* 4:198-204.
- Aronson, H. I. 1991. Towards a Typology of Verbal Categories. *New Vistas in Grammar: Invariance and Variation*, ed. by L.R. Waugh, and S. Rudy, 111-31. Amsterdam: John Benjamins.
- Belyavski-Frank, M. 2003. *The Balkan Conditional in South Slavic*. München: Otto Sagner.
- Birlik*. Üsküp: НИП Нова Македонија.
- Deny, J. 1921. *Grammaire de la langue turque (Dialecte osmanli)*. Paris: École des langues orientales vivantes.

- Elöve, A. 1941. *Türk dili grameri (Osmanlı lehçesi)*. İstanbul: Maarif matbaası.
- Elšík, Viktor, and Yaron Matras. 2006. *Markedness and Language Change: The Romani Sample*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Elson, M. 1990. *A Diachronic Interpretation of Macedonian Verbal Morphology*. Lewiston, NY: Mellen.
- Ergin, M. 1972. *Türk dil bilgisi*. İstanbul: İstanbul üniversitesi edebiyat fakültesi.
- Fiedler, W. 1970. Zur Kategorie des Aspekts in dem Balkansprachen. *Zeitschrift für Slawistik* 15:60-75.
- Friedman, V. A. 1977. *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*. Columbus: Slavica.
- Friedman, V. A. 1979. On the Semantic and Morphological Influence of Turkish on Balkan Slavic. *Papers from the Fourteenth Regional Meeting: Chicago Linguistic Society*, 108-18. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Friedman, V. A. 1993. The Loss of the Imperfective Aorist in Macedonian: Structural Significance and Balkan Context. *American Contributions to the Eleventh International Congress of Slavists*, ed. by Robert A. Maguire and Alan Timberlake. Columbus: Slavica. 1993. 285-302.
- Friedman V. A. 2000. Применета лингвистика и македонските глаголни категории. *Language and Society at the Turn of the XXI Century: Proceedings of the First International Congress of the Macedonian Applied Linguistics Association*, ed. by Ljupčo Stefanovski and Jovanka Lazarevska, 107-113. Скопје: Универзитет "Свети Кирил и Методиј"
- Galton, H. 1976. *The Main Functions of Slavic Verbal Aspect*. Skopje: MANU.
- Gołąb, Z. 1960. The Influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic Dialects. *Folia Orientalia* 1:26-45.
- Gołąb, Z. 1964a. *Conditionalis typi balkańskiego w językach południowo-słowiańskich*. Cracow: PAN.
- Gołąb, Z. 1964b. The Problem of Verbal Moods in Slavic Languages. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 8:1-36.
- Göksel, Asli and Celia Kerslake. 2005. *Turkish: A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Jakobson, R. 1957. *Shifters, Verbal Categories, and the Russian Verb*. Cambridge: Harvard University, Department of Slavic Languages and Literatures.
- Koschmieder, E. 1953. Das türkische Verbum und der slavische Verbalaspekt. *Münchener Beiträge zur Slavenkunde: Festgabe für Paul Diels. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, vol. 4)*, 137-47. München: Isar.
- Kramer, C. E. 1986. *Analytic Modality in Macedonian*. München: Kubon & Sagner.
- Kuryłowicz, J. 1956. *L'Apophonie en indo-européen*. Wrocław: Polska Akademia Nauk.
- Lewis, G. 1967. *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University.

- Lunt, H. 1952. *A Grammar of the Macedonian Literary Language*. Скопје: Државно книгоиздателство.
- Lyons, J. 1969. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University.
- Markovikj, Marjan. 2012. Macedonian language from the perspective in its Balkan environment (language tendencies). *Colloquia Humanistica 1: The Continuity and Discontinuity as a Research Problem*, ed. by Jolanta Sujecka, 81-96. Warsaw: PAN.
- Şolohov, M. 1969. (Suat Derviş). *İnsanın alinyazısı*. Скопје: Нова Македонија.
- Sholohov, M. 1978. (Dhimitër Pasko). *Fati i njeriut*. Prishtina: Rilindja.
- Stefanovski, Lj. 1997. The Apologetic Diminutive Strategy in Macedonian. *Balkanistica 10: Da Mu E Večna Slavata: Studies Dedicated to the Memory of Zbigniew Gołqb* (ed. by V. A. Friedman, M. Belyavski-Frank, M. Pisaro, D. Testen & D. Dyer, *Balkanistica* 10.372-380.
- Underhill, R. 1976. *Turkish Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Усикова, Р. 1985. *Македонскиот јазик*. Скопје: Македонска книга.
- Vendler, Z. 1957. Verbs and Times. *The Philosophical Review* 66:143-60.
- Whorf, B. L. 1938. Some Verbal Categories of Hopi. *Language* 14:275-86.
- Zekeriya, N. 1970. *Makedon hikâyeleri antolojisi*. Istanbul: Tekin.
- Деянова, М. 1966. *Имјерфект и аорисит в славјанскиџе езици*. София: БАН.
- Дракул, С. 1969. *Бела ноќ*. Скопје: Мисла.
- Конески, Б. 1967. *Грамајтика на македонскиот лијтературен јазик*. Скопје: Култура.
- Конески, К. и др. (ред.). 1989. *XV Научна дискусија: Охрид 15-18 VIII 1988*. Скопје: Семинар за македонски јазик литература и култура.
- Кононов, А. 1956. *Грамајтика современноџо јуреџкоџо лијтературноџо јазска*. Ленинград: Академия Наук СССР.
- Малески, В. 1969. *Синовџи*. Скопје: Мисла.
- НМ = *Нова Македонија* Скопје: НИП Нова Македонија.
- Трифонов, Ј. 1905. Синтактични бележки за съединението на минало дејствително причастие с глагола съм в новобългарскија език. *Периодическо сѝписание на Българскоџо книжовно дружесѝтво в София* 66.3-4: 155-92.
- Фридман, В. 2009. *Делоџо на академик Викџор Фридман*. Скопје: Абакус.
- Цонев, Б. 1910-1911. Определџни и неопределџни форми въ българския език. *Годишник на Софијския Универсиџетџи: Истџорико-филолоџически факулџетџи* 7:3-18.
- Шолохов, М. 1975. Судьба человека. *Михаил Шолохов: Собрание сочинений в восьми џомах*, т. 7, 591-623. Москва: Правда.
- Шолохов, М. 1970. (Цветко Мартиновски). *Судбинаџа на човекоџи*. Скопје: Наша книга.

Янакиев, М. 1962. За грамемите наричани в българска граматика “сегашно време” и “бъдеште време.” *Известия на Института за български език* 8:420-32.

Виктор А.ФРИДМАН

ПОТЧИНЕТ ВИД ВО МАКЕДОНСКИОТ,
ТУРСКИОТ И АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК

(Абстракт)

Иако минатото определено свршено време (од свршен глагол, т.е. аористот) и минатото определено несвршено време (од несвршен глагол, т.е. имперфектот) обично одговараат на турскиот аорист со *-DI* односно имперфектот со *-yordu* како и албанскиот аорист и имперфект, има доста случаи кога не се совпаѓаат на начин како би се очекувало. Од податоците внесени во оваа статија се гледа дека маркирањето за *īprajnosī* (дуративност) во македонскиот имперфект придонесува кон фактот дека во случаи на несовпаѓање, најчесто во турскиот има аорист кога во македонскиот има имперфект, иако обратно несовпаѓање исто така се среќава, но многу поретко. Во албанскиот јазик, кога има несовпаѓање од типот аорист-имперфект во било кој правец меѓу македонскиот и турскиот, тогаш во албанскиот се јавува има аорист. И така од ова гледна точка, албанскиот стои меѓу македонскиот и турскиот.

Keywords: aspect, aorist, imperfect, Balkan languages

Олга МИШЕСКА ТОМИЌ

МАКЕДОНСКИТЕ ПАРТИЦИПИ И НИВНИОТ ОДНОС КОН РЕЧЕНИЧНИТЕ КЛИТИКИ

Секавајќи се дека англиските партиципи беа во фокусот на лингвистичкиот интерес на Љупчо Стефановски, одлучив мојов труд да се осврне кон нивните македонски кореспонденти. Во првиот дел на трудот ќе ги определам различните типови на тие кореспонденти, во вториот дел ќе го анализирам нивниот однос кон реченичните клитики, а во третиот ќе направам заклучоци.

1. Типови македонски партиципи

Во македонскиов глаголски систем функционираат облици од наследниците од две од петте морфолошки различни системи прото-словенски партиципи – пасивните минати партиципи и *л*-партиципите.¹

Македонските наследници од прото-словенските пасивни партиципи во многу граматика се наречуваат глаголски придевки.² Називот „пасивни партиципи“ се избегнува, затоа што, додека во повеќето словенски јазици овие партиципи се изведуваат само од преодни глаголи, во македонски тие се изведуваат како од преодни, така и од непреодни глаголи. Јас, меѓутоа, го употребувам називот „пасивни партиципи“, бидејќи, како пасивните партиципи од многу европски јазици, тие се јавуваат не само во предикатска, туку и во атрибуциска позиција.³

¹ Покрај пасивните минати партиципи, во прото-словенскиот имало активни минати партиципи, како и активни и пасивни сегашни партиципи. Во македонскиот јазик прото-словенските активни сегашни партиципи прераснале во глаголски именки, а од другите две врсти партиципи што ги спомнав имаме само трагови. Траг од пасивните сегашни партиципи имаме во сврзникот *бидејќи*, а траг од активните минати партиципи во придавките *бивши* и *бивша*, коишто некогаш претставувале облици на помошниот глагол *сум*.

² Пред сè, во Конески (1967) И Friedman (1993/2003).

³ Многу лингвисти велат дека во европските јазици постојат две врсти морфолошки еквивалентни пасивни партиципи – придавски и глаголски. Спрема Левин и Рапапорт (Levin & Rapaport 1986:625) оие две врсти партиципи се семантички различни. Додека придевските партиципи опишуваат состојби коишто резултираат од претходни настани и не упатуваат кон вршителот на дејството во реченицата,

Македонските пасивни партиципи завршуваат со суфиксите *-н* или *-и̃*, кога се однесуваат кон именки од машки род еднина, *-на* или *-и̃а*, кога се однесуваат кон именки од женски род еднина, *-но* или *-и̃о*, кога се однесуваат кон именки од среден род еднина, и *-ни* или *-и̃и* кога се однесуваат кон множински именки од било кој род. Изборот меѓу суфикси со консонантата *н* и суфикси со консонантата *и̃* е автоматски условен – *и̃* се избира кога последната консонанта од основата на глаголот е *н* или *њ*. Примери давам во Табелата 1:

Табела 1:Облици на пасивните партиципи

	М.Ед.	Ж.Ед.	Н.Сг	Пл
<i>a</i> ₁ <i>чий̃а</i> ‘Имперфект’	<i>чий̃ан</i>	<i>чий̃ана</i>	<i>чий̃ано</i>	<i>чий̃ани</i>
<i>a</i> ₂ <i>оди</i> ‘Имперфект’	<i>оден</i>	<i>одена</i>	<i>одено</i>	<i>одени</i>
<i>b</i> ₁ <i>и̃урне</i> ‘Перфект’	<i>и̃урнай̃</i>	<i>и̃урнай̃а</i>	<i>и̃урнай̃о</i>	<i>и̃урнай̃и</i>
<i>b</i> ₂ <i>скине</i> ‘Перфект’	<i>скинай̃</i>	<i>скинай̃а</i>	<i>скинай̃о</i>	<i>скинай̃и</i>

Некои глаголи со *и* или *е* основи кај коишто облиците на имперфектот се разликуваат од облиците на аористот, имаат по два различни облика пасивни партиципи. Примери се наведени во Табелата 2:

Табела 2: Пасивни партиципи изведени од различни основи⁴

	Пасивни партиципи изведени од	
	сегашни основи	аористни основи
<i>a</i> ₁ <i>брои</i> ‘Имперфект’	<i>броен</i>	<i>бројан</i>
<i>a</i> ₂ <i>йее</i> ‘Имперфект’	<i>йеен</i>	<i>йеан</i>
<i>a</i> ₃ <i>цр̃и̃и</i> ‘Имперфект’	<i>цр̃и̃ен</i>	<i>цр̃и̃ен</i>
<i>a</i> ₄ <i>йлаче</i> ‘Имперфект’	<i>йлачен</i>	<i>йлакан</i>
<i>b</i> ₁ <i>бере</i> ‘Имперфект’	<i>берен</i>	<i>бран</i>
<i>b</i> ₂ <i>меле</i> ‘Имперфект’	<i>мелен</i>	<i>млен</i>

Партиципите во Табелата 2 се изведени од свршени глаголи без префикси. Аналогни парови, како што тврди Конески (1967:435), може да се изведат и од свршени глаголи со префикси. Меѓутоа, во овој случај постојат пасивни партиципи со префикси коишто се однесуваат само кон глаголи со аористни основи и/или пасивни партиципи коишто се

глаголските партиципи се однесуваат кон настани коишто се претставени со именката којашто го означува вршителот на дејството. Васоу (Wasow: 1977) тврди дека глаголските пасивни партиципи се дел на синтаксичката структура, а придевските пасивни партиципи подразбираат промена на категоријата и се формираат во лексиконот. Џакендоф (Jackendoff: 1977) и Абни (Abney: 1987) го оспоруваат тврдењето на Џакендорф, инсистирајќи дека и двата типа партиципи се дел од синтаксичката структура.

⁴Наведени се само облиците од машки род еднина.

однесуваат само кон глаголи со сегашни основи. Како што се гледаво (1), не сите примери пасивни партиципи со префикси се прифатливи:

(1)	a ₁	<i>изброен</i>	a ₂	<i>избројан</i>
	b ₁	<i>искроен</i>	b ₂	<i>*искројан</i>
	v ₁	<i>*насмеен</i>	v ₂	<i>насмеан</i>
	г ₁	<i>засеен</i>	г ₂	<i>засеан</i>

Додека пасивните партиципи коишто се јавуваат во атрибуцка позиција почесто се изведуваат од свршени, отколку од несвршени глаголи, пасивните партиципи коишто се јавуваат во предикатска позиција се изведуваат исто често и од едниот и од другиот тип глаголи. Како што се гледа во (2), партиципот изведен од несвршен глагол е прифатлив само како предикатски партицип:

(2)	a ₁	<i>Тремо̃и е ѝрокусна̃и и расце̃иен.</i>
	a ₂	<i>Тремо̃и е кисна̃и и це̃иен.</i>
	b ₁	<i>ѝрокусна̃иѝо̃и и расце̃иен ѝрем</i>
	b ₂	<i>*кисна̃иѝо̃и и це̃иен ѝрем</i>

Понекогаш, и пасивниот партицип што е изведен од свршен глагол и оној што е изведен од несвршен глагол се прифатливи и како атрибуцки и како предикатски партиципи, но нивните употреби се различни. Така, на пример, *ше̃иан* и во (3a₁) и во (3b₁) значи 'којшто бил на многу места', додека *ѝроше̃иан* и во (3a₂) и во (3b₂) значи 'кого што го прошетале':

(3)	a ₁	<i>ше̃иан човек</i>
	a ₂	<i>ѝроше̃иан човек</i>
	b ₁	<i>Човеко̃и е ше̃иан.</i>
	b ₂	<i>Човеко̃и е ѝроше̃иан.</i>

Облиците од пасивниот партицип од среден род еднина се употребуваат и како неменливи партиципи коишто се изведуваат не само од преодни туку и од непреодни глаголи. Бидејќи се употребуваат само како придружници на облици од помошниот глагол *има* или неговиот негативизиран облик *нема*, ваквите партиципи ги наречувам "минати партиципи" – назив којшто се употребува за неменливите романски и германски партиципи што одат со еквиваленти на помошниот глагол *има*.⁵ Во (4) наведувам примери минати партиципи изведени од преодни и непреодни глаголи:

(4)	a ₁	<i>Му имам дадено мно̃у ѝари.</i>
	a ₂	<i>Го немам видено Пе̃йре̃иѝа.</i>
	b ₁	<i>Тој има до̃јдено овде ѝове̃е ѝа̃иѝи.</i>
	b ₂	<i>Пе̃йре̃и нема бидено ѝа̃мо.</i>

Минатите партиципи што се изведени од несвршени непреодни глаголи, по правило, немаат морфолошки еквивалентни атрибуцки пасивни пар-

⁵ Ретки во словенските јазици, минатите партиципи се јавуваат во англискиот јазик и во балканските романски јазици. Интересно е да се одбележи дека во романскиот и меглено-романскиот јазик тие се еквивалентни на облиците од пасивните партиципи од машки род еднина, додека во ароманскиот јазик се еквивалентни на облиците од пасивните партиципи од женски род еднина. Види Tomić 2006: Глава 5.

тиципи,⁶ иако, како што гледаме во (5), кореспондираат со предикатски пасивни партиципи коишто одат со облици од помошниот глагол сум:

- (5) a₁ Човекоѝ има седено овде.
 a₂ Човекоѝ е седен овде.
 a₃ *седен човек
 б₁ Војникоѝ има бежано.
 б₂ Војникоѝ е бежан од овде и ѝорано.
 б₃ *бежан војник

Треба да истакнам дека реченици како што се (5a₂) и (5б₂) не се пасивни. Како и глаголските изрази што се формираат со облици од помошниот глагол *има*, плус неменливиот минат партицип, глаголските изрази што се формираат со облици од помошниот глагол *сум*, плус облици од пасивни партиципи изведени од несвршени непреодни глаголи изразуваат дејства што почнале во минатото и трајат до моментот кога исказот е искажан, кошто ги наречувам “перфективни”. Додека перфективните изрази со облици од помошниот глагол *има*, плус неменливиот минат партицип можат да се изведат од сите глаголи и да бидат резултативни или да изразуваат искуство, перфективните изрази со облици од помошниот глагол *сум*, плус облици од пасивните партиципи, по правило, се изведуваат само од несвршени непреодни глаголи и можат да изразат само искуство. Во југозападните диалекти, меѓутоа, перфективни изрази со облици од помошниот глагол *сум*, плус облици од пасивните партиципи, може да се изведат и од преодни глаголи. Така, во охридскиот дијалект имаме реченици како реченицата (6):⁷

- (6) %Пијана сум кафе.

Македонските л-партициписе одликуваат од своите прото-словенски претци по тоа што не се јавуваат во атрибуцка позиција;⁸ тие секогаш се употребуваат заедно со облици од помошниот глагол *сум*, и во западните македонски диалекти се јавуваат само во прекажани глаголски изрази.⁹

Македонските л-партиципи завршуваат со суфиксот -л, кога се однесуваат кон машки род еднина, -ла, кога се однесуваат кон женски род

⁶ Свршените глаголи коишто кореспондираат со глаголите во (5), меѓутоа, имаат атрибутивно употребени пасивни партиципи:

- (i) седнаѝ човек
 (ii) избежан војник

⁷ Симболот % означува дека зборот или изразот не е прифатлив во сите дијалекти на дадениот јазик.

⁸ Да одбележаме дека за разлика од македонските л-партиципи, српските/хрватските и бугарските л-партиципи се јавуваат и во атрибуцка позиција. Како што се гледа во следниве примери, македонските еквиваленти на српските/хрватските и бугарските изрази со л-партиципи се пасивни партиципи:

(i)	уснула лейоѝица	српски/хрватски
(ii)	засјала красавица	бугарски
(iii)	засјана убавица	македонски

⁹ Lunt (2003) овие партиципи ги вика “resultative l-participles”, а Конески(1967) “л-форми”.

еднина, *-ло*, кога се однесуваат кон среден род еднина и *-ли*, кога се однесуваат кон множина од било кој род. Во (7) давам примери реченици со *л*-партиципи:

- (7) а. *Вели дека не сум бил ѝамо.*
 б. *Си куѝил нов ауѝо!*
 в. *Пеѝре дошол вчера.*
 г. *Не сѝе биле дома.*

2. Македонските партиципи и реченичните клитики

Л-партиципите, пасивните партиципи и минатите партиципи различно се однесуваат кон јазичните елементи што се синтактички и прозодиски зависни од други елементи во доменот на реченицата, коишто ги наречуваме “реченични клитики”.

Л-партиципите функционираат како домаќини кон коишто реченичните клитики проклитизираат. Во реченици во коишто глаголот е претставен со *л*-партицип, реченичните клитики може да стојат на почетокот на реченицата или десно од субјектот или топикализираниот или фокусираниот елемент, ама никогаш не стојат десно од *л*-партиципот. Така, додека (7а) и (7б) се правилни македонски реченици, (7в) не е:¹⁰

- (7) а. *Ќе → си → ја → вигел Јана.*
 б. *ЈАНА ќе → си → ја → вигел.*
 в. **ВИДЕЛ ќе си ја Јана.*

Никаков реченичен елемент не може да дојде меѓу реченичните клитики и *л*-партиципот. Спрема тоа, ни (8а) ни (8б) не се прифатливи македонски реченици:¹¹

- (8) а. **Си ја ЈАНА вигел.*
 б. **Си ја ВЧЕРА вигел.*

Македонските пасивни партиципи во предикатна позиција функционираат како домаќини кон коишто реченичните клитики може да проклитизираат или енклитизираат.¹² Пасивните партиципи кон коишто клитиките проклитизираат се наоѓаат во својата почетна позиција, додека пасивните партиципи кон коишто клитиките енклитизираат се дигнати во

¹⁰ Додека стрелката што упатува од десно на лево (→) означува дека клитиката проклитизира, стрелката што упатува од лево на десно (←) означува дека таа енклитизира.

¹¹ Звездичката (*) означува неприфатливост (на реченицата, именскиот израз или зборот), а прашалникот (?) означува прифатливост кај некои но не кај сите говорници на дадениот јазик.

¹² Додека *л*-партиципите се однесуваат кон реченичните клитики онака како што се однесуваат глаголските облици што означуваат време, пасивните партиципи се однесуваат онака како што се однесуваат предикатските придевки. Види Tomić (1997, 2000, 2004 и 2012).

фокусна позиција. Сомнителната прифатливост на реченицата (9а), во споредба со прифатливоста на реченицата (9б) покажува дека, кај некои говорници на македонскиот јазик, реченичните клитики можат да дојдат на почетна позиција во реченицата и да проклитизираат кон пасивните партиципи, иако позицијата зад партиципи кон коишто енклитизираат е поприфатлива:¹³

- (9) а. ?Му →се → завршени *йроекѝиѝе*.
 б. ЗАВРШЕНИ←му←се *йроекѝиѝе*.

Клитиките што се наоѓаат лево од пасивните партиципи не секогаш го задоволуваат критериумот за клитизација – нераздвоивост од глаголот. Како што се гледа во (10), во некои случаи, македонските реченични клитики можат да бидат одвоени од пасивни партиципи десно од нив и да енклитизираат кон реченичниот елемент пред нив:

- (10) а. На Пејтреѝа←му←е *йовеќе йаѝи речено да биде йочен*.
 б. На Пејтреѝа ←му←е од сѝрана на комисијаѝа *вешено дека....*

Доста раширеното правило за енклитизација кон првиот елемент во реченицата¹⁴ е во македонските реченици со пасивни партиципи потполно прекршено. Како што се гледа во (11), првиот елемент во реченицата може да биде одвоен од клитиките со некои други елементи и тогаш клитиките проклитизираат кон пасивните партиципи од својата лева страна:

- (11) а. На Пејтреѝа *йовеќе йаѝи* му →е → речено да биде *йочен*.
 б. На Пејтреѝа од сѝрана на комисијаѝа *йовеќе йаѝи* му →е → речено да биде *йочен*.

Минатите партиципи не се домаќини на клитиките; тие одат со облици од неклитичкиот помошен глагол *има* или неговиот негиран пар *нема*, кон коишто реченичните клитики проклитизираат, било да се наоѓаат лево од субјектот или некој друг реченичен елемент, како во (12а) и (12б), или се појавуваат на почетокот на реченицата, како во (12в):¹⁵

- (12) а. ПЕТРЕ *ѝи* →ѝо→ *има дадено йодарокоѝ*.
 б. Подарокоѝ *ѝи* → ѝо → *има дадено ПЕТРЕ*.
 в. Ти → ѝо→ *има ДАДЕНО йодарокоѝ*.

¹³ Реченичните клитики коишто во старословенскиот јазик се наоѓале во втора позиција во реченицата, во македонски и бугарски се претвориле во пред-глаголски клитики. Во македонски, тие формираат проширен домен со глаголот и фонолошки се воглавно проклитички. Разновидното фонолошко однесување на пасивните партиципи покажува дека промената од клитика во втора реченична позиција во пред-глаголска клитика не е сеуште завршена.

¹⁴ Ова правило го поставил Јакоб Вакернагел во 1982 година. Види Wackernagel (1982).

¹⁵ Зборовите што се претставени со големи букви се фокусирани.

Во немаркираните декларативни реченици, минатиот партицип се наоѓа десно од облиците од неклитичкиот помошен глагол *има* или неговиот негативен пар *нема*, и може да се одвои од нив со прилози или прилошки изрази, коишто можат да бидат сместени (а) лево од клитиките, (б) меѓу неклитичкиот помошен глагол *има* и минатиот партицип (в) десно од минатиот партицип или (г) десно од објектот, но не меѓу клитиките и неклитичкиот помошен глагол.¹⁶

(13) *Пејре(веќе) ѝи љо (*веќе)има(веќе)гадено(веќе)ѝогарокоѝ(веќе).*

Минатиот партицип може да се дигне во фокусна позиција на почетокот на реченицата и така да дојде веднаш лево од реченичните клитики. Меѓутоа, како што се гледа во (14), клитиките во овој случај не енклитизираат кон партиципот; тие секогаш проклитизираат кон неклитичкиот помошен глагол *има*:

(14) *ДАДЕНО ѝи → љо → има Пејре ѝогарокоѝ.*

3. Заклучоци

Во македонскиот јазик постојат три вида партиципи – пасивни партиципи, минати партиципи и *л*-партиципи, коишто се разликуваат и по форма и по употреба.

Пасивните партиципи завршуваат со наставки коишто го означуваат нивниот род и број и, како партиципите во многу европски јазици, се изведуваат не само од преодни туку и од непреодни глаголи и функционираат и како атрибути и како предикати. Партиципите што се изведени од свршени глаголи не секогаш може да функционираат како атрибути, а и кога функционираат ако атрибути може да имаат различно значење од морфолошки аналогните партиципи што функционираат како предолато. Оние глаголи кај коишто облиците на имперфектот се разликуваат од облиците на аористот може да имаат по два различни облика пасивни партиципи.

Минатите партиципи се неменливи партиципи коишто се по форма аналогни на облиците од пасивните партиципи од среден род и, како и пасивните партиципи, може да се изведат и од преодни и од непреодни глаголи, носекогаш се јавуваат како придружници на облици од помошниот глагол *има* и неговиот негативизиран облик *нема*.

Л-партиципитеникогаш не се јавуваат во атрибуцка позиција, секогаш се употребуваат заедно со облици од помошниот глагол *сум* и во западните македонски диалекти се јавуваат само во прекажани глаголски изрази.

Л-партиципите, пасивните партиципи и минатите партиципи различно се однесуваат кон реченичните клитики. *Л*-партиципите функционираат

¹⁶Зградите означуваат дека само еден од прифатливите прилози може да биде застапен.

како домаќини кон коишто реченичните клитики проклитизираат, така што клитиките секогаш стојат непосредно лево од нив. Македонските пасивни партиципи во предикатна позиција функционираат како домаќини кон коишто реченичните клитики проклитизираат ако партиципате се во својата почетна позиција, а енклитизираат ако партиципате се дигнати во фокусна позиција. Минатите партиципи не се домаќини на клитиките; тие секогаш одат со облици од неклитичкот помошен глагол *има* или неговиот негиран пар *нема*, кон коишто реченичните клитики проклитизираат.

ЛИТЕРАТУРА:

- Abney, Steven. 1987. *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*. Ph.D. dissertation. MIT.
- Friedman, Victor. 1993/2003. "An outline of Macedonian grammar". Bo Bernard Comrie & Grenville Corbett eds. *Handbook of the Slavonic Languages*. London: Routledge. 245-305. [Препечатено во Људмил Спасов, *Две американски грамајтики на современиот македонски стандарден јазик*. Скопје: МАНУ. 167-262.]
- Конески, Блаже. 1967. *Грамајиканамакедонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.
- Levin, Beth & Malka Rappaport. 1986. "The formation of adjectival passives". *Linguistic Inquiry* 17. 623-661.
- Lunt, Horace G. 1952/2003. *A Grammar of the Macedonian Literary Language* [Препечатено во Људмил Спасов, *Две американски грамајтики на современиот македонски стандарден јазик*. 35-154]. Скопје: МАНУ.
- Tomić, Olga. Mišeska. 1997. "Non-first as a default clitic position". *Journal of Slavic Linguistics* 5/2. 1-23.
- Tomić, Olga. Mišeska. 2000. "On clitic Sites." Bo Frits Beukema & Marcel den Dikken eds. *Clitic Phenomena in European Languages*. Amsterdam: John Benjamins. 293-317.
- Tomić, Olga. Mišeska. 2004. "The Balkan Sprachbund properties: Introduction". Bo Olga Mišeska Tomić ed. *Balkan Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Tomić, Olga. Mišeska. 2006. *Balkan Sprachbund Morpho-Syntactic Features*. Dordrecht: Dpringer.
- Tomić, Olga. Mišeska. 2012. *A Grammar of Macedonian*. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers.
- Wasow, Thomas. 1977. "Transformation and the Lexicon". Bo Peter Culicover, Thomas Wasow & Adrian Akmajian eds. *Formal Syntax*. New York: Academic Press. 327-360.
- Wackernagel, Jacob. 1892. "Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung", *Indogermanische Forschungen* 1, 333-436.

Марија ЈАНЕВА-МИХАЈЛОВСКА

РАСВЕТЛУВАЊЕ НА КОМПЛЕКСНОСТА НА АНГЛИСКАТА ФОРМА 'LIKE'

Омонимијата е вообичаена во англискиот јазик каде една форма може да припаѓа на повеќе зборовни класи. Англиската форма *like* може да биде лексички збор (именка, глагол, придавка, или прилог) или функционален збор (предлог или – сврзник). Поради своите повеќекратни синтаксички функции, не е за изненадување што формата *like* се појавува во огромен број граматички контексти.

Иако навидум се чини дека не постои ништо проблематично во врска со употребата на *like* во однос на зборовните класи бидејќи секоја од нив е прифатлива во стандардниот англиски јазик, сепак, тие причинуваат потешкотии за странскиот изучувач на англискиот јазик. Ситуацијата со *like* особено се усложнува кога *like* не се определува во реченицата како глагол, предлог, сврзник или прилог, туку како дискурсен означувач.

Во нашево истражување ќе се фокусираме на употребите на *like* кои потенцијално би можеле да се анализираат на: а) вообичаените зборовни класи како именка, придавка, глагол, предлог, сврзник; и б) поневообичаените како прилог (смекнувач) и дискурсен означувач.

I. *Like* - именка

/множина/ со значење 'предмети или нешта што ни се допаѓаат', како во (1):

- (1) We often have different *likes* and dislikes

/еднина/ со значење 'лице или предмет што е слично на друг', како во (2):

- (2) Jazz, rock and *the like* ('сличен вид музика')

II. *Like* - придавка

/само пред именки/ во формалниот стил со значење 'да покажува слични особини со друга личност или предмет', како во (3):

- (3) ...a chance to meet people of *like* mind. ('со слични интереси и сфаќања')

III. *Likely* - придавка

Формите *more likely* и *most likely* се вообичаени, како во (4) – (7):

- а) со значење 'веројатен' или 'очекуван'

- (4) the *most likely* cause/outcome

- (5) Tickets are *likely* to be expensive.

- (6) It's more than *likely* that the thieves don't know how much it is worth.
 (7) They might refuse to let us do it, but it is hardly *likely*.

или

- б) со значење 'да изгледа соодветно за дадена цел', како во (8) - (10):
 (8) She seems *the most likely* candidate for the job.
 (9) a *likely* story (речено иронично за вистинитоста на нешто претходно кажано)

IV. *Like* - глагол

со значење 'да сметаш дека некој или нешто ти побудува пријатни чувства, да уживаш во нешто'

- а) Глаголот *like* е еден од оние глаголи кои што обично не се користат во трајна форма, дури и кога се зборува за сегашни случувања, како во (10) и (11):
 (10) John *likes* fast cars. (Not *is liking*) (стативна употреба)
 (11) -What do you think of the soup?
 - I *like* it. (Not *I'm liking it*) (стативна употреба)
 (12) John's got a job in a supermarket, but he *isn't liking* it very much. (динамична употреба)
- б) Глаголот *like* не се употребува без предмет
Like не може вообичаено да се употреби без предмет, како во (13):
 (13) -How do you feel about ballet?
 -I *like it*. (Not *I like.*)
- в) Местото на прилогот *very much*

Прилогот *very much* не може да се позиционира помеѓу глаголот *like* и неговиот предмет, како во (14) и (15):

- (14) а) I *like* you and your sister *very much*.
 б) I *very much like* you and your sister.
 (Not *I like very much you and your sister*).
- (15) а) I *very much like* going to parties and meeting people.
 (Not *I like very much going to parties and meeting people*).

- г) Глаголот *like* + друга глаголка форма

Во британскиот англиски *like + -ing форма* се користи воглавно за уживање во правење нешто, а *like + infinitive* за избор и навики. Во американскиот англиски, *like + infinitive* вообичаено се користи во обете значења. Спореди ги (16), (17) и (18):

- (16) I *like climbing* mountains. (повообичаено за Велика Британија)
 (17) I like *to climb* mountains. (повообичаено за САД)
 (18) When I'm pouring tea I *like to put* the милк in first.
 (Велика Британија/САД)

д) Глаголот *like* може да биде проследен со предмет + друга глаголска форма

(VN-ing) и (VNto inf.), како во (19) и (20)):

(19) I don't *like people phoning* me in the middle of the night.

(20) She *likes people to feel* at home when they stay with her.

д1) Глаголот *like* најчесто е поврзан со додаток кој содржи *дел-реченици со инфинитив*, поретко со додаток со *дел-реченици со сегашен ѝарѝициѝ*, но не е поврзан со додаток составен од *дел-реченици со сврзничоѝ that*, како во (21):

(21) AmE I'd *like you to* help me.

(Not *I'd like that you (should) help me.

д2) Глаголот *like* по кого следи безлична клауза како додаток понекогаш е проследен со *for* во американскиот англиски, како во (22):

(22) a) AmE ` I'd *like for* you to do it now.

b) BrE, AmE I'd like you to do it now.

ѓ) *would like +to* = глаголот *like + to* следи по *would*

ѓ1) Условниот *would like (+инфинитив)* често се користи како учтив начин со значење 'би сакал/а', особено при изразување барање и понуда, како во (23) и (24):

(23) I'd *like* two kilos of tomatoes, please.

(24) -*Would you like to* dance?

-Yes, ok. (Not *Would you like dancing?*)

Обично *to* не може да се изостави после *would like*. *To* може да се употреби наместо повторување на целиот инфинитив, како во (25) и (26):

(25) - Are you interested in going to University?

- I'd *like to*. (Not *-I'd like.*)

(26) - How about playing tennis?

- I'd *like to*.

ѓ2) *If you would like* - учтиви барања

Учтивите барања често започнуваат со *If you would like*, како во (27) и (28):

(27) - *If you would like* to take a seat,

(28) - *If you would like* to come this way.

Would понекогаш се испушта од оваа конструкција, како во (29):

(29) *If you like* to come this way.

ѓ3) *If you like*

Во зависни реченици по *if, any, as, as soon as, who(ever), what(ever), when(ever), where, where(ever)* и *how(ever)* често се користи *like* со значење 'сака'. Треба да се напомене дека *to* скоро редовно се испушта после *like* при употреба по горенаведените сврзници, илустрирани во (30) – (35):

- (30) - Can't I go now?
 - *If you like!* (Not *If you like to*)
 (31) Do it any way you *like* . Come when you *like*.
 (32) You can sit wherever you *like*.
 (33) I'll do what I *like*.
 (34) Stay as long as you like.
 (35) You can buy whatever you like.

V. Like – ѓредлоџ

Следат илустрации на *like* како предлог во (36):

- (36) *Like* many marine painters he had never been at sea.
 (предлог)

а) Изразување сличност со *like* - предлог

Кога *like* искажува сличност многу прилега на предлог. Се користи пред именка или замена: *like* + именка/замена како во (37) – (40):

- (37) You look *like your sister*. (Not *...as your sister)
 (38) He ran *like the wind*.
 (39) *Like his brother*, he is a vegetarian.
 (40) She is dressed just *like me*.

Може да се употребат *very, quite* и други адверби за потсилување за да го модифицираат *like*, како во (41) и (42):

- (41) He is *very like* his father.
 (42) She looks *a bit like* Queen Victoria.

Like може да се употреби при наведување примери, како во (43) и (44):

- (43) She's good at scientific subjects, *like mathematics*. (Not *...as mathematics)
 (44) In mountainous countries, *like Peru*...

Изучувачите на англискиот јазик како странски често се во недоумица кога да употребат *like* или *as* при изразување 'сличност'. Проблемот е во тоа што и *like* и *as* многу често се преведуваат на македонски со *како*.

б) Изразување сличност со *as* - сврзник

As е сврзник. Се употребува пред клауза и пред израз кој започнува со предлог т.е. *as* + *дел-реченица* и *as* + *ѓредлошка фраза*, како во пр. (45) – (48):

- (45) Nobody knows her *as I do*. (*as* + дел - реченица)
 (46) We often drink tea with the meal, *as they do* in China. (*as* + дел - реченица)
 (47) In 1939, *as in 1914*, everybody seemed to want war.
 (*as* + предлошка фраза)
 (48) On Friday, *as on Tuesday*, the meeting will be at 8.30.
 (*as* + предлошка фраза)

в) Преклопување на *like* и *as*в1) *Like* – сврзник само во неформална (колоквијална) употреба

Сврзниците се функционални зборови што поврзуваат зборови или дел-реченици. Тие укажуваат на врската на една дел-реченица со друга преку координација или подредување. *Like* е сврзник кој се смета дека е повообичаен во говорниот отколку во пишуваниот јазик, со значење 'as' или 'as if'. Иако оваа употреба е застапена на обете страни од Атлантикот, сепак пошироко е распространета во американскиот англиски.

(49) AmE, (BrE) Do it *like* I say, not *like* I do.

Во смисла на 'as if' *like* често се наоѓа после глаоците *look*, *feel*, *sound*, и *seem*, како во (50):

(50) а) AmE *Looks like* I'm to have to do this myself.

б) AmE It *sounds like* he's going to be late.

в) AmE Lose ten pounds – or at least *looks like* you did.

Оваа употреба е обележана како некоректна во британскиот англиски, меѓутоа широко е застапена во стандардниот американски говор.

г) Функција или улога

Друга употреба на *as* е да наведе каква функција или улога има некој или нешто т.е. со каква дејност лицето се занимава, за какава цел нештата се користат, на која категорија ѝ припаѓаат, итн. Во овој случај, *as* се користи како предлог, пред именка, како во (51) – (55):

(51) He worked *as a waiter* for two days.

Not*like a waiter)

(52) Please don't use that knife *as a screwdriver*.

(53) A crocodile starts life *as an egg*.

Споредете ја оваа употреба на *as* со *like* во (52) и (53):

(54) *As your brother*, I must warn you to be careful.

Значењето на (52) е 'I am your brother'.

(55) *Like your brother*, I must warn you to be careful.

Значењето на (53) е 'I am not your brother, but he and I have similar attitudes'.

VII. *Like* - прилог (смекнувач) или дискурсен означувач

Понекогаш тешко е да се утврди дали *like* е прилог (смекнувач) или дискурсен означувач. Проучете го *like* во (56):

(56) She *like* said that they would...

Во (56) тешко е да се објасни дали *like* нема определено лексичко значење т.е. дали е дискурсен означувач или прилог (смекнувач) покажу-

вајќи дека пропозицијата се пренесува непрецизно т.е. смекнато. Дискур-
сните означувачите вообичаено се поприсутни во разговорниот јазик.
Разговорот во споредба со другите регистри обилува со многу прилошки
определби кои упатуваат на непрецизност, како што се *like, sort of, kind
of*. Американско-англискиот разговор се разликува од британско-англис-
киот по тоа што многу почесто го употребува *like*. Во американско англис-
киот разговор повообичаено се користат *like* и *kind of* како во (57):

(57) There's *like* no place to put the stuff.

Спротивно на ова, британско-англискиот разговор дава приоритет на *sort
of*.

Како во американско-англискиот така и во британско-англискиот разго-
вор, *like* се користи и во други функции. На пример, често служи да
изрази приближност, како во (58):

(58) I looked for *like* three weeks.

Друга карактеристика на говорната интеракција е употребата на дис-
курсни означувачи или прагматични изрази, како што понекогаш се наре-
куваат. Дискурсни означувачи се на пример зборови и изрази како *as well,
oh, you know, you see, I mean, like* кога се користат и со контекстуално
или прагматично значење покрај првичното семантичко значење. Сите
овие дискурсни означувачи се појавуваат и во британско-англискиот, но
се позачестени во американскиот англиски, особено *you know* и *like*.

Тоти (Tottie, 2001) покажува дека *like* како дискурсен означувач
се појавува околу 1.300 пати на милион зборови во американско-
англискиот разговор, во споредба со 325 пати на милион зборови во
британско-англискиот разговор.

Like како смекнувач е во огромна мера распространет во амери-
канскиот-англиски. Тој исто така стана популарен меѓу младите луѓе во
Британија, но сепак сè уште е многу повообичаен во американскиот-
англиски. Следат автентични американски примери (59) - (66); може да се
забележи дека *like* може да стои пред различни видови зборови, како: а)
именки (59), броеви (60), придавки (61), прилози (62) и (63), глаголи (64),
предлошки фрази (65), но и други смекнувачи и вокализации (66):

(59)	Are you taking <i>like</i> <u>a college course</u> ?	(именка)
(60)	He's <i>like</i> <u>six</u> foot seven tall...	(број)
(61)	He's <i>like</i> <u>tall</u> ...	(придавка)
(62)	No, I mean like, <i>like</i> <u>even</u> Nadia gets anything...	(прилог)

- (63) Men were *like* literally throwing themselves at me. (прилог)
 (64) So you just *like* try different things out. (глагол)
 (65) Anything *like* with a brand name on it. (предлошка фраза)
 (66) But, but maybe *like* uh, Michael... (други смекнувачи и вокализации)

а) *Like, be like* – глагол за цитирање

Друга карактеристика на интеракција е употребата на глаголи за говорење, т.н. изрази за цитирање, кои обично укажуваат дека говорителот цитира нечии зборови. Факт е дека во разговор луѓето често го повторуваат она што некој претходно го кажал (*he said, she said*). Наместо да го употребат глаголот *say*, особено младите денес, често ги користат глаголите *go* и *be like*. *Be like* почесто се користи за цитирање од страна на младите говорители на американскиот –англиски, како во (67)

- (67) AmE, BrE -And then I *was like*, “Stop it”.
 (68) AmE He goes, “Some day I might have a kid”.
I’m like “No!”
 (69) Okay cool well anyway my mom’s *like* “I was thinking of getting them something from Hickory forms”.
 (70) And *I’m like*, “You were there, why didn’t you help”.

Заклучок

Англиската форма *like* може да биде лексички збор (именка, глагол, придавка, или прилог) или функционален збор (предлог или сврзник). Поради своите повеќекратни синтаксички функции не е за изненадување што формата *like* се појавува во огромен број граматички контексти.

Иако навидум се чини дека не постои ништо проблематично во врска со употребата на *like* во однос на зборовните класи бидејќи секоја од нив е прифатлива во стандардниот англиски јазик, сепак, тие причинуваат потешкотии за странскиот изучувач на англискиот јазик. Ситуацијата со *like* особено се усложнува кога *like* не се определува во реченицата како глагол, предлог, сврзник или прилог (смекнувач), туку како дискурсен означувач кој сè почесто го користат денешните млади говорители како во американскиот-англиски така и во британско-англискиот разговорен јазик.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Abraham, W. (1990). *Discourse Particles*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Biber, D.et.al. (1999). *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Pearson Education Ltd.Essex, England.
- Longacre, R.e. (1983). *The Grammar of Discourse*. New York, Plenum Press.
- McCarthy, M. (1991). *Discourse Analysis for Language Teachers*. CLTL, CUP,Cambridge.
- Quirk, R.et al., (1972). *A Grammar of Contemporary English*. Longman.
- Schiffrin, D. (1987). *Discourse Markers*. CUP, Cambridge.
- Tottie, G.(2002) *An Introduction to American English*. Blackwell.
- Yule, G. (2006). *Oxford Practice Grammar*. Oxford University Press. Oxford. England.

Marija JANEVA-MIHAILOVSKA

DISAMBIGUATING THE PROBLEMATIC LIKE

(Summary)

Homonymy is common in English, where a single form belongs to more than one word class. A form such as *like* can be a lexical word (noun, verb, adjective, or adverb) or a function word (preposition or subordinator – conjunction).

Due to its multiple syntactic functions, it is not surprising that the word *like* appears in a vast number of grammatical contexts. The uses of *like* that are of concern here are the ones where it cannot readily be analyzed in terms of ordinary word classes. Whenever *like* is not embedded in a proposition as a verb, preposition or conjunction, or as an adverb, it is considered a discourse marker in my analysis. Deciding whether an instance of *like* is a discourse marker or not can be rather problematic, as the distinction between this use of *like* and other uses is not clear-cut.

The discourse marker *like* is a highly pervasive feature in present day American and British teenage English. That is why it is something which causes confusion and misunderstanding among the younger foreign learners who have been increasingly exposed to colloquial American and British English.

Елени БУЖАРОВСКА

МЕЃУ ПОЛИСЕМИЈА И ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА: ЗНАЕ ИЛИ МОЖЕ?

Во оваа статија се разгледува една јазична појава која во себе обединува неколку дисциплини: семантика, лексикологија и граматика. Тоа се токму дисциплините што претставуваа научен интерес на нашиот почитуван колега, професор Љупчо Стефановски. Се работи за глаголот *знае* во македонскиот јазик кој од полнозначен глагол со сложена семантика во определени контексти преминува во еден вид модален глагол сличен на *може*. Така примерот *Шефот е нервозен човек и знае да ѝ ламне за најмала ситница* може да се парафразира со *Шефот е нервозен човек и ѝ некогаш ѝ ламнува за најмала ситница*. Тука глаголот *знае* може да се испушти од реченицата без промена на смислата на реченицата (но се менува видот на глаголот во *да*-реченицата од свршен во несвршен). Тоа значи дека ова *знае* го изгубило своето лексичко значење и се здобило со граматичко значење, тесно поврзано со аспектуалност. Во врска со природата на ова ново *знае* се наметнуваат две меѓусебно поврзани прашања: а) дали тоа е модален глагол на 'повремено случување' или експонент на некоја друга семантичка категорија; б) како може да се објасни оваа семантичка промена, дали е тоа граматикализација или обично семантичко проширување на основното значење на глаголот.

Глаголот *знае* како еден од централните лексеми во сите јазици и како таков е дел од основниот лексички фонд на еден јазик. Тој се смета за јазична универзалија бидејќи спаѓа во лексички примитиви кои не подлежат на семантичка декомпозиција (Wierzbicka 1996). Заради неделивоста на својата семантичката структура *знае* не може да се објасни со попусти поими.

Досега во македонистиката овој глагол не се обработувал посебно освен статијата што е посветена на семантика на *знае* (Бужаровска, во печат). Таму ги утрдивме главните значења на овој ментален предикат и покажавме дека синтаксата на *знае* е семантички условена бидејќи формата на неговото дополнително зависи од видот на знаењето (Noonan 2007). Различните реализации на предметот на знаење, односно пропозицијата сведочат за постоење на различни форми на знаење. Во статијата посветена на полисемијата на *знае* издвоивме четири значења бидејќи ја прифативме трипартитната семантичка класификација во филозофската литература (дадена подолу) и додадовме уште едно граматикализирано

значење својствено на балканските јазици како во *Тој знае да задоцни*, *Во мај знае да залади* и сл. Во оваа статија се фокусираме на четвртото значење и го објаснуваме неговото настанување.

Во филозофската литературата познати се три вида знаење: пропозициско знаење (*знае дека нешто...*), процедурално знаење (*знае да...*) и познавање (*знае некој*). Кај пропозициското знаење предметот на знаењето е некој факт за којшто човекот верува дека е точен, на пр. *Знам дека црквата Св. Сѝас е во Скопје*. Таквото знаење е фактивно бидејќи вистината дали црквата Св. Сѝас е во Скопје може да се провери во реалноста. Пропозицијата (која изразува факт) останува вистинита дури со надградена негација. Во *Не знам дека црквата Св. Сѝас е во Скопје* вистинитоста на пропозицијата црквата Св. Сѝас е во Скопје останува непроменета.

Но глаголот *знае* може да се јави во различни контекстуални варијанти кога предметот на знаењето е пропозиција што содржи информација која не подлежи на објективна верификација, односно не е општо-познат факт. Тогаш *знае* станува блискозначно со нефактивното *верува* или *разбира*, а негацијата на *знае* не импликува вистинитост на подредената пропозиција.

Знам/верувам дека Ана го сака гејшејто.

*Знам/*верувам дека црквата Св. Сѝас е во Скопје.*

?Не знам/верувам дека Ана го сака гејшејто. (се сомневам)

Да сумираме: основното значење на *знае* е епистемично бидејќи изразува објективно знаење на некој факт. Со *знае* говорителот соопштува дека во неговата свест тој има вистинита информација дека нешто постои, се случува или се случило во надворешниот свет. Таквото знаење се реализира со финитна дел-реченица (*дека*-реченица или зависно прашање): *Знам каде/кога/зошто замина Виолејта*. Знаењето се чува во меморијата и од таму се активира по потреба кога субјектот *се сеќава* или исчезнува што се сигнализира со *заборава* (Апресјан 2009).

Вториот тип на знаење се состои во способноста за препознавање на некој човек или објект (*го знам Виктор, ја знам зградата*). Во ова значење *знае* се приближува до *познава* бидејќи семантиката на двата глагола се заснова на перцептивната идентификација на некој објект. Субјектот знае нешто или неког ако таа визуелна информација е складирана во меморијата во вид на знаење и ако меморијата се активира со што субјектот го препознава изгледот на објектот. Овој вид на знаење се кодира со именска синтагма.

Во третиот, процедуралниот вид знаење субјектот поседува ментална или физичка способност да врши некоја активност (*Знам да сѝојам на раце*); *знае* не се врзува со пропозиција а со генеричен, временски неодреден настан во форма на нефактивна *да*-реченица. Всушност ова знаење претставува вештина, ментална или физичка. Таа се должи на познавањето (знаењето) на начинот како се извршува некоја активност.

Оттука потекнува присутноста на значењето на умеење во *знае*. Субјектот ова знаење не го стекнува пасивно како пропозициското знаење туку преку активен процес на учење. Како подвид на ова знаење е знаење на јазик (*Знам француски*) што претпоставува знаење на правила на еден јазик. Со тоа знаење на јазик се приближува до знаење со препознавање па оттука може да се каже *Познавам француски*. Во филозофската литература за прашањето на овој вид знаење постои опширна дискусија (Tsai 2910, Hanna 2006) бидејќи знаење-вештина не подразбира задолжително намерно учење.

Знаењето има непосредна врска со визуелна перцепција за што сведочи етимологијата на *знае*. Во прасловенскиот јазик постоеле два глагола со значење ‘знае’: **věděti* и **znati*. Според Грковиќ-Мејџор (2007: 315) коренот **void-* означува знаење засновано врз неактивно, неволитивно визуелно перцепирање. Знаењето е последица на виденото (гр. *ὅβδα* ‘видов’ деривирало во *ugeja*). Кај **znati* (< γινωσκω ‘познава’) изворот на знаењето е директна визуелна перцепција во која вршителот активно учествува во овој ментален процес.

Можеме да заклучиме дека пропозициското *знае* потекнува од статалниот глагол (*věděti*), додека *знае*-препозна и процедуралното *знае* потекнуваат од активниот глагол на стекнување информации (*znati*) што имплицира способност, умеење. Дека знаењето е поврзано со умеење сведочи првобитното значење на англиското *know*, етимолошки сродно со *cunpan* ‘може’ (Nola 2003: 82).

Подолу ги разгледуваме својствата на *знае* за да можеме да ја објасниме неговата семантичка деривацијата во модален глагол. Примерите се главно преземени од интернет.

Знаењето е ментална состојба. Статалноста („состојбеност“) на *знае* се рефлектира во граматичките својства: глаголот *знае* не може да се употреби во актуално-процесуално значење (на пр. во англискиот јазик).

**I am knowing that you are at home.* **I was knowing how to swim.*

Знаењето е неделливо и затоа се концептуализира како процес што не се расчленува на фази (дури и процедуралното знаење). Затоа *знае* не колоцира со фазни глаголи *йочнува*, *йродолжува* и *завршува*.

**Почнав да знам дека си дома.* **Почнав да знам како да ѝливам.*

Знаењето е единствено и непроменливо: субјектот не може да одлучува дали да знае нешто или да не знае: некој факт што станал дел од знаењето не може да се смени но може да коегзистира со спротивниот.

Знаењето не е резултат на волитивен процес (тоа е помалку изразено кај процедуралното знаење), што значи дека улогата на субјектот во здобивање знаење е релативно пасивна. Човекот добива знаење од некој надворешен извор без учество на волјата; со други зборови има надворешен извор, но не и причина за знаење па затоа прашуваме *Од каде ова го знаеш* а не **Зошто ова го знаеш* (Апресјан 2009). И кај процедуралното

знаење се посочува изворот, на пр. *Од каде знаеш да возиш велосипед? Братј ми ме научи.*

Знаењето е мерливо (со скаларни вредности, не со егзактни квантификатори) и затоа *знае* може да се квалифицира со определби *добро*, *одлично*, но не и со *лошо* (**Тој лошо знае*).

Пропозициското *знае* допушта позитивна оценка со цел да се истакне вистинитоста на тврдењето (*Ти добро/одлично/тточно знаеше дека јас ќе дојдам*). Прилогот тука не се однесува на квалитетот на знаење туку служи како засилувач на вистинитоста на тврдењето. Вистинитоста не подлежи на квантификација така што значењето на 'познава нешто во голема или мала мера' отсуствува кај пропозициското *знае*.

Прилозите *многу* и *добро* може да колоцираат со процедуралното *знае*. Тие имаат квантификаторска функција бидејќи го проценуваат обемот на знаење на субјектот во некоја област или неговото практично знаење (и со надградена негација).

Не знае многу/добро матемаџика, да жотви.

Многу знае историја, добро знае комјутери.

Знаењето не може да се наметне на субјектот, не може некој да се натера да знае. Тоа посебно се однесува на пропозициското знаење. Во колокациите со модални глаголи на пр. *требаш да знаеш* деонтичкото *требаш* не сигнализира задолжителност туку служи како засилувач на вистинитоста на тврдењето (објектот на знаењето).

Треба да знаеш дека тивкојто однесување се квалификува како вандализам и се казнува.

Но процедуралното знаење може да се наметне бидејќи од субјектот се бара да научи некој систем на правила за да стекне одредена вештина.

Треба да знаеш (да работиш на) комјутери и англиски јазик.

Знае тежнее кон рематичната позиција во изказот и не го носи реченичниот акцент.

Знам дека вчера врнело. Дека вчера врнело, знам.

Знам да одам по жица. ?Да одам по жица, знам.

Акцентот врши семантичка функција кај потенцијално двосмислено процедуралното *знае*: акцентираното *знае* не означува знаење, туку повремена хабитуалност.

Дедо Коле знае да ја преминува/премине улицата сам.

Дедо Коле знае да ја преминува/премине улицата сам.

Од овој пример се гледа како *знае* од полнозначен глагол преминува во функционален. Но се поставува прашање за причините на таквата промена. Претпоставуваме дека тоа е самата семантика на процедуралното *знае*. Во својата семантичка структура тоа содржи две семантички компоненти: умеене и препознавање по изглед односно перцептивна идентификација на некој објект/лице. Втората компонента го приближува знаењето-вештина со знаењето-познавање од типот *Ја позна-*

вам/знам сесѝра ѝи. Но за разлика од чисто препознавање процедуралното знаење се состои и од знаење на некои правила, односно умеење тие да се користат. Така, во следниот пример од субјектот се бара да поседува способност да препознава, да идентифицира разни коли, како и способност да владее со прописите односно системот на правила за коли.

Исѝиѝаникоѝ ѝреба да ѝи ѝознава видовиѝе и ѝиѝовиѝе на ѝаѝиѝичкиѝе коли и... да ѝи ѝознава ѝроѝисѝиѝе кои важаѝ за уѝоѝреба на ѝаѝиѝичкиѝе коли.

Системот на правила обично се однесува на една одредена област па субјектот со учење на тие правила станува специјалист или експерт во таа област.

Тренероѝ ѝреба да ја ѝознава својаѝа сѝорѝска дисѝиѝлина.

Клиѝиѝоѝ добро ѝо ѝознава законодавсѝвоѝо за сѝречување на ѝерење ѝари.

Но *знае* како и *ѝознава* може да има субјективна нијанса кога објектот на знаење е дел од внатрешниот живот на човекот. Тогаш значењето на *знае* се приближува до ‘преживува, чувствува’.

Таа не ѝознава ексѝремни емоѝии: ѝаѝа, болка, ѝаѝење, зависѝ. Не ѝознава ни дел од наѝониѝе.

Другата семантичка компонента што ја содржи во процедуралното *знае* (покрај препознавање) е умеење: субјектот е способен да прави нешто заради тоа што веќе поседува складирано знаење на правила од одредена област. Оттука произлегува значењето на вештина. Таа вештина се состои во манипулација на претходно научениот систем на правило и таа не се заборава и не исчезнува па така станува постојана карактеристика на субјектот.

Претпоставуваме дека токму семантичката компонента на ‘умеє’ во *знае* во такви контексти предизвикува семантичка промена во насока на испразнување на лексичкото значење и појава на модалното значење. Во следните примери *знае* е преодно меѓу лексичко и модално значење: во првиот пример не е јасно дали уметникот поседува вештина за правење такви дела или заради прилогот *ѝоѝаш* реченицата се интерпретира дека уметникот во такви моменти прави такви дела. Вториот пример може да се интерпретира двојно: дека жената *знае* да игра оро но и дека може да игра.

*Тоѝаш уметѝикоѝ *знае* да најрави дела ѝиѝо ѝо оѝсликувааѝ ѝокуму ѝоа наше време.*

*Женаѝа родена во овој знак *знае* да сврѝи некое оро или ѝак да заѝгра ѝанѝо.*

Со испразнување на лексичкото значење на способност, *знае* претанува да означува вештина на субјектот (*некој *знае* неѝиѝо да најрави*) туку негова постојана карактеристика која се пројавува од време на време: *некој може неѝиѝо да најрави* со импликација дека субјектот поседува такво својство. Таква аскрипција на својство иманентна за субјектот но

која ретко се пројавува најочигледна е кај состојбени предикати со неперсонални субјекти.

Дијалогоџи, иако знае да биде шежок, секогаш доведува до одреден заклучок.

Модаџа нависџина знае да биде слеџа.

Знае-може се среќава со глаголски предикати во ателична темпорална рамка (со несвршен вид).

Алекс знае да се шеѓува со Гордон, џоради неѓоваџа куџиливостџ.

Во џериодот од една декада оџкако е на чело на овој клуб, честџо знае да дава конџроверзни изјави.

Но се среќаваат примери со свршени глаголи, и се чини дека во теличната временска рамка модалноста на знае е поизразена.

Народот знае да џоѓрешџ. Но, честџоџаџи неѓоваџа џресуда е финална.

Во досегашната дискусија покажавме дека знае е модално, но не објаснивме за каков вид модалност се работи. За таа цел ја користиме трипартитната класификација на модалност од Палмер (1998:102) на епистемична, деонтичка и динамична. Динамичната модалност опфаќа можност и предрасположение (disposition) и ја вклучува модалноста на околностите (circumstantial modality) која изразува дека околностите овозможуваат нешто да се случи. Сметаме дека модалното знае изразува диспозиција на субјектот да прави нешто, односно субјектот поседува диспозиција да пројавува некое свое својство.

Тој знае да најрави џлуџостџ. Во аџрил знае да заврне снеѓ.

На првото прашање поставено на почетокот на статијата во каков вид модален глагол се „претворил“ знае може да кажеме дека од епистемичен полнозначен глагол тој станал експонент на динамичка модалност бидејќи изразува (повремена) предрасположеност на субјектот за одредена активност или состојба. На второто прашање дали знае претрпел граматикализација или е плод на семантичко проширување сметаме дека знае се граматикализирал, но непотполно. За процесот на граматикализација постои многу литература (на пр. Norrget & Traugott 1993) и според тие критериуми знае не би требало да се смета за прав модален глагол бидејќи тој не станал оператор, не може да прави прашања (*Знае во аџрил да заврне снеѓ?) и не може да негира својство (*Во аџрил не знае да заврне снеѓ).

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Апресјан, Ју. Д. (2009). Системообразующие смыслы *знаџџ* и *счиџаџџ* в русском языке. *Исследования џо семанџике и лексикоџрафиџ*, т. 1, 63–80.

Бужаровска, Елени. Полисемијата на глаголот *знае* (во печат).

- Грковиќ-Мејдор, Јасмина (2007). „Знаџи и семантички примитив ‘знати’ у дијахроној перспективи“. *Сѳиси из иџторијске линџвистѳике*. Нови Сад: ИК Зоран Стојановиќ.
- Hanna, P. (2006). Swimming and speaking Spanish. *Philosophia* 34, 267–285.
- Hopper Paul J. & Elizabeth C. Traugott (1993). *Grammaticalization*. Cambridge: CUP.
- Nola, Robert (2003). *Rescuing reason: a critique of anti-rationalist views of science and knowledge*. Dodrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Noonan, Michael (2007). “Complementation”. Shopen, T. *Language Typology and Syntactic Description*. Vol 2. Cambridge: CUP, 52-150.
- Palmer, Frank R. (1998). *Mood and Modality*. Cambridge: CUP.
- Tsai, Cheng-hung (2010). Practical Knowledge of Language. *Philosophia* 38, 331–341.
- Wierzbicka, Anna (1996). *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: OUP.

Eleni BUZHAROVSKA

BETWEEN POLYSEMY AND GRAMMATICALIZATION:
KNOW OR CAN?

(Abstract)

The paper discusses an instance of conversion of a lexical form to a grammatical one. The epistemic verb *znae* ‘know’ in Macedonian in certain contexts has developed a meaning of dynamic modal with dispositional semantics. After discussing the meanings of *znae* the author proposes that the modal sense has developed from the meaning of procedural knowledge (*know how*). The author also poses a question whether this change can be classified as grammaticalization or a semantic extension.

Key words: verbs of cognition, epistemic modality, dynamic modality, semantic extension, grammaticalization

Jovanka LAZAREVSKA-STANCEVSKA

**THE METAPHORIZATION OF TEMPERATURE
ADJECTIVES IN ENGLISH AND IN MACEDONIAN**

Key words: temperature adjectives, radial networks, conceptual metaphors, metaphorical linguistic expressions, psycholinguistic factors, tacit motivation.

This paper will discuss the nature of semantic networks of the English adjectives *hot*, *warm*, *cool* and *cold* and their equivalents in Macedonian. These semantic networks, being structured around a central member or a prototype, form radial categories for each of the above-mentioned attributes. The attributes themselves exhibit a high-scale radiality, as their meanings vary according to the nature of the noun-entity that they are associated with.

The aim of the paper is to examine the radial networks of the adjectives in both languages and to see whether or not they overlap. The adjectives *hot*, *warm*, *cool* and *cold* and their Macedonian counterparts will be analysed only when used attributively.

Furthermore, this paper will be concerned with the conceptual metaphors and the metaphorical linguistic expressions which appear as linguistic manifestations of conceptual metaphors in both languages. The aim is to explore whether the same conceptual metaphor underlies both languages, as well as to examine the similarities and differences between the metaphorical linguistic expressions in English and in Macedonian.

It is well known that the cognitive function of metaphors is to enable people to understand more abstract concepts in terms of more concrete ones. What we have in this case is the use of conceptual more precisely, orientational metaphors, which enable us to understand domains of emotions and mental behaviour in terms of temperature degrees.

We rely here on orientational metaphors which are also known as coherence metaphors as they allow us to conceptualize the notions in a uniformed manner. The temperature degrees that are closer to the human body temperature are seen as positive or neutral and those further away are regarded as negative. Therefore, *cool* and *warm* and their Macedonian counterparts *ладно*, *свежо* and *топло* are seen as positive, while *cold* and *hot*, together with the Macedonian equivalents *ладно*, *жеешко* and *врело* are seen as negative. The conceptual metaphors can be summarized as the following:

- NICE AND PLEASANT IS COOL - NICE AND PLEASANT IS WARM.
- UNPLEASANT IS COLD AND COOL¹ (if *cool* refers to lower degrees) / UNPLEASANT IS HOT
- RATIONAL IS COLD AND COOL - IRRATIONAL IS HOT

Before we analyse the metaphorical linguistic expressions in both languages, we would like to point out some segments that make us observe the above-mentioned conceptual metaphors as being orientational ones, or, as they are called "coherence metaphors". The cognitive job of coherence metaphors, according to Kovecses (2002:35), is to make a set of target concepts coherent in our conceptual system, which means that these target concepts tend to be conceptualized in a uniformed manner. Applied to the temperature adjectives in both languages, this means that target concepts which refer to pleasant emotional or mental states are conceptualized as being closer to human body temperatures, while unpleasant target concepts are conceptualized through temperature degrees further away from human body temperatures (both far below and above 36°C). Or, using the orientational metaphor terminology, the center is mostly regarded as positive, while the periphery as negative.

In the section that follows we will discuss the metaphorical linguistic expressions which manifest particular conceptual metaphors.

warm / топол

The core meaning of the adjective *warm* and the Macedonian equivalent *топол*, has to do with a fairly or comfortably high temperature and it is usually associated with entities that have, on their own, comfortably high temperatures or serve as sources that produce warmth.

1.E. warm September	1.M. топол септември
2.E. a warm winter coat	2.M. топол зимски капут

However, there are many different contexts in which *warm/топол* does not refer to fairly or comfortably high temperatures, like in the examples that follow:

3.E. a warm smile	3.M. топла насмевка
4.E. warm-hearted people	4. M. топол народ/топли луѓе

Although *smile* and *heart* are not themselves warm, nor do they emit warmth, we still associate them with warmth as they produce pleasant feelings or make us feel comfortable.

The underlying conceptual metaphor is that the adjective *warm/топол* which shows comfortably high temperatures, produces pleasant feelings and as such is used for understanding the target domain of being in an emotionally or psychologically pleasant state. The same metaphor - NICE AND PLEASANT IS WARM - underlies both languages.

¹ *Cool* and *cold* overlap when they are transferred into the domain of emotions and mental capacities, probably because there is no clear-cut boundary between coolness and coldness. What is cool or cold is relative and depends on people's personal feelings and endurance.

What is even more interesting to note is that the same adjective *warm*/ѿойол appears in both languages as a sign of instructions in children's games when approaching the centre, i.e. the hidden object². The underlying metaphor that serves here is WARM IS THE CENTRE/TARGET due to the fact that warmth is a temperature degree closer to the normal body temperature. Thus, when you approach the hidden object you are approaching the central/core point.

What we can conclude so far by performing the contrastive analyses between English and Macedonian is that both languages use the same conceptual metaphors for understanding the target domains of emotions (and instructions), as well as the same metaphorical expressions to represent the corresponding metaphors.

cool / ладно

The next section shows the similarities and differences between the radial network of the adjective *cool* and its Macedonian equivalent *ладно*.

The core meaning of the adjective *cool* and its Macedonian equivalent *ладно* has to do with fairly low temperatures and it is usually associated with entities that have, on their own, low temperatures or serve as sources that produce coolness. What is even more important concerning the core meaning of the adjective *cool* is that English is sensitive to the distinction between pleasantly and comfortably cool temperatures, on the one hand, and unpleasantly and uncomfortably cool temperatures, on the other hand. According to Tamm & Rakhilina (2006), who analysed temperature adjectives in Russian and Swedish, there are no objective criteria that determine what is pleasantly or unpleasantly cool. This division, according to them, is based on the individual preferences of speakers. Thus, the same speaker may once characterize the same temperature property of an entity as being pleasant and another time as being unpleasant. As far as Macedonian is concerned, both Macedonian equivalents *ладно* and *свежо* involve the pleasant and unpleasant feeling of coolness.

The following examples illustrate both "pleasant and unpleasant cool" as they are used out of context. Yet, the subjectivity factor applies in these examples and determines the pleasant or unpleasant nature of coolness in both languages.

5.E. a cool afternoon

5.M. свежо попладне

6.E. a cool glass of orange juice

6.M. ладен сок од потокар

When used in context we can easily determine whether *cool*/*ладно*/*свежо* denote a pleasant or unpleasant coolness. If used after a period of heat, the feeling is pleasant, but if used in a period of bad weather conditions, the feeling is negative.

² "Hunt the thimble" is the name of the children's game that is played by English and Macedonian children. The interesting fact is that children, in both cultures, use the same temperature adjectives when giving instructions: you're freezing, you're *cold*, *warm*, *hot*, *boiling*, or in Macedonian: *мраз*, *ладно*, *ѿойло*, *жешко*, *врело*, *горѿи*.

The meaning of *cool* involving pleasant feelings (especially after heat) has extended by using the metaphor NICE AND PLEASANT IS COOL into many domains of the social life. So *cool* has acquired the meaning 'trendy, modern, fashionable'. The same original word *cool*, together with the meaning 'trendy', has spread in many different languages, such as Macedonian. The word was borrowed in Macedonian under the influence of English and due to the fact that English is today's *lingua franka*. Such are the examples that follow:

7.E. a cool dress

7.M. фустанов ти е кул

8.E. a cool restaurant

8.M. ресторанов е кул

This use of *cool* with the meaning 'trendy, modern' is informal, and in Macedonian is part of youth slang, but, as it is widely spread, it is worth mentioning. Plus, the fact that one generation's slang is the next generation's standard vocabulary.

The core meaning of *cool/ ладно* involving unpleasant feelings due to uncomfortably low temperatures through the conceptual metaphor UNPLEASANT IS COOL (if *cool* refers to lower degrees) has extended into the emotional domain i.e. denoting moderately negative emotions, thus producing unpleasant feelings similar to unpleasant feelings when the temperature is low.

9.E. a cool reception

9.M. ладен прием

Furthermore, *cool/ ладно* has extended the meaning into the domain of rational thinking by using the metaphor RATIONAL IS COLD AND COOL. That this is so is shown by the fact that heat makes people feel nervous and provokes unpleasant emotions, yet the lack of heat indicates lack of anger and lack of unpleasant emotions, which enables us to think rationally, like in the example that follows:

10.E. cool-headed

10.M. со ладна глава; ладнокрвен

And, once again, the same conceptual metaphor for understanding the target domain of rational thinking applies in both languages, and the same metaphorical expressions represent the corresponding metaphor.

hot / врело, жешко

The core meaning of the adjective *hot* and its Macedonian counterparts *врело*, and *жешко* is a high temperature or a high degree of heat.

11.E. hot day

11.E. врел/жежок ден

This core meaning has extended into many different domains. One such domain being the sense of taste. The conceptual metaphor HOT IS CHILI is used to refer to this sense of taste, which is seen as a high degree temperature, most probably because the chili taste warms up our mouth.

12.E. a hot and spicy dish

12.M. луто јадење

There is no correspondence between the two languages as Macedonian has a separate word denoting a hot and spicy taste.

However, the temperature adjective *hot* and its Macedonian counterpart *врело/жешко* have extended into the social and emotional domains by

applying the metaphor UNPLEASANT IS HOT. This conceptual metaphor arises as a result of the fact that everything which is hot is difficult to hold in one's hands, and when transferred in the social domain it refers to issues that are difficult to deal with. Therefore, the examples that follow use the temperature adjectives *hot* and *вредно* or *жешко* to refer to awkward issues – a segment of people's social life.

13.E. hot seat

13.M. вредно/жешко столче

14.E. hot issues

14.M. жешки теми

In examples 15 and 16 *hot* denotes an unpleasant emotion. The transfer here is obvious as high temperatures make people feel nervous and cause unpleasant emotions:

15.E. a hothead

15.M. вжештена глава

16.E. hot-tempered

16.M. избувлив

Macedonian equivalents correspond partly with English, as in example 15. The Macedonian equivalent is a past participle adjective derived from the verb "to heat up", which is originally derived from the adjective *жешко/hot*. In example 16, there is no correspondence as Macedonian uses a separate word to express the meaning and it conceptualizes it in a completely different manner³.

In the same way that high temperatures produce unpleasant feelings, they can also produce pleasant feelings in which case we use the conceptual metaphor PASSION IS HOT. The transfer is into the domain of pleasant emotions. This means that high temperatures can cause unpleasant feelings, but they can also cause pleasant feelings as "Some people like it hot". So, *hot* is used in the domain of sexual emotions.

17.E. a hot phantasy

17.M. жешки фантазии

18.E. hot bed scenes

18.M. жешки сцени

Macedonian equivalents correspond with English ones, both in the use of the conceptual metaphor and its linguistic realizations, since Macedonian uses the same adjective to cover the sexual domain.

And, another social domain is understood through the domain of high temperatures - persons or issues which are of great importance or high interest are described by the adjective *hot*. Yet, we must point out that this use of *hot* is informal.

19.E. hot shot

19.M. (јака) сверка

20.E. hot ticket

20.M. барана личност/роба

The conceptual metaphor underlying this transfer is UNTOUCHABLE IS HOT, probably because something which is hot can not be held in hands. Macedonian uses completely different attributes as it conceptualizes this domain in a different manner.

³ In example 16, Macedonian uses the metaphor ANGER IS A HOT FLUID IN A CONTAINER.

cold / ладно, студено

Finally, the core meaning of the adjective *cold* and its Macedonian counterparts *ладно* and *студено* is 'low or relatively low temperatures' especially compared to the human body.

21.E. a cold wind

21.M. ладен/студен ветар

22.E. a cold front

22.M. ладен/студен бран

This adjective *cold* and Macedonian *ладно/студено*, like the other above-mentioned temperature adjectives, have extended the meaning in the emotional and social domains. When transferred in the domain of emotions the same conceptual metaphor, as with *cool*, applies, i.e. UNPLEASANT IS COLD. Low temperatures produce unpleasant sensations and when transferred in the domain of emotions the result is unpleasant feelings, like in the examples that follow:

23.E. a cold sweat

23.M. ладна пот

24.E. to throw cold water on

24.M. ладен туш⁴

Macedonian equivalents are also temperature adjectives expressing the same unpleasant emotions, which means that the same conceptual metaphor applies.

Then, *cold* has extended its meaning in the domain of rational thinking through the metaphor RATIONAL IS COLD. The reason is that coldness makes you arrange and control things in order to survive; therefore rational thoughts prevail.

25.E. a cold person

25.M. ладна особа

26.E. in the cold light of day

26.M. со ладна глава

27.E. cold statistics

27.M. сурова статистика

In most of the cases, Macedonian shows the same extension of meaning of the adjective *ладно* and the use of the same conceptual metaphor RATIONAL IS COLD.

On the basis of the analysed corpus, we can conclude that both English and Macedonian use the same conceptual metaphors in extending the meaning of temperature adjectives. Both languages extend the meaning of temperature adjectives in the same domains: emotional, rational and social. This means that the same conceptual metaphors are used in two unrelated languages, belonging to two different language families and two different cultures. Why do the same conceptual metaphors and the same or similar metaphorical linguistic expressions exist in such different languages and cultures? Probably, the answer lies, as Kovecses (2002: 165) suggests, in the fact that there is some universal motivation for the metaphors to emerge in these cultures. First of all, because there is a cognitive motivation behind each metaphor and second, because the universality of all the above-mentioned metaphors arises from the universal aspects of the human body.

⁴ The transfer is not only with temperature adjectives but with entities sweat and water as well, and the result are idiomatic expressions denoting negative state of affairs.

Why do temperature adjectives serve as a cognitive base for understanding emotional and social domain? First, because temperature sensations are an essential aspect of the human body and as such a crucial element in the survival of human beings. Second, people's emotions, both positive and negative, as well as their rational thinking, are another very important part of human life. How are these two different domains connected in the same way in two different and unrelated languages? People respond physiologically in the same or similar ways to different temperature sensations. When the temperatures are too high or too low they share the same unpleasant feelings, i.e. they share the same physiological processes, including shivering when temperatures are low, or sweating when temperatures are high. When temperatures are neutral, the human body and the physiological processes are not provoked, consequently the emotions are not provoked, they are pleasant and relaxed. This means that English and Macedonian conceptualize pleasant and unpleasant emotions in terms of different temperature sensations in the same way.

In the end, we cannot speak about the universality of the conceptual metaphors. NICE AND PLEASANT IS COOL OR WARM, and UNPLEASANT IS COLD AND COOL OR HOT, and RATIONAL IS COLD AND COOL and IRRATIONAL IS HOT since the research was carried out in only two, unrelated languages. Yet, what we can conclude is that they appear in two different, unrelated languages because they are based on and derived from one crucial aspect of human physiology - body sensations, and as such they correlate with the responses of the body to different temperature sensations. Why do the same conceptual metaphors and the same or similar metaphorical linguistic expressions exist in such different languages and cultures? This was the question that makes us continue further with analyses especially in the field of psycholinguistics in order to find answers.

The semantic networks were further used as part of the psycholinguistic research. For that purpose, speakers were given sentences containing the temperature adjectives used in different contexts (both in English and in Macedonian) and were asked to connect them with synonyms or synonymous phrases. The idea was to see if they intuitively and instinctively understand the different extended uses of adjectives. The second part was designed to check how they experience, in terms of the bodily reactions/sensations, the different temperature degrees and to classify their experience as positive, negative, and neutral. Finally, they were asked to give the motives for the performed classification.

The results gained from the questionnaire show that speakers generally have no difficulties in understanding the different extended uses of the temperature adjectives. The easy understanding, as they stated, is a result of the combined elements: intuition, context and body responses to different temperature sensations. The intuition based on bodily reactions to different

temperature degrees and the context help them understand the different metaphoric and metonymic meanings.

When they were asked to classify the temperature adjectives (according to their experience) into positive, negative and neutral, the results were interesting. Speakers showed uniformity in their embodied experience with cold and to a great extent with warm. The experience with cool was less uniformed, while there was a great diversity with hot. Speakers classified cold as a temperature adjective that induces negative body state while warm causes pleasant body feelings. Accordingly, the use of temperature adjectives, especially when used metaphorically and metonymically, is in negative and positive context respectively, while cool is used with positive, negative and neutral meaning. As hot shows the greatest diversity in terms of induced feelings (two extreme ends on one scale), both positive and negative feelings, the corresponding uses reflect the bodily reactions – either as highly positive or highly negative. Highly positive in terms of love and passion and negative in terms of awkward issues. It's interesting that Macedonian counterpart to hot – i.e. жешко/вредно is classified mostly as a temperature adjective that provokes negative body sensations, which is further reflected in the extended uses of these adjectives.

According to Tamm & Rakhilina (2006), the linguistic domain of temperature adjectives is governed by anthropocentricity and is mostly based on the subjectivity of the speaker which is reflected in the extension of the meanings of these adjectives. Therefore, psycholinguistic factors are important segment in cognitive linguistic analysis as they reveal how speakers conceptualize the reality on the basis of their embodied experience and intuition. Consequently, they extend the meaning of the already existing lexical units.

REFERENCES:

- Gibbs, Jr., Raymond, W., and Teenie Matlock. 1997. 'Psycholinguistic Perspectives on Polysemy'. In H. Cykens and B. Zawada ed., *Polysemy in Cognitive Linguistics*. 213-239. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria & Ekaterina V. Rakhilina. 2006. "Some like it hot": On the semantics of temperature adjectives in Russian and Swedish'. In *Sprachtypologie und Universalienforschung*. Volume 56-2, 253-269.
- Kovecses, Zoltan. 2002. *Metaphor. A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lehrer, Adrienne. 1970. 'Static and Dynamic Elements in Semantics Hot, Warm, Cool, Cold'. In *Research on Language & Social Interaction*. Volume 3:2, 349-373.

- Raffaelli, Ida. 2004. 'Polisemija pridjeva: sprega sintaktickih i semantickih struktura. *Filologija* 43: 105-128.
- Taylor, John. 1992. 'Old problems: Adjectives in Cognitive Grammar'. In *Cognitive linguistics*. Volume 3-1, 1-36.
- Tudzman-Vukovic, Nina. 2009. 'Znacenje u kognitivnoj lingvistici'. *SL* 67, 125-150.

Јованка ЛАЗАРЕВСКА-СТАНЧЕВСКА

МЕТАФОРИЗАЦИЈА НА ТЕМПЕРАТУРНИТЕ ПРИДАВКИ ВО АНГЛИСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

(Резиме)

Трудот ги разгледува семантичките мрежи на англиските температури придавки како што се *hot*, *warm*, *cool* и *cold* и нивните еквиваленти во македонскиот јазик. Температурните придавки и во двата јазика имаат развиена мрежа на меѓусебно поврзани значења како резултат на тоа што нивното значење варира во зависност од природата на односот со именката – објектот со којшто се поврзуваат.

Целта на трудот е да се испитаат радијалните мрежи на придавките и во двата јазика и да се утврди дали тие се совпаѓаат или не. Англиските придавки *hot*, *warm*, *cool* и *cold* и нивните македонски еквиваленти се анализираат само кога се употребени атрибутивно.

Понатаму, трудот се занимава со концептуалните метафори и метафоричките лингвистички изрази. Целта е да се утврди дали истите концептуални метафори постојат и во двата јазика, како и да се утврдат сличностите и разликите помеѓу метафоричките јазични изрази во двата јазика.

На крај трудот го испитува влијанието на психолингвистичките фактори и нивната улога во разбирањето на мрежата на значења на температурните придавки.

Клучни зборови: радијални мрежи, концептуални метафори, метафорички лингвистички изрази, психолингвистички фактори, внатрешна мотивација.

Ljupčo SPASOVSKI

CONCEPTUAL METAPHORS OF ANGER: A PERSPECTIVE FROM MACEDONIAN

1. Theoretical Framework

There is a growing body of scientific studies that challenges the assumption of separation of mind from body, asserting that mind is a function of the body. Recent biologically-grounded research in cognition has developed a theory of metaphor based on current ideas of how brain processes language. Early theories of metaphor have viewed language as a code-like system distinct from body and mind. Studies in cognitive linguistics (particularly Lakoff and Johnson, 1980, 1999) have argued that metaphor is essentially conceptual. However, there is evidence that metaphors can originate either in direct correlations between various experiences (as hypothesized by Lakoff and Johnson), *or*, in rhetorically-constructed relationships among words and phrases (Vervaeke and Kennedy 1996). Moreover, some neurological evidence suggests that certain fundamental metaphorical connections are likely innate and are a part of the brain organization (Gibbs 2006).

2. Focus, Data, and Methodology

This paper reexamines Lakoff and Johnson's (1980, 1999) conceptual metaphor theory (CMT) and Kövecses (1991, 1995, 2000a) theories of metaphor and applies them to material from Macedonian. The Macedonian examples were obtained through Boolean search of corpora from various genres¹ as well as from author's observational data. The analysis of the conceptual metaphors of anger in Macedonian provides some further evidence for the CMT affirming the cognitive foundation of conceptual metaphors as well as their link with pre-linguistic correlations grounded in physical and social experiences. This paper also integrates Ritchie's (2006) theoretical model of metaphor according to which metaphor can also be consciously constructed by language users and acquired through communication. Consequently, the development, use, and interpretation of metaphor involve a combination of cognitive/linguistic and social/cultural components.

¹ The full list of the Macedonian corpora is included in the Addendum.

The methodology of identifying metaphors of this paper draws upon the classic conceptual metaphor theory as described in Lakoff and Johnson (1980) and Lakoff and Turner (1989) as well as Steen's (2007) theoretical framework of identifying metaphors and metaphorical expressions. Classic conceptual metaphor theory suggests that metaphors are derived indirectly through conceptual structures, postulating the existence of a conceptual domain as a source of understanding another (more complicated) conceptual domain functioning as a target. This two-domain theory is the basis for validating metaphors in this paper. In identifying metaphors, Steen poses two crucial questions: 1) When does a conventionalized linguistic form-meaning pairing count as metaphorical? and, 2) When does a conceptual structure related to any linguistic form count as metaphorical (2007: 13). In response, Steen (2007) proposes two major steps: first, demarcating a conceptual domain, and second, identifying a cross-domain mapping (288).

3. How Conceptual Metaphors Work

Studies in cognitive linguistics have shown that metaphors involve understanding one conceptual domain in terms of another conceptual domain, e.g. one person's life experience versus that of another's. A conceptual domain is any coherent organization of experience, e.g. LIFE IS A JOURNEY metaphor. From a primary, conceptual metaphor we can further derive metaphorical expressions, "My grandfather is nearing the end" or "In my career, my first steps were not quite successful and I had to go through many obstacles" are metaphorical expressions derived from the conceptual metaphor LIFE IS A JOURNEY.

Lakoff and Johnson (1980, 1999) postulate that metaphors are derived from metaphorical mappings between conceptual domains. The mappings of a conceptual metaphor are motivated by image schemas which are pre-linguistic schemas concerning space, time, motion, control, and other fundamental elements of embodied human experience. Image schemas are embodied prelinguistic structures of experience that motivate conceptual metaphor mappings. They are recurring structures within our cognitive processes that establish patterns of understanding and reasoning. Conceptual metaphors typically employ a more abstract concept as target domain and a more concrete or physical concept as their sources.

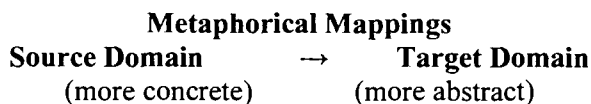

Figure 1: Universal Cognitive Principle of Unidirectionality²

² Some studies (Jäkel 1999, Sweetser 1991) have shown that mapping can also occur in different directions; however most the empirical evidence corroborates Lakoff and Johnson's theory that

Lakoff and Johnson show that a conceptual metaphor is generated through mapping of conceptual domains, in which a more abstract domain is understood in terms of a more concrete one. As a result, metaphorical linguistic expressions are words or other linguistic expressions that come from the language or terminology of the more concrete conceptual domain. Studies in cognitive linguistics postulate that conceptual metaphors underlie the metaphorical expressions. The source domain represents the conceptual domain from which we draw metaphorical expressions, while the target domain is the conceptual domain that we try to elucidate or understand. To know a conceptual metaphor is to know the set of mappings that applies to a given source-target pairing.

4. Types of Metaphors

Lakoff and Johnson's (1980) differentiate between several types of metaphors and focus on three major types: ontological, structural, and orientational metaphors. Ontological metaphors express abstract experiences via objects and substances, usually with distinct shape and boundaries (Lakoff and Johnson 1980: 25). For instance, the metaphorical expression "We are still trying to crank out some viable solutions" is based on the general ontological metaphor THE MIND IS A MACHINE. Structural metaphors organize or 'structure' a more abstract concept in terms of another more tangible one, e.g., LIFE IS A JOURNEY. Orientational metaphors are slightly different from the previous two types – while they are founded in bodily experiences, they also come to be mediated by cultural experience (Lakoff and Johnson 1980: 15). For instance, typical orientational metaphors would be GOOD IS UP or FUTURE IS AHEAD.

Metaphors conceptualizing emotions (Kövecses 1986, 1988, 1990, 1995, 2000a) represent a well researched area in the framework of a cognitive theory of metaphor (Lakoff & Johnson 1980, 1999). Lakoff and Johnson identify a set of ontological metaphors that they term 'container' metaphors. Metaphorical expressions such as "She was deep in thought" or "Snap out of it!" are derived from this ontological "container" metaphor, where visual fields, events, states, or actions are containers. This paper will investigate some conceptual metaphors of anger in Macedonian and argue that they are predominantly generated from the 'container' metaphor. According to Kövecses (2000) there is some evidence that ANGER IS A PRESSURIZED CONTAINER metaphor may be near-universal. Our analysis of conceptual metaphors of anger also connects to Kövecses (1986) claim that concepts have structure. Adopting Talmy's theory of force dynamics, Kövecses (1990a, 1995, 2000) postulates that one of the pervading conceptual metaphors in expressing

anger is EMOTION IS FORCE. Lastly, we shall demonstrate that some anger metaphors in Macedonian might result from simultaneous activations of different conceptual domains, thus forming new connections and inferences. A number of studies have shown that such new inferences become strengthened when supported by physical or cultural experience (Cameron 1999, Gibbs 1994, Lakoff and Johnson 1980, 1999). As a result some conceptual metaphors of anger in Macedonian seem to coalesce into complex metaphorical systems that express more abstract concepts.

5. Conceptual Metaphors of Anger in Macedonian

5.1 ANGER IS HEAT

According to Lakoff and Johnson ANGER IS HEAT is one of the basic ontological metaphors. We will start our discussion by demonstrating that the Macedonian word for “anger” is itself a petrified metaphor of the type EMOTION IS FORCE/INTENSITY. In Macedonian, the most common lexical equivalent of anger is “lutina.” It is interesting that “lutina” is actually a lexicalized metaphor. The literal meaning of “lutina” is “heat” (not thermal heat, but intensity of taste, i.e., acute spiciness). The adjectival/adverbial forms (“angry”/“angrily”) are “lut” (masc. sing.), “luta” (fem. sing.), “luto” (neut. sing.), and “luti” (plural). All of these get to be translated as “angry” in English. Depending on the context, “lut” and “lutina” may mean “hot and spicy”/“spiciness,” or, “angry”/“anger,” respectively. Below are some examples of this latter lexicalized metaphoric use of “lut” and some of its derivatives. (Source: Virtual Macedonia Archives)

- (1) Brej, shto *luto piperche* si bil!
(You really are a *hot little pepper*!) = You really have a hot temper!
- (2) Chekam da mu *pomine lutinata*, pa da razgovaramo razumno.
(I am waiting for *his heat to subside*, so we can talk reasonably.)

In this paper, most translations of Macedonian metaphors will be parenthetically rendered as glosses. When necessary, English translations will parallel the gloss and will appear in italics, as shown in examples (1) and (2) above. The translation will be provided only in cases where the meaning is obscure or if the mapping between conceptual domains is culture-specific and thus impervious to the English-speaking reader. For instance, the metaphorical expression “Too many cooks spoil the broth” would be translated into Macedonian as “Mnogu babici kilavo dete” (gloss: “Too many midwives (deliver a) herniated baby”). “Once bitten, twice shy” would be translated as “Koj se izgorel na mleko, duva i na jogurt” (gloss: “Those who burned (their

tongues) on hot milk will blow on cold yoghurt"). Lastly, the equivalent metaphorical expression for "Beggars cannot be choosers" would be "Zheden konj matna voda ne prebira" (gloss: A thirsty horse would not fuss over muddy water").

Many metaphoric expressions of anger in Macedonian contain verbs denoting *burning* and *high thermal heat*. The verbs denoting burning and high heat are italicized in the below examples; the example in (8) contains a reflexive verb (containing the reflexive marker *se*). Consider the following examples.

- (3) *Churi* od lutina
(S/he is *fuming* with anger.)
- (4) *Chadi* od lutina.
(S/he is *steaming* with anger.)
- (5) *Vrie* od lutina.
(S/he is *boiling* with anger.)
- (6) *Gori* od bes.
(S/he is *burning* with rage.)
- (7) *Plamti* od bes.
(S/he is *on flame* with rage.)
- (8) *Se zhari* od bes.
(S/he is *smoldering* with rage.)

In some Slavic languages "bes" may also mean "demon", "rabies", etc. In Macedonian, "bes" means "rage" or "ire". In this paper "bes" is not itself a metaphor of anger but is a lexical variation (expressing the degree) of anger. What makes the sentence (6) a metaphor is communicated by the italicized verb phrase – *is burning*. As explained above, the domain of heat is mapped onto the domain of emotions, thus rendering the metaphorical expression *Gori* od bes (i.e. Burning with rage). The etymology of "bes", while interesting, is outside the scope of this paper.

Lakoff and Johnson (1999) argue that the conventional metaphor representing anger as fire, or thermal heat, is such that:

- a) The consumed object is the angry person
- b) The amount of heat/fire is equivalent to the amount of anger
- c) The danger of heat/fire to the burning object and to things nearby is the danger of anger to the angry person and those around her/him

5.1.1 ANGER IS INTERNAL PRESSURE

ANGER IS INTERNAL PRESSURE is a conventional metaphor where anger is conceptualized as a hot fluid whose change in temperature, level, or turbulence parallel changes in the amount of anger. Consequently, the containment of the fluid represents control of the anger, while the escape or explosion of the fluid represents respective degrees of loss of control. Some

English examples of this conventional metaphor include “You make my blood boil”, “Let him stew”, or “Keep cool”, etc. (Kövecses 1986).

The Macedonian sentences below are canonical examples of ‘container’ ontological metaphors and all of these are based on the central ANGER IS INTERNAL PRESSURE metaphor.

- (9) *Poduen od lutina*, Ivan ja tresna vratata.
(*Swollen with anger*, Ivan slammed the door.)
- (10) Te molam *oladi se!*
(Please *cool down!*)
- (11) Ne mozham vek’e, *k’e ekplodiram!*
(I can’t (bare it) anymore, I’m *going to explode!*)
- (12) Trpev, trpev, trpev, i na kraj vek’e *puknav!*
(I was tolerating, and tolerating, and tolerating (it) and I eventually *burst!*)

(Source: Templum (Macedonian Contemporary Fiction))

It ought to be noted that the full morphological reduplication of “trpev” (“I was tolerating (it)”) in (12) aims to semantically replicate the physical building of pressure in the container, and via the metaphor, the emotional build-up of anger. What is more, in spoken Macedonian, such repetitions as in (12) are given suprasegmental prominence – these emphatic reiterations are typically uttered as a series of nuclear pitch up-glides. The semantic effect of these pitch up-glides is that of increased level of intensity. In Macedonian (as in many other Indo-European languages) such pitch up-glides are interpreted as acoustic equivalents of certain increase in intensity, force, volume, etc.

Lakoff and Kövecses (1987) pointed out that the ‘heat’ metaphors, especially the “hot fluid in a container” metaphor, are central in the metaphorical system of anger in English. The same theory may be posited for Macedonian metaphors communicating anger. In Macedonian, “heat” metaphors are prototypical³ – they effectively map the intensity of anger via the “container” image schemas. These image schemas structure two fundamental conceptual domains: a concrete, physical one, (that of a hot fluid in a container causing intense pressure), and a more abstract, emotional domain (that of anger). The following examples from Macedonian are the most frequently used metaphoric expressions generated by metaphorical mappings of the type “hot fluid in a container.”

- (13) Ne mozhev vek’e da trpam. *Mi prekipel!*
(I couldn’t take it anymore. It (all) *boiled over* (me)!)

³ Cognitively, prototypical metaphors are most readily identifiable and occur more frequently than other metaphors. MacKay (1986) argues that, in early stages of child development prototypical metaphors are much more frequent than non-prototypical ones.

- (14) Ne ja gibaj! *Kipi* od bes.
(Don't touch her! She's *boiling over* with rage.)
- (15) Ja slushav kako lazhe i odednash mi *zovre*.
(I was listening to her lies until it all *boiled up*.)

The Macedonian examples (13) through (15) suggest that human body is conceptualized as a container under internal pressure. (Sources: Forum, Diversity, Carski rez)

5.1.2 Special Case: ANGER IS FERMENTATION

There seems to be a special type of ontological “container” metaphor in Macedonian that does not appear to have a conceptual counterpart in English. This conventional metaphor can be defined as ANGER IS FERMENTATION. The image schema for this metaphor is based on HUMAN BODY IS A CONTAINER metaphor; however in this particular case, slow-building chemical fermentation takes place instead of boiling or other physical pressure. During such chemical process the intensity of the fermentation parallels the build-up of anger. Given that, cross-culturally, anger is the negative course of action, the fermentation negatively culminates in such a way that the yeast (or the dough) turns acrid or sour.

- (16) Gi plak'av site smetki ama na kraj mi *skisna*! Mu rekov deka
ne mozham samo jas da plak'am!
(I was paying all the bills until (my dough/yeast) *turned sour*! I
told him I couldn't pay all (the bills) by myself!)

(Source: Komunikacii – media blog)

Alternatively, ANGER IS FERMENTATION may be interpreted as a mixed type in which two primary conceptual metaphors coalesce: BODY IS A CONTAINER and CHEMICAL PROCESSES ARE FORCES. Typically fermentation happens in containers, under certain physical conditions, such as chemical reactions, changes in temperature, pressure, volume, etc. The results of some fermentation processes may result in heightening of pressure, increased volume, etc. that are mapped onto the emotional development of anger.

5.1.3 Another Special Case: ANGER IS COLOR

Lakoff and Kövecses (1987) and Kövecses (2000a) analyzed examples from a number of languages where anger is perceived as REDNESS IN THE FACE AND NECK AREA. Such use of a conventional metaphor of “redness” also operates in Macedonian. Consider the examples:

- (17) *Zacrvenet* od bes, Marko mu mavtashe na policaecot.
(*Reddened* with rage, Marko was gesturing at the police officer.)
- (18) Ochite mu se *vrvenija*.
(His eyes *turned red*.)
- (19) Tatko mi se *vrvi* od lutina.
(My father *turned red* with anger.)

(Sources: Macedonian e-books, short stories, and poetry)

Arguably, some of the “redness” metaphors can be also categorized as subsets of ANGER IS HEAT; the example (17) is case in point. However, some examples from French, Macedonian, and Serbo-Croatian give rise to the existence of a separate category of ontological metaphors based on COLOR rather than HEAT. Glynn (2002) expands the ANGER IS REDNESS metaphor and postulates a broader conceptual metaphor: ANGER IS COLOR. He corroborates the existence of such a broader category in French⁴ (2002: 5).

- (20) Il est *vert* de colère. (GREEN)
(He is *green* from anger.)
- (21) Elle est dans une colère *noire*. (BLACK)
(She is in a *black* anger)
- (22) Il *pâlit* de colère rentrée. (WHITE)
(He *whitened/ paled* from deep anger.)
- (23) Elle est *rouge* de colère. (RED)
(She is *red* with rage.)
- (24) Il est *livide*. (BLUE)
(He is *livid*.)

The examples (20) through (23) are prototypical colors, while (24) does not seem to be related to color. However, Glynn explains that example (24) is only diachronically a color term since its original meaning is opaque to most French and English speakers. Etymologically, “livid” comes from Latin “lividus”, from “livere”, meaning ‘bluish’ – thus, at some stage, livid began to be used metaphorically. It could be argued that ANGER IS COLOR is not fully operational in English (in English, for instance, one is never “green” or “yellow” with anger). In Macedonian and Serbo-Croatian, on the other hand, ANGER IS COLOR is more operational. The sentences (25) through (27) illustrate the use of ANGER IS COLOR metaphor in Macedonian.

- (25) Koga slushna, liceto í *potemne* od bes. (DARK)
(When she heard (it), her face *turned dark* with rage.)
- (26) *Pozholten* od gnev, si zamina bez zbor. (YELLOW)
(*Turned yellow* with ire, he left without a word.)

⁴ Italics are mine.

- (27) Marija beshe *pomodrena* od lutina i vreskashe po decata.
(DARK BLUE)

(Maria *grew dark blue* with anger and yelled at the children.)

(Source: Macedonian e-books, short stories, and poetry)

In Serbo-Croatian some of the metaphorical expressions of anger include the following.

- (28) *Pozeleneo* je od besa. (GREEN)
(He *turned green* with rage.)
(29) Špirić je odmah *pobledeo* od besa. (PALE)
(Špirić immediately *turned pale* with rage.)
(30) *Poplaveo* je od srdžbe. (BLUE)
(He *turned blue* with ire.)

(Sources: Komunikacii – media blog, Vreme)

However, it needs to be noted that in Macedonian (just like in English and many other Indo-European languages), ANGER IS REDNESS stands as a prototypical conceptual metaphor among those of the type ANGER IS COLOR. One of the possible answers to such prominence of the color red is the association of REDNESS with HEAT – as already noted, cross-culturally HEAT has been documented as one of the central conceptual metaphor of anger.

Some explanations for associating redness with anger can be found outside the scope of linguistics. Studies with visual color stimuli have found that individuals readily associate colors with adjectives of emotions, such as associating red with excitement or agitation. The phenomenon appears across cultures. Speakers of different languages also shared similar visual color nouns of emotions associations. For example, both Anglos and Navajos associated patches of black and red with angry, and green, red, white, and yellow (and purple for the Navajos) with happy (Hupka 1997).

5.2. ANGER IS PHYSICAL FORCE

There is a group of ontological metaphors in Macedonian that do not belong to the “container” type. These ontological metaphors can be derived from the same EMOTION IS PHYSICAL FORCE metaphor; however, they are organized along image schemas that include physical domains of agitation, linear tension, dislocation, negative ascending force, opposing force, or physical weight.

5.2.1 ANGER IS AGITATION

Lakoff (1987: 383) maintains that metaphorical expressions may indicate the presence of anger via its supposed physiological effects. A series of Macedonian metaphorical expressions are generated from the conventional metaphor ANGER IS AGITATION. A notorious example of such use is given below (Source: *Carski Rez* (Macedonian Short Stories)).

- (31) Mladen ja spushti slushalkata i zapali cigara, *tresejk'i se* od nervoza.

(Mladen hung up the phone and lit up a cigarette, *shaking* with anger.)

- (32) Ene go, seushte *brevta* od gnev.
(There he is, still *panting* with ire.)

In (31) and (32) “shaking” and “panting” come to be interpreted as physical correlates of anger.

In some cases, ANGER IS AGITATION metaphor may be also expressed as interference with accurate perception. Specifically, in Macedonian anger may be conceptualized as visual impairment. The examples (33) through (36) suggest that a subcategory of metaphors ANGER IS VISUAL IMPAIRMENT is plausible, where visual impairment is perceived as the correlate of anger. Speakers of Macedonian frequently use such subtype of conventional metaphoric expressions.

- (33) Mi padna *mrak* na oči.
(*Darkness* fell over my eyes.)
(34) Mi padna *perdeto*.
(*The curtain* fell over my eyes.)
(35) Mi se *stemni*.
(It all *turned dark* to me.)
(36) Beshe *zaslepena* od bes.
(She was *blinded* by rage.)

It is interesting that some of these metaphoric expressions, such as (33) and (35), have semantic opposites, i.e., their antonyms also carry metaphorical meanings. Thus, when the emotion is positive (emotional or physical relief, resolution of a conflict or problem, etc.) the equivalent metaphorical expressions communicate recovery of accurate perception.

- (37) Koga doznava deka sum polozhila, mi se *razdeni*.
(When I heard I passed it all *turn to daylight*.)
(38) Otkako se iznavikav, mi se *razvedri* dushata.
(After I yelled myself out, my soul *turned brighter*.)

- (39) Koga í kazhaa deka sin I prezhiveal, vednash i *osamna*.
 (Once they told her that her son survived, it all immediately
turned to a dawn.)

(Sources: Komunikacii – media blog, build.mk, Virtual Macedonia Archives)

5.2.2 ANGER IS PHYSICAL TENSION IN AN OBJECT

Kövecses (2005) investigates the dimensions of metaphor variation and demonstrates that in English (as well as in many other languages), the domain of anger is also conceptualized as insanity, dangerous animal, burden, and so on (96). In analyzing American slang, Kövecses argues that there are several metaphorical expressions that cannot be connected to any of the above (two such expressions are “be bent” or “be out of shape”) and notes that,

These expressions appear to reflect metaphorical conceptualization of anger along the lines of the metaphor ANGER IS PHYSICAL TENSION IN AN OBJECT that is primarily found in American slang. In other words, there is a conceptual metaphor here that chiefly characterizes slang, rather than neutral standard American usage. (2005: 96)

In Macedonian, two conventional metaphors are frequently used for conceptualizing anger as physical (linear) tension of an object. Just like in English, the usage of ANGER IS PHYSICAL TENSION IN AN OBJECT metaphor in Macedonian is typical for colloquial or slang.

- (40) Mi *pukna* filmot!
 (My film/tape *snapped*! = I have had enough of it!)
- (41) Mi gi *skinaa* nervite.
 (They *tore* my nerves.)

(Sources: Vreme, Kajraha форум)

5.2.3 ANGER IS INSANITY

Beger and Jäkel investigated metaphors in the target domains of ANGER, LOVE and SADNESS in an Internet-based English corpus of psychology guides. To shed light on the ubiquity of conceptual metaphors, they analyzed the prevailing metaphorical models underlying the discourse of experts and laypersons. The results of their quantitative analysis confirmed Lakoff and Johnson’s assumption that ANGER IS HEAT is the basic ontological metaphor. Beger and Jäkel’s study further suggested that ANGER IS INSANITY was the other most frequent metaphor found in the data of laypersons (2009: 94). This ontological metaphor implies a loss of mental health that is mapped onto the emotion, i.e. anger. As Lakoff puts it (1987:

390) “Given the metonymy insane behavior stands for insanity and the metaphor anger is insanity, we get the metaphorical metonymy: insane behavior stands for anger.” “She drives me crazy” or “I went insane” are some typical examples of ANGER IS INSANITY metaphor in English.

Metaphorical links between anger and insanity were also found in Macedonian. In terms of usage, all of these metaphors are part of Macedonian colloquial usage or slang.

- (42) *Spoulavev.*
(*I turned insane.*)
- (43) *Se mrdnav nachisto.*
(*I totally flipped.*)
- (44) *Zbrlavevme.*
(*We went berserk.*)
- (45) *Me sheknaa.*
(*They drove me nuts.*)
- (46) *Ostaj go, se shvrkna!*
(*Leave him alone, he's out of his mind*)
- (47) *Pobudalena e, daj da se trgneme.*
(*She's gone crazy, let's get out of her way.*)

(Sources: Vest, Forum, Premin, Macedonian e-books, short stories, and poetry)

5.2.4 ANGER IS DISLOCATION

In Macedonian, anger is also conceptualized as dislocation from a comfortable or stable position or state. Again, as with all of the examples in 5.2, anger is visualized as a negative physical force that causes a change of shape, form, emotional state, or position. In the examples (48) through (50), the negative effect of the physical force is dislocation which is mapped onto the domain of emotion (i.e. anger).

- (48) *Molchi, ne go vadi od kozha.*
(*Hush, don't yank him out of his own skin. = do not make him angry*)
- (49) *Ne da me nervira, me tera da izlezam od kozha!*
(*S/he 's not only annoying me, s/he's making me get out of my own skin .*)
- (50) *Me isfrli od kolosek.*
(*S/he knocked me off the tracks.*)

(Sources: Kapital, Utrinski vesnik, Netpress)

5.2.5 ANGER IS A NEGATIVE ASCENDING FORCE

In most cases exemplified so far the build-up of anger may be conceptualized as some negative force moving in an ascending direction. Specifically, such vertical dimension (of an ascending negative force) operates as a conceptual metaphor of anger in Macedonian and can be exemplified in the following.

- (51) *Mi se kachi na glava.*
(S/he climbed on the top of my head.)
- (52) *Preku glava mi e od sè!*
(Everything climbed (to a point) over my head! = I've had enough of all this!)
- (53) *Do gusha mi e dojdено od takvi lugje.*
(Such people have reached my throat level.)
- (54) *Preku nos mu e.*
(It rose beyond his nose level.)

(Sources :Templum (Macedonian contemporary fiction), on.net.mk, and Utrinski vesnik.)

The above four examples could be interpreted via two possible image schemas. The first one (exemplified in (51) and (52)) is conceptualized as a negative ascending force from physical climbing. As a result, the imposing high positioned object/person is mapped onto the emotional domain of anger. The negative ascending force in the second image schema (shown in (53) and (54)) assumes some rising level of a substance that causes extreme physical discomfort that is the correlate of the amount of anger.

5.2.6 ANGER IS AN OPPONENT

Across cultures, anger is conceptualized as a negative emotion. According to Lakoff and Kövecses, anger “produces undesirable psychological reactions, leads to inability to function normally, and is dangerous to others. The angry person, recognizing this danger, views his [sic] anger as an opponent” (1987: 205). In this conceptual metaphor the source domain is STRUGGLE and the target domain is ANGER. Anger is represented as an enemy in combat, where *winning* represents control of anger, and *losing* represents letting go of control. Cross-culturally, ANGER IS AN OPPONENT is a productive conventional metaphor. Some of the numerous English examples include, *wrestling* or *struggling* with anger, *being seized* by anger, *coming to grips* with anger, *being overcome* by anger, *have the anger appeased*, etc.

Below are some examples from Macedonian. (Sources: Vest, Daily Macedonia, Premin)

- (55) Ne mozhm da go *sovladam* besot!
(I can't *overcome* my rage!)
- (56) Ako imate ljubov vo sebe gnevot nikogash nema da ve
sovlada.
(If you have love within yourselves ire will never *defeat*
you.)
- (57) *Se borev* celo vreme so besot vo mene.
(*I was fighting* the rage within me all the time.)

Lakoff and Kövecses suggest that the ANGER IS AN OPPONENT metaphor highlights the issue of control and the danger of loss of control for the angry person (1987: 206).

5.2.7. ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL

ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL is another metaphor that focuses on the issue of control. Unlike ANGER IS AN OPPONENT metaphor, in ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL metaphor, the danger of losing control is danger to others, not to the angry person. This conventional metaphor portrays anger as a dangerous animal, such that:

- a) The animal's owner represents the angry person
- b) The animal's getting loose represents loss of control over anger
- c) The animal's sleeping represents little or no anger, and
- d) The animal's awakening represents anger near the limit of control

Lakoff and Kövecses note that ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL is a widely used metaphor in Western culture, where passions (anger included) are viewed as beasts inside a person. The examples in (57) and (58) are borrowed from Lakoff and Kövecses (1987: 206).

- (58) He has a *ferocious* temper.
(59) He *unleashed* his anger.

Below are some Macedonian examples of the use of ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL metaphor.

- (60) *Besen e kako ris.*
(*He is furious as a lynx.*)
- (61) *Besen e kako dzver.*
(*He is furious as a wild beast.*)
- (62) *Se razdzveri.*
(*He turned into a beast.*)

- (63) *Se razgoropadi.*
(He *turned into a furious animal.*)
- (64) Koga mu *za'rzhav*, se povleche.
(When I *growled* at him, he gave up.)
- (65) Ako ne im pokazhesh zabi, k'e ti se *kachat na glava.*
(If you don't *show them your teeth*, they'll *climb on top of your head.*)

(Sources: Dnevnik, Kapital, Diversity, Kajraha фopym , Idividi, Templum)

The examples (60) and (61) are in fact similes that make use of ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL metaphor. The examples (62) and (63) show how ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL metaphor may be rendered by inchoative verbs (marked by the prefix *raz* signaling a commencement of an action). The metaphor in (64) could be interpreted as "Unless you demonstrate power, they will abuse your tolerance." Moreover, the examples in (65) display a combination of two conventional metaphors: ANGER IS A DANGEROUS ANIMAL (if you don't *show them your teeth*) and ANGER IS A NEGATIVE ASCENDING FORCE (they'll *climb on top of your head*). The co-occurrence of the two metaphors in (65) seems to corroborate Lakoff and Johnson's (1980, 1999) theory about the creation of complex metaphors. Namely, different conceptual domains may be simultaneously activated and eventually coalesce into systems of complex metaphors that structure abstract concepts (Lakoff and Johnson 1999).

A number of Macedonian verbs denoting aggressive behavior may be related to conceptualizing anger. The following examples show how aggressive visual behavior may be metonymically interpreted as display of anger:

- (66) *Me strelashe* so pogled.
(S/he was *firing at me* with his/her look.)

(Source: Templum (Macedonian contemporary fiction))

The example in (66) may result from a conventional metaphor ANGER IS A WEAPON. Beger, and Jäkel (2009: 94) document the use of such conventional metaphor in English and maintain that anger, like a weapon, can be triggered, can be directed against some target, or, the weapon can even be directed against oneself. The below examples are taken from Beger, and Jäkel (2009: 94)

- (67) "Thoughts that can trigger anger include personal assessments,..."
- (68) "You always have a target that your anger is directed against..."
- (69) "...your anger can turn inward – on yourself."

The conventional metaphor ANGER IS A WEAPON seems to be more productive in English than in Macedonian, so the example in (66) is one of the very few expressions resulting from this conventional metaphor.

The causes of anger may also be physical annoyance, trespassing, or some kind of offense, where the offender is the anger and the victim is the person who is getting angry (Lakoff 1987: 395). The respective examples in Macedonian are the following:

(70) *Mi stapna na zhulj!*

(S/he *stepped on my corned toe*. = S/he stepped on the most sensitive area.)

A corned toe is used to designate the (psychologically or emotionally) most sensitive issue or area. (Source: Daily Macedonia)

(71) *Me udavi so prashanja.*

(S/he *choked* me with questions. = She annoyed me beyond any limits.)

(72) *Me oteche.*

(He made me *swell all over*.)

5.2.8. ANGER IS PHYSICAL BURDEN

This conceptual metaphor of anger appears to be firmly grounded in bodily experience. Anger is conceptualized as physical burden where unburdening oneself from anger provides relief. The below examples display the use of such conventional metaphor in English.

(73) He *carries* his anger around with him.

(74) He has a *chip* on his shoulder.

(75) You'll feel better if you *get it off* your chest.

Here are some examples from Macedonian.

(76) *Celo vreme gnevot go pritiskashe.*

(All the time he was *weighed down* by his ire.)

(77) *Ako iznavikaj se, k'e ti olesni.*

(That's OK, just shout out (your anger) *you will be relieved* (from the pressure).)

(78) *Mu prostiv. Ne sakam dolgo da drzham lutina.*

(I forgave him. I don't want to *bear* anger for a long time.)

(Sources: Macedonian e-books, short stories, and poetry, Opasna bagra, Makedonski forum)

The metaphorical expressions in (76) through (78) purport that anger is conceptualized as physical burden – anger is related to excessive weight imposed on one's body or a heavy load that is borne with difficulty; the removal of such physical burden parallels the emotional relief from anger.

5.3 Conceptual Metaphor Theory Revisited

Lakoff and Johnson's conceptual metaphor theory (CMT) effectively demonstrates that emotions (like anger) can be experienced (or conceptualized) as abstractions. Moreover, CMT provides ample cross-cultural evidence that metaphors are one of the fundamental cognitive tools in conceptualizing and representing emotions. However, there have been objections to CMT arguing that the above examples also show that humans may have direct embodied experience of emotions. Relying on neurological studies (Gibbs 2006, Mandler 2004), Barsalou (1999) claims that emotional experience is physiologically rather than metaphorically based. Moreover, he argues that metaphor is not the only (and sufficient) means for conceptualizing or representing abstract, experience-based concepts, such as emotions. Barsalou maintains that direct representations of experience-based concepts are also possible. In particular, he contends that we experience anger from three major sources: a) appraisal of an initiating event (e.g., failing to make the team, or not receiving a promotion), b) experience of intense affective states (such as fear), and c) behavioral responses, such as manifesting disapproval, seeking revenge, etc. (1999: 600). He goes on to argue that, "A concrete domain cannot be mapped systematically into an abstract domain that has no content" (1999: 600). In his view, affective states (such as love, warmth, fear, happiness) precede cognitive states (such as metaphorical mappings). While he concedes that anger is often understood metaphorically, he insists that the metaphor elaborates and extends a prior experience-based concept.

Ritchie (2006) acknowledges Barsalou's objections and extends the discussion to the issue of embodiment:

The basic concept of embodiment can be understood in two interrelated ways. First, embodiment implies that any adequate theory of language must be compatible with the known and inferred characteristics of neurological processing in an actual human brain. Second, and I think this is the most important implication for Lakoff and Johnson's (1980) work, it implies that the physical experiences of the body leave traces in the memory as they are processed by the nervous system, in the form of new or altered synaptic connections, and these traces contribute to the build-up of elementary concepts as well as to the continual refinement, modification, and interconnection of more complex and abstract concepts (55).

Ritchie's discussion on embodiment seems crucial to the understanding of how metaphors influence cognition. First, there can be little doubt that language is the most readily available tool for representing abstract concepts. In response to Barsalou's claim that emotions are solely physiologically based I would argue that:

1. Some complex concepts (and anger is not only an emotion, but also an abstract concept) are difficult to express outside language. Lakoff and Johnson's work (1980, 1999) has convincingly demonstrated that highly complex concepts are constructed through combinations of less complex (metaphorically understood) concepts. Examples from Macedonian add to the cross-cultural corpus of data affirming that metaphor appears to be a crucial cognitive tool in conceptualizing complex concepts via (largely unidirectional) metaphorical mappings.
2. Lakoff and Johnson's conceptual metaphor theory does not exclude the physiological component in conceptualizing abstract ideas. On the contrary, they claim (1980) that our primary metaphorical systems are grounded in our direct physical experience and thus contribute to the creation of elementary concepts. We understand abstract concepts through embodied prelinguistic structures of experience (i.e., image schemas) that motivate conceptual metaphor mappings. In doing so, we identify correlations between HEAT and ANGER, for instance, and reinforce such correlations by our social interactions in a variety of culturally-specific contexts.

5.4 Concluding Remarks

The paper provides some further cross-cultural evidence for the validity of CMT and showed that English and Macedonian share a number of cognitive models for mapping anger. In both languages, anger may be associated with physical heat, fire, pressure, insanity, dangerous animal, opponent, or physical burden. In addition, in both languages anger metaphors are conceptually connected to negative ascending forces.

WORKS CITED:

- Barsalou, L. "Perceptual Symbol Systems". *Behavioral and Brain Sciences* 22 (1999): 577-609. Print.
- Beger, A. and O. Jäkel. *ANGER, LOVE and SADNESS Revisited: Differences in Emotion Metaphors between Experts and Laypersons in the Genre Psychology Guides metaphorik.de* 16/2009. Web.

- Cameron, L. "Operationalizing "Metaphor" for Applied Linguistic Research." *Researching and Applying Metaphor*. Ed. L. Cameron and G. Low. Cambridge: Cambridge UP, 1999. 3-28. Print.
- Gibbs, R. W. Jr. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge UP, 1994. Print.
- Gibbs, R. W. Jr. *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge: Cambridge UP, 2006. Print.
- Glynn, D. "Love and Anger. The Grammatical Structure of Conceptual Metaphors." *Style: Cognitive Approaches to Figurative Language* 3rd ser. 36 (2002): 1-16. Web.
- Hupka, Ralph B. "The Colors of Anger, Envy, Fear, and Jealousy: A Cross-Cultural Study." *Journal of Cross-Cultural Psychology* 28.2 (1997): 156-71. Print.
- Jäkel, O. "Is Metaphor really a One-way Street? One of the Basic Tenets of the Cognitive Theory of Metaphor Put to the Test." Ed. L. de Stadler and C. Eyrich, *Issues in Cognitive Linguistics*, Berlin/New York, 1999. 367-388.
- Kövecses, Z. *Metaphors of Anger, Pride, and Love: A Lexical Approach to the Structure of Concepts*. Amsterdam: John Benjamins. 1986. Print.
- Kövecses, Z. *The Language of Love: The Semantics of Passion in Conversational English*. Lewisburg, PA: Bucknell UP, 1988. Print.
- Kövecses, Z. *Emotion Concepts*. New York: Springer-Verlag. 1990a. Print.
- Kövecses, Z. "Joy: An Exercise in the Description of Emotion Concepts". *Grazer Linguistische Studien* 33/34 (1990b): 153-164. Print.
- Kövecses, Z. "Happiness: A Definitional Effort". *Metaphor and Symbolic Activity* 6.1 (1991): 29-46. Print.
- Kövecses, Z. "Anger: Its Language, Conceptualization, and Physiology in the Light of Cross-cultural Evidence". Ed. John R. Taylor and Robert E. MacLaury. 1995. 181-196. Print.
- Kövecses, Z. *Metaphor and Emotion*. New York/Cambridge: Cambridge UP, 2000. Print.
- Kövecses, Z. "The Concept of Anger: Universal or Culture Specific?" *Psychopathology* 33 (2000a): 159-70. Print.
- Kövecses, Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge: Cambridge UP, 2005. Print.
- Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Chicago UP, 1987. Print.
- Lakoff, G. *The Invariance Hypothesis: Do Metaphors Preserve Cognitive Topology?* Duisburg: Linguistic Agency University of Duisburg, 1989. Print.
- Lakoff, G. "The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image-Schemas?" *Cognitive Linguistics* 1.1 (1990): 39-74. Print.
- Lakoff, G. "The Contemporary Theory of Metaphor" Ed. Andrew Ortony. 1993. 202-251. Print.

- Lakoff, G. and M. Johnson. *Metaphors We Live by*. Chicago: U of Chicago P, 1980. Print.
- Lakoff, G. and M. Johnson. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge on Western Thought*. New York: Basic Books, 1999. Print.
- Lakoff, G. and Z. Kövecses. "The Cognitive Model of Anger Inherent in American English". *Cultural Models in Language and Thought*. Ed. Dorothy Holland and Naomi Quinn. Cambridge: Cambridge UP, 1987. 195-221. Print.
- Littlemore, J., and G. Low. "Metaphoric Competence and Communicative Language Ability." *Applied Linguistics* 27.2 (2006): 268-94. Print.
- MacKay, D.G. "Prototypicality Among Metaphors: On the Relative Frequency of Personification and Spatial Metaphors in Literature Written for Children Versus Adults. *Metaphor and Symbol* 1.2 (1986): 87-107. Print.
- Mandler, J.M. *The Foundations of Mind: Origins and Conceptual Thought*. Oxford: Oxford UP. 2004. Print.
- Ritchie, D.L. *Context and Connection in Metaphor: How Simple Ideas Shape Human Experience*. New York: Palgrave Macmillan. 2006. Print.
- Russel, J. A., and B. Fehr. "Fuzzy Concepts in a Fuzzy Hierarchy: Varieties of Anger." *Journal of Personality and Social Psychology* 67.2 (1994): 186-205. Print.
- Steen, Gerard J. *Finding Metaphor in Grammar and Usage*. Amsterdam: John Benjamins, 2007. Print.
- Sweetser, E. E. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge UP, 1991. Print.
- Talmy, L. "Force Dynamics in Language and Cognition." *Cognitive Science*, 12, (1988): 49–100. Print.
- Verspoor, C. M. "CiteSeerX — What Are the Characteristics of Emotional Metaphors?" CiteSeerX. 1993. Web.
- Vervaeke, J., and J. M. Kennedy. "Metaphors in Language and Thought: Falsification and Multiple Meanings". *Metaphor and Symbolic Activity* 11.4 (1996): 273-84. Print.

Addendum: Data Resources

Blogs

Komunikacii – media blog

<http://komunikacii.net/09/22/blogopedija/#ixzz17Bn8N2CR>

Contemporary Macedonian Literature and Fiction

Templum (Macedonian contemporary fiction)

<http://www.templum.com.mk/star/konkurs/aktuelno/02-2006/avtoripcinski.htm>

Carski Rez (Macedonian short stories)

<http://www.blesok.com.mk/books/02prose/2002/rez/mk/raskazi.htm>

Macedonian e-books, short stories, and poetry

<http://macedonians.tv/forumdisplay.php?f=37>

Diversity (Macedonian fiction)

<http://www.diversity.org.mk/zhanr.asp?idZhanr=2>

Internet Portals

On.net.mk

<http://www.on.net.mk/default-MK.asp>

Premi

<http://www.premportal.com.mk/>

Online Forums

build.mk

http://www.build.com.mk/forum/forum_posts.asp?TID=427&PN=3

Idividi

http://www.forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=4578&PN=2

Kajгана форум

<http://forum.kajgana.com/>

Makedonski Forum

<http://www.skyscrapercity.com/forumdisplay.php?f=1376>

Opasna Bagra

<http://www.bagra.org/node/3570>

Virtual Macedonia Archives

<http://www.vmacedonia.com/archives/14353.htm>

Online Newspapers, Magazines and News Services

Daily Macedonia

<http://daily.mk/home>

Dnevnik

<http://www.dnevnik.com.mk/>

Forum

<http://www.forum.com.mk/>

Kapital

<http://www.kapital.com.mk/DesktopDefault.aspx>

Netpress

<http://www.netpress.com.mk/>

Utrinski vesnik

<http://www.utrinski.com.mk/>

Vecer

<http://www.vecer.com.mk/>

Vest

<http://www.vest.com.mk/>

Vreme

<http://www.vreme.com.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=1>

Љупчо СПАСОВСКИ

КОНЦЕПТУАЛНИ МЕТАФОРИ ЗА ЛУТИНА

(Резиме)

Современата теорија за метафората ги гледа метафорите како клучни шеми во научното концептуализирање на емоциите. Публикувани се детални студии за функцијата на метафората во концептуализирањето на емоциите на англиски и други јазици (Kövecses 1986, 1988, 1990a, 1990 b, 1991, 2000. 2000a, 2005, Lakoff 1987, 1989, 1990, 1993, Lakoff and Johnson 1980, 1999, Lakoff and Kövecses 1987). Централното тврдење на овие студии е дека човечките емоции (апстрактни по природа) се во голема мера концептуализирани и изразени преку метафори засновани во телесни искуства. Во овој труд се преиспитува Теоријата на концептуалната метафора (ТКМ) на Лакоф и Џонсон (1980, 1999) и истражувањата за метафората на на Ковечес (1991, 1995, 2000a) преку нивна апликација на одреден корпус материјали на македонски јазик. Македонските примери беа земени од корпус објавен на интернет кој опфаќаше различни жанрови, како и од опсервациите на самиот автор. Анализата на концептуалните метафори за лутина во македонскиот јазик ни даде понатамошни докази за потврда на гледиштето на ТКМ за когнитивната основа на концептуалните метафори, како и нивната врска со пред-лингвистичките корелации кои произлегуваат од физичките и социјалните искуства. Овој труд, исто така, го вклучува и теоретскиот модел на метафората на Ричи (2006) според кој метафората може да биде свесно конструирана од говорниците и стекната преку комуникација. Последователно на тоа, развојот, користењето и толкувањето на метафорите опфаќа комбинација на когнитивни/лингвистички и социо-културни компоненти.

Клучни зборови: Теорија на концептуалната метафора (ТКМ), концептуална метафора, концептуализирање на емоциите, лутина

Анжела НИКОЛОВСКА

ТЕОРИЈАТА НА ПОВЕКЕСТРАНАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА И НЕЈЗИНАТА ПРИМЕНА ВО НАСТАВАТА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИЦИ

**Вовед: Гарднеровата теорија
на повеќестраната интелигенција**

Во последниве неколку децении во наставата по странски јазици сè поприсутна е свеста за индивидуалните разлики меѓу учениците од аспект на стилите, стратегиите на учење, доминантните типови интелигенција и нивните импликации за наставната практика. Предмет на интерес на овој труд е теоријата на повеќестрана интелигенција чиј автор е Хауард Гарднер, професор по психологија при Универзитетот Харвард и нејзината примена во наставата по странски јазик.

Во својата книга „Рамки на умот: теоријата на повеќестрана интелигенција“ (Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences) од 1983 година Гарднер предлага модел на повеќестрана интелигенција според кој постојат повеќе видови интелигенција, а луѓето се разликуваат по степенот на развиеност на различните интелигенции и по начинот на кој тие се комбинираат и функционираат (1993). Гарднеровата теорија се јавува како реакција на традиционалното гледиште за интелигенцијата според кое таа претставува вроден, унитарен и статичен капацитет кој се мери со тестови на интелигенција и се изразува со коефициент на интелигенција.

Поаѓајќи од холистичкиот карактер на човековото битие односно од интегритетот на когнитивната, физичката и афективната димензија на човекот, Гарднер ја сфаќа интелигенцијата како мултидимензионална категорија претставена преку седум различни видови интелигенција кои се независни и рамноправни една во однос на друга (ibid.). Тоа се следниве интелигенции:

1. **Вербално-лингвистичката интелигенција** се однесува на способноста за креативно писмено и усно изразување. Оваа интелигенција подразбира умешност во манипулирање со јазичните правила, поседување богат лексички фонд како и афинитет кон читање и пишување и елоквентност.

2. **Логичко-математичката интелигенција** е способност за успешно извршување математички операции и логичко расудување. Лицата кај кои оваа интелигенција е развиена се вешти во согледување на каузалните релации, поставување и тестирање хипотези, анализирање и синтетизирање, категоризирање и класифицирање и изведување заклучоци.

3. **Визуелно-просторната интелигенција** е развиена кај лица со изразена сензитивност за бои и форми, просторна ориентација, надареност за цртање и практикување на некоја од визуелните уметности. Таа подразбира склоност кон визуелизација и графичко претставување на идеите.

4. **Музичко-ритмичката интелигенција** подразбира сензитивност кон ритам, темпо и сл. како и способност за препознавање и создавање на музички материјал. Таа е развиена кај луѓе кои имаат афинитет кон слушање музика, пеење, компонирање и сл.

5. **Телесно-кинестетичката интелигенција** се манифестира преку вешта моторика, склоност кон физичка активност и способност за изразување на мислите и чувствата преку движење, мимики и гестови.

6. **Интерперсоналната интелигенција** претставува способност за емпатија односно разбирање на другите луѓе, успешна комуникација и тимска работа. Лицата кај кои оваа интелигенција е особено развиена се успешни лидери, организатори, раководители и сл.

7. **Интраперсоналната интелигенција** е развиена кај луѓето кои се склони кон интроспекција и рефлексција. Тие се свесни за своите јаки и слаби страни, желби и интереси. Се одликуваат со самодисциплина и насоченост кон реализирање на своите цели.

Гарднер подоцна додава уште една интелигенција – **натуралистичката** која се карактеризира со интерес кон природата и еколошките прашања како и способност за разликување на различни видови растителен и животински свет. Во литературата се споминуваат и други видови интелигенција како на пример механичка, емоционална и практична (Ричардс и Роџерс 2002).

Гореспоменатите интелигенции се повеќе или помалку присутни кај секој поединец, но кај секого се комбинираат и функционираат на специфичен начин. Гарднер смета дека секоја од интелигенциите може да се развие до одредено ниво доколку се создадат соодветни услови за тоа преку подучување и стимулирање во поширока смисла (Армстронг 1994). Плуралистичката природа на интелигенцијата се рефлектира и во различните манифестации и темпо на развојот кај поединци. Според Армстронг дали некоја од интелигенциите ќе се развие помалку или повеќе зависи од заемното деј-

ство на неколку фактори, меѓу кои: генетската предиспозиција, влијанието на средината односно семејството, пријателите, училиштето и сл. како и историско-културното милје.

Плуралистичкото толкување на интелигенцијата, интердисциплинарноста, можноста за интегрирање со различни училишни предмети и мотивирање на ученици со различни способности се меѓу најголемите вредности на Гарднеровата теорија. Да не ја заборавиме и “...нејзината оптимистичка ориентација која секому дава шанса за актуализација” што се должи на рамноправното вреднување на сите видови интелигенција (Ачковска-Лешковска 2002:80).

Примена на теоријата на повеќестраната интелигенција во наставата по странски јазици

Теоријата на повеќестраната интелигенција е во духот на признавањето на индивидуалните разлики меѓу учениците – тренд во образованието кој доминира во последниве децении, а се темели на конструктивистичките и хуманистичките теории за учењето и сфаќањето за личноста на ученикот како холистички интегритет на когнитивен, афективен и психомоторен план.

Секој ученик има специфичен интелигенциски профил односно сплет од повеќе и помалку развиени видови интелигенција што го определува начинот на кој најуспешно учи.

Наставниците треба да ја развиваат свеста кај учениците за нивните повеќе и помалку развиени видови интелигенција и начинот на учење кој им е најприкласен. Тоа би им овозможило да учат на начин кој е најкомпатибилен со нивните интелектуални ресурси, а би ја зајакнало и нивната метакогнитивна свест и мотивација за учење. Подеднакво значајно е и наставниците да ги следат повеќестраните интелигенции на своите ученици набљудувајќи и бележејќи го нивното однесување. Интересна е забелешката на Армстронг дека тоа најлесно може да се стори доколку се набљудува начинот на кој учениците манифестираат недисциплина (1994). На пр., “лингвистички интелигентните” ученици зборуваат без да бидат прашани, “визуелно-просторните” типови чкртаат или си фантазираат, “кинетичките” типови стануваат од место и се движат низ училницата, “музичките” типови си потпевнуваат, “интерперсоналните” разговараат со оние околу себе и сл. Друг индикатор е начинот на кој учениците го поминуваат слободното време. “Лингвистичките типови” најрадо читаат, “кинетичките” шетаат или прават некоја друга физичка активност, “интерперсоналните” се дружат, “визуелно-просторните” цртаат или гледаат филмови итн.

Армстронг (ibid.) предлага скенирање на доминантните типови интелигенција кај учениците со чек-листа наречена *MI Inventory* која претставува детален список на начините на учење специфични за различните интелигенции. Кристисон во Рид (1998а) сугерира и наставниците да ја применат оваа чек-листа за да се запознаат со сопствениот интелигенциски профил. На овој начин би се продлабочило сознанието за врската меѓу оваа теорија и наставната практиката и би се поттикнала креативноста на наставниците при дизајнирањето активности.

За да им помогнат на учениците оптимално да го искористат својот капацитет за учење, наставниците треба да применуваат богат репертоар активности во согласност со хетерогените потреби на учениците од аспект на различните интелигенции. Станува збор за мултисензорна настава со која учениците се активираат визуелно, кинестетички, интерперсонално, интраперсонално или им се овозможува на некој друг начин да ги изразат своите склоности односно интелигенции. Традиционалната настава, а до голем степен и современата ја фаворизира вербално – лингвистичката, а донекаде и математичко-логичката интелигенција на сметка на останатите интелигенции. Предизвик е дизајнирањето активности за вклучување на останатите типови интелигенција кои најчесто се запоставени. Се чини премногу амбициозно и нереално на еден час да се вклучат активности со кои ќе се опфатат сите интелигенции. Една активност може да биде насочена кон еден или неколку типови интелигенција. Друга можност е планирањето наставни единици според одредена тема при што се води сметка да се интегрираат активности насочени кон што повеќе типови интелигенција.

Подолу е даден преглед на активности кои се погодни за развивање на одреден тип интелигенција во наставата по странски јазици:

1. Вербално-лингвистичка

Овој тип интелигенција е во фокусот на наставата и за неа е најлесно да се креираат активности. Таа имплицитно се поттикнува не само преку наставата по јазик туку и преку останатите училишни предмети бидејќи и во нивни рамки помалку или повеќе се негува културата на јазикот. Традиционалната настава која денес трпи критика од аспект на квалитетот и ефикасноста е насочена кон развивање на јазичната компетенција преку јазични вежби фокусирани на формата, а не на смислата и содржината и тоа фронтално и механички - со минимална интеракција меѓу учениците. Со поде-

мот на комуникативниот и други современи приоди како и со сознанијата за различните стилови и стратегии на учење кај учениците се применува сè богат репертоар активности со кои не само што се развива писменото и усното изразување туку - комуникативна компетенција во поширока смисла. Така, вербално-лингвистичката интелигенција се култивира и преку дискусии и дебати, бура на идеи, разновидни игри, говори и други видови усни презентации, издавање училишен весник и други проектни задачи, слушање аудио материјал со придружни вежби, водење дневник, итн. Овде особено би ја истакнале вредноста на раскажувањето приказни ("storytelling") во најширока смисла кое подразбира разновидни активности, како на пр.: драматизации, раскажување по слики, изработка на проекти, играње игри, внесување текст во графички прикази, итн.

Голем број од горенаведените активности ги интегрираат четирите јазични вештини: читање, слушање, пишување и зборување, а некои од нив воедно ги развиваат и останатите интелигенции.

2. Математичко-логичка интелигенција

Интересот за култивирање на оваа интелигенција и во рамките на општествено-хуманитарните науки почнува да се забележува со движењето за стимулирање на критичкото мислење во образованието (Ачковска-Лешковска 2002). Во наставата по странски јазици математичко-логичката интелигенција на учениците може да се развива преку поттикнување на следниве мисловни процеси: анализа, синтеза, барање аналогии, генерализирање, споредување, поставување и проверка на хипотези, изведување заклучоци, и сл. Овие мисловни процеси може да се поттикнуваат преку активности од типот: класифицирање и категоризирање на одредени поими (пр. домашни наспроти диви животни), решавање проблеми и загатки, предвидување на текот на настаните во некоја приказна, изнесување аргументи и противаргументи при дебатирање, контрастирање спротивности во усна или писмена форма (пр. животот на село и во град), погодување на значењето на одредени симболи, и др. Овде спаѓа и сфаќањето и примената на граматичките правила.

3. Визуелно-просторна интелигенција

Карактеристично за визуелно-просторната интелигенција е создавањето ментални слики при примањето информации од надворешниот свет и нивната обработка. Мисловниот процес е речиси невозможно да се реализира без формирање ментални слики. Визуелизирањето при читањето, на пр. е моќна стратегија која го олеснува

сфаќањето на значењето (Томлинсон во Арнолд и Фонсека 2004) и повеќе влијае врз разбирањето на значењето отколку познавањето на контекстот (Садоски, Геџ и Авила во Арнолд и Фонсека 2004). Оттука и потенцијалот на визуелните средства да го овозможат организирањето и повикувањето на информациите од меморија на ефектен начин истовремено зголемувајќи ја и мотивацијата за учење.

Оваа интелигенција може да се активира со следниве техники кои користат визуелни средства: пополнување табели, графикони, дијаграми и други видови графички прикази, цртање и бојење, користење бои и симболи за истакнување на одредени информации, презентирање на материјал преку слики, постери, карти, видео, насочена фантазија и други техники на визуелизација.

4. Музичко-ритмичка интелигенција

Музиката со својата моќ да забавува и релаксира, да ги буди емоциите, но истовремено да ги зајакнува концентрацијата и помнењето може да придонесе за зголемување на потенцијалот за учење.

Истражувањата на дејството на музиката врз успехот на учениците во рамките на наставниот приод Сугестопедија покажуваат позитивна корелација (Арнолд и Фонсека 2004). Во овој приод, чиј творец е бугарскиот психолог Георги Лозанов се слуша барокна музика како придружен ефект на читањето текстови со цел да се намали афективниот филтер кај учениците, а со тоа се овозможува поуспешно учење.

Музичко-ритмичката интелигенција може да се стимулира со директно воведување на музиката во наставата или со активности кои се насочени кон изговорот и неговите “музички” карактеристики: ритам, акцент, интонација. Во првата група спаѓаат: пеењето и создавањето музика; модифицирање на текстови и мелодии, слушањето музика како позадина при изведување други активности, на пр. раскажување приказни и сл. Тука би го споменале и изразувањето ставови и чувства кон музиката, слушањето музика со придружни јазични активности како вежби со дополнување, игри по улоги, поврзување наслови на песни со делови од песни, конструирање дијалози со комбинирање на стихови од различни песни итн. Втората група опфаќа слушање, изведување и креирање џез напеви (“jazz chants”), читање со варирање на интонацијата и др. елементи на изговорот, игри за усвојување на изговорот и сл.

5. Телесно-кинестетичка интелигенција

Учењето по пат на физичко ангажирање е во склад со природната потреба на човекот за движење и холистичко обединување на повеќе сензорни канали, меѓу кои и тактилно-кинестетичкиот при примањето информации од надворешниот свет. Кинестетичкото учење може да се реализира со допир, манипулирање на предмети, мимики, гестови, извршување наредби, разновидни движења на телото и сл. Обработката на информации по физички пат ја подобрува концентрацијата, мотивацијата, сфаќањето на материјалот и ретенцијата. Активирањето на овој тип интелигенција е особено значајно за учениците на рана возраст кај кои потребата за движење е најизразена. Тие најприродно и најлесно учат по кинестетички пат.

Не треба да заборавиме дека невербалната комуникација е моќно средство со кое наставникот се служи при презентирање на материјалот и организирање на наставата. Соодветната употреба на мимики и гестови овозможува полесно пренесувањена на идеите, а го зголемува и визуелниот ефект што придонесува за зголемување на вниманието и мотивацијата за учење.

Меѓу активностите кои придонесуваат за стимулирање на телесно-кинестетичка интелигенција на часовите по странски јазик се: пантомима, игри кои вклучуваат движење, драматизации, изработка на проекти, боење, поврзување, составување на делови од текст или сложувалка, и др. За кинестетички активности се сметаат и сите форми на развивање на вештината пишување, учењето со примена на компјутер, како и поттикнувањето на емоциите и нивното изразување.

6. Интерперсонална интелигенција

Незапирливите социо-економски промени во општеството ја наметнуваат потребата од рedefинирање на улогата на образованието. Покрај пренесувањето информации и знаења, како императив се јавува неопходноста од развивање на интерперсоналните и комуникациските вештини кај учениците кои ќе ги подготват за успешна интеракција во современиот свет.

Кај некои луѓе интерперсоналната интелигенција е поразвиена отколку кај други. Тие поуспешно комуницираат, имаат повеќе пријатели, имаат афинитет кон тимска работа и учење преку интеракција. Карактеристична за оваа интелигенција, меѓу другото е и способноста за забележување и сфаќање на особеностите и намерите на другите луѓе (Гарднер 1993).

Развивањето на интерперсоналната интелигенција во наставата по странски јазици е особено значајно со оглед на улогата на

социјалната интеракција во изучувањето јазичи (Пијаже и Виготски во Ричардс и Родерс 2002). Овој тип интелигенција е во центарот на вниманието на т.н. „кооперативно учење“ (Каган 1994) кое се карактеризира со интеракција во мали групи и заедничко извршување на задачи од страна на членовите на групата.

Интерперсоналната интелигенција во наставата по странски јазичи може да се стимулира со активности во двојки или групи, како на пр. тимска презентација, дебатирање, проект, драматизација, дискусија, анкета, интервју, игри по улоги и тимски игри.

7. Интраперсонална интелигенција

Интраперсоналната интелигенција е во корелација со метакогнитивната способност на поединецот за согледување и сфаќање на својот внатрешен живот особено мисловните процеси како и способноста за нивно насочување и контролирање. Метакогницијата може наједноставно да се дефинира како “размислување за мислењето” (Андерсон во Грифитс 2009: 99). Метакогнитивната свест подразбира и свест за сопствената личност, чувства, мотивација, ставови и стил на учење и претставува суштествен предуслов за успешно учење (Вилијамс и Барден 2006).

Во контекст на наставата по странски јазичи, метакогнитивната способност на учениците се манифестира преку употреба на метакогнитивни стратегии на учење (Оксфорд 1990) со кои учениците го планираат, организираат и следат процесот на учење. Истражувањата на карактеристиките на успешните ученици укажуваат на честа употреба на широк репертоар метакогнитивни стратегии (О’Мејли и Чамот во Андерсон 2009: 107). Оттука произлегува и потребата на часовите по странски јазик да се развива метакогнитивната свест на учениците што би резултирало со поголема свест и мотивација за учење како и подобар успех. Во контекст на дискусијата за теоријата на повеќестрана интелигенција, ова ја имплицира и потребата од стимулирање на интраперсоналната интелигенција.

Оваа интелигенција може да се активира со следниве активности кои воглавно подразбираат метакогнитивна ангажираност и индивидуална форма на работа: индивидуални проекти, водење дневник на учење, самооценување, учество во анкети во врска со учењето, пишување писмени состави, читање во себе, бележење на мислите и чувствата, насочена фантазија, итн.

Иако се обидовме да дадеме сугестии за развивање на секој од седумте типа интелигенција, неопходно е да истакнеме дека многу од гореспоменатите активности фаворизираат повеќе од еден тип интелигенција. Така на пр. раскажувањето приказни (storytelling)

опфаќа широк опсег на активности за стимулирање на повеќестраната интелигенција: драматизација со глума (телесно-кинестетичка, вербално-лингвистичка, интерперсонална), пополнување на графички прикази во врска со некоја приказна (визуелно-просторна. Вербално-лингвистичка), логичко подредување на настани од приказна (математичко-логичка, вербално-лингвистичка, визуелно-просторна), слушање на приказна со музички фон (музичко-ритмичка, интраперсонална, вербално-лингвистичка), пишување на краток состав за чувствата што ги буди одредена приказна (интраперсонална, лингвистичка, телесно-кинестетичка), итн.

Браун (2002) дава интересни сугестии за интегрирање на што повеќе типови интелигенција при усвојување на вокабуларот во наставата по странски јазик. Така, интерперсоналната интелигенција може да се активира со барање и погодување на значењето на непознатите зборови во двојки, телесно-кинестетичката со глумење на значењето преку мимики, математичко-логичката со категоризирање на зборовите според граматичката категорија, интраперсоналната преку самотестирање со тестови за вокабулар, итн.

На крајот, збор-два за теоријата на повеќестрана интелигенција и оценувањето. Веќе споменавме дека оваа теорија се јавува како реакција на традиционалното образование и ингибирањето на индивидуалноста на ученикот. Плуралистичкото сфаќање за интелигенцијата ги надминува недостатоците на традиционалните писмени тестови кои мерат ограничен квантум на знаење и се фокусирани единствено на вербалната или логичката интелигенција.

Во согласност со принципот техниката на оценување да го рефлектира наставниот метод односно приод на кој се базира наставата, во овој контекст најсоодветни се алтернативните, автентичните форми на оценување кои најчесто формативно го следат напредокот на учениците со фокус како на продуктот така и на процесот. Станува збор за техники како што се: портфолија, усни презентации, проекти, аудио и видео записи, интервјуа, чек-листи за реализирани компетенции и сл. Тие овозможуваат учениците креативно да ги изразат своите разновидни способности, зголемувајќи ја мотивацијата за учење и развивајќи ја автономноста во учењето. Се разбира, нереално би било да се пренебрегнат и ограничувањата кои го отежнуваат ваквото оценување, а произлегуваат од материјалното, временското ограничување и големиот број ученици.

Заклучок

Развивањето на лингвистичката односно комуникативната компетенција на учениците не е единствената цел на наставата по

странски јазици во која се применува теоријата на повеќестраната интелигенција. Поаѓајќи од холистичката природа на човекот и мултидимензионалноста на интелигенцијата, оваа теорија претставува платформа за развивање на целокупниот интелектуален потенцијал на учениците. Преку интегрирање на јазичните со разновидни мултисензорни активности на ученикот му се овозможува успешно изучување на странскиот јазик во согласност со неговите афинитети. Почитувањето на индивидуалноста на секој ученик, развивањето на свеста за тоа како да се учи и создавањето можности за реализирање на целокупните способности придонесува за сестрано развивање на личноста на ученикот. Да не го заборавиме и чувството на исполнетост и задоволство кое не е помалку значајно.

Наставниците кои ја применуваат оваа теорија имаат задача покрај осознавањето на сопствениот интелигенциски профил и профилот на своите ученици, креативно и флексибилно да дизајнираат активности за стимулирање на различните интелигенции со цел учениците да се оспособат за успешно функционирање во современиот свет.

Клучни зборови: теорија, интелигенција, индивидуални разлики, настава, примена

ЛИТЕРАТУРА:

- Ачковска-Лешковска, Е. (2002). Гарднеровата теорија на интелигенцијата и нејзината импликација во наставната практика. *Годишен зборник на Филозофскиот факултет, книга 55*, стр. 79-102, Скопје.
- Anderson, N.J. (2009). Metacognition and Good Language Learners. In C.Griffits (Ed.), *Lessons from Good Language Learners* (pp. 99-109). Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, T. (1994). *Multiple Intelligences in the Classroom*. Alexandria, VA: ASCD.
- Arnold, J. and M.C.Fonseca. (2004). Multiple Intelligence Theory and Foreign Language Learning: A Brain-based Perspective. *International Journal of English Studies*, 4 (1), 119-136.
- Brown, H.D. (2002). *Strategies for Success: A Practical Guide to Learning English*. New York: Longman.
- Campbell, L. (1997). Variations on a Theme – How Teachers Interpret MI Theory. *Educational Leadership*, 55 (1), 14-19.
- Christison, M.A. (1998a). An Introduction to Multiple Intelligence Theory and Second Language Learning. In J.M. Read (Ed.), *Understanding Learning Styles in the Second Language Classroom* (pp.1-14). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall/Regents.

- Christison, M.A. (1998b). Applying Multiple Intelligences Theory in Preservice and Inservice TEFL Education Programs. *English Teaching Forum*, 36, (2), 3-13.
- Gardner, H. (1993). *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. New York: Basic Books.
- Gardner, H. (1997). Multiple Intelligences as a Partner in School Improvement. *Educational Leadership*, 55 (1), 20-21.
- Kagan, S. (1994). *Cooperative Learning*. San Clemente, CA: Kagan Cooperative Learning.
- Kellog, R.T. (1995). *Cognitive Psychology*. SAGE Publications, Inc.
- Oxford, R. (1990). *Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know*. Boston: Heinle & Heinle.
- Richards, J. and T.S.Rodgers. (2002). *Approaches and Methods in Language Teaching (2nd ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, M. and R.L. Burden. (2006). *Psychology for Language Teachers: A social constructivist approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anžela NIKOLOVSKA

APPLYING MULTIPLE INTELLIGENCE THEORY IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

(Summary)

The paper explores the implications of Gardner's theory of multiple intelligences (MI) for teaching foreign languages. In contrast to the traditional view of intelligence as a unitary concept, this theory recognizes the holistic nature of learners and learner diversity. Gardner identified the following distinct intelligences which operate in a unique way in each individual: verbal-linguistic, mathematical-logical, visual-spatial, bodily-kinesthetic, musical-rhythmic, interpersonal, intrapersonal and naturalist intelligence. The task of the MI teacher is to create a classroom environment conducive to "whole person" development and maximize the learners' learning potential by addressing the diverse ways in which learners learn. The need for raising learners' awareness of their dominant intelligences in order to access information in the best possible way is discussed. In addition, a taxonomy of language-learning activities is presented aimed at developing the multiple intelligences.

Key words: theory, intelligence, learner diversity, teaching, application

Ирина ПЕТРОВСКА

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКИ ВО ЕТНОГРАФИЈАТА НА КОМУНИКАЦИЈАТА ВО ТУРИЗМОТ ВО АНГЛИСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Клучни зборови: етнографија на говор, јазични стратегии, туристички дискурс.

Јазичните интеракции, комуникациските процеси и искуства претставуваат централни аспекти на студиите по туризам. Иако тие претставуваат едно релативно ново, неоткриено поле на истражување, факт е дека само од неодамна експертите од полето на лингвистиката го свртија своето внимание кон јазикот на туризмот. Идејата за превземање истражување од овој домен потекнува од фактот што во литературата не постои посебна монографија целосно посветена на проблематиката во која е претставен етнографски опис на комуникацијата во туризмот во англискиот и во македонскиот јазик.

Контрастирањето на јазичните стратегии во туризмот во англискиот и во македонскиот јазик врз принципите на етнографијата на говорот ги понуди сличностите и разликите на соодветните културни обележја на примерот на јазикот.

Анализата на комуникацијата во туризмот во англискиот и во македонскиот јазик по моделот на етнографијата на говорот покажа дека културите кои се рефлектираат во комуникацијата споделуваат заеднички обележја но и специфични разлики. Специфичностите се резултат на географските, историските, политичките и други фактори кои ги условиле. Тој факт може да го засегне нашето сфаќање за сопствената култура, онака како што предлага Ладо (Lado, 1976), така што откривањето на сличностите и разликите со една култура би отвориле пред себе еден нов хоризонт за значењето на сопствената култура.

Јазичните стратегии и во двете култури се анализирани преку компонентите од кои се состои јазичната интеракција. Анализираната компонента означена како *правила на интеракција*, која беше претставена на примерот на започнување на разговор, а која беше проширена на текот на разговорот, ја потврди претпоставката според која конверзацијата ја чинат збир конвенции кои изворните говорители во праксата ги користат, ослонувајќи се на својата комуникативна компетенција. Исто така, разговорот во двете набљудувани култури се реализира по образец за кој

анализата потврди дека им е заеднички. Правилото кое важи во KJ1, според кое во еден момент може само еден говорител да говори, важи и во KJ2, а неговото непочитување се смета за неучтиво. Прекинувањето туѓ разговор и упаѓањето во разговор можно е само во исклучителни случаи и тогаш е придружено со извинување. Оваа одлика е особено карактеристична за јазичните стратегии во KJ1, но често пати се прекршува кога станува збор за јазичните интеракции во KJ2 во туризмот.

Анализата на етнографиите на започнување и завршување на разговорот во двете култури покажува дека сличности се јавуваат во стратегиите на завршување на разговорот: изразите на фатичко општење кои му претходат на поздравот при заминувањето се јавуваат и во двата јазици. Исто така, сличности се јавуваат и во стратегиите на започнување на разговорот *йоздрав + фатичко ойиштење*. Делумни сличности открива анализата на размена при започнување на разговорот: во KJ1 тоа се три до четири размени, додека во KJ2 се јавија три со тенденција на збиеност на истите. Распрашувањето за здравјето на соговорителот не мора да биде реципрочно, за разлика од ситуацијата во KJ1, каде се чувствува поголем степен за исполнување на оваа обврска. Разликите се јавуваат во отсуството на поголема употреба на изразите на директно обраќање како стратегија за завршување на разговорот во KJ2. Таа стратегија иако постои во свеста на изворните говорители на македонскиот јазик, има примарно значење на изразување блискост и вовлекување во интимноста на учесниците во дадената етнографија.

Анализата на воведните и завршните изрази при комуникацијата во туризмот кои се реализираат во KJ1 и KJ2, покрај сличностите, покажа дека постојат и одредени специфичности. Со други зборови, иако е утврдено дека разговорот во двете култури се отвара и завршува на сличен начин *йоздрав + фатичко ойиштење... фатичко ойиштење + йоздрав*, анализата покажа дека бројот на просечната размена донекаде се разликува со тоа што во македонскиот јазик е помал, а ни реципрочноста не е секогаш обврзна во KJ2, за оние ситуации за кои во KJ1 таа е.

Анализата на корпусот покажа дека дихотомијата индиректност/директност се јавува во јазичните стратегии во комуникацијата во туризмот, и тоа во следните етнографии: изразување учтивост, незадоволство и поплаки, наредби и комплименти. Отстапување, односно обратна ситуација се јавува во етнографиите на *илаќање хошелска* или *ресџоранџ-ска смейка*, каде директниот начин на обраќање е карактеристичен за говорителите на KJ1, додека кај говорителите на македонски јазик се забележува степен на индиректност. Ваквата разлика се чини се должи на присуството или отсуството на социјалноа подреденост во двете култури. Додека во KJ1 таа е нагласена преку општествениот стандард, организираност и исполнетост, во KJ2 главна улога игра платежната моќ на говорителот.

Како резултат на анализираните етнографии на формите на обраќање во доменот на туризмот, начелно може да се заклучи дека говорителите користат форми на обраќање во англискиот и во македонскиот јазик кои се слични меѓу себе. Специфичностите на секоја култура влијаат врз специфичните изрази што ги фаворизира секоја култура поодделно.

Во однос на разликите во јазичните стратегии во двата јазици анализата исто така покажа дека иако постои обемна литература во која англиските јазични стратегии често пати се интерпретирани како манифестација на универзалната *йприродна лoжика* или универзална *лoжика на конверзација* (Lakoff, 1972), анализираните примери покажаа дека ваквите тврдења се чинат етноцентрични. Специфичностите на англискиот јазик, за кои се тврди дека се универзални принципи на изразување љубезност, се покажаа дека се јазички и културно специфични. Значи, во англискиот јазик не постојат универзални правила на љубезност, ниту специфични правила на љубезност при комуникација со гостинот, туку постои разлика помеѓу комуникативните стратегии во англискиот јазик и отсликаните во него културни вредности.

Јазичните стратегии кои ги користат припадниците на англо-американската култура, компарирани со соодветните стратегии на македонските говорители во доменот на туризмот покажаа дека англискиот јазик става строги рестрикции на употребата на императивот за сметка на широката употреба на прашалните и условните форми. Заповедниот начин е присутен во комуникацијата во туризмот, при што во одредени јазични окружувања тој се користи од страна на говорителите во двете култури за да изрази не само чиста заповед, туку и покарактеристични јазични стратегии. Значи, иако поретко, реализацијата на експлицитните етнографии како давање инструкции, правец, совет и предупредување се врши во јазикот преку употреба на императивот.

Додека заповедниот начин е редок, неприроден и непристоен начин на изразување наредба во англиската култура, во македонската култура токму овој начин на комуникација се употребува како спонтан, типичен и најчест.

Разликите во комуникацијата на јазичните стратегии во категоријата *културни вредности* ја отсликуваат поврзаноста со различното вреднување на културните вредности во двете култури, како што се срдечност, гостољубивост, спонтаност, директност, интимност и наклоност, социјализација наспроти индиректност, дистанцираност, толеранција и анти-догматизам, индивидуализам, кои како такви се отсликани и во туристичкиот дискурс. На глобално ниво, тоа претставува одраз на англо-саксонската општествена матрица наспроти византиската општествена матрица. Од една страна, англискиот јазик и култура доаѓаат од едно долгогодишно капиталистичко општество, наспроти македонскиот јазик и култура врз кои долгите години на социјалистичкиот начин на опстојување оставиле трагови. Разликите во етнографиите во англискиот и во

македонскиот јазик се должат пред се на фактот што културните системи на двата јазици се различно организирани, што значи се јавуваат разлики во културните норми и културните претпоставки, а и општите механизми на компетентност се јавуваат како културно-специфични. Регистарот на јазични стратегии кои се дел од компетенцијата на говорителите во англискиот и во македонскиот јазик не ја рефлектираат само природната логика на јазикот (natural logic) или само комбинација на природната логика на јазикот со историските моменти (natural logic with historic accidents), тие ја рефлектираат и културната логика (cultural logic) кодирана во јазикот. (Gumperz, 1982:182).

Анализата на јазичните стратегии во комуникацијата во туризмот покажа дека претпоставката на Џејмс за универзалноста на етнографиите која би можела да постои барем меѓу јазиците кои ја претставуваат европската култура, меѓу кои англискиот и македонскиот, не се усогласува со спротивните ставови кои ги искажува Вјежбицка (Wierzbicka, 1985:149-150) по оваа проблематика. Таа тврди дека не само полскиот јазик, (кого го споредува во компаративната студија за говорни интеракции), туку и многу европски јазици (рускиот, српско-хрватскиот, шпанскиот) се разликуваат од англискиот јазик по однос на реализацијата на различните вербални однесувања. Имено, станува збор за англискиот јазик кој се чини има развиено особено богат систем механизми кои ја отсликуваат карактеристичната англосаксонска културна традиција. Тоа е традиција која става силна нагласка на правата и автономијата на поединецот во јазичната заедница, која се оградува од мешањето во туѓи работи (*It is none of my business*), и е толерантна кон индивидуалните идиосинкразии и специфичности, со почитување на интимноста на поединецот и неодобрување на догматизмот од било кој вид.

Може да се заклучи дека тоа што е од голема важност е поврзување на јазично-специфичните норми на интеракција со *специфичните* културни вредности како што се автономијата на индивидуализмот и анти-догматизмот во англоамериканската култура или срдечноста и гостољубивоста во македонската култура.

Резултатите од едно вакво истражување имаат придонес и во решавањето на јазични ситуации кои предизвикуваат *културни недоразбирања* помеѓу говорителите кои доаѓаат од два различни етноса, како на пример, македонскиот и албанскиот, а во овој случај, од македонскиот и англо-американскиот. Резултатите од анализата ставија акцент на културните вредности кои му помагаат на говорителот да разбере одредени збунувачки ситуации во англо-американската култура, да ги разбере вредностите кои би објасниле зошто луѓето го прават или зборуваат тоа што го прават или зборуваат. Со тоа говорителот ги испитува и потврдува етичките и културните вредности на својата култура. Само оние кои се сигурни во сопствениот идентитет можат да се соочат со предизвиците на културно адаптирање. Интеркултурната комуникација вклучува повеќе од

едноставно разбирање на една култура. Многу поважна е свеста за постоење лични културни вредности. Ваквата свест не може така лесно да се стекне, како што нагласува познатиот антрополог Рут Бенедикт, ... *We do not see the lens through which we look.* (Zanger, 1985).

Очигледно е дека културните клишеа од ваков вид не можат целосно да бидат отстранети, но можат да се минимизираат со добро испланирана мултикултурна едукација. Се чини дека етнолингвистичкото истражување во туризмот со културно-специфичните јазични стратегии и лексички импликации имаат голем придонес во полето на мултикултурната едукација.

Туризмот со сите свои услужни дејности претставува арена на културни клишеа и културни недоразбирања. Од особена важност е познавањето на културните норми и јазикот со кој угостителите се служат при комуникацијата со странските гости. Но, се додека широко се прифаќаат ставовите дека јазичните стратегии на говорителите на англискиот јазик го рефлектираат она што е 'вообичаено', 'нормално', 'природно', успешното меѓукултурно разбирање помеѓу говорителите од различни култури не ќе може да се реализира. Бидејќи ако еден припадник на KJ2 се обиде да употреби обични императивни конструкции, во KJ1 ќе биде обележан како некултурен и груб соговорител. Истиот може да биде окарактеризиран како некооперативен или недоволно интелегентен кога не ќе даде одговор на добро елаборирано индиректно обраќање од страна на говорителите на KJ1. Од друга страна пак, пренагласеното изразување емоции како на пр. при изразување поплаки, незадоволство од страна на гостинот, или употребата на директни форми на обраќање за припадниците на KJ2 можат да бидат навредливи и иритирачки.

Очигледно е дека и наставата по странски јазик има потреба од преиспитување. Способноста да се разберат говорителите кои припаѓаат на различни национални култури не се заснива само врз *комуникаативната компетенција*, туку на свеста дека културните значења и вредности вградени во странскиот јазик се специфични за секоја национална група. Студентите кои го изучуваат странскиот јазик треба да бидат свесни за разбирање на културните разлики и културната релативност. Учењето странски јазик започнува да се менува во насока на применување на *меѓукултурната комуникаативна компетенција*. Културните огледала на изворната култура и културата – цел кои се инкорпорирани во автентичните промотивни материјали како и јазични стратегии, можат да дадат огромен придонес не само во методологијата на изучување на странскиот јазик туку и за самите учесници во доменот на туризмот.

Исто така, резултатите до кои се дојде при анализата на усната комуникација, ќе имаат голем придонес во креирањето на современи наставни планови и програми во методиката по странски јазици, особено при изучувањето на странскиот стручен јазик.

Глобализацијата неизбежно го носи исчезнувањето на етнографијата на говоротна еден етнос. Придонесот на едно вакво истражување се согледува и во примена на резултатите кои треба да покажат колку е важно и неопходно, особено на територијата каква што е Балканот, зачувувањето на етнографските вредности.

Припадниците на дадена култура многу почесто и многу повеќе се изложени на влијанието на странска култура, од било кога пред тоа, било од причини што тоа го бара природата на нивната професија или поради социо-економските чинители кои етничкиот профил на една земја го чинат прилично релјефен. Во тоа шаренило на култури, обичаи и навики, јазици и дијалекти, недоволно информиран човек често пати доживува културен шок, соочувајќи се со разновидни влијанија со кои секојдневно доаѓа во контакт. Токму затоа, систематичното проучување на културниот феномен воопшто, а посебно на поединечните културни конвенции на народот со кој говорителите се среќаваат станува составен дел на модерниот образовен систем. Информираноста понудена на ваков начин понудува и подобро согледување на сопствената култура. Значајноста на мултикултурализмот се согледува во надминувањето на етноцентризмот, што претставува неопходен предуслов за живот во едно мултинационално и мултикултурно општество.

Сепак се чини дека резултатите до кои се дојде преку ова истражување ја оправдуваат потребата за едно вакво специфично социолингвистичко истражување. Контрастирањето на културите на примерот на јазикот, иако се уште без јасно утврдени граници, може да открие досега непознати елементи за значењето не само за странската култура, туку и за сопствената. Да се воочи дека *погледот на свој* кого што го фаворизира една култура, а јазикот го изразува, не е ни подобар ниту полош од оној кој е изразен во културата изразена во мајчиниот јазик, е еден од предусловите за меѓукултурно разбирање. Контрастирањето на овие феномени по принципите на етнографијата на говорот има своја научна оправданост.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Brown, P. and Levinson, S. (1978). *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buttjes, D. & Byram, M (eds) (1991). *Mediating Languages and Cultures*. Multilingual Matters, England.
- Chambers, E. (1997). *Tourism and Culture: An Applied Perspective*. New York: State University.
- Clyne, M. (1996). *Inter-cultural communication at work*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Coulthard, M. (1977). *An Introduction to Discourse Analysis*. London: Longman.
- Council of Europe (2003), *Mirrors and windows: An intercultural communication textbook*, Graz: Council of Europe Publishing.
- Fasold, R. (1997). *The Sociolinguistics of Language*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Goffman E. (1976). Replies and responses. In Hymes, D. (ed.) *Language in Society*, Cambridge: Cambridge University Press: 257-313.
- Gumperz, J.J. (1982). *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Pres.
- Hymens, D. (ed) (1964). *Cultural Anthropology and Linguistics*. New York: Harper and Row Publishers
- Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching*. Oxford University Press
- Lado, R. (1976). *Linguistics Across Culture*. The University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Lakoff, R. (1972). Language in context. *Language*. Vol.48, pp.907-927.
- Laver, J. (1975). Communicative functions of phatic communion. In A. Kendon, R.M. Harris and M. R. Key (eds). *Organization of Behavior in Face-to Face Interactions*, Mouton, The Hague.
- Petrovska, I. (2004) Communicative Strategies in the Tourism and Hospitality Industry in English and Macedonian. In Perić, J. et al. (eds) *Tourism & Hospitality Industry 2004: New Trends in Tourism and Hospitality Management*. Opatija, pp.545-555.
- Pritchard, K. (2001). Translating culture-bound lexis in the tourism and hospitality industry. In *Мултипликативни ефекти на развојот на туризмот.3-та Меѓународна Конференција*, Охрид, Опатија, Братислава. pp.485-492.
- Stefanovski, Lj. (1997). The Apologetic Diminutive Strategy in Macedonian. In Friedman, V. et al. *Balkanistika*, Vol.10, pp.372-380.
- Tannen, D. (1984). *Conversational Style*. Ablex.
- Valdes, J.M. (ed) (1986). *Culture Bound. Bridging the Cultural Gap*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wardraugh, R. (1998). *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wierzbicka, A. (1985). Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts. *Journal of Pragmatics*. Vol.9, pp.145-78.
- Zanger, V. V. (1985). *Face to Face*. Newbury House Publishers, Inc. Rowley.

Irina PETROVSKA

SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN THE ETHNOGRAPHY
OF COMMUNICATION I TOURISM
IN ENGLISH AND MACEDONIAN

(Abstract)

Following the basic principles of the ethnography of communication and its key components that are part of language interactions, the ethnographies observed showed existence of certain culturally specific similarities and differences in the communicative competence of the speakers of both languages. The differences in the ethnographies in the English and Macedonian language are due to the fact that the cultural systems of both languages are organized differently. Differences appear in the cultural norms and cultural assumptions and the social mechanisms of competency appear to be culturally specific.

The register of language interactions that are part of the speaker's competence in both English and Macedonian do not reflect only natural logic of language, or combination of natural logic and historical accidents, but they also reflect the cultural logic, encoded in the language, as well.

Key words: ethnography of communication, speech acts, tourism discourse.

Liljana MITKOVSKA

ACQUISITION OF OVERLAPPING STRUCTURES: ON THE USE OF THE ENGLISH GENITIVE VS OF-CONSTRUCTION BY MACEDONIAN LEARNERS

1. Introduction

Structures often overlap in their usage. Even though there may not be strict rules for their distribution, native speakers are rarely in doubt about what variant is more appropriate in particular context. Such flexible rules are rarely taught in foreign language classes and in many cases the foreign language learners are left on their own to acquire the usage of such structures relying on exposure.

In the research presented here I look into the distribution of the possessive genitive construction (*the student's achievement*) with a human Possessor, compared to the corresponding *of*-construction (*the achievement of the student*) in the interlanguage of Macedonian learners of English. There is no substantial difference in meaning between the two constructions, yet they are not fully interchangeable. The choice of one or the other is subject to interplay of structural, functional and discourse-pragmatic factors which determine the tendency for preference of one or the other construction. This problem has been continually addressed in grammar books, beginning with Jespersen 1960 (see for example Quirk et al. (1985:1277), Biber et al. (1999:300-307)) and individual studies, such as Hawkins (1981), Deane (1987), Taylor (1996:205-235). More recently, this problem has attracted research in the occurrences of the two constructions in English language corpora (Kreyer 2003, Hinrichs & Szmrecsanyi 2007, Leech et al. 2009). Considering the complexity of the distribution of the two English possessive constructions, the research reported in this paper was conducted with an aim to investigate the process of their acquisition by Macedonian learners. This study will therefore address the following research questions:

- (1) Do learners acquire near native feeling for the distribution of the Genitive and *of*-construction in the investigated functions?
- (2) Does the number of years students are exposed to English play a role?
- (3) Is the acquisition influenced by the Macedonian language, which expresses basic possessive relations with a prepositional *na*-construction close to the English *of*-construction?

Before presenting the findings and data analysis in section 4, I will first give a brief overview of the principles of distribution of the Genitive and *of*-construction (section 2) and the results of a previous study of literary texts (section 3). The final discussion and conclusions are presented in section 5.

2. Factors that determine the use of Genitive and *of*-construction in English

The two nominal possessive constructions in English, the Genitive and the *of*-construction are quite different, from syntactic, semantic and historic points of view. In the Genitive construction the Possessor (Pr) precedes the Possessed (Pd), while in the *of*-construction the order is reversed. The choice between the two constructions is subject to a number of factors, which have been extensively discussed in the literature (see Quirk et al. (1985:1277), Hawkins (1981), Deane (1987), Taylor (1996:205-235)). The effects of each of the determining factors work together in determining the choice between the two constructions.

The semantic factor refers to the features of the Pr, i.e. whether it is human or inanimate. With human Prs, the Genitive is preferred, and with inanimate Prs the *of*-construction is more usual, while the Genitive sounds less acceptable. Both Hawkins' 'animacy hierarchy' (Hawkins 1981) and the 'gender scale' in Quirk et al. (1985:314) demonstrate this. That animacy is an important factor has also been proven in research on corpus data.¹ Kreyer (2003:182) has shown that with animate Prs the ratio of the Genitive and the *of*-construction is 67% to 33%. This difference is more evident in proper nouns, where 85.1% of the occurrences are in Genitive. However, Rosenbach 2003 has shown in an experimental study that the decisive factor for the increase of the Genitive in both American and British English is its extension to [-animate] Prs.

The syntactic factor concerns the type of modifications that the Pr and Pd NPs have. The Genitive is avoided with NPs in which the Pr NP is more complex, especially if it has modifications to the right (? *the girl from the hill's dress*). If, on the other hand, the Pd is expressed in a complex NP, especially with modification on the right, the *of*-construction sounds awkward (?*the friend from Southern Italy of my sister*). Kreyer (2003: 194) found that "the *of*-construction ('the N2 of N1') is compulsory with postmodified modifiers (i.e. Prs - L.M.)." He claims that it is not so much "the end-weight principle" that leads to such results, but the importance of proximity: "with postmodified modifiers, an *of*-construction is the only possible construction that maintains the vicinity of the heads of N2 and N1 as well as the vicinity of the head of N1 and its postmodifying material." Heavy premodifiers of Prs (N1 + 2 and 3

¹ See Biber et al. (1999:302-303), Kreyer 2003, Hinrichs & Szmrecsanyi 2007 and others.

words) were also found predominantly in *of*-construction (ibid.: 200). It was of interest for this study if the length of the Pr NP plays a role in the distribution of the possessive constructions in learner language, especially in the animate domain.

The functional factor concerns the character of the possessive relation. It is well documented that the Genitive is more common in the prototype possessive domain (ownership, body parts and kinship), while the *of*-construction prevails in the other domains. This is in agreement with the prototype features of these constructions.

The discourse factor concerns the type of information conveyed (new vs. old information) (see Deane 1987 for application of Silverstein's animacy hierarchy). Namely, the basic difference between the two constructions is reflected in the discourse functions of the participants in the relation: in the Genitive construction the Pr is the topic, while in the *of*-construction it is the Pd which is in topic position.

A number of studies (Kreyer 2003, Rosenbach 2003, Hinrichs & Szmrecsanyi 2007) have investigated the role of each factor in the distribution of the two possessive constructions in English. In his corpus study Kreyer (2003: 204) isolates "two basic underlying principles, 'processability' and 'human involvement'" as primarily decisive for the variation of Genitive and *of*-construction. He adds that 'information status' could be a secondary factor. In a study investigating reactions by native American and British speakers Rosenbach (2003: 21-22) shows that the factors animacy, topicality and possessive relation (as the prototypical function) determine the choice of genitive construction. "A look at how these three factors interact revealed the following relative ranking of factors: animacy > topicality > possessive relation."

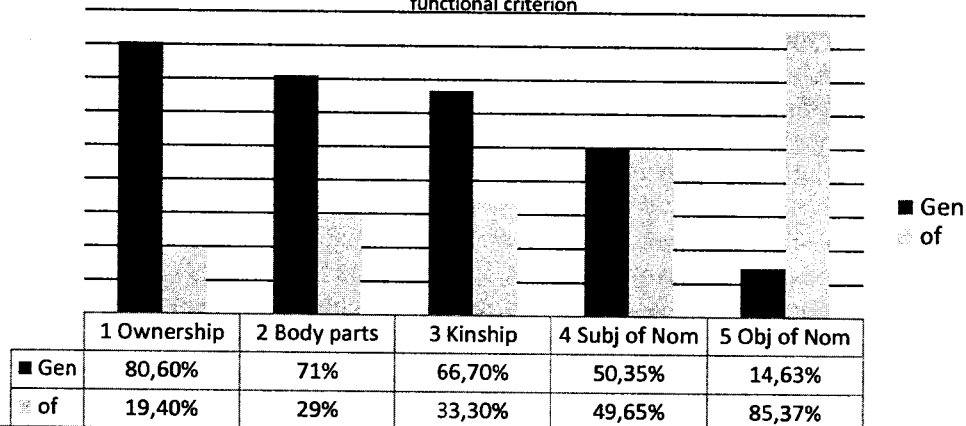
Starting from these findings, I investigated how Macedonian learners of English imply the functional criterion and the syntactic criterion in their choice of possessive construction when the Pr is animate.

3. Distribution of Genitive and *of*-construction in literary texts

In a previous research (Mitkovska 2007: 68-69) I investigated the distribution of Genitive and *of*-construction (with human PRs) in literary texts. This research proves that the Genitive construction is most common for expressing ownership of concrete objects and that the *of*-construction enters the domain through the body part and family relations. Graph 1 shows the distribution of the two constructions along the central possessive functions with a human Pr. It is clear that in functions of ownership, body part and kinship Genitive prevails, but the difference in usage between the Genitive and *of*-construction is most significant in ownership. On the other hand, their distribution varies in the

syntactic functions of expressing Subject and Object of Nominalization (here only cases with human possessors are considered). For Subject of Nominalization the two constructions show equal distribution, but when it comes to Object of Nominalization, which is further from the prototypical possession, the *of*-construction prevails. This research also showed that in the Genitive construction the Pr is predominantly represented by a personal name (65.5%), compared to the relatively small number in the *of*-construction (18.8%) in that category.²

Graph 1. Distribution of the Genitive and *of*-construction in literary texts according to the functional criterion

The syntactic factor also turned out to play a significant role. The analysis proved that the Genitive Pr does not accept complex modification: only 3% of the attested Genitive constructions consisted of more than 3 words, while 31.4% of the Prs in the *of*-construction were longer than 3 words. When the Pr is one word, especially a person's name, the Genitive is overwhelmingly used (90%). But when the Pr NP consists of more than 3 words, the *of*-construction prevails (82%). These results are in correlation with the corpus findings reported in Biber et al. (1999:304), according to whom Prs with 3 and 4+ words occur in the *of*-construction more than 90% of the cases, but the Genitive prevails with simple, one-word Prs (65%).

² Animacy is an important factor and Kreyer (2003:182) has shown that with animate Prs the ratio of the Genitive and the *of*-construction is 67% to 33%. This difference is more evident in proper nouns, where 85.1% of the occurrences are in Genitive.

4. The research study

4.1 Methodology

Two groups of students (one learning English from 5-8 years and one from 9 – 12 years) were asked to complete a questionnaire choosing one of the two constructions in separate sentences, according to their feeling of what is more appropriate. They were also asked to translate 6 sentences from Macedonian into English. The same questionnaire was also completed by native speakers of English. The aim of this second questionnaire was to investigate how the performance of the learners compares to that of native speakers, i.e. if the Macedonian learners acquire near native speaker feeling for the use of these constructions. As well as this, the research was designed to show if there is a difference in the distribution of the two constructions between learners exposed to English for different length of time. Thus the research questionnaire was distributed to three groups of subjects:

- (1) ML1 – Macedonian learners who have learned English for 5-8 years. There were 106 students between 12 and 16 years of age and most of them have studied English from 5-7 years.
- (2) ML2 – Macedonian learners who have learned English for more than 8 years. There were 92 students mainly between 19 and 22 years of age. Most of them have learned English between 9 and 12 years and only few more than that (between 13 and 17).

None of the students has lived longer than a month in an English speaking country.

- (3) NS – Native speakers. There were 41 subjects in the NS group, 29 speakers of AmE, 10 of BrE and 2 of some other variety. The ages varied a lot – between 25 and 80 years.

In the questionnaire there were two types of tasks. In the first the subjects were given sentences with gaps where two choices were offered (Genitive and *of*-construction) and the subjects had to choose the one that they thought was more appropriate for that sentence. Apart from this, Macedonian learners were asked to translate six sentences from Macedonian into English.

In both tasks sentences were chosen so that they reflected both the functional and the syntactic criterion. Only situations with human Prs were taken into account. The distribution of the Genitive and *of*-construction between human and non-human Prs was not among the goals of this research. The following *functional criteria* were taken into consideration: Ownership (*the girl's dress*); Body Part (*my sister's hair*); Kinship (*the student's parents*); Subject of Nominalization (*the new professor's advice*); Object of Nominalization (*the student's suspension from the school*). The syntactic criteria comprised: a) Pr NP consists of one word (a personal name); b) Pr NP consists of two words (mainly a determiner + N); c) Pr NP consists of three or more than three words.

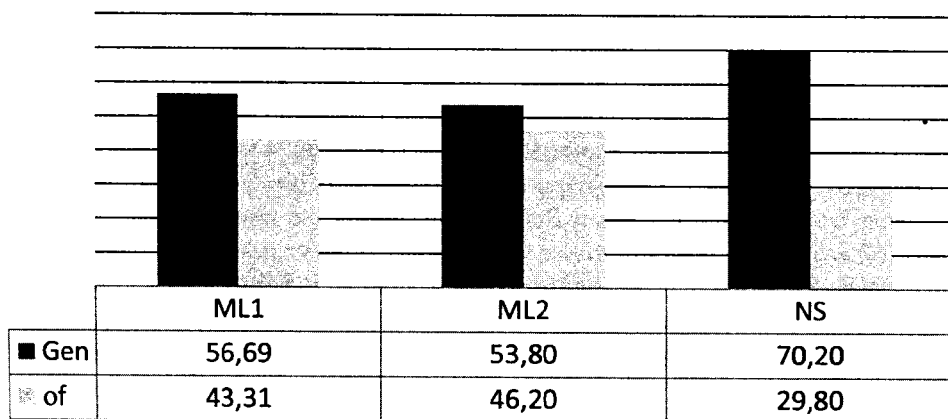
The discourse criterion was not included in this research. We need texts to investigate discourse functions and that would complicate the tasks. Some NSs, however, pointed out the fact that the discourse function cannot be isolated. e.g. *the sudden arrival of Madonna* puts the arrival in focus and *Madonna's sudden arrival* puts Madonna in focus. This indicates some level of subjectivity in the answers, which was a weakness of the questionnaire.

For the first task there were 15 sentences altogether, three for each functional criterion reflecting the three syntactic criteria. For translation there were 6 sentences, two for each of the first three functions (one with Pr NP of 2 words and one with more than 3 words). For calculation of the statistical data the StatView software was used. The percentages of the Genitive and of-constructions chosen by the subjects were compared in correlation with the functional and syntactic criteria for each group and these results were used for comparison between the groups.

4.2 Findings and data analyses

When looking at the overall distribution of the Genitive and of-construction (presented on Graph 2) it is clear that both NSs and MLs used the Genitive more often than the of-construction. This is to be expected, because Genitive is the dominant structure for human Prs. However, there is a significant difference between Macedonian learners and native speakers. Obviously, the native speakers used the Genitive considerably more than the of-construction, with the ratio of 70% to 30%. The two groups of learners did not exhibit such strong difference in the choice task, with an average ratio of around 55% to 45%.

Graph 2. Overall distribution of Genitive and of-construction

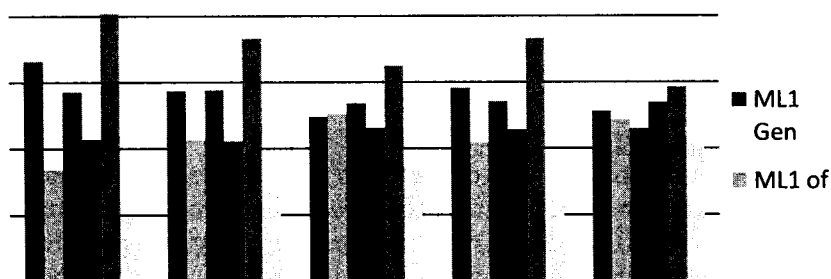
The analysis of the data distributed along the two investigated criteria should reveal more precisely what led to such results.

4.2.1 The Functional Criterion

The results of the choice between Genitive and *of*-construction in correlation with the five functions introduced above are presented on Graph 3. It seems that the groups did not react in the same way to this criterion.

In ML1 group (learners between 5-8 years of studying), there doesn't seem to be a consistent pattern, even though the Genitive was slightly more present in the Ownership function.

Graph 3. Distribution of Genitive and *of*-construction according to the functional criteria

In ML2 group (learners over 8 years of studying), the Genitive prevailed in Ownership, Body Parts, Kinship and Subject of Nominalization, with the *of*-construction rising slightly in the Kinship and Subject of Nominalization. For Object of Nominalization the *of*-construction was slightly more often chosen. This matches the distribution of Genitive and *of*-construction that I found in literary texts, but not the reactions of the native speakers to this questionnaire.

In the NS's group Genitive prevailed in all functions, but the difference decreases in Subject of Nominalization function and even more so in Object of Nominalization. So NSs react to the difference in function by using the *of*-construction more with the functions which are more open to it, but it does not prevail in any of the given functions. This calls for explanation why the results of the questionnaire are different from the distribution of Genitive and *of*-construction in literary texts. Various reasons may be foreseen, such as the fact that the sentences in the questionnaire were out of context. On the other hand, the use of the possessive constructions in literary genre may well be different from the feeling of native speakers. Investigating written data taken from a sub-

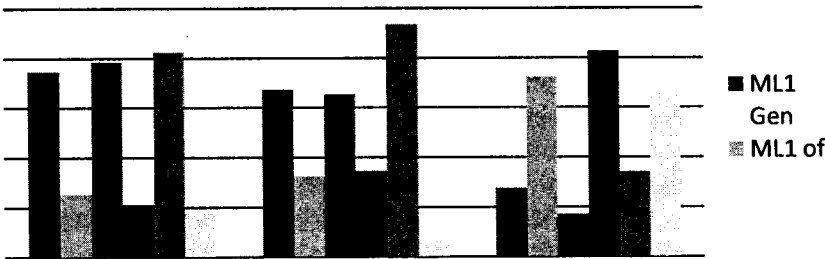
corpus of the BNC (which covered in equal proportion the three text categories 'imaginative', 'natural and pure science' and 'world affairs') Kreyer 2003 calculated the ratio between the Genitive and *of*-construction of 76% to 24% in possessive function and 67% to 33% in kinship, which correspond to our data from both literary texts and the NS questionnaire. He did not distinguish between human and non-human Pr, thus our results cannot be compared to his results in other functions.

This leads to a conclusion that Macedonian speakers undeniably underused the Genitive in functions of Ownership, Body Parts and Kinship. Learners with fewer years of exposure seem to perform better in the Ownership function. For Subject of Nominalization, Macedonian learners' choice was closer to the results from literary texts, which may be the feeling they acquire from the written input. However, native speakers preferred the Genitive more often (73% to 27%). For Object of Nominalization, literary texts suggest that *of*-construction should be the more frequent choice, but this did not happen: for native speakers it seems that the animacy criterion prevailed and the Genitive results are higher with the ratio of 59% to 41%. ML1 group showed small preference for the Genitive, while in ML2 group the *of*-construction prevailed (54%).

4.2.2 The Syntactic Criterion

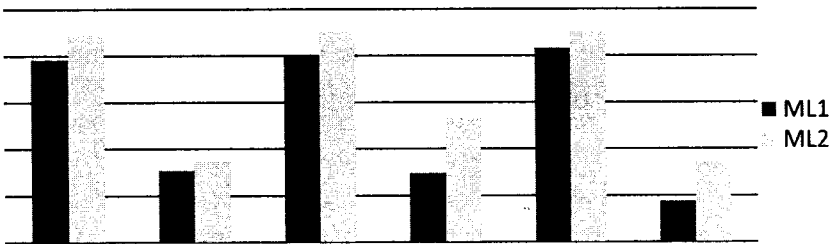
The results of the choice between Genitive and *of*-construction in correlation with the three syntactic criteria are presented on Graph 4. It is obvious that both MLs and NSs reacted more strongly to the syntactic criterion. The difference between constructions in which the Pr is one word was small in all three groups, but with two word Prs the NSs chose the Genitive more often and their ratio between the Genitive and *of*-construction is considerably bigger (94% to 6%). The reason may be the type of relations. In all three groups the use of Genitive decreases considerably with Pr NP of 3+ words. The ratio between the Genitive and *of*-construction is smaller in the native speakers' group (34% to 66%) than with the Macedonian learners. Group ML2 exhibits the strongest difference (17% to 83%), which correlates to the findings from literary texts. Native speakers showed more tolerance to longer Pr NPs than expected, considering our research and Biber et al.'s (1999:304) corpus findings. The reason for this may be some new tendencies for increase in the use of Genitive noted by some authors, cf. Rosenbach 2003 and Leech et al. 2009.

Graph 4. Distribution of Genitive and *of*-construction according to the syntactic criterion

This tendency in the ML group to use predominantly the *of*-construction with longer Prs was confirmed in the translation task. The learners translated sentences with 2 word Prs more often with the Genitive, but for sentences with 3 word Prs used predominantly the *of*-construction, approximately equally for all functions. Group ML2 were more consistent in this than group ML1. Graph 5 shows that the ML2 group (learners with longer exposure to English) used the Genitive slightly more in all cases.

Graph 5. Distribution of the Genitive in translations

The influence of the syntactic factor on the learners’ choice between the Genitive and the *of*-construction was investigated in a corpus-based study on the use of the two constructions by Mačedonian learners (Mitkovska 2012). The research data was taken from the Macedonian English Learner Corpus (MELC)³ for three proficiency levels: A2, B1 and B2. The results in Table 1

³ The Macedonian English Learner Corpus (MELC) is an electronic data base of written material collected from learners of English in Macedonia at various ages and proficiency levels. We are grateful to all those who took part in its creation: teachers at about 20 public primary and

show that learners rarely used complex NP for animate Prs, both with the Genitive and with the *of*-construction. As expected, the use of the *of*-construction with one and two word Prs declines along the proficiency levels: at A2 the Genitive and *of*-construction are equally used with 2 and 3 word Prs, but at B1 and B2 the Genitive prevails. At A2 an unexpectedly high use of the *of*-construction was attested. However, the results in Table 1 show that constructions with 3 and 4+ word Prs are generally rare, and only the latter clearly prefer the *of*-construction. Thus it cannot be concluded that the unexpectedly higher use of the *of*-construction with animate Prs by A2 level learners can be attributed to Pr complexity. Obviously, at A2 learners tend to use the *of*-construction more than it is expected in possessive constructions with one and two word Prs. This could be attributed to L1 influence.

Complexity of animate Possessor	A2		B1		B2	
	's	of	's	of	's	of
Pr 1 word	12 66.7%	6 33.3%	32 72.7%	12 27.3%	36 83.7%	7 16.3%
Pr 2 words	19 50%	19 50%	29 53.7%	25 46.3%	42 66.7%	21 33.3%
Pr 3 words	2 50.0%	2 50.0%	9 75.0%	3 25.0%	5 55.6%	4 44.4%
Pr 4+ words	1 7.7%	12 92.3%	0 0%	3 100%	3 25.0%	9 75.0%

Table 1: Distribution of the Genitive and the of-construction according to animate Pr complexity

5. Summary and Conclusions

The results of the questionnaire indicate that native speakers are sensitive to both functional and syntactic criteria. The use of the Genitive declines from Ownership to expression of Object of Nominalization, but the Genitive is preferred for Subject of Nominalization. That approximately matches the results from literary texts and claims of other authors regarding this topic. However, NSs showed greater preference for the Genitive in all functions when the Pr NP consists of one or 2 words. The use of the *of*-construction with Pr NP consisting of 3+ words increases along all functions. This leads to the conclusion that for native speakers the syntactic criterion is also decisive.

secondary schools as well as language schools around Macedonia, faculty members, graduate and undergraduate students at FON University, the Faculty of Philology "Blaže Koneski" and the Faculty of Philology at the University "Goce Delčev", Štip. The corpus now contains around 500 000 words written by around 2000 participants and will continue to grow.

The results suggest that Macedonian learners have acquired an intuition that the Genitive and *of*-construction are both used in expressing possessive functions and that the syntactic criterion is important in the distribution. They are also aware of the functional criterion, but all in all, the learners do not feel as confident to override the syntactic criterion as the native speakers do, and they apply it more rigorously. This finding answers the question if the learners have acquired the distribution of Genitive and *of*-construction to match the native speakers' usage.

As for the difference between the two groups of Macedonian learners, the overall results did not indicate that the number of years students are exposed to English plays a big role in the acquisition of a feeling for the distribution of the two possessive constructions. It is only obvious that the ML2 group shows a feeling (although not prevalent) that the function Object of Nominalization behaves differently. Both groups also showed an overall strong sensitivity for the syntactic criterion, they have chosen larger percentage of *of*-constructions where Pr NPs is 3+ words compared to the NSs. In the translation task, the difference between the two groups increases, with the ML2 group using the Genitive slightly more (in 65 % of the cases) compared to the ML1 group (in 53%).

However, looking at the individual questionnaires, the answers of the ML2 group showed more consistency, it was obvious that they were following some pattern. For instance, if a learner uses *of*-construction with Pr NP with 2 words, it is generally expected that the Pr NP with 3+ words will also be in *of*-construction. In a considerable number of cases, the answers of the ML1 group are erratic. They know that both structures are possible, but they don't have a clear system. This indicates that at the beginning, when faced with the English possessive constructions learners are confused and do not exhibit a systematic distribution. They seem to pick up some criteria soon though, and the syntactic criterion seems to be the most influential, when it comes to animate Prs. As it was noted in section 2, Kreyer (2003) pointed out this criterion as the most decisive and it seems to be salient enough for the non-native learners of English.

Finally, the answer to the question if there is transfer from Macedonian is both no and yes. In Macedonian the dominant possessive construction is the prepositional *na*-construction. Considering this, we may expect that the learners associate the *na*-construction with the *of*-construction in English and use it consistently in their version of English. This, however, does not happen. Very few learners chose the *of*-construction predominantly, regardless of the function and syntax. In the translation task, only 7 out of the 106 learners in group ML1 used exclusively the *of*-construction, and 4 used Genitive only once. There were no such cases in the second group of learners. The data from MELC (Table 1) confirms that at the beginning levels learners do not make strong difference and overuse the *of*-construction. Moreover, the learners used

overall more *of*-constructions compared to the native speakers and this could be attributed to the subtle influence by the mother tongue.

REFERENCES:

- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S. & Finegan, E. (1999), *Longman Grammar of Spoken and Written English*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Deane, P. (1987). English Possessives, Topicality, and the Silverstein Hierarchy. In J. Aske et al. (Eds.), *Berkeley Linguistics Society: Proceedings of the Thirteenth Annual Meeting* (pp. 65–76). Berkeley: BLS.
- Hawkins, R. (1981). 'Towards an Account of the Possessive Constructions: NP's N and the N of NP.' *Journal of Linguistics*, 17, 247–269.
- Hinrichs, L. & Szmrecsanyi B. (2007), 'Recent changes in the function and frequency of Standard English genitive constructions: A multivariate analysis of tagged corpora.' *English Language and Linguistics* 11(3), 437–474.
- Jespersen, O. (1960), *Essentials of English Grammar*, London: George Allen & Unwin Ltd.
- Kreyer, R. (2003), 'Genitive and *of*-construction in modern written English. Processability and human involvement.' *International Journal of Corpus Linguistics* 8:2. 169–207.
- Langacker, R. W. (1995) "Possession and possessive constructions", in Taylor J. R. and R. E. MacLaury (eds), *Language and Cognitive Construal of the World*, Oxford: Clarendon Press, 51–79.
- Leech, G., Hundt M., Mair Ch., Smith N. (2009) *Change in Contemporary English: A Grammatical Study*, Cambridge University Press.
- Mitkovska L. (2007) 'Expressing Possession on the Noun Phrase Level in Macedonian and in English', in *Comparative and Contrastive Studies in Slavic Languages and Literatures*, Tokyo: Japanese Association of Slavists, 57–90.
- Mitkovska L. (2012) 'On the use of the English Genitive vs *of*-construction by Macedonian learners (a corpus-based study)', paper presented at TaLC10, 11–14 July 2012 in Warsaw, Poland.
- Quirk, R., Greenbaum S., Leech G. & Svartvik J. (1985), *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London & New York: Longman.
- Rosenbach, A. (2003), 'Aspects of iconicity and economy in the choice between the *s*-genitive and the *of*-genitive in English.' In Rohdenburg G. & B. Mondorf (eds.), *Determinants of grammatical variation in English*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 379–412.
- Taylor, J. (1996), *Possessives in English*. Oxford: Clarendon Press.

Лилјана МИТКОВСКА

УСВОЈУВАЊЕ НА СТРУКТУРИ ШТО СЕ ПРЕКЛОПУВААТ:
ЗА УПОТРЕБАТА НА АНГЛИСКИОТ ГЕНИТИВ
НАСПРЕМА OF-КОНСТРУКЦИЈАТА

(Резиме)

Во оваа статија се разгледува употребата на посесивниот генитив (*the student's achievement*) од страна на македонски изучувачи на англискиот јазик во однос на соодветната of-конструкција (*the achievement of the student* 'успехот на студентот'). Не постои суштинска разлика во значењето меѓу двете конструкции, но сепак тие не се целосно заменливи. Изборот зависи од повеќе синтаксички, семантички и дискурсно-прагматички фактори кои се меѓусебно поврзани. Во оваа статија се испитува како изучувачите ги користат овие фактори при изборот на посесивната конструкција. Две групи на изучувачи пополнија прашалник во кој требаше да избираат меѓу двете конструкции во определени реченици, според нивното чувство за тоа што одговара повеќе во дадениот контекст. Истиот прашалник го пополнија и 40 родени говорители. Ова истражување има за цел да го спореди изборот на македонските изучувачи со изборот на родените говорители, односно, да се види дали изучувачите стекнуваат приближно исто чувство како родените говорители за дистрибуцијата на испитуваните конструкции. Покрај тоа, истражувањето треба да покаже и дали постои разлика во дистрибуцијата меѓу изучувачите кои биле изложени на англискиот јазик различен временски период и каква е улогата на Македонскиот јазик како прв јазик.

Клучни зборови: посесивност, генитив, of-конструкција, варијабилност, усвојување на втор јазик, англиски како странски јазик, влијание на J1

Мери ЛАЗАРЕВСКА

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИОТ ОДНОС НА ПОЛИСЕМИЈА ВО АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК

Клучни зборови: полисемија, повеќезначност, лексички елемент, содржина на лексемата, интерпретација на лексемата, јазични системски маркери, идиосинкретски разликувачи, правила на проекции, разрешување на повеќезначноста, компетенција и екстралингвистичка реалност.

1. Полисемијата кај лексичките елементи претставува значаен извор на повеќезначност во природниот јазик. Многу англиски зборови имаат голем број поврзани значења, кои меѓутоа се доволно различни, што бара да бидат посебно разгледани. Ова секако претставува еден од најкомплексните проблеми во семантичката дескрипција. Лесно е да се забележи дека многу зборови¹ во многу реченици може да бидат разбрани доста различно, но при опишување на јазикот, многу е тешко да се даде семантичко објаснување на овој феномен.

2. Полисемијата и повеќезначноста не треба да бидат разгледувани како еквивалентни поими. На полето на лексичката дескрипција, термините „полисемичен“ и „повеќезначен“ како и изразот „зборови кои имаат повеќе од една интерпретација“ често се употребуваат како да се меѓусебно заменливи. Задачата на лингвистичката дескрипција е да ги направи поексплицитни разликите помеѓу типовите повеќезначност. За да се постигне оваа цел, најпрвин е потребно да се направи основна дистинкција помеѓу content (содржина) и interpretation (интерпретација). Под содржина на една лексема подразбираме *инхерентна семантичка структура на лексемата како таква*, како што е специфицирано во лингвистичката дескрипција. Под интерпретација на лексемата подразбираме *разновидни начини на кои една иста лексема може да биде разбрана во секој единствен случај на јазична употреба*. Некои лексички елементи кои може да бидат разбрани на повеќе од еден начин, соодветно во лексиконот ќе бидат претставени со еден заглавен збор, а нивните значења ќе бидат наведени или обележани со различни броеви кои кореспондираат на нивните разлики во значењето. Но самиот факт што еден лексички елемент може во различни случаи да биде разбран на повеќе од еден начин, не претставува причина тој да биде претставен како да има повеќе од едно

¹ Терминот „збор“ тука не е употребен во граматичка смисла, туку за „основна семантичка единица на лексиконот“ или „лексема“.

различно значење. Затоа терминот „инхерентно полисемиски“ ќе се однесува само на оние лексички елементи за кои постои повеќе од едно објаснување во лексиконот.

3. Ова во својата основа има врска со блискоста или поврзаноста на значењата на повеќезначните термини. Случајот на полисемијата е оној во кој за еден збор постојат повеќе тесно поврзани значења. Еден од најочевидните аспекти на значењето на зборовите во англискиот јазик е фактот дека многу зборови имаат повеќе од едно значење. Една шега вели:

Why did the woman take a pencil to bed? Because she wanted to draw the curtains (Jeffries, 1998:114). Значењето на оваа шега зависи од двете значења на лексемата **draw**:

draw v.t.

a) to cause to move in a particular direction by or as if by a pulling force; pull; drag (влече)

b) to sketch (someone or something) in lines or words; delineate; depict: to draw a vase. (црта)

c) **draw up**, v. составува документ, формулира; пишува тестамент

Притоа користиме еден термин за да опишеме една зборовна форма со повеќе различни, но тесно поврзани значења, кои во себе содржат ист концепт:

Head

head of a court - главен (претседател) на судот

head of a person - човечка глава

head of a pin - глава од игла

head of an organization - глава (главен) на една организација

head of a family - глава на фамилијата

branch

branch of a court - (division, sector) - огранок, сектор на суд

branch of a tree - гранка од дрво

branch of an organization - сектор на една организација

branch of a science - гранка (област) на наука

guard

guard - person who guards, sentinel (чувар)

guard - solid protective shield e.g. around machinery (штитник)

4. Проблемот на повеќезначноста нема да се реши со едноставно терминолошко прилагодување. Дистинкцијата помеѓу инхерентната полисемија и другите видови на повеќезначност, повеќе претставува водечки принцип одошто концепт кој би можел да се употреби *a priori* а границата е тешко да се утврди. На пример, терминот **hate** различно ќе се сфати во примерите:

I hate soup (Мразам супа); *I hate William* (Го мразам Вилијам); *I hate lies* (Мразам лаги).

Но, ние може да се запрашаме дали ова значи дека *hate* има различни значења или овие различни интерпретации се само контекстуални специјализации на едно исто значење.

5. Зборот *old* може различно да се разбере во *an old man* (of a relatively great age - човек во поодмината возраст), *an old shoe* (not new- не е нов), *an old custom* (dating from early times - датира од стари времиња). Разумно е да се заклучи дека *old* има различни значења, иако се разбира, овие значења се поврзани.

5.1. Зборот *big* може грубо парафразиран да значи *large* (голем) или може да значи *momentous, important*, (од голема важност, значаен), а тука односот помеѓу значењата е донекаде постепен.

5.2. Зборот *kill* може да значи :

1. to deprive of life; cause the death of; slay. (одзема живот)
2. to destroy; do away with; extinguish. (уништува; гасне)
3. to neutralize the active qualities of: to kill an odor. (неутрализира)
4. to spoil the effect of: His extra brushwork killed the painting. (расипува)
5. to cause (time) to pass with a minimum of boredom. (убива време)
6. to spend (time) unprofitably. (губи време)
7. Informal. to overcome completely or with irresistible effect: That comedian kills me. (обзема, освојува)
8. Informal. to cause distress or discomfort to. (потресува)
9. Informal. to tire completely; exhaust. (истоштува)
10. Informal. to consume completely: They killed a bottle of bourbon. (консумира)
11. to defeat or veto (a legislative bill, etc.). (става вето)
12. to turn off; switch off: to kill the lights; to kill an engine. (исклучува)
14. to hit (a tennis ball, volleyball, etc.) with such force that its return is impossible. (шутира, удира)

6. Weinreich (Kooij, 1971: 118) пишува дека е нејасно и сомнително дали апсолутната дистинкција помеѓу вистинската повеќезначност и обичната неограниченост на референција може да се одржи како примитивен концепт во семантичката теорија. Тој смета дека сепак претставува императив семантичката теорија да се стреми кон таквата дистинкција. Првата задача тука е да се направи дистинкција помеѓу полисемијата од една страна и нејасноста и воопштеноста од друга страна.

7. Според Katz и Fodor (Kooij, 1971: 133), целта на семантичката теорија е да ги наброи значењата кои еден лексички елемент може да ги има во контекст на различните значења, да даде дескрипција на семантичката структура на овие значења (особено на концептуалната структура) со помош на јазични системски маркери, идиосинкретски разликувачи и селекциски рестрикции и да изнајде правила на проекции (projection rules). Овие се правила кои ги формираат содржините на речениците со кои соодветните значења на лексичките елементи се селектираат и комбинираат во граматичките структури и во кои тие се појавуваат.

7.1. Во нивната евалуација на начинот кој е најдобар за опишување на значењето, најекстензивно ги користат следните критериуми: 1) детектирање на повеќезначности за кои еден роден говорител се смета способен да ги произведе; 2) разрешување на повеќезначноста (disambiguation), за која еден роден говорител се смета способен. На тој начин реченицата: *There is no school any more* може да значи *Нема ѝовеќе часови* или *Зградата ѝовеќе не ѝосѝои. The school burnt down* ја исклучува интерпретацијата „часови“.

7.2. Слично, може да очекуваме дека реченицата *They had an appointment at the bank* е повеќезначна помеѓу интерпретациите: *bank - месѝо за вложување ѝари* и *речен бреѝ*, но реченицата *The bank was robbed twice this year* не е повеќезначна.

На тој начин, кога еден лексички елемент е полисемичен во смисла на тоа дека во една реченица го има значењето А, а во друга значењето Б, ова треба да има своја рефлексѝа во лексиконот: А и Б претставуваат различни занчења на тој лексички елемент. Или воопштено: кога еден лексички елемент има различни значења, тој според тоа има и заглавни зборови во лексиконот (речникот).

7.3. Според Katz и Fodor (Kooij, 1971:134) “A dictionary entry is a characterization of every sense a lexical element can bear in any sentence”; “Each distinct reading in a dictionary entry for a word represents one of the word’s senses.” (прев.: „Речничкиот заглавен збор претставува карактеризација на секое значење кое еден лексички елемент може да го носи во било која реченица“; „Секое различно читање на еден речнички заглавен збор претставува едно од значењата на зборот“).

7.4. За да се избегне неограничено акумулирање на различни значења, Katz и Fodor прават разлика помеѓу оние повеќезначности кои се детектирани или разрешени на ниво на изолирана реченица, по пат на „компетенција“ и оние повеќезначности кои би можеле да се откријат и разрешат во одреден контекст или ситуација, со помош на екстралингвистичко познавање на светот. Дистинкцијата помеѓу јазичните систематски маркери и идиосинкретските разликувачи во нивните дескрипции на значењата, помеѓу другото ја рефлектираат разликата помеѓу капацитетот на родениот говорител за автоматско селектирање на соодветното значење на еден лексички елемент од една страна и внатрешното разрешување на повеќезначноста, наспроти можното разрешување на повеќезначноста со помош на познавањето на светот од друга страна. Потпирајќи се на претпоставениот капацитет на родениот говорител за автоматско, внатрешно разрешување на еден лексички елемент, за да решиме кои значенски компоненти ќе бидат претставени како маркери, а кои како разликувачи, ќе не доведе до бескрајно трансферирање на особините од статус на разликувач во статус на маркер, сѐ додека не се потроши фондот на разликувачи.

Од друга страна, крајно е сомнително дали може повеќезначноста да служи како критериум за зацртување на деликатната граница помеѓу семантичката „компетенција“ и „познавањето на светот“, т.е. „екстралингвистичката реалност“.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Kooij, G.J.: 1971. *Ambiguity in Natural Language*. Amsterdam: North-Holland. Publishing Company.
- Lyons, J.: 1977. *Semantics* (Vol. 1). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mišeska - Tomi, O. et al.: 1994. *English Macedonian Dictionary*. Skopje: Kultura
- Stefanovski, Lj.: 2006. *English Lexicology (A Coursebook)*. Skopje: UKIM
- Стефановски, Љ.: 1999. Проблемот на хомонимијата и полисемијата во лексикографската обработка. Во: Тодоровски, Т. (гл. уред.) *XXV Научна дискусија на XXXI Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура* (31; 1998; Охрид). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Tomic, O.: 1995. *The English Word*. Novi Sad: Futura.
- Random House Webster's Electronic Dictionary*

Meri LAZAREVSKA

THE LEXICAL AND SEMANTIC RELATION OF POLYSEMY IN THE ENGLISH LANGUAGE

(Abstract)

The lexical and semantic relation of polysemy of lexical elements represents important source of ambiguity in natural language and one of the most complex issues in the semantic description. It is easy to perceive that many English terms in many sentences can be differently understood and when describing the language it is very difficult to give semantic explanation of this phenomenon.

In the field of lexical description the terms *polysemous* and *ambiguous*, as well as *terms that have more than one meaning* are frequently described as interchangeable. The task of the linguistic description is to more explicitly differentiate the types of ambiguity. In order to achieve this it is needed to make the basic distinction between *content* and *interpretation*.

Some lexical elements that could be understood in more than one way will accordingly be represented in the lexicon with one lexical entry, and their different meanings will be marked by different numbers which will correspond to their differences in meanings. The term *inherently polysemous* relates only to those lexical elements for which there is more than one explanation in the lexicon.

Katz and Fodor (Kooij, 1971:133) state that the aim of the semantic theory is to state the meanings one lexical element can have in context of the different meanings and to give description of the semantic structure of these meanings, by means of language systematic markers, idiosyncratic distinguishers and selection restrictions, and to find projection rules.

On the other hand, it is utterly suspicious whether ambiguity can serve as a criterion for reinforcing the delicate line between the *semantic competence* and the *extra- linguistic reality*.

Key words: Polysemy, ambiguity, lexical element, lexeme content, lexeme interpretation, language systematic markers, idiosyncratic distinguisher, projection rules, disambiguation, competence and extra-linguistic reality.

Соња ВИТАНОВА-СТРЕЗОВА

УНИКАТНИОТ ЈАЗИЧЕН ИЗРАЗ И НАРАТИВНИТЕ ТЕХНИКИ ВО РОМАНОТ ЛОРДОТ ЦИМ ОД ЏОЗЕФ КОНРАД

Клучни зборови: уникатен јазичен израз, синтагма, форма, содржина, наративни техники, анонимен раскажувач, посреден раскажувач, неверодостојно раскажување, аналепса, пролепса

Романот *Лордоџ Цим* е едно од оние прозни дела кои претставуваат пресвртница, не само во британската, туку и во светската книжевна традиција. На прв поглед изгледа дека тоа се должи на сосема едноставната содржина преку која се покренуваат комплексни филозофски и етички прашања во делото. Меѓутоа, наместо на содржината, авторот Конрад става акцент на начинот на кој истата е пренесена. Така, *Лордоџ Цим* постанува дел од светското прозно творештво што се спротиставува на конвенциите за формата и содржината на традиционалниот роман како тој на Филдинг или Остин.¹ Овој роман ја илустрира оригиналната проза на Конрад каде формата е поважна од содржината, каде надворешноста ја истиснува внатрешноста, слично како во неговата новела *Срце на темнинаџа*. Така, целта на истрагата во текот на судењето на Цим, токму како и целта на потрагата на Марлоу по значењето на приказната што самиот ја раскажува, не е „суштинското зошто, туку површното како“.² Всушност во романот формата доаѓа во преден план на еден суптилен начин што се должи на специфичниот јазичен израз и експерименталниот стил на авторот, мноштвото наративни техники кои го фрагментираат раскажувањето на централниот раскажувачки медиум Марлоу како наративните празнини, приказните вметнати во главната приказна и временските скокови назад и напред низ нарацијата што го нарушуваат хронолошкиот редослед на настаните.

Преку неконвенционалниот јазичен израз и специфичните наративни техники што го нарушуваат линеарното раскажување, Конрад ја истражува комплексната вистина на човековото срце. Според тоа, ова дело е психолошки документ што се вклопува во модерничкиот им-

¹ Овие писатели го почитуваат хронолошкиот редослед на настаните и не се занимаваат со длабоки филозофски прашања.

² *Lord Jim*, стр 42. Цим е под истрага како еден од членовите на посадата кој го напуштил бродот што тоне оставајќи ги патниците на милост и немилост на морето.

пулс на Џејмс, Пруст, Џојс и Фројд. Меѓутоа во романот провејуваат и постмодернистички тенденции како споменатата инверзија на конвенционалната хиерахија меѓу содржината и формата, неверодостојноста на раскажувањето, отсуството на крај на приказната што продолжува преку читателите, недоизреченоста на јазикот што авторот го користи и друго.

Имајќи го на ум уникатниот јазичен израз преку кој авторот Конрад ја создава неконвенционалната поетика на своето творештво, анализата штој ќе не одведе до значенските димензии на *Лордоџ Цим* започнува од јазикот во романот. Пред да се илустрира оригиналниот јазичен израз на авторот преку примери од романот, интересно е да се погледне делото во контекст на одредени теоретски согледби на Конрад за јазикот на книжевната фикција.

Во „Предговорот кон *Црнецоџ од Нарцис*“, кој се смета за манифест на книжевниот импресионизам, Конрад се обраќа кон читателите објаснувајќи дека неговата задача е „преку моќта на пишаниот збор да не натера да чуеме...почувствуваме...[и] пред сè... да видиме“.³ Важноста на перцепцијата во романот *Лордоџ Цим* е потенцирана преку раскажувачот Марлоу кој будно ги слуша сведоштвата на другите за Цим, но и приказната на самиот Цим, се соживува со него и внимателно го набљудува во обид да ја разјасни мистеријата што го обвива. Во контекст на книжевниот импресионизам, карактеристични се и визуелните слики со необична убавина, како тие од егзотичниот Патусан, што Марлоу умешно ги доловува преку својата лирска нарација. Впечатоките на Марлоу се истовремено и впечатоци на читателите кои слушаат, чувствуваат и гледаат преку него. Во споменатиот предговор авторот Конрад истакнува дека моќта на прозата е во стремешот на пишаниот збор да ја долови „пластичноста на скулптурата... бојата на сликата и... волшебната сугестивност на музиката.“ Составувајќи ги зборовите како ноти во некаква суптилна композиција, Конрад во романот *Лордоџ Цим* ја преобликува реалноста за да ја создаде својата фикција во која интертекстуално провејуваат слики од морепловството и новооткриените далечни земји.

Како што е веќе кажано, анализата на јазикот на Конрад ќе се задржи на неколку примери од романот. Синтагмата „еден од нас“ е дел од креативната јазична ризница на Конрад. Кога го здогледува младиот морепловец Цим, капетанот Марлоу веднаш заклучува дека тој е „еден од нас“:

Го гледав таму момчето. Ми се допаѓаше; доаѓаше од вистинското место; беше *еден од нас*. Стоеше за сиот свој род таму, за мажите и жените што воопшто не се умни или забавни туку самото нивно

³ Conrad, Joseph, „Preface“, *The Nigger of the Narcissus*. — New York: W. W. Norton & Company, 1979. Поднасловот на предговорот е „Задачата на уметникот“.

постоење се заснова на искрена верба и на инстинктот да се биде храбар.⁴

Овој прв впечаток на Марлоу, што тој го задржува до крајот на романот, е единствената потврдна согледба во сета нејаснотија и мистерија на приказната за момчето кое подоцна ќе постане Tuan Jim или Лордот Џим. Таа мистерија за Марлоу останува „загадочна“, „необјаслива“.⁵ Интересно е дека ваквите недоизречени зборови се типични за дикурсот на авторот Конрад кој се смета за еден од најголемите јазични виртуози во британската книжевност. Марлоу како централен наративен медиум на авторот Конрад го присвојува ваквиот дискурс во романот *Лордој Џим* додека раскажува за Џим трагајќи по значењето на својата постојано недоискажана приказна.

Фасциниран од момчето со младешки незаинтересиран поглед, Марлоу веднаш се инволвира во неговиот случај. И покрај тоа што му се чини недостижен, поинаков, единствен, искусниот морепловец Марлоу го препознава Џим како „еден од нас“. Оваа едноставна синтагма ја истакнува умешноста на авторот, што особено доаѓа до израз во овој негов роман, да го користи јазикот на таков начин што зборовите постојано генерираат нови значења. Доколку ја расчлениме синтагмата на трите елементи или зборови кои ги содржи, се чини дека предлогот „од“ го издвојува зборот „еден“ на кој е ставен акцент додека заменката „нас“ е истисната во втор план. Зборот „еден“ упатува на поединецот, индивидуата. Според тоа, синтагмата би го означувала микрокосмосот на еден човек кој логично е морепловец како Џим, или како раскажувачот Марлоу, или пак како самиот Конрад што голем дел од својот живот го поминал пловејќи по морињата. Од друга страна предлогот „од“ истовремено ги поврзува зборовите „еден“ и „нас“ укажувајќи дека единката е дел од колективот или групата каде што припаѓа. Во синтагмата анализирана од ваков агол, акцентот паѓа на зборот „нас“ што упатува на група луѓе кои во контекст на романот се сите морепловци. Меѓутоа, синтагмата „еден од нас“ не се однесува само на морепловците; таа ги означува и сите оние кои ја слушаат и читаат приказната на Марлоу. Оттука, таа упатува на макрокосмосот на обичните луѓе од целиот свет. Тоа е така бидејќи Џим со своите херојски намери и неспособност да дејствува во реалноста е донкихотски лик во кого секој може да ги препознае своите неостварени сништа, но и вечната човекова надеж и упорност да се достигне недостижното. Затоа тој е дел од обичните луѓе што се пронаоѓаат во таквата приказна и се соживуваат со него.

⁴ Conrad, Joseph, *Lord Jim*, London: *Everyman's Library*, 1974, стр. 32.

⁵ Во англискиот оригинал на романот, кога Марлоу неуспешно се обидува да ја разреши мистеријата за Џим, Конрад често во приказната ги користи зборовите "inscrutable" (загадочен) и "inexplicable" (необјаснив).

Конрад неслучајно ја пренесува приказната за Џим преку искусниот морепловец капетанот Марлоу кој се појавува и во други негови дела како во расказот „Младост“ и новелата *Срце на ѓемнината*.⁶ Откако во Џим го препознава необичното човеково однесување, Марлоу истото го преиспитува соочувајќи се со сопствените морални дилеми. На овој начин приказната што тој ја пренесува на своите читатели и слушатели е и негова приказна - приказна на и за морепловецот Марлоу. Така, раскажувајќи им за Џим на група луѓе кои удобно сместени во своите столчиња со внимание го слушаат, или пишувајќи за него во писмо до еден свој пријател, Марлоу неосетно ја присвојува приказната за Џим. Читателите на романот *Лордој Џим* се исто така дел од кругот луѓе што внимателно ја следат приказната на Марлоу. Истовремено ставајќи под прашање и потврдувајќи суштински човечки вредности, Марлоу во својата приказна загатнува универзални морални дилеми во кои ги вовлекува и читателите. Врската меѓу Марлоу и Џим е комплексна. Марлоу е фасциниран од Џим, слично како што во новелата *Срце на ѓемнината* тој не може да го сопреб својот восхит за Курц. Токму поради тоа што сочувствува со Џим, Марлоу и ни ја раскажува неговата приказна. Меѓутоа, и покрај тоа што пројавува симпатии за Џим и се обидува да најде оправдување за неговите грешки, раскажувачот суди како обичен човек кој поаѓа од она што е прифатливо за групата. Така, со своите затскриени слаби страни и декларирани доблести кои произлегуваат од нормите на заедницата, и Марлоу е еден од многуте, „еден од нас“. Оттука читателите на романот не се идентификуваат само со Џим, туку и со раскажувачот Марлоу кој ги поседува слабостите на обичниот човек, но е и глас што зборува од и за заедницата. Според тоа, проучувањето на една навидум едноставна синтагма од јазичната ризница на Конрад во романот не доведува до значенските димензии на делото кои постојано се множуваат преку оригиналниот јазичен израз на авторот.

Во прозата на Конрад недоискажаноста на јазикот може понекогаш да се илустрира и преку само еден збор чие значење погрешно се толкува. Таков е примерот со англискиот дерогативен збор „*cur*“. Овој збор ги содржи значењата што на македонски би можеле да се преведат како „пес“ и „кукавица“.⁷ Кога Џим излегува од судницата, откако неговото сослушување завршува, некој од толпата извикува „*cur*“ мислејќи на песот што ги спрепнува луѓето во мешаницата. Џим го слуша зборот и помислува дека Марлоу, кого претходно го забележува како љубопитно

⁶ Расказот "Youth" и новелата *Heart of Darkness* се објавени во 1902 година под насловот *Youth, a Narrative and Two Other Stories* во томот на *Блеквудс магазин* (*Blackwood's Magazine*) - британско книжевно списание кое излегувало во периодот меѓу 1817 и 1980 година.

⁷ Првото наведено значење на англискиот збор се однесува на пес од мешан сој со лоша нарав. Интересно е дека во македонскиот јазик постои дерогативниот израз „кукавички пес“ што се користи за човек кој е кукавица. Овој израз ги содржи значењата „пес“ и „кукавица“ на англискиот збор „*cur*“.

го гледа во судницата, го навредува извикувајќи го по него зборот „кукавица“. Тој е силно погоден од наводната навреда бидејќи во неговиот идеализиран свет Џим одбива да го прифати својот морален пад; затоа за него сопствениот скок од бродот во чамецот за спасување останува необјаснив. Првиот директен контакт меѓу двата главни протагонисти во романот се случува кога Марлоу му го објаснува на Џим недоразбирањето околу значењето на зборот „сиг“. Џим карактеристично не ја прифаќа вината за недоразбирањето припишувајќи ја истата на толпата луѓе што со дрска љубопитност го следи неговото судење. Токму како и во овој случај, задачата на Марлоу е да го појасни недоразбирањето, односно да се обиде низ својата приказна да им го разјасни на своите слушатели мистериозниот скок на Џим. Всушност само преку приказната на Марлоу Џим може да биде сочуван од заборавот.

Англискиот збор *water* кој на македонски едноставно се преведува „вода“ е уште еден пример во романот на Конрад за неможноста на јазикот да го изрази точното значење. Пред да го напушти бродот што Џим верува дека ќе потоне, еден од муслиманите ации извикува „вода“. Убеден дека патникот мисли на водата што во неговата имагинација ја поплавува палубата на бродот, Џим го удира човекот за до го спречи ширењето паника меѓу другите патници. Тој дури отпосле сфаќа дека човекот всушност бара вода за неговото жедно дете. Оваа грешка повторно упатува на неспособноста на Џим да дејствува на вистинскиот начин кога околностите го наложуваат тоа.

Уште еден пример во романот за бесконечната потрага по значењето низ јазикот е и зборот „jewel“ што Конрад го користи и како име на убавата девојка во Патусан - ќерка на полумулатка - која е љубовта на Лордот Џим. Зборот „jewel“ на македонски јазик се преведува како „скапоцен камен“ или „рубин“. Оттука доаѓа и личната именка „Рубина“ што стои за името на девојката на Џим. Додека надвор од Патусан кружат разни приказни за Лордот Џим кој постанува легенда, еден корумпиран колонијален службеник мисли дека Рубина е скапоцен камен што Лордот Џим постојано го носи со себе, буквално сфаќајќи го значењето на нејзиното име. Всушност, со својата искрена љубов и лојалност кон Лордот Џим, Рубина е навистина како редок скапоцен камен.

Очигледно е дека зборовите „Патна“ во првиот дел од приказната и „Патусан“ во вториот лесно може да се побркаат. Можната забуна на овие два збора, чии први три букви се идентични, не е случајна. Таа имплицира дека двете навидум различни приказни всушност се претопуваат во една. *Пайна* и Патусан се поврзани и преку двата необјасливи скока на Џим: тој во бродот за спасување што ја напушта *Пайна* и другиот во Патусан кој речиси ќе ги оствари соништата на Џим. Скокот, кој е чест мотив во прозата на Конрад, може да се разбере и како библиска импликација што упатува на падот на Адам и Ева од рајот поради првиот

човечки грев.⁸ Така, двата скока на Џим стојат за двата негови морални пада: дезертирањето од бродот што наводно тоне и и пасивноста пред опасноста од пиратите кои Лордот Џим, иако воено посилен, ги пушта да си заминат.⁹ Во единствената приказна, во која се сплотени двата дела од романот, Џим бесконечно ја повторува својата трагична грешка што произлегува од неговата неспособност практично да дејствува, односно да опстојува во реалноста надвор од идеализираниот свет на сопствената имажинација. Патусан може да се разбере и како своевидна утопија што е плод на младешките фантазии на Џим каде тој го живее сопствениот сон сè додека околностите не ја наметнат потребата од практично дејствување. Тука Џим повторно потфрла. Бидејќи Патусан упатува на зборот „Патна“, под прашање е ставена и вистинитоста на приказната за бродот *Пайна*. Всушност веродостојноста на случувањата во романот е предмет на преиспитување и преку посредниот раскажувач Марлоу кој ја пренесува приказната врз основа на сведоштвата и кажувањата на другите.

Овие конкретни примери од романот *Лордои Џим* водат до заклучокот дека генијалноста на авторот Конрад во голем дел е резултат на неговата јазична уметност да користи такви синтагми и зборови кои токму поради тоа што остануваат недоискажани постојано ги намножуваат своите значења. Поттикнувајќи го креативниот ум, прозата на Конрад е пример како наједноставните зборови може да се разберат на поинаков начин бидејќи токму од неможноста јазикот да го долови крајното значење произлегува и неговата креативна моќ да доловува нови значења.

Инаку, содржината на романот е прилично едноставна. Во првиот дел од делото надежниот млад морепловец Џим, кој секавично напредува во својата кариера, ги изневерува сопствените соништа и идеали кога, со еден необјаснив скок, дезертира од наводниот бродолом на *Пайна*. Бродот што пренесува муслимани кои одат на ацилак во Мека сепак не потонува и сите патници, освен еден член на посадата што умира од срцев удар, се спасени. Во јавната истрага што следи потоа Џим е срамно лишен од своето свидетелство за пловидба. Во обид да го остави скандалот зад себе Џим оди сè подалеку и подалеку на Исток менувајќи повеќе работни места на пристанишата со помош на капетанот Марлоу кој ја раскажува неговата приказна. Се чини дека во вториот дел од приказната Џим конечно го наоѓа своето место како водач на народот во далечниот егзотичен Патусан каде тој постанува Лордот Џим. Поради грешка во својата лидерска проценка кога Патусан се соочува со опасноста да биде нападат од една озлогласена пиратска дружина, Џим го губи својот најдобар пријател

⁸ Другата религиска импликација уште повеќе го потенцира гревот на Џим бидејќи патниците на бродот, што тој мисли дека тоне, одат на ацилак во светата земја.

⁹ Неблагодарните пирати не го одржуваат својот збор и од зад грб го убиваат најдобриот пријател на Лордот Џим. Сакајќи да се искупи за својата погрешна проценка, Џим се жртвува како маченик загинавајќи од раката на таткото на убиениот.

- синот на поглаварот на домородното племе што го подржува. Останувајќи верен на своите идеали, тој му дозволува на таткото на загинатиот да го убие жртвувајќи го сопствениот живот за да ја искупи својата, овој пат, фатална грешка.

Наместо едноставната приказна да ја пренесе на едноставен начин, Конрад во својот роман користи повеќе сложени раскажувачки техники. Во првите четири глави, каде раскажувањето се одвива во трето лице еднина, Конрад, слично како во неговата новела *Срце на шемининаша*, користи анонимен воведен раскажувач. Неговата задача е да го воведи Марлоу, кој е главен раскажувачки медиум на авторот Конрад. На крајот од четвртата глава анонимниот раскажувач тоа го прави на мајсторски начин прикажувајќи ни го Марлоу како седи на некоја веранда сета обвинена во лисје и цвеќиња и им ја раскажува приказната на своите слушатели во „квечерината ишарана од [нивните] запалени пури“¹⁰. Раскажувањето на Марлоу што се одвива во прво лице еднина е усложнето на повеќе начини. Всушност тој е своевиден посреден раскажувач кој е инволвиран во приказната што ја пренесува. Марлоу го присвојува наративниот дискурс раскажувајќи им ја приказната на своите слушатели и преку писмото до еден „привилигиран човек“. Во наратијата на Марлоу Конрад неслучајно вметнува и други приказни како сведоштвото на самиот Џим, потоа приказната за капетанот Брајерли и таа за Боб Стентон, сведоштвото на францускиот поручник и друго. Сите овие вметнати приказни се суптилно поврзани со главната приказна за Џим што ја раскажува Марлоу. Во писмото тој раскажува за Лордот Џим врз основа на сведоштвата на пиратот Браун кој е на претсмртна постела, кажувањата на домородецот Тамб’итам кој му е верен слуга на Лордот Џим и сведоштвото на девојката на Џим Рубина. Така вистинитоста на приказната за Џим, што Марлоу ја составува на парчиња како своевиден недовршен мозаик врз основа на кажувањата на другите, е ставена под прашање. Испаѓа дека Марлоу, чија приказна е филтрирана низ мноштво раскажувачки постапки, е неверодостоен раскажувач.

Во контекст на сложените раскажувачки техники во романот интересна е специфичната интерпункција што Конрад ја користи. Наративниот дискурс на анонимниот раскажувач кој говори во трето лице еднина, како на пример во првите четири глави од романот, не е ставен во наводници. Почнувајќи од петтата глава наративниот глас на Марлоу доминира во романот. Секој параграф во кој зборува Марлоу започнува со еден наводник што, наместо на крајот од параграфот, вообичаено се затвора на крајот од секое поглавје. Исклучок од ова се оние фрагменти од приказната што ги раскажува анонимниот раскажувач кои не се во наводници, како и дијалозите и приказните на другите ликови, вметнати во наратијата на Марлоу, што се обележани со двојни почетни и завршни навод-

¹⁰ *Lord Jim*, стр 25.

ници. На почетокот на поглавјата 34 и 36, кога анонимниот раскажувач го присвојува наративниот дискурс, нема наводници. Секогаш кога Марлоу ја продолжува приказната, неговиот дискурс вообичаено започнува со еден наводник. Во поглавјето 34 наводникот се затвора кога гласот на анонимниот раскажувач накусо повторно се појавува. Потоа нарацијата на Марлоу повторно продолжува започнувајќи со еден наводник.

Фрагментирањето на наративното време е составен дел од експерименталниот стил на Конрад. Наместо настаните да се редат по хронолошки редослед, приказната со скокови се движи назад (аналепса) и напред (пролепса) низ времето нарушувајќи го праволиниското раскажување.¹¹ Така, приказната почнува некаде меѓу двата морални пада на Џим, по инцидентот на бродот *Пайна* но пред случувањата во Патусан, кога бегајќи од скандалот што наседаде го следи, Џим работи како трговски агент на едно пристаниште. Потоа преку аналеписа или (временски скок наназад) приказната се враќа во неговото минато. Така, добиваме информација за потеклото на Џим кој е син на свештеник и ја следиме неговата обука за офицер во трговската морнарица – професија што ја одбира поттикнат од својата омилена литература за поморските авантури. Приказната понатаму не носи во истражниот суд каде од Џим се бараат „факти“ и наеднаш, на крајот од четвртото поглавје, стануваме свесни дека заедно со другите слушатели на раскажувачот Марлоу внимателно го голтаме секој негов збор. Хронолошкиот редослед на настаните е нарушен и со повремени пролепси што, преку сознајниот раскажувач кој е лоциран во иднината, ни овозможуваат да сирнеме во настаните кои сè уште не се случиле од перспектива на дадениот момент во нарацијата. Така, уште на четвртата страница додека Џим работи како трговски агент дознаваме дека тој ќе постане „Tuan Jim“ или „Лордот Џим“. Покрај тоа, временски дислоцираните приказни, што се вметнати во раскажувањето на Марлоу, се суптилно компатабилни со приказната за Џим преку темата за моралните дилеми околу човековото однесување. Таква е на пример приказната за истражниот судија капетанот Брајерли кој е совршен морепловец што необјасниво извршува самоубитство, или онаа за Боб Стентон кој се дави извршувајќи ја својата должност. Марлоу прво го воведува капетанот Брајерли во судскиот процес против Џим како еден од истражните судии, а потоа од првиот офицер на неговиот брод, кој раскажува од временски дислоцирана перспектива, дознаваме за самоубиството на Брајерли. Коментарите и моралната осуда на однесувањето на Џим од страна на прагматичниот француски поручник се надоврзуваат на

¹¹ Genette, Gerard, *Narrative Discourse: An Essay in Method*. - New York: Cornell University Press, 1980, стр. 39-40. ¹¹ Аналеписа или наративна ретроспектива е термин на Женет што го означува временскиот скок наназад во приказната во однос на моментот на нарацијата. Пролепса или наративна антиципација е претскажување на случувањата од перспектива на своевиден сезнаен раскажувач кој е лоциран во иднината и кој ни овозможува да сирнеме во настаните што допрва треба да се случат.

главната приказна во романот; поручникот е еден од спасителите на напуштената *Пайна*. Овие коментари, исто како и приказната за Боб Стен-тон, се временски дистанцирани од дадениот момент во нарацијата каде истите се вметнати.

Романот *Лордој Џим* прв пат е објавен во продолженија во *Блеквудс маџазин* од октомври 1899 година до ноември 1900 година.¹² Р. Марфин го вбројува ова дело меѓу петте најголеми романи на Конрад кои, веднаш по објавување, „се рангирани меѓу најмоќните и најпоетските романи напишани на англиски јазик“.¹³ Интересно е дека Конрад во својата белешка кон делото наведува дека, веднаш по појавувањето во форма на книга, романот станува предмет на критика меѓу другото и како дело со „ограничувања на наративната форма“ кое „излегува од контролата на авторот“.¹⁴ Наводните слабости на делото, како двете споменати погоре, се всушност некои од новините што Конрад ги внесува во британскиот роман; таквите новини му ја донесуваат репутацијата на голем автор кој е пред своето време. Како што вели Н. Шери, *Лордој Џим* воведува „разноликост во наративниот метод“ и „комплексност во временската шема“.¹⁵ Делото што „излегува од контролата на авторот“ го изразува постмодернистичкиот импулс читателот да биде инволвиран во приказната бидејќи, според Т. Тарнер, „невозможно е да се биде надвор од кругот на слушателите на Марлоу“.¹⁶ Неконвенционалниот јазичен израз во романот, што е исто така предмет на критика, е всушност уште една од новините на Конрад со кои авторот го збогатува британското прозно творештво.

Завршетокот на романот се вклопува во постмодернистичките тенденции бесконечно да се множуваат значењата на приказната која е отворена за интерпретација преку имагинацијата на читателите. На крајот се чини дека зборовите на раскажувачот Марлоу не можат да ја доискажат и завршат приказната за Џим кој останува „загадочен“, „нејасен“,

¹² Инаку во 1900 година романот се појавува во форма на книга во издание на „Вилиам блеквуд & санс“ (William Blackwood & Sons). Според овој роман се снимени два истоимени филма во 1925 и 1965 година кои сведочат за популарноста на делото што сè уште трае.

¹³ Murfin, Ross C. ed., „Introduction: Biographical and Historical Contexts“, *Heart of Darkness*. – New York: Bedford/St. Martin's, 1996, стр. 4. Според Марфин, покрај *Лордој Џим*, другите четири најголеми романи од Конрад се: *Срце на шемнината* (1899), *Носџромомо* (1904), *Тајниот аџени* (1907) и *Побега* (1915). Исто како и *Лордој Џим*, и овие романи се преокупирани со филозофски теми кои задираат во прашањата за човековата етика и морал.

¹⁴ Conrad, Joseph, „Author's Note to 1917 Edition“, *Lord Jim*. – London: Everyman's Library, 1974.

¹⁵ „Introduction“, стр.vii.

¹⁶ Tanner, Tony, *Conrad: Lord Jim*. – London: Edward Arnold, 1963, стр. 13.

„заоблачен“, „во својот свет на сенки“.¹⁷ Така, неговата недоискажана приказна и понатаму продолжува.

Sonja VITANOVA-STREZOVA

THE UNIQUE LANGUAGE AND THE NARRATIVE TECHNIQUES IN THE NOVEL *LORD JIM* BY JOSEPH CONRAD

(Summary)

This article undertakes to investigate the original poetics in Joseph Conrad's novel *Lord Jim* focusing on the subversion of the traditional hierarchy between form and content. While in the traditional novel the content is more important than the form, the argument of this article is that in *Lord Jim* the form seems to be supplanting the content. This argument stresses Conrad's unique use of language as well as his complex narrative discourse in the novel that challenges the chronological order of the events. The analysis of the language in the novel focuses on several words that cannot be reduced to only one meaning. The presentation also tackles the inscrutability of Conrad's language that renders the meaning open. In the context of the narrative discourse, the different narrative techniques are examined as well as the disrupted narrative time that they introduce. The analysis of the narrative techniques addresses the narrative discourse in the third person singular of the anonymous introductory narrator and that in the first person singular of the intermediate narrator Marlow who is the central narrating medium in the novel. The narrative time is examined drawing on Gerard Genette's concepts "analepsis" and "prolepsis". The analysis endeavours to demonstrate that Marlow's narration is unreliable due to the many stories that interpenetrate the main story, the disrupted narrative time and so on. Thus the presentation aims at showing that the unique author's language rendered through unreliable narration constantly generates new meanings in the novel *Lord Jim* which going "beyond the writer's control"¹⁸ becomes open to various interpretations.

Key words: unique language, syntagma, form, content, narrative techniques, anonymous narrator, intermediary narrator, unreliable narration, analepsis, prolepsis

¹⁷ *Lord Jim*, стр. 306-7. Конрад и на крајот од делото, како всушност и во целиот роман, преку својот уникатен јазичен израз ја имплицира многузначноста на делото.

¹⁸ - "Author's Note to 1917 Edition", p. 1.

Анастасија КИРКОВА-НАСКОВА

МЕЃУЈАЗИЧНА ФОНОЛОГИЈА: СПОРЕДБА НА ВОКАЛНИТЕ СИСТЕМИ НА АНГЛИСКИОТ И НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Клучни зборови: вокал, монофтонг, дифтонг, фонолошки домен, слеан говор, изговорни грешки, странски изговор

Вовед

Оваа студија има за цел да ги образложи разликите и сличностите помеѓу вокалните системи на англискиот и на македонскиот јазик во однос на потешкотиите што ги имаат македонските изучувачи при усвојувањето на англиските вокали¹. Преку детална фонетско-фонолошка анализа се разгледува взаемната интеракција на двата система при што гласовите не се контрастирани поединечно туку истите се групирани во однос на степенот на тешкотија на восприемање и усвојување на странскиот вокал. Се издвојуваат шест јазични појави, типични или нетипични за двата система, кои се опишани и притоа се посочени најчестите изговорни грешки, поточно отстапувања, кои се јавуваат кај македонските изучувачи.

Фонемски инвентар на македонскиот и на англискиот вокален систем

Гласовниот систем на стандардниот македонски јазик брои 5 вокали (самогласки). Нивната класификација² е направена според следниве параметри: а) движењето на јазикот по хоризонталната оска (делот од јазикот); б) движењето на јазикот по вертикалната оска (висината на

¹ Консонантските системи на англискиот и на македонскиот јазик се споредени кај Киркова-Наскова (2011)

² Референтната литература за Табела 1, Табела 2 и Табела 3 е иста и, со цел да се избегне оптоварување на текстот, истата ја посочуваме во целост овде: Конески 2004; Савицка и Спасов 1997; Силјаноски 1976; Силјаноски 1993, Силјаноски 2002; Спасов 2003; Dimovska 1980; International Phonetic Association 2005; Catford 2001; Collins & Mees 2006; Cruttenden 2001; Crystal 2003; Roach 2001; Trask 2006.

јазикот); и в) положбата на усните. Во табела 1 термините се поместени по истиот редослед.

Табела 1. Класификација на македонските вокали

вокал	референтен збор	класификација
/i/	писмен	преден, висок/затворен, незаокружен
/e/	пес	преден, среден/полузатворен, незаокружен
/a/	пасош	заден, низок/отворен, незаокружен
/o/	пост	заден, среден/полузатворен, заокружен
/u/	пусти	заден, висок/затворен, заокружен

Конески (2004: 88) при класификација на вокалите како параметар го вклучува и влијанието на вокалите врз акустичкиот ефект на некои консонанти и ги дели на *меки*: /i/ и /e/, кои го смекнуваат изговорот на консонантите, и *тврди*: /a/, /o/ и /u/, кои го стврдуваат изговорот на консонантите. Ова влијание се чувствува на пример при изговор на консонантите /k/ и /l/ во примерите: *кола-коли*, *мака-маки*.

Гласовниот систем на англискиот јазик (британската варијанта³) брои 20 вокали, односно, 12 монофтонзи и 8 дифтонзи. При класификација на англиските вокали (монофтонзи) се замаат в предвид следниве параметри: а) движењето на јазикот по хоризонталната оска (делот од јазикот); б) движењето на јазикот по вертикалната оска (висината на јазикот); в) положбата на усните; г) природната должина; и д) стегнатоста на говорните органи. Нивните описни термини се дадени во табела 2 по истиот редослед.

Табела 2. Класификација на англиските вокали (монофтонзи)

вокал	референтен збор	класификација
/i:/	fl <u>ee</u> ce	преден, висок/затворен, незаокружен, долг, стегнат
/ɪ/	k <u>i</u> t	преден, висок/затворен, незаокружен, краток, лабав
/e/	d <u>re</u> ss	преден, среден/полузатворен, незаокружен, краток, лабав

³ Британската стандардна варијанта (попозната како Received Pronunciation - RP, а во поново време BBC English или Southern British English - SBE) ја земаме за референтна варијанта бидејќи во Република Македонија наставата по англиски јазик на секое ниво се изведува според британскиот нормативен модел. Сепак, при усвојувањето на англискиот јазик во македонски контекст, неспорно е влијанието на американската стандардна варијанта на англискиот јазик (General American - GA). Во понатамошниот дел од текстот, онаму каде влијанието може да се предвиди, истото е контрастирано со британската варијанта.

/æ/	<u>tr</u> ap	преден, низок/полуотворен, незаокружен, краток, лабав
/ʌ/	str <u>u</u> t	централен, среден/полуотворен, незаокружен, краток, лабав
/ɑ:/	p <u>a</u> lm	заден, низок/отворен, незаокружен, долг, лабав
/ɒ/	l <u>o</u> t	заден, низок/полуотворен, заокружен, краток, лабав
/ɔ:/	th <u>ou</u> ght	заден, висок/полузатворен, заокружен, долг, лабав
/ʊ/	f <u>oo</u> t	заден, висок/затворен, заокружен, краток, лабав
/u:/	g <u>oo</u> se	заден, висок/затворен, заокружен, долг, стегнат
/ɜ:/	n <u>ur</u> se	централен, среден/полуотворен, незаокружен, долг, лабав
/ə/	<u>a</u> bout, bon <u>u</u> s	централен, среден/полуотворен, незаокружен, краток, лабав

Заради инаквите карактеристики, класификацијата на англиските дифтонзи се прави според различни параметри од оние за монофтонзите, поконкретно, следниве параметри: а) насоката на движење кон вториот елемент (централен или затворен вокал); б) звучноста на елементите; и в) оддалеченоста на елементите. По овој редослед се прикажани класификаторните термини во табела 3.

Табела 3. Класификација на англиските дифтонзи

дифтонг	референтен збор	класификација
/aɪ/	pr <u>i</u> ce	затворувачки, надолен, широк
/eɪ/	f <u>a</u> ce	затворувачки, надолен, тесен
/ɔɪ/	ch <u>oi</u> ce	затворувачки, надолен, широк
/aʊ/	m <u>ou</u> th	затворувачки, надолен, широк
/əʊ/	g <u>oa</u> t	затворувачки, надолен, тесен
/ɪə/	n <u>ear</u>	средиштен, надолен (нагорен), тесен
/eə/	ch <u>air</u>	средиштен, надолен, тесен
/ʊə/	t <u>ou</u> r	средиштен, надолен (нагорен), тесен

Споредба на вокалните системи на англискиот и на македонскиот јазик

Од погоре прикажаното, евидентно е дека бројот на членовите на вокалните системи на македонскиот и на англискиот јазик е драстично различен. Македонскиот вокален систем е петчлен систем и се состои само од кратки монофтонзи, што го прави многу поедноставен од англис-

киот, кој брои дваесет членови од кои дванаесет монофтонзи (пет долги и седум кратки) и осум дифтонзи.

Речиси секој англиски вокал претставува потенцијален изговорен проблем за македонските изучувачи на англискиот јазик и може да се квалификува како непостоен глас во македонскиот јазик. Дури и гласот /e/, кој е акустички најсличен и речиси идентичен, се изговара различно под влијание на фонетскиот контекст во кој се наоѓа и во зависност од дијалектното потекло на македонскиот изучувач (на пример говорител од Велес говори со позатворено /e/). Во понатамошниот текст ќе ги групираме вокалите според одредени заеднички карактеристики кои се јавуваат како проблематични за македонските изучувачи.

1. Природна (инхерентна) должина на вокалите

Англиските вокали се природно долги /i:, a:, ɜ:, u:, z:/ или кратки /ɪ, e, æ, ʌ, ɒ, ʊ, ə/. Должината (времетраењето на гласот) е дистинктивен белег и може да се илустрира преку минималните парови: *seat - sit, lark - luck, sport - spot, fool - full, gem - germ*. Природната должина на вокалите не е константна во изговорот; таа е условена од придружните гласови, од положбата во слогот, од должината на зборот и од интонацијата (Силјаноски 1976, 1993; Giergerich 2005)⁴. Се смета дека должината на вокалот е најдолга кога тој се наоѓа во финална позиција на зборот во отворен слог (*be*), малку пократка кога по вокалот следува звучен консонант (*bead*), значително пократка кога по вокалот следува безвучен консонант (*beat*), а најкратка кога по вокалот веднаш следува друг вокал (*being*). Кај еднословните зборови должината на вокалот е подолга наспроти истиот фонетски контекст кај повеќесловните зборови (сп. *peace - peacefully, read - reading*). Кога вокалот е стожер на интонациската фраза, тогаш тој е особено долг како во примерот *I'd like some |tea, please*.

Македонските вокали се кратки и со приближно иста должина: пократки од долгите англиски вокали, а малку подолги од англиските кратки вокали. Должината е редундантна и не е условена од придружните гласови, иако се чини дека е подолга кога вокалот се наоѓа во нагласена наспроти ненагласена позиција. Должината може да стане значително подолга (но не секогаш) под влијание на експресивниот акцент или при геминација (удвојување) на вокалите, односно, кога два исти вокала се во непосреден допир, што е честа појава во македонскиот јазик, но и во тој случај нема смислоразликувачко значење (Силјаноски 1976, 1993).

⁴ Контекстуалната условеност на должината на вокалите е карактеристична и за кратките вокали и за првиот елемент од дифтонзите. И за овие гласови правилата се идентични.

Македонскиот изучувач наидува на тешкотија да ја перципира природната должина на англиските вокали и квантитативните промени што настануваат во даден контекст и не може соодветно да ги категоризира долгите вокали. Ова се одразува во изговорот со нивно приспособување на најсличниот македонски глас, па така /i:/ се изговара како /i/, /ɔ:/ како /o/, /a:/ како /a/, /u:/ како /u/, а /z:/ како /ə/ и најчесто проследено со консонантот /t/ или /l/ под влијание на графичката. Исто така, за вокалите /i:/ и /u:/ карактеристична е и стегнатоста (тензијата) на говорните органи, што не е случај со македонските вокали; следствено, тие се изговараат без потребната стегнатост на мускулите на говорните органи. Во напредната фаза на изучувањето можно е да дојде до хиперкорекција: изучувачите кои се свесни за важноста на должината на вокалите ги изговараат со екстремна должина, така што уште повеќе звучат како неизговорни говорители.

2. Дифтонзите како нови гласови

Дифтонзите во англискиот јазик имаат фонемски статус, што може да се види преку минималните парови *wheat* - *wit* - *wet* - *white* - *wait*. Тие се образуваат со премин (глајд, лизгање) на јазикот од позиција на еден вокал кон позиција на друг вокал, при што првиот елемент секогаш се слуша јасно, додека вториот елемент никогаш не се реализира целосно (се навестува). Вокалните елементи на дифтонгот се неделиви односно дифтонгот секогаш му припаѓа на еден слог.

На фонолошко ниво, во македонскиот јазик не постојат дифтонзи со фонемски статус. На фонетско ниво, се јавуваат комбинации од два вокала а+у, или вокал и консонантот /j/ како во а+j, е+j и о+j, кои се акустички слични на англиските /aʊ/, /aɪ/, /eɪ/, и /ɔɪ/ особено во финална позиција. Сепак, нивната недифтоншка природа се потврдува со припаѓањето на двата сегмента на два различни слога во повеќесложните зборови на пример: *на-у-ка* (Силјаноски 1993).

И покрај тоа што се третираат како нови гласови, дифтонзите не претставуваат голем изговорен проблем за македонските изучувачи на англискиот јазик, иако постои тенденција на целосна реализација на вториот елемент. Во таа смисла, дифтонзите /aʊ/, /aɪ/, /eɪ/, и /ɔɪ/ не се проблематични. Но, дифтонзите кои го содржат шва како прв или втор елемент потешко се перципираат, односно, се перципираат како посебни вокали, и се изговараат со несоодветна положба на јазикот за двата елементи, односно, позатворена или поотворена, понапред или поназад. На пример, дифтонгот /əʊ/ се изговара /ou/ под влијание на графичката и на американскиот дифтонг /ou/, каде првиот елемент се образува поназад во устата и со поголемо заокружување на усните. Од друга страна, по

глајдот, вториот елемент кај дифтонзите /ɪə/, /eə/, /ʊə/ се стреми кон полуотворена централизирана положба на јазикот слична на вокалот /ʌ/ во англискиот јазик и /a/ во македонскиот јазик. Оттука македонските изучувачи ги изговараат овие вокали како [ɪʌ, iʌ, ɪa, ia], [eʌ, ea], [ʊʌ, uʌ, ua]⁵. Ретко, се јавува и монофтонгизација на дифтонзите, при што дифтонгот се изговара како еден продолжен вокал, како, на пример /eə/ во „chair“ [tʃe:]. Под влијание на американската варијанта, која ги нема овие три дифтонзи во својот вокален систем, и зборовите кои кореспондираат се изговараат со комбинацијата вокал+ /ɪ/, македонските изучувачи ги изговараат /ɪr, er, ʊr/ како во *fear* [fɪr], *there* [ðer] и *tourist* ['tʊrɪst].

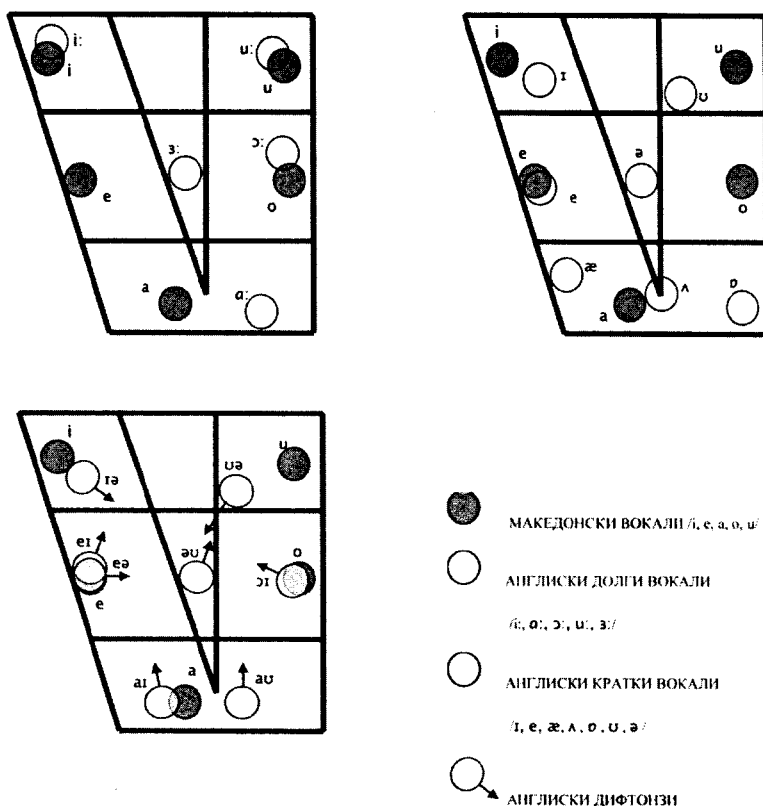
3. Преклопување на фонолошки домени

Анализата на дијаграмите на англиските и на македонските вокали, каде е обележан фонолошкиот домен т.е. областа на категоризација на вокалот, јасно укажува на преклопувања (види слика 1). Поради тоа, англиските кратки вокали ги сметаме за слични на македонските вокали. Сепак, различниот степен на подигнатост на јазикот не е незанемарлив. Општо кажано, македонските говорители на англискиот јазик ги артикулираат вокалите со јазикот повисоко поставен во усната празнина, појава позната како подигање или поткревање на вокалот, или со јазикот пониско поставен во усната празнина, појава позната како спуштање на вокалот во однос на положбата на јазикот за англискиот вокал.

Иако оваа појава се јавува во помала или поголема мера кај речиси сите вокални сегменти, се чини дека најголема тешкотија претставува вокалот /æ/⁶. Бидејќи не постои во македонскиот јазик, но: а) доменот му е во близина на доменот на македонското /e/; и б) двата вокала се вокали од преден ред, тој најчесто се перцепира и изговара како /e/ (т.е. се подига). Исто така, /æ/ најчесто се пишува со графемата <a>, следствено, под влијание на ортографијата истиот се изговара и како /a/ (т.е. се спушта). Поткрепа наоѓаме кај Бабамова (1993), во примерите *hands* /hændz/ > енци и *badminton* /'bædmɪntən/ > бадминџон, каде перцепцијата се рефлектира при адаптацијата на англизмите во македонскиот јазик во првиот пример, но не и во вториот.

⁵ Овие проблеми ги забележавме во наставата при вежбање на изговорот на дифтонзите во контекст и при транскрипција на зборови кои содржат дифтонзи.

⁶ Ваквата тенденција ја забележавме во наставата при транскрипција на зборови со /æ/ и корективни изговорни вежби за /æ/. Притоа, почеста е тенденцијата /æ/ да се транскрибира и изговара како /e/.

Слика 1 Дијаграми на англиските и македонските вокали (адаптирано според Силјаноски 1993, Ashby 2000 и Roach 2001)

4. Статусот на шва /ə/

Шва /ə/ во англискиот јазик има статус на фонема со честа употреба, т.е. со голем функционален полнеж (Силјаноски 1993: 180). Се јавува само во ненагласени слогови. Се карактеризира со три алофони кои се разликуваат според висината на јазикот во устата; најчестиот алофон е централизиран (*about, instant*), вториот е полуотворен и се јавува во финална позиција (*better, colour*) и третиот е полузатворен и се јавува при непосреден допир со веларните консонанти /k, g, ŋ/ (*vocabulary, long ago*).

Во македонскиот јазик овој глас се нарекува „темен“ вокал и не е дел од основниот систем на стандардниот јазик, но се јавува во периферискиот систем (систем со намалена употреба) заради неговата голема

распространетост во дијалектните говори⁷ (Савицка и Спасов 1997: 49). Сепак, во стандардниот јазик се дозволува дистрибуцијата на /ə/ во изговорот на турцизмите (пр. *к'сметѝ*), во експресивно маркираните варијанти, варијантите на некои лексеми, во изговорот на некои скратеници⁸ и како претходник на слоготворното /r/ (ibid.: 50).

При усвојувањето на гласовниот систем на англискиот јазик, според Силјаноски (1993: 181), артикулацијата на /ə/ не претставува тешкотија. Поголем проблем за македонските говорители претставува несигурноста во однос на постоењето на овој вокал во самиот збор и влијанието на графијата: на пример, лесно може да се чуе за *moment* ['moument] наместо ['məʊmənt]. Исто така, како основен составен дел на редуцираните (слабите) форми на функционалните зборови во англискиот јазик, овој глас често од незнаење не се изговара, за што ќе стане збор во следниот дел.

5. Вокалите во слеан говор

Една од најважните карактеристики на англиските монофтонзи е нивната редукција во ненагласена положба, при што го менуваат својот квалитет и најчесто преминуваат во вокалот /ə/. Овој феномен се јавува а) при преминување на зборовниот акцент на следниот слог во процесот на зборообразувањето, б) во слеан говор кај зборовната граница на два збора во една фраза и в) кај некои функционални зборови во слеан говор под влијание на реченичниот акцент (Dimitrova 2003). За споредба, ќе ги разгледаме следниве примери:

- а) *Canada* /'kænədə/ наспроти *Canadian* /kə'neɪdiən/ – кај именката нагласен е првиот слог, но кај придавката акцентот преминува на вториот слог и во првиот доаѓа до редукција на /æ/ во /ə/;
- б) *tomorrow* /tə'mɒrəʊ/ наспроти *tomorrow morning* /tə'mɒlə 'mɔːnɪŋ/ – последниот слог од *tomorrow* е ненагласен и го содржи дифтонгот /əʊ/ кога е изговорен во изолација, но во фразата *tomorrow morning* дифтонгот е редуциран во /ə/;
- в) *you* /juː/, *could* /kʊd/, *have* /hæv/ *us* /ʌs/ наспроти *You could have called us* /jə kədəv 'kɔːld əs/ – посочените функционални зборови кога се изговорени во изолација се изговараат во нивната јака

⁷ Бабамова (1993: 58) го наведува минималниот пар м'ска - маска со значење „м'ска од небото“ и „маска е добиче“ кај македонските говорители. Повеќе примери каде темниот вокал се јавува во меѓуфонсонантска позиција и прави минимален пар со сите други вокали наведува Силјаноски (1976: 285).

⁸ Всушност, при поединечен изговор на кој било фонсонант во македонскиот јазик, тој е следен од шва.

форма, со јак вокал, во случајов со /u:/, /ʊ/, /æ/, /ʌ/ соодветно. Но во слеан говор, како што може да се види од реченицата посочена како пример, овие зборови се изговараат во нивната слаба форма, каде јаките вокали се редуцирани во слабиот вокал /ə/.

Во врска со в) погоре должни сме да напоменеме дека во поново време во англискиот јазик се јавуваат уште два слаби вокала, [i] и [u], без фонемски статус и со ограничена дистрибуција т.е. крајна ненагласена положба (понекогаш и во средишна ненагласена положба), како во зборовите *happy* /'hæpi/ и *thank you* /'θeŋkjʊ/. Кај функционалните зборови тие се јавуваат кај слабите форми кои го содржат вокалот /i:/ односно /u:/ во изолација. На пример, *she* /ʃi:/ и *to* /tu:/ во *She tried to open the door* /ʃi'taɪd tu 'əʊpн дэ 'dɔ:/ се редуцирани во [i] и [u].

Во македонскиот стандарден јазик не постои редукција на вокалите бидејќи нивната артикулација е фиксна и не се менува во ненагласена положба (Конески 2004). Оттука и произлегува тешкотијата со која се соочуваат изучувачите на англискиот јазик: тие не внимаваат при зборовниот акцент и/или не прават разлика помеѓу јаките и слабите форми на функционалните зборови. Ова невнимание резултира со стакато ритам нетипичен за англискиот јазик, неанглиска интонација и погрешна интерпретација на кажаното од страна на изворните говорители (на пример, дека соговорникот посебно го нагласува зборот заради одредена емоционална состојба). Сметаме дека токму овој феномен е најголем фактор за појавата на странски изговор.

6. Влијание на американските вокали

Македонските изучувачи секојдневно се експонирани на двете доминантни варијанти на англискиот јазик: британската, најчесто преку формална инструкција во образованието, и американската, најчесто преку медиумите. Нијансираните разлики во вокалните системи меѓу двете варијанти ги збунуваат говорителите и тие не се конзистентни во употребата на вокалите на едната или на другата варијанта или не се свесни за нивното постоење. Тешкотии во изговорот се јавуваат поради:

- а) непостоењето на вокалот /ɒ/ во американскиот англиски, кој е всушност во фонолошкиот домен на американскиот вокал /ɑ:/, па така имаме *not* /nɒt/ во SBE наспроти /nɑ:t/ во GA;
- б) фонемска варијација помеѓу /ɑ:/ и /æ/ во некои зборови, на пример за *class* во SBE /kla:s/ и во GA /klæs/. Честопати се јавува хиперкорекција во зборовите каде оваа варијација не е дозволена;

- в) фонемска варијација на /ɔ:/ и /ɑ:/ во некои зборови, на пример за *thought* во SBE /θɔ:t/ и во GA /θɑ:t/; и
- г) карактеристичната р-обоеност ('r-colouring') на вокалите /ɑ:/, /ɔ:/ и /ɜ:/ кога се следени од графемата <r>, на пример *car*, *more* и *bird* во SBE се изговараат /kɑ:/, /mɔ:/ и /bɜ:d/, додека во GA се изговараат /kɑ:r/, /mɔ:r/ и /bɜ:rd/. За македонските изучувачи изговорот на <r> во сите позиции е полесен и затоа тие ја преферираат американската варијанта.

Заклучок

Во овој текст ги резимиравме теориските согледувања за вокалните системи на англискиот и на македонскиот јазик кои се резултат на досегашните проучувања на секој јазик поединечно и на контрастивните проучувања на двата јазика заедно. Сепак, студијата нема за цел да даде уште еден опис на системите, туку во фокусот го става македонскиот изучувач на англискиот јазик и можните потешкотии на кои наидува при усвојување на англиските вокали. Во поново време, емпириското проучување на Киркова-Наскова (2009) покажа дека изворните говорители на англискиот јазик демонстрираат голема толерантност во однос на изговорот на англиските вокали од страна на македонските изучувачи на англискиот јазик и дека најмногу им пречи скратувањето на природната должина на вокалите (или недискриминирањето на различната должина на вокалите). Сумирајќи ги одговорите и коментарите на изворните говорители, можеме да заклучиме дека македонските изучувачи во примерокот⁹ покажуваат тенденција целосно да ги приспособат англиските вокали на македонскиот петчлен систем, така што ја скратуваат нивната природна должина (/i:/> /i/; /ɑ:/> /a/, /ar/; /ɔ:/> /o/, /or/; /u:/> /u/, /ɜ:/> /ər/) или ги изговараат со приближен квалитет поради благо поткревање или спуштање на јазикот (/æ/> /e/; /ʌ/> /a/; /ə/> /a/; /ɪ/> /i/; /ʊ/> /u/; /ɒ/> /o/). Исто така, англиските дифтонзи не ги изговараат со потребниот глајд, туку како еден малку издолжен монофтонг или одделно и јасно ги изговараат двата елементи на дифтонгот. Овие сознанија се од перцептивна природа и, доколку се применат правилно во наставата, во голема мера би го олесниле процесот на изучување на англискиот гласовен систем затоа што наметнуваат алтернативен пристап т.е. најпрво подигнување на фонетската свест кај изучувачите за фрекветноста на разликите меѓу одредени гласови како и за важноста на

⁹ Во истражувањето учествуваа 17 македонски испитаници на возраст од 19-25 години по потекло од Скопје, со Б2 и Ц1 ниво на познавање на англискиот јазик.

правилниот изговор, потоа зголемување на перцепцијата преку соодветни вежби со цел полесно когнитивно претсесирање на фонолошките категории и на крајот практикување на изговорни корективни вежби за подобрување на веќе стекнатиот англиски изговор.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Ashby, M., and Maidment, J. (2005). *Introducing Phonetic Science*. Cambridge: CUP.
- Ashby, P. (2000). *Speech Sounds*. London: Routledge.
- Бабамова, Е. (1993). *Агајѝаѝија и асимилаѝија на анѝлизмиѝе во македонскиот јазик*. Докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Catford, J. C. (1987). Phonetics and the teaching of pronunciation: A systemic description of English phonology. In Morley, J. (Ed.), *Current Perspectives on Pronunciation* (pp. 87-99). Washington, DC: TESOL.
- Catford, J. C. (2001). *A practical Introduction to Phonetics*. 2nd edition. Oxford: Clarendon Press.
- Collins, B., and Mees, I. M. (2006). *Practical Phonetics and Phonology: A Resource Book for Students*. London: Routledge.
- Cruttenden, A. (Ed.) (2001). *Gimson's Pronunciation of English*. 6th edition. London: Arnold.
- Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Cambridge: Blackwell.
- Dimitrova, S. (2003). *English Pronunciation for Bulgarians*. Sofia: Vezni – 4.
- Dimovska, P. (1980). *An Outline of the Pronunciation of English*. Скопје: Универзитет „Кирил и Методиј“.
- Giegerich, H. J. (2005). *English Phonology*. Cambridge: CUP.
- International Phonetic Association. (2005). *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: CUP.
- Киркова-Наскова, А. (2011). Меѓујазична фонологија: споредба на консонантските системи на англискиот и на македонскиот јазик. Во: *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“*, кн. 37, стр. 259-275. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Киркова-Наскова, А. (2009). *Показатели на сѝрански изговор во анѝломакедонскиот меѓујазик*. Магистерска теза. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Конески, Б. (2004). *Грамаѝика на македонскиот јазик*. Скопје: Детска Радост.
- Roach, P. (2001). *English Phonetics and Phonology*. 3rd edition. Cambridge: CUP.

- Савицка, И., и Спасов, Љ. (1997). *Фонолоџија на современиот македонски стандарден јазик: сегментална и супraseгментална*. Скопје: Детска Радост.
- Силјаноски, В. (1976). *Контраситивна анализа на фонолошките системи меѓу македонскиот и англискиот јазик*. Докторска дисертација. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Силјаноски, В. (1993). *Увод во изговорот на англискиот јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Силјаноски, В. (2002). *Проблеми на фонолоџијата*. Охрид: Macedonia Prima.
- Спасов, Љ. (2003). *Две американски граматики на современиот македонски јазик од Хораси Г. Лани и Виктор А. Фригман*. Скопје: МАНУ.
- Trask, R.L. (2006). *A Dictionary of Phonetics and Phonology*. London: Routledge.

Anastazija KIRKOVA-NASKOVA

INTERLANGUAGE PHONOLOGY: A COMPARISON BETWEEN THE VOCALIC SYSTEMS OF ENGLISH AND MACEDONIAN

(Summary)

This paper attempts to account for the differences and similarities between the vocalic systems of English and Macedonian with regard to the difficulties experienced by Macedonian EFL learners when acquiring the English vowels. Six phenomena of interest are described in detail by means of a phonetic/phonological analysis and possible pronunciation errors are discussed.

Key words: vowel, monophthong, diphthong, phonological domain, connected speech, pronunciation errors, foreign-accented speech

Мира БЕЌАР

**ВАРИЈАНТИТЕ НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК
И ПРОТЕСТНАТА УМЕТНОСТ:
УЛОГАТА НА АНГЛИСКИОТ ЈАЗИК ВО ПРОТЕСТНИ
НАТПИСИ, ТРАНСПАРЕНТИ И ПОСТЕРИ**

*Посветено на мојој граѓа професор
г-р Љуичо Стефановски*

Клучни зборови: дискурс, протест, улична уметност, јазичен имеријализам, варијанти на англискиот во светот

1. Вовед

Незадоволството и англискиот јазик со статус на *lingua franca* се светски феномени. Свесни сме дека англискиот е јазик кој се употребува за време на протести во земји како Иран, Сирија, Кина, југоисточна Европа и други земји од неанглиско говорно подрачје. Иако некои научници, како на пример Филипсон (Phillipson, 1997), тврдат дека употребата на англискиот е чист „лингвистички империјализам и практикување на моќ“ во овој труд ќе се обидам да укажам дека тој всушност се користи за балансирање на моќта, и е феномен кој најјасно може да се види за време на протести. Шеесетите се време на свртување на моќта од политички водачи и влади на младите, кои знаеле како да ја изразат сопствената моќ на креативни начини. Еден од тие начини е уметноста на отпорот или уличната протестна уметност.

Протестните плакати, постерите, и слоганите на транспарентите, како различни видови на протестна уметност имаат двојна функција. Пред сè, тие служат за изразување протест против моќта, војната, но исто така претставуваат и знаци на глобализацијата, особено ако се напишани на англиски јазик. Досегашните истражувања се фокусираат на глобалната употреба на англискиот јазик во медиумите, вестите на телевизија, радио, во печатените медиуми, забавата, и во комерцијалните реклами. Ретки се истражувањата за употребата на англискиот јазик во протестната уметност. Во овој труд, ќе се обидам да ја објаснам функцијата на англискиот јазик во некои земји од неанглиско говорно подрачје, каде овој јазик се

користи истовремено и како средство за невооружен немир и протест, но и како средство на процесот на глобализација. Англискиот јазик во овие земји, како Иран, Кина, Србија и Македонија е прифатен како глобален феноменон, но е вгнезден во локалниот контекст и се користи за изразување незадоволство како и за подигање на глобалната свест. Она што е интересно е фактот дека еден ист јазик, во случајов англискиот, кој се нарекува јазик на „непријателот од Западот,“ е истовремено јазик кој е сè присутен за време на протестите во земјите од неанглиско говорно подрачје со цел да се допре до народите од Западот.

Овој труд ќе го започнам со дискусија за протестот како феномен и ќе продолжам со дискусија за употребата на англискиот јазик во протестите илустрирајќи ги заклучоците со примери од гореспоменатите земји. Ова е прелиминарно истражување за функцијата на англискиот јазик во протестите и се фокусира на аспектот на балансирање на личното и јавното незадоволство. Понатаму фокусот се проширува на улогата на јазикот во комплексното реконцептуализирање на феноменот *глобализација*, како феномен вгнезден во локалниот контекст на некоја земја но, со пошироко значење, од аспект на културата на протестната улична уметност.

Употребата на англискиот јазик укажува на фактот дека земјите од неанглиско говорно потекло вложуваат напори да ги доведат во рамнотежа сопствената историска, политичка и културолошка позиција со концептот на глобализација. Па така, ова истражување ќе претстави еден нов аспект на односите помеѓу варијантите на англискиот јазик и глобализацијата. Примерите во овој труд прикажуваат протести во земји од проширениот круг според Качру (1992).

2. Дефиниција и карактеристики на уметноста на протестот

Јазикот е средство за комуникација и укажува на поседување значење на исказите. Општествата создаваат системи за комуникација, со кои на различни организации, влади, водачи и индивидуи им се овозможува да ги разменат ставовите, мислењата околу одредена проблематика како и да ги искажат своите потреби. Еден од тие системи на комуникација, иако неприфатен од владините институции и водачи на една нација е уличната протестна уметност. Чафе (Chaffee, 1993:3) објаснува, „Бидејќи уличната уметност има универзален домен на неа треба да се гледа како на глобален комуникациски медиум.“ Протестната улична уметност е специфичен систем за комуникација бидејќи им дава можност на одредени групи, особено оние кои немаат друг начин да ги искажат своите потреби и верувања, да зборуваат слободно за нив. Најчесто овој тип на уметност е поврзан со искажување на социјални проблеми.

Протестната уметност се користи со цел да промовира контраставови за структурата и управувањето со општеството. За оваа уметност, сфаќањата на луѓето за знаците и симболите претставуваат основа. Ако луѓето не го разбираат правилно логото или знакот на некој протест, соодветна општествена интеракција е невозможна. Најважната карактеристика на протестната уметност е елементот на граѓански активизам. Оваа уметност користи едноставни знаци кои праќаат општествени пораки за незадоволството на луѓето на глобално ниво или пак се користат транспаренти на кои е изразено контра-размислувањето на помала група за некој локален проблем. Ако ја прифатиме дефиницијата на Чафе, под улична протестна уметност би ги подразбрале „најчестите форми користени при политичка комуникација како постери, графити и мурали“ (стр. 4).

Други форми кои би можеле да ги сврстиме под овој поим се маиците со протестни пораки, знамињата и плакатите. Уличната протестна уметност најчесто се среќава во апсолутистички системи, каде е ползувана од општествени групи кои не поседуваат моќ. Тие ја користат оваа уметност да покажат своевидна моќ и општествена свест. „Таа е барометар кој го регистрира спектарот на мислења, особено во демократски моменти,“ додава Чафе (стр. 4). Тоа што Чафе сака да го нагласи е дека уличната протестна уметност е демократска, комуникациска алатка која ја користат сите оние кои не се согласуваат со одреден режим, одредено уредување или локален проблем.

Друга важна карактеристика на оваа уметност е дека ја отсликува историјата на општеството. Па затоа, кога се анализира ваков тип уметност, треба да му се пристапи како на некој историски, социо-политички и лингвистички феномен. Од историски аспект, примерите претставени во овој труд се современи, од крајот на 20тиот и почетокот 21виот век и ги отсликуваат следните социо-политички случувања: Претседателските избори во Иран, бомбардирањата на НАТО во сегашна Србија и процесот на евро-интеграција на Македонија. Низ овие примери ќе се обидам да покажам дека протестната уметност е глобален феномен поради употребата на англискиот јазик и неговите варијанти. Тезата во овој труд е дека анализата на уличната протестна уметност покрај анализата на јазикот на медиумите и комерцијалните реклами може да ни помогне да разбереме зошто англискиот јазик е глобален феномен.

Неколку критериуми треба да се земат предвид при создавање на протестна уметност и тоа: дизајнот, бојата, позиционирањето на сликата и зборовите, и јасноста. Да се создаде едноставна порака која што е лесна за разбирање е највисокиот критериум. Ова нè потсетува на фактот дека најголем ефект имаат протестните пораки со едноставни јазични елементи, односно пораките во кои се избегнуваат комплексни лингвистички структури на стандардниот англиски јазик.

Следниве функции се сметаат за главни функции на протестната уметност: (1) игра улога на медиум преку кој се изразува незадоволство, се идентификуваат проблеми, се изразуваат тврдења и се нудат решенија, (2) има општествена улога слична на онаа на јазикот, (3) секому е достапна, (4) го задоволува принципот на економичност на јазикот, (5) го користи англискиот јазик за да им овозможи на субкултурите кои се борат за признавање да имаат поширок домен, и (6) предизвикува емоции и напнатост. Креаторите на оваа уметност вообичаено се анонимни и тешко е да се утврди автентичноста на авторскиот труд. Чафе, за оваа улога на јазикот вели дека варира од идентификување на некој јавен настан, преку коментар за некоја општествена појава, до артикулирање на политички агенди и презентација на визии (стр. 8). Според Чафе, при создавање на протестната уметност не постои убедлива причина зошто некој би бил неутрален. Како што нагласив претходно, јазикот во протестната уметност е едноставен и има за цел да покаже како моќта се свртува од политичките водачи и влади, во рацете на младите и маргинализираните општествени групи само со правилно користење на нивната креативност, храброст и умна игра со англискиот јазик. Сите овие сложени карактеристики посочуваат кон повеќестраната улога на протестната уметност. За жал, тешко е да се утврди историјата на овој тип на уметност, но во материјалот што следи ќе презентирам информации кои делумно ја објаснуваат генезата на овој феномен.

3. Кратка историја на постерите како форма на протестна уметност

Тешко е да утврди потеклото на протестната уметност бидејќи низ историјата провејуваат различни видувања. Вообичаено историчарите и антрополозите ја трасираат историјата на оваа уметност во историјата на писмото и пештерската уметност. Цртањето на пештерските сидови се смета за почеток на писменото изразување. Со голем скок низ историјата би сакала да го споменам појавувањето на Гутенберг и печатењето во 1440-те како важен настан во историјата кој имал влијание врз развојот на протестната уметност. Друг важен настан се случил во 15ти век, кога во Европа се развила практика на рекламирање преку закачување на лифчиња и памфлети (bill posting). Потоа, во 1517 година, на Универзитетот во Витенберг, професорот по библиска литература и свештеник, Мартин Лутер, закачил големо парче хартија на вратата во една црква. Тој испишал 95 точки со кои искажал како се разидува од учењата на црквата. Според Ирвин (Irwin, 2006), Мартин Лутер бил првиот човек кој јавно изработил и изложил постер за протест и направил своевидна револуција (стр. 33). Според Енциклопедија Британика, во 1796, Алоиз Зенефелдер (Alois Senefelder) ја открил литографијата со што се овозможило забрзано

производство на протестни постери. Помеѓу средината на 19 век и првата светска војна, постерите се користеле и за уметнички и за комерцијални цели. Ирвин (2006) објаснува дека пред и за време на првата светска војна, постерите се користеле со цел да извршат политичко влијание. На крајот од војната веќе било поприфатливо да се протестира со постери против владините одлуки. При производството на постери во САД за време на втората светска војна преовладувале провоени сцени и слики. Се повикувало населението на учество во војната. Паралелно со креирањето на постерите на владата во САД со кои се промовирала војната, се појавувале пропагандни материјали за престанок на воените дејства, за зголемување на писменоста и за гарантирање на еднакви човешки права. Според Ирвин, овие постери се јавувале во различни места во земјата и варираше од едноставни скици до професионални изведби (стр. 43).

Шеесетите години од 20 век, според многу историчари, се најпродуктивното доба за појавата на модерната протестна уметност. Движењата против војната во Виетнам биле поттик за создавање многубројни постери. Протестната уметност која се појавила во тој период предизвикала силни емоции меѓу луѓето и ги поттикнала да излезат на улиците и да делуваат моќно против се она со кое не се согласуваат. По 1960те, протестната уметност се користела засилено како начин на изразување на оние кои немаат државна моќ ниту власт и кои имаат спротивставени мислења со моќниците и луѓето од власта.

Некои од позначајните примери на протестна уметност низ историјата во источна Европа се Каdifената револуција (The Velvet Revolution) во тогашна Чехословачка, Болшевишката револуција во поранешен СССР, и настанот кој кај мене го разбуди интересот за природата на протестите во 1989, погубувањето на тогашниот претседател на Романија, Николае Чаушеску. Друг пример на протестна уметност кој привлече глобално внимание е движењето против апартхејдот.

Протестната уметност служела, се уште служи, и ќе продолжи да служи за подигање на свеста против социјалните неправди низ светот. Таа не е ограничена на еден регион или земја туку претставува метод на социјален/општествен активизам кој е универзален низ светот.

4. Англискиот јазик како *lingua franca* во протестната уметност

Во овој труд ја истражувам директната врска меѓу глобалното ширење на употребата на англискиот јазик и протестната уметност. Со ова сакам да придонесам кон дискусиите околу дефинирањето на англискиот јазик како глобален феномен (*lingua franca*).

Би започнала со модернистичкиот принцип „формата ја следи функцијата“ (*form follows function*), кој Бернс (Berns, 2009: 196) го корис-

ти за да ја објасни употребата на англискиот јазик во Европската унија. Тој ист принцип ќе го искористам за да ја објаснам улогата на англискиот јазик во протестната уметност. Ќе се обидам да им објаснам на читателите, преку примери, дека јазикот кој се употребува во протестните слогани, постери и плакати не мора да има форма на стандарден јазик за да овозможи меѓусебно разбирање и размена на емоции. Она што го овозможува меѓусебното разбирање се функциите на јазикот, а не неговата стандардна форма, па така англискиот како и секој друг јазик, употребен во наједноставна форма ја извршува функцијата на лингва франка. Еден јазик се издигнува на ниво на лингва франка не затоа што е „формален лингвистички феномен“ туку заради особината со својата едноставност да пренесе глобално значење. Некои научници, меѓу кои и Бернс, дури тврдат дека феноменот на лингва франка не е воопшто лингвистички феномен туку е нешто што врши општествена функција.

Тука би се надоврзала со концептот за јазична економичност, воведен од Андре Мартине (André Martinet, 1955), за кој првпат слушнав на час по лексикологија кај професор д-р Љупчо Стефановски. Овој концепт е заснован на тенденцијата, која е заедничка за сите луѓе, со минимален напор да постигнат максимален резултат и при тоа ништо дополнително и непотребно да не потрошат. Според Мартине, јазикот се формира преку постојан судир помеѓу постојаните сложени комуникативни потреби на човекот и неговата тенденција да ги сведе на минимум физичките и ментални напори при изведувањето на комуникациските потреби. Значи, протестната уметност докажува дека само зборовите и фразите, а не целосните реченици, се доволни да пренесат значење. Бернс за ова вели дека теориската валидност на конструкцијата наречена „лингва франка“ се доведува во прашање ако слепо ја присвоиме како „име за која било варијанта на јазикот со единствени формални својства, а не како варијанта со специфична употреба“ (стр. 198).

Употребата на англискиот јазик во протести е уште еден доказ за тоа како се одвива процесот на глобализација. Терминот „глобализација на англискиот јазик“ се интерпретира на различни начини. Може да се однесува на зголеменото вмешување на англискиот јазик во секојдневната комуникација меѓу луѓето во светот. Глобализацијата на англискиот јазик се однесува и на брзото ширење на англискиот како втор и странски јазик во образовните процеси и институциите. Пропорционалноста на говорителите на англискиот како немајчин јазик и на оние кои го употребуваат како мајчин во 1997 година беше 4 на 1 (Гладол, Gladdol, 1997). Како последна перцепција за тоа што значи глобализацијата на англискиот јазик би ја напоменала онаа кога англискиот претрпува промени поради постојаниот контакт со други јазици. Овие сфаќања за англискиот јазик ги поткрепувам со изјавата на Кристал (Crystal, 1997) дека „еден јазик достигнува глобален статус кога развива специфична улога која е универзално разбрана во секоја земја“ (стр. 2).

Кристал, понатаму, ги објаснува следниве критериуми според кои еден јазик достигнува статус на глобален јазик: (1) станува официјален јазик на некоја земја иако не е мајчин јазик, (2) му се дава приоритет при изучувањето на странски јазици во некоја земја, и (3) сè присутен е. Кристал нагласува дека не е важно колку луѓе го зборуваат јазикот туку *кои луѓе* го зборуваат јазикот. „Ако го зборуваат моќните (политички и економски) тогаш е многу веројатно да стане глобален јазик.“ Првите два критериума се релевантни и за протестната уметност, т.е., англискиот јазик се користи официјално и му се дава приоритет за време на протестите во земјите од неанглиско говорно потекло иако не е мајчин јазик во тие земји. Третиот критериум, од друга страна, треба да се измени за да биде валиден при дефинирањето на протестната уметност како знак за глобализација во случај кога е применет англискиот јазик. Точно е дека и во протестите поважно е *кои*, а не колку луѓе го зборуваат јазикот на протестот. Но разликата е во тоа што, во протестите не се тоа моќните луѓе заради кои јазикот добива статус на глобален феномен, туку се работи за немоќните, т.е., они кои не поседуваат политичка и економска моќ, туку поседуваат развиена свест за социјална неправда. Фактот дека во сите земји онеправдените се чувствуваат исто и на ист начин се обидуваат да пренесат порака на некој странски јазик за да бидат чуени од пошироката јавност го прави англискиот јазик глобален феномен (лингва франка).

Во протестната уметност, глобалната функција на англискиот јазик се манифестира во фактот што дури и еден слоган да е напишан на англиски со едноставен избор на зборови, за да читателот потполно го разбере неговото значење, тој/таа мора да погледне над зборовното ниво, односно да сфати што тие зборови будат кај јавноста. И визуелната реторика, слично како и традиционалната дискурзивна реторика, користи различни стратегии и форми за да привлече одредена публика. Во протестната уметност визуелните и вербалните пораки се комбинираат и адаптираат за специфични публикации, цели и контексти. Па така, на протестната уметност, освен како на тип на реторика, треба да се гледа и како на општествен процес кој помага во создавањето и развојот на културните вредности и нагласувањето на општествените норми кои се одраз на некој момент/настан во историјата на општеството.

Во протестите се користат специфични симболи и јазични форми во зависност од целите на оние кои протестираат. Доколку тие симболи го пренесуваат истото значење и кога се употребени на англиски јазик, тогаш за да се допре до пошироката јавност, незадоволството ќе биде артикулирано на англиски јазик, како јазик кој го зборуваат и разбираат повеќе немоќни луѓе во светот. Во Прирачникот за визуелна уметност (Handbook of visual Communication, 2005), Фос (Foss) ги наведува критериумите според кои една уметност се квалификува како визуелна реторика. Прво, сликата треба да има повисока улога од онаа на знакот. Потоа, некој вид на манипулација мора да постои од страна на човекот со која

симболот ќе вклучува процес на „свесна одлука што сака да и комуницира и кои стратегии треба да се употребат“ (стр. 144).

Постерите, плакатите и панелите како комуникациски медиуми мора на брз начин да го привлечат вниманието на јавноста која ќе посвети кратко време за да ја разбере пораката. За да биде остварена оваа цел, вербалната порака во протестите мора да биде напишана на јазик на народот чија реалност ја прикажува, но мора да поседува потенцијал да биде разбрана од секој кој чувствува некаква инволвираност во прикажаната реалност. Понатаму, важно е да напоменеме дека протестната уметност треба да предизвика силни чувства и да ја инспирира глобалната јавност да делува. Колку што пораката е појасно пренесена до целната публика преку употреба на визуелна и вербална реторика, толку ќе биде поуспешен повикот за делување. Реалноста укажува дека пораката во протестите е најдобро разбрана од публиката кога е напишана на едноставен јазик кој се користи во секојдневната комуникација и кој се очекува да биде разбран од пошироката јавност, а тоа најчесто е англискиот јазик.

Со ова сакам да кажам дека ако оние кои протестираат напишат слоган на нивниот мајчин јазик, ризикуваат проблемот против кој се борат да остане локален, и релевантен единствено за локалниот контекст. Но, ако истите демонстранти ја испишат пораката на англиски јазик, тогаш проблемот добива пошироко значење и контекст. Во земјите од неанглиско говорно подрачје, честопати плакатите, постерите и транспарентите се испишани на англиски за да привлечат меѓународно внимание и да бидат изложени на светската јавност преку телевизијата и интернетот. Интересно е да се забележи како некои групи на луѓе претпочитаат да употребат англиски јазик наместо мајчин јазик кога ги изразуваат чувствата на немир, незадоволство и протест.

Англискиот во улога на лингва франка има широка иновативна функција. Бернс (2009), додека ги објаснува четирите функции на англискиот. вели, „луѓето од 21 век, за разлика од кој било период во минатото, го користат англискиот за најширок опсег на активности од лична комуникација до масовна комуникација преку медиумите, печатот, аудиовизуелните платформи и електронските медиуми“ (стр. 195). Од четирите функции кои ги објаснува Бернс--интерперсоналната, институционалната, инструменталната и иновативната--последните две имаат многу поголемо влијание во одржувањето на статусот на еден јазик како лингва франка отколку интерперсоналната и институционалната функција. Ова важи особено за 21 век, токму поради разновидноста на употребите на еден јазик. Сепак, сакам да нагласам дека во овој труд, инструменталната функција на англискиот јазик ја претставувам како функција која служи „за да се манипулира со средината и да предизвика одредени настани да се случат.“

Оваа дефиниција е адаптирана од учењата на Халидеј (Halliday, 1973), кој при дефинирање на седумте функции на јазикот за инструмен-

талната функција вели дека со таква функција „јазикот служи за да се извршуваат работи“ (стр. 11). Верувам дека англискиот го добил статусот кој го ужива заради тоа што е умно искористен за рекламни цели, од најгледаните медиуми, во уметноста, во музиката, во секојдневната реториката, а сите овие претставуваат инстанци на инструменталната функција на јазикот. На пример, Мартин (Martin, 2009) во Прирачникот за варијантите на англискиот јазик (*The Handbook of World Englishes*) дава пример за тоа како им се препорачува на новинарите во Хонг Конг да се обучат и да известуваат на ист начин како и новинарите кои известуваат на англиски јазик за да избегнат да бидат сметани за неуки новинари (стр. 588). Батија (Bhatia, 2009) пак, во истиот Прирачник вели дека „англискиот успешно ги симна од тронот компетитивните јазици како францускиот и рускиот и продолжува тоа да го прави си поголем елан и динамика, со што станува најважниот јазик на глобализацијата“ (стр. 603). Како што новинарите и креаторите на рекламите го претпочитаат англискиот за да се обратат до поширока публика, така и оние кои протестираат претпочитаат да пишуваат слогани и транспаренти на англиски верувајќи дека ќе ги чуе пошироката светска јавност.

5. Анализа на примери на протестна уметност

Како што напоменав во воведот, теоретскиот дел ќе го поткрепам со примери на протести во Иран, Србија и Македонија.

5. а. Иран

Првиот пример ја илустрира употребата и инструменталната функција на англискиот јазик во протести во земја од проширениот круг според теоријата на Качру (*expanding circle*). Се работи за претседателските избори во Иран во 2009, на кои според многу извори се случил измама. Овој настан го привлече вниманието на светската јавност. За време на протестите покрај фарси се употребуваше и англискиот јазик со кој се напаѓаа оние нации кои го користат како мајчин јазик. Протестите беа познати и под имињата „Зелена Револуција“ и „Твитер Револуција.“

Во фокусот на анализата е слоганот кој се појави на плакати, транспаренти, маици и гласеше: *Where is my vote?* Од лингвистички аспект овој слоган е проста реченица во прашална форма. Прашањето е „Каде е мојот глас?“ Но, одговорот не е едноставен. Употребата на англискиот јазик со неговата инструментална функција придонесува за сложеноста на одговорот на ова навидум едноставно прашање. Со други зборови, затоа што прашањето е поставено на англиски, тоа не се однесува само на фактот дека гласовите за претседателскиот кандидат Моусави (Mousavi) не беа избројани правилно, туку ја подига свеста на гло-

балната јавност дека изборните измами се меѓународен феномен кој се случува пред наши очи. Употребата на зелената боја го надополнува значењето на слоганот. Според известувачот за Њујорк Тајмс, Макеј (Makey, 2009), зелената, квалификувана како боја на Исламот, беше одбрана од подржувачите на Моусави како симбол на нивното движење. Тие сакаа да го истакнат „стравот кај некои Иранци дека она што го сведочат е локална верзија на Портокаловата Револуција, која ја избриша опозицијата во Украина.“

Примеров укажува како англискиот јазик е употребен во земја од проширениот круг и го оддржува статусот на лингва франка бидејќи опишува феномен кој заслужува глобално влијание, а тоа е измамата на претседателски избори.

5.6. Србија и НАТО

Во 1999, силите на НАТО ја бомбардираа Србија (бивша Југославија). Меѓу транспарентите можеа да се видат и такви на кои беше испишано *Clinton - you are a murder! Serb Children have no right for life in peace?* (Клинтон ти си убиство! Српските деца немаат право на мир?) Од лингвистички аспект, овој пример укажува на неправилна употреба на стандардниот англиски јазик, наместо *murderer* (убиец), употребен е зборот *murder* (убиство). Исто така конструкцијата *Serb Children* би требала да биде *Serbian children (Serbs)*, а и прашалната форма, според прескриптивната граматика, не ги следи правилата на стандардниот јазик. Но, сето тоа не игра голема улога бидејќи пораката е пренесена и разбрана. Луѓето прашуваат зошто САД и тогашниот претседател Клинтон се вмешуваат со бомбардирање во еден национален политички конфликт. Таквата интервенција беше осудена како прекршување на меѓународното право и на препораката да се користат мирни начини при решавање на национални и меѓународни конфликти.

Најчест слоган кој можеше да се забележи на транспарентите за време на бомбардирањето беше знакот за мета (*target*) со прашалник. Овој знак има повеќекратно значење: (1) претставува симбол на организацијата која ги организираше протестите во 1999, (2) укажува на фактот дека цела земја е мета на бомбардирањата на НАТО, (3) во комбинација со прашалникот, слоганот прашува кој или што е следната мета и (4) потсетува на ланецот на американски продавници Таргет со што се идентификува САД како главен член на НАТО (Милиќ, 2003).

Овие два примери илустрираат на кој начин е употребен англискиот јазик во својата минимална и нестандартна форма во еден локален контекст, но со глобално разбирање на постоечкото незадоволство спрема активностите на одредена земја која го користи англискиот како мајчин јазик.

5.в. Македонија

Во март, 2004, Валтер Швимер, бившиот генерален секретар на Советот на Европа, побара од Советот на Европа да ги користи референците „ФИРОМ“ (Former Yugoslav Republic of Macedonia) и „граѓани на ФИРОМ.“ Ова предизвика серија протести и беа испратени протестни писма до Советот на Европа, а невладиниот сектор заедно со граѓаните започна кампања во Скопје, насловена како *Don't You FYROM Me!* (Немој ти на мене ФИРОМ!). Од лингвистички аспект, слоганов е заповедна реченица во која именката ФИРОМ е употребена како глагол, со што се зајакнува нејзиното значење. Употребата на боите жолта и црвена ги одразуваат националните бои на државното знаме. Според Минова-Ѓуркова (2007, стр. 274) „императивот се пројавува во дијалоска форма на општење или пак при директно обраќање.“ Таа објаснува дека обично во говорниот јазик се користи интонацијата за да се забележат нијансите во значењето, а во пишаниот јазик нијансите од строга заповед и лутина до директна молба се изразуваат со ситуацијата. Инструменталната функција на јазикот, во овој пример е извршена на тој начин што пораките *Don't You F.Y.R.O.M. Me* и *Call Me By My Name* беа напишани на англиски јазик каде јасно се гледа дека народот директно се обраќа на странски институции кои го говорат и користат овој јазик.

Да го завршам трудов со краток заклучок дека во 21 век, иновативната и инструменталната функција на јазикот го одржуваат статусот на англискиот јазик да биде лингва франка. Со овој труд за протестната уметност придонесувам кон истражувањата кои потврдуваат дека англискиот јазик е лингва франка поради различните контексти во кои се употребува, без особено значење дали е употребен во стандарната форма, или како што вели Бернс (Berns, 2009) дека употребата на англискиот јазик се базира на принципот на „формата ја следи функцијата.“ Англискиот јазик бил остроумно искористен низ историјата за цели кои влијаеле на однесувањето и на емоциите на луѓето од различни региони низ светот. Употребата на англискиот јазик укажува на фактот дека земјите од неанглиско говорно потекло вложуваат напори да ги доведат во рамнотежа сопствената историска, политичка и културолошка позиција со концептот на глобализација.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Berns, M. (2009). English as Lingua Franca and English in Europe. *World Englishes*, 28(2), 192-199.
- Bhatia, T. K. (2009). World Englishes in the Media. In B. B. Kachru, Y. Kachru & C.L. Nelson (Eds.), *The Handbook of World Englishes* (pp. 601-620). Wiley- Blackwell. Blackwell Publishing, Ltd.

- Chaffee, L.G. (1993). Political protest and street art: Popular tools for democratization in Hispanic countries. Westport, Connecticut: Greenwoodpress.
- CNN world news (2009, June 13). Ahmadinejad hails election as protests grow. *CNN*. Retrieved November 20, 2009 from <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/meast/06/13/iran.election/index.html>
- Crystal, D. (1997). Why a Global Language? In *English as a Global Language* (pp. 1-23). Cambridge: Cambridge University Press.
- Foss, S.K. (2005). Theory of visual rhetoric. In K. Smith, S. Moriarty, G. Barbatsis, & K. Kenney (Eds.), *Handbook of Visual Communication: Theory, methods, and media* (pp. 179-189). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gladdol, D. (1997). *English Next*. London: The British Council.
- Halliday, M.A.K., *Explorations in the functions of language*. London, Edward Arnold, 1973.
- Irwin, J. A. (2006). *Peace signs: A generic analysis of American protest posters*. Unpublished doctoral dissertation, University of Kansas, Kansas.
- Mackey, R. (2009, June 10). A Green Revolution for Iran? *New York Times*. Retrieved November 20, 2009 from <http://thelede.blogs.nytimes.com/2009/06/10/a-green-revolution-for-iran>
- Martin, E. (2009). World Englishes in the Media. In B. B. Kachru, Y. Kachru & C.L. Nelson (Eds.), *The Handbook of World Englishes* (pp. 583-601). Wiley- Blackwell. Blackwell Publishing Ltd.
- Martinet A. (1955), *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, Bern, Francke.
- Milic, L. (2003). From Serbia with Hate: A Case Study in Globalization, Trauma, and Language. *Dialectical Anthropology* 27: 331-353.
- North Atlantic Treaty Organisation. The situation in the former Yugoslav Republic of Macedonia is critical. Retrieved November 20, 2009 from <http://www.nato.int/docu/update/2001/0723/e0725a.htm>
- Phillipson, R. (1997). Realities and Myths of Linguistic Imperialism. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 18(3), 238-248.

Mira BEKAR

WORLD ENGLISHES IN PROTEST STREET ART:
A CASE STUDY OF THE USE OF ENGLISH
IN INTERNATIONAL PROTEST SIGNS, BANNERS AND POSTERS

(Summary)

English, often referred to as the language of the “Western enemy,” is also the naturally chosen language of world-wide protesters. In this paper, I will discuss the phenomenon of protest and the use of English in protest signs and slogans by giving examples of protests in several countries. This paper is an exploratory study of the function of English, both in the negotiation of private or public dissatisfaction, and its role in the complex reconceptualization of the phenomenon of globalization as embedded with local meaning given the context of the narrative within the culture of protest street art. In other words, the use of English indicates the efforts of a country to negotiate its historical, political and cultural imagery with the concept of globalization. In addition, this study will try to portray a new aspect of the relationship between world Englishes and globalization.

Key words: discourse, protest, resistance art, linguistic imperialism, World Englishes

**Прилози од Собирот по повод 100 години од раѓањето
на проф. Крум Тошев (29.2.1912-29.2.2012) одржан
на Филолошкиот факултет *Блаже Конески* во Скопје**

На 29 февруари оваа година Катедрата за македонски јазик, по повод 100 години од раѓањето на проф. Крум Тошев, организираше студентски ден посветен на овој наш истакнат професор, еден од двајцата основоположници и први професори на Катедрата, со што на скромен начин му се одаде почит на проф. Тошев и на неговото пионерско дело во повеќе области на македонската наука за јазикот.

На собирот настапија повеќе негови некогашни студенти или соработници кои со своите излагања придонесоа за нови пошироки сознанија и вреднувања на неговата сестрана дејност. Во предвидениот рок за печатење беа доставени осум излагања.

Одборот им изразува благодарност на референтите и на сите други што учествуваа во одбележувањето на овој значаен датум за македонистиката.

*Од Одборот за организирање
на студентскиот ден.*

Ружа ПАНОСКА

ВО ЧЕСТ НА ПОЧИТУВАНИОТ ПРОФЕСОР И СКРОМНИОТ ЧОВЕК

Клучни зборови: секавања, чествување, стогодишнина

Така било пишано јас да се обратам и кога тој почина и по повод стогодишнината од раѓањето на почитуваниот професор Крум Тошев. Ова го велама затоа што сум го сторила тоа и кога пред десет години сме ја одбележале деведесетгодишнината од раѓањето на нашиот професор Тошев. А така сме постапувале и по други поводи, но не само јас туку и сите вие овде присутни, зашто го чествуваме денот на раѓањето на чесниот, скромниот, добар професор, организатор, истражувач, учебникар и човек.

Животот е, драги колеги, премногу краток за нашата душа. Така ни се причинува на сите. И на најнезаслужните и на најзаслужните, а тоа е така зашто луѓето ќе се заситат пред сè од сè друго, а најмалку од животот. Секој од нас си има некаква цел во животот, ама не успева да ја оствари дури и ако на неговиот животен пат долго го следеле среќа и угодност. За жал, на крајот дури и при дофатот на целта паѓа во јамата што му ја предодредил којзнае кој. Значи, се раѓаме, растеме, му се радуваме на животот, понекогаш му се лутиме за лошата среќа или нам така ни се причинува, со право или од разгаленост, или пак како резултат на вистинска обесправеност.

И сега ја одбележуваме стогодишнината од раѓањето на професорот Тошев. Кога се раѓа човекот, се радуваме, испраќаме многу добропожелби, но за жал нè јаде јанса дека сè што се родило и ќе го снеса – без оглед на желбата на душата животот да потрае, тој се претвора во ништо. Затоа, ве молам не замерувајте ми за ова што го кажувам. И јас сум во поизминати години и многу живо го чувствувам овој неумитен процес.

И сега, говорејќи го ова, се раководам од моето најблагородно чувство дека постоиме и кога судбината нè донела на целосно непостоење.

Значи, почестена сум, а верувам и сите вие, учесници на овој чин, што го одбележуваме со достоинство и благодарност денот на раѓањето на една личност што одела низ овој живот подготвувајќи се за бескрајниот пат на оној свет.

Професорот Крум Тошев го изоде својот пат со крупни чекори, но скромно, одмерено и ненаметливо. Со тие чекори предизвика активирање на многу генерации свои ученици, студенти, колеги и пријатели. Сите негови следбеници го мерат својот животен придонес угледувајќи се на својот учител – патник низ животот, пријател и другар и неговите чекори ги мерат со своите прашувајќи се имаме ли право да го правиме тоа. Но, како и да е, одговорот е дека не само што имаме право – ние сме и должни да ги следиме неговите чекори и да ги мериме со нашите.

Ние сме се родиле и живееме со најблагородното чувство дека ќе постоиме и тогаш кога ќе нè нема зашто сме биле и сме оставиле трага.

Затоа, драги мои присутни, да се напоиме од трагите што ни ги остави овој чесен и доблестен човек, професор, општественик, добар сопруг и татко, зашто таквите треба да ја распалуваат нашата душа и ја прават поголема од загледувањето во надворешните манифестации.

И да не должам многу за да не ве заморувам. Кажано е многу за животот и делото на почитуваниот професор. Роден е на 29 февруари 1912 г. во Прилеп и во него живее во младешките години опкружен со своите најблиски, со другарите и настаните на своето време. Дај боже да се раѓаат повеќе вакви чесни и доблесни луѓе.

За научната работа и за неговиот придонес за македонистиката говорено е многу по разни пригоди. Не сакам да го оптоварувам моево излагање. Ќе кажам на крајот само дека ни остави трајни пораки. Можеше да поживее уште и со своето животно, научно, педагошко и човечко искуство да му биде од корист на нашето општество. Ваквите пригоди нека ги учат младите генерации на скромност и на љубов кон мајчиниот јазик. Да се борат за неговата чистота и неговата примена користејќи го неговото богатство. Со таквата свест најдобро ќе им се оддолжиме на заслужните дејци.

Ruža PANOSKA

IN FOND MEMORY OF THE RESPECTED
PROFESSOR AND THE HUMBLE MAN

(Summary)

Remembrance of prof. Krum Tošev who, according to the author, has walked his way with large steps, but primarily modesty, thereby activating many of his students and colleagues.

Трајко СТАМАТОСКИ

**ПРОФ. КРУМ ТОШЕВ ВО МОЕТО СЕЌАВАЊЕ
И ПОИМАЊЕ КОН СТОГОДИШНИНАТА
ОД РАЃАЊЕТО (29.2.1912)**

Клучни зборови: стручно-научна активност, педагошка дејност на проф. Тошев

Кога размислувам за творечкиот пат на проф. Крум Тошев и кога се обидувам да го разделам она што е позначајно во неговата дејност во областа на македонистиката секогаш ми се оцртуваат особено два сегмента: неговото учество во кодификацијата на македонскиот литературен јазик и неговата педагошка дејност. Тие впрочем и го одбележуваат почетокот на неговата активна научна дејност, а се сврзани со основоположништвото на македонистиката во веќе слободната земја. Таквите активности, природно, остануваат забележани трајно во историјата не само во јазикот, туку и пошироко – во историјата на народот.

Проф. Крум Тошев е еден од поретките што беше член на сите состави на разните комисии за кодификација. Самиот овој факт зборува за тоа колку тој ја сметал за значајна оваа активност, но можеби е и позначајно колку органите што ги формирале составите на комисиите го сметале за значајно самото учество во нив на проф. Крум Тошев. Тие секако ја ценеле објективно подготовката за овој вид научна дејност, сериозноста во пристапот кон проблематиката, стабилноста во изборот на заклучоците, личната скромност на проф. Тошев. Не чувствувам потреба при овој повод да ги анализирам сите состави на проф. Тошев по разните азбучно-правописни прашања водени на седниците. Љубопитникот ќе може да ги најде нив во книшката „Создавањето на современиот македонски литературен јазик (Скопје, 1988) на Стојан Ристески, во која се предадени зачуваните стенографски белешки од дискусиите.

За мене е многу поважно да кажам дека проф. Тошев е еден од двајцата членови на Комисијата што го формулираа „Македонски правопис (1945: 20), иако нивното име не е одбележано на книшката. Иако таму стои дека правописот е „изработен од комисијата за јазик и правопис при Министерството на народна просвета“, се знае дека правописот е формулиран во најголем дел од проф. Блаже Конески и дека проф. Крум Тошев го формулирал делот IV. Интерпункција. Објективно споредбено помал дел, но сепак значаен дел.

Затоа не е никако случајно што правописната проблематика ќе остане и понатаму негова преокупација. Добро се знаеше дека малата црвена книшка не може да ги задоволи подоцна нараснатите потреби на правописната норма, па двајцата професори ќе го подготват попроширеното издание *Македонски правопис со правописен речник* (1950). Се покажа подоцна дека и ова проширено издание не ќе може да одговори на сите правописни проблеми што ги исфрлаше практиката па веднаш по формирањето на Институтот за македонски јазик се оформи и проект *Правопис на македонскиот литературен јазик* под раководство на проф. Крум Тошев што се обработуваше напоредно со *Речникот на македонскиот јазик* во три тома.

Педагошката дејност на Крум Тошев носи исто така ознака на почетништво што се однесува на македонската универзитетска настава. Тој го одржа на 16 декември 1946 првото предавање од областа на македонскиот јазик на тукушто формираниот Филозофски факултет и тој ден се одбележува како ден на почеток на неговото дејствување. Како припадник на првата генерација студенти на Групата за македонски јазик добро се сеќавам со каква возбуда го пречекавме овој настан. Просторијата на нашиот Семинар беше преполна (имаше повеќе слушатели што стоеја отколку оние што можеа да седат, порано дојдените). Добро се сеќавам дека имаше и присутни што не беа запишани на нашата група. Се сеќавам исто така дека зборувааше за богатството на македонските народни говори и дека тоа богатство треба да се искористи при градењето на литературниот јазик. Обземен со мојата возбуда, тогаш не можев и да помислам пак со какава возбуда пристапил кон предавањето самиот предавач. Но човекот со добро набљудувачко око, колегата со кого што го делеше кабинетот, проф. Блаже Конески во своите *Разговори ...* што ги водел со Цане Андреевски ќе ја опише возбудата на Тошев пред предавањето, дури и одот кон слушалната. Блаже Конески се појави пред нас некој ден потоа. Тој вели дека не се сеќава дури ни што говорел (*Разговори...*, стр. 176). Ако пак мене ме држи добро сеќавањето неговото прво предавање беше од областа на општата лингвистика, предметот кој ни задаваше големи тешкотии во текот на студиите, бидејќи во библиотеката тогаш имаше само една единствена книшка специјално од оваа област.

Кога станува збор за изборот Крум Тошев да биде прв што ќе настапи, можностите за релевантен одговор ги гледам во овој правец: Тошев беше десетина години постар од Конески и со определено средношколско педагошко искуство, а и со изборот на самиот предмет-Македонска граматика.

Заради волја на вистината ќе кажам дека веднаш по предавањето на Крум Тошев почнаа да се одржуваат предавања и на другите катедри (за литература, историја, различните филологии и др.), а особено треба да се има предвид дека Филозофскиот факултет имаше два дела (хуманитарни и природно-математички науки).

И уште еден пример од педагошкото искуство на професорот. На испитот по Македонска граматика кандидатот Миле Попоски, уште тогаш, а особено подоцна, истакнат хуморист, речиси не одговори добро на ни едно прашање, а сепак доби оценка осум. Се изненадивме сите кандидати кога ни се соопштуваа оцените. Сепак, студентите како студенти не го забораваја случајот и при првиот погоден момент побараа објаснување. На првите дијалектолошки теренски истражувања во Кратовско, пред дипломирањето во 1950, спиевме во иста соба со професорот во манастирот Св. Гаврил Лесновски. Професорот сосема мирно го прифати прашањето и објасни: Точно е дека кандидатот на усниот испит речиси ништо не одговори и затоа доби слаба оценка (-5). Но, писмената работа му беше оценета со највисока оценка (-10). Кога ќе се соберат двете оценки се добива општа оценка меѓу 7 и 8. Се определив за повисоката оценка, зашто сепак граматика се учи заради подигање на писменоста на кандидатот. А таа не беше спорна кај него. Добар пример за педагошко искуство!

Крум Тошев остави историска димензија и во една друга област-организација на научниот живот. Тој започна како наставник по два предмета: Македонска граматика и Македонска дијалектологија; тој продолжи со учество во формирањето и проширувањето на Катедрата за македонски јазик (со изборот на првите асистенти); со основањето на првите научни гласила („Македонски јазик“ и „Литературен збор“) и најпосле во 1953, кога, иако хонорарно, застана на чело на Институтот за македонски јазик и на тоа место остана точно полни две децении. При сè што во тие години Институтот имаше ограничена кадровска и научна база, во него се изработија два историски проекти - *Речникот на македонскиот јазик во штри шума* (1961, 1965, 1966) и големиот *Правилник на македонскиот литературен јазик* (1970). Допрва овие проекти и искуствата стекнувани со нивната обработка послужија понатаму за разгранување на научната македонистичка база. Како хонорарен директор проф. Тошев немаше обврска секојдневно да доаѓа во Институтот, ќе дојдеше одвреме-навреме. Но грижата за растот на Институтот, за изградбата на хармонични односи во него и со него, за проширувањето на соработката меѓу него и сродните институции во земјата и во светото, беа повеќе од секојдневни. Горд сум што на таа позиција го заменив како прв раководител избран на редовен конкурс, што ја имав честа да ја вршам таа функција нешто повеќе од три мандати последователно и да имам како таков близок контакт со великанот на македонската национална мисла Блаже Конески. Остануваше само задачата и обврската изградената база осмислено да се проширува и научно да се извишува.

При последното испраќање на Професорот (20.11. 1976) јас ја искажав за него мислата дека кон секоја задача што се поставуваше тој пристапуваше со големо чувство на одговорност. Јас немам причини од неа да отстапувам и при овој период. Ќе ја дополнам сега и со една мисла на Конески за потребата при оцената на некоја личност или настан да се

води сметака и за неговата историска димензија. Јас едноставно се обидувам да водам сметка за потребната историска димензија, како еден настан што денеска настанува може да се толкува во иднината.

Му беше верен сопатник на својот помлад колега Конески, никогаш не отстапи од патот што тој го трасираше.

Trajko STAMATOSKI

(Summary)

The author focuses on a two segments of prof. Krum Tošev's activity; participation in the codification of the Contemporary Macedonian language and his pedagogical activity.

Бистрица МИРКУЛОВСКА

КРУМ ТОШЕВ – ПРВ РЕДАКТОР НА „СЕРДАРОТ“ ОД ГРИГОР С. ПРЛИЧЕВ, ДРЖАВНО КНИГОИЗДАТЕЛСТВО НА МАКЕДОНИЈА, 1946

*„Писоци се слушаат од Галичник во Река. Каква ли
голема несреќа ги собра заедно и мажките и жените, па сите
йлачат жално? Дали ги удри жраг жиџоносните йолиња? Дали
се нафрлија скакулци? Дали султанот йраши да збира даноци
йредвремени и шешки?“*

*Нити ги удри жраг жиџоносните йолиња; нити се
нафрлија скакулци, нити султанот йраши да збира даноци
йредвремени и шешки! – Геѓите го убија Кузмана, нашиот јунак,
йрочуен сердар, и ошсеѓа ногата на албанските арами ке ги
осквернуе нашите сенчести йланини.“*

Клучни зборови: прв редактор, *Сердарот*

Двава цитирани пасуса се од првото йрозно йрејсйавување на *Сердарот* – високовреднуваната йоема од Григор С. Прличев што во редакција на Крум Тошев е објавена во 1946 година – како што во насловот велам, *йрв редактор*, зашто всушност тоа е прво претставување на македонски литературен јазик, кодифициран во мај/јуни 1945 година во Народна Република Македонија, тогаш во рамките на југословенската заедница.

Подоцна ќе следат и поетски преводи / препеви¹ од кои ја цитирам варијантата од Георги Сталев од 2010 година, потенцирано во изданието: „Со оваа йубликација на најновиот йрејев на Григор Прличевата йоема „О Армаџолос“ – „Сердарот“ од истакнатиот йрејеувач и универзитетски професор Георги Сйалев, Здружението за лијерайура, култура и уметност „Галикум“ ја одбележува 150-годишнината од овенчувањето на ова знаменито дело со ловоров венец во Ајина.“

¹ Со факти, детаљна анализа за оваа проблематика види: Сталев, Г. 2005. *Творечкиот лик на Григор Прличев*, монографија, Институт за македонска литература, Скопје.

1

Пискотници се слушаат од Галичник кај Река.
Што тешка несреќа ги збра
и мажите, и жените та гласи тажна ека
и навева сè коб и зла?

Дал полето житородно јак град го беше фатил?
Ил рој од скакулци се вдал?
Дал султанот арачлии ним предвреме им пратил
Да збира арач лут без жал?

Ни полето житородно јак град го беше фатил,
ни рој од скакулци се вдал,
ни султанот арачлии ним предвреме им пратил
да збира арач лут без жал,

но Кузмана, тој јунак наш го уби стоглав Гега.
Тој Сердар знаен падна в бој
и ќе ги гази пљачкашот планините сега,
а да ги брани нема кој!

Временската дистанца помеѓу двава текста е 64 години! Прозниот исказ со богата метафоричност е маестрално развиен низ класичната архитектоника на оригиналот, секако, имајќи предвид *дека оригиналот е создаден на ѓрчки јазик!*

Оваа книга „Сердарот“ од Григор С. Прличев и една година пред неа „Песни“ од Кочо Рацин, Државно книгоиздателство на Македонија, 1945 год., ги чувам како реликвии, зашто мојата генерација, всушност, низ овие први објави го запознаваше / усвојуваше книжевно кодифицираниот македонски јазик – искрено речено – ги впиваше во сопствената меморија и душевност.

А за „Сердарот“, ете, претставува сведочење, не само лично, туку и општествено, вреднување на книгата и трудот во образовно – воспитниот процес во далечната 1946 година! Со датум од 23 јуни 1946 и со потпис од директорката Нада Ачкоска и печат на Прва женска гимназија „Јосип Броз Тито“, Скопје – книгата ја добив како награда за успешно завршената учебна година 1945/1946. Ракописно, директорката Нада Ачкоска дава образложение: „Преподавателскиот совет ја наградује ученичката Крањец Бистрица Маркова од III^a клас за одлично учење и одлично поведење. Истата е пофалена од Класниот совет за одличен успех, одлично поведење и организационен дух.“²

² Во прилог на крајот на текстот.

По 66 години книгава е веќе реткост па затоа ќе дадам опис: таа е со формат 21 на 15 см, со бледојолтеникава боја; предната корица е со димензии 17 на 12 см со окер подлога и внатрешна рамка со две црти – бледојолтеникава и кафена; со иста кафена боја е и текстот; горе лево ГРИГОР С. ПРЛИЧЕВ; среде со курзивни раздвоен букви *С Е Р Д А Р - О Т*, долу среде амблемот ДКМ и петокрака ѕвезда; под него Државно книгоиздателство на Македонија.

Меѓу кориците се 12 листови – 24 страници; на средината, стр. 12/13, на две места споени со метални жички (хефтувани). Сега хартијата е пожолтена, не се секавам каква беше пред 66 години.

Следуваат осум нумерирани страници, четири листа:

- 1- Горе лево, ГРИГОР С. ПРЛИЧЕВ; на една третина со курзивни разделени букви *С Е Р Д А Р О Т*; под тоа, редактирал / К. Тошев; при дното на страницата само -1946 – под означената година – Државно книгоиздателство на Македонија;

-2- Сосем долу под хоризонталната црта – Државна печатница и книговезница „Гоце Делчев“, Скопје.

На следните четири нумерирани страници, 3/4/5/6, е отпечатен текст со наслов – ГРИГОР С. ПРЛИЧЕВ – а во функција на предговор. Првиот пасус го цитирам:

„Нашата литературна од XX век многу малку е позната не само на широка чинчак јублика, но и на луѓе што до должност се занимаваат со литература. Затоа нам ни се наложуе што побрзо и што посериозно да се занимаваме со наша литература да ја објасниме научно и да ја направиме достапна за нашата широка јублика и училиште. Овде, иницијативата на Државното книгоиздателство за Македонија да ги издаде творбите на нашите писатели од тој период на нашиот литературен живот, треба да се пречека со секаква опалба.“

Веднаш да истакнам дека целосно се исполни она што го согледа проф. Крум Тошев: ова прво прозно издание на „Сердарот“ во негова редакција изврши целосна функција во училиштата – наставата по македонски јазик и книжевност, всушност, единствен беше сè до 1953 година кога е објавен првиот препев на македонски јазик од Георги Сталев Поповски.

Понатаму, Крум Тошев дава основни податоци, колку што тогаш биле познати, за животот и делото на Григор С. Прличев. Со црвена боичка тогаш имам потцртано: „... за нас е важно дека еден честен интелектуалец во борбата против жрчката политичка и културна тиранија и турскиот деспотизам стануе против насилниците и е тој да се бори за оние народни идеали што си ги поставува времето. Како писател тој успеал да даде пресек на тогашното наше друштво и да земе однос спрема него. Иако тој не успеал да го нафрли своето време, тој чесно

му служел на народот и го одразил во својата „Автобиографија“ – на местата ѝоеѝски и ѝравдиво – своето време и ѝоѝашниѝе народни борби“.

Во завршниот пасус, на средина хоризонтална црта, Крум Тошев наведува податоци што му биле достапни / познати за да го реализира ова прво прозно претставување на „Сердарот“ на македонски јазик. Цитирам:

„Поемаѝа „Сердаротѝ“ е најечаетѝена 1860 ѝодина на ѝрчки јазик ѝод заѝлавие „О Армаѝолос“. Во ѝрчкиот ориѝинал ѝаа има 912 сѝиха со четѝириститѝини сѝирофи римувани: а (15 слоѝа), б (8 слоѝа), аб (слободен размер). Поемаѝа е ѝреведена во ѝроза дваѝаѝи на буѝарски јазик и еднаш на македонски јазик. Првиот буѝарски ѝревод е од Г. Баласчев („Булѝарски ѝреѝлед“ ѝод. II, кн. IV-V, 1895), вѝориотѝ е од Васил Пунѝев („Сочиненија на Гриѝор Прличев“ 1930). Првиот на македонски е на местата скраѝуан, на местата вулѝаризиран, ѝака да е изѝубен класичниот дух, - јазично и ѝравоѝисно застѝарен, иако ѝечен и лесен за разбирање. На ова вѝоро македонско издание целѝа му е да се заѝази духот на ѝоемаѝа, на местата на ѝѝеѝта на јасностѝа.“

Крум Тошев не именува со кои прозни преводи се послужил за создавање на овој превод. Не го именува ниту авторот на македонскиот превод, не дава податоци кога е печатен, а својот го именува како *вѝоро македонско издание*. Меѓутоа, со оглед на кодификацијата на македонските јазични норми – јас го именувам како прв – 1946 година, имајќи ги предвид и согледувањата на Георги Сталев Поповски (во цитираната монографија) како и други еминентни книжевни историчари.

Следуваат уште две нумерирани страници: едната со насловот, курзивни букви со проред, *С Е Р Д А Р О Т*, а на втората, по двојна белина започнува текстот на поемата, пасусот што го цитирав на почетокот. Нумерацијата започнува со -9- и завршува со -24-.

Во таа далечна 1946 година уште не биле воведени податоци за НУБ (ЦИП број).

Поемата *СЕРДАРОТ* од Григор С. Прличев во прозна форма, редактор Крум Тошев е разделена на шест целини што не се нумерирани (како во оригиналот на осум целини), туку назначени со по три ѕвездички (*.*) и двојна белина. Епилогот не е издвоен туку е во состав на крајот на поемата: „Слей ѝросјак, ѝрочуен, свирејќи на двосѝруна ѝусла крај ѝаѝ, ѝо ѝееше ова, а јас ѝросѝ заѝишувач слушајќи ја заѝишав ѝочно оваа неѝова ѝесна.“

Ова прво прозно презентирање на поемата *СЕРДАРОТ* од Григор С. Прличев пред 65 години го прифативме, искрено речено, жедни за уметнички македонски израз, всушност, како проза со поетско звучење, зашто Крум Тошев творечки пристапил кон текстот. Со голема прецизност тој вршел избор на елементи со кои да се изрази поетиката и богата метафорика на ова дело испеано во класичен стил, а при услови на одвај извршена кодификација и без стандарден речник на македонскиот литературен јазик. За нас тоа не беше само концизно прераскажување на

сижето / содржината на поемата! Од позиција на она што денешните генерации можат да го прочитаат од веќе цитираната монографија (Сталев, 2005:53): „*Восхищен од богајисјовото и убавината сипилисичкиите средсјва на Хомер и друкитие класици, на Вирџилиј, Ариосио, Тасо, Шайобријан, но и на врвните љоеи од своето време, Григор С. Прличев сјвори раскошна љалаја на еипиетии, комјараци, алеџори, љерсонификации, конјрасии, љарафрази, аниипези, мејоними, ирони, сарказми, хиперболи ... до рејторски љрашања!*“

Двата цитирани текста во почетокот на моето излагање, всушност се препознатлива антитеза, осведочена и во македонската народна традиција. Восхитува подборот на елементите со кои е реализирано хиперболичното искажување што е речиси во целиот текст доминантно: во индивидуално претставување на главните ликови, Кузман со десетината, четата борци, Јакуб, Рушит, Селман, Ахмед, Абдурахман, Сулејман, Емин, Чак Јан, Абдула, Махмут, опширен хиперболичен опис во третиот дел од поемата, како и нерамната борба со стотина Геги со кузмановата десетина реканци. Исполнета со контрасти и заситена со епитети е таа хиперболична борба на десетмината херојски борци за родната Река, за честа, за одбрана на сопственото, прадедовско огниште. Таа симболика на нерамнопрамна борба – десет спроти еден – ја сврзуваме и со Мечкин Камен и со десетмината врз еден во партизанската епопеја на Козара, Неретва, Кадињача! Хиперболичноста е и во СМРТТА – нема победители и победени – само четворицата од стоте Геги за да има некој мртвото тело на Кузмана да го пренесе до пред МАЈКАТА НЕДА!

За да го почувствуваме творечкиот занес на Крум Тошев цитирам: „*Десетмината борци со љрчаница џо следеа неџовиот коњ и се сипушија со викање како вихроџона далџа во разџорит на бијкајта, дишејќи џнев и љушина. Геџи љаџаа мноџу и љаџајќи се љркалаа љо земја. Но бијкајта беше нерамна и сјоред како шито им беше љишано, љаџаа и неџовиите борци, оити немаа ни железни џради, ни бакарни раџе, а беа и итие родени од мајка. Тоџаш сам љвојот мил син ја зеде целата љежсина на борбајта и во редовиите на нејријателиите се исјречи сам како со сито раџе џиџанит. Коњот се виушиташе како шито џо водеше џеланието на силниот вјавач и вијкав како змија, си љробиваше љаит меџу нејријателиите, сјасувајќи џо својот мил вјавач. Тој џо љераше сред борбајта, брзо како секавица; секој неџов љоџлед беше џром, секој удар – смрт, и во исит миџ и најред и назад, насекаде вршејќи џо своето око, удирајќи со сабјајта љоку љау каде шито е ојасносита најџолема.*“ – Ако хиперболата би можела да се степенува, тука би се чувствувала НАЈХИПЕРБОЛА зашто авторовите искажувања се од устата на ЕДЕН од четворицата преживеани Геги – коишто го донеле загинатиот Кузман пред МАЈКАТА НЕДА. Велама – загинатиот Кузман – а при тоа невозможно е да го симнам она хиперболично зачинување! – Кај Крум Тошев: „... Но коџа љресекна кај неџо живоитниот извор, наведнувајќи ја бледајта џлава, љој љрошейити некакви

зборови и часом ѝадна од коњоѝ со ѓолем шум. Така даб, ѝобедиѝел на веѝрои, најѝосле се навалуе ѝод ѝежинаѝа на раниѝе од секираѝа на корабосѝроиѝелоѝ, но заедно ѝаа ѓо смачкуе ѝри ѝаѓаѝеѝо и смелиоѝ корабосѝроиѝел. “

Во препевот на Сталев (1968) гласи:

Под секира дабот, што бури победува, така
смртно под рани се веде,
а потоа паѓа под мокната дрварска рака,
ама – врз дрварот беден.

Овој прозен превод ја содржи сета сложена метафорика на ликот на МАЈКАТА НЕДА: од она само навидум обично седење пред порти ама на коленици со синовата пушка, преку симболиката на сонот, хиперболичното стамено прифаќање на мртвото тело на Кузмана, до длабоко човечко чувство за болка при тажењето, подготовка за погреб. Мајчинската болка по загинатиот с и н не ја урива стамената гордост!

„Зар ѝак, о ѓрабачи и скиѝници боси, имаѝе лоѝи мисли? Зар ѝак, разбојници, кроиѝе кришум кражби, убисѝва, ѓрабежи? Зар не се секаваѝе, клеѝници, како сѝираѝнаѝа божја рака се смачка и сосем ве разори? Или диво се радуваѝе дека заминал Кузман? Но и друѓи борци Река ќе ѓи воскресне и како нивни водач во ѝланиѝиѝе јас ќе ѝрѓнам ѝо ваѝаѝа ѝраѓа, дури да ве заѝрам или да заѓинам. Заѝѝо ми е живоѝоѝо ако не барам оѝѝлаѝа за крвѝа на сина ми?“

Мошне контрастно дури и шокантно делува мигот кога МАЈКА НЕДА во најголема болка не заборава на мајки, жени и сестри на оние мртви Геги во Стан што ја предизвикале трагедијата, ама сепак ги упатува селаните да одат, да ги соберат, достоинствено да ги пренесат до нивните домови, иако нејзината раскасана душа е како арсланица, првостинка на која дрски ловци и’ ја грабаат рожбата! „... Таму, во ѓорнаѝа одаја среде жени-ѝаажачки ја оѝкрива соѝсѝвенаѝа мајчинска болка. Како ѝоулавена, целаѝа ѝреѝерејки, си ѓи ѝокри со двеѝе раце очииѝе како да ја ѓони еренија и нишајки си ја ѓлаваѝа како листѝ ѝадна куѝраѝа ѝолумрѝва. Надојдоа мноѓу жени, ѓо кренаа од ѝодоѝ нејзиноѝо мрѝво жолѝо и омалексано ѝело и ја ѝоѝрскаа со сѝудена вода ѝо слеѝиѝе очи. Коѓа дојде на себе си, офна силно и оѝвори очи ѝак за ѝлач, солзи и риданија ...“. И овој цитат е во функција да укажам колку творечки пристапил Крум Тошев кон создавањето на прозниот превод. Еве само двава примера: за именката тело – епитети нејзиното / мртво / жолто / омалексано; отвори очи за плач / солзи / и риданија.

Последната целина со доминантна личност на свршеницата МАРИЈА е повеќеслојно контрастна. За ова се имаа искажано многумина авторитети, меѓутоа, во оваа пригода сепак сакам да укажам во таа далечна 1946 година во нас – животно уште неискусни сокриваше емоции на воздржаност, скриена тага, повлечена во четири зида на моминското

одајче и бавно раздвижена во тој необично смирен пејзаж – засаден со врби, па дури и гробови – прекриени со миризливи темјанушки.

Кога татко и' ќе и' соопшти: „Време е за солзи ... Кузман загина, мила ќерко, во Сџан како љобедилец на нејријалиите. Дома жениите го џажај во жална руба и џлачот железен.“; „... свршеницаија Марија усиева да се совлада – ја крие макаија и својаија жал, џобледе како џрозирен килибар“ – оваа компарација првпат ја слушнавме / сретнавме; егзотичниот килибар ни беше познат од зрна бројаници! Нејзиното тажење е во форма на народната традиција – речење на значајни настани од животот со познатата смиреност за она што е судбински пишано: „... Но кој смртен се враќил од живеалиието на оној свет! А џак живиот ќе џажи сè додека е жив ... Не си веќе жив. И кога сладок сон ќе ги заклои моите клејки, во џишната ќе ме џледам во сониијата сјаен каков што беше на земјава, Оф, сонце, како ја распрснуваш денеска својаија сјајна светилина и не го џочиуваш џеројот! Ужасни во океанот, не изгревај веќе, оџако џочина Кузман ...“.

А на крајот пак контраст, чудесен пролетен пејзаж, а во него свената мома Марија во црно расо: „... се џоји како восок. Избегавајќи го џосието дружењето со луѓе џаа беше замислена. Честито си шејотеше џаинстивени зборови. Најодзади селаниите ја смејтаа за џобудалена“.

Во ова прво прозно издание на *СЕРДАРОТ*, под редакција на проф. Крум Тошев има осум фусноти, од кои седум од класичната митологија, а се употребени во оригиналот на грчки јазик. Како што следува:

- ¹⁾ Галичник во Река – крај во Дебарско;
- ²⁾ Деметра – божица на плодородието;
- ³⁾ Бореј – северен ветар;
- ⁴⁾ Харпии – божица на бурата;
- ⁵⁾ Арес – бог на војната;
- ⁶⁾ Темида – божица на правдата;
- ⁷⁾ Еринији – божица на одмаздата;
- ⁸⁾ Харон – лоткарот што ги пренесуе мртвите во пеколот.

Не е дадено објаснување на менада: „... како менада со расшурена коса џаа се фрли врз мршовецот џлачејки ...“ и Јов, праведникот од Стариот Завет, човек со многу рани: „... калуѓеркаија го искаја мршовецот, и во исто време, сред светијата џишина ги џееше сите сираганија на Јов ...“.

Хеленистичката митологија како и хомеровските описи на централните ликови и настани придонела поемата *СЕРДАРОТ* да биде различно третирана; од разработка на народното пеење за Кузман Капидан до псевдокласичен еп / хомеровски романтично пеење за што укажува проф. Крум Тошев, иако мошне лапидарно, во предговорот: „... Се џишваат за неџо фалбени сџајии, го викаат „вџор Омер“, му џредлаѓаат месечна сџиендија и да го џрашат во Оксфорд или Берлин на државна смејка ...“.

Од цитирааните делови согледуваме дека редакторот проф. Крум Тошев доследно го применува оној прв правопис, односно граматичките норми воспоставени 1945 година. Видлив е неговиот напор при изборот на лексиката со цел да ја предаде богатата метафорика на оригиналот. Иако во концизниот предговор не наведува точно со кој превод се служел, искрено речено, за мојата генерација тоа не беше важно, не расправавме за тој момент. Во тие далечни години за нас беше најважно дека се запознавме со ова чудесно дело на македонски книжевнонормиран јазик, дело коешто во нас будеше гордост, јакнење на национална припадност и низ ова највисоко вреднувано литературно дело – *СЕРДАРОТ* од Григор С. Прличев.

Прилоџ:

Моето родно семејство – Краџец Марко, инж. технолог, мајка Милица и сестра ми Маркица (родена во Љубљана 1928 година) во крајот на ноември 1929 година биле административно преместени во Скопје – тогаш Вардарска Бановина; веќе во март 1930 год. сум се родила јас, Бистрица Краџец, а 1937 година сестра ми Јадранка. Во кругот на семејството зборувавме само словенечки, а на училиште на административниот – српски јазик. Фашистичката бугарска окупација семејството – Словенци – го забележа како „неблагонадежно“, под надзор и конечно интернирано во С. Батановци кај Перник. Во време на тие четири воени години со постарата сестра не се школувавме. Дури на крај на февруари 1945 година, кога се вративме од интернација, со одобрение на Министерството за образование – министер Никола Минчев, во јуни полагав I и II клас (сега V и VI одделение) во ОУ „Кочо Рацин“ на Водно, каде што и живеаме. Така во учебната 1945/46 година учев III клас (сега VII одделение) во Женска гимназија „Јосип Броз Тито“ (тогаш 15/16 годишна момичка). Ете, тогаш, за одлични постигнувања ја добив оваа многу мила книга – *СЕРДАРОТ*. Понатаму, со редовно школување и вонредно полагање на IV клас, полуматурски испит и VI клас ја достигнав мојата генерација и во јуни 1949 година – матурирав во таа ПРВА ГЕНЕРАЦИЈА ОД V ДО VIII КЛАС НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК; како генерација особено се гордееме и годишнините ги одбележуваме со свечени собирања заедно со нашите соученици од Машката гимназија „Цветан Димов“.

ГРИГОР С. ПРЛИЧЕВ

Преподавателскиот совет ја наградува
добра ученицата Кралева Биситица
Маркова од III A клас за одлично учење
и одлично поведение. Испитот е пофален
од класниот совет за одличен успех, одлично
поведение и организационен дух

Директор:

23. VI 1946 СЕРДАРОТ Н. Димосев
Скопје

РЕДАКТИРАЛ
К. ТОШЕВ

1946

Државно книгоиздателство на Македонија

проф. Крѹм Тончев (1912 — 1976)

Bistrica MIRKULOVSKA

KRUM TOSHEV – THE FIRST EDITOR OF GRIGOR PRILICHEV'S
SERDAROT, STATE PUBLISH OF MACEDONIA, 1946

(Summary)

The author in this paper focuses on the poem *Serdar* from Grigor Prličev whose redactor is Krum Tošev. According to her, this first prose edition performs full function in the schools thanks to Krum Tošev with his creative approached to the text.

Вера СТОЈЧЕВСКА-АНТИЌ

ЕДНОСТАВЕН ПРОФЕСОР И МЕТОДИЧАР

Клучни зборови: педагошка активност, два учебника од Крум Тошев

Научниците кои оставаат траги од своето дело и постоење и по физичкото заминување од овој свет се паметат. Особено оставаат траен впечаток оние кои однегувале генерации студенти. Токму затоа таквите, како Крум Тошев, Владимир Мошин, Блаже Конески, остануваат присутни во мене и околу мене духовно, како да ги среќавам, разговарам и размислувам што некој од нив би рекол за одредена тема или прашање. Меѓу нив го изделувам скромниот и сталожен Крум Тошев, кого имав среќа да го запознаам уште во првата година од моето факултетско образование. На првиот час ни се обрати со мирен и со јасен поздрав, едноставно нè запозна со предметот што ќе го слушаме цела година, нè посоветува со кои помагала да се служиме во почетните лекции. Ни пристапи како да сме рамни колеги, со тон кој привлекува на нормална комуникација, а не стратешка височина на недостапен професор. Пред сè, ни кажа дека тоа што ќе го слушаме на предавањата, всушност, ние го знаеме, само што сега ќе го прошириме сопственото познавање на граматиката на македонскиот јазик.

Предавањата течеа беспрекорно, јасно, со дозвола од професорот секогаш по часот да прашаме ако нешто посебно не интересира. И ние како да сфативме дека многу лесно ги прошируваме нашите знаења. Проверката на стекнатото знаење ја проверуваше неговиот асистент Александар Цукески, исто така, извонреден, и денес докажан и познат лингвист, преку честите писмени состави. Јас со големо нетрпение, но и со голема љубов, ги дочекував исправките, кои навистина покажуваа колку сум ја совладала материјата.

И денес се сеќавам на еден негов изненаден и неочекуван предлог. Беше при крај на месец април. Професорот влезе на час и веднаш постави прашање: „Дали овој час некој од вас сака да одговара како да е на испит, на крај година, а тој што ќе се јави ќе добие и соодветна оценка?“ Ние сите се погледнавме изненадени, секако неподготвени за испит. Но, јас и Ѓорѓи Мангаровски дигнавме раце. Професорот нè испраша речиси за целиот изминат испитен материјал. И за чудо многу убаво одговаравме, добивме високи оценки и со тоа „откачивме“ еден испит (помалку) за

јуни. Сакам да потенцирам дека лекциите ги совладувавме хронолошки редвно, лесно, со стилот на Професорот, роден педагог, и само затоа одговаравме подготвени, како да сме биле подготвени за испит. Веројатно и Професорот со овој обид ја проверуваше и својата педагошка и методолошка постапка. Не помнам ниту еден конфликт со некој од студентите, а испитот заврши во јуни со задоволство кај студентите.

Големите луѓе се едноставни и никогаш не мислат дека нивното јакство е недостижно. Професорот Тошев беше посебна личност во резонот на Блаже Конески, кој на десетгодишниот јубилеј по повод смртта на Професорот ќе истакне: „Оваа иницијатива ја изразува свеста дека треба да водиме сметка за нашата традиција, да водиме сметка за тоа дека нашиот фронт, особено во областа на македонскиот јазик, каде што работеше професорот Тошев, не го сочинуваат само оние што се живи, ами го сочинуваат и оние што отишле од нас оставајќи го својот придонес кон нашата општа работа. А придонесот на професорот Тошев е навистина голем. Тој е во основата на она што го наречуваме македонистика и во потесна смисла наука за македонскиот јазик. Делото на професорот Тошев е разгрането, така што тој со тоа дело е присутен и при кодификација на македонскиот литературен јазик и при создавањето на Филозофскиот факултет, каде што тој придонесе многу и за формирањето на Катедрата за македонски јазик, и на Семинарот и при создавањето на Институтот за македонски јазик...“¹ Деканот на Филолошкиот факултет професор Надежда Момировска истакна по овој значаен повод: „Профилот, индивидуалитетот и придонесот на Тошев трајно се вградени во летописот на нашиот факултет, во неговите највисоки достоинства, со што можеме да се покажеме во Републиката, во земјата и во светот...“²

Вака се искажуваат колегите и пошироката јавност за големиот а толку едноставен професор Тошев. Еве и една вистина за него од професор Радмила Угринова-Скаловска: „Научниот интерес на професорот Тошев се однесуваше на три значајни сфери од македонистиката: современиот македонски книжевнојазичен стандард, методика на наставата по македонски јазик и проучување на македонските дијалекти. Сите тие три сфери наоѓаа своја примена и оплодување низ наставата, затоа што професорот Тошев беше превосходен предавач и учител, а исто така и низ повеќе објавени научни трудови и учебници...“³ За неговите успешни лексикографски проучувања и заклучоци говори и Оливера Јашар Нас-

¹ Конески, Бл., претседател на Организациониот одбор, 1988. *Зборник во чест на Крум Тошев, Филолошки факултет*, Скопје, 9.

² Ibid., 11.

³ Угринова-Скаловска, Р. 1988, *Пишаниите текстови од минатото во научните истражувања на професорот Крум Тошев*, в. *Зборник во чест на Крум Тошев, Филолошки факултет*, Скопје, 18.

тева.⁴ За неговите зборообразувачки успешни потфати посебно пишува Лилјана Минова Ѓуркова. Во секој случај сите негови колеги, и денес најмладите, во своите научни обиди не го одминуваат неговиот лингвистички дострел. Ова посебно е одбележано во Зборникот посветен во негова чест. Во овој Зборник достоинствено се одбележани сите широки активности и дела на професорот Тошев како граматичар, лексикограф, дијалектолог, кодификатор, педагог, методичар, итн.

Во случајов, сакам посебно да акцентирам два учебника на Крум Тошев. Иако учебниците кога се појавија се однесуваа на повисоките класови од гимназиското образование, а јас бев во осмолетка, нивната содржина ме привлече и сакам да подвлечам одредени сознанија, што сметам се издржани и до денес.

Едниот учебник се појави во 1948 година со наслов „Одбрани четива“.⁵ Разбирливо и убаво е што мотото на учебникот ја претставува песната „На Републиката“ од Славко Јаневски, во која, според мигот на општествениот развој, се возвеличува слободата, зората, кои ја красат Татковината. Меѓутоа, уште во првиот дел текстот започнува со македонската народна приказна, со исклучителен поучен мотив, „Брат брата не рани, тешко тој што го нема“.

Овој дел е експлицитно содржаен со резимираните текстови кои треба да ја претставуваат средновековната македонска книжевност. И во овој почетен обид од 1948 година, професорот Тошев се покажува не само како извонреден научник на тој период, туку и како извонреден педагог и методичар, способен во јасна форма да ги испорача најважните пунктови од соодветната книжевност.

Од целокупноста на средновековната книжевност го избира фрагментот кога мудриот брат претсмртно му порачува на Методиј: „Еве брате, ние (двајцата) бевме заедно прегнати, една бразда оравме, и јас на леата пагам, завршувајќи го својот ден, а ти многу ја милуваш планината. Но немој заради планината да го оставиш своето учење, со него можеш побргу да бидеш спасен.“⁶

Резимирано Професорот укажува на нивната дотогашна работа, која сега по препорака на Свети Кирил ќе ја продолжи Свети Методиј во Моравија. Свети Кирил знаел дека Методиј многу повеќе би сакал да се врати во монашкиот живот, заради што помалиот брат наоѓа за потребно да го посветува да го продолжи започнатиот нивни заеднички пат. Кирил знаел пророчки дека таа работа ќе биде од епохално значење за словенскиот род.

⁴ Јашар-Настева, О. 1988, *Интереси на Крум Тошев за македонската лексичка и лексикографска проблематика*, Зборник во чест на Крум Тошев, Филолошки факултет, Скопје, 26.

⁵ Тошев, Кр. 1948. *Одбрани четива за III клас гимназија*, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје.

⁶ Ibid., 12.

Исто така, неодминливиот средновековен автор Црноризец Храбар не е заборавен. Крум Тошев му придава превосходно значење и тоа пак преку најкарактеристичните извадоци од списокот на авторот „За буквите“. Истакнува дека порано, што значи многу одамна, Словените немале книги, туку со цртки и со рески „четеа и гатаа“, бидејќи биле многубошци, т.е. јазичници. Кога се покрстиле требало словенските зборови да ги пишуваат со римски и со грчки букви без правила. И така било многу години, лошо се пишувале словенските зборови. Така било до појавата на вистинољубивиот и праведен маж Свети Константин Филозоф, кој им создаде на Словените 38 букви, според грчките и словенските примери. И на крајот го цитира за него важниот текст: „Ако ги прашаш словенските книжовници: „Кој ви ги создал буквите, или кој ви ги превел кните, сите знаат, и одговарајќи ќе кажат: „Свети Константин Филозоф, наречен Кирил, тој нам ни ги создаде буквите и книгите ги преведе, и неговиот брат Методија. Уште се живи оние што ги виделе нив. И ако ги прашаш во кое време, знаат и во одговор ќе речат дека тоа било во годината од создавањето на светот 6396 (855)“.

За да се заокружи средновековната книжевност неопходна е во книгата присутноста на Свети Климент Охридски. И во овој текст авторот запира врз големата бројка на Климентовите ученици, 3500. Потоа се потенцира појаснувањето дека Свети Климент никогаш не одморал, и дење и ноќе работел, учел, ги учел децата, а ноќе се оддавал на молитви. А понекогаш вршел две работи. Пишувал и истовремено ги учел децата. Знаел дека неработењето е најголемото зло.

Покрај децата го поучувал и народот, им ги хранел срцата со поучни беседи. Но тој им бил и татко на сираците, ги хранел гладните и сиромашните, а патник не оставал да преноќува надвор. Тошев не го прескокнува и умењето на Климента да калеми овоштира и целата област со дива дрвја да ја претвори во плодотворие.

Богомилската ерес е важен дел од македонската историја. Во случајов Тошев го цитира извинредно писателот Презвитер Козма. Ги нагласува погрдите што Козма ги искажува за нив, бидејќи тие не го признавале Христа како чудотворец. Учеле да не ги почитуваат своите господари, хулел на богатите, го мразеле царот, а робовите ги учеле на неработност и непокорност, зборуваа неистини и хули за Дева Марија. Но, Козма не заборава да ги нагласи и пороците на поповите кои живееле во мрзеливост, кои вршеле недозволен порочни дејанија.

Кога првпат ја имав во рацете оваа книга ме привлекоа избраните приказни. Сега, по толку години ја прелистувам, и во неа препознавам одличен учебник, кој во тоа време умее да ја распореди македонската книжевност во резимиран енциклопедиски учебник, во кој особено ме привлече приказот на средновековните наши автори.

Со оглед на мојот нараснат интерес за народното творештво трагав по секој книга со македонски умотворби. Меѓу нив се наоѓа и книгата

на Крум Тошев со наслов „Народни умотвроби од Пиринска Македонија“, ⁷ објавен во 1950 година. Всушност како редактори на книгата се јавуваат Крум Тошев и Радмила Угринова-Скаловска. Книгата предизвика голем интерес, зашто се најдоа собрани најзначајните народни умотвроби собрани во Пиринска Македонија, како што нагласуваат редакторите. Разбириливо, во неа го најдоа своето место творбите објавувани и во други изданија на народното творештво, како што биле „Додатокот“ на Вук Стефановиќ Караџиќ, Зборникот на народни умотворенија во Софија, Зборникот на Стоилов.

Авторите на овој зборник ги поделиле творбите на: Епски песни, Епско-лирски песни, Лирски песни, Приказни. Во епските песни превладуваат творбите посветени на Марко Крале, а се забележани познати епски песни на балкански јунаци, Женидбата на младото Црногорче, Синовите на будимската кралица и Султан Мурат, Љутица Богдан и Јован Авратин, итн. Во вториот циклус превладуваат митолошки обработки, случувања со животот и со смртта, настаните во времето на турското владеење, Неда и братот, Мома војник, како и многу други мотиви познати и во варијантите на другите македонски дијалекти. Во лирските песни провладуваат љубовните чувства, свадбарските обичаи, животни случувања на среќни и несреќни моменти, ајдутски мотиви и други.

Во приказните е неодминлива содржината на наречниците, во кои народот длабоко верувал. Тие ја предопредуваат судбината на новороденчето и затоа третата вечер секогаш ним им е посветена. И во случајов прореченото од трите наречници се остварува, и покрај сите усилби на анџијата да ја спречи лошата судбина на неговиот син. Во Горноцумајско била забележана една од најубавите варијанти на приказната за трите сестри, од кои едната му родила на царот три деца: сонце, звезда и месечина. Исто така, интересна варијанта претставува и насловот „Царскиот син и златното јаболко“. Како неизбежност на нашиот фолклор е богатството и на приказните во кои како главни личности се јавуваат поповите.

Со овие неколку примери земени од богатото творештво на Крум Тошев сакам да укажам токму на неговиот ран ангажман посветен на првичните и пионерски чекори на македонската наука, македонистиката.

⁷ Тошев, Кр. 1950. *Народни умотвроби од Пиринска Македонија*, Државно книгоиздателство на РМ, Скопје.

(Summary)

The author stresses two books from Krum Tošev. The first textbook from 1948 is titled "Selected readings" which contains summarized texts that represent the Macedonian medieval literature and the second one is titled, "Folk Literature from Pirin Macedonia" published in 1950 together with co-editor Radmila Ugrinova-Skalovska.

Атанас НИКОЛОВСКИ

ПРОФ. КРУМ ТОШЕВ ВО БЕРАНЕ (ЦРНА ГОРА) (1937/38 и 1938/39)

Клучни зборови: Крум Тошев, Беране (Црна Гора), наставничка кариера

-1-

Многустрано и мошне продуктивно е ангажирањето на проф. Крум Тошев во годините по ослободувањето на Македонија (1944) во:

- кодификацискиот процес - азбуката, принципите врз кои се темели и ќе се развива македонскиот литературен јазик, правописот и интерпункцијата и др.;

- проучувањето на дијалектите;

- теренското собирањето на дијалектолошки материјал;

- иницирањето на лексичката и лексикографската дејност (особено во редактирањето на *двојазичниите речници - македонски јазик - превод на: руски, српскохрватски, англиски, бугарски, француски, германски и др.*;

- организацијата на системот училишта за средно образование и наставата во нив;

- институционалното образование на наставници и професори по македонски јазик и по литература во средните училишта;

- изработката на училишни учебници по македонски јазик;

- отворањето и раководењето со научноистражувачки установи;

- основањето на професионални асоцијации на наставниците;

- покренувањето на стручни и научни списанија;

- издигнувањето на млад научно-наставен кадар за високото образование и за институтите;

- обучувањето на млади истражувачи;

- афирмацијата на методичкото мислење, на методиката на наставата по македонски јазик и по литература и на методичкото творештво, како и во други јазични и литературни подрачја, во кои се пројавуваше неговата *инвенитивност*. За еден дел од нив, објавени се приличен број стручни и научни прилози. Постојат и низа, главно, информативни, но не и проучени и осветлени биографски податоци и периоди во неговиот професионален развој - до изборот за предавач на Филозофскиот факултет во 1946 год., што се важни за неговата толку солидна стручна подготвеност

и компетентност за плодотворно *лидерско* вклучување во образовно-научниот, организациско-творечкиот и општокултурниот подем на ослободена Македонија (ДФМ - НРМ).

Во 10-годишниот раздел од неговото дипломирање на Белградскиот универзитет во 1934 година, тој интензивно ја обликува својата личност на човек, просветно-културен активист, средношколски професор – педагог и работник во различни образовни, социјални и културни средини, коишто, несомнено, влијаеле врз неговиот индивидуален стручен раст и неговата подготвеност да се нареди меѓу иницијаторите и носителите на амбициозни радикални историски промени, што Татковината ги доживеа по ослободувањето; подразбирајќи ја и неговата подготвеност за успешен почеток во факултетската настава.

Според моето скромно мислење, далеку сме, од *завештој шћо ни ѓо зрачи неѓоваиџа хумана, досћоинсћивена и итворечка личност*; неговото разновидно филолошко основоположништво; неговата оригинална соработка со студентите и неговото *импресивно* педагошко и методичко иноваторство. Овие вредности емитуваат **порака** од делото, човекот и професор Крум Тошев, којашто **не обврзува** да ги проучуваме процесите што ја овозможија историската пресвртница на македонскиот народ во НОБ и по ослободувањето, вклучувајќи го и јазикот (македонскиот литературен јазик како најопштонародна добивка) во сета негова комплексна пројавност.

-2-

Дополнителен поттик на мојот интерес за престојот на проф. Крум Тошев во Беране (по НОБ - Иванград, Црна Гора), ми беше статијата: „75 година Беранске гимназије“ од Веселин Вуковиќ, објавена во сп. *Насћава и васћићпање*, бр. 5-6/1988 г.

Сосема случајно со него се запознав во Белград (хотел Спленидид, во јануари 1989 г.). Јас му го пофалив прилогот и изразив љубопитство за Беране (Иванград) и за неговото гимназиско образование пред Втората светска војна. Тој ми искажа некои информации и воздржана надеж дека, најверојатно, се зачувани траги за работата на Гимназијата во годините пред 1941 г.

Документацијата што во меѓувремето ја добив, благодареејќи ѝ во прв ред на дипломираната студентка - *проф. Ана Бојовиќ* и на *Рајко Боѓојевиќ*, ми овозможи да се сретнам со множество реални подробности за двегодишниот престој на проф. Крум Тошев во градот Беране (по НОБ - Иванград).

-3-

Установата во која проф. Крум Тошев ја започнал својата наставничка кариера, по, речиси 3-годишна исцрпувачка тортура и неизвесност, била отворена 24 години порано; наскоро по Втората балканска војна, на 6.11.1913 год. под име: *Државна реална гимназија у Беранама*, како нижа, четиригодишна образовна установа. Во тоа време тукушто било прогласено младото Кралство Црна Гора, во кое постоеле само четиригодишни основни училишта. Со *Решение* на Минстерството на просветата во ослободеното Кралство Црна Гора, а по добиеното одобрение од кралот Никола, отворени се нижи гимназии во Никшиќ, Плевље и во Беране. Со истото Решение Гимназијата во Пеќ, градот што е припоен кон Црна Гора, добила статус на Виша гимназија.

Директорот, основоположник на Гимназијата во Беране се викал Коста Костиќ, проф. по српски јазик и книжевност од Цетиње

По Првата светска војна, во 1919, Нижата гимназија во Беране станала *Виша реална гимназија - со педагошки паралелки*.

Педагошките паралелки во 1925 год. се отцепиле и прераснале во *Самостојна учителска школа во Беране. (Од завршениите во неа околу 600 учители, извесен број биле најредни учители во македонските бесиака на кралска Југославија. Меѓу нив се и: Ѓуро Губерина (1906 - 1941), кој учителувал во с. Дренок Ситрушко и во с. Брезница - Каџлановска Бања, и Вукајло Кукаљ (1907 - 1944), учител во с. Луке - њод Осогово, и во с. Караманица - Кривоаланечко, како и во с. Кожле, Скојско и двајцата загинале во НОБ).*

Во 1929 г. Учителската школа во Беране е укината од Владата на Кралството Југославија во Белград, а рангот на Гимназијата е сведен на Нижа гимназија у Беранама.

Со многу напори, протести и ветувања на населението за своја партиципација во трошоците, и на локалните власти, рангот е повратен.

Во 1933 г. Гимназијата се вселила во нов, современ и добро опремен објект, што ги исполнувал тогашните високи педагошки стандарди. Составот на наставничкиот персонал со факултетско образование значително се зголемил со млади, оспособени, и во позивот заљубени субјекти, а вкупните условите за работа со учениците и поддршката на родителите достигнале завидно рамниште!

Годишниот број на новозапишаните ученици по години и по паралелки се движел околу 1000. Оценувањето на ученците важело за строго, а нивните знаења за квалитетни и функционални.

Периодот по вселувањето на Гимназијата во новата наменски проектирана зграда, 1933-1941 год., беранчани го нарекуваат *златен период* на Гимназијата и на образованието. Токму во тој период, кога општест-

вено-политичката состојба по диктатурата од 1929 год. доживува извесно релаксирање, во Беранската гимназија завладува добра работна клима и заемни соработнички односи во установата и во средината.

Во оваа гимназија суплентот Крум Тошевиќ можел да се здобие и во двегодиниот престој се здобил, со позитивни наставни, методички и социјални искуства, меѓу другото и поради сличноста на училишните, општествените и на економските услови во кои се живеело во Македонија и во Црна Гора.

Во 1941 год., месец јули, Италијанците ја запалиле Беранската гимназија. Во пожарот изгорела и педагошката документација водена редовно од нејзиното отворање на 6.11.1913 година. *(Еген од училишните курири, сепак, успеал да сѝази 20-тина уѝисници од 1938/1939 год., меѓу кои и една од суѝленѝоѝ Крум Тошевиќ, во која се содржани редица граѓоѝени ѝодатоѝи).*

За успешноста на обрзовно-воспитната и општокултурната дејност на *Беранската гимназија ѝред 1941 оѝина, ѝоворати и следниве ѝодатоѝи*: - двајца од три нејзини поранешни ученици загинале како борци во ровови;

- над 500 ученици учествувале во Народноослободителната борба: 1941-1945 год.;

- повеќе од 100 ученици - борци во НОБ - загинале;

- 27 од поранешните ученици се прогласени за народни херои!;

- меѓу големиот број стручњаци, магистри и доктори на науки, д-р Милутин Ѓуришиќ и д-р Милисав Лутовац се избрани за членови на Српската академија на науките и уметностите (САНУ).

По ослободувањето, во 1963 година, објектот на Гимназијата целосно е обновен врз темелите и според архитектурата на старата зграда, а го носи името на народниот херој Панта Малишиќ - учител.

-4-

Што дознаваме од фотокопиите на документите:

ДРЖАВНА МЕШОВИТА ПОТПУНА ГИМНАЗИЈА У БЕРАНАМА

*(1) Годишни извештај за школску 1938-39 годину,
Беране 1939 (Насловната страница)*

**(2) Табела Б: НАСТАВНИЧКО ОСОБЉЕ НА КРАЈУ ШКОЛСКЕ
1938-39 ГОДИНЕ**

Стање на дан 1.6.1939 године.

Вториот документ го дава списокот на **наставничкиот состав** во Беранската гимназија.

Во графата под **Рег. број 21**, стои:

1. Презиме и име - **Тошевиќ Крум**,
2. *Звање - суџенїи за срїскохрваїски језик и јуџословенску књижевностї,*
3. Главна и споредната струка - *срїскохр(ваїски)ј(език), јуџ(ословенска књиж(евностї),*
4. Колико има година настав(не) службе = *1 (една) џ(одина) и 6 (шесї) м(есеци),*
5. Група и степен по којој плату прима и датум кад ју је добио, *їразна џрафа,*
6. Шта је предавао, у колико разреда и са колико часова недељно: *срїскохрваїски ј(език): 1/2 , 2/1, 4/2 5/2 , у 4 (чеїири) различїиа разреда,*
7. Са колико часова недељно = *18 часова недељно: 1/2. и 2/1 їо = 5, а во 4/2. и 5/2. їо = 4 часова,*
8. Разредни старешина: *1/2 разред,*
9. Дуге школске дужности: *їразна џрафа, и*
10. Напомена: *їразна џрафа.*

-5-

Во учебната 1938/1939 година диретор бил **Трипковиќ Милинко**, проф. по зоологија, ботаника и геологија со палеонтологија.

Од Годишниот извештај на ДРЖАВНА МЕШОВИТА ПОТПУНА ГИМНАЗИЈА У БЕРАНАМА за школску 1938-39 годину и од Уписницата што самиот ја испишал и потпишал суплетот Крум Тошевиќ, се гледа дека *Насїавниої колеџиум броел 34 членови*, кои во учебната 1938/1939 година изведувале настава со 876 ученици од Беране и од околните градови и села.

Според податокот дека во јуни 1939 г. Крум Тошевиќ имал 1 (една) година и 6 (шест) месеци наставничка суплентска служба, значи дека во Беранската гимназија бил и во учебната 1937/1938 година - барем половина година. Го потврдуваат тоа и два живи некогашни ученика, на кои им предавал и кои поодблизу го познавале.

Наставата по српскохрватски јазик и југословенска книжевност ја покривале:

1. Кажик Марко, под бр. 11, професор - со 15 години и 9 месеци искуство;
2. Стојановиќ Здравко, под бр. 18, суплент - со 1 година и 9 месеци искуство;
3. Басениќ Владислав, под бр. 19, суплент - со 1 година и 9 месеци искуство;
4. Тошевиќ Крум, под бр. 21, суплент - со 1 година и 6 месеци искуство;
5. Рајичевиќ Десанка, под бр. 26, суплент - само со 6-месеци искуство.

Станува збор, значи, за стручен актив од 5 наставника по српскохрватски јазик и југословенска книжевност, од кои професорот Кажик Марко, бил во најдобрите години од својот стручен развиток, додека другите 4 (четири), меѓу нив и проф. Крум Тошев, биле супленти на почетокот од својата професионална кариера.

Во моментот кога се собирали податоциве (јануари - февруари 1990 г.), најмладиот суплент - Рајичевиќ Десанка, била на 82-годишна возраст и живеела во градот Фоча.

Резултатите од одделенско раководење, наставата, писмените задачи, воннаставните и вонучилишните активности, соработката со ученичките родители и други ангажмани на проф. Крум Тошев како суплент во *Државна мешовита ѓойџуна реална ѓимназија у Беранама - за школску 1938 - 39 ѓодине*, ќе следуваат.

ИЗВОРИ:

1. Богојевиќ, Р. 1974. Шедесет година Иванградске гимназије. *Насџава и васџиџање*, 5-6, Титоград (Подгорица), 100-107.

2. Вуковиќ, В. 1988. *Седамдесет ѓет ѓодина Беранске ѓимназије (ѓосебан оџисак из ѓокова 8)*, Иванград, 1974, 169-179.

3. проф. Бојовиќ, А. Копија од оригинали: - *Фотѓѓрафии на сџариот ѓјектѓ на Гимназијаџа (1933 ѓодина)*, во кој работѓел како суѓлент ѓроф. Крум Тошев, оригинална насловна сѓраница: ДРЖАВНА МЕШОВИТА ПОТПУНА РЕАЛНА ГИМНАЗИЈА У БЕРАНАМА ГОДИШЊИ И З В Е Ш Т А Ј ЗА ШКОЛСКУ 1938-39 ГОДИНУ БЕРАНЕ 1939.

Atanas NIKOLOVSKI

(Summary)

The author's interest is directed on the stay of prof. Krum Tošev in Berane (Ivangrad, Montenegro), where he began his teacher's career (State gymnasium in Berane). In this High School Krum could acquire residence for two years and sustained/acquired positive educational, methodical and social experiences.

Јелица НИКОЛОВСКА

СЕКАВАЊА ЗА ПРОФЕСОРОТ КРУМ ТОШЕВ (29.2.1912-20.11.1976)

Клучни зборови: секавање, средби, Крум Тошев

Во академската 1959/1960 година, како студент на Филозофскиот факултет - Катедрата за педагогија во Скопје, ми се укажа можност неколкупати да се сретнам со проф. Крум Тошев.

Првата средба беше заедно со проф. Атанас Николовски, мојот сопруг. Ме изненади професорот Крум Тошев со неговиот непосреден и едноставен однос кон Атанас, и уште повеќе, неговиот интерес за мене и за текот на моите студии. Ме изненади и - *неговата ѝокана*: кога доаѓам на Факултетот, да му се јавувам!

Неколкуте наредни средби, ненајавени и незадолжителни, ми овозможија проф. Крум Тошев да го откривам и да го поврзувам со моите дедовци и баби, кои ја олицетворуваа *ѝојлината, добрината и мудроста* на обичниот македонски човек.

Во тоа време јас го подготвував клучниот испит - филозофија, којшто за нас, педагозите, беше *ѝресврѝнички чекор* во студиите!

Прочувајќи ги интензивно античките филозофи, проф. Крум Тошев ми заличи на легендарните учители во старата Грција - *сегумѝе софисѝи*, кои патувале меѓу народот и ширеле знаења и мудрости за здраво духовно и физичко живеење и однесување. Подоцна, како зрел професор *ѝо методика на наставаѝа ѝо македонски јазик* на Педагошката академија „Гоце Делчев“ во Штип и на Педагошката академија „Св. Климент Охридски“ во Скопје, постојано по нешто откривав и учев од професорот Тошев како *сесѝран лингвистѝ и како луциген методичар*.

Од денешен агол, кога ја одбележуваме 100-годишнината од неговото раѓање, слободна сум да ја дадам идејата: неговото прво предавање *на македонски јазик и за македонскиот јазик* на Филозофскиот факултет во Скопје, одржано на 16.12.1946 година, *да се ѝрогласи за истѝориски час*, што секоја година, или со друг временски термин, ќе се одржува на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. А зошто не *и во училишѝтата*?

Историските часови не ѝ се непознати на образовната практика. Тие им се посветуваат на **големи - историски личности**, каков што е нашиот проф. Крум Тошев.

Заслужува внимание, исто така, делото на проф. Крум Тошев да се издигне на ниво на **актуелни проекти** на студентите кои, преку **тимска работа**, не само што ќе го истражуваат научниот - лингвистичкиот, методичкиот и другиот придонес на проф. Крум Тошев, туку и ќе се **особуваат** за работа со т.н. **интерни проекти**, т.е. интерни проекти кои произлегуваат од наставата, од студиите, а се мотивирани од потребата да се истражуваат личности, дела и теми, што имаат пошироко образовно-воспитно и функционално значење. Освен тоа, тимската работа на интерни проекти е веќе практика во подем, пред сè по институционална вертикала: **во предучилишното, основното, и особено во средното образование**.

Во 2011 година се објави и Зборник од мета и мегапроектот: **Осигурување на квалитетот преку наставни и воспитно-образовни активности**, во кој се претставени 67 интерни проекти од 62 образовни установи (по вертикала). Две третини од нив се објавени во книгата и претставуваат своевидна потврда на **ученичко-наставничкото творештво** во македонското образование.

Земјите со развиени модерни образовни системи воспоставуваат и **стандарди** за учество на студентите во проекти - минимум по два во текот на студиите.

Таквата образовна, воспитна и **применувачка вредност**, не треба да биде туѓа ниту за студентите во Република Македонија, вклучително и за студентите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ - **Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици** во Скопје.

Лингвистичкото и методичкото дело на проф. Крум Тошев, меѓу другите пристапи во истражувањето, може да биде во **континуитет**: **Интерен акциски проект за професорите и за студентите на Филолошкиот факултет**.

Jelica NIKOLOVSKA

(Summary)

The author recalls her several meetings with prof. Krum Tošev. She emphasizes his size and importance to the Macedonian language.

Јованка КЕПЕСКА

СТРУЧНАТА СОРАБОТКА И ПРИЈАТЕЛСТВОТО НА КРУМ ТОШЕВ И КРУМЕ КЕПЕСКИ

Клучни зборови: стручна соработка, поддршка

Крум Тошев и татко ми, Круме Кепески, се врсници кои, речиси, во исто време го завршуваат средното училиште и се определуваат за студии по словенска филологија на Филозофскиот факултет во Белград. Тие се и во роднински врски. Според роднинскиот ред, тие се втори братучеди и сродници на Пере Тошев.

Во целиот животен век и стручно соработуваат.

Уште во студентските денови, во Белград, од 1931 до 1935 година, тие го изедначуваат своето гледиште во однос на македонскиот литературен јазик. За тоа Круме Кепески вели: „Тогаш често со другите студенти од Македонија, Крум Тошев, Венјамин Сапунџија и други дискутиравме, во случај Македонија да биде слободна, како би го создале македонскиот литературен јазик. Морам да кажам дека слободата беше уште многу далеку. Ова се случуваше во почетокот на триесеттите години, време на големата економска криза. Зборувавме и за тоа кои наречја би биле главни. Некои од нас предлагаа за основа да биде земен штипскиот говор, други охридскиот. Крум Тошев и јас бевме на мислење дека најдобро ќе биде, ако се земат за основа централните говори – Прилеп – Велес – Битола, со образложение дека тоа подрачје има најмалку влијание како од бугарскиот, така и од српскиот јазик. Подоцна, фактички тоа и се случи. Сакам да кажам уште нешто. Нашето мислење не се засновуваше врз основа на некое подруго, поранешно сознание. Ние не знаевме дека Крсте Мисирков тоа го ставил на книга далеку порано.“¹

Неопходно е да се каже што вели Круме Кепески и за Крсте Мисирков. За него вели дека бил пророкот на еволуцијата на нашиот национален дух; дека „го цени тој благодарен и умен човек...“, и дека „ги респектирале оние македонски говори што влегоа во основа на конституирањето на македонскиот литературен јазик...; да не бил научник, можел да се застапува за говорот на неговиот потесен роден крај!“²

¹ Во интервју на Колемишевски, П. „Раѓањето на зборот“, *Нова Македонија* 31.10. 1981.

² Ширилов. П. Разговор објавен во „Трудбеник“, 30.1.1971.

Во стручната соработка Круме Кепески, секој пат одново, ја потенцира моралната и пријателската подршка што Крум Тошев, покрај Љубен Лапе, како негови другари од студентските денови, му ја пружаат. Така тој вели: „На идеја да правам граматика дојдов сам, не беше тоа некоја директива, како што имаше за други работи. Работев на некој начин тајно. Единствени што знаеја дека пишувам граматика беа Љубен Лапе, тогашен помошен повереник за просвета и Крум Тошев, инаку и двајцата мои пријатели уште од студентските денови. Пред себе имав уште една голема подршка. Решението на АСНОМ, по кое „се заведуе македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава.“³

При пишувањето на првата македонска граматика Круме Кепески вели дека заедно со Крум Тошев ја разгледале партијата за придавките.⁴

Познат е и фактот дека на крајот на август во 1945 година, токму Љубен Лапе го зема ракописот на граматиката со зборовите: „Ајде побрзај, уште ли ќе чекаме. Треба да се учи народот“. Како што е познато, Граматиката се појавила од печат на 26 јануари 1946 година, а печатењето почнало во месец ноември 1945.⁵

Крум Тошев е рецензент, покрај Индиецот Њ. Р. Риши, на Ромската граматика на Круме Кепески и Шаип Јусуф, објавена во 1980.

Трајната почит што Круме Кепески ја има спрема лингвистот Крум Тошев може да се види од разговорот што Петар Ширилов го води со проф. Круме Кепески, по повод двасет и петгодишнината од излегувањето на Првата македонска граматика. На прашањето „Кои македонски лингвисти ги цените?“, Кепески одговара: „Блаже Конески и Крум Тошев“.⁶

Познато е дека по првото и второто издание, кое е, речиси, репринт во 1947 год., настануваат критиките или одбележувањата од странските слависти, на Првата македонска граматика, објавена во 1946 год.

Крум Тошев во однос на третото, проширено издание на Граматиката, излегува со критичка статија „Новото издание на Македонската граматика од К. Кепески“.⁷

Покрај останатите, ја дава и критичката забелешка дека, од методолошка гледна точка не е прифатливо повеќе да се изработува општа граматика и дека е потребно да се прават граматики (поуки за јазикот) за одделните години од училиштата. Оттогаш и отпочнува издавањето на учебниците за одделни години од наставата, како поуки за јазикот.

Крум Тошев, давајќи негативни и позитивни забелешки за Граматиката, завршно ја дава целосната оценка од методолошка страна на тре-

³ истото;

⁴ истото;

⁵ истото;

⁶ истото;

⁷ Тошев, К. 1950. „Новото издание на Македонската граматика од К. Кепески“, *Македонски јазик*, 9-10, Скопје.;

тото проширено издание на Граматиката. Го констатира следното: „поради тоа што нашиот народен јазик не е длабоко проучуван и што е литературниот јазик доста динамичен, авторот на Граматиката се нашол пред многу тешки прашања. Некои од тие прашања тој успешно ги решил, а голем дел од нив чекаат решение. Треба да се надеваме дека и тие прашања ќе бидат решени...“⁸

Во исто време, во својот реферат во 1996, одржан на Свечениот собир одржан по повод златниот јубилеј на првата Македонска граматика, насловен „Повеќе од учебник“, проф. Л. Минова-Ѓуркова веќе искажува спротивно мислење. Таа вели: „Од методска гледна точка сметам дека е добро решението да се даде целиот материјал во континуитет, а не да се дели според програмата по одделни години“.⁹

Крум Тошев во статијата „Наставно-методската страна на Македонската граматика од К. Кепески“ во „Македонски јазик“, 1, Скопје 1951 год. го констатира и следното: „Авторот се трудел да пишува што може попросто и се сообразувал со граматичката култура на оние за кои е наметната оваа граматика. Што на места испаѓал од тој пат, тоа е веројатно поради брзината со која е пишувана Граматиката.“¹⁰ Давајќи забелешки, заклучува: „И покрај нејзините слаби страни, Македонската граматика од К. Кепески значи скроман почеток по работата околу создавањето граматика на нашиот литературен јазик. Со повеќе внимание за нејзините недостатоци таа ќе може да послужи во нашите училишта и насекаде каде што има нужда од таков учебник.“¹¹

Овој момент е пресуден по многу нешто во современата историја на нашиот јазик.

Оваа статија на Крум Тошев може да се смета и како доблесен одговор на критичките статии, со мошне остар тон, по повод третото издание на Граматиката, објавени во „Нова Македонија“.¹²

Иако, невообичаено за пријатели, но со оглед на тогашното време, и може да се претпостави; Крум Тошев, за своите критички забелешки на Граматиката, не разговарал со Круме Кепески, туку единствено јавно ги искажал. Круме Кепески не дал одговор на статиите на Крум Тошев.

Можеме да извлечеме заклучок дека, како човек кој ја познавал интелектуалната клима на Филозофскиот факултет, и веќе создаваното расположение кон Круме Кепески, и очекувано е дека знаел дека Блаже Конески подготвува Граматика на македонскиот јазик, а нејзиниот прв дел е и објавен 1952 год., оставајќи ѝ место, пристапувајќи стручно и одговорно, не го отфрлил значајното заложување на К. Кепески.

⁸ Тошев, К. 1950. *Македонски јазик*, 9-10, Скопје;

⁹ Минова-Ѓуркова, Л. 1996. реферат на Свечениот собир по повод златниот јубилеј на првата Македонска граматика, насловен „Повеќе од учебник“;

¹⁰ Македонски јазик 1, Скопје 1951 год.;

¹¹ истото;

¹² Костовски, Ј. „Нова Македонија“, од 25 декември 1950 год. и Трајко Стаматоски, во истиот весник, од 7 јануари 1951 год.;

Истовремено следи и познатата критичка статија „За падежите“ од Блаже Конески, во „Македонски јазик“, бр. 8, Скопје 1951 год. со што е отворена и вештачки создадена разликата помеѓу Блаже Конески и Круме Кепески во однос на постоењето на падежите во македонскиот литературен јазик.

Притоа, на Круме Кепески во билтенот „Македонски јазик“, каде е и објавена статијата, не му е овозможено да го објави својот одговор. Таа, како правовремено необјавена, поместена е во „Книга за Круме Кепески“, во 1997 год. Неколку месеци покасно Круме Кепески е суспендиран, така што четири години, изостанува од работата во Вишата педагошка школа во Скопје за да работи три години во средното техничко училиште и една година во гимназијата „Јосип Броз – Тито“ во Скопје. Тоа е времето на неговата намалена научна активност но има и други последици за неговиот живот. Индикативно е што по овој случај не објавил статија во „Македонски јазик“, повеќе од пет години.

Во пополнувањето на сознанијата за развојот и за историјата на современиот македонски литературен јазик, го сметам за значаен овој собир, посветен на Крум Тошев. Ваквите собири ги пополнуваат празнините што постојат во досегашните, од една страна, скудни збирни сознанија и оценки за историјата на македонскиот современ литературен јазик а што, за жал, по инерција одново се преиздаваат.

Станува збор за разделот за унификацијата на македонскиот литературен јазик во *Историјата на македонскиот јазик* од Блаже Конески, каде што не само што не се споменува Првата македонска граматика и нејзиниот автор, но и други творци на современиот литературен јазик, иако се наведува дека уште многу прашања од македонскиот литературен јазик треба да се расветлат.¹³

Во составот на ваков приод кон нештата треба да се подреди и потегот на на МАНУ во публикацијата „Македонија и односите со Грција“, каде исто така не најде сили за осовременет текст, насловен како „Македонскиот јазик во балканската јазична средина“, во изданието наменето за странство, туку само го презема претходно споменатиот текст од Блаже Конески од *Историјата на македонскиот јазик* во кој не се споменува ниту едно име од современата историја на македонскиот јазик, освен заслугата на првите гласила и на Букварот.¹⁴

Од друга страна, постои и другата тенденција во постоечките прикажувања тие да завршуваат само до периодот до војната, така што се исцрпуваат најмногу ставовите на Крсте Мисирков, на Димитрие Чуповски и на Лозарите, за да не се валоризира значењето на личностите по

¹³ Конески, Бл. 1965. Историја на македонскиот јазик „Кочо Рацин“ Скопје, „Просвета“ Белград, 15; истото во Граматиката на македонскиот литературен јазик, дел прв, Вовед, Државно книгоиздателство на НР Македонија, Скопје, 1952, 47-49;

¹⁴ Македонија и односите во Грција, МАНУ, Скопје, 1993, 105-111.

војната за развојот на јазикот,¹⁵ и тоа во време кога за повоениот период во развојот на јазикот веќе има доволна критичка научна дистанца.

Отсуството на една современа интегрална историја на македонскиот литературен јазик, создава и дезориентација во однос на практични прашања околу значењето на определени личности во изградбата на современиот македонски јазик. На пример, во Сојузот на друштвата за македонски јазик, не се одважија да именуваат награда за наставниците по македонски јазик кои постигнуваат успеси во својата професионална вокација или, сеедно, исто така, за ученици од средните училишта, што ќе го носи името по Круме Кепески, значаен за практичната изградба на македонскиот литературен јазик.¹⁶

Jovanka KEPESKA

(Summary)

The text focuses on the professional collaboration between Krume Kepeski and Krum Tošev, and response (acceptance and criticism) of the *Grammar* from Krume Kepeski.

¹⁵ На пример, во текстовите на Блаже Ристоски;

¹⁶ Врз иницијатива во претходните повеќе од десет години;

Димитар ПАНДЕВ

ОДБЕЛЕЖУВАЊЕТО ЈУБИЛЕИ ВО МАКЕДОНСКАТА НАУЧНА СРЕДИНА

Клучни зборови: наш јазик, синегдоха, амплификација

Одбележувањето јубилеи на значајни настани од поновата историја на македонската држава, т.е. на датуми поврзани со националното ослободување и со културното издигнување на македонскиот народ започнува со прославите на нивната петгодишнина. Бројот „пет“ се наложува и како значаен когнитивен концепт кој особено се актуализира(л) во времето по Ослободувањето. Впрочем, тој е и составен дел на симболиката на новото време, на „времето на изградбата“, и целосно се вградува во политичкиот живот, преку т.н. „петолетки“ со кои се истакнуваат и се вреднуваат постигнувањата во сите сфери на општествено дејствување. Одбележувањето, пак, на првите јубилеи, исто така, е особено интересно, зашто во нив во улога на организатори активно се вклучуваат и самите учествувачи во настаните, со што уште посилно се нагласува културната и фатичката функција на прославувањата, што доведува и до една нивна невообичаена „жива“ ритуалност.

Односот кон националните постигнувања, бездруго, заслужува особено внимание во националните науки, а когнитологијата и културологијата, секако овозможуваат и соодветно проучување на оваа проблематика, па и нејзино проследување на подолг временски период. Во тој контекст само да наведеме дека когнитивните науки јасно ја истакнуваат симболиката на бројот „пет“, имено, „зраците на петокраката ги олицетворуваат четирите стихии: земјата, водата, воздухот, оганот + човековото сознание“. (сп. Маслова, В. А. *Введение в когнитивную лингвистику*, Флинта, Москва, 2007, 101). Оттаму, и нејзиното поврзување со револуционерни движења. Културолошките науки пак, во тој поглед овозможуваат проучување на концептите поврзани со бројот „пет“ во различни етнокултури и културни периоди.

Имајќи го предвид тоа, предмет на наш интерес во ова излагање е само мал дел од одбележувањето на јубилејот - пет години од донесувањето на македонската азбука и правопис. Имено, во списанието „Македонски јазик - билтен на Катедрата за јужнословенски јазик при Филозофскиот факултет во Скопје“, година I, бројот 5, целосно е посветен на

петгодишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис. Во таа смисла, овој број на списанието останува како трајно сведоштво за општествените ситуации т.е за културната клима во која е одбележана петгодишнината од овој особено значаен настан од културната историја на македонскиот народ.

Овој број го предизвикува нашиот интерес прво од текстолошки аспект. Тој е интересен по состав: содржи една непагинирана страница на која со поситен штрифт се предадени поврзани во една (функционална) целина цитати од Крсте Петков Мисирков во функција на мото и три последователни текста, при што меѓу првите два е вклучен факсимил. Првиот текст е од Блаже Конески „За донесувањето на македонската азбука и правопис;“ следува факсимил „Резолуција донесена на заседанието од 2 јуни 1945 г. од комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета, по прашањето за македонскиот правопис“, потоа следи текстот на Крум Тошев „Пет години развиток на нашиот литературен јазик“ и на Ацо Шопов „Уште еден напад на нашиот литературен јазик“. И ништо друго. Семиотиката на оваа композиција може да биде предмет на одделна расправа, исто како што особен интерес предизвикува функцијата на факсимилот и неговиот однос кон текстовите на Конески и Тошев. Имено, од текстовите на текстот не може експлицитно да се разбере кои биле членовите на Комисијата, а при бегло читање не може ниту имплицитно. Впрочем, исто како што од факсимилот не може да се сфати за која Комисија станува збор (за првата или за новата, според тогашната терминологија), се разбира ако не е вклучен, како што денес обично се вели, таму каде што е вклучен, имено меѓу двата текста. Од по-продлабочено читање станува јасно дека и третиот текст, оној на Шопов, е составен дел од, би рекле, неповторливата концепција на бројот посветен на петгодишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис.

Овој број го предизвикува нашиот интерес и од аспект на историјата на македонистиката, а текстот што е предмет на наш интерес, текстот на Тошев, и од аспект на општата реторика и/или на културата на говорот, во тој контекст и од аспект на текстлингвистиката и од аспект на дискурсна лингвистика.

Да прецизираме: сметаме дека станува збор ако не за прв текст (притоа, сметаме дека текстот на Конески има, пред сè, документарен и ретроспективен карактер), тогаш бездруго за еден од првите текстови со кој се одбележува јубилеј, според принципите на општата реторика и/или на културата на говорот т.е на практичната стилистика, и тоа едноцифрен јубилеј од значаен настан. Станува збор, значи, за текст што извесен период (опфатен со изразот: во духот на времето) можел да служи како текст за пример или, според руската терминологија во стилистиката, делумно прифатена во тоа време, но чинам никогаш отфрлена, обрасцов текст. Пошироко опфатено, станува збор и за еден од првите текстови во маке-

донската научна средина со кој се одбележува јубилеј воопшто. Овде и сега ги исклучуваме оние примери на одбележување јубилеи во кои превладува политичкиот карактер, како и прославите одбележувани на друг начин (преку критика на реакционерите и/или неистомислениците), кои не би биле неинтересни од аспект на семиотиката на културата.

Текстот на Тошев, ако се има предвид класификацијата во современата практика на јавната комуникација, спаѓа во рамките на општествено-битовата реторика, која ги вклучува и јубилејните говори (текстови) посветени на значајни датуми. Определбата ја преземаме од универзитетскиот учебник „Култура русской речи“ во издание на РАН, Москва 2002 година. Оваа книга содржи и хрестоматија во која се дава соодветен дел и за „примери / обрасци“ од реторичките родови во современата практика на јавната комуникација, при што недостасува пример од само еден (од вкупно петте рода): општествено-битовиот. Зошто недостасува таков пример е бесконечно долга, и секако, неблагодарна тема, но сакам да истакнам: во македонската реторика таков пример имаме од авторот кој најмногу ги сакал примерите - од Крум Тошев, и според наше мислење, текстот што го одбравме по тој повод ако не е првиот, што ни престои да докажеме, тогаш бездруго е најубавиот или попрецизно: најсоодветниот, зашто одговара според сите принципи по кои се раководи и денес современата реторика, возобновена најпрво во универзитетската практика, а постепено и во научната т.е. институтската. Притоа, имаме предвид дека една од целите на општествено-битовата реторика е употребата на говорните вештини во битови сфери кои овозможуваат културно збогатување на секојдневното говорно општење, како и воспоставување и култивирање на формите во кои се одразуваат националните традиции и вредностите на народниот дух. Имајќи ги предвид овие цели, тогаш секако овие прашања не можеме да ги одделиме од современите проучувања во областа на когнитивните и на културолошките науки.

Одбележувањето јубилеј јасно е наведено и во насловот на текстот (статистиката) на Тошев, но и во првата реченица: „Овие денови се навршуваат пет години од донесувањето на првиот македонски правопис“. Веќе во втората реченица Тошев нè враќа назад во временска рамка од времето на „нашите културни борци од XIX век до Илинденскиот период“, наведувајќи го во тој контекст прво името на Партениј Зографски. Остварувајќи ја на овој начин културната функција во текстот, Тошев остварува историска врска, но и историско оправдание за клучниот и најчесто употребуваниот збор во текстот, зборот „наш“, се разбира покрај зборот „јазик“, имајќи притоа предвид дека обично овие два збора се јавуваат во еден ист, обично разгранет состав, но кој јасно, би рекле, „дава и/или става на знаење“ дека овојпат навистина станува збор за *наш јазик*.

Да прецизираме, изразот *наш јазик* во историјата на македонската филологија добива своевидно терминологско значење во сфаќањата на Партениј Зографски, но истиот овој израз бил предмет на филолошко-

лингвистички манипулации во повеќе општествени и научни средини во разни периоди од нивната историја. Колку за пример, истиот израз на некогашниот Филозофски факултет во Скопје, го користел Миливој Павловиќ на Катедрата за народни јазик, чии членови подоцна го формирале Друштвото на наставници по српскохрватски јазик. Уште во првите текстовите на Конески и на Тошев овој израз го добил своето вистинско значење во македонската научна средина.

Овде девизата дека историјата се повторува еднаш како мајка, а вторпат како маќеа, би го замениле на обратно, еднаш како маќеа, вторпат како мајка, имајќи притоа предвид дека првите предавања и на стариот Филозофски (оној што бил експозитура на белградскиот) и на новиот (македонскиот) започнале на ист ден, на 16 декември во соодветната година 1920/1946.

Статијата на Тошев е особено интересна од реторички аспект. Притоа, основни реторички особености на текстот на Тошев се:

1. Создавање ефект на присуство на авторот во текстот.
2. Создавање ефект на објективна дистанца од ситуацијата што е подлабока причина за создавањето на текстот.

Првата особеност авторот ја создава преку когнитивна метафоризација на оние форми што во македонската граматика ќе се именуваат онака како што ќе се именуваат, но ќе именуваат поинаку од руската, односно Виноградовата. Имено, станува збор за зборовите: *наш*, *негов*, *свој*, поставени во семиотичка врска, т.е семиоза *наш - негов*, *наш - свој*: *наш народ - негово право - свој јазик / свој јазик; наш јазик - негова азбука, негова гласовна система, наш јазик - негов живој, негов растеж*. (Забелешка, во Граматиката на Виноградов овие форми се придавски заменки, а во Граматиката на Конески, заменски придавки, сп. Блаже Конески, *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје 2004, 304; Рина Усикова, *Современиот литературен македонски јазик како предмет на славистиката и на балканистиката*, УКИМ, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 2008, 98).

Да истакнеме: не е варијацијата, т.е синонимијата во текстот на наведените форми обична реторичка постапка. Напротив, во ние е вклучено соодветно лингвистичко значење, и од аспект на историјата на јазикот и од аспект на современата лингвистика. Зад секоја употреба на зборовите *свој* и *негов* можеме да дадеме важечки лингвистички теории (од теоријата на јазичен систем до теоријата за идиолектот и/или јазичната личност). Да ја наведеме притоа само геолингвистичката, т.е ареалната, која всушност е историскојазична: Македонија е крстосница на употребата на *негов* и *свој*.

И да дополниме: зборовите *наш* и *јазик* во текстот се употребени во различни состави, 57 односно 56 пати, зборот *народ* 15, а нивните изведенки, *јазичен* - 6, и *народен* - 2. Зборот *народен* се јавува само во составот: *народен јазик*.

Способноста на објективна дистанца од ситуацијата што е подлабока причина за создавање на текстот се остварува преку употреба на глаголски форми од типот: *се навршуваат*, *се бореа*, *се преведоа*. Бројот на овие форми во текстот е 38.

Не е потребно да истакнеме дека во овој текст недостасуваат формите *јас* и *ние*. Притоа, треба да имаме предвид дека и самиот Тошев е преведувач на значајни литературни дела. (Формантот *јас* се среќава само во зборовите *јасно* / *нејасно* / *изјаснај* / доизјаснат. Со овој пример, само сакав да укажам од потребата на корпусната лингвистика во сложените прашања на текстот. Впрочем, етимолошката и семантичката врска на *јас* и *јасно* ни е најјасна од синтаксата: *мене ми е* / *не ми е сè јасно*), но уште повеќе од когнитивната лингвистика и таа на своевиден начин е вградена во текстот на Тошев преку истакнување на спознајносеитилниот етноцентризам во структурата на текстот: „на сите луѓе им беше *јасно* дека централните наши говори треба да ја дадат основата за нашиот литературен јазик“, „народот *сакаше да чуе* на својот јазик“, „*сакаше да види* дека и на неговиот јазик“. (Како лингвокултурна константа, културемата „јасно“ може да се проследува од „Панонски легенди“, сп. Димитар Пандев, „Знаењето е радост (пристап во толкувањето на јазичната метафора на свети Климент Охридски)“ во: Зборник Втора научна средба „Книжевното дело на свети Климент Охридски“, Национална и универзитетска библиотека, „Свети Климент Охридски“ – Скопје 2008, 81-93). Од друга страна, во текстот реторички беспрекорно функционира системот демонстративни заменки: *овие*, *оние* и сл.

Тошев се пројавува како врвен стилист и реторичар, употребувајќи во текстот различни изразни средства и фигури. Така, уште со самото истакнување на поводот за текстот во почетната реченица „Овие денови се навршуваат пет години од донесувањето на првиот македонски правопис“ во самиот вовед вклучува ретроспекција „Со тој значаен акт се озаконија стремежите и желбите на нашиот народ што тлееја во срцата на нашите културни борци од XIX век и борците од Илинденскиот период“ метафорично поддржана и засилена со соодветна амплификација: „Тој (правописот, наша забелешка) е манифестација на мислите на Партениј Зографски, Кузман Шапкарев, Ѓорѓи Пулевски, на „Лозарите“, на Крсте Мисирков и на сите знајни и незнајни борци што паднаа во борбите на нашиот народ за национална слобода.“

Од аспект на употребата на стилските фигури, за Тошев особено е значајна - синегдохата. Синегдохата кај Тошев се јавува во функција на (антропоцентрично) нагласување на врска меѓу јазикот и личноста: „се даде можност, полесно да се учи нашиот јазик, така што да стане побргу јазик на народните маси, на *нашиот работен човек* од градот и селото“, „Неговиот растеж (на јазикот, наша забелешка) одеше и оди паралелно со оној невиден елан на *нашиот човек* што твори од скромни почетоци големи дела.“

налното оформување на македонистиката, како прв директор на Институтот.

Заземајќи централна позиција во бројот посветен на петгодишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис, текстот на Тошев се одликува со високо издигнат степен на културна свест за сопствените постигнувања. Тоа е текст во еден здив и на една историски постигната македонистичка парадигма, без никакво насетување на каква било реакција против „тоа што нашиот народ побара веднаш по ослободувањето да се озакони ова негово свето и со крв издвојувано право да твори своја национална култура на свој национален јазик“. Во семиотиката на композицијата на бројот посветен на петгодишнината, една ваква високо протоколарна задача извршил токму Тошев, бездруго, како најискусен меѓу тројцата автори. Впрочем, Конески не се воздржал и при една ваква свечена пригода во завршниот дел од својот текст да истакне дека со утврдувањето на македонската азбука и правопис „им се нанесе уште еден удар на народните непријатели“ па и документирано да ги посочи и иронично да ги обезличи: „Оригиналноста воопшто не е црта со која тие се одликуваат“, а Шопов целосно да му го посвети својот текст, последен во композицијата на бројот, на „нападите против македонскиот литературен јазик“.

Оставајќи добар дел од овие теми (првенствено што произлегуваат од текстовите на Конески и на Шопов и што секако заслужуваат соодветно внимание) за други пригоди, сакам само да истакнам дека текстот што е предмет на наш интерес „Пет години развиток на нашиот литературен јазик“ ги исполнува двата основни реторички принципи по кои се раководи дискурсната лингвистика: ОВДЕ и СЕГА. Ќе ги цитирам:

„Овде професори, асистенти и студенти работат на проучувањето на прашањата од областа на историјата на нашиот јазик, на граматиката и дијалектологијата“.

Нашиот народен јазик до пред кратко време само јазик на секидневниот живот, сега почнува да создава со своите средства, нови, дотогаш неупотребени термини, да создава научна терминологија и научен јазик и стил.“

За тоа време зборува Тошев.

Реторички кажано. Сите знаеме каде е тоа овде и сега. И како што би рекол еден од основачите на реториката. Или ли некој што не знае?

Прилог:

Крум Тошев

ПЕТ ГОДИНИ РАЗВИТОК
НА НАШИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Овие денови се навршуваат пет години од донесувањето на првиот македонски правопис. Со тој значаен акт се озаконија стремежите и желбите на нашиот народ што тлееја во срцата на нашите културни борци од XIX век и борците од Илинденскиот период. Тој е манифестација на мислите на Партениј Зографски, Кузман Шапкарев, Ѓорѓи Пулевски, на „Лозарите“, на Крсте Мисирков и на сите знајни и незнајни борци што паднаа во борбите на нашиот народ за национална слобода.

Уште во разорот на Народноослободителната војна, кога нашите народи се бореа на живот и смрт против непријателите на човешката слобода, нашите луѓе дискутираа за тоа како ќе го решат прашањето за својот литературен јазик. Затоа немаше ништо логично од тоа што нашиот народ побара веднаш по ослободувањето да се озакони ова негово свето и со крв извојувано право да твори своја национална култура на свој национален јазик. Тогаш категорично се постави прашањето за установувањето нормите на нашиот литературен јазик и за неговата азбука. Новото македонско училиште бараше учебници на македонски јазик. Почнаа да излегуваат весници на македонски јазик, народот сакаше да чуе на својот јазик за настаните во светот. Тој сакаше да види дека и на неговиот јазик може да се предава науката, сакаше да ги види своите деца да учат од македонска книга. Општо, училиштето, печатот, администрацијата, целиот наш културен и политички развој бараше да се реши прашањето за нашиот литературен јазик и за нашата азбука што побргу и што поцелосно.

Оваа императивна потреба ги собра оние луѓе што дотогаш се занимаа со прашањата на својот јазик, како и оние што практички работеа со јазикот, та така - филолози, писатели и журналисти уште од ноември 1944 година почнаа да дискутираат по прашањата на нашиот литературен јазик. Се разбира дека не беше лесно да се решат сите сложени јазични прашања набрзо. Иако на сите луѓе им беше јасно дека централните наши говори треба да ја дадат основата за нашиот литературен јазик, сепак требаше да се постави неговата гласовна система за да може да се оформи азбуката, требаше да се дадат рамките на граматичкиот строј на литературен јазик и да се оформи правописот. А за тоа беше нужно време и разбирање не само за јазичните прашања, туку и прашањата од новата наша стварност и за нејзините развојни линии.

Земајќи ги централните говори за основа на нашиот литературен јазик, Комисијата за јазик и правопис го озакони она што го донесе исто-

рискиот развoтoк на нашиот народ од XIX век па наваму. Таа го озакони она што го фиксира во 1903 година Крсте Мисирков, откажувајќи се од својот еницевардарски говор во полза на централните гвоори, на кои ја напиша својата книга „За македонските работи“. Со тоа пак што се постави фонетскиот принцип за основен во нашиот правопис, се даде можност, полесно да се учи нашиот литературен јазик, така што да стане побргу јазик на народните маси, на нашиот работен човек од градот и селото.

Поставен вака, нашиот литературен јазик во слободната татковина имаше услови за широк развoтoк на сите полиња од неговиот живот. Неговиот растеж одеше и оди паралелно со оној невиден елан на нашиот човек што твори од скромни почетоци големи дела. Тој се развива и расте секаде: и во нашето училиште, и во нашиот печат, и во нашите театри, нашите канцеларии, па дури и на нашите градилишта. Нашиот економски и културен развoтoк сè повеќе и повеќе го издигаат нашиот литературен јазик, сè повеќе го дополнуваат и усовршуваат, го прават построен, постигнат и многу побогат лексички и изразно отколку секој друг народен говор.

Силниот подем во сите сектори на нашиот економски живот укажа благотворно дејство и на нашиот културен живот. Брзо разрасна нашата оригинална литература, особено поезијата. Ослободувајќи се малку по малку од формите и изразните средства на нашата народна поезија и земајќи го од неа она што е во неа најцено - објективноста, вистинитоста, класична простота и сочниот јазик, таа побара нови поетски средства, нови јазични комбинации. А тоа секако значи обогатување на нашиот литературен јазик.

Наголемениот интерес за добра литература и потребите за поширока просвета на нашиот јазик го забрзаа преведувањето на туѓа литература. Завиден е бројот на творбите што се преведоа од скоро сите европски јазици. На македонски јазик се преведоа делата на класиците на марксизмот-ленинизмот. Не е далеку времето кога ќе го видиме на македонски јазик најголемото дело на човешката мисла - „Капитал“. Нашиот литературен јазик ќе ја предаде концизната и сликовитата мисла на Маркса. Тој веќе покажа дека може да посвои и онакви високо уметнички поетски творби како што е „Горски венец“ од Његош. Да се наваса онаква мисловна содржина и онаков рефлексивен и сликовит поетски израз можеше благодарение на тоа што тој веќе има создадено форма и израз што можат да се борат и со сложени и длабоки уметнички творби. Преводите на светските класици: Горки, Гогољ, Анатоли Франс, Ромен Ролан, Твен, како и на Шекспира, Молиера, Островски, Цанкара, Нушиќа, што ги чувме од сцената на Народниот театар зборуваат за тоа дека нашиот литературен јазик длабоко навлегува во разновидни литературни форми, предавајќи го јазичното богатство на овие творби, создавајќи во себе си израз за компликувани ситуации.

Нашиот јазик брзо расте и во печатот. Големиот број весници и списанија што излегуваат во нашата земја секидневно мора да се бори со најразлични содржини од сите сектори на нашиот економски и културен живот. Борејќи се да најде термин или израз за оваа или онаа гранка од животот или од науката, нашата журналистика секидневно бара и создава нови зборови, нови термини, нови изрази.

Илјадите училишта, почнувајќи од основните па до факултетите, бараат учебници на литературен јазик за сите научни дисциплини. Нашиот народен јазик до пред кратко време само јазик на секидневниот живот, сега почнува да создава со своите средства нови, дотогаш неупотребени термини, да создава научна терминологија и научен јазик и стил.

Во последно време над нашиот јазик почна и научно да се работи. На научното проучување работи Катедрата за јужнословенски јазици на Филозофскиот факултет во Скопје. Таа малку по малку ги собира околу себе луѓето што сакаат да работат на јазикот, им дава напатствија за работа и ги потпомага во секоја смисла. Овде професори, асистенти и студенти работат на проучувањето на прашањата од областа на историјата на нашиот јазик, на граматиката и дијалектологијата. Плод на оваа работа се веќе напечатените статии во „Годишниот зборник на Филозофскиот факултет“, како и готовите за печат статии за поречкиот и скопскиот говор. Од една година наваму почна и посистемна работа за прибирање дијалектолошки материјал од нашите говори. Собраниот материјал од Струшко и Тиквешко ќе биде дополнет и издаден.

Во почетокот на оваа година Катедрата за јужнословенски јазици почна да издава и свој месечен билтет „Македонски јазик“. Ова прво наше јазично списание си постави за цел да обработува прашања свзрани со нашата јазична практика, за да подготви почва за издавање на солидна научна граматика на нашиот јазик и речник. На тој начин многу нејасни работи од нашата граматика и правопис ќе бидат изјаснети.

Нашиот литературен јазик веќе стапува сè поздраво и поздраво. Тој сè повеќе се налага во свеста на луѓето, преку училиштето, весниците и списанијата, преку тетарот и радиото, тој се афирмира и фаќа длабоки корени, станувајќи јазик на сè поширок круг од нашите работни луѓе.

Се разбира дека не треба да се сфатат дека во нашиот литературен јазик веќе нема што да се утврдува. Литературниот јазик е жив процес, што се развива со сета друга објективна реалност. Тоа особено важи за помладите литературни јазици. Значи, во нашиот јазик уште има работи што треба да се доизјаснат, да се дооточнат, особено во областа на речникот. Што кај нас има повеќе подробности за дооточнување, како во речникот така и во граматиката и во правописот, не е ништо за чудење. Тоа го прават и постарите и поразвиените литературни јазици. Историјата на правописите на блиските јужнословенски јазици ни дава полни примери во таа смисла.

Македонскиот литературен јазик денеска е факт. За тоа мораат да водат сметка и оние што гледаат во него пречка на своите политички интереси интереси. Чесните научници од целиот свет веќе го разбраат тој факт. Од највисоки научни места во словенските земји, како и во Англија, Франција, Германија, Италија и други земји, пројавуваат голем интерес за запознавањето со овој млад литературен јазик. Тој веќе влезе и во научните публикации како самостоен јазик, а не дијалект на овој или оној словенски јазик.

И така еден народен јазик, пред кратко време само јазик на еден поробен и културно заостанат народ, доби во својот слободен национален живот можност да се расте и да ги развие сите функции што ги имаат развиено јазиците на високо културно народи.

Тој е јазик на една млада, полна со живот литература, тој е јазик што прекрасно звучи од нашите сцени, тој е јазик на нашите училишта, јазик на највисоката научна институција - нашиот универзитет, јазик на кој се излагаат научните вистини. За неполни пет години, еден јазик ограничен само на извесни тесни гранки од практичната дејност во обичниот живот на Македонецот, стана оформен литературен јазик, јазик на кој можат да се искажат и најсуптилните чувства и длабоки мисли.

Dimitar PANDEV

(Summary)

The papers reviewed the article "Five years development of our literary language" from Krum Tošev published in "Macedonian language - Bulletin of the Department for South Slavic Languages at the Faculty of Philosophy in Skopje year. I, no. 5th". This number of the journal is reviewed from textological aspect, while the text of the article is reviewed from the stylistic point of view.

**ЈАЗИК
И ДИДАКТИКА**

Атанас НИКОЛОВСКИ

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО АКТУЕЛНИТЕ ЛИНГВАЛНИ ПРОЦЕСИ

Јазичните влијанија врз македонскиот јазик

Актуелните лингвални, глобализациски, интеграциски и транзициски општествени процеси (демократизацијата, плурализацијата, деполитизацијата, либерализацијата, децентрализацијата, информатизацијата), предизвикуваат длабоки структурални промени, што го засегнуваат образовниот систем и другите сфери на животот (исхраната, економијата, финансиите, технологијата, комуникациите, пазарот на трудот), проблематизирајќи и некои од националните вредности во јазикот, културата, традициите, образованието, музиката, игрите, танцот, филмот, спортиот.

Бранот на промените ја носи и плимата на лингвални (билингвални, мултилингвални, мултикултурални) влијанија, што засилувачки се манифестираат во сите нивоа на говорно-јазичното однесување: *дискриминацијата и артикулацијата на гласовите - фонемите, лексиката, фразеологијата, морфологијата, граѓата на реченицата и др.*, но најмногу во *речникот*. (*агенда, апликација, бранша, блејзер, микс, шарџа, ембарго, субвенција и др.*). Не станува овде збор за: *калките, заемките, интернационализмите* - што нужно се примаат како научни, технички, технолошки, уметнички или други цивилизациски придобивки и размени со светската култура, за кои не постојат домашни еквиваленти - зборови и изрази, туку за навлегување на *неопходни лексеми* и елементи што нагизуваат или загрозуваат некои од суштествените јазични карактеристики. во прв ред кај јазиците чијшто број на родени говорници е мал, а земјите сиромашни - каков што е случајот со *македонскиот јазик* и Република Македонија.

Овие европски и светски текови и македонскиот јазик и неговиот образовен статус го доведуваат во една *специфична ситуација*. Бидејќи образованието е нормативна дејност, којашто по природа вредносно не е неутрална, во време на длабоки општествени структурални промени, потребни се свест и подготовки за новите ситуации, дотолку повеќе што Република Македонија плебисцитарно е определена за интеграција во НАТО и во Европската унија. Ние ги прифаќаме *предностите на европ-*

скиот (и светскиот) пазар на трудот, демократијата, правата и слободите. на човеот, дејолинизацијата, децентрализацијата итн., но истовремено се отвораат и кон ризиците и одговорностите, што од тоа произлегуваат, меѓу другото, и на јазичен план. Имено, акутно се поставува за нас прашањето за можната и пожелната рамноправна - во прв ред јазична комуникација во обединетата Европа и пошироко, со цел младите и идните генерации - како македонски граѓани и граѓани на Европа - конкурентно да учествуваат во натпреварот на знаењата, способностите, вештините, иновативноста и творештвото. Тоа подразбира не знаење на регионални јазици туку успешно служење со светски. јазик/и - во случајов англискиот. јазик - јазикот на светската индустрија и глобализација, на информатиката, информатичката технологија и комуникација, на Интернетот. (Со голема традиција и широка распространетост се и: италијанскиот, германскиот, францускиот, рускиот и шпанскиот јазик, а во последните децении во подем се: кинескиот и индискиот јазик, предвид на нивната бројност на населението и растот на нивните економии во светски размери).

Лингвалната реалност говори дека во светот функционираат околу 7000 јазици, но вистински активни се помалку од 900 (859) - во 2008 г.

Во Европската унија се употребуваат 23 јазика - од 27 земји членки.

Помалку јазици се користат во Интернет!

(Во Европа живео биллингвизам. и мултилингвизам, според изразување за употреба на одделните јазици во 2002 година, изгледал вака: англискиот го зборуваат - 69%, францускиот - 37%, германскиот - 26% од населението итн. Тековно најмасовно изучуван јазик во Франција, Германија, Шпанија, Шведска, Финска, Данска, Австрија и во Холандија е - англискиот јазик - со 90 % од учениците! Во оваа светлина, доминацијата на англискиот јазик се промовира не само како прв странски (и светски најмасовен) јазик, туку, условно, и како втор државен јазик! Интеграциските процеси водат кон доближување и спојување на множество национални, културни и јазични идентитети, но без намера тие да се проткајуваат и да водат кон нивно мешање и асимилација. (А, исчезнувањето на регионални јазици е незапирлив, тек, без оглед на напорите на Организацијата на обединетите нации и на Европската унија за нивно зачувување како наследено културно и духовно богатство)! „Токму во ова ја гледам европската иднина“ - вели истакнатиот писател, теоретичар и општественик - Италијанецот Умберто Еко.

На таа лингвална реалност не е имуна ниту Руската Федерација.

Конфликтот меѓу планетарното и локалното, општо и посебно, светско и национално, современо (актуелно) и традиционално, според тоа, со сета сила се одразува и ќе се одразува и врз македонскиот јазик и македонската култура. Разбирливо е што и традицијата во учењето светски јазици во Република Македонија по осамосто-

јувањето доживува *преиспитување* и нужно *приспособување* на образовната ситуација на македонскиот јазик со лингвалните процеси во Европа и во светот, како и со развојните потреби, ориентации и перспективи на државата.

Пред образовно-јазичните предизвици

Надвладувањето на англискиот јазик - како јазик на економската и научната доминација, и на технолошката супериорност, во забрзаната глобализација и интеграција на европски и на светски план, создава *специфична и незавидна состојба* за иднината на некои од т.н. *големиите, илустричните и големиите* за т.н. мали национални (и државни) јазици и култури, а најмногу за регионалните (малцински) јазици и култури, на кои научниците им предвидуваат и можност за исчезнување.

Мисирковите пораки: *Милоста кон народниот јазик јесте наш долг и наша работа. Није сме должни да митуваме нашиот јазик, затоа што јесте наш, истака како што ни јесте наша татковината ни...* и пораката на Блаже Конески дека: *За нас, илустричните, од многу други во светот, јазикот преиспитува, со се што е на него создадено како говорен и пишан текст, најголемо приближување кон идеалната татковина; што е, заправо, единствената наша комедија татковина, остануваат неомалку актуелни.* во новите услови и реалности на живеење.

Во динамиката на забрзувачките меѓународни лингвални, културални и комуникациски односи, прашањата сврзани со образовниот статус на македонскиот јазик перспективно ќе се усложнуваат на сите рамништа. Тие ќе можат да се решаваат со иновирани пристапи на науката за македонскиот јазик и на методиката на наставата по македонски јазик, предвид не само на образовната, туку и на сеопштата културолошка функција на македонскиот стандарден јазик во интегрирана - европска Република Македонија. Притоа, нема да е достаточен само статусот на македонскиот јазик во националното образование, туку ќе треба да биде грижа и поддршка на целото македонско општество - на државата. Во таа смисла е и духот на донесениот Закон за употреба на македонскиот јазик, кој, за жал, не функционира очекувано, а треба да биде и поддршка и охрабрување на сите идеи и иницијативи за претставување на придобивките од македонската (внатрешна) политика на повеќејазичност и заемност на културните, уметничките и другите хуманистички вредности и нивното доближување, ширење и проникнување со европските и со светските култури и јазици. Тој процес ќе се одвива истовремено и паралелно со јакнењето на социјалната кохезија. почитувањето на јазичните, етничките, конфесионалните, традициските и другите разлики меѓу етничките заедници, елиминацијата на предрасудите и стрпливото градењето на демократското граѓанско општество, во кое свеста за разликите ќе деј-

ствува како свест за општественото духовно богатство во Република Македонија, којашто е балканска држава со повеќе живи малцински јазици. Нејзе концентрацијата на силите ѝ е потребно двострано: кон она што на јазичен план наидува, во објективно неповолни општествени и образовни состојби, што во практиката опстојуваат повеќе години:

- Евидентна е појавата на летаргија и немотивираност меѓу организаторите и изведувачите на наставата на македонски јазик;
- Сведови сме на *слабости* во учебникарството;
- Стагнира објавувањето и поддршката на методичко творештво;
- Ретки се истражувањата во наставата и нејзините функции;
- Недостасуваат континуираното неформално (и информално) образование и систематски професионален и карьерен развој на наставниците и др.

Неодложни се - стандардите

Во тек се неодминливи промени, што (ќе) ги стават училиштата и нас - професорите - во посамостојна, но и поодговорна позиција за осигурување на квалитет, мерливи резултати и конкурентност во работењето! Нашиот предмет македонски јазик (и литература) нужно ќе се отвори за иноваторство на субјектите - во еластичниот избор на конкретните јазични и литературни содржини - низ договарање со учениците при планирањето, организацијата и управувањето со наставниот процес, разновидност методичките пристапи, роднокрајноста на дел од содржините, што ќе се компатибилни на националните и на европските содржини и цели, индивидуализацијата, доживотното учење.

Училиштето и професорите ќе се насочат кон постигнување успех, отвореност за новини, внесување самодоверба, пошироко вклучување на учениците во истражувачки тимови на мали интерни проекти, дијагностицирање на актуелностите и приоритетите, соработничка клима, следење на образовниот процес и оценување на неговата успешност - првенствено од становиште колку се афирмира *индивидуалниот* на секој ученик.

Во таа смисла, сите сме пред обврска да придонесеме за изградувањето на *јазични и литературни стандарди* - како збир на норми за избор на содржини во наставните програми, кои јазични и литературни знаења, компетенции, ставови и умеѐња треба да ги здобијат учениците, начинот на кој ќе се следи нивното исполнување и споредливо внатрешно и надворешно вреднување, како ќе тече методичкото

усовршување и напредување на наставниците низ практиката и за практиката, и наградувањето според резултатите и нивниот квалитет.

Поле за творештво

Стандардите ќе овозможат самите да ги вреднуваме и своите, и поединечните ученички постигнувања, предвид и на следните индикатори - од аспект на македонскиот јазик:

- остварувањето на предметниот курикулум;
- богатството на образовниот процес,
- вклученоста и ангажираноста на учениците во истражувачките тимови на интерните проекти;
- заедничкото задоволство од иницијативите, иновирањето и творештвото во работењето;
- придонесот на слободните јазично-литературни активности;
- внатрешното функционирање и насоченоста кон успех на установата како целина;
- соработката со родителите,
- развиеноста на волонтерството;
- екстракурикуларната јазично-литературна активност во локалната средина;
- партнерствата со јавни установи на културата и науката, и со невладини здруженија и асоцијации со сродна тематика;
- јавноста (транспарентноста) на постигањата пред локалното и пошироко општественото окружение;
- партнерства и проектна размена на искуства на меѓународен план и др.

Индикаторите ќе ги проникнуваат образовните и воспитните цели, наставните содржини, флексибилноста на методичките стратегии, очекуваните јазични и литературни дострели - нивната практична применливост и самоевалуацијата.

Според тоа, незаменлив двигател во осигурувањето на образовниот, воспитниот и функционалниот квалитет не се и не можат да бидат надворешните декларации, повици, пресии, закани, *јројишанайџа* програма, туку - *насџавникој во сорабојџка со ученициџе*. Тој го дизајнира проучувањето на јазичните и литературни содржини во договор со учениците - врз основа на *насџавниџе џтрадиции*, науките и уметностите, своите искуства, објективните потенцијали на училиштето и средината - со јасно поставени и *осџварливи* цели во *конкрејџниџе услови*, преку:

- заемната соработка (интеракција): професор - ученици, професор - ученик, ученик - ученик, ученик - ученици итн.,
- повеќестраниот приод во толкувањето на содржините,

- дефинирањето на јазичните поими, појави и законтости врз живи говорни ситуации,
- доживувањето, анализата и синтезата на уметничките и на јазичните вредности на литературните творби - низ *слободна (дивергенџна) и трансперзална расправа* - според љубопитствата и развојните потреби на учениците - *индивидуално, индивидуализирано, јаровно, јрујно, фронтално, тимски*,
- овладувањето на учениците со *распородливи (творечки), преносливи и применливи* знаења, способности и уметности - наместо поединечни и неповрзани увиди и аргументи,
- здобивањето на *мислечки* и испитувачки вештини,
- применувањето на привлечни и за учениците прифатливи и поттикливи говорно-јазични *процедури и обрасци*,
- практикувањето на *испразувачко јазично и литерашурно (интерактивно) оштеење* во конкретниот социокултурен амбиент - со употреба и на информатичко-комуникациска технологија (ИКТ),
- увереност во *образовните и во практичните функции* на воннаставните јазично-литературни (слободни) активности на учениците,
- задоволство од резултатите на вложените напори во заедничкото негување и култивирање на јазично-литературните особености и комуникациски вештини.

Тоа е *високошколска* воле за *творечка* пројава на професорите (и на учениците) во популаризацијата на *изворни цивилизациски вредности*, со кои македонскиот народ преку својот јазик, *литература (и култура)* ги вложува во европската духовна ризница.

ЛИТЕРАТУРА:

- Антоновска д-р Мимоза (2006): *Рефлексиите на европскиот мултикултурализам и мултилингвизам во Република Македонија*. ракопис, одбранета докторска дисертација, Скопје, 2006. 65-66.
- Совет за Европа (2002): *Европска повелба за регионалните или малцинските јазици*, Стразбур.
- Еко Умберто (2012): Културата го цементира европскиот идентитет, в. „Утрински весник“ 11-12.2.2012, стр. 12.
- Мисирков П. Крсте (1974): *За македонските работи*, Институт за македонски јазик Крсте Мисирков, Скопје, 135-136.
- Конески Блаже (1986):, в. Нова Македонија, од 29.3.1986, стр.5.
- Николовски д-р Атанас (2000): *Македонскиот јазик во образованието*, во зборникот: *Традиционалното и современото во воспитанието*

- образовнаиѝа теориѝа и пракѝика*, Педагошки факултет Св. Климент Охридски, Скопје, 83-86.
- Собрание на Република Македониѝа (1998): *Закон за употреба на македонскиот ѝазик*, Службен весник на РМ, бр.5/98.
- Стефановски Љупчо (2002): *Јазичнаиѝа ѝолиѝика во Република Македониѝа*, во публикациѝата на Советот за македонски ѝазик – Министерството за култура: *Македонски социолошки и лингвистички теми*, Скопје, 219-226.
- Корубин Јован (2005): *Социолошки теми за ѝазикот*, Филозофски факултет, Скопје, посебно: *Јазикот* (15-19) и *Јазикот и глобализациѝата* (54-63).
- Глен Џордан (2000): *Кулѝурна ѝолиѝика*, Темплум, Скопје. Георгиевски Петре (1995): *Кулѝурнаиѝа различносѝи и ѝишесѝвеннаиѝа деградациѝа*, Диѝалог, Скопје.
- Група автори (1993): *Сѝранскиѝе ѝазици како свесѝоѝлед*, Сојуз на друштвата за странски ѝазици и книжевности и Филолошки факултет, Скопје.
- Група автори (2005): *Мулѝикулѝурализмот во Македониѝа - модел во насѝанување*, Сорос - Институт отворено општество, Скопје.
- Роже Игор (1970): *Школе и кулѝура*, Просвета, Београд.

Atanas NIKOLOVSKI

MACEDONIAN LANGUAGE
IN THE CURRENT LINGUISTIC PROCESSES

(Summary)

The globalization and integration processes in all areas of life have lead to global changes in the fields of economy, finance, nutrition, technology, communications, culture, science, labour market, etc., thus inevitably having an effect on languages, especially those with small numbers of native speakers. They have had a major impact on the Republic of Macedonia, necessitating efforts for adaptation and greater social concern for the state of education and language perspectives, taking into account language trends and tendencies in Europe and the world. These challenges require *ensuring the quality* of the curriculum related to Macedonian language (and literature) through *methodological strategies* entailing quality monitoring and measurement – the applicability and comparability of acquired linguistic knowledge, competences and attitudes by students - through the use of adequate instruments (standards).

Key words: Macedonian language, linguistic processes, globalization, linguistic challenges, educational linguistic standards.

Звонко НИКОДИНОВСКИ

СЕМИОЛОГИЈАТА НА ВОДАТА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

– I ДЕЛ –

Клучни зборови: семиолошка метода во семантиката, лексичко-семантичко поле “ВОДА”, фигуративно значење, семиолошка дефиниција

§ 1. Водата е една од основните состојки на живите суштества: во просек водата сочинува околу 65 % од човечките суштества. Токму поради тоа, водата има огромно значење за луѓето и за животот на нашата планета. Во античкиот свет, водата се сметала како еден од четирите елементи кои го сочинуваат светот: водата, воздухот, огнот и земјата. Како суштински елемент, водата е предмет на проучување на многу науки (како науки за природата така и науки за човекот).

Во нашето истражување ние ѝ приоѓаме на водата од семиолошка¹ гледна точка. Тоа значи дека водата ќе ја разгледуваме како еден вид на градиво од кое се добиваат специфични јазични единици. Имено, сите основни единици (зборови) на јазикот кои во своето значење го содржат значењето на поимот *вода* го прават лексичко-семантичкото поле “ВОДА”. Во тоа поле влегуваат, освен именката *вода* и разни други зборови кои припаѓаат како на зборовната група именки (*вода, мраз, ѓареа, дожд, кайка, извор, бунар, фонџана, бара, вир, ѓоџок, река, езеро, море, океан, ѓоџава, ѓоџој, ѓечносѓ, ѓоџика, жед, солза, и др.*), така и на придавките (*воден, ѓечен, смрзнаѓ, сув, влажен и др.*) и на глаголите (*ѓече, ѓлакне, налева, мие, ѓере, смрзнува, исѓарува, наводенува, лие, врне, се ѓоѓи, налева, навлажува, намокрува, суши, ѓие, се дави, ѓоѓлавува и др.*). Значи, предмет на нашето истражување ќе бидат сите оние јазични и говорни единици кои во својот состав содржат некоја единица од лексичко-семантичкото поле “ВОДА” а кои носат фигура-

¹ За помот *семиолошка метода во семантиката* расправаме во статијата Звонко Никодиноски : “За една семиолошка метода во семантичките истражувања – конституирање, принципи, аспекти”, *Годишен зборник, Филолошки факултет “Блаже Конески”*, Скопје, кн. 37, 2011, стр. 119-131.

тивно значење.² Тие единици можат да бидат лексемски, фраземски и комуникативни.

§ 2. Целта на нашето истражување е да дојдеме до семиолошка дефиниција на водата, во која ќе влезат оние значења што водата ги носи како градивен елемент во разните јазични и говорни единици со фигуративно значење. Семиолошката дефиниција ќе се разликува од енциклопедиската или денотативната што ја среќаваме во енциклопедиите и во речниците. Еве како го дефинираат зборот *вода* речниците на македонскиот јазик:

Толковен речник на македонскиот јазик : ВОДА Ж. 1. ПРОСИРНА БЕЗБОЈНА ТЕЧНОСТ БЕЗ МИРИС И ВКУС КОЈА ВО ЧИСТА СОСТОЈБА ПРЕТСТАВУВА ХЕМИСКО СОЕДИНЕНИЕ НА ВОДОРОД И КИСЛОРОД.

Речник на македонскиот јазик од Зозе Мургоски: ВОДА Ф. 1. ПРОСИРНА, БЕЗБОЈНА, БЕЗМИРИСНА, БЕЗВКУСНА ТЕЧНОСТ, СОЕДИНЕНИЕ НА ВОДОРОД И КИСЛОРОД.

Истражувањето го спроведуваме во два дела. Во првиот дел, анализата ја спроведуваме врз **224 единици со фигуративно значење: 78** пословици – скратеница (посл.), **58** интерактивни единици (интер.), **61** фразема (фраз.), **14** гатанки (гат.), **7** верувања (вер.), **5** клетви (клет.) и **1** благослов (благ.).

1. СИМБОЛИЧКИ АСПЕКТ

§ 3. Според *Речникот на симболиите*³, симболичките значења на водата можат да се сведат на три главни теми : **извор на животот, средство (начин) за прочистување, центар за регенерација**. Овие три теми се сретнуваат во најстарите традиции и тие формираат најразлични комбинации а во истовреме и најкохерентни. Водите, недиференцирана маса, претставуваат **бесконечност на можностите**, тие го содржат сето виртуелно, необликувано, зародишот на зародишите, сите надежни развои, но исто така и сите заканувачки исчезнувања. Да се втурне човек во водите и да излезе оттаму без притоа сосема да се раствори во нив, освен преку една симболичка смрт, значи да се врати на изворите, да се напојува од еден огромен резервоар на можното и од него да црпи нова

² *Фигуративното значење* на една јазична единица од некој јазик претставува она значење за кое изворните говорници на тој јазик се повеќе или помалку свесни во моментот на зборувате (пишување) или слушање (читање) дека произлегува од друго (етимонско) значење на дадената единица. Сп. Звонко Никодиновски: *Фигуративните значења на инсектите во францускиот и во македонскиот јазик*, 2-ви Август С, Штип, 2007, стр 29 и понатаму.

³ Сп. CHEVALIER, J. & GHEERBRANT, A. : *Dictionnaire des symboles, (mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres)*, Robert Laffont-Jupiter, Paris, 1982, (1 изд. 1969), 1060 стр. Целото поглавје за симболичкиот аспект на водата се базира врз цитираниот речник.

сила : минлива фаза на регресија и дезинтеграција која условува една прогресивна фаза на реинтеграција и на регенерација.

Во Риг Веда се слават Водите кои носат живот, сила и чистота, како на психички така и на телесен план.

Во Азија, водата претставува **суштински облик на појавноста, извор на животот и елемент на телесната и духовната регенерација, симбол на плодноста а исто така и на чистотата, на мудроста, на добрината и на добродетелта**. Како флуид, таа тежнее кон *расиворање*, додека како хомогена маса, таа упатува на хомогеност, на *коагулација*. Водата претставува **materia prima**. *Сè беше вода*, велат хиндуистичките текстови. Јајцето на светот се излегува на површината на водата. Исто така, *Здивош* или *Духош* на *Боџа*, според *Генезаџа*, се излегува на површината на водите. Водите, коишто ја претставуваат **свкупноста на можностите за манифестирање, се izdelуваат во Виши води, кои им одговараат на необликуваниите можности, и во Нижи води, кои одговараат на Обликуваниите можности**. Двојност која понекаде е претставена низ термините на сексуална опозиција а во некои иконографии и во вид на двојна спирала. **Концептот на примордијални води, на океан на изворите** е речиси универзален. Се сретнува сè до Полинезија а поголемиот дел од астро-азиските народи во водата ја **локализираат космичката моќ**. На тоа често се надоврзува митот за нуркачко животно, како на пример хиндуистичкиот вепар кој изнесува малку земја на површината, која претставува *ембрион* како производ на обликовното манифестирање.

Извор и пренесување на животот : сокот е вода, а во некои тантрички алегории, водата се јавува и преку животниот здив *пра̀на*. На *шелесен* план, со оглед на тоа што е дар на небото, водата претставува **универзален симбол на плодотворноста и на плодноста**.

На општ план водата претставува и инструмент за ритуално **почистување**. Во многу култури, од Исламот па до Јапонија, преку таоистичките обреди, без да се заборави притоа прскањето со света вода кај Христијаните, обредното миене игра важна улога. Во Индија и во Југоситочна Азија миенето на статуите и на верниците, посебно за Нова Година, претставува истовремено прочистување и обновување. Водата претставува исто така и симбол на **таоистичката мудрост** зашто таа нема *осйорувања* ; таа е слободна и без стеги, се обликува според формата на теренот. Таа е воедно и мерка, така што јакото вино треба да биде разблажено со вода, па дури и кога се работи за виното на сознанието.

§ 4. Во еврејската и во христијанската традиција, водата најнапред го **симболизира почетокот на создавањето**. Сепак, водата, како впрочем и сите симболи, може да се набљудува врз два крајно спротиставени но не и несводливи плана кои се протегаат на сите рамништа. Водата е **извор на животот но и на смртта, таа создава но истовремено и руши**. Во Библијата, бунарите во пустина, изворите што им се на располагање на

номадите претставуваат места за радост и за воодушевување. Околу нив се одвиваат најважните средби. Покрај нив се раѓа љубовта и се коваат бракови. Патувањата на поклониците се во близок надворешен или внатрешен контакт со водата, така што таа станува **центар на мирот и на светлината - оаза. Реките претставуваат агенси на божјо оплодување, дождовите и росата се плодотворни и ја манифестираат божјата благонаклоност.** Водата што номадот ја среќава на својот пат може да се спореди со **божјата храна**, што според Библијата, Господ им ја пуштил од небото на Евреите за да можат да се прехранат во пустината. Поради тоа и луѓето ја бараат водата, **таа претставува предмет на обредно повикување.** Штом Господ ќе ги слушне барањата на луѓето, тој ги праќа поројните дождови и ги поврзува изворите со бунарите. Гостопримливоста наложува да му се даде свежа вода на гостинот, да му се измијат нозете за да може мирно да се отпочини. Стариот Завет ја слави големината на водата, а ни Новиот Завет не заостанува во тоа. Јехова се споредува со пролетен дожд, со росата која им овозможува на цвеќињата да растат, со свежите води кои течат низ планините, со потоците кои напојуваат. Праведниот наликува на дрво посадено на краевите од поточните води. Водата значи се јавува како **знак на благослов.** Душата го бара Бога исто како што жедниот елен бара вода за пиење. На тој начин душата е претставена како сува и жедна земја што бара вода ; душата го чека појавувањето на Бога на ист начин како што земјата ги чека дождовите да ја навлажат.

Освен таа Вода што Јехова им ја дава на луѓето, има и една друга вода која е уште потаинствена. Тоа е водата што доаѓа од **Мудроста** која, во моментот на создавањето, ги направила водите. Во срцето на мудрецот опстојува водата ; неговото срце наликува на бунар и на извор а неговите зборови имаат моќ на поток. Срцето пак на човек кој не поседува мудрост наликува на скршен сад кој не успева да го сочува сознанието кое истекува. Црковните оци го сметаат Светиот Дух поседувач на мудрост што тој ја претура во изведнатите срца.

Водата станува **симбол на духовниот живот и на Духот**, што Бог ги нуди а што луѓето често не ги прифаќаат.

Додека во Стариот Завет водата се јавува пред сè **како симбол на животот**, во Новиот Завет таа е **симбол на Духот.** Таткото претставува извор, Синот претставува река а Светиот Дух е водата што ние ја пиеме. Водата добива на тој начин **значење на вечност.**

Проточната вода, водата на животот претставува космогониски симбол. Водата воведува во вечноста затоа што таа **прочистува, лечи и подмладува.** Водата е плодотворна и провидна, а нејзината прочистувачка моќ ја прави и света. Оттаму и нејзината употреба во обредните миѐња : со својата делотворност таа ги брише сите грешки и нечистотии. Единствено крстената вода ги измива гревовите затоа што преку неа се стигнува до нова состојба : до нов човек. Ова отфрлање на стариот човек,

или пак оваа смрт на еден дел од историјата, може да се спореди со потопот кој симболизира исчезнување, бришење : додека едно доба исчезнува едно друго се раѓа. На тој начин преку својата прочистувачка моќ водата има улога и на спасител, регенератор. Потопувањето во вода може да спореди со закопувањето на Христос : тој воскреснува откако бива спуштен во утробата на земјата. Водата е **симбол на регенерација : кршталната вода води експлицитно кон ново раѓање и таа е средство за иницијализација.**

§ 5. Многу култови се концентрирани околу извори на води. Секое поклонение има свој извор. Водата може да лечи со своите лековити особини. Црквата често пати станувала против преголемата сакрализација на водите која доведувала и до разни суеверија. Водите не само што му претходат на создавањето туку тие се присутни и за време на повторното создавање. На новиот човек му одговара појавувањето на нов свет.

Во одредени случаи водата може да носи и смрт. *Големите води* во Библијата навестуваат искушенија. **Налетот на водите претставува симбол на големи несреќи.** Водата која голта и уништува со своите струи носи зла моќ. Таа ги зема грешните но не може да ги допре праведните. Истите води за грешните претставуваат **води на смртта**, додека за праведните тие се **води на животот**. Токму преку водите Бог им праќа на луѓето предизвик за нивната душа.

Двојноста на симболот на водата се гледа и во самата природа на водата и местото на водата. Водата се наоѓа горе, на небото, во вид на дожд, град и снег, но таа се наоѓа и долу на земјата, во вид на извори, бунари, потоци, реки, езера, мориња, океани и други водни површини или пак блиску до земјата во вид на роса или магла. **Дождовницата е чиста и таа е света, додека морската вода е солена и горка и таа го предизвикува проклетството. Реките можат да бидат благотворни или пак да кријат во себе монструми. Разбрануваните води симболизираат зло, неред. Мирните води означуваат мир и ред.** Горката вода на океаните ја означува горчината на срцето.

Од космогониска гледна точка, водата покрива две спротивставени симболички големини коишто не треба да се мешаат. Од една страна е *џаѓачката и небесна вода*, Дождот, кој претставува уранско семе што ја оплодува земјата. Таа е машка и се асоцира со оганот од небото. Од друга страна ја имаме *џрвобийната, родилна вода* на земјата и на белите мугри. Таа е женска додека земјата, како симбол на извршено оплодување, се асоцира со месечината. Земјата е трудна и од неа излегува водата која овозможува од оплодената земја да про’рти живот. И во двата случаи симболот на водата ја содржи крвта. Но и тука се работи за двоен симбол на крвта : од една страна, небесната крв која се врзува за небото и за оганот, од друга страна, менструалната крв која се врзува за земјата и за месечината.

Симболот на водата, животна и оплодувачка сила, е уште посилен кај народите Догони и Бамбара. Тука водата се јавува како **симбол на светлина, на зборот создавач** чиј главен митски придружник претставува една црвена бакарна спирала. Но на водата и на говорот кои го создаваат светот им се спротиставува една друга половина која останува надвор од појавниот циклус и која се нарекува *сува вода* и *сув збор*. Сувата вода и сувиот збор ја изразуваат **мислата, односно потенцијалноста како на човечки така и на божји план**. Целата вода била сува пред да се создаде космичкото јајце во чија внатрешност се родил принципот на влажност кој е основа на светот. Сувиот збор претставува мислата односно неиразениот збор и таа не може да создава.

Основната поделба на сите феномени во две категории кои се засноваат на антагонистичките симболи на водата и на оганот, на влажното и на сувото, наоѓа силна покрепа и во погребните обичаи на Ацтеките и на Келтите.

Во симболиката на водата реката и морето го претставуваат текот на човечкото живеење додека водните мени ги претставуваат желбите и чувствата. Како и кај земјата, и кај водата може да се разликува површина и длабочина. Бродењето или скитањето на хероите по површината на водата значи дека тие *се изложени на опасностите на живојот, кои во митовите се јојавуваат во вид на чудовишта што се јојавуваат од длабочините*. Подморската област сѐ останува *така симбол на несвеснојот*. Оваа нејавна цивилизација наоѓа одраз и во *прејскавите на јарчиња земја (земска желба) помешани со вода која станала засвојана и која ја изгубила својата пророческа моќ : калта, тинјата, барта*. *Смрзнатата вода, мразот, прејскавува највисок степен на засвојаност, недостиг на душевна топлина, отсуство на љубовта како живојот и создавачко чувство : смрзнатата вода ја комплимира психичката стагнација, мртвата душа*.

Водата е симбол на несвесните енергии, на необликуваните моќи на душата, на тајните и непознати мотивации. Често се случува во сонштата човек да седи на брегот од некоја водна површина и да лови риба. Водата, којашто претставува симбол на сè уште несвесниот дух, содржи душевни содржини што рибарот се обидува да ги изнесе на површина и кои треба да му служат за исхрана. Нечистата вода ужаснува, таа асоцира на смрдеа, нечистотија, болест, смрт : *загадувањето прејскавува рак за водата*.

2. СЕМИОЛОШКИ АСПЕКТ

Од семиолошки аспект ќе постулираме 4 основни семиолошки категории и тоа:

1. ВОДАТА ОПШТО	3. ОСОБИНИ НА ВОДАТА
2. ВОДАТА Е ЗНАК ЗА ОЗНАЧУВАЊЕ НА ДРУГИ ПРЕДМЕТИ	4. ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ НА ВОДАТА

Во некои од тие категории ќе воспоставиме и други поткатегории.

2.1. ВОДАТА ОПШТО

§ 6. Во оваа категорија водата е употребена во своето најопшто значење како одреден елемент од природата. Како таков го среќаваме најпрвин во една комуникативна единица и во една пословица каде се спротиставува на киселината: (1) (интер.) *Ни вода ни киселина (се сѝорил)*. = Искажување дека некој станал никаков. (Охрид) (Шапкарев), (2) (посл.) *Од една бочва и вода и киселина не се љушѝа*. = Не може две различни нешта да стојат истовремено на едно исто место.

Во една гатанка и во една пословица, водата се спротивставува на крвата: (3) (гат.) *Сечи, коли, корв не љушчайѝ*. = (Водата), (4) (посл.) *Крвѝа вода не сѝанува (не се чиниѝ)*. = Роднините, колку и да се мразат помеѓу себе во некој случај, сепак во нужда ќе ги покажат своите заемни роднински сочувства и љубов. Не можеме а да не мислиме на крвното сродство (со друго значење, да оправдаме излив на бес, нетрпение, еротски импулс).

Во една друга пословица, водата е спротивставена на каменот каде што во принцип таа не се наоѓа и токму во таа спротивставеност се потенцира, преку хипербола, способноста на некои луѓе: (5) (интер.) *Камен да сѝисне, вода ќе љушѝи*. = Искажување за човек силен и способен да постигне успех во сè ; (вар.) *Камен да ваѝи, вода ќе љушѝи*. (Цепенков) (ЈУНАШТИНА).

Водата како елемент во природата е толку присутна и раширена што станала општопозната. Таа едноставност и општопознатост се содржи во следните три фраземи:

(6) (фраз.) *чиѝа како вода* = течно; без прекинување; многу добро; (7) (фраз.) *ја знае лекцијѝа како вода* = ја знае лекцијата многу добро ; (8) (фраз.) *лесно ко вода* = за одредено прашање кое се смета за лесно.

Водата е толку обична и секојдневна работа што нема голема вредност:

ситуацијата во единицата што е под нивна одговорност.; (28) (посл.) *Ф шајнаџа вода љовиќе мрмрици има.* = Луѓето најчесто не ги изнесуваат јавно своите ставови.; (29) (гат.) *Пагна љир у вир, ни љир се даве, ни вир се маџе.* = (Дрвен лист паднал у вода); (30) (посл.) *Длабокаџа вода е бисџра, а љиџкаџа маџна.* = Умниот човек зборува јасно а неумниот заплеткано.

Б. ВОДАТА НАВЛАЖНУВА, РАСТВОРУВА ОДРЕДЕНИ ПРЕДМЕТИ И ГО ГАСНЕ ОГИНОТ

§ 9. Водата има особини да ги навлажнува предметите, да растворува или не одредени предмети и да го гасне огинот. Тие особини ги среќаваме во следните единици:

(31) (интер.) *Мокар џо љушчи, сух ќе излезе.* = Искажување дека некој е многу снаодлив во животот.; (32) (гат.) *Сува ја клавиш, водена ја вадиш* = (Кофа); (33) (посл.) *Правиџа љлива како масло врз вода.* = Вистината секогаш се дознава. (34) (интер.) *Ако џе фаџам в рака, ќе џе сџоџам како сол и вода !* = Заканување кон соговорникот. (Цепенков); (35) (фраз.) *со воден (мокра) чораџ(а) удрен* = ментално пореметен; (36) (посл.) *Суша скаџиџа не љраџџ, ама џешко кој ќе џо најџиџ.* = (Цепенков) Од сушата страдаат само поединците. (37) (фраз.) *суши љросо на орџома* = ништо не работи; (38) (интер.) *Суа џи е 'рџџа.* = Изразување констатација дека соговорникот ги избегнал проблемите што ги има говорникот.; (39) (посл.) *Суи дрва, брза жена.* = Кога има соодветни услови, човек може лесно да заврши одредена работа.; (40) (интер.) *Суо дрво е.* = Искажување дека некој ослабел многу.; (41) (фраз.) *сув како баруџ* = многу исушен; (42) (посл.) *Сув леб да јадам, жена серсем да немам.* = Подобро е човек да биде и сиромав отколку да има тупав придружник.; (43) (посл.) *Сув леб да јадам, ама мрза да немам.* = Подобро е човек да биде и сиромав отколку да биде мрзлив.; (44) (фраз.) *осџанува сув* = не добива ништо во одредена ситуација; (45) (фраз.) *дрџи некому влаџа* = живее подолго време со добивката од нешто; (46) (фраз.) *вир-вода сџорен (жива вода) сџорен* = покиснат од вода; (47) (гат.) *Пушчи џо у водаџа, ќе се скаџе, а љушчи џо на земџаџа не ќе се скаџе.* = (Лист книга); (48) (посл.) *На зџаснаџ оџан не џураџ вода.* = Полурастурена работа не дорастураџ ја. (Прилеп) (Шапкарев)

(49) (посл.) *Покраџ суоџо дрво џори и суровоџо.* = Понекогаш негативните последици ги трпат оние кои не ги заслужиле.; (50) (посл.) *Горе ли на комиџиџа кукаџа, џрчи да зџасеш џвоџаџа.* = Штетата на едни може да биде и штета за други, ако им се поврзани интересите.; (51) (посл.) *Водаџа е џосилна од оџино.* = Репресијата го надвладува бунтувањето.

В. ВОДАТА ТЕЧЕ, СЕ ДВИЖИ

§ 10. Водата има особина да тече, да се движи. Голем број на единици со фигуративно значење во македонскиот јазик се изградени токму врз таа особина на водата. Најпрвин ја среќаваме во неколку верувања, каде се користи аналогијата меѓу појавите во природата, а за што сведочи споредбениот израз како *шѝо* :

(52) (вер.) *Како шѝо ѝечи брзо водаѝа, ѝака да брзам со ѝрстѝиѝе коѝа ќе ѝлеѝам чорайѝ. (коѝа девојче ѝрвѝаѝ зайлеѝува чорай, се фрла ѝо вода).* (Шапкарев); (53) (вер.) *Како шѝо ѝечи брзо водаѝа низ букаѝа, ѝака да ми брзаѝ во шиѝеѝиѝо рацеѝе.* (Шапкарев); (54) (вер.) *Како водаѝа шѝо ѝече брзо и лесно, ѝака да одаѝ брзо и лесно рабоѝиѝе околу собираѝиѝо на сеѝваѝа ѝо ѝоле.* (Шапкарев); (55) (вер.) 477. *Туѝинца коѝа ѝо исѝракааѝ, ќе му клааѝ едно барде вода на ѝорѝа и коѝа ќе ѝоминиѝ да ѝо ѝурни со десна ноѝа за да исѝуриѝ. Како шѝо ѝечѝиѝ водаѝа, ѝака да му ѝечѝиѝ рабоѝаѝа.* (Цепенков).

Течењето е присутно и во следните единици:

(56) (фраз.) *ѝи разбранува духовиѝе* = предизвикува раздвигување меѓу луѓето; (57) (посл.) *Брзаѝа вода брѝу доѝекуваѝ (исѝекува).* = Кој е прекумера брз и буен во работата, тој не е постојан и упорен, - скоро ќе се измори и ќе престане. Така, на пример, ако е некој насилник, на кого обично се однесува пословицава, не треба да му се плашине, зашто неговата насилба нема да биде трајна, ами скоро ќе престане. (Шапкарев); (58) (гат.) *Мира седи ѝокрај вира и си чека ѝресна ѝозба ?* = (Пајка во вода кога си чека јадење). (Цепенков); (59) (фраз.) *зайѝра како вода во јаз* = (ирон.) воопшто не запира; (60) (интер.) *Ако не ѝече, каѝе.* = (вар.) *Ако не заврниѝ (врни), ќе каѝниѝ (баре да каѝи).* = Изразување дека нема голема печалба од нешто, но дека сепак некаква има;

(61) (посл.) *Водаѝа ѝече ѝесокоѝ осѝанува (водаѝа сѝ мијаѝ, (а) само усѝаѝа не можѝиѝ(да ја измијаѝ).* = Еднаш искажаните навредливи зборови кон некого со ништо не можат да се избришат и забораваат. ; (62) (посл.) *Водаѝа сѝ носиѝ, само сѝрамоѝаѝа не ја однесвиѝ.* = (Пенушлиски);

(63) (посл.) *Водаѝа си сама наоѝа ѝаѝо.* = Решителните луѓе сами си ги донесуваат своите одлуки.; (64) (посл.) *Водаѝа наѝоре не ѝече, а наѝоле.* = Работите си го следат својот природен тек на одвивање.; (65) (посл.) *Каде шѝо ѝекла водаѝа, ѝак ќе ѝече.* = Којшто бил богат и благороден па осиромашил и опаднал тој, ќе дојде време, пак ќе се обогати и поправи. Или, како што си било едно време пак ќе си биде. (Преведено од турски) (Шапкарев); (66) (интер.) *Како некоја вода ѝомина.* = Искажување дека нешто поминало многу брзо. (ФАЛБА И САМОФАЛСТВО); (67) (гат.) *Ако одев науѝоре, нишчо не ќе осѝаев.* = (Вода);

(68) (посл.) *Брзата и силната вода и од камен мост мурка*. = Решителноста и силата можат заедно да надвладаат многу работи.; (69) (посл.) *Тивка вода бреж рони*. = Со упорност човек може да постигне многу нешта.

(70) (посл.) *Арам ситока (пари) сечалена(и), ќе исечичи(аи)* како вода. = (Цепенков) (НЕСПРАВЕДЛИВА ПЕЧАЛБА); (71) (интер.) *Вода донела, вода однела*. = Изразување на помиреност со некоја загуба.; (72) (посл.) *Како вода донесло, така и однесло*. = Работите се случуваат според одредени правила.;

(73) (интер.) *Вода(та) сие (седи, мирува), тој не сие (седи, мирува)*. = Искажување дека некој постојано работи.; (74) (посл.) *Вода сиеи, душман не сиеи*. = Од непријателот треба да се чуваме и тогаш кога нѝ се чини дека мирува; зашто за да нѝ напакости тој секогаш е буден и мисли дури и кога водата во реките би заспала. (Шапкарев);

(75) (посл.) *Водата е како жената, на каде ја доведеш, на таа кинисва*. = Човекот може да ја искористи моќта на водата.; (76) (посл.) *Дни се сврват како вода*. = Животот е минлив.; (77) (посл.) *Пари се арцаи и од кесе иецаи како вода*. = Спечалените пари бргу се трошат.; (78) (фраз.) *мирна (шивка) вода* = притворен човек; (79) (интер.) *Од голема мрза му каи кајката на кука*. = Искажување дека некој е мрзлив и не води многу сметка за својата кука.; (80) (посл.) *Од многу каење кајавицата и камен доведува* = Со упорност човек може да постигне многу нешта.; (81) (интер.) *Што ќе ти рече, ни вода не го носи*. = Искажување дека некој кажал за некогаш лоши необмислени зборови.; (82) (фраз.) *се тресе (ка)ко праи во вода* = многу се тресе (од студ); (83) (фраз.) *не држи вода* = е со лош квалитет; (84) (посл.) *Жените се облекле во модата, а мажите и донесо водата*. = Жените сакаат многу да се дотеруваат и може да ги осиромашат мажите.; (85) (интер.) *Му доглеа (ушии) вода до рогузина (осиела)*. = 1. искажување дека некој се умилкува некому со цел да има некаква корист од тоа. 2. дека го наведува да стори нешто. 3. дека го залажува, го мами.; (86) (фраз.) *ушии некому вода* = слуша некогаш, не се спротивставува некому; (87) (фраз.) *истура вода* = верување: се истура вода по некогаш за да му се посака успешно завршување на некоја задача; (88) (фраз.) *свржува вода на своја воденица* = работи за лична корист; (89) (посл.) *Воденица многу збори се праи*. = Луѓето многу зборуваат во воденица.; (90) (фраз.) *налева вода на тоа воденица* = работи за нечија друга корист; (91) (интер.) *Во воденица го родила (го залуала) мајка му*. = Искажување дека некој многу зборува.

Г. ВОДАТА МОЖЕ ДА БИДЕ ОПАСНА ЗА ЧОВЕКОТ – ВО ДЛАБОКАТА ВОДА ЧОВЕКОТ ТРЕБА ДА ПЛИВА ИЛИ ДА ПЛОВИ НА ПОВРШИНАТА

§ 11. Ако е водата длабока, човекот не може да се движи по дното на водата туку може само со пливање да се движи низ водата. Длабоката вода е опасна за човекот, зашто тој може да се удави во неа, или затоа што не знае да плива или затоа што водата може да биде брза или пак матна и да крие други опасности. Тие особини на водата ги среќаваме во следните единици:

(92) (вер.) 35. *Во вода да се видиш ѝројаднаѝ до колена, малце ќе се ѝоболѝш; ако се видиш до џуша ѝројаднаѝ, лошо ќе се ѝоболѝш; а ѝак ако се видиш сѝо ѝројаднаѝ, можѝ и да умрѝш, ама ако је маѝна водаѝа; а ѝак ако је бѝсѝира, ќе најрегуаѝ во здравјеѝо, као ѝѝо кажав ѝоѓоре.* (Цепенков)

(93) (посл.) *Горе високо, доле џлобоко.* = Човекот е препуштен самиот на себе.; (94) (посл.) *Бој се од ѝѝа вода.* = Човек треба да се чува од тивки луѓе.; (95) (посл.) *Дека е ѝѝа водаѝа, ѝамо си диџи рубаѝа.* = Човек треба да се чува од тивки луѓе.; (96) (посл.) *И мачкаѝа ќе ловеше риби, ако не се ѝлашеше од водаѝа.* = За некои работи да се случат, треба да бидат исполнети одредени услови.

(97) (клет.) *Вода ѝе ѝонесла !* = Изразување желба да се наштети на соговорникот.; (98) (интер.) *Не си ѝрнал во вода, ѝа да видиш ѝрѝаѝ.* = Изразување до соговорникот дека не паднал или не докачил некој лош човек, та да види што мака би тргал од него. (Охрид) (Шапкарев)

(99) (фраз.) *дошла* некому вода до џрло (*до џуша*) = се наоѓа во безизлезна ситуација; (100) (фраз.) *е заѓазен (ѝоѝонува) до џуша во долѓови* = се наоѓа во многу тешка финансиска ситуација; (101) (фраз.) *се заѓлиби во долѓови* = е должен многу пари и не може да ги врати; (102) (фраз.) *ѝлива во долѓови* = должи многу пари; (103) (интер.) *Ако ѝѝ речаѝ да се удавиш, ѝѝи ќе се удавиш ли ?* = Изразување до соговорникот дека не треба она што го зборуваме да служи како императив за нечие однесување; (104) (фраз.) *ѝлива во нечий води* = е под нечие влијание; (105) (фраз.) *исѝливува на сиѓурно/бреѓоѝ* = е вон опасност; (106) (фраз.) *ѝлива (ка)ко секира (во вода)* = плива многу лошо; (107) (фраз.) *ѝојас за сѝасување, сѝасѝѝелен ѝојас* = средство за спасување; (108) (клет.) *Вода да џази, да се удаве.* (109) (посл.) *В брзаѝа вода човек не се дави, в ѝѝаѝа ќе се удави.* = Човекот треба да се чува од непознати луѓе и ситуации.; (110) (интер.) *Со ѝлунки џо удавија.* = Искажување дека некој кажал многу лоши работи за неког.; (111) (фраз.) *се фака за неѝѝо како давеник за сламка* = бара каква и да е помош во тешка ситуација; (112) (фраз.) *се удави во солзи* = се исплаче многу; (113) (интер.) *ѝѝо се родило, не се удаѝо.* = Искажување дека од сите деца што ѝ се родиле на една мајка,

ниедно не умрело – сите ѝ се живи. Се употребува кога им заблазуваат и некако завидуваат на многудетните мајки, на кои децата им траат.

(114) (интер.) *В земи да ѱоѱонам (од срам).* = Самопрекорување поради претрпен срам.; (115) (фраз.) *ѱоѱонува во сон* = заспива; (116) (фраз.) *ѱоѱонаѱ во мисли* = е змислен; (117) (фраз.) *ѱоѱон фаѱи* = го снима; (118) (интер.) *Како е земи да ѱоѱонале !* = Искажување дека некои луѓе одеднаш исчезнале; (119) (фраз.) *уѱѱе од ѱред ѱоѱоѱоѱ* = многу, многу одамна; (120) (интер.) *По мене – и ѱоѱоѱ (ако сака нека биге) !* = Префлување за себичното однесување на некои луѓе.

§ 12. Некои особини на водата носат повеќе значења (симболизми), као што е примерот со семантичката оска БИСТРА – МАТНА.

Во следните единици особината МАТНА симболизира опасна вода која може да го загрози животот на човекот:

(121) (клет.) *Да ѱе земѱѱ м'ѱнаѱѱа (ѱѱа да ѱе ѱонесѱѱ и да ѱе угавѱѱ) !* = Изразување желба да загина оној кон кого е управена клетвата.; (122) (интер.) *Маѱѱна вода ѱо носе.* = Искажување дека некој е на лош пат. (вар.) *Маѱѱницаѱѱа ѱо носе.*; (123) (интер.) *Нека ѱо земе маѱѱнаѱѱа.* = Изразување желба да му се наштети некому.; (124) (интер.) *Го однела (зела) маѱѱнаѱѱа.* = Искажување дека некој се удавил.; (125) (интер.) *Ќе ѱо однеси маѱѱнаѱѱа лоѱио ѱо рекаѱѱа.* = Искажување дека лошите луѓе имаат лош крај. (Цепенков); (126) (интер.) *Проѱѱона како во маѱѱна вода.* = Искажување дека некој исчезнал без да остави трага.

§ 13. Како опасна за човекот, водата се поврзува со уште еден друг елемент кој е многу опасен за човекот, а тоа е огинот. Во македонскиот јазик постојат неколку единици кои сведочат за тоа двојство:

(127) (посл.) *Боѱ да (ве) чува од оѱон, од вода и од лоѱа жена.* = Изразување желба соговорникот да биде заштитен од страна на Господ од огин, од вода и од лоши жени. (вар.) *ѱѱчо неѱѱо е најлоѱо на веков ? - Три рабоѱѱи : оѱан, вода и лоѱа жена.*; (128) (посл.) *Водаѱѱа и оѱноѱ се добри слуѱи, ама лоѱи ѱосѱодари* = (Пенушлиски) Човекот има голема полза но исто така и голема штета од водата и од огинот.; (129) (посл.) *Во усѱѱѱѱа од ѱаро (в ѱарова усѱѱѱа) има и оѱон и вода.* = Владетелот може да им направи добро и лошо на своите поданици.; (130) (клет.) *Оѱин да ѱо заѱале, вода да ѱо однесе.* = Изразување желба да се наштети некому.; (131) (клет.) *Од оѱин и од вода да не куриѱулиса.* = Изразување желба да се наштети некому.; (132) (фраз.) *оѱан и вода* = дваѱца лути противници; (133) (фраз.) *меѱѱу оѱан и вода* = меѓу две опасности/зла; (134) (посл.) *На вода јунаѱѱѱво нема.* = (Цепенков) (ИНАЕТЛИВОСТ) Човекот треба секогаш да се чува од водата, зашто таа може да биде многу опасна.; (135) (посл.) *Со ѱар, оѱон и вода не чини инаѱѱ.* = Човекот треба секогаш да се чува

јало, ни вода ѝло, ѝак дома си дошло. = (Свонец); (152) (гат.) Цай, цай, цайала, дома дошла не лайала, ни леб јала, ни вода ѝла, заг врайа се скрила. = (Мотика); (153) (гат.) Мошвила вила, над вода се вила: ниѝи вода ѝла, ниѝи ѝрева ѝсла. = (Свонец); (154) (гат.) Зелено ѝасай, вода не ѝјаѝ. = (Копринени буби); (155) (гат.) Двајца ходееѝ на вода, да ѝоееѝ вода; едниоѝ викаѝ, а не ѝјаѝ, друѝиоѝ молчиѝ, а ѝјаѝ. = (Овен со звонец); (156) (гат.) Војводаѝа вода ѝјаѝ, на неѝо се ирвен бајрак вијаѝ. = (Петел) (Шапкарев).

§ 16. Водата што човекот ја внесува во својот организам му овозможува да расте и да опстојува: (157) (фраз.) Жори за вода = е премногу жеден; (158) (фраз.) ѝие некого ѝохоѝно со очиие = бендисува некого; (158) (посл.) Кај иѝо нема вода, ѝаму село не бидуа. = Луѓето се населуваат покрај вода која е најважна за нивниот живот.; (159) (интер.) Чашаѝа се ѝрејолни (ја ѝрејолни чашаѝа на ѝрѝениеѝо) ! = Искажување дека човек нема повеќе трпение кон некого.; (160) (интер.) Водаѝа је се изсура низ жрлоѝо коа да ѝие. = Искажување за девојка што е здрава. (Цепенков) (ЗДРАВЈЕ); (161) (интер.) Проклеѝ бил кој се мил ѝа ѝил ! ѝиј, ѝа се миј ! = Иразување незадоволство од одредена ситуација кога човекот останува испреварен од други луѓе.; (162) (интер.) Шѝо момче, иѝо сѝока еѝ, во чаша да жо исѝиеш ! = Искажување за некој што е многу убав. (вар.) Во чаша да жо (ја) ѝиеш.; (163) (интер.) Ноѝиѝе да ми миеш, водаѝа да ми ѝиеш. = (вар.) Нозиѝе ќе ѝи и мија, чорбаѝа ќе им ја ѝија. = Искажување дека некој има полна доверба во некого.; (164) (посл.) Гладен ли си – јади, жеден ли си – ѝи. = Човек треба да ги задоволува своите желби и потреби.; (165) (посл.) Додека е човек здрав и водаѝа му е слаѝка. = Здравите луѓе ја сакаат храната и водата.

§ 17. За да дојде до водата за пиење, човекот треба да отиде да ја бара и да ја донесе онаму каде престојува: (166) (интер.) Вода жазе, жеден оде. = Префлување кон човек кој не знае да се користи со она што го има.; (167) (интер.) По вода оѝиде, вода не се наѝи. = Искажување за некој што не ја извршил работата што првобитно ја наумил.; (168) (посл.) Пушѝи (ѝраѝи) аро на вода, само оди ѝо неѝо. = (Прилеп) (Шапкарев) Ако некој неспособен човек задолжиш со некоја работа треба да го надгледуваш сам, инаку тој ќе ја растури наместо да заврши. (вар.) Пушчи харо на вода (ако сакаш) да ѝи ск'ршиѝ сѝомниѝе. (Охрид); (169) (посл.) Во решеѝо вода не се носи. = Човек треба да користи средства соодветни на предметот на неговата работа.; (170) (фраз.) врѝе се како вода у решеѝо = не стои на едно место.; (171) (посл.) Маѝареѝо не жо викаѝ на свадба за нунко, ами за да носи вода и дрво ѝоарено. = Понекогаш причината на актите што ги прават другите кон нас не е онаа што ние си ја замислуваме. (вар.) Маѝареѝо не жо каниле на свадба на маса да седне, ами да носи вода на свайовиѝе. (Цепенков).

§ 18. Понекогаш водата на човекот му ја даваат други луѓе: (172) (интер.) *Преку вода ќе ѝе ѝомине, кайка вода не ѝи дава.* = Искажување за човек кој е многу скржав.; (173) (фраз.) *ѝренесува (ѝреминува) некоџо жеден/сув ѝреку вода* = лаже некого отворено; (174) (интер.) *Со бубак вода му даваѝ, да ѝој ќе биди жив ?* = Искажување дека некој не е здрав. (Цепенков) (ЗДРАВЈЕ); (175) (интер.) *Со лајца му ја оѝвараа усѝаѝа да му дааѝ вода.* = Искажување дека некој е болен. (Цепенков) (ЗДРАВЈЕ); (176) (интер.) *Од девеѝ ѝланиње вода ѝи донесуаѝ, од ниедна не ѝи дааѝ.* = Искажување за некој што се прикажува за добар а всушност воопшто не е. (Цепенков); (177) (фраз.) *носи вода во решеѝо* = вложува труд залудно; (178) (интер.) *Со решеѝо (со врзми, со речина) ќе му носам вода на свадбаѝа.* = (Цепенков) Искажување дека некој не сака некого.; (179) (интер.) *Вода не ќе му даи, ако џо клаи в рака.* = Искажување дека некој едвај чека да надвлее некој друг. (ФАЛБА И САМОФАЛСТВО) (ЗАКАНУВАЊЕ И ОДМАЗДА) (Цепенков); (180) (интер.) *Вода не ќе му даи, коа ќе ја ваѝи рабоѝаѝа.* = Искажување за некој што многу работи. (ПР-ГАВОСТ) (Цепенков); (181) (посл.) *Појди кај џлаген најаџи џо, кај жеден – наѝој џо.* = Човек треба да биде дарежлив кон другите.; (182) (интер.) *Може само вода да му носи !* = (вар.) *Вода (не) може некому да носи* = Искажување дека некој поседува помали квалитети од некој друг.; (183) (интер.) *На умрениѝе вода му носи.* = Искажување дека некој е пред умирање. (ЗДРАВЈЕ) (Цепенков).

§ 19. Во неколку единици и лебот се јавува, заедно со водата, како материја што е неопходна за човековиот живот: (184) (посл.) *Леб и вода е најарна рана.* = Човек треба да јаде умерено за да биде здрав.; (185) (посл.) *Леѝе без вода, зиме без леб не оди.* = Човекот има потреба од различни производи во различни годишни времиња.; (186) (посл.) *Дај милосѝина лебец и чаша сѝудена водица, за ѝоеке џреои да ѝи се ѝросѝаѝ.* = Човек треба да биде дарежлив и милослив кон другите.; (187) (интер.) *Блаџа водичка, ѝоѝурни лебец.* = Рекол сиромавиот кога јадел сув леб. (Пенушлиски).

§ 20. Водата им е потребна на сите живи организми: (188) (интер.) *Вода ѝребе да је земја изџорена.* = Се вели, кога некаде се караат, дека не треба да се провоцира, туку да се ублажуваат работите.; (189) (посл.) *Бавча без вода изџоруваѝ.* = За да се зачува нешто и да напредува треба да му се помага. (вар.) *Бахча без вода (е како) мома ѝри м'шчаа.*; (190) (фраз.) *вирее како врба во вода* = расте многу брзо во одредена средина; (191) (посл.) *Жабѝа на суо не крекаѝ.* = Човек, за да биде весел, спрема тоа и за да пее, треба да е задоволен од здравјето. (Шапкарев); (192) (фраз.) *жеден е како рибѝа за вода* = е многу жеден; (193) (интер.) *Кај ѝѝо ѝѝиѝе вар локааѝ џо ѝраѝиѝа.* = Го пратиле многу далеку.; (194) (посл.) *Жеден коњ маѝна вода не џледа (не ѝребира).* = Кога не ќе го најдеш она што

го сакаш принуден си да се задоволиш и со она што ќе го најдеш (Шапкарев); (195) (интер.) *Едно маѓаре вода не знаи да најои.* = Искажување за некој што е многу прост. (вар.) *Не знај да најое маѓаре вода, а не да ѝиши книџа.* (Цепенков) (ГЛУПАВШТИНА); (196) (посл.) *Гладна, жедна или најадена е свињата, ѝаја ѝуку си ѓрохка.* = Човекот си ја открива својата природа во неговото однесување.; (197) (посл.) *Кокошката вода ѝијат и на небо (нагоре) се ѝулиш.* = Кога нѝ се укаже случај да исползуваме нешто, треба да мислиме дека има бог, та да се ползуваме умерено, оставајќи им и на другите да ползуваат по малку. (Шапкарев).; (198) (гат.) *Црна маѝорица везден локаѝ и ѝак не е сѝа.* = (Локомотива).

§ 21. На рибите водата им претставува сѐ, зашто преку неа тие земаат кислород и преку неа се хранат: (199) (фраз.) *(ка)ко риба во вода* = (вар.) *(се чувсѝува) како риба во вода* = се чувствува сигурно, пријатно; (200) (фраз.) *ѝлива како риба* = се снаоѓа добро во одредена животна ситуација; (201) (фраз.) *ѝреѝа како риба на суво* = се наоѓа во тешка ситуација; (202) (интер.) *Се ѝревиваѝ како риба на суо (или без вода).* = Искажување дека некој е на голема мака.; (203) (посл.) *Без слобода ко риба без вода* = Луѓето не можат да живеат без слободата. (Пенушлиски); (204) (посл.) *Мрда рибата на суо, домрда.* = Луѓето не можат да опстанат надвор од онаа средина на која се навикнати.

§ 22. Човекот, освен вода, пие и други течности. Меѓу течностите, секако важен за човекот е алкохолот кој се среќава заедно со водата во неколку единици: (205) (интер.) *Му исѝи чавка умо на ѝијанио.* = Искажување дека пијаниот човек се однесува неразумно.; (206) (посл.) *Вино носи, вода ѝиј.* = Труди се, а не ползувај се од производите на својот труд. (Шапкарев); (207) (интер.) *Од шѝо е ѓладен, ќе се скиниѝ вода ѝееким.* = Искажување дека некој не е воопшто гладен. (Цепенков); (208) (посл.) *Пијаницата колку ѝоеке ѝиеѝ, ѝолку ѝоеке жаднееѝ.* = Практикувањето на некој порок само ја зголемува човековата зависност од него.; (209) (интер.) *Вино носѝѝ, вода ѝиеѝ.* = Се вели за трговец кој губи.; (210) (интер.) *Вода не ѝие.* = Искажување дека пие многу алкохол.; (211) (фраз.) *си ѓо ѝлакне ѓрлоѝо* = пие алкохол; (212) (интер.) *Од ѝолна бочва сув ќе излезе (воден ѝушѝѝ ѓо, сув ќе излезе).* = Искажување за човек што многу пие.; (213) (посл.) *Бисѝра водица, мирна ѓлавица.* = Луѓето кои не се опиваат имаат помалку проблеми; (214) (посл.) *Ракија и вино со ѝари ѓо ѝиеѝ, водаѝа бадијала еѝ и не ѝиеѝ.* = Луѓето се спремни да плаќаат за нешто што го немаат но чија замена им е на дофат. (Цепенков); (215) (интер.) *Вода нека ѝијат ајваниѝе, јас ќе ѝијам вино.* = Искажување дека говорникот повеќе сака да пие вино отколку вода.; (216) (интер.) *Или вино (дај), или вода, или кажи да си ода.* = Префрлување до домаќинот да ги угости гостите. (Се употребува на гоштевањата, на смеа, кога гоштемачот ќе позадоцни да им тура на гостите вино.) (Шапкарев).

§ 23. Човекот не само што ја внесува водата во своето тело, туку се користи во својата исхрана и со одредени организми кои живеат во водата. Тоа е на пр. **рибата која е неопходен дел од човековата исхрана**: (217) (посл.) *Месо од кожа, риба од вода.* = Човекот се обликува од фамилијата и од средината.; (218) (фраз.) *лови во мајно (мајна вода)* = искористува несредена/нејасна ситуација за да извлече лична корист; (219) (посл.) *Дури не се измајниј водаџа, не се вакајџ риби многу.* = Луѓето ги користат несредените ситуации за да профитираат за своја сметка.; (220) (посл.) *Водени џаки (воден џаз) јагај риби, а суи јагај џијерки.* = Човекот се користи со нештата според вложениот труд.; (221) (посл.) *Со суи џашичи риба не се лојајџ.* = Без труд нема успех. (вар.) *Со сув џ. риба не се ловијџ (вакајџ).*, (вар.) *Суа џола риба не јаге.* (Цепенков), (вар.) *Риба сака да вака а ич да не најојџи.* (222) (посл.) *Големајџа риба, џолема вода сака.* = Богатите луѓе имаат големи трошоци. (Шапкарев); (223) (посл.) *Малајџа риба не можџ да живеџ во џолема вода.* = Луѓето треба да се однесуваат според своите можности. (Цепенков) (ПРЕТПАЗЛИВОСТ); (224) (посл.) *Ошче рџбајџа у морейџо џурил џавајџа на ојџино.* = Не може да се изврши одредена работа без да бидат исполнети потребните услови.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- CHEVALIER, J. & GHEERBRANT, A. : *Dictionnaire des symboles, (mythes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, nombres)*, Robert Laffont-Jupiter, Paris, 1982, (1 изд. 1969), XXXII + 1059 стр.
- GUIRAUD, Pierre: *Sémiologie de la sexualité*, Payot, Paris, 1978, 247 стр.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: *Фиџурајџивнијџ значења на инсекџијџе во францускиој и во македонскиој јазик*, 2-ви Август С, Штип, 2007, 521 стр.
- НИКОДИНОВСКИ, Звонко: “За една семиолошка метода во семантичките истражувања – конституирање, принципи, аспекти”, *Годишен зборник*, Филолошки факултет “Блаже Конески”, Скопје, кн. 37, 2011, стр. 119-131.
- ВЕЛИЧКОВСКИ, Боне: *Македонски џословици и џоѓоворки*, Институт за фолклор “Марко Цепенков”, Скопје, 2006, 298 стр.
- ВЕЛКОВСКА, Снежана: *Македонска фразеолоџија со мал фразеолошки речник*, Скопје, 2008, 375 стр.
- ДИМИТРОВСКИ, Тодор & ШИРИЛОВ, Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиој јазик Том Први*, Огледало, Скопје, 2003, 433 стр.
- ЈОВАНОВСКИ, Апостол Поп: *Македонски народни џословици*, Издание на авторот, Скопје, 1971, 63 стр.

КАВАЕВ, Филип: *Народни ѝословици и ѓаѝанки од Сѝруѓа и Сѝрушко*, Институт за македонски јазик, Скопје, 1961, 189 стр.

КИТЕВСКИ, Марко: *Фолклорни бисери*, Македонска книга, Скопје, 1988, 277 стр.

Македонски народни умоѝворби. Том IV, книѓа 1: Пословици, (во редакција на Х. Поленаковиќ, К. Пенушлиски), Кочо Рацин, Скопје, 1954, 302 стр.

ПЕНУШЛИСКИ, Кирил: *Пословици и ѓаѝанки*, Македонска книга, Скопје, 1969, 259 стр.

ЦЕПЕНКОВ, Марко К.: *Македонски народни умоѝворби. Книѓа осма: Пословици. Поѓоворки, ѓаѝанки, клеѝви и блаѓослови*, (редактирал: Т. Саздов), Македонска книга, Скопје, 1972, 343 стр.

ШАПКАРЕВ, Кузман А.: *Одбрани сѝраници*, (приредил: М. Китевски), НИО "Студентски збор", Скопје, 1989, 237 стр.

Zvonko NIKODINOVSKI

LA SÉMIOLOGIE DE L'EAU DANS LA LANGUE MACÉDONIENNE

– 1ère Partie –

(Résumé)

L'objet de l'étude se situe au niveau des unités linguistiques figuratives (lexémiques, phraséologiques et communicatives) qui sont formées à partir des unités appartenant au champ lexico-sémantique "EAU" dans la langue macédonienne. L'article publié ici représente la première partie de l'étude, qui analyse un corpus constitué de 224 unités macédoniennes à sens figuré: 78 proverbes, 58 unités interactives, 61 unités phraséologiques, 14 devinettes, 7 croyances, 5 imprécations и 1 bénédiction.

L'article comprend deux volets: 1. L'aspect symbolique de l'eau étudie la symbolique de l'eau dans différentes cultures et religions du monde. 2. L'aspect sémiologique s'occupe de définir les figures sémiologiques, c'est-à-dire les domaines dans lesquels l'imagination populaire a puisé le matériel pour la création des unités figuratives.

Y sont distingués 3 domaines et notamment :

1. L'EAU EN GÉNÉRAL
2. L'EAU EN TANT QUE SIGNE SERVANT À DÉSIGNER D'AUTRES OBJETS
3. LES CARACTÉRISTIQUES DE L'EAU, AVEC 5 SOUS-DOMAINES :

A. L'EST EST LIMPIDE – TROUBLE	D. L'EAU PEUT ÊTRE DANGEREUSE
B. L'EAU MOUILLE, DILUE CERTAINS OBJETS ET ÉTEINT LE FEU	E. L'HOMME ET LES ANIMAUX UTILISENT L'EAU POUR SE DÉSALTÉRER, POUR CROÎTRE ET POUR LA SANTÉ
C. L'EAU COULE, PASSE	

Mots-clés: méthode sémiologique en sémantique, champ lexico-sémantique "EAU", sens figuré, définition sémiologique

Гордана АЛЕКСОВА

ТРАДИЦИОНАЛНАТА НАСПРЕМА СОВРЕМЕНАТА НАСТАВА ПО ВТОР ЈАЗИК – ЈАЗИЧНАТА ВЕШТИНА СЛУШАЊЕ

Клучни зборови: втор јазик, интерактивна, јазични вештини, комуникативна, настава, слушање современа, традиционална

Усвојувањето втор јазик, како научна дисциплина, последниве години ги бележи своите почетоци во Република Македонија. Со терминот *втор јазик* во македонската лингвистичка терминологија се изразува значењето на поимите: *немајчин јазик*, *јазик на оишћесѝвената средина*, *сѝрански јазик* и *наследен јазик*. Наставата по македонски јазик како втор, и покрај повеќедецениското постоење, се изведува традиционално. Во статијата се разгледуваат главните разлики помеѓу традиционалната и современата (интерактивна, комуникативна) настава по втор јазик. На примери од јазичната вештина *слушање*, претставени се традиционален и интерактивен модел на наставен час по македонски јазик како втор.

Интересот за проблематиката од усвојувањето втор јазик, како и зголемените активности поврзани со различни аспекти на наставата по македонски јазик како втор се многу актуелни последниве години во македонската лингвистичка средина. Усвојувањето втор јазик, како научна дисциплина, на тлото на Република Македонија сѐ уште е во фазата на зародиш, затоа што отсуствува соодветна системски разработена научна методологија. Стручните трудови од оваа област се појавуваат како статии во списанијата од областа на лингвистиката или како зборници во коишто се објавени резултатите од соодветните научни проекти. Научните истражувања од оваа област, главно, се врзани со активности во рамките на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ од Скопје и на Министерството за образование и наука на РМ. Во овој контекст, особено е важно да се истакне непостоењето нормирана стручна терминологија, како еден од водечките чинители за втемелувањето на научноста на оваа лингвистичка дисциплина (Алексова, 2011; Црвенковска, Петроска, 2010). Во македонската лингвистичка и наставна (педагошка) терминологија сѐ уште не се точно определени и значењето и употребата на термините: *втор јазик*, *немајчин јазик*, *јазик на оишћесѝвената средина* и сл., во однос на македонскиот како јазик на македонски говорители кои него го изучуваат како „втор“. За македонскиот јазик како јазик на странска земја,

традиционално се употребува терминот *сѝрански јазик*, а за македонскиот наменет за наследени слушатели и говорители во дијаспората, во најново време се воведува терминот *наследен јазик* (Црвенковска, Гочкова, 2008). Во моментов, се определуваме за терминот *вѝор јазик*, како термин што најшироко ги покрива значењата на сите претходно истакнати термини. Исто така, содржините што ќе бидат подолу изнесени може да бидат подеднакво компетентни за сите наведени целни групи.

Наставата по македонски јазик како втор има неколкудесетиниска традиција во Македонија и надвор од неа. Па, сепак, слободно можеме да кажеме дека таа, во голема мера, сè уште се изведува традиционално. Ова, пред сè, важи за наставата во основното и во средното образование во Македонија (Алексова, 2002, 2003, 2009; Мустафа, 2008), а не се исклучени и другите форми на реализација на оваа дејност, на пример, наставата по македонски јазик како странски во многубројните приватни училишта за странски јазици, особено ако неа ја изведуваат предавачи без поголемо наставно искуство. За поинаков, современ, т.е. комуникативен (интерактивен) пристап во наставата по македонски јазик како втор може да се зборува во контекст на универзитетската настава, на наставата во рамките на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, како и на наставата во лекторатите по м. ј. во странство, особено ако ја изведуваат универзитетски професори (Македонци или странци) или лектори со долгогодишно наставно искуство.

Пред да пристапиме кон претставувањето на една од јазичните вештини како дел од наставата по втор јазик, накусо и во најопшти црти ќе кажеме во што ги гледаме разликите помеѓу традиционалниот и современиот наставен модел.

1. Современата настава по втор јазик во основата има интерактивен, комуникативен пристап во реализацијата на содржините. Таа применува стратегии и активности кои го оспособуваат слушателот (ученикот) да го користи јазикот во реални животни ситуации, а не само во училиницата. Јазикот во реалниот живот треба да ги задоволи комуникативните потреби на корисникот, кои се многу повеќе од совладување на формалната страна на јазикот. Традиционалната настава, преку клиширани граматички и лексички форми, се занимава најмногу со совладувањето на формалната страна на јазикот, и тоа, во затворениот круг на училиницата.

2. Јазичната реалност, секако, се одвива во контекст, а традиционалната настава го изолира јазикот од контекстуални ситуации.

3. Традиционалната настава, од различни причини, акцентот го става само на една или две јазични вештини, главно читање и зборување, а современата настава оспособува корисници на јазикот во сите форми на неговата реализација. Во реалните јазични ситуации се користат и рецеп-

тивните вештини за читање и слушање и продуктивните вештини за зборување и пишување.

Во продолжение, се задржуваме на јазичната вештина *слушање*. Ќе ги претставиме нејзините основни карактеристики и ќе дадеме примери за вежби според традиционалниот и според современиот наставен модел.

Зошто ја избравме јазичната вештината *слушање*?

1. Затоа што наставната практика по македонски јазик како втор покажува најголеми слабости, токму, во реализацијата на делот *слушање*. Слабостите се резултат на недоволното внимание што им се посветува на овие содржини во наставниот процес.

2. Затоа што слушањето е дел од јазичната комуникација којшто е најмногу застапен во секојдневна интеракција со надворешниот свет. Тоа се должи, пред сè, на човековата способност да ги прима звучните дразби од околината со помош на сетилото за слух. Постојано слушаме звуци, гласови, звучни сигнали, говорни информации, зборување на соговорник, туѓи разговори итн. Едноставно, можеме и не мораме секогаш да читаме, да зборуваме или да пишуваме, меѓутоа, не можеме да ја ограничиме нашата способност постојано да слушаме.

Слушањето како психолингвистички процес

Слушањето е психолингвистички процес што се состои од различни нивоа на активности - од воспримање на звуците до вклучување на личното искуство и на културолошкиот и социолошкиот контекст во определувањето на значењето на слушнатата информација. Оттука, не може да се зборува за слушањето како за „пасивна“ или „рецептивна“ вештина, наспрема зборувањето или пишувањето како „активни“ или „продуктивни“. Слушателот не е само несвесен воспримач и сведок на звучни дразби кој не може да учествува во комуникацијата. Напротив, со севкупноста од ментални способности и со својот интелектуален и создаен капацитет, во текот на слушањето, тој е активен учесник во комуникативниот процес (Lee и Van Patten, 2003). Според Wolvin и Coakley (1985), слушањето се одвива низ три фази: *воспримање звучни дразби, вклучување во звучниите дразби и определување на значењето на звучниите дразби*. ***Воспримањето звучни дразби (Perceiving aural stimuli)*** се однесува на психолошкиот аспект од слушањето, кога звучните бранови примени со сетилото за слух се пренесуваат до мозокот како точни информации (на пр.: *чиша* – *чишаа*, *играа* *шаму* – *играа* *шаму*, *не слуша* – *не слуша*, *кој е* – *кое* и сл.) ***Вклучувањето во звучниите дразби (Attending to aural stimuli)*** претставува активна концентрација на слушателот во изборот, т.е. во филтрирањето на звучните дразби како важни или неважни за комуникативниот акт (на пр.: за да слушнеме информација од разглас, треба да се сконцентрираме само на звучните

дразби поврзани со неа, а да ги исклучиме сите останати што доаѓаат од околината). **Определување на значењето на звучните дразби** (**Assigning meaning to aural stimuli**) ја подразбира способноста на слушателот за соодветно толкување на значењето на звучната дразба, којашто зависи од многу фактори: лингвистички, културолошки, социолошки, лични итн. (на пр.: зборот *jage* значи внесување храна во организмот, но, може да се употреби и во контексти како: *џо jage во фудбал, телефонот му jage импулси, не се jage сè што леџа*, или: кусиот дијалог: А: Доаѓаш? Б: Се гледаме во б. може да замени неколку подолги реплики со кои А го кани Б на забава за која претходно се зборувало поопширно и сл.).

Слушањето како комуникација

Слушањето, како дел од комуникацискиот процес, е во постојана заемна врска со зборувањето. И покрај тоа што се чини дека општењето најчесто се остварува само преку зборувањето, сосема е јасно дека овие две јазични способности не можат да постојат издвоено. Дури, како што рековме и погоре, во определена комуникациска ситуација не мора да учествуваме како зборувачи (понекогаш гестовите или мимиките ги заменуваат репликите), но комуникацијата е невозможна без слушање. Како и да е, јазичното општење подразбира мноштво од активности на релацијата *изразување – толкување* на значењето. Некои од тие активности можеме да ги претставиме дијаграмски:

изразување $\longrightarrow$ толкување на значењето

изразување $\longleftrightarrow$ толкување на значењето $\longleftrightarrow$ изразување

Во усната интеракција толкувањето на значењето подеднакво упатува и на зборувањето и на слушањето.

Во зависност од тоа дали слушателот ќе се вклучи во комуникацискиот акт како говорен соучесник, како учесник во заемното разменување информации со другиот зборувач или не, слушањето може да биде *двонасочно* или *еднонасочно*, т.е. *соработувачко* или *несоработувачко* (*collaborative: noncollaborative*) (Lee и Van Patten, 2003), т.е. *заемно* или *незаемно* (*reciprocal: non-reciprocal*) (Nunan, 1989). Кај *двонасочното / соработувачкото / заемното слушање* и зборувачот и слушателот рамноправно се вклучени во комуникацијата, што значи дека слушателот активно соработува во креирањето на содржината на јазичната интеракција. Притоа, не се мисли само на ситуациите кога слушателот станува и зборувач при општењето, туку и на неговите реакции на слушнатото, во форма на гестови или мимики со кои покажува согласување, несогласување, тврдење, одрекување, сомневање, или на куси реплики од типот: *Да, да! Не, не! Навистина? Мислиш? Не ми се верува! Сигрно!* и сл. Ваквото слушање е карактеристично, на пр., за дијалозите и за разго-

ворите лице в лице, како и за телефонските разговори. Кај *еднонасочно* / *несоработувачко* / *незаемно* слушање слушателот не учествува во креирањето на содржината на јазичната интеракција. Слушателот само го слуша кажаното од зборуваачот, којшто сам ја определува информативната содржина. Такви се ситуациите кога се слуша песна, информација од телевизија или од радио, информација од разглас, звучна телефонска порака и сл.

Ако се согласиме дека слушањето како комуникациски акт во себе вклучува: испраќач (зборуваач), порака (содржина на јазичната интеракција) и примач (слушател), тогаш двете форми на слушање можеме да ги претставиме со следните дијаграми:

двонасочно / *соработувачко* / *заемно* слушање

испраќач (зборуваач) $\longleftrightarrow$ порака $\longleftrightarrow$ примач (слушател)

еднонасочно / *несоработувачко* / *незаемно* слушање

испраќач (зборуваач) $\longrightarrow$ порака $\longrightarrow$ примач (слушател)

Слушањето како комуникациски акт може да се разгледува и од аспект на модалноста, т.е. на *видно* (визуелно) и *слушно* (аудитивно) восприемање (Lee и Van Patten, 2003). И покрај фактот дека слушањето настанува со восприемање звучни дразби, не може да се каже дека тоа се реализира единствено на тој начин. Во најголем број случаи слушателот го гледа својот соговорник и преку неговите мимики, гестови, телесни движења, знаци и сл. добива дополнителни информации кои му помагаат во толкувањето на неговата порака. Исто така, во голем број случаи слушателот гледа и придружни визуелни материјали на зборувањето (фотографии, слајдови, видеозаписи, нагледни листови и постери и сл.), кои ја олеснуваат комуникацијата. Во овие случаи слушањето се реализира како резултат на *видно* и *слушно* восприемање надворешни дразби. За разлика од нив, разговорот преку телефон, звучните пораки, радиоемисиите со зборување, информациите преку разглас во училиште, на автобуска или железничка станица, на аеродром и сл. претставуваат ситуации кога слушањето се реализира само како резултат на *слушно* восприемање.

Традиционална настава по слушање

Традиционалната настава по слушање не им овозможува на учениците лесно да го разберат јазикот што не им е мајчин и лесно да се вклучат во комуникациска интеракција на тој јазик. Ова е резултат, меѓу другото, и на застарениот и нефункционален начин на реализирање на наставата по слушање. Традиционално, таа се изведува според следниов модел. Наставникот чита текст или учениците слушаат снимен текст во кој честопати има многу непознати зборови. Потоа, се пристапува на израбо-

тување вежби кои треба да покажат дали учениците го разбрале текстот, т.е. дали го знаат значењето на зборовите, дали препознале некои акцентски или интонациски особености, дали се речениците прости или сложени, потврдни или одречни и сл. Главно, вежбите се здодевни и немотивирачки и во нив учениците треба да одговорат на лесни прашања, да изберат одговор со *да* или *не*, да изберат еден од три или четири понудени одговори, да определат кој дел од реченицата е нагласен според реченичниот акцент, да кажат кој збор колкупати се повторува во текстот, кои зборови најмногу се употребени, колку прашања има во текстот и сл. По завршувањето на вежбите наставниците ги проверуваат резултатите и најчесто работата завршува со повторно слушање на текстот, со налог кон учениците да внимаваат на деловите во кои погрешиле.

Од ова произлегува дека во традиционалниот пристап во наставата по слушање активностите се фокусирани само на *наѓорниот* (*bottom-up*) *процес* на усвојување на јазичните содржини, кој резултира само со разбирање на текстот, а не и со способности на учениците за комуникативно вклучување на знаењата во јазичната практика (Nunan, 1989, 1991).

За илустрација, ќе претставиме вежба за *еднонасочно слушање при слушно (аудиитивно) восприемање* текст, како една од карактеристиките на традиционалната настава. Текстот е содржина на телефонска порака.

Вежба:

Слушнете го снимениот текст. Потоа, изработете ги задачите.

(текст за слушање)

Нора, зошто не беше денес на училиштето? Добро ли си? Јас, Мила и Ваљбона уште по часовите ќе оситанеме на училиштето. Ќе вежбаме за шестото по хемија. Се наоѓаме во лабораторијата. Имаме материјали, да знаеш. Се гледаме ли?

(задачи по слушањето на текстот)

1. Слушнете го уште еднаш текстот и заокружете ја буквата (*a / б*) пред реченицата што ја слушате.
 1. а) *Нора, зошто беше денес на училиштето?*
б) *Нора, зошто не беше на училиштето?*
 2. а) *Јас, Мила и Ваљбона уште по часовите ќе оситанеме на училиштето.*
б) *Јас, Ваљбона и Мила уште по часовите ќе оситанеме на училиштето.*
 3. а) *Се наоѓаме во лабораторијата.*
б) *Се наоѓаме пред лабораторијата.*
2. Одговорете на следните прашања.
 1. Каков вид текст е текстот што го слушнавте?
 2. Кој ѝ се обраќа на Нора?

3. За што ја информираат Нора?
 4. Колку другарки планираат да останат во училиште?
 5. Каде и кога ќе се најдат другарките?
 6. Дали Нора треба да донесе материјали?
 7. Знаат ли другарките дали Нора ќе дојде?
3. Слушнете го уште еднаш текстот и со заокружување одговорете колку прашања има во него.
- а) едно б) две в) три

Современа (интерактивна, комуникативна) настава по слушање

Во комуникативната настава по слушање се комбинираат *нагорниот* (*bottom-up*) и *надолниот* (*top-down*) *процес* на усвојување на јазичните содржини. *Нагорниот* (*bottom-up*) *процес* се движи по патот од јазикот кон значењето, т.е. од конкретните јазични факти до општото значење што го добиваат во текстот. *Надолниот* (*top-down*) *процес* оди од значењето кон јазикот, т.е. од општото значење што го формираат јазичните факти до нивната поединечна функција во текстот. Надолното процесирање во усвојувањето на содржините ги вклучува во погон веќе стекнатите знаења во нагорниот процес на слушањето, како и постојниот создаен, искусствен, културолошки и социолошки капацитет на учениците. Во надолното процесирање учениците настапуваат како комуникативно оспособени и активни учесници во јазичната интеракција. Тогаш тие практично, низ вежби за зборување и за пишување, покажуваат дека го разбрале слушаниот материјал, но и дека ги усвоиле јазичните содржини на начин што ќе овозможи нивна функционална, комуникативна употреба.

Комуникативната настава се труди да им го олесни слушањето на учениците и да ги охрабри за практична примена на јазикот во реални животни ситуации. Еден од начините со кои го постигнува тоа се и активностите на наставникот и на учениците во трите фази од слушањето: *прег-слушањето* (*pre-listening*), *слушањето* (*while-listening*) и *по-слушањето* (*post-listening*). *Прег-слушањето* претставува подготовка за следната фаза, во која веќе се поставува тематскиот контекст на слушањето и се олеснува внесувањето на инпутот што следи. За оваа цел може да се развие дискусија на конкретната тема, да се предизвика *бура од идеи*, да се употреби соодветен визуелен материјал и сл. *Слушањето* е фаза кога слушањето на текстот се комбинира со внимателно осмислени активности на учениците. Во оваа фаза учениците се поттикнуваат да фаќаат белешки според инструкциите на наставникот, да внимаваат на делови или зборови од текстот што ќе бидат важни при реконструирањето на текстот, да направат цртеж или дијаграм, да го напишат текстот или еден негов дел,

да бележат со што се согласуваат или не се согласуваат за некој дел од содржината на текстот, да работат во групи и сл. *По-слушањето* е фазата каде што се сумираат заклучоците од активностите во претходната фаза, учениците разговараат меѓу себе, секој може и треба да си го каже своето мислење за проблемот, пишуваат текстови на истата тема или на тема што е во блиска врска со неа и сл. Со други зборови, учениците практично ги покажуваат своите комуникациски компетенции, кои на часот ги збогатиле со содржините од слушањето (Lee и Van Patten, 2003).

Вежба:

Пред-слушање

1. Прочитај го внимателно следниов прашалник. Прашај ако има зборови што не ги разбираш или не можеш да ги изговориш. Размислувај за одговорите, но не одговарај на прашањата!

(содржина на прашалникот)

ШТО ПРАВИШ ВО СЛОБОДНОТО ВРЕМЕ?

1. Како најчесто го поминуваш слободното време во работните денови?

- а) гледам телевизија, се дружам со другарите, слушам музика и сл.
- б) разговарам и се дружам со семејството
- в) читам книга или се занимавам со моето хоби

2. Каде најчесто го поминуваш слободното време во викендите?

- а) на спортски терен, на пешачка или планинарска патека и сл.
- б) дома
- в) на гости кај роднини или пријатели

3. Дали сам/сама одлучуваш како ќе го поминеш слободното време?

- а) сам/сама одлучувам за моето слободно време
- б) ги слушам советите на родителите
- в) се договараме со другарите што ќе правиме

4. Што би правел/правела кога би имал/имала повеќе слободно време?

- а) повеќе би читал/би читала
- б) повеќе би се дружел/би се дружела со роднините и со пријателите
- в) повеќе би спортувал/би спортувала

5. Кога мислиш дека непотребно го губиш слободното време?

- а) кога помагам во чистењето или средувањето на куќата и дворот
- б) кога одам на пазарување
- в) кога сум долго на интернет или кога играм видеоигри

2. Сега, со другарот/со другарката до тебе работете во двојка и интервјуирајте се. Прво ти читај ги прашањата и внесувај ги неговите/нејзините одговори. Притоа, тој/таа треба само да слуша, а не и да чита од прашалникот. Потоа, сменете ги улогите.

Слушање

1. а) Слушај го внимателно снименото интервју. Листот со прашалникот свртете го наопаку. Продолжуваат да работите сами (индивидуално). По секое прашање со можните одговори (а, б, в) ќе слушнеш еден понуден одговор. Како што слушаш, бележи кој од можните одговори (а, б, в) е најблиску до понудениот одговор. Ако понудениот одговор не одговара на ниеден од можните (а, б, в), обиди се да го запишеш него. Не грижи се ако по првото читање не успееш да ги внесеш сите информации. Снимката ќе ја слушнете барем двапати.

б) Откако ќе завршиш, спореди ги одговорите со другарот/другарката. Потоа проверете ги со наставникот.

Понудени одговори за прашањата од прашалникот:

1. Пишувам поезија. (в)
2. На базен. (а)
3. Никој не ми кажува како да го поминам слободното време. (а)
4. Повеќе би пишувал/пишувала поезија. (ниеден)
5. Кога мајка ми ме испраќа во супермаркет да купам нешто. (б)

2. а) Продолжуваат да работите во двојки. Сега ќе слушнете друга верзија од истото интервју. Во неа прашањата ќе бидат по друг редослед. Уште еднаш, сега заедно со другарот/другарката, одлучете кој од можните одговори (а, б, в) одговара на понунедиот.

б) Откако ќе завршите, споредете ги одговорите во група од четворица (2+2). Потоа, проверете ги со наставникот.

3. а) Продолжуваат да работите во група. Слушнете ја првата верзија од интервјуто уште еднаш. Сега бележи ги зборовите, изразите или речениците што не ги разбираш. Не грижи ако грешиш во пишувањето.

б) Откако ќе завршиш, спореди ги белешките со другарите од групата. Обидете се заеднички да си ги поправите грешките еден на друг. Потоа проверете ги со наставникот.

По-слушање

1. а) Земете го повторно листот со прашалникот. Обиди се за секој од можните одговори на прашањата да составиш друга реченица со исто значење, т.е. истиот одговор да го кажеш со свои зборови.

На пр.: Кога поамам во чистењето или средувањето на куќата и дворот. = Кога мајка ми ме тера да си ја исчистам собата. / Кога морам да ја средам кујната. / Кога со татко ми собираме лисја во дворот...

б) Читајте ги сите своите реченици. Истовремено, заеднички поправајте си ги грешките и коментирајте дали вашите реченици им одговараат според значењето на речениците од можните одговори.

Заклучок

Активностите на наставникот во наставата по *слушање* треба да бидат насочени кон создавање и развивање на способностите на учениците за комуникативна примена на јазичните знаења. Текстовите што се користат за слушање треба да бидат технички уредно подготвени, а темите интересни, разновидни и во согласност со возраста и интересите на учениците. Кај учениците треба да се создава и да се развива културата на слушање. Треба да се поттикнуваат да слушаат со полно внимание, независно дали се работи за двонасочно или за еднострано слушање; треба да се навикнуваат да слушаат сосредоточено, зашто и покрај тоа што може да претпостават што ќе биде кажано во продолжение, никогаш не можат да бидат сигурни дека се во право; треба да се насочуваат кон тоа да ја почитуваат желбата на соговорникот да се доискаже до крај, т.е. да го чекаат да заврши со зборувањето; треба да им се укажува дека не може да зборуваат/да почнат да зборуваат додека го слушаат/не го ислушаат соговорникот; треба да се упатуваат за време на слушањето да размислуваат за главната идеја и за другите идеи на зборуваачот, а, особено, да внимаваат на деловите истакнати со зборовите: *Сакам да кажам...*, *Сакам да истакнам...*, *Треба да зайомнише...*, *Би сакал да ѝе замолам...* итн.; треба да се охрабруваат да поставуваат прашања секогаш кога не разбираат нешто од кажаното; треба да се поучуваат да даваат повратни сигнали дека го следат соговорникот итн. Во текот на целиот час по слушање, а особено во фазата *по-слушање* треба да се создаваат колку може поавтентични комуникациски ситуации, за да може ученикот подобро да се подготви за јазична интеракција надвор од училницата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- 2002: *Македонскиот јазик како наставен предмет и како јазик во наставата во Република Македонија*. Скопје: Македонски социолингвистички и филолошки теми, Совет за македонски јазик на Република Македонија, 9 – 17.
- 2003: *За наставниот предмет македонски јазик во паралелките со наставен српски, албански или турски јазик*. Тркалезна маса *Наставата по македонски јазик како странски: состојби и перспективи*. Скопје: Филолошки факултет “Блаже Конески”, 5-11.

- 2009: *Споредба на наставните содржини во учебниците по македонски јазик како мајчин и како немајчин во основното и во средното образование во Република Македонија*. Тркалезна маса во рамките на билатералниот македонско-хрватски проект: *Положбајќа на македонскиот и на хрватскиот јазик во образовниот систем на повеќејазични средини*. Зборник во чест на проф. д-р Лилјана Минова-Ѓуркова по повод 70 години од раѓањето. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје, 2009, 31-41.
- 2011: *Наставата по македонски јазик како немајчин - виор или сџрански (акџуелни сосџоџи и џерсџекџиви)*. Stavovi promjena – promjena stavova. Međunarodni tematski zbornik radova, Filozofski fakultet Niksic, NIKŠIĆ, 2011. 182-187.
- Гочкова, Т. (2008): *Македонскиот јазик како сџрански – акџуелни сосџоџи и џерсџекџиви*; Мустафа, А. (2008): *Македонскиот јазик како виор јазик во република Македонија*; Црвенковска, Е. (2008): *Македонскиот јазик во сџрансџво*. Јавна трибина *Изучување на македонскиот јазик како сџрански* во рамки на манифестацијата: 2008 – година на македонскиот јазик. Скопје: Универзитет “Св. Кирил и Методиј” - Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје, 13-32.
- Црвенковска, Е.; Петроска, Е. (2010): *Македонскиот јазик како виор и сџрански – џерминологиџи џрашања*. Меѓународен собир на соработка - Прв, втор, друг јазик: хрватско-македонски споредби. Зборник на трудови. <http://www.ffzg.unizg.hr/fisol/zbornik.pdf> (преземено на 5. 12. 2012 г.)
- Lee, James, F. & VanPatten, Bill (2003). *Making communicative language teaching happen (second edition)*, The McGraw-Hill Second Language Professional Series – Directions in Second language learning, 195-216.
- Nunan, D. (1989). *Designing Tasks for the Communicative Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press, 26-31.
- Nunan, D. (1991). *Language Teaching Methodology – A textbook for teachers*. Hertfordshire: Prentice Hall International (UK) Ltd, 17-39.
- Wolvin, A. D., & Coakley, C. G. (1985). *Listening*, 2nd ed. Dubuque, IA: William C. Brown Publishers.

Gordana ALEKSOVA

TRADITIONAL VS CONTEMPORARY TEACHING OF SECOND
LANGUAGE - LANGUAGE SKILL *LISTENING*

(Summary)

The importance of acquiring and improving of the language skills (listening, reading, talking and writing), which are the main goal in the contemporary teaching methods of a second language, will be stressed out in this article. The difference between this one and the traditional method of teaching of a second language will be presented with some models of realization of the teaching of some language skills, in the process of learning the Macedonian language as a second. Those methods will also show the ways in which the input information contributes in the quality of the output information in the process of language interaction between the teachers and the students.

Keywords: communicative, contemporary, interactive, language skills, listening, second language, teaching, traditional

Емилија ГЕОРГИЕВСКА-САРЖОСКА

АНАЛИЗА НА ТЕМАТСКАТА СТРУКТУРА НА ЕСЕИ НА МАКЕДОНСКИ И АНГЛИСКИ ЈАЗИК

Клучни зборови: дискурсна тема, анализа на тематска структура на текст, тематска прогресија, клучни зборови и фрази

1. Вовед

Анализата на пишани состави на студенти се стреми да открие и идентификува внатрешни особености на пишаниот дискурс што би помогнало во објаснувањето на разликите во квалитетот на пишаните продукти на студенти. Мотивацијата за ваквиот тип на истражување се должи на потребата студентите да се научат поефектно да пишуваат, со други зборови подобрувањето на наставата по пишување. Поранешни истражувања покажаа (Вит, 1983; Конор и Шнајдер, 1990; Крол, 1990;) дека ако може да се идентификуваат и издвојат текстуалните одлики на успешните текстови тие можат и да се предаваат, т.е. да се искористат во наставата по пишување. Освен во наставата по пишување, овие внатрешни особини на текстовите можат исто така да се инкорпорираат во инструментите за оценување на пишаните продукти на студенти. Како што објаснуваат Конор и Шнајдер (1990), постојат два главни пристапи во анализата на пишаните продукти на студенти. Едниот од нив се базира на анализата на самиот процес на пишување, а другиот се фокусира на текстуалните одлики на ниво на реченица. Ке ги разгледаме накратко и двата пристапа.

Истражувањата од областа на начините на структурирањето на аргументацијата, (Конор и Лауер, 1985; Тирконен-Кондит, 1984), недвосмислено покажуваат дека е потребна јасна нагласеност на реторичката структура, или макро-структура на текстот која заедно со сигнализирачките средства би помогнала во разбирањето на одреден пишан текст. Во обид подобро да се разбере културолошката условеност на темите во составите, се пристапи кон вториот тип на анализа која се фокусираше на внатрешната кохерентност на составите која е одраз на тематската прогресија на одделни клучни зборови и фрази. За таа цел се употреби Анализата на Тематската Структура на Лаутамати (1987). Ние ја примениме оваа анализа со цел да откриеме некои особености во пишувањето на

на *ттематта на дискурсои* кај подолга отсечка на дискурс може да се сфати како последователното вткајување (сукцесивно) на хиерархијски подредените поттеми каде секоја поединечно придонесува за развивањето на *ттематта на дискурсои*. Низата на последователни идеи всушност се претставува преку речениците во пишаниот дискурс. Начинот на кој речениците во пишан текст се однесуваат кон *ттематта на дискурсои* се нарекува тематскиот развој² на дискурсот. (1978:71).

Тематската стилистичка анализа претставува еден своевиден приод, меѓу останатите приоди, во проучувањето на функционалната реченична перспектива. Се користи за испитување на релацијата помеѓу темата и коментарот (ремата) во низа на последователни реченици во дискурсот. За прв пат беше операционализирана од Л. Лаутамати (1987) и се користи во истражувањата на пишаниот дискурс во првиот (мајчин), J1 јазик, и во странскиот, или (втор) J2 јазик. Според Лаутамати, ако *ттематта на дискурсои* (*дискурснаа ттема*) ја носи главната идеја (мисла) во текстот, тогаш *топиките* ги носат секундарните идеи кои придонесуваат за појаснување на главната идеја (мисла). Прогресијата на поттемите во одреден текст се нарекува *тематска прог्रेसија*.

Всушност, *реченичните теми/топики* кои се појавуваат во текстот се најверојатно директен резултат на внатрешното чувство на пишуваачот за *ттематта на дискурсои* и од одлуките кои пишуваачот ги донесува за тоа на кој начин да ја доближи темата на дискурсот до читателите. Во текот на создавањето на композицијски добро оформен текст, пишуваачот размислува за *глобална* и *локална* кохерентност. За да постигне кохерентност на глобално ниво, пишуваачот треба да обезбеди релација помеѓу темите на речениците и нивната дискурсна тема; за да постигне локална кохерентност, пишуваачот треба да воспостави односи помеѓу темите на речениците, често креирајќи тематски прогресии.

Ако композицијски добро оформените текстови поседуваат кохерентност на глобално и на локално ниво, тогаш речениците се тие што ја пренесуваат и дистрибуираат информацијата низ текстот - тие не се само синтаксички структури. Ова гледиште ни овозможува да зборуваме за семантички релации кои ги надминуваат формалните граници на речениците па дури и на параграфот - како ортографско маркирање на границата на значењето во одреден подолг текст. Кохерентни текстови се оние каде постои комуникација помеѓу читателот и пишуваачот. Токму овие односи се изразуваат преку низот на последователни реченици кои придонесуваат за развивање на *ттематта на дискурсои*. Со други зборови, низата на сукцесивните/последователни реченици се нарекува *тематска прог्रेसија*.

² Topical development

Лаутамати (1987), опишува три основни елементи кои играат улога во АТС. Таа го идентификува иницијалниот реченичен елемент (ИРЕ) кој го претставува она што доаѓа на прво место во реченицата. Тоа може да биде субјектот (подметот), некоја воведна фраза или клауза, итн. Вториот елемент е граматичкиот субјект на реченицата. Крајниот или третиот елемент е тематскиот субјект кој може да се поклопува со граматичкиот субјект но и не мора. Откога трите елементи ќе се идентификуваат, тематскиот субјект се прикажува на графикон и на тој начин физичкото претставување на тематската прогресија може да се визуализира.

Се поставува прашањето дали АТС која е создадена за анализирање на текстови напишани на англиски јазик би можела да се примени и на текстови напишани на македонски јазик заради разлики во синтаксата на овие два јазика.

Лаутамати (1987) посочува пет потенцијални комбинации на реченични елементи, тоа се:

Тип 1: трите елементи се поклопуваат;

Тип 2: ИРЕ се одделува од граматичкиот субјект и тематскиот субјект кои се поклопуваат.

Тип 3: ИРЕ и граматичкиот субјект се поклопуваат, тематскиот субјект е одделен.

Тип 4: ИРЕ и тематскиот субјект коинцидираат, граматичкиот субјект е одделен;

Тип 5: сите три елементи се засебни;

За да се верификува применливоста на АТС на текстови пишани на македонски јазик треба реченичните елементи да се во задоволувачка мера слични во двата јазика за да се оправда употребата на АТС за да се овозможи споредување на тематската развиеност на текстовите во двата јазика.

Но ваквите констатации ќе треба да се земат во обзир при контрастивни истражувања во прав смисол на зборот – контрастирање на англискиот јазик како J1 и македонскиот како J1. Нашето истражување е ограничено на споредба на сличностите и разликите помеѓу пишаните дискурси на студенти на кои англискиот е J2, а македонскиот е J1.

За одговор на нашите истражувачки прашања употребата на АТС како аналитички модел е оправдана.

3. Опис на истражувањето

За ова истражување анализиравме три групи од 30 состави, вкупно 90 состави од кои 30 беа напишани на македонски (J1) од студенти во прва студиска година, 30 на англиски јазик (J2) исто така од студенти од прва година, додека последната група ја сочинуваа 30 студенти од трета

студијска година или 6-ти семестар кои исто така пишуваа на англиски (J2). Корпусот од состави беше означен на следниов начин:

MJ1 (I) 30 - прва година, состави напишани на македонски (J1)

AJ2 (I) 30 - прва година, состави напишани на англиски јазик (J2)

AJ2 (III) 30 - трета година, состави напишани на англиски јазик (J2)

Анализата на корпусот состави имаше за цел да ја открие фреквенцијата на користењето на видовите на прогресии и дали наставата по пишување на J2 врши влијание на начинот на пишување на студентите/автори. Затоа, покрај двете групи на студенти од прва година, за кои се претпоставуваше дека ќе покажат начин на пишување според нивното дотогашно ниво на наобразба и стекната писменост од средното училиште, третата група состави од третата студијска година напишани од студенти на катедрата за англиски јазик, се очекуваше да покаже покохерентни состави во англоамериканското разбирање на значењето на овој поим. Имено, студентите од трета година веќе посетувале редовна настава по академско пишување скоро шест семестри.

Трите групи на студенти пишуваа на иста зададена тема. Задачата за пишување на составот беше следната:

...построги казни, како и повеќе затвори за криминалци, ќе го намалат криминалот во земјата. Дали се согласувате со оваа изјава или не?

4. Метод на анализа и процедура

Следејќи ги истражувањата на Вит (1983а) и на Шнајдер и Коноор (1990), се одлучивме во нашата анализа на состави да користиме т-единици (Хант, 1965, 1970) наместо реченици. Т-единицата е дефинирана во научната и стручна литература како најкратката граматички допустлива реченица која се состои од главна клауза/фраза со сите нејзини додатоци, вклучувајќи ги подредените реченици или приклучни фрази. На пример: „*Ојкоџа замина за Чикаџо, Сузана сѐјана ѝознаѝа ѝисаѝелка,*„ се состои од една т-единица, додека: „*Сузана замина за Чикаџо и ѝаа набрзо сѐјана ѝознаѝа ѝисаѝелка,*„ се состои од две т-единици. Сметаме дека т-единиците прават дистинкција помеѓу сложена и проста реченица и заради тоа создаваат подобра база за анализирање на студентски есеи кои се на разни нивоа на јазична компетенција на J1 и на J2. Многу често во пишувањето на студентските есеи се случува речениците да не се адекватно означени со правописот што резултира со губиток на информации или добивање на неточни податоци. Исто така, употребата на т-единиците е широко распространета така што можностите за споредба со други слични истражувања е овозможена.

Треба да се назначи дека самата анализа на темите на речениците се фокусираше не само на синтаксичко и семантичко, туку и на

прагматичко ниво затоа што речениците се во контекст и не се изолирани. Применувајќи ги поимите на Бардови-Харлиг (1990), *тѐма* и *фокус*, каде тема се дефинира како „она за што се зборува во остатокот на реченицата, темата е зависна од контекстот, може да е веќе „дадена“, информација, и најверојатно е одредена (дефинитивна). Фокусот е делот од реченицата што највеќе дава нова информација, не зависи од контекстот, и можно е да е недефиниран и неодреден. Не ни беше цел да навлегуваме во комплексноста на дефинирањето на лингвистичкиот поим *тѐма*, затоа се ослонивме на едноставни примери од Вит (1983а), Конор и Фармер (1990), Конор и Шнајдер, (1990) прикладни за емпиријско испитување. Темата доста често кореспондираше со граматичкиот подмет на т-единицата.³ Меѓутоа имаше и случаи кога немаше поклопување од граматички причини. На пример, во реченици каде подметот се појавува подоцна во реченицата а на негово место – на почетокот на т-единицата има некоја воведна фраза, или во англиските состави, егзистенцијалното “there”. Воваквите реченици или т-единици местото на подметот беше пополнето со иницијални елементи кои сигнализираат дека подметот ќе се појави подоцна (Куирк, Гринбаум, Лич & Свартвик, 1985, стр. 9).

(1) Existential *there*:

There often exists in our society a certain dichotomy of art and science.

(2) Воведнифраза: I think, I believe

I believe that art and science sustain and support each other.

(3) Заменката *It*

It is well known that a society benefits from the work of its members.

Анализата на составите се одвиваше во три фази: (1) се идентификуваа т-единиците; (2) се одредуваа типовите на прогресија во темите на секоја т-единица; (3) прогресиите се прикажуваа во форма на дијаграм за секој состав;

Примерот В покажува дијаграматски приказ на АТС на есеј на студент од трета година (субјект 28, AJ2 (III), 11). Т-единиците се означени со броевите од страна.

1. reduction of crime
2. cruel things done
3. the world we live in
4. We
5. We
6. We
7. Everyone
8. people responsible for the crime
9. severe punishments and more prisons
10. The government

³Идентификацијата на темите е во голем дел интуитивно, но претходни истражувања покажуваат висок степен на доверливост помеѓу истражувачите, 89% (Вит, 1983а; Конор и Шнајдер, 1990).

11. the police
12. they
13. Those responsible for our security
14. Solution to the problem of crime

Есејот е поделен на 14 т-единици а темите се дијаграматски изложени за секоја т-единица. Под *шема* се подразбира „...она за што се зборува во т-единицата,,што многу често, но не секогаш се поклопува со граматичкиот субјект на таа т-единица или реченица. Во повеќето есеи или текстови именска група (ИГ) го означува подметот (граматичкиот субјект). ИГ што го означува субјектот во т-единицата, може да се наоѓа на почетокот, средината или на крајот од реченицата.

Темите во речениците или т-единиците го градат значењето по пат на паралелни, последователни или проширени паралелни прогресии. Во паралелните прогресии темите на т-единиците се семантички идентични, како што се т-единиците 4, 5, 6 и 10, 11, 12, 13, во составот погоре посочен како пример. Овој тип на прогресија, каде се повторува темата, ја засилува и зацврстува изнесената идеја/мисла кај читателот. Во последователните прогресии, темите на т-единиците се различни, и често се надоврзуваат од содржината на коментарот на претходната реченица. Пример за такви прогресии се т-единиците 2, 3 и 7, 8, 9. Последователните прогресии додаваат детали на мислата изразена во текстот со што ја разработуваат и прошируваат целосната тема на составот. Меѓутоа, треба да се напомене дека не сите последователни прогресии подеднакво придонесуваат за кохерентноста на составот. Има и такви последователни прогресии кои не се поврзани со целосната дискурсна тема на составот па затоа прават дигресији и ја намалуваат кохерентноста на текстот. За подвидовите на последователни прогресии ќе зборуваме подолу. Во третиот тип на прогресија, проширена паралелна прогресија, авторот се навраќа на претходно спомената тема, во примерот бр. 1, тоа се т-единиците 1 и 14. Повторното враќање на веќе спомената, претходна тема го потсетува читателот на важноста на истата и кога се јавува на крајот служи како заокружување на целосниот состав.

Табела 1, ги прикажува на поедноставен начин типовите на прогресии. Посебен предизвик е одредувањето на последователните прогресии бидејќи тие имаат три подвиди од кои едниот е во некохерентен текст, како што може да се види во Текст 4 подолу. Во овој текст темите на речениците се неповрзани, додека темите во текст 2 и 3 се смисловно поврзани со целосната дискурсна тема на параграфот. Текстовите 2 и 3 иако се кохерентни, се разликуваат еден од друг заради дистрибуцијата на „дадена,, и „нова,, информација, или „тема,, и „Коментар,,. Текст 3 е класичен пример на последователна прогресија каде *коментарот* на една реченица станува *шема* на следната реченица. Во текст 2, нема таков вид на информациска динамика. Примерите на текстови во Табела 1 подолу

отсликуваат карактеристики на автентични текстови кои во праксата често се сретнуваат.

Табела 1: Примери на трите типови на реченични прогресии нивни дијаграми за кохерентност

Текст 1

Паралелна ѝроѓресија

- (1) Чоколадите се претворија во лудорија на ниво на цела нација. (2) Евиденцијата покажува дека тие се продаваат во огромни количини, 5-6 кг по човек годишно. (3) Дизајнерските чоколади се продаваат дури и по 30 долари по килограм. (4) Очигледно е дека овие слатки задоволства се на врвот на листата во Америка.

1. Чоколадите
2. тие
3. Дизајнерските чоколади
4. овие слатки задоволства

Последователна ѝроѓресија – 3 подвида:

Текст 2

- (1) Интервјуата преку компјутер се користат во маркетинг истражувањата за да дадат оценка за побарувачката на одредени производи. (2) Со користење на овие интервјуа, многу различни производи се анализираат. (3) На пример, луѓето се анкетаираат да дадат свое мислење за детергенти.

1. Интервјуата
2. производи
3. детергенти

Текст 3

- (1) Видов еден чуден човек на улица. (2) Тој носеше голема значка. (3) Значката беше шарена и привлекуваше внимание.

1. Видов (јас)
2. Тој
3. значката

Текст 4 – овој пример на текст е некохерентен

- (1) Училиштето е досадно. (2) Многу мои другари имаат мотори. (3) како што знаете повеќето тинејџери повремено работат.

1. Училиштето
2. другари
3. тинејџери

*Проширена паралелна прогресија***Текст 5**

(1) Говорот на телото се разликува од една култура до друга. (2) За да изразат афирмација, американците климаат со глават горе-долу. (3) Јапонците и италијаните го користат истото климање да изразат негација. (4) Говорот на телото е корисна вештина за менаџерите.

1. Говорот на телото
2. американците
3. јапонците и италијаните
4. Говорот на телото

Конор, У. и Фармер, М. (1990) користат и примери на есеи на студенти како вежба која студентите сами ја користат за проверување и ревидирање на нивните состави.

Не сите секвенцијални (последователни) теми подеднакво придонесуваат за кохерентноста на одреден текст. Постојат неколку типа на последователни прогресии, како што веќе видовме погоре, од кои три категории се веќе издиференцирани од Конор, Шнајдер (1990) тоа се следниве: директно поврзани, индиректно поврзани и неповрзани теми. Овие три типа на прогресии одговараат на текстовите 2, 3 и 4 на табелата погоре. Третиот тип на прогресија, илустрирана во текстот 4, би можела да одговара на составите со „слаб„ квалитет во студијата на Вит (1983а;) каде студентите/автори „слободните асоцијации и не-селективното, без правец размислување„ го внесуваат директно во нивното пишување и на тој начин студентите/автори не успеваат да ги поврзат темите со целосната дискурсна тема на составот (Вит, 1983а; стр.197).

Нашата анализа на АТС на студентските состави од трите групи, MJ1 (I), AJ2 (I), AJ2(III), се обиде да најде одговор на следниве прашања:

1. Дали има значајни разлики во трите групи на состави во поглед на фреквенцијата со која се употребувани различните типови на прогресии?
2. Дали пропорционалната застапеност на последователните, паралелните, и проширено паралелните прогресии вршат диференцијација помеѓу составитена студенти од прва година и трета година?
3. Дали има меѓузависност, т.е. позитивна корелација помеѓу променливите Број на т-единици, Број на зборови, типовите на прогресии и оценката?

За да се одговори на овие истражувачки прашања се пресметаат средните вредности на бројот на т-единици за секоја група поединечно, па потоа се пресмета средната вредност на т-единиците вклучени во паралелните прогресии, во проширено паралелните прогресии и последователните прогресии за секоја група. Исто така, со користење на Спирман корелационен коефициент, се вршеше понатамошна споредба на меѓу-

зависноста помеѓу оценката, бројот на зборови и бројот на т-единици со фреквенцијата на одделните типови на прогресии.

5. Интерпретација на резултатите

Резултатите покажуваат слична дистрибуција на прогресии во составите на MJ1(I) и AJ2(I) групите, но групата од трета година, AJ2 (III) користи повеќе паралелни прогресии во есеите. Најмногу последователни прогресии има во групата од прва година на англиски јазик. Последователните прогресии се поврзуваат со состави со слаб квалитет, бидејќи во овие прогресии се воведуваат нови теми кои доведуваат до оддалечување од целосната дискурсна тема на составот (Вит, 1983а). Од друга страна, во истражувањето на Вит, есеите кои беа оценети со висока оценка имаа повеќе паралелни прогресии. Но, во други трудови се јавуваат контрадикторности и конфликтни резултати. Така, во истражувањето на Конор и Шнајдер (1990), високо оценетите есеи имаа висока фреквенција на последователни прогресии. Овде треба да потсетиме дека сите последователни прогресии не се исти, како што видовме погоре. Сепак, одлично рангиран есеј на J2 треба да има зачестена употреба на паралелни и проширено паралелни прогресии, а со тоа и промената на темите не е честа. Всушност, честото воведување на нови теми и продолженото користење на последователни прогресии резултира со површно, наместо продлабочено третирање на главната тема. Овој начин на пишување доведува до недооформени, нејасни параграфи и состави.

Следниов дијаграматски приказ е пример за високо оценет состав во кој има изобилство од последователни прогресии. Но, иако се индиректно поврзани со главната тема, последователните прогресии се поврзани со целосната тема и придонесуваат за кохерентноста со тоа што нема дигресији:

Пример А

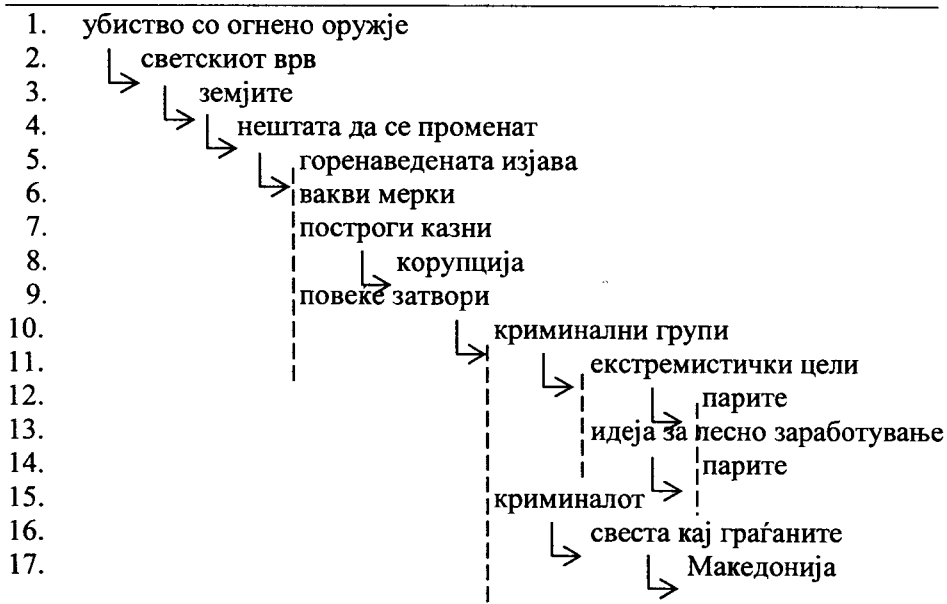
Субјект: 13 MJ₁

1. Во нашата ѝреубава земја, секој виџор ден се случува убисџиво со оџнено оружје./ 2. Коџа ќе се сѝореди ова со бројоџи на жиџелиџиџе на дрџавата, се наоџаме на свеџскиоџи врв./ А, насѝорџиџи сеџо ова, се ѝрџудиме да ја ѝреџисџавиме земјаџа во свеџски рамки како лулка на исџоријаџа, кулџураџа и релиџискиџе вредносџиџи./Но, шџо може да се ѝреземе за да се ѝроменат нешџаџа?/

.Шџо се огнесува до ѝоџорната џзјава, би се соџласила доколку џаа би се огнесувала на друџа земја, заџоа шџо џо ѝознавам македонскиоџи менџалиџеџиџи/и сум свесна дека со вакви мерки нема да се ѝосџиџне ѝосакуваниоџи ефеџиџи./

Последиците казни само ќе доведат до изнаоѓање нови начини истривање да се одбегнат/и ќе нарасне нивоито на корупција во полициските редови и судството./а повеќе затвори би значеле само поголемо оптоварување и за онака “шеникот” буцет со кој располага нашата земја, затоа што криминалните појави на Балканот нема да бидат искористени поради некаков справ од строго казнување./ Проблемот е во тоа што сè додека на одредени групи од нашата земја и на оние од соседните земји им одговара ние да бидеме клучната алка на шверцот од истококт кон западот/и сè додека сме идеална почва за реализација на илустри екстремистички идеи, ситуацијата ќе останеме променети./ Сепак, колку и да се говори за морални, духовни и останиоти видови вредности, во денешното општество всушност сè се врти околу истривање, кои во нашите услови е многу, многу итешко да се стекнат по лежливост итш./ Така, идејата за лесна заработка и моќ која истрива на нелегалните активности ги заведува младите умови во недостиг на подобар пример./ иа итш се подготвени дури и да иоминат години во затвор или да илаиат огромни суми, затоа што истрива им се одamna поголем иприиет од честта и образот./

Затоа, сметам дека многу малку може да се стори за да се намали криминалот, освен иосилна контрола/и обиди за иромена на свестта кај граѓаните, кои се сомневам дека ќе вродат со илог./ Затоа што во Македонија, чесниот е секогаш оној кој е општешен./

Составот е поделен на 17 т-единици кои се означени со коси загради. Од приказот може да се види дека т-единиците T1-T5, T10-T11

и T15-T17 се во последователна прогресија, но овие теми (поттеми) се во врска со претходните теми како и со целосната тема на составот. Иако 10 од вкупно 17 т-единици се во последователна прогресија, текстот успева да одржи кохерентност.

Пример Б

Следниов состав е илустративен пример за имплицитност на значењата, т.е. недоволна експлицитност во писменото изразување, претпоставување дека читателот знае, итн. Како и во претходниот пример, се воведуваат нови теми и идеи. Составот е на англиски јазик од групата AJ2(I) 6, со вкупна оценка (9) и (10) за организација. Текстот има 23 т-единици кои се одделени со коси загради. По текстот следи и дијаграматскиот приказ на АТС анализата на темите на речениците:

Субјект 6

First of all, crime should be taken seriously/. This appears to be a matter which involves measures necessary for improving the state in which we struggle for safety nowadays./ Juvenile crime is also an issue or matter which seems to blanket the safety of the streets at night/ Both cases require complete attention and responsibility in order to come up with an appropriate resolution/.

On the other hand, authorities seem to be quite unconcerned and completely reluctant when it comes to common safety/ They all seem to be getting richer and wealthier each second/ while criminals are freely vandalizing the local streets and houses slaughtering whatever comes in their way/. This is certainly not a way to treat this problem/. In order to create a more peaceful atmosphere outside everyone's porch the government needs to take severe measures/.

However, it is also believed that one of the main reasons for the loss of interest in education is certainly poverty/. Poor people are likely to become criminals than the financially average ones/. Research has shown that 90% of the society fall for the sweet but poisonous taste or flavour of crime merely because they have rather low incomes/. They simply prefer being criminals drowning in money instead of poor and miserable average citizens trying to survive/. Certainly, this is how people are programmed to think nowadays./ Money is the most important thing of all mostly because money represents power, satisfaction and independence/.

Finally, when we analyze this matter more thoroughly we can actually notice or distinguish the pros and cons of our own society/. Macedonia appears to be a country or state in which education is severely underestimated/and politics are completely under the main spotlight/. Regardless of the high educational level in our country, people are focusing on politics, low-quality issues completely irrelevant for the further development of Macedonia./ To sum up, in order to make our environment a much more pleasant and safer place for living severe and harsh measures must be set across immediately/. The more the opposing parties and political authorities communicate, the

bigger will our chances for survival be/. The question remaining is: do we have to struggle with pure vandalizam eternally/ or are we ever going to enjoy the sweet taste of criminal-free societies?/

Дијаграм на АТС анализата:

1. Crime
2. measures
3. Juvenile crime
4. Both cases
5. authorities(getting richer)
6. They
7. criminals
8. this
9. the government
10. poverty
11. poor people
12. taste of crime
13. criminals (poor people)
14. this
15. money
16. our society
17. education
18. politics
19. irrelevant issues
20. severe and harsh measures
21. political authorities
22. crime (vandalizam)
23. crime-free societies

Од примерот може да се види дека последователните прогресии ги развиваат поединечните теми со тоа што додаваат нови детали на одредена мисла што е и потребно за квалитетен текст (едно од барањата на добрата проза). Но, премногу разработка на одредена тема која не е главната тема на составот може да го одвлече вниманието на читателот на друга страна. Студентот/автор се враќа на темите споменати на почетокот на неговиот состав (Т-20; Т-21; Т-22; Т-23;) и заради тоа составот смисловно се поврзува и е кохерентен. Она што е интересно во овој состав е тоа дека, нагло, на почетокот на третиот параграф, од Т-9 и Т-10, авторот воведува нова поттема, т.е. имплицира поврзаност на криминалот со сиромаштијата и образованието. Всушност, авторот бара причини за појавата и зголемувањето на криминалот. Значи, прво го поставува проблемот (првите два параграфа), па потоа бара решение за него. Од Т-10 до Т-19 сите последователни теми се индиректно или директно поврзани со главната

тема. На крај, во последниот, четвртиот параграф, се открива поврзувачката нишка со темата поставена на почетокот, во воведните параграфи.

Како што може да се види од наведените примери на состави од корпусот на ова истражување, посебен предизвик претставуваат последователните прогресии бидејќи во зависност од подвидовите, подеднакво не придонесуваат за смисловна поврзаност на текстот, т.е. чувство на кохерентност. Заради ова, важна насока за идните истражувања би претставувало одредувањето на разните типови на последователни прогресии. Што се однесува до значајните разлики во користењето на паралелните прогресии во составите на AJ2(III), ова укажува на две можности:

1. Студентите/автори во доволна мера ја познаваат целосната тема на дискурсот и се во можност продлабочено да ја елаборираат, држејќи се до темата, без дигресији.
2. Наставата по академско пишување врши влијание на пишувањето на студентите, со тоа што тие знаат дека треба да повторуваат клучни зборови и изрази и линеарно да се „држат“, до темата според англо-американските реторички норми.

Останува да се види во понатамошните истражувања дали горе-споменатата настава по пишување, каде што студентите се соочуваат со англоамериканските реторички норми на пишување, има влијание во процесот на создавање на состави на македонски(J1) јазик.

Анализираните три групи на состави покажуваат воведување на различни теми без повторување на клучни зборови и фрази. Процентот е над 35% во сите три групи, па можеби „скокањето од тема на тема“, укажува на еден од начините на пишување на нашите студенти. Спротивно на ова, во англоамериканскиот начин на пишување, сопоставувањето на мислите/идеите и нивната експлицитност се добива со повторување на клучни зборови или изрази/фрази. Можеби во македонскиот јазик релацијата на информациите не се прикажува со повторување на одделни клучни зборови. Токму спротивното, во повеќето ситуации во пишувањето на македонски јазик повторувањето се избегнува колку што е можно повеќе. Да потсетиме: според англоамериканските норми на пишување есеи (Клајн, 1987) највисоки оценки се доделуваат на есеи кои имаат висок степен на линеарност, а најниски на состави кои имаат дигресији или некаков вид кружна, спирална структура на дискурсот, и каде и во двата случаја содржината е второстепена. Спротивно на ова, според нашите образовни норми акцент се става на содржината (колку се усвоени знаењата) и на повторување на „знаењето“, додека дискусијата и анализата се запоставуваат. Коментарите на наставниците се најчесто во доменот на испуштени податоци, јазичниот израз, лексиката и граматичките грешки. Ако има премногу материјал се толерира, но ако некој дел е испуштен, тоа се казнува со помалку поени. Ова не значи дека линеар-

носта во пишувањето не се цени според нашата писмена традиција, но укажува на тоа дека не е важен критериум.

Истражувањето покажа дека студентите/автори од I година кои пишуваа на македонски и на англиски јазик поврзуваат идеи низ целиот состав без елаборирање и повторување на клучни зборови поврзани со темата.

Од друга страна, студентите/автори од (III) година речиси шест семестри посетуваа настава по академско пишување на англиски јазик. Темата за криминал и построги казни тие очигледно добро ја познаваа и продлабочено елаборираа за темата. Можеби ова е објаснување за зголемениот процент на паралелни и проширено-паралелни прогресии во составите на студентите од трета година.

Сепак, резултатите од истражувањето покажуваат можни тенденции во начинот на пишување на студентите од I и III година на Катедрата за англиски јазик и книжевност. Потребни се поопсежни истражувања на други видови текстови напишани од експерти или научни статии, итн. за да може да се потврдат и верификуваат резултатите од ова истражување.

6. Заклучок

Можеби најважната импликација на анализата на АТС е согледавањето на разликите и сличностите помеѓу начинот на пишување на студентите од прва и од трета година на Катедрата за англиски јазик и книжевност, со цел наставата по писмено изразување да добие нови сознанија кои ќе овозможат наставниот кадар поуспешно да ја води наставата по пишување на англиски J2 јазик. За наставникот е многу важно да ја согледа флексибилноста и креативноста на македонскиот јазик во поглед на писменото изразување, наспроти ригидните правила и линеарноста кои се карактеристики на англискиот начин на пишување. Особено е значајно наставата по писмено изразување на англиски јазик на универзитетско ниво, да биде спроведувана имајќи го предвид македонскиот специфичен начин на изразување. Оваа констатација е од посебна важност кога се зборува за оценувањето на составите. Но, начинот на оценување е посебен домен за идни истражувања.

Битно е да се нагласи дека учебниците, прирачниците и другите дидактички материјали кои служат како помагала во наставата по пишување, треба постојано да ги нагласуваат карактеристиките на пишувањето на македонски, J1 кои студентите можат да ги пренесат на нивното пишување на англиски, J2. Напоредно со тоа, студентите треба да се свесни за разликите во пишувањето на J1 и J2.

Нашата цел со спроведување на анализата на тематската структура на составите беше да ја провериме корисноста на еден аналитички модел за одредување на кохерентност – АТС анализата, како еден од

начините за оценување на смисловната поврзаност на пишаните творби на студентите. Во ТЕФЛ⁴ најдобро рангираниот есеј треба да покаже „единство, кохерентност и прогресија“, понатаму во рубриката се вели: „да користи детали како поткрепа за тезата или да илустрира со примери“. Меѓутоа, што всушност значи „демонстрирање кохерентност и прогресија“? Се надеваме дека со анализирањето на составите, користејќи АТС, успеавме до извесен степен да покажеме на кој начин АТС успева да ги долови лингвистичките особености на кохерентноста, бидејќи преку типовите на прогресии се покажува како темите се повторуваат, се менуваат, се додаваат нови, повторно се враќаат на веќе споменати теми, итн.

Сепак, сèуште е нејасно како тематските прогресии придонесуваат за кохерентноста на текстот. Како и во претходните истражувања од овој тип (Конор и Шнајдер, 1990; Вит, 1983;), броењето на фреквенцијата на трите типа прогресии може до извесна степен да одреди на кој начин студентите ја структурираат информацијата, дали во доволна мера ја познаваат материјата за која пишуваат. Анализата покажува разлики помеѓу групи на есеи, но за разлика од претходните истражувања каде што АТС врши диференцијација помеѓу „добри“ и „лоши“ состави, т.е по квалитет, според присуството на поголем број последователни прогресии (Конор и Шнајдер, 1990;), нашето истражување не покажа никакви корелации помеѓу оценката на составите и пропорционалната застапеност на трите типа прогресии. Овој податок можеби зборува за начинот на оценување каде голем акцент се става на граматичката точност на составите на микроплан, запоставувајќи ја дискурс-компетенцијата на макроплан (Рајмз, А. 1983). Начинот на оценување и вреднување на пишаните продукти на студентите на J1 и J2 е посебен домен на истражување во наставата по писмено изразување на J1 и J2. Потребни се посуптилни разграничувања на типовите прогресии. Идните истражувања можат да се фокусираат на подробно нијансирање на типовите прогресии преку набљудување на одликите на текстот како што се елаборирањето на одредена точка, поткрепа дадена во вид на детали и примери.

Ограничувањата на АТС се својствени и за други анализи кои се базираат на текстуални одлики бидејќи неможат да создадат комплетна слика за кохерентноста. Но, и покрај се, таа овозможува конструктивен приод кон анализата на текстот во истражувањата во доменот на теоријата на композицијата, а истовремено нуди и многу успешна стратегија за ревидирање на составите во наставата по пишување.

⁴ TOEFL: Test of Written English

БИБЛИОГРАФИЈА:

користена литература на кирилица:

- А. Дучевска (2005) *Анализа на текстот и дискурсот во македонскиот јазик*. Докторска дисертација. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје.
- Л. Минова-Ѓуркова (2000) *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. „Магор“. Скопје.
- Л. Минова-Ѓуркова (2003) *Стилистика на современиот македонски јазик*. „Магор“. Скопје.

користена литература на латиница:

- Bardovi-Harlig, K. (1990) Pragmatic word order in English composition. In U.Connor& A.M. Johns (Eds.) *Coherence: Research and pedagogical perspectives* (pp. 43-65). Washington, DC: TESOL
- Brown, G. and Yule, G. (1983) *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clyne, M., (1987) Discourse structures and discourse expectations: Implications for Anglo-German academic communication in English. In Smith, L. (eds.) *Discourse Across Cultures: Strategies in World Englishes*. Prentice Hall: New York, London.
- Connor, U. and Farmer, F. (1990) The teaching of topical structure analysis as a revision strategy for ESL writers. In B. Kroll (ed.) *SecondLanguage Writing: Research insights for the classroom*. (pp.126-139). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Connor, U. and Lauer, J. (1985) Understanding persuasive essay writing: linguistic rhetorical approach. *Text* 5, 309-326
- Connor, U. & Schneider, M. (1990) Analyzing topical structure in ESL essays. *Studies in Second Language Acquisition*. 12. 411-427.
- Grimes, Joseph. E. (1975) *The Thread of Discourse*. Mouton Publishing. Walter de Gruyter
- Hunt, K. (1965) Grammatical structures written at three grade levels. *NCTE Research report no. 3*. Champaign, IL, USA: NCTE
- Kroll, B. (ed.) (1990) *Second Language Writing: Research insights for the classroom*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Lautamatti, L. (1987). Observations on the development of the topic in simplified discourse. In Connor, U, & Kaplan, R.B. (Eds.) *Writing Across Languages: Analysis of L2 Text*. Reading, MA: Addison-Wesley, 87-114.
- Quirk, R. Greenbaum, S. Leech, G. & Svartvik, J. (1972) *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.

- Raimes, A. (1983) *Techniques in Teaching Writing* Oxford Iniversity Press: Oxford
- Witte, S. (1983a). Topical structure and revision: An exploratory study. *College Composition and Communication*. 34. 313-341.

Emilija GEORGIEVSKA-SARZHOSKA

TOPICAL STRUCTURE ANALYSIS OF STUDENT ESSAYS
WRITTEN IN MACEDONIAN L1 AND ENGLISH L2

(Summary)

The paper presents a description and results of a comparative study which consisted of a text-based analysis of groups of student argumentative essays written on the same topic. The study consisted of topical structure analysis on three groups of essays based on Lautamatti's (1987) taxonomy which reveals the internal topical structure through the repetition of key words and phrases. The aim was to identify similarities and differences in the informational structure of the essays in L1 and L2 in order to improve students' strategies in achieving coherence in their writing. The analysis was carried out on essays written by first and third year undergraduates at the Department of English Language and Literature, Faculty of Philology "Blazhe Koneski" at the Ss. "Cyril and Methodius" University in Skopje, Republic of Macedonia who wrote in their first language Macedonian, L1, and in English as a foreign language, L2.

The results clearly demonstrate that the essays written by the first year undergraduates show frequent digressions from the main topic of the essay due to the excessive use of sequential progressions. On the other hand, the third year students' essays consist of a greater percentage of parallel and extended parallel progressions, adhering to the main topic of the essay and thus exhibiting a tendency towards greater linearity which is a feature of clear, reader oriented writing.

Key words: writing at university level, coherence, topical structure analysis, informational structure.

Мира ТРАЈКОВА

ЗА НЕКОИ ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ СО БРОЕВИ ВО ФРАНЦУСКИОТ ЈАЗИК И НИВНИТЕ ЕКВИВАЛЕНТИ ВО МАКЕДОНСКИОТ И ВО СРПСКИОТ ЈАЗИК

Клучни зборови: фразеолошки израз, број, еквивалент, интеркултурна компетенција, француски, српски, македонски јазик

Фразеолошките изрази се вбројуваат меѓу најкарактеристичните изразни средства на еден јазик. Се пренесуваат од генерација на генерација и се карактеризираат со сликовитост и експресивност. Таквите карактеристики ги прават интересни не само за теориски проучувања од лингвистички аспект туку и за проучување на културата, психологијата, погледот на свет, начинот на живот на еден народ, како и за проучувања со цел да се овозможи развивање на интеркултурна компетенција во рамките на наставата по странски јазици.

Честопати некој што одлично познава еден странски јазик има проблем да пронајде соодветен идиом или фразеолошки израз во мајчиниот јазик, но истото се случува и кога за фразеолошкиот израз од мајчиниот јазик треба да пронајде еквивалент на друг јазик. Фразеолошките изрази се многубројни и многу специфични и поради тоа е тешко да се пронајде адекватен израз од еден во друг јазик. Од друга страна усвојувањето на еден странски јазик не може да биде целосно доколку не се совлада и неговата фразеологија. Наставниците се единствени во мислењето дека фразеолошките изрази треба да бидат составен дел од содржините во наставата по странски јазици, особено на напредно ниво. Присутството на фразеолошките изрази во наставните содржини често претставува проблем за наставникот но и предизвик и желба за пронаоѓање решение од страна на учениците и на студентите.

Фразеолошките изрази претставуваат постојани лексички единици составени од најмалку два збора кои имаат единствено значење. Врз основа на дефиницијата јасно се гледа дека таква група на зборови мора да исполни три услови: прво мора да биде постојан зборовен состав, второ, мора да има сложена структура и трето, мора да има единствено значење.

Со фразеолошките изрази како јазични единици се занимава фразеологијата, која всушност претставува самостојна јазична дисциплина и е дел од науката за јазикот. Зборот *фразеологија* има двојно зна-

чење. Првото значење на зборот *фразеологија* се однесува на еден специфичен дел од јазикот кој се состои од фразеолошки единици (*Францускиот јазик ѝосегува боѓаѝа фразеологија*). Второто значење се однесува на јазичната дисциплина која ги проучува фразеолошките единици (*Фразеологијата е лингвистичка дисциплина*).

Фразеологијата е посебна лингвистичка дисциплина која, според некои автори, претставува дел од лексикологијата додека пак, според други лингвисти, таа е самостојна научна гранка. Во првиот случај фразеолошките единици би претставувале дел од лексиката на еден јазик, додека во вториот случај фразеолошките единици би сочинувале посебно рамниште во јазикот.

Во лингвистиката и во лексикографијата постојат повеќе именувања кои се употребуваат за означување на јазични единици кои се поголеми од зборот.

Во француската лингвистичка и лексикографска литература се користат следниве именувања : *idiome, expression, expression idiomatique, locution, locution toute faite, tournure, phrasème, expression phraséologique, syntagme phraséologique*.

Во македонската лингвистичка литература се употребуваат термините: *ѝосѝојан (неслободен, скаменѝ) зборовен сосѝав, ѝоѝов исказ, израз, фразеолошки израз, фразеологизам, фразема, идиом, идиоматѝски израз*.

Во српската лингвистичка литература среќаваме: *идиом, израз, идиоматѝски израз, усѝаѝени израз, а во поновото време и термини: фразем, фразеологизам, фразеолошки израз, фразеолошка синѝаѝма*.

Се случува честопати авторите на фразеолошки речници да не ги одделуваат пословиците од другите постојани изрази и фразеологизми. Пословиците и изреките се посебни паремиски единици но има многу преклопувања и заеднички карактеристики така што во некои случаи тешко може да се каже дали станува збор за пословица, изрека или фразема. На пример според Никодиновска: „*Фраземаѝа* претставува меморизирана единица во која една лексема го реализира своето значење заедно со друга(и) лексема(и) при што сите заедно реализираат единствено синтетичко значење кое има одредена синтаксичка функција во рамките на еден говорен акт.“ (Никодиновска: 2009)

Во оваа дефиниција на поимот *фразема*, според Никодиновска, се содржат четири критериуми кои се битни за дефинирање на самиот поим. Се работи за следните карактеристики на фраземата (Никодиновска: 2009):

1. меморизираност – критериум според кој фраземата се разликува од слободните комбинации на лексеми кои претставуваат синтаксички единици.

2. формалната структура – фраземата се состои од најмалку два збора и според овој критериум се елиминираат од фраземи сите единици кои се состојат од еден збор кој претставува сложенка.

3. семантичка структура – критериум според кој се исклучуваат од фраземи оние комбинации на зборови во кои едниот збор претставува дополнување на другиот збор и кои не резултираат со единствено синтетичко значење.

4. синтаксичка функција – критериум според кој се исклучуваат од фраземи сите оние единици кои немаат синтаксичка функција како елементи на реченицата и според тоа припаѓаат на паремиското рамниште на јазикот.

Понудената дефиниција го одредува и обемот на фразеологијата. Фразеологијата го проучува фраземското рамниште на јазикот и од домениот на нејзиниот интерес треба да се исклучат следните говорни единици: пословиците, поговорките, авторските цитати, поздравите, благословите, клетвите. Тие единици кои припаѓаат на паремиското рамниште на јазикот се предмет на проучување на паремиологијата.

Во овој труд се определивме нашето внимание да го насочиме кон анализа на формалната и семантичката структура на некои од француските фразеолошки изрази кои во својот состав содржат броеви и нивните еквиваленти во македонскиот и во српскиот јазик. Броевите имале отсекогаш големо значење како во секојдневниот живот на луѓето така и во филозофијата, религијата и други домени. Броевите се едни од првите наставни содржини што се учат на часовите по странски јазик. Броевите, како цифри или зборови, лесно се разбирливи, но што се случува кога ќе се сретнат во фразеолошки изрази? Во овој труд ќе се обидеме, преку анализа на примери во трите јазици, да воочиме кои се сличностите и разликите во изрази кои содржат броеви во францускиот, во македонскиот и во српскиот јазик. Како корпус за анализа ги користевме фразеолошките речници на спомнатите јазици.

Фразеолошките изрази од еден јазик може да имаат целосен еквивалент во другиот јазик, делумен еквивалент или пак еквивалент воопшто да не постои.

Анализирајќи го корпусот можевме да ги забележиме следниве случаи:

1. Постоење на целосна еквиваленција

За целосни еквиваленти ги сметаме изразите кои во својот состав содржат броеви (исти или различни) во трите јазици и кои имаат исто значење. Што се однесува до редоследот на елементите во изразите напомуваме дека може да биде ист или различен. Во следниве примери се забележува целосна формална и семантичка еквиваленција во сите три јазици.

француски	македонски	српски	значење	коментар
(Etre) <i>Numéro un</i>	(Да се биде) <i>Број еден</i>	(Бијџи) <i>Број један</i>	Најдобар, шампион; ас,	Формалната структура во трите јазици е идентична, како и семантичката вредност.
<i>Un pour tous, tous pour un.</i>	<i>Сиџе за еден еден за сиџе.</i>	<i>Сви за једнож, један за све.</i>	Заедништво, солидарност,	Од аспект на формата еквиваленцијата е целосна, со исклучок на редоследот на составните елементи. Значењето е исто.
(C'est) <i>une goutte (d'eau) dans la mer.</i>	(То је само) <i>една кайка во морейџо.</i>	(Тоа е само) <i>једна кай у мору.</i>	Незначително; без последици;	Формалната структура во трите јазици е идентична, како и семантичката вредност; бројот еден упатува на мала количина.
(Ne faire) <i>ni un ni deux.</i>	<i>Ни едно ни две. Ни џеџи ни шесџи.</i>	<i>Ни две ни џри; (џу нема) ни џеџи ни шесџи;</i>	Се решава веднаш, без колебање.	Броевите се присутни во трите јазици но се различни, (во францускиот :еден и два, во македонскиот : еден, два, но и варијанта со: пет, шест, а во српскиот: два, три, пет и шест. <i>Ни џеџи ни шесџи</i> исто така упатува на мала количина како и еден и два. Формална структура е идентична : НИ...НИ во сите три јазици, како и семантичката вредност.

<i>À deux (trois) pas.</i>	<i>На два, ѓири чекора.</i>	<i>На два, ѓири корака.</i>	Блиску.	Станува збор за целосни еквиваленти, како од аспектот на формата така и од аспектот на значењето. Бројот ДВА (три) означува мала количина во сите три јазици.
<i>Jamais deux sans trois.</i>	<i>Никогааш два без ѓири.</i>	<i>Никад два без ѓири.</i>	Нешто што се случува два пати ќе се случи и трет пат. Нештата се повторуваат.	Фразеолошките изрази во трите јазици се со иста форма и значење.
<i>(Re)partir de zéro.</i>	<i>Трџнува/Почнува од нула.</i>	<i>Почиње од нуле.</i>	(Повторно) Почнува од почеток.	Фразеолошките изрази во трите јазици се со иста форма и значење.
<i>Entre quatre murs</i>	<i>Меѓу четѓири суга.</i>	<i>Измеѓу четѓири зига.</i>	Затворен, по своја волја или не, дома или во затвор.	Постои целосна формална и семантичка еквиваленција во изразите во трите јазици.
<i>Entre quatre-z-yeux. (En tête à tête)</i>	<i>Во четѓири очи.</i>	<i>У четѓири ока.</i>	Насамо. Без присуство на други лица.	Постои целосна формална и семантичка еквиваленција во изразите во трите јазици.
<i>Entre deux feux.</i>	<i>(Се наоѓа) меѓу два огња.</i>	<i>Измеѓу две ваѓре.</i>	Се наоѓа меѓу две опасности, две закани и сл.	Фразеолошките изрази во трите јазици се со иста форма и значење.
<i>Etre assis entre deux chaises.</i>	<i>Седи на две сѓолиѓа.</i>	<i>Седи на две сѓолице.</i>	Се наоѓа во деликатна ситуација; не може да се одлучи Неодлучен.	Фразеолошките изрази во трите јазици се со иста форма и значење, единствената разлика е во предлогот: <i>entre</i> во франц (со значење <i>йомеѓу</i>) и

				<i>на</i> во мак. и срп. јазик.
<i>Tuer deux touches d'un coup.</i>	<i>(Теџа) со еден удар две муви.</i>	<i>Једним ударцем (убиџи) две муве.</i>	Со еден потег, со едно средство се постигнуваат два или повеќе резултати.	Од аспект на формата еквиваленција е целосна, со исклучок на редоследот на составните елементи. Значењето е исто.
<i>(Tuer) d'une balle deux lièvres.</i>	<i>Теџа со еден куришум два зајака.</i>	<i>Једним мейџком два зеца.</i>	Со еден потег, со едно средство се постигнуваат два или повеќе резултати.	Фразеолошките изрази во трите јазици се со иста форма и значење.
<i>Tourner sept fois sa langue dans sa bouche (avant de parler).</i>	<i>Брои го гесеџ (џрег да каже нешџо).</i>	<i>Број го гесеџ.</i>	Треба да се размисли пред да се зборува.	Семантиката е идентична. Формалната структура е сосема различна, во трите изрази има број но различен: бројот <i>сегум</i> во францускиот и бројот <i>гесеџ</i> во македонскиот и српскиот јазик. Глаголот исто така е различен, <i>врџи</i> во францускиот израз, <i>брои</i> во мак. и срп. Јазик. Буквалниот превод на фр.израз би бил * <i>Сегум џаџи џо врџи јазикоиџ во усџаџа (џрег да џрозбору).</i>
<i>Avoir deux mots à dire.</i>	<i>Кажува два збора.</i>	<i>Казаџи две, џри речи.</i>	Зборува кратко време. Има нешто важно да каже некому.	Бројот два се јавува во сите изрази. Изразот има двојно значење, некој сака накратко да

				земе збор, но може да значи и дека некој нешто битно сака да каже некому.

2. Постојење на делумна еквиваленција

Голем број фразеолошки изрази во францускиот јазик кои во својот состав имаат некој број, немаат целосни туку само делумни еквиваленти како во македонскиот така и во српскиот јазик. За делумни еквиваленти ги сметаме изразите кои што во францускиот јазик содржат број, имаат семантички еквивалент во македонскиот и во српскиот јазик, но имаат различна формална структура и не содржат број.

француски	македонски	српски	значење	коментар
<i>En un clin d'œil</i>	<i>Додека га ѿрејнеш.</i>	<i>У ѿрен ока.</i>	Многу брзо.	Бројот <i>un</i> од француската фразема не се јавува во преводните еквиваленти во другите два јазика. Структурата е исто така различна. Но значењето е идентично. Српскиот израз е од формален аспект сличен со францускиот.
<i>En cinq sec.</i>	<i>Дури га ѿрејнеш.</i>	<i>Док ѿрејнеш. За час.</i>	Брзо и ефикасно.	Семантиката е идентична, структурата е различна.
<i>Se ressembler comme deux gouttes d'eau</i>	<i>Личај како јајце на јајце</i>	<i>Личијѝ као јаје јајејѝу. (Личијѝ као зеџ зеџу.)</i>	Многу си личат, еднакви се, не се разликуваат;	Францускиот фразеолошки израз го содржи бројот <i>два (deux)</i> што не е случај во македонскиот и српскиот

				еквивалент, кои од друга страна се целосни еквиваленти, од семантички и формален аспект. Од семантички аспект изразите се еквивалентни.
<i>Ne pas arriver (avoir du mal) à joindre les deux bouts.</i>	<i>Одвај врзува крај со крај Живее од први до први.</i>	<i>Једва саставаља крај с крајем.</i>	Има недоволни приходи (парични средства) за секојдневните потреби.	Бројот <i>deux</i> од француската фразема не се јавува во преводните еквиваленти во другите два јазика. Структурата е слична, во трите примери но значењето е идентично
<i>Un zūro en chiffre</i>	<i>Никој и нишшо.</i>	<i>Нико и нишша.</i>	Означува човек кој што нема некои квалитети; безначаен;	Францускиот фразеолошки израз содржи број нула, што не е случај со преводните еквиваленти кои немаат број во својот состав. Негативната конотација на првиот елемент е зајакната со вториот елемент
<i>Avoir la boule à zéro</i>	<i>Појсстрижен на нула. Има нуларица.</i>	<i>(Ошишан) на нуларицу.</i>	Многу кратко потстрижен. Има многу кратко потстрижена коса или потполно е келав.	Метафоричната слика е видлива во изразот во францускиот јазик. Формална структура во

				францускиот израз е различна од македонскиот и покрај тоа што во двата примери фигурира бројот нула.
<i>Il s'en faut d'un cheveu.</i>	За влакно.	За глаку.	Недостига малку за да се реализира, исполни, случи нешто.	Семантиката е идентична, структурата е различна, нема број 1.
<i>Ne tenir qu'à un fil.</i>	(Животој му) виси на конец	Висити о концу. Живот му виси о концу.	Многу сериозна здравствена состојба.	Семантиката е идентична, структурата е различна, нема број 1.
<i>Avoir les deux pieds sur terre.</i>	Свои цврсто на земја. Се сиушти на земја.	Чврсто сјајати на земји. Сиуштијати се на земљу.	Да се биде стабилен, реален	Семантиката е идентична, структурата е различна, нема број два во македонскиот и во српскиот израз. Зборот земја е присутен во трите изрази.
<i>Couper (un cheveu) les cheveux en quatre.</i>	Цеи влакно.	Цеидлачитии.	Оди до најситни детали. Ситничав.	Семантиката е идентична. Формалната структура е различна, бројот 4 фигурира само во изразот на француски јазик. Во српскиот јазик од изразот <i>цеиа глаку</i> настанал еден збор : <i>цепидлачити..</i>
<i>Dormir sur ses deux oreilles</i>	Сије како бебе. Сије како бањано геје.	Сијава на ушима. Сијава као йой.	Спије со длабок сон, мирно спије.	Францускиот израз има повеќе семантички

	<i>Сѝие како ѝоѝ. Сѝие како заклан.</i>	<i>Сѝава као заклан.</i>		еквиваленти во мак. и срп. јазик. Формална структура е различна. Најблизок по форма е српскиот израз <i>Сѝаваѝи на уѝима.</i>
<i>C'est clair (évident) comme deux et deux font quatre.</i>	<i>Јасно како бел ген.</i>	<i>Јасно као дан</i>	Многу јасно, недискутабилно.	Семантиката е идентична, формалната структура е различна.
<i>Etre haut comme trois pommes.</i>	<i>Пега човек.</i>	<i>Висок е меѝар и жилеѝ.</i>	Малечко (Кога се зборува за дете) Низок човек.	Семантиката е идентична, формалната структура е различна.
<i>Etre à deux doigts de réussir</i>	На чекор до успехот.	На корак до успеха.	Блиску до успехот	Семантиката е идентична, формалната структура е различна
<i>La semaine des quatre jeudis.</i>	<i>Коѝа на врба ке роди ѝрозје. На куклов (куков) ген.</i>	<i>Каг на врби роди ѝрозје. Мало суѝра. На куково леѝо.</i>	Никогаш.	Семантиката е идентична, формалната структура е сосема различна
<i>Donnez-lui un pied, il en prendra quatre.</i>	<i>Му дава ѝрсѝ ѝој зема цела рака.</i>	<i>Даш му ѝрсѝ, а он ѝи узме целу шаку.</i>	Кога некој ја злоупотребува добрината или слободата што му е дадена.	Семантиката е идентична, формалната структура е сосема различна
<i>Quatre à quatre.</i>	<i>На враѝ на нос.</i>	<i>На враѝ на нос.</i>	Многу брзо, четвороношке.	Семантиката е идентична, формалната структура е сосема различна
<i>Voir trente-six chandelles.</i>	<i>Ги вѝде сѝѝе свезгу.</i>	<i>Вѝгео је све звезде.</i>	Се зашеметува паѓајќи или добивајќи силен	Семантиката е идентична, формалната

			удар.	структура е сосема различна

3. Непостоење на формален еквивалент

Во подолната табела се поместени француски фразеолошки изрази кои во својот состав имаат број кој пак отсуствува од македонските и српските хомолози кај кои се забележува различна јазична реализација. Во табелата е дадено значењето на тие изрази како и буквален превод на изразот со цел читателот што не го познава францускиот јазик да може да ја разбере метафорична слика на изразот.

Француски	македонски	Српски	значење	Коментар/буквален превод
<i>Etre tiré à quatre épingles.</i>	/	/	Дотеран, убаво облечен.	*Развлечен на четири шпенадли.
<i>Chercher midi à quatorze heures.</i>	/	/	Комплицира беспотребно нешто што е едноставно.	*Бара пладне во 14 часот.
<i>Faire les cent pas.</i>	/	/	Се движи напред- назад нестрпливо или нервозно чекајќи нешто или некого.	*Прави сто чекори.
<i>Avoir un poil dans la main</i>	/	/	Многу мрзлив.	*Има влакно на дланката.
<i>Avoir un cheveu sur la langue.</i>	/	/	Шушка кога зборува.	*Има влакно на јазикот.
<i>Courir deux lièvres à la fois.</i>	/	/	Тежнее во исто време да достигне две цели.	*Брка два зајака во исто време.
<i>(Avoir)(Chercher) un mouton à cinq pattes.</i>	/	/	(Бара) Нешто што ретко или тешко се сретнува, или не постои. Редок предмет или	*Има (бара) овца со пет шепи.

			особа;	
<i>Brûler la chandelle par les deux bouts.</i>	/	/	Многу троши, расипа. Живее без да штеди ни пари ни здравје.	*Ја гори свеќата од двете страни.
<i>C'est un sot en trois lettres</i>	/	/	Многу глупав.	*Тој е глуп во три букви (с-о-т)
<i>Ne dormir que d'un oeil.</i>	/	/	Полубуден, подготвен да стане на најмал шум.	*Спие само на едно око.
<i>En deux temps trois mouvements</i>	/	/	Многу брзо.	*Во два времена три движења.
<i>En deux (trois) coups de cuillère à pot</i>	/	/	Брзо и ефикасно.	*За два (три) удара со лажица во чинија.
<i>Couper la poire en deux.</i>	/	/	Наоѓа компромис да задоволи два противника.	*Сече круша на два дела.
<i>Etre à deux doigts de la mort</i>	/	/	Блиску до смртта.	*Да се биде на два прста од смртта.
<i>Faire feu des quatre fers. Faire feu des quatre pieds.</i>	/	/	Прави се што е во негова можност да успее. Работи со сета сила.	*Прави огин со четири железа. *Прави огин со четири нозе.
<i>Se mettre en quatre.</i>	/	/	Многу се труди; настојува со сите сили.	*Се става на четири.
<i>Dire à quelqu'un ses quatre vérités.</i>	/	/	Кажува в лице некому што мисли за него.	*Кажува некому неговите четири вистини.
<i>(Ils sont) comme les cinq doigts de la main</i>	/	/	Многу се приврзани, соединети; Многу се блиски.	*Тие се како петте прсти на раката.

По извршената анализа на некои од фразеолошките изрази кои во својот состав содржат бровеи во францускиот, во македонскиот и во српскиот јазик, може да се заклучи дека постојат сличности во трите јазици, а особено во македонскиот и српскиот јазик. Меѓутоа, постојат и многу разлики кои може да претставуваат тешкотија или проблем при изучување на другиот јазик. Токму затоа сметаме дека се потребни проучувања на ова поле и изработка на фразеолошки двојазични и повеќејазични речници. Потребно е и вклучување на фразеолошките изрази во секојдневната настава по странските јазици, преку интересни вежби и активности коишто би придонеле не само за продлабочување на јазичните содржини туку и за развивање на интеркултурна компетенција на учениците.

Во овој труд обработивме само еден мал дел од фразеолошките изрази од трите јазици кои што во свој состав содржат бровеи. Намера ни е во иднина да ја прошириме анализата и на други фразеолошки изрази и да предложиме конкретни активности применливи на час по француски јазик.

ЛИТЕРАТУРА:

- Dražković, V., *Francusko-srpskohrvatski frazeološki rečnik - sa poslovicama*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1990.
- Велјановска, К., *Фразеолошкиите изрази во македонскиот јазик (со посебен осврт на соматските фразеологија)*, Филолошки факултет, Скопје, 2006.
- Милосављевиќ Б., *Српско-француски речник идиома и изрази*, Завод за учебнике, Београд, 2008.
- Никодиновска, Р., “Квантитативни фразеолошки изрази во италијанскиот и во македонскиот јазик”, *Годишен Зборник на Филолошкиот факултет “Блаже Конески”*, Скопје, книга 23, 1997, стр. 169-173.
- Никодиновска, Р., *Настава на италијанска фразеологија*, Филолошки факултет “Б. Конески“ Скопје, 2009.
- Dictionnaire de proverbes et dictons*, Les usuels du Robert, Paris, 1989.
- Dictionnaire des expressions et locutions*, Les usuels du Robert, Paris, 1989.
- Grand Larousse encyclopédique*, Librairie Larousse, Paris, 1960.

Mira TRAJKOVA

ABOUT SOME FRENCH PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS
THAT CONTAIN NUMBERS AND THEIR EQUIVALENTS
IN THE MACEDONIAN AND SERBIAN LANGUAGE

(Abstract)

Phraseological expressions represent steady lexical unit consisting of at least two words that have a unique meaning. Phrasal expressions represent one of the essential content of language teaching, especially at the advanced level. They often represent a problem but also a challenge for the students. The subject of our interest in this article is the analysis of formal and semantic structures of French phrasal expressions that contain numbers and their equivalents in Macedonian and Serbian language. As corpus for analysis, phraseological dictionaries of the mentioned languages was used.

Key words: phraseological expression, number, equivalent, intercultural competence, French, Serbian, Macedonian

Радица НИКОДИНОВСКА

БЕЛАТА БОЈА ВО ИТАЛИЈАНСКИТЕ И ВО МАКЕДОНСКИТЕ ФРАЗЕОЛОШКИ ИЗРАЗИ

Клучни зборови: контрастивна анализа, фразеолошки изрази, бело, изоморфизам, неизоморфна хомологија

Ако се тргне од аспект на културен релативизам, карактеристичен за секој јазик, би преовладеала претпоставката дека секој систем го претставува на свој специфичен начин универзумот на боите, односно дека секој јазик има посебен начин на претставување и на перцептирање на хромонимите.

Лингвистите Берлин и Кеј (Berlin e Kay) во *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* (1969)¹ докажуваат дека термините што најголем дел од јазиците ги користат за да ги означат боите, можат да се подведат под 11 основни категории: бела, црна, црвена, зелена, жолта, сина, виолетаова, розова, портокалова, кафена и сива. И италијанскиот и македонскиот јазик ја споделуваат таа основна хроматска гама но, тоа не значи дека во многу јазици не постојат и други термини кои се употребуваат за да означат различни комбинации и тонови на основните бои. Како и да е, асиметријата во хроматската гама во различните јазици повлекува други асиметрии на синтагматски, семантички и културен план во широка смисла на терминот.

Називите на боите можат во себе да носат и семи кои можат да се откријат само преку употребата и преку познавањето на културата. Токму затоа е неопходно да се направи комплексна анализа, која ќе ги расветли сите карактеристики на јазичниот знак: симболиката, структурата, употребата во одредени контексти, врската со историјата. Анализата на јазичните реализации на хромонимите мора да се потпре на ономасиологијата и семасиологијата, неопходни за секоја меѓујазична споредба.

Целта на овој труд е да се направи споредба на италијанските и македонските фразеолошки изрази кои во себе го содржат хромонимот „бело“, што ќе овозможи да се откријат аналогиите и разликите во двата јазични системи.

¹ *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* (1969) Brent Berlin e Paul Kay.

Истражувањето е вршено на италијански и македонски толковни и фразеолошки речници за кои сметаме дека се најсоодветни од аспект на лексички и етносемантички опис. Исто така, во корпусот се земени во предвид и некои понови изрази кои се дел од секојдневниот живот како и изрази извлечени од електронски изданија на весници.

Класификацијата на фразеолошките изрази е вршена врз основа на категоријата *изоморфизам* и *нейосџоење на изоморфизам*. Го сметаме изоморфен оној израз кој во себе го содржи називот на бојата (бела).

Во случаи на различни реализации во двата јазика односно непостоење на изоморфизам го користиме терминот *неизоморфна хомолоџија*.

Во првата табела се поместени фразеолошките изрази кои во рамките на нивната синтагма ја содржат белата боја во двата јазика што ги споредуваме и во кои елементите, како од содржински така и од формален аспект, претставуваат *изоморфни изрази*. Во оваа табела анализата се движи од италијанскиот кон македонскиот јазик. Во третата колона од табелата е поместено значењето на изразите.

Изоморфни фразеолошки изрази

BIANCO	БЕЛО	ЗНАЧЕЊЕ
<i>Luce bianca</i>	Бела светлина	Боја која ги содржи сите видливи фреквенции
<i>Pane bianco</i>	Бел леб	Симбол на богатство, на општествен статус
<i>Bandiera bianca</i>	Бело знаме	Знак за предавање/ Примирје/ Пораз/ Потчинување
<i>Suono bianco</i>	Бел звук	Звук кој ги содржи сите звучни фреквенции / монотон звук
<i>Libro bianco</i>	Бела книга	Збир на документи, сведоштва и сл. објавени од дипломатски претставништва, јавни установи, здруженија со цел да им го предочи на јавното мнение проблеми од општ интерес.
<i>Vedova bianca</i>	Бела вдовица	Жена чиј маж е отсутен долго време (жена на печалбар, на затвореник)
<i>I camici bianchi</i>	Бели манџили	Медицински персонал
<i>Notte bianca</i>	Бела ноќ	Организирање на разни културни иницијативи кои траат цела ноќ
<i>Notti bianche</i>	Бели ноќи	Поларни ноќи
<i>Magia bianca</i>	Бела маџија	Маџија која делува во хармонија

		со надприродните и паранормалните сили
<i>Bianco come il gesso, come il latte; come la neve</i>	<i>Бел како креда; како млеко; како снеж</i>	Бел/ без дамки
<i>Sciopero bianco</i>	<i>Бел шџрајк</i>	Штрајк на работно место со некавалитетно работење
<i>Morte bianca /morti bianche</i>	<i>Бела смрт</i>	1. Смрт од студ 2. Смрт од прекумерна доза на дрога (од хероин) 3. Несреќа со смртни последици на работно место (ит.)
<i>Musica bianca</i>	<i>Бела музика</i>	Американска фолк музика на мали заедници на рудари во Америка, формирани во XVII и во XVIII век.
<i>Settimana bianca</i>	<i>Бела недела</i>	1. Неделата пред поклади (ит. и мак.) 2. Зимски одмор (ит.)
<i>Guardia bianca</i>	<i>Бела гарда</i>	Офицери во контрареволуционерната армија составена од националисти и монархисти
<i>Armate bianche</i>	<i>Бела армија</i>	Контрареволуционерната армија која се бори против Црвената армија на болшевиците во Руската граѓанска војна.
<i>Terrore bianco</i>	<i>Бел шерор</i>	Масакрот извршен во Франција од страна на монархистичките екстремисти во 1815 г.
<i>Fumata bianca</i>	<i>Бел чад</i>	1. Позитивен резултат од некој избор (папа, претседател и сл.) 2. Бел чад (физички изглед - мак.)
<i>Polvere bianca</i>	<i>Бел прашок</i>	Кокаин
<i>Cronaca bianca</i>	<i>Бела хроника</i>	Информации за настани со политичко-општествен карактер
<i>Consegnare il foglio in bianco</i>	<i>Доставува бел лист</i>	Доставува празен (ненапишан) лист
<i>Principe sul cavallo bianco</i>	<i>Принц на бел коњ</i>	Идеален маж
<i>Avere nero su bianco</i>	<i>Има црно на бело</i>	Има цврсти докази за нешто
<i>Essere bianco e rosso</i>	<i>Е црвен и бел</i>	Здрав

<i>(non) Distinguere il bianco dal nero</i> <i>(non-essere intelligente)</i>	<i>(не) Разликува црно од бело</i>	(Не) прави разлика/ (не) е глуп
<i>Prender il bianco per il nero</i>	<i>За белојто вели црно</i>	Прави голема грешка
<i>Far nero il bianco e bianco il nero</i>	<i>Црнојто го прави бело а белојто црно</i>	Ја искривува вистината
<i>Mettere nero su bianco</i>	<i>Става црно на бело</i>	Става на писмено/ Документ
<i>Oggi dire bianco e domani nero</i>	<i>Еднаш вели бело еднаш црно</i>	Е контрадикторен
<i>Fare del bianco nero</i>	<i>Црнојто го прави бело</i>	Прикажува нешто сосема спротивно од реалното
<i>fare i capelli bianchi</i>	<i>Му побелува косата</i>	1. Остарува 2. Побелува од грижи
<i>Bianco-nero</i>	<i>Црно-бело</i>	Дуализам

Од извршената квантитивна анализа утврдивме постоење на 33 изоморфни изрази во италијанскиот и во македонскиот јазик. На што се должи таа изоморфност? Се должи на фактот што најголемиот дел од изразите припаѓаат на интернационалната лексика и нивната употреба е врзана за означување на: ЧИСТОТА, ОПШТЕСТЕВЕН СТАТУС, РЕАКЦИОНЕРНОСТ, НЕУТРАЛИЗАЦИЈА НА НЕГАТИВНОТО, МУДРОСТ, ЕМОТИВНОСТ, ПОТЧИНЕТОСТ, СИГУРНОСТ, ИДЕАЛ, НЕГАТИВНИ КОНОТАЦИИ, ПОЗИТИВНИ КОНОТАЦИИ, ДУАЛНОСТ (во комбинација со црната боја) итн.

Она што може да се забележи кај одредени фразеолошки изрази е дека „кореспонденцијата“ понекогаш е ограничена. На пр. *Бел чаг* во македонскиот јазик е двосмислен израз бидејќи има две толкувања, кои пак во италијанскиот јазик се експлицитни: физички изглед *Fumo bianco* додека пак во изразот *Fumata bianca* има метафоричко значење (културно во смисол на историско). Примери за ограничена кореспонденција се и изразите *Settimana bianca* (*Бела недела*), каде италијанскиот израз се јавува и со значење на “Зимски одмор” и *Morte bianca* (*Бела смрт*) каде, покрај заедничките, го сретнуваме и значењето „несреќа со смртни последици на работно место“ кое отсуствува од македонскиот израз.

Во текот на анализата забележавме и постапка на неутрализација на негативното, на одредени ситуации или несреќи. Се чини дека белата боја има задача да го неутрализира ефектот од терминот кој би побудил чувство на прекор (Бела вдовица).

Забележан е еден случај на фразеолошки израз кај кој се јавуваат истите елементи но се со различен распоред во двата јазика (*Bianco e nero*/Црно-бело).

Во првата колона од втората табела се поместени италијански фразеолошки изрази кои во себе ја содржат белата боја додека втората колона ги содржи нивните семантички еквиваленти но со различна јазична реализација од формален аспект (отсуство на белата боја во синтагмата), кои можат да се подведат под категоријата *Неизоморфна хомологија*

Неизоморфна хомологија

Италијански фраз. изрази	Буквален превод на македонски	Значење
<i>Colletto bianco</i>	Бела крагња	Службеник
<i>Treno bianco</i>	Бел воз	Воз за пренесување на болни во светилиштето во Лурд (Франција)
<i>Notte in bianco</i>	Ноќ во бело	Бесона ноќ
<i>Auto bianca</i>	Бело возило	Такси
<i>Balena bianca</i>	Бел кит	Христијанска Демократија во '70 е '80 години во Италија
<i>Arma bianca</i>	Бело оружје	Ладно оружје
<i>Lupara bianca</i>	Бела пушка (лупара) —сицилијанска двоцевка со скратен кундак, користена од сицилијанската мафија	Убиство со целосно елиминирање на телото
<i>Partita in bianco / Risultato bianco</i>	Бел натпревар/ Бел резултат	Нерешен натпревар
<i>Cappello bianco</i>	Бела капа	Готвач
<i>Zone bianche</i>	Бели зони	Региони со изразена католичка моќ
<i>Acque bianche</i>	Бели води	Дождовница
<i>Leghe bianche</i>	Бели сојузи	Селански синдикати/ католички послушници
<i>Arte bianca</i>	Бела умешност	Пекарска умешност
<i>Avere la coscienza bianca</i>	Има бела совест	Чиста совест
<i>Essere bianco</i>	Е бел	Невин / чист
<i>I padri bianchi</i>	Бели отци	Африкански мисионери
<i>Voce bianca</i>	Бел глас	Детски глас
<i>Punto bianco</i>	Бела точка	Краткотрајно губење на свест
<i>Fiera del bianco</i>	Саем на бело	Распродажба на долна облека
<i>Sposarsi in bianco</i>	Се мажи во бело	Се венчава во црква/ со невестински фустан
<i>Sindacati bianchi/ cooperative bianche</i>	Бели синдикати/ Бели кооперации	Синдикати со христијанска инспирација
<i>Giornata bianca</i>	Бел ден	Поволен ден (среќен ден)

<i>Matrimonio bianco</i> (in)	Бел брак (во бело)	Неконсумиран брак/ без сексуален однос
<i>Olimpiadi bianche</i>	Бели Олимпијади	Зимски олимписки игри
<i>Telefoni bianchi</i>	Бели телефони	Италијански филмови од '30 год. кои третираат теми од високото општество
<i>Mosca bianca</i>	Бела мува	Бела врана/ ретка сврка
<i>Zone bianche</i>	Бели зони	Региони со силна католичка моќ (Венеција Фриули Џулија)
<i>Semestre bianco</i>	Бело шестмесечје	Последно шестмесечје од седумгодишното владеење на Претседателот на Републиката
<i>Dare carta bianca a qc</i>	Дава бела карта некому	Му остава одврзани раце; дава зелено светло
<i>Essere bianco per la paura</i>	Е бел од страв	Побледува од страв
<i>Guardare nel bianco degli occhi</i>	Го гледа во белото од очите	Гледа право в очи барајќи искрен одговор
<i>Mangiare in bianco</i>	Јаде во бело	Јаде незачинето и без сос
<i>Omicidio bianco</i>	Бело убиство	Смрт настапена при несреќа на работно место
<i>Mostrare la penna bianca</i>	Покажува бел пердув	Кукавички се однесува
<i>Andare in bianco</i>	Оди во бело	Не постигнува цел; нишани во празно; не успева во нешто што го посакува (најчесто сексуален однос)
<i>Mandare in bianco</i>	Испраќа во бело	Одбива сексуален однос
<i>Trattare con i guanti bianchi</i>	Третира некого со бели ракавици	Се однесува со почит кон некого
<i>Bianco come un cencio; bianco come uno straccio lavato</i>	Блед како платно; Блед како крпа	Уплашен/Болен
<i>Dare il bianco</i>	Дава бело	Обелува/ Варосува
<i>Correrci quanto dal bianco al nero</i>	Трча колку од белото до црното	Дијаметрално спротивни
<i>Lasciare degli spazi bianchi</i>	Остава бели места	Остава празни места
<i>Bianco come un morto</i>	Бел како мртовец	Блед како мртовец
<i>Segnare col carbone bianco</i>	Обележува со бел јаглен	Обележува со златни букви
<i>Di punto in bianco</i>	Од точка во бело	Изненадно

Од анализата можеме да констатираме непостоење на изоморфна хомологија кај 44 италијански фразеолошки изрази кои во себе ја содржат белата боја.

Белата боја во италијанските фразеолошки изрази се употребува за да означи: РЕАКЦИОНЕРНОСТ, НЕУСПЕХ, КУКАВИЧЛУК, СТРАВ, НЕГАТИВНО КОНОТИРАНИ ПОИМИ, ЕДНОСТАВНОСТ итн. За да се дојде до вистинското значење на некои италијански фразеолошки изрази неопходно е познавање на историските и општествените околности (Пр. Бели зони = Региони со изразена католичка моќ; Бели телефони = Италијански филмови од '30 год. кои третираат теми од високото општество; Бел кит = Партијата за Христијанска Демократија во '70 е '80 години во Италија итн.)

Исто така, може да се забележи кај дел од македонските хомолози појава на неутрализација на придавката што ја означува бојата : bianco (бел) /блед; bianco (бел) /златен итн.

За најголемиот број на италијански изрази кои во себе ја содржата белата боја се забележува целосно отсуство на изоморфизам во македонскиот јазик, во таквите случаи, македонскиот семантички хомолог е со различна јазична реализација (Покажува бел пердув/Кукавички се однесува). Во оние случаи каде што не постои хомологија на културно ниво, можен е само семасиолошки превод (Бели телефони/ Италијански филмови од '30 год. кои третираат теми од високото општество).

Некои италијански изрази имаат многу специфичен културен белег кој не се сретнува во македонскиот јазик. Таков е случајот со “omicidio bianco” кој всушност воопшто не се однесува на убиство туку на смрт која настапила при несреќа на работно место. Македонскиот кореспондент е помалку маркиран.

Интересно е да се забележи полето на употреба на „белата“ боја во одредени италијански изрази која посочува на одреден неуспех, непостигната цел, но сепак без негативно вреднување на појавата. Белата боја добива значење на настан кој не успева или кој не успеал односно кој не следи правила кога се работи за метафорично значење: бел штрајк, завршува во бело, бело убиство, без притоа да се изрази многу експлицитен суд.

Во многу италијански изрази од втората табела повторно се сретнавме со постапка на неутрализација на негативното. Признакот “бело“ е присутен во изрази со силен културолошки белег : Бел пекол, Бел штрајк, Бело оружје, Бели води итн.

Од анализата може да се заклучи дека разликите во двата споредени јазици се последица на историски, општествени, религиозни и други фактори кои односните култури не ги споделуваат.

Во првата колона од третата табела се поместени македонски фразеолошки изрази кои во себе ја содржат белата боја но кои немаат свои хомолози од формален аспект во италијанскиот јазик. Во втората

колона е поместен преводниот еквивалент на италијански јазик. Во анализата се поаѓа од македонскиот јазик.

Неизоморфна хомологија

Македонски фразеолошки изрази	Преводен еквивалент на италијански
Бела врана	Mosca bianca
Бел гавран	Mosca bianca
Бел вдовец	Lavoratore stagionale; Divorziato
На/по бела виделина.	1. Alla luce del giorno 2. In libertà
(Не) види бело видело/ бела виделина	1. (Non) avere una bella vita 2. (Non) uscire alla luce del giorno; 3. (Non) vivere vita degna di un uomo
На белиов век	In questa vita
Чува бели пари за црни дни	Risparmiare; mettere da parte i soldi per i giorni di avversità
Оди во бел свет	Andare lontano dal proprio paese per guadagnarsi per vivere
Среде бел ден	In pieno giorno/ davanti agli occhi di tutti
Гледа бело некого	Guardare qcn con l'espressione di non capire
До каде што е бело	Findove finisce il mondo (molto lontano)
Додека да обели (побелее) гавраиот	Per sempre
Бела глава	1. Vecchio 2. Saggio
Види свезди среде бел ден	Sentire forti dolori
Обелува образ	Fare bella figura/ Salvare la dignità/ Vincere/ottenere la rivincita
Со бел образ	Uomo onesto
(не) Излегува на бела виделина	(Non) uscire alla luce del giorno
Јасно како бел ден	Chiaro come la luce del giorno
Не гледа ни бела мачка пред очи	Non poter vedere niente (per stanchezza)
Остава бел во очите	Lasciar deluso qcn/anche con connotazione sessuale
Изнесува на бела виделина/ обелоденува	Davanti agli occhi di tutti

Бели стихови	Versi non rimati
Нема ни белки во очите	Non avere niente, essere povero in canna
Ветар го вее на бела кобила. Ветар го вее на бел коњ.	1. Si occupa di cose inutili 2. Non e' serio, sventato

Во последната табела се поместени 24 македонски фразеолошки изрази кои во себе ја содржат белата боја и кои немаат изоморфни еквиваленти во италијанскиот јазик. Во однос на семантиката можат да се подведат под следниве концепти: ЧЕСНОСТ, ЧИСТОТА, ЧЕСТ, МУДРОСТ, ЈАСНОСТ, ОЧИГЛЕДНОСТ но и ПОРАЗ, НЕУСПЕХ, СИРОМАШТИЈА, ТЕШКОТИЈА итн. Нивните преводни еквиваленти во италијанскиот јазик се со различна јазична реализација, претставуваат експлицитни парафрази или изрази во кои не се сретнува белата боја.

Од квантитативната анализа може да се заклучи дека постојат 33 италијански фразеолошки изрази кои имаат свои изоморфни кореспонденти во македонскиот јазик (како од формален така и од семантички аспект), додека кај вкупно 68 фразеолошки изрази од кои 44 италијански и 24 македонски е присутна неизоморфна хомологија. Тоа ни дава за право да заклучиме дека и покрај географската блискост и бројните контакти меѓу двата народа преовладуваат разликите меѓу двете култури, односно дека во одредени аспекти (историски, општествени, религиски итн.) тие следеле различни патишта. Универзалните вредности и знаења што ги поврзуваат двата народи се изразени преку фразеолошките изрази кои припаѓаат на интернационалната лексика а во македонскиот јазик се огледаат во калките.

Сепак, она што е важно да се истакне и што произлегува од анализата на италијанските и македонските фразеолошки изрази кои во себе ја содржат белата боја, е дека тие се вкоренети во нашето секојдневие а тоа се должи на изразеното присуство на афективни и социокултурни конотации кои се од голема важност за запознавање на културата и на менталитетот на една нација.

ЛИТЕРАТУРА:

- Berlin, B. & Kay, P. 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley, University of California Press
- De Mauro, T. 1982. *Minisemantica*, Roma-Bari, Laterza
- Devoto, G. & Oli, G. C. 1994. *Dizionario della lingua italiana*, Milano, Garzanti, (CD-Rom).
- Quartu, B. M. 2000. *Dizionario dei modi di dire della lingua italiana*, Edizione Mondolibri S.p.a., Rizzoli
- Lapucci, C. 1984. *Modi di dire della lingua italiana*, Milano, A.Vallardi

Grande dizionario italiano dell'uso, (red. Tullio de Mauro). 1999. Torino.

UTET

Sapir, E. 1921. *Language*. New York, Harcourt, Brace & World (tr. it. *Il linguaggio*. Torino: Einaudi, 1969).

Whorf, B. L. 1956. *Language, Thought and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, Mass.: MIT Press. (tr. it. *Linguaggio, pensiero e realtà*. Torino: Boringhieri, 1970).

Димитровски, Т. Ширилов, Т. 2003. *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, Том први А-Ј*, Скопје, Огледало

Мургоски, З. 1993. *Англиско-македонски речник на идиоми*, Матица македонска, Скопје

Пеев, К., 1988. Фразеолошки речник, in *Кукушки речник, книга II*, Скопје, НИО „Студентски збор“.

Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања), (редактор : Б. Конески, составувачи : Т. Димитровски, Б. Корубин, Т. Стаматоски), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, Том I-III, 1961-66.

Толковен речник на македонскиот јазик, (редактор: К. Конески), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Том I, 2003.

Radica NIKODINOVSKA

LA COULEUR BLANCHE DANS LES EXPRESSIONS PHRASEOLOGIQUES ITALIENNES ET MACEDONIENNES

(Résumé)

Dans ce travail nous nous occupons des expressions phraséologiques italiennes et macédoniennes qui contiennent la couleur “blanche”. L’analyse nous permet de découvrir les analogies et les différences dans les systèmes respectifs. La classification des expressions phraséologiques est faite sur la base des catégories suivantes: isomorphisme et homologie non isomorphique.

Mots clés: analyse contrastive, expressions phraséologiques, blanc, isomorphisme, homologie non isomorphe

Емина АВДИЌ

УЧЕБНИКОТ КАКО КЛУЧЕН ФАКТОР ВО НАСТАВАТА ПО ГЕРМАНСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК

Клучни зборови: универзалистички учебници; учебникот како таен наставен план; критика на учебници; интеркултурен пристап; културолошки содржини; граматичка, лексичка и тематска прогресија; методско-дидактичка концепција.

Критичката анализа на учебниците по германски како странски јазик, кои се користат во нашето основно и средно образование, претставува мошне важен дидактички аспект, со оглед на централната улога што тие ја заземаат во наставниот процес. На овој важен факт укажува и Нојнер (Neuner, 1998:230), кој констатира дека „учебникот го детерминира наставниот процес како ниеден друг фактор“. За многу наставници тој претставува дури и еден вид „таен наставен план“ (Neuner, 1998:231), затоа што практичарите повеќе се ориентираат според содржините, целите и методите на учебникот отколку според оние предвидени со наставната програма.

Учебниците не претставуваат само важен педагошки и дидактички материјал за усвојување на знаења и постигнување на наставните цели, туку во нив „се отсликани наставниот план, методската ориентација, наставните содржини, а делумно и предвидените работни форми“ (Neuner/Hunfeld, 1993:16). Поради оваа важна улога на учебникот, поимите *учебник* и *метода* понекогаш се користат како синоними. (Во францускиот јазик, на пример, со *méthode* се означуваат и учебникот и наставната метода.)

Со оглед на централната улога што ја заземаат учебниците во наставниот процес, на нивниот избор треба да му се посвети особено големо внимание. Начелно, секоја земја ги има следниве три можности како да дојде до квалитетни учебници за наставата по странски јазик: конципирање сопствени, специфични учебници од домашни авторски тимови и нивно публикување во домашни издавачки куќи, адаптирање на странски учебници или директно увезување на интернационални, универзалистички учебници.

1. Хронолошки осврт на употребата на учебници по германски јазик во македонскиот образовен систем

Во Република Македонија, учебниците и дополнителната педагошка литература, по правило, се изработуваат во согласност со наставните планови и програми и концепцијата за учебници, а се вреднуваат, избираат и одобруваат во посебна постапка и методологија за вреднување учебници од страна на Министерството за образование и наука. За разлика од сите останати наставни предмети, за наставата по странски јазици е карактеристично што домашните издавачки куќи не нудат сопствени учебници или дидактички пакети (учебник, работни материјали на различно ниво на сложеност за учениците, информативни и интерактивни компакт-дискови, работни и нагледни материјали, прирачници за учениците и за наставниците и друга помошна литература). Актуелната состојба во наставата по англиски, француски и германски како најзастапени странски јазици се карактеризира со една невообичаена практика на директно преземање и користење увозни учебници од соодветните земји, чиј јазик се изучува.

Користењето на учебници во наставата по германски јазик во Македонија, начелно, хронолошки може да се подели во следниве три фази: фазата на директно преземање учебници од автори од поранешните југословенски републики (I), фазата на адаптирање учебници од српски издавачки куќи (II) и фазата на директно преземање учебници издадени во СР Германија (III).

Во првата фаза (од повоениот период до осамостојувањето на Македонија) директно се преземаат учебници од соседните југословенски републики, пред сè, од издавачки куќи од Хрватска, од Словенија или од Србија. За реализација на наставната програма по германски јазик, вакви учебници заедно со касети и работни книги, на пример, *Überlege, und sage es auf Deutsch* (Marčetić/Žmegač, 1986) за почетна настава и *Kontaktsprache Deutsch* (Kern-Frančetić/Häusler, 1996) за продолжителна настава се користат директно, без адаптација или усогласување со интересите, предзнаењата и потребите на македонските ученици. Освен тоа, во нив недостасува и важниот контрастивен аспект, т.е. не се земаат предвид ниту интерференцијата на морфолошко, синтаксичко и семантичко рамниште, ниту, пак, разликите во социокултурата.

Хрватскиот учебник *Überlege, und sage es auf Deutsch* се користи во почетната настава во средното образование сè до 1995 год. Според неговата концепција, тој спаѓа во генерацијата учебници на аудиолингвалната метода, но содржи и елементи на граматичко-преводната метода. Текстовите не се автентични, туку синтетски и 'правени' од авторите со цел да се воведат определена граматичка структура. Граматичката прогресија е силно изразена и структурирана според принципите на граматичко-преводната метода, т.е. со објаснување на српско-хрватски метајазик и

дедуктивно воведување нови структури. На тој начин на учениците треба да им се олесни сфаќањето на јазичните структури, а парадигмите и објаснувањата воедно претставуваат подготовка за служење со граматиката на германскиот јазик (Marčetić/Žmegač, 1986:152). Граматичките структури не се ставени во конкретна комуникациска рамка, туку претставуваат цел за себе, што лесно може да се согледа од поместените вежби, кои главно се од затворен и репродуктивен тип и не содржат никаков креативен потенцијал. Од учениците главно се бара да ги дополнат соодветните граматички структури во текст со празнини, да трансформираат реченици од сегашно во идно или минато време, од актив во пасив, од индикатив во конјунктив и др. На крајот од секоја тематска целина се поместени и вежби за превод од српско-хрватски на германски јазик како форма за проверка на знаењата на учениците, т.е. на успешното совладување на новите граматички структури. Овој тип вежби, на кои секогаш им претходи упатството на авторите: „Преведи!“, потекнува од арсеналот на граматичко-преводната метода, која првично е развиена за наставата по латински и старогрчки јазик. Се сметало дека ученикот што успешно може да преведува реченици од еден во друг јазик покажува дека го владее странскиот јазик. Ова сфаќање можеби е точно за мртвите јазици, но во наставата по модерни странски јазици е одамна надминато.

Поради анахроните концепции на учебниците од овој вид (комбинација на граматичко-преводната и аудиовизуелната метода), несоодветно и широкодефинирана општа цел (воведување на учениците во современиот германски јазик), недостиг од културолошки теми и користење на српско-хрватскиот метајазик, од една страна, и потребите на македонските ученици во новонастанатите општествено-политички и образовни рамковни услови, во втората половина од 90-тите години се напушта традицијата на нивно користење во нашиот образовен систем.

По осамостојувањето на Република Македонија, поради недостиг од домашни учебници, во втората фаза (од втората половина на деведесеттите години до почетокот на новиот милениум) се востановува нова практика на преведување и на адаптирање на учебници издадени во соседна Србија. На пример, за наставата во средно образование за потребите на македонските ученици бил прилагоден учебникот *Германски јазик за гимназии и угоспийнелско-шурисийичка сйрука* (втор странски јазик – прва година учење) од српскиот автор Филиповиќ (Филиповиќ, 1995). И учебниците за основно образование за почетна настава од V до VIII одделение претставуваат адаптација на четирите тома *Viel Spaß, Viel Freude, Viel Glück* и *Viel Erfolg* на учебникот на српската авторка Мразовиќ (Мразовиќ, 1996).

Концепцијата на двата учебника не може да се подведе под ниту една метода, туку може да се карактеризира како еден вид комбинирана метода што содржи елементи на граматичко-преводната метода, на аудиовизуелната метода и на комуникативниот пристап. Јасно е изразена грама-

тичката прогресија околу чија оска се поместени лексичката и тематската прогресија. Адаптацијата на двата учебника вклучува превод на поимникот со новата лексика од германски на македонски јазик, превод на упатствата за ученикот за решавање на задачите, како и прилагодување на некои текстови кон македонската реалност. Така, на пример, во текстот „Familie Popovski zieht um“ се опишува секојдневието на едно типично македонско семејство.

Меѓутоа, и покрај овој амбициозен обид за прилагодување на двата српски учебника кон потребите на македонските ученици, тие сепак сè уште се многу далеку од усогласеност со барањата на македонските корисници и темелна промена на нивната основна концепцијата. На пример, на ниво на лексиката воопшто не се вклучени бројните германизми што се употребуваат во македонскиот јазик и се сметаат за важни јазични мостови. Во однос на правилниот изговор нема вежби за систематско усвојување на долгите вокали и умлаутите, кои се карактеристични за германскиот јазик, а во македонскиот не постојат. Истото важи и за рамништето на морфологијата, синтаксата и семантиката, каде што недостасуваат значајни контрастивни аспекти на германскиот и на македонскиот јазик.

Оваа практика на директно преземање или адаптирање на учебници од регионот била напуштена кон крајот на 90-тите години, по укинувањето на монополите во учебникарството и воведување плурализам и во оваа област. На тој начин на наставниците во РМ за првпат им се дозволува слободен избор помеѓу повеќе понудени учебници со различни методско-дидактички концепции. Овој развој во првите години од 21 век резултира со востановување нова практика на директно увезување учебници од реномирани германски издавачки куќи. Во оваа трета фаза, во македонските училишта се користат автентични германски учебници, кои се преземаат директно, без каква било адаптација на потребите на македонските ученици. Во наставата по германски јазик во основното образование, на пример, се работи според германските учебници *Pingpong neu 1* и *Pingpong neu 2* (Kopp/Frölich, 2000/2001) од германската издавачка куќа Хубер. На ова место е интересно да се истакне дека и во наставата по англиски и по француски јазик во нашиот образовен систем се користи ваков вид универзални учебници од странски (британски и француски) издавачки куќи. На последиците на тенденцијата за увезување учебници по англиски јазик што се наменети за неодредена целна група, кои не можат да ги предвидат специфичните потреби, потенцијалните проблеми или предности од инвентарот на изворната култура на учениците, но и на нивната неусогласеност со наставните програми, укажува и Бабамова (Бабамова, 2003: 129-135).

Без намера да навлеземе во детална анализа на подлабоките причини за опишаната состојба на користење универзални учебници наменети за неодредена целна група, на ова место ќе ги наведеме само најзначајните аспекти на отсуството од учебникарството за целата област на

германски јазик кај нас. Прво, во Македонија сè уште не постои традицијата за конципирање учебници по германски како странски јазик. Второ, изработувањето на учебници и дидактички пакети е долгогодишна сложена и макотрпна работа, која бара голем ангажман и претставува скапа инвестиција, која за домашните издавачки куќи не е исплатлива со оглед на релативно малиот македонски пазар. Од гледна точка на издавачите, учебникот како и секој друг производ подлежи на пазарните правила на исплатливост, конкурентност и остварување добивка. И, трето, странските учебници често се фаворизираат поради модерниот дизајн, современата методско-дидактичка концепција, но и поради околноста што во земјите на своето потекло веќе ги исполниле високите барања што се поставуваат до стандардите за квалитет на еден модерен учебник.

Изнесеното упатува на заклучок дека универзалистичките учебници, какви што се користат во нашето основно и средно образование, не се сообразни со потребите на македонските ученици. Поради нивната монокултурна ориентација, тие не содржат теми и содржини со кои учениците би се поттикнале на рефлексивна за сопствената култура и онаа на земјите од германското јазично подрачје, која, пак, е предуслов за развивање интеркултурна компетенција. Од таа причина, во нашата земја во иднина ќе треба посериозно да се размисли за препораките на Советот на Европа, кој преку својот Центар за современи јазици во Грац, постојано укажува на потребата од развивање културноспецифични учебници од мешан тим автори.

2. Анализа на учебникот што се користи во основното образование

Анализата и критиката на учебници по германски јазик во научно-стручната дискусија кај нас сè уште е во фаза на зародиш¹, затоа што овој важен аспект досега не е расветлен во ниту едно посериозно научно истражување. Оваа околност, меѓу другото, се должи на еден вид децениска монополска позиција на одредени учебници и веројатно на консензус на филолозите во однос на целите и методите на наставата по германски јазик. Поради тој дефицит, на ова место не можеме да се повикаме на методско-дидактички фундирани анализи на учебниците по германски јазик, кои моментно се во употреба во основното и средното образование. Од тие причини, ќе се обидеме барем во основни црти да дадеме еден вид првична анализа на учебникот по германски јазик во основното образование *Pingpong neu. Dein Deutschbuch*.

¹ Елементи на критиката на учебници постои најчесто во форма на рецензии изготвени од комисији во МОН и на издавачките куќи, во кои се констатира дали учебникот соодветствува со наставниот план и програма.

Притоа тргнуваме од основното становиште дека учебникот зазема клучно место во наставата. Со оглед на неговата исклучително важна улога во наставниот процес, треба да се посвети посебно внимание на анализата и на изборот на соодветен учебник, како што во едно истражување докажува Квец (Quetz, 1976:20-28). Имено, две третини (до 82%) од времето на наставниот час се посветува на работа со учебникот. Истакнувајќи ја оваа доминација на учебникот, Квец заклучува: „Истражувањето покажува дека наставниците се ретко во состојба и подготвени да го зголемат просторот што е зададен во учебникот.“

При анализата на учебникот што се користи во нашето основно образование тргнуваме од становиштето дека за секоја анализа се потребни критериуми. Раководејќи се според фактот дека само со помош на јасно наведени критериуми може да се обезбеди релативна споредливост на резултатите, во нашата анализа под лупа ќе ги ставиме следниве аспекти: општи карактеристики, методско-дидактичка концепција, културолошки содржини и презентираната слика на земјите од германското јазично подрачје, како и интеркултурниот потенцијал на учебникот.

3.1. Општи карактеристики на учебникот за основно образование *Pingpong neu*.

Почнувајќи од учебната 2002/2003 г. во основното образование во РМ се користи увозниот учебник *Pingpong neu* (Kopp/Frölich, 2000/2001), на германската издавачка куќа Хубер, кој се состои од следниве компоненти:

Pingpong neu. Dein Deutschbuch 1 (2000)

Pingpong neu. Dein Deutschbuch 2 (2001)

Pingpong neu. Arbeitsbuch 1. (2000)

Pingpong neu. Arbeitsbuch 2. (2001)

Pingpong neu. Lehrerhandbuch 1. (2000)

Pingpong neu. Lehrerhandbuch 2. (2001)

Pingpong neu 1. Glossar Deutsch-Mazedonisch

Pingpong neu 2. Glossar Deutsch-Mazedonisch

Целната група на овој учебник се ученици на возраст од 12 до 17 години без предзнаења на германскиот јазик. Првиот том е конципиран за постигнување ниво на познавање на јазикот на A1, вториот на ниво A2 согласно со препораките на Заедничката европска рамка за јазици. Според авторите (Kopp/Frölich, 2001: 4-6), овој учебник ги исполнува барањата што се поставуваат до модерна, комуникативно ориентирана настава по странски јазик, затоа што систематски се усвојуваат четирите комуникативни јазични вештини.

При првото љубопитно прелистување на *Pingpong neu* веднаш се воочува дека станува збор за модерен учебник, со многу фотографии и слики кои успешно се интегрирани во текстовите. Тоа значи дека посебна

важност ѝ се придава на визуализацијата на темите во вид на фотографии, графики, стрипови и табели. Потоа, постои широка понуда на автентични и дидактизирани текстови од различни тематски области, прилагодени кон потребите и интересите на младите. Имено, интегрирани се најразлични автентични текстови од типот на извадоци од весници, рекламни натписи, повеќе видови формулари и документи. Особено внимание им се посветува на литературните текстови на крајот од секој тематски блок, кои повторно се вклучуваат во петтата генерација учебници поради нивното посебно естетско значење. Граматиката е систематски претставена со соодветна прогресија за потребите на комуникативно ориентирана настава. Учебникот и работната тетратка нудат широк спектар вежби, сообразни со потребите на учениците.

Покрај овие позитивни карактеристики на учебникот, сепак, треба да се укаже и на една негова слабост. Имено, секогаш кога насловот на некоја книга или учебник го краси епитетот *ново издание*, како во случајот со *Pingpong neu*, треба посебно да се внимава. Додатокот *neu* навидум упатува на иновирање и ажурирање на учебникот, меѓутоа, гледано одблиску, можеме да констатираме дека во однос на претходното издание се направени само неколку, би рекле, козметички корекции на ниво на темите и на лексиката. И покрај наведените поситни измени, во новото издание, за жал, нема темелни промени, па затоа основната методско-дидактичка концепција на учебникот останала непроменета.

3.2. Анализа на методско-дидактичката концепција на *Pingpong neu*

Методско-дидактичката концепција на овој германски учебник е наведена уште во *Vowegoyß*. Според авторите (Kopp/Frölich, 2001: 4-6), *Pingpong neu* е „комуникативен курс, во кој се пренесуваат автентичен јазик и темелни граматички и лексички знаења“, што имплицира дека станува збор за учебник од комуникативната генерација учебници. Врз основа на клучните зборови, со кои се дефинира комуникативната дидактика, на пример, комуникативен, автентичен разговорен јазик, секојдневни ситуации и силно изразената прагматично-функционална ориентираност на учебникот, неговата комуникациска ориентираност може да се изведе и индиректно, односно пресу критичка анализа на други аспекти, на пример, на тематската и граматичката прогресија. Имено, поместените граматички структури и лексиката не служат како цел за себе, туку се средство за усвојување на рецептивните и продуктивните јазични вештини. Со помош на теми и ситуации, блиски до учениците, се пренесува автентичен јазик, а дијалозите се конципирани така што уште на самиот почеток учениците се оспособуваат за комуникација на германски јазик. Сето тоа, тврдат авторите (Kopp/Frölich, 2001: 4-6), треба да резултира со околноста, учениците ефикасно да ги усвојат четирите комуникативни

јазични вештини: слушање (разбирање на говорен текст), читање (разбирање на пишан текст), пишување и зборување (говорна интеракција и говорна продукција).

Иако доминираат прагматично-функционални аспекти, авторите на учебникот, сепак, ја нагласуваат важноста и на културолошките информации и содржини, кои се пренесуваат со помош на автентични текстови и визуелен материјал (слики, графики, географски карти и сл.) Меѓутоа и текстовите, песните и интервјуата во форма на аудитивен материјал, кои не се примарно културолошки ориентирани, содржат имплицитни информации, преку кои учениците можат да стекнат познавања за животот на германските ученици и за секојдневието во Германија.

Наспроти тоа, нашата критичка анализа на делот на културолошките содржини и информации за Германија, неминовно доведува до заклучок дека во споредба со останатите компоненти, тие се застапени во значително помал обем и главно се состојат од спомнување имиња на неколку градови (Hamburg, Köln, München и др.), на други познати места, езера, планини и региони (der Bodensee, die Insel Mainau, das Erzgebirge, die Alpen, das Ruhrgebiet), како и културни настани (die Kieler Woche, der Karneval der Kulturen in Berlin). Со фактичките податоци за Германија, најчесто се следат прагматски цели, односно тие се во функција на вежбање граматички структури или служат како ситуативен контекст за усвојување комуникативни вештини.

Во однос на тематската прогресија, очигледна е интеграцијата на теми од секојдневието, училиштето и слободното време на учениците. За разлика од претходните генерации учебници, овде недостасуваат вообичаените протагонисти од средната класа, претставени преку среќно и безгрижно семејство што се состои од татко, мајка и две деца, преку чии животи би се презентирал типичниот германски живот. Наспроти тоа, животот на младите е прикажан врз фолија на различни сцени, ситуативни контексти и дијалози помеѓу ликовите, кои покрај игра, спорт и музика, се интересираат за техничките медиуми, посебно за компјутери, цеде-плеери (2001:83) и телевизија. Своео слободно време младите луѓе на возраст помеѓу 12 и 15 години го поминуваат безгрижно и во организирање забави (2001:42), како во следниов пример:

„Ich mach' heut' eine Party, ich bin allein zu Haus. Meine Eltern sind nicht da, ich mach' eine Party – hurra.“

Некои од нив се организираат во музички групи и свират гитара и кларинет (2001:85):

„Wir möchten eine Schülerband gründen. Wer spielt Gitarre, Klarinette oder Klavier? Bitte bei Rolf in der 9c melden.“

Понекогаш протагонистите имаат и проблеми, на пример, со слаби оценки во училиштето. Се разбира дека како и секогаш, нивните родители имаат разбирање за нив (2001:112).

Marianne: „Mutti, ich habe eine Sechs in Mathematik bekommen. Ärgerst du dich jetzt über mich?“

Mutter: „Aber nein, das ist doch nicht so schlimm!“

Повеќе од јасно е дека на одмор одат само на атрактивни и познати туристички места, на пример, на Корзика, на Карибите или на Сицилија:

„Auch in diesem Sommer sind wir wieder in Korsika! Eine herrliche Insel: dort gibt es wilde Felsen und einsame Buchten, weite Sandstrände und abenteuerliche Gebirge mit Blick aufs Meer.“ (2001: 112)

„Die Karibik: Dort ist das Wetter immer schön. Die Sonne scheint. Das Meer ist blau, warm und ganz sauber. Es gibt Palmen, Bananen, Korallen und viele Inseln. Wir schwimmen und tauchen.“ (2001:119)

Во однос на културолошките содржини и прикажувањето на земјата-цел, можеме да го заклучиме следново: во овој учебник е прикажана една мошне искривена слика за Германија преку екстремно позитивно претставување на нејзината култура. На тој начин само се потврдуваат стереотипите на македонските ученици за Германија како економски богата земја, во која владее благосостојба и каде што луѓето се секогаш среќни и задоволни, а единственото што им недостасува е слободно време. Поради недостиг од различни информации, диференцирани описи на германската реалност и актуелни социјални теми, учениците се лишени од можноста за критичка релфeksiја на германската култура и релативизирање на идеализираната слика и стереотипите што ги имаат за оваа земја.

3.3.Интеркултурен потенцијал во учебникот *Pingpong neu*

Во актуелната методско-дидактичка дискусија постои консензус дека еден современ учебник по странски јазик треба да го поттикне интеркултурното учење како процес што треба да резултира со постигнување интеркултурна компетенција како надредена цел. Поради околноста што учениците на почетокот на усвојувањето на странскиот јазик имаат само елементарни познавања на земјата-цел, учебниците кои се применуваат во почетната настава треба да нудат широк спектар универзални теми или универзални животни искуства (Neuner, 1986:11-32), односно да презентираат универзални теми од интерес, кои начелно се прикажуваат и коментираат од различни културни перспективи. Иако *Pingpong neu* (2001: 9-18) содржи теми од областа на универзални животни искуства, на пример, домување, живот во семејство, пријателство, исхрана, училишно секојдневие и сл., тој сепак не нуди никакви информации кои би ги поттикнале учениците на рефлексija за сопствената и за туѓата култура. Имено, овде недостасува важниот принцип на *ставање во релација со соопствената култура*, па затоа разбирањето на другиот останува еднодимензио-

нално и се сведува само на туѓата култура. Оваа констатација ќе ја илустрираме со неколку конкретни примери од учебникот.

На пример, кога во тематскиот блок „Ich und die anderen“ се обработува темата „Wie man sich und andere vorstellt“ (2001: 9-18), таму учениците не се поттикнуваат да ги споредат конвенциите на кажување и пишување на редоследот на името и на презимето во германската и во македонската култура. Имено, не се зема предвид важниот аспект на задолжително пишување на името на таткото помеѓу презимето и името на ученикот во сите официјални документи, ниту, пак, се тематизира додавањето на наставката –а на презимето на женските потомци во семејството во македонската култура.

Потоа, иако тематскиот блок „Ich und meine Familie“ (2001: 28-34) изобилува со огромен интеркултурен потенцијал, тој, за жал, не е искористен, затоа што и овде недостасува културноконстрастивниот аспект. Имено, во македонскиот јазик постои многу поразвиена лексика за прецизно именување на роднинските врски, отколку што е тоа случај во германскиот. Кога Миријам му пишува на Флоријан имејл и му го претставува своето семејство, „Ich habe zwei Tanten und drei Onkel“, македонскиот ученик не може да знае за кои роднини точно станува збор. Германската лексема *Tante* во македонскиот може да се преведе со 'тетка', 'стрина' и 'вујна', а *Onkel* со 'чичко', 'вујко' и 'тетин'. Во тој контекст би било интересно културолошки да се контрастираат и лексемите *Schwager* (зет, шура, баџанак, золвеник) и *Schwägerin* (снаа, јатрва, золва, балдаза).

Интересно е да се констатира дека првиот поттик за ученикот да повлече паралела помеѓу германската и сопствената култура се наоѓа на самиот крај на првиот том од учебникот. Кажано со други зборови, после цели две години настава по германски јазик со *Pingpong neu 1*, учениците за првпат можат да ги споредат сопствената и туѓата култура преку контрастирање на празниците Божиќ и Велигден. Преку одговарање на поставените прашања „Wann ist Weihnachten?“ и „Wann ist dieses Jahr Ostern?“ (2001:115), кај нив се развива свеста за сличностите и разликите на овие два големи христијански празници во германската (католичка и евангелистичка) и македонската (доминантно православна) култура. Можност за запознавање на големите (верски) празници на припадниците на останатите заедници се иницира со прашањето „Welche Feste feiert ihr? Und wann?“ Интеркултурен потенцијал е содржан и во тематскиот блок „Essen und Trinken in Deutschland“ (2001:131), каде што учениците по запознавање на најважните германски јадења и пијалаци се мотивираат да зборуваат за своето омилено јадење и за најпознатите јадења во нивната култура. Овој тематски блок нуди одлични можности за споредување на кулинарските сличности и разлики помеѓу двете култури. Од друга страна, пак, дискусијата може да резултира со сознанието дека младите во

целиот свет сакаат да јадат *џица*, *хамбургер* и *џомфриџ*, да пијат *кока-кола* и *фантиа*, но и оти нивните називи се слични во сите јазици.

Анализата на *Pingpong neu* од аспект на присуство на интеркултурни содржини, покажа дека оваа важна димензија не е експлицитно застапена. Во однос на компонентите што ја сочинуваат интеркултурната компетенција, пред сè, недостигаат теми, текстови и содржини за критичка рефлексивност на сопствената културна детерминираност, за ревидирање стереотипи и предрасуди и развивање толеранција за туѓата култура. Освен тоа, дефицитарни се и текстови, преку чија рецепција и интерпретација би се ревидирала претставата за постоење специфична германска национална и јазична хомогеност и идентитет. Единствениот интеркултурен потенцијал претставуваат текстовите и дијалозите со теми од општ интерес и тематика од секојдневниот живот на младите со културолошки содржини. Преку интерпретација и споредба на овие содржини може да се развиваат стратегии на контрастирање на германската и на македонската култура и на изнаоѓање сличности и разлики помеѓу двете култури.

Формулирано со зборовите на Крум (1988:121), наставата со ваков тип учебник е „целосно 'евроцентрична', т.е. се карактеризира со едноставно преземање европски материјали и методи, без да се земаат предвид културноспецифичните аспекти“. Од таа причина е разбирливо сè позачестеното барање за конципирање регионални, културноспецифични и во широка смисла културно и јазично контрастивни учебници по германски како странски јазик.

Заклучно може да се констатира дека во средиштето на овој учебник се прагматски, комуникативни цели. Евидентно е дека преку застапените текстови, дијалози, слики, вежби и сл. постојано се нагласуваат прагматските цели и практичната полза од познавање на странскиот јазик. Имено, главната цел е оспособување на учениците за полесен пристап до информации, компетентност за директна усна комуникација, снаоѓање во секојдневни ситуации, воспоставување и одржување лични контакти и сл.

4. Заклучок

Методско-дидактичката анализа на учебникот по германски јазик во основното образование, *Pongpong neu. Dein Deutschbuch*, упатува на следниов општ заклучок: во однос на исполнетост на барањата што се поставуваат до еден современ учебник, можеме да констатираме дека тој не соодветствува со актуелната научно-стручна дискусија и методско-дидактичките принципи. Нашето тврдење, пред сè, се темели на согледаните дефицити во врска со интеркултурни содржини, како и на редукцијата на културолошки теми на минимум. Освен тоа, во него не се зема предвид контрастирање на германскиот со мајчиниот јазик, со што учениците би се поттикнале на размислување за меѓусебната поврзаност помеѓу

јазикот и културата. Перспективата со која се прикажува земјата-цел е монокултурна и содржи еднострана, симплифицирана слика за Германија. Поради ваква идеализирана и искривена слика на германската култура, учениците не се поттикнуваат на критичко мислење, ниту, пак, на ревидирање на стереотипите и клишеата за таа култура, туку обратно, тие се зацврстуваат. Изнесеното неминовно резултира со заклучок дека овој учебник не е подобен за постигнување на една од клучните цели на интеркултурниот пристап, односно способност за набљудување на туѓото и на сопственото со други очи.

Од оваа околност произлегува една мошне значајна методско-дидактичка импликација. Имено, доколку недостигот од интеркултурни теми и содржини сакаме да го набљудуваме од конструктивна перспектива, таа околност може да значи своевиден предизвик за наставникот и да отвори нови можности за практикување на интеркултурниот пристап во македонски контекст. Поаѓајќи од предзнаењата, интересите и потребите на учениците, македонскиот наставник може самиот да внесува теми за развивање интеркултурна компетенција што е сообразна со предзнаењата, потребите и интересите на учениците.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

I. Анализирани учебници

Kopp, G.; Frölich, K. 2000. *Ping Pong Neu 1. Dein Deutschbuch*, München, Max Hueber Verlag.

Kopp, G.; Frölich, K. 2001. *Ping Pong Neu 2. Dein Deutschbuch*, München, Max Hueber Verlag.

Marčetić, T.; Žmegač, C. 1986. *Überlege und sage es auf Deutsch*, Zagreb, Školska knjiga.

Kern-Frančetić, D., Häusler, M. 1996. *Kontaksprache Deutsch Neu 1, 2, 3 i 4.* (Udžbenik i radni priručnik), Zagreb, Školska knjiga.

Филиповиќ, Ж. 1995. *Германски јазик за I зод. на гимназиите и уџесителско-џуристичка сѝрука* (втор странски јазик – прва година учење), Скопје, Просветно дело.

Мразовиќ, П. 1996. *Viel Freude! Германски јазик за VI одделение*, Скопје, Просветно дело.

II. Библиографија на кирилица

Бабамова, К. 2003. Културата и матурата (или: писмената културолошка компетенција и нивниот концепт на матурскиот испит. *Лийераџурен збор*, кн. 1-2, год. 2003, Скопје, 129-137.

III. Библиографија на латиница

- Ammer, R. 1988. *Das Deutschlandbild in den Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache*, München, Iudicium.
- Krumm, H.J. 1988. Kulturspezifische Aspekte der Sprachvermittlung. *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache* 14, 121-126.
- Neuner, G. 1998. Lehrwerkplanung und Lehrwerkgestaltung. *Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken für den fremdsprachlichen Deutschunterricht*. München, Langenscheidt, 230-231.
- Neuner, G.; Hunfeld, H. 1993. *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts*. (FSDaF, 8), Berlin/München, Langenscheidt.
- Quetz, L. 1976. Untersuchungen zum Einfluß eines Lehrbuches auf die kommunikative Struktur des Englischunterrichts. *Zielsprache Englisch, Heft 1*, Ismaning: Hueber: 20-28.

Emina AVDIĆ

LEHRWERKE ALS SCHLÜSSELFAKTOR IM DAF-UNTERRICHT

(Zusammenfassung)

Ausgehend von der These, dass die Lehrwerke „wie kein anderer Faktor das Unterrichtsgeschehen bestimmen“ und eine Art „stillen Lehrplan“ darstellen (Neuner, 1998:230), wird in dieser Arbeit der Versuch unternommen, ein DaF-Lehrwerk für die Primarschule unter mehreren Aspekten kritisch zu beleuchten. Anhand des Lehrwerks *Pingpong neu. Dein Deutschbuch* wird dargestellt, dass in Mazedonien so gut wie ausschließlich importierte und universalistische Lehrwerke benutzt werden. Die Untersuchung zeigt, dass die Auswahl der Themen als auch das im analysierten Lehrwerk vermittelte Deutschlandbild sich unter diesem Gesichtspunkt als diskussionswürdig, in manchen Hinsichten als tatsächlich problematisch herausstellen. Insbesondere die behandelten Themen sind ein zentraler Ansatzpunkt für kritische interkulturelle Hinterfragungen. Dieses Defizit wird jedoch als Herausforderung und Chance für die Fremdsprachendidaktik und die DaF-Lehrenden in Mazedonien verstanden, eigenes Zusatzmaterial auszusuchen, zu didaktisieren und im Unterricht einzusetzen.

Schlüsselwörter: universalistisches Lehrwerk; das Lehrwerk als stiller Lehrplan; Lehrwerkkritik; der Interkulturelle Ansatz; landeskundliche Inhalte; Grammatik-, Wortschatz- und Themenprogression; methodisch-didaktisches Konzept.

Анета НАУМОСКА

УЧЕБНИЦИТЕ ПО АНГЛИСКИ КАКО СТРАНСКИ ЈАЗИК ЗА ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ КАКО НОСИТЕЛИ НА РОДОВА ДИСТИНКЦИЈА

Овој труд има за цел да му укаже на читателот дека учебниците по англиски како странски јазик не само што даваат правила за граматички точни конструкции и јазични изрази, туку и се обидуваат да дадат слика за родовата сензитивност во општествена смисла преформулирана во јазикот кој се изучува.

I. Прикриеност

Не треба да се занемари фактот што првите прецизно структурирани и научни описи за светот околу нас и ние во него се учат уште додека посетуваме основно училиште, кога и започнува нашето долго патешествие кон осознавање на вистинските вредности и односи кои постојат во општеството. Пред почетокот на посетувањето на задолжителното основно образование,¹ децата на индиректен начин учат за светот во сооднос со своите желби и во зависност од средината во која растат, но тоа не значи секогаш дека сите нивни прашања се точно и објективно одговорени. Училиштето, преку своето задолжително образование, им нуди на учениците знаење, кое се претпоставува дека во голема мера е научно и стручно докажано, преку имплементација на внимателно одбрани учебници за секое ниво кои треба да соодветствуваат на нивната возраст, односно одделение во кое се наоѓаат.

Училишните учебници претставуваат една од главните алатки во образовниот процес преку кои учениците се снабдуваат со знаење од секаков тип, односно од секаква област, затоа што почнувајќи од најраните фази на образованието, па сè до највисоките академски степени, на учениците (студентите) им се дава зборот како најмоќно оружје кое тие го поседуваат и кое можат понатаму да го користат и комбинираат со најразно-

¹ „Во повеќето европски и други развиени држави во задолжителното образование децата се вклучуваат на возраст од пет до шест години, додека во Северна Ирска, Луксембург, Норвешка, Холандија, Англија и во некои други земји и со навршени пет или четири години. Во Република Македонија, од учебната 2005/06 година, во основното училиште во подготвителната година се запишуваат сите деца кои до крајот на календарската година ќе наполнат шест години. Всушност, основното образование заедно со подготвителната година трае 9 години“ (Концепција за деветгодишно основно образование и воспитание, 2007: 12).

видни методи за постигнување на позитивни или, пак, негативни резултати. „Учебниците (и другите пишани материјали на час) функционираат како огледало на експлицитните и имплицитните ставови на тие што ги создаваат и општеството во кое креативно се изразуваат“ (Hartman and Judd, 1978: 384). Националниот совет на учители по англиски јазик во САД смета дека „не поминува ден кој не е исполнет со барем малку сексизам, па дури и во говорот, постапките на луѓето или начините на однесување од страна на наставниците во основното образование насекаде во светот ... Може да станува збор за нешто на прв поглед толку безначајно, како игра на час која ги дели машките од женските на две групи, одвоени по пол, или дефинирање различни опции за иднината во однос на занимања кај мажите и жените прикажани преку сликите во учебниците, но, сепак, овој сексизам не се негува единствено од страна на родителите“ (Nilsen *et al*, 1977: 161).

Вистина е дека постојат и скриени фактори кои влијаат на ученикот при прифаќање или одбивање на одредени општествени појави и начини на однесување, како на пример, пораките кои учебникот по англиски јазик ги праќа, а учениците потсвесно ги примаат² (а дали ќе ги примат здраво за готово зависи од возраста). Зачудувачки е фактот што и учениците покажуваат конзервативно однесување надвор од училишните клупи, до некој степен како резултат на сето она што се учи во училишните клупи, односно половите односи прикажани во нивните учебници на најразновиден начин (преку слики, текстови, дијалози, итн.).³ Оттука, не е

² Ленор Вајцмен детално ги простудирала правописните правила во учебниците по англиски јазик кои нашироко се употребувале во 60-те години на 20. век и дошла до заклучок дека „консонантите биле претставени преку машки лик, за разлика од вокалите, кои имале женствени карактеристики“ (Nilsen *et al*, 1977: 166). Ова, за некои забавен начин на претставување на англиската азбука, довело до тоа една група наставници да остварат соработка за заеднички проект за пишување материјали кои би послужиле за учење на вештината на читање кај пониските одделенија во основното образование. Но од денешна перспектива, читателот е оставен без зборови кога гледа дека според нивното прикажување, првата буква од азбуката, вокалот А, е осамената буква со која другите машки консонанти не сакаат да се дружат само затоа што е женско. Во продолжение, буквите Е, И, О и У се беспомошни, болни, слаби и нежни. Во 1977 година, кога е публикуван и овој податок, не само што тие материјали биле во широка употреба туку имало и играчки во продажба со ликот на сите букви од азбуката, токму како што било планирано.

³ Сандерленд укажува на фактот што 70-те, 80-те и раните 90 години на минатиот век изобилуваа со наглата појава на напишани учебници по англиски како странски јазик во повеќе земји од светот, како и со книги кои се занимаваа со проблематиката на предавање англиски како странски јазик. „Генерално земено, истражувањата за родовата проблематика во самите учебници покажале дека женските ликови се негативно претставени во однос на нивниот карактер, како и по прашањето на изборот на занимање, како во текстовите, така и во сликите. Од друга страна, пак, содржинската анализа на истите учебници покажала дека процентуалната застапеност на машките ликови била значително поголема, а тие биле претставени како реализирани личности преку далеку помоќни и поразновидни занимања (на пример, директор на училиште, менаџер на банка или лекар), за разлика од женскиот пол во кој владееле стереотипните улоги на медицинска сестра, домаќинка или секретарка“ (Litosseliti, 2006: 86).

докрај допрецизирано тврдењето дека учениците ги учат единствено карактеристичните граматички правила и конструкции на час по англиски јазик во основно училиште, туку пожелно е во овој контекст да се додаде и дека преку вежбање на вештините потребни за јазична компетенција (читање, слушање, говорење и пишување), како на пример, дијалог помеѓу водоводција и домаќинка, или дијалог помеѓу вработениот сопруг кој тргнува на работа и сопругата која не работи и го испраќа на врата, тие на индиректен начин се стекнуваат со информации за постојните општествени појави, меѓу кои вреди да се спомене половата (не)еднаквост.⁴

Дали, односно како, половата еднаквост или нееднаквост е пренесена во учебниците по англиски како странски јазик, и како наставниците по англиски јазик треба да му придадат што е можно повеќе објективност на часот и на учебникот, па дури и учебниците да не се целосно родово ослободени од стереотипи и предрасуди? Преку шарените, внимателно одбрани слики и текстови од различна должина учениците од најмала возраст ги примаат пораките кои индиректно им се пренесени за подреденоста во општеството и за вредносниот систем кој треба да го усвојат за да можат успешно да се вклопат во средината.

II. Промени во основното образование во Република Македонија

II.1. Наставниот план и програма

Во Уставот на Република Македонија и во Законот за основно образование постои основа за развивање на наставен план со наставни програми за новото деветгодишно основно воспитание и образование. „Тргувајќи од анализата на основното образование во Република Македонија, како и на задолжителното образование во другите држави во Европската Унија, изготвен е предлог за редифинирање на развојните цели и нов наставен план и наставни програми за основните училишта со коишто ќе се подобрува содржината, организацијата и квалитетот на основното воспитание и образование“ (Концепција за деветгодишно

⁴ Нилсен извршила истражување на група ученици составена од 50 момчиња и 50 девојчиња. Таа им ги дала истите 12 реченици на сите ученици и им рекла да го дополнат крајот на секоја реченица со еден соодветен *'question tag'* од дадениот избор од само два (*Wasn't he?* или *Wasn't she?*) или со двата ако сметале дека така треба. Заклучокот бил дека учениците очекувано вметнале 'женски' завршок на реченицата ако се споменуваале именките *'teacher'*, *'dancer'* или *'secretary'*, и тоа во 90-99% од случаите. Од другата страна на скалилото, 'машки' завршок имале речениците во кои се споменуваале *'doctor'*, *'plumber'*, *'boss'* или *'truck driver'*, и тоа во 93-99% од случаите. Подоцна се открило дека тој мал процент ученици коишто одговориле спротивно на мнозинството, всушност, и не знаеле точно што означувале тие занимања (Nilsen *et al*, 1977: 165).

основно воспитание и образование, 2007: 65). Оваа Концепција е изработена од комисија формирана од страна на Министерот за образование и наука, која се раководела од современите научни достигнувања во секоја област од интерес за учениците во основно образование.⁵ Единствено со координирани мерки меѓу државните и локалните органи на образованието, училиштата и родителите, ќе биде возможна подобра основа за применување на овие нови наставни планови, а со тоа и развивање на интегративен училиштен курикулум, за да може реалниот исход да е образување на младите генерации во правилна насока. Училиштето е задолжено да им обезбеди фер и еднакво образование во секој аспект на сите ученици без разлика на расата, бојата на кожа, етничкото потекло и други фактори, а за потребите на овој труд, полот.

II.2. Наставникот и учебникот⁶

Во услови на засилување на внатрешните промени на содржината и организацијата на основните училишта во Р. Македонија (со воведување на деветгодишното основно образование) со цел подобрување на квалитетот на наставата, се јавува зголемена потреба за соодветно обучени наставници, што целосно важи и за соодветните квалификации на наставниците по англиски јазик. Наставникот во основното образование воопшто (не само во границите на Р. Македонија туку и пошироко) е задолжен да не врши дискриминација во однос на полот, односно за време на часот по изборот на активности да не прави поделба на посилниот и понежниот пол, со тоа што машките ќе бидат повеќе вреднувани за разлика од женските, кои би биле ставени во подредена положба, иако станува збор

⁵ Во основните училишта во Р. Македонија англискиот јазик се изучува како задолжителен предмет кој трае 40 минути, со зголемен број часови неделно пропорционално со одделението. Така, во I одделение учениците имаат англиски јазик еден час неделно, односно 40 минути неделно, што се изедначува со 1440 минути (или 24 саати) годишно (заради нивните 36 школски часа годишно). Во II одделение се удвојува бројот од 24 саати, и се добиваат 48 саати годишно, поради удвојување на неделниот фонд часови по англиски јазик. III, IV, V, VI и VII одделение имаат ист неделен фонд часови со II одделение (два пати неделно X 40 минути). Во VIII и IX одделение веќе таа бројка од два часа неделно се зголемува на три пати неделно, односно 72 саати годишно. Ако се соберат саатите на изучување на англискиот јазик на годишно ниво, се добива бројка од 456 саати, која кога ќе се подели со 24 саати, изнесува 19 дена. Значи, целата настава за англискиот како странски јазик во тек на 9 години се сведува на 456 саати или 19 дена. Прашањето тука е дали овој краток период во деветгодишното основно образование е доволен за учениците правилно да го сфатат родот како категорија во англискиот јазик и да ја усвојат основната терминологија?

⁶ Во 70-те години на 20. век се прават прескриптивистички напори за еднаков третман помеѓу половите/родовите во учебници. Составени се и прирачници за постигнување на оваа цел. Види APA Task Force on Issues of Sexual Bias in Graduate Education (1975), како и: Scott, Foresman. *Guidelines for Improving the Image of Women in Textbooks*. Glenview, Ill., 1974.

за истата вежба (активност или можеби одигрување разговор во дијалогска форма даден во учебникот или подготвен за целите на часот од страна на наставникот).⁷ Не треба да се занемари соработката на наставникот по англиски јазик со одбраниот учебник по англиски јазик, која игра мошне значајна улога во формирање на личноста на детето, па дури и да станува збор за јазик кој не им е мајчин на учениците.

Се подразбира дека наставникот по англиски јазик, имајќи предвид дека се однесува на образован кадар со соодветното факултетско образование, треба на секој свој час да ги држи широко отворени очите и начулени ушите за да го забележи и да се обиде да го отстрани секое субјективно дивергирање на учениците од патот на полово/родова нетолеранција (Sudo, 2007). Нека не бидат разочарувачки резултатите од анализи и истражувања направени од страна на експертската група при Министерството за образование и наука и УНИЦЕФ, публикувани во 2006 година, според кои „наставниот кадар во целост нема доволно обука за спроведување настава со родово коректна содржина и пристап“ (Концепција за деветгодишно основно образование и воспитание, 2007: 56).⁸ Поради потребата да се поправи сликата од претходното тврдење и да се запознаат наставниците по англиски јазик со важноста на ова прашање, потребно е да се изврши целосна квантитативна и квалитативна анализа на учебниците по англиски јазик во основното образование во Р. Македонија и да бидат пренесени резултатите на главните фактори. Земајќи ја предвид ориентационата функција на учебниците во воспитната социјализација, наставникот не е должен дословно да се држи до содржината на учебникот, туку може да си направи простор за јазично маневрирање.

Во текот на годините поминати во клупите во основно училиште, учениците како пополека да се освестуваат за овие разлики, па и во

⁷ Интеракција во училищата во која се изучува англискиот како странски јазик може да се јави во следниве поврзани форми кои взаемно но и обострано си влијаат една на друга: наставник-ученик и ученик-ученик. Во втората половина на 20. век, поточно во 70-те и 80-те години од тој век се извршени студии и истражувања за да се дојде до заклучок за односот на наставникот по англиски јазик кон учениците по прашањето на квалитетот на односот кој им се нуди на учениците од двата пола. Литоселити дава повеќе примери на истражувачи кои стигнале до истиот заклучок дека „наставниците за време на часот по англиски јазик ги третирале момчињата и девојчињата на нееднаков начин“ (Litosseliti, 2006: 81). Спендер раскажува за случај на наставничка која поминувала повеќе време во објаснување на некоја непозната точка доколку ја праша момче за време на часот, отколку што поминувала време со девојче, што било спротивно на нејзиното верување за „еднаков третман кон двата пола“ (Spender, 1980: 58).

⁸ Нилсен го искажува своето задоволство од промената кон подобро во образовниот систем во САД, раскажувајќи дека „образовните институции кои произведуваат наставнички кадар толку се свесни за родовата проблематика што ретко се случува некој наставник да дипломира без познавање на основната терминологија поврзана со тој предизвик во училищата“ (Nilsen *et al*, 1977: 179). Но во Р. Македонија работите стојат поинаку, а тоа веќе и беше кажано во претходниот цитат од Концепцијата за деветгодишно основно воспитание и образование.

нивниот понатамошен живот тие ги применуваат овие дискретни маркери на полова обележаност, која сè уште има свои остатоци, 'наследници', во прикриена форма во англискиот јазик. Мора да се забележи дека иако англискиот јазик во денешната форма не е целосно родово неутрален јазик, сепак во учебниците издадени на крајот на 20. век и првата декада на 21. век несомнено преовладува висок степен на полова/родова еднаквост, што не е случај со учебниците издадени во втората половина на 20. век. Примери кои јасно укажуваат на дихотомијата помеѓу половите улоги се следните реченици (преземени од Hartman and Judd, 1978: 387): *Dogs are animals. Tadpoles become frogs. Boys become men. Girls become housewives.* Истражувањето на Порека, изведено неколку години подоцна, само го потврдува претходно кажаното затоа што стигнува до заклучоци не многу различни од тие на Хартман и Џад (Porteca, 1984). Но, истражувањето направено некои 25 години подоцна, докажува дека предлозите за родови промени навистина се одразиле во учебниците (види Наумовска, 2010).⁹

Позната е анализата на Хелингер од 1980 година извршена на три учебници по англиски јазик кои се употребувале во тој период во училишта во Германија: резултатите покажале дека 80% од говорителите во текстовите и дијалозите биле припадници на машкиот пол, за разлика од женските ликови чијашто професионална улога во општеството ги подредува на понизок и побезначаен хиерархиски ранг (Hellinger, 1980; Litosseliti, 2006: 87). Во продолжение, оваа анализа е дополнета со резултатите од уште една подоцнежна анализа¹⁰ на *Речникот на англискиот јазик и културата* преку која е откриено поголемото присуство на машкиот пол на сметка на женскиот пол во илустрациите на горенаведениот речник, како и факторот на престиж карактеристичен единствено за занимањата на мажите (66 различни професионални занимања значајни за општествената положба) во споредба со пониската бројка од 21 престижна професија кај жените. Сван раскажува за доминантноста и активното на машките ликови како и за подреденоста и пасивноста на стереотипните женски ликови, кои постојано се доведени да ја играат улогата на дома-

⁹ Учебниците по англиски како странски јазик кои се користат во деветгодишното образование во Р. Македонија, а се цел на истражувањето (2010) се: (прв период на настава, I-III одделение) Reilly, 2005; Nakata et al, 2007; Gray & Evans, 2001a; Nakata et al, 2006; Gray & Evans, 2001b. / (втор период на настава, IV-VI одделение) Gray & Evans, 2001b; 2000; 2001g. / (трет период на настава, VII-IX одделение) Dooley & Evans, 2005a; 2005b.

¹⁰ Извршена во 2000 година од страна на Хименез Каталан и Охеда Алба на *Речникот на англискиот јазик и културата*, издаден од издавачката кука Лонгман. Иако овој пример целосно не спаѓа во доменот на овој труд затоа што станува збор за речник, а не за учебник по англиски јазик, сепак добро е да се осознае сеопфатноста на родовото прашање во рамките на повеќе полиња во кои разбирањето на моќта на англискиот збор е клучно за успешна комуникација во која би се одбегнале замките и пречките во комуникацијата, односно недоразбирањата.

кинки или куќни помошнички во голем дел од приказните во учебниците по англиски јазик користени на европскиот континент во текот на 70-те години на минатиот век и продолжувајќи на тој начин во следните 20 години, кога и се чувствува постепено разградување на родовата проблематика и можност за идеално доближување на половите (Holmes and Meyerhoff, 2005: 625).

Во случајот со Р. Македонија, како што е опишано во Концепцијата за деветгодишно основно образование и воспитание, училишниот кадар, поточно наставниците по англиски јазик, во секое основно училиште поединечно треба да ја преземат одговорноста за изборот на соодветен учебник по англиски јазик во согласност со развојните карактеристики на учениците и законитостите во учењето, и за направениот избор да го известат Министерството за образование и наука, односно Бирото за развој на образованието (2007: 55).

III. Критериуми на анализа¹¹

Анализа на учебници се врши имајќи предвид повеќе критериуми кои се однесуваат и на текстовите (од секој тип – пократки и подолги) и на секоја слика која се претпоставува дека со причина била одбрана и ставена токму на тоа место во учебникот. Не треба во никој случај да се смета дека едното или другото било од поголемо значење или дека илустрациите се тука само да ја пополнат страната. Напротив, внимателно одбраните илустрации го дополнуваат текстот и треба да соодветствуваат со зборовите и да им помогнат на оние ученици кои подобро го усвојуваат материјалот по визуелен пат, со помош на визуелни средства. Начинот на кој визуелно се претставени машките и женските ликови, преку живописните бои и црно-белиот текст, кој најчесто е во форма на поучна конверзација меѓу ликовите, врши големо влијание кај учениците врз развојот на половата дистинкција. Од оваа наведена причина, следново е една заокружена идеја за тоа што сè треба да вклучува труд во однос на критериуми за изведување на квантитативна и квалитативна анализа на учебници по англиски јазик:¹²

¹¹ Овие критериуми, кои се модификувани за потребите на анализата, се преземени од извештајот на *Информациониот и образовниот центар за жени од Црна Гора (Information and Education Centre for Women of Montenegro)*, кој може да се најде на следната веб страна:

<http://www.osim.org.me/fosi_rom_en/download/gender_stereotypes.pdf>

¹² Резултатите од квантитативното и квалитативното истражување на учебниците (види фусотa 9; Наумоска, 2010) покажуваат дека во сегашната временска рамка, учебниците по англиски како странски јазик се ослободени од родово обележување, но со мали, дури и на места незначителни примери за родово нееднаквост. Имено, се согледува совпаѓање на социолошките и јазичните состојби во реалноста со онаа одразена во учебниците.

- **Квантитативни критериуми:**
 1. Присуството на мажи и жени.
 2. Присуството на момчиња и девојчиња.
 3. Активностите на момчињата и девојчињата.
 4. Улогите на мажите и жените.
 5. Список на занимања и присуството на мажи и жени во различните професионални улоги (односот на мажи наспроти жени).
 6. Бројот на мажи и жени како автори на учебници по англиски јазик.
- **Квалитативни критериуми:**
 1. За што станува збор во текстот:
 - ❖ Дали комуникацијата е успешна и пораката е пратена?
 - ❖ Кој наоѓа решение на настанатата проблематична ситуација во текстот (припадникот на машкиот пол или припадничката на женскиот пол)?
 - ❖ Родовите улоги: дали успехот на девојчињата или жените е резултат на нивната иницијатива, подготвеност и интелигенција или е резултат на нивната лукавост и убав надворешен изглед?
 - ❖ Дали приказната може повторно да се раскаже или разговорот повторно да тече доколку се променат улогите на различните полови?
 - ❖ Дали учениците сами по себе од дадениот текст или слика би воочиле полова дискриминација или каков било вид нееднаквост?
 - ❖ Дали професионалните занимања на ликовите се опишани преку родово необележани термини или сепак постојат обележувачи на родова поделеност? Дали занимањето определено за едниот пол може да се употреби и за другиот пол?
 2. Животен стил / Начин на живеење.
 3. Кој излегува на крајот на приказните како херој и победник?
 4. Меѓучовечки односи:
 - ❖ Дали машкиот пол (без разлика дали е момче или возрасен маж) е секогаш поагилниот пол кој знае да донесува правилни одлуки, а женскиот пол е поосетливиот и поемотивниот кој не се срами да ги покаже своите чувства?
 - ❖ Дали женскиот пол е прикажан како пол кој не може да функционира во општеството без цврстината на машкиот пол?
 - ❖ Односи во семејството: кој е доминантниот пол, а кој пол се грижи за ширење на љубовта во семејството?

IV. Заклучни белешки

Со надеж дека овој труд ќе го информира читателот за состојбата во однос на присуството и видливоста на родот во учебниците по англиски јазик во деветгодишното образование во Р. Македонија преку опишани соодветни анализи и резултати од истражувања, се очекува

поголема вклученост од страна на наставниците за примена на пренесеното знаење и препораките дадени подолу во Додаток I. Добро е да се знае дека во учебниците кои се продукт на 21. век видливи се ефектите од поновите трендови во јазичната политика и практика за отворено прифаќање на двата пола/рода во различни ситуации.

Додаток I би можел да послужи како релевантен заклучок на статијата, но и како почетна точка во избирањето и креирањето на учебници по англиски како странски јазик со дел од фокусот свртен не само кон граматичките поглавја туку и кон јазичната родова поделба. Тој содржи уште некои дополнителни прашања во однос на објективноста на која треба да ѝ се посвети доста внимание при изборот на соодветен учебник по англиски јазик за основно образование, односно содржи препораки за автори на учебници по англиски како странски јазик, и тоа за стекнување поголема свесност за родовите дистинкции и нивно вклучување односно исфрлање од самиот учебник за училишна употреба.

ДОДАТОК I:¹³

Препораки за автори на учебници по англиски како странски јазик (Анализирање на йолова/родова дискриминација во учебници)

Освен високата компетентност која треба да ја поседува секој наставник кој го предава англискиот како странски јазик во основните училишта низ Р. Македонија, задолжително е и постоење на развиена свест за замките кои родот во јазикот може да ги постави во процесот на создавање квалитетни учебници по англиски јазик. Од таа причина, од една страна би требало да одговорите со **НЕ** на сите следни прашања:

1. Дали машкиот род (кај именките и заменките) се користи за искажување на генерично значење, т.е. дали машкиот род, освен примарното значење кое претставува еквивалент на машкиот пол во општеството, има и дополнително значење кое се однесува на сите луѓе воопшто?
2. Дали се среќаваат примери на именки од женски род кои ја потценуваат припадноста на женскиот пол?
3. Дали мажите и жените се секаде стереотипно прикажани, на пример, жената како домаќинка во кујната и пасивен набљудувач на нештата, а мажот како научник кој работи по цели денови за да го обезбеди опстанокот за семејството и како активен дел од општествената заедница?

¹³ Види фуснота 11 (Додатокот е адаптиран и проширен, а можат да се направат и дополнителни модификации).

4. Дали жените секогаш се јавуваат во улога на нежни и чувствителни лица, а мажите во улога на силни и храбри спасувачи кои разумно размислуваат?

Од друга страна, би требало да одговорите со **ДА** на сите следни прашања:

1. Дали момчињата и девојчињата, мажите и жените, се јавуваат во еднаков процент во текстовите и илустрациите?
2. Дали мажите и жените се прикажани како еднакви поединци кои се компетентни на интелектуално поле?
3. Дали мажите и жените подеднакво учествуваат како активни двигатели во својот професионален живот, како и во составот на семејството?
4. Дали мажите и жените подеднакво учествуваат во:
 - ❖ физички активности?
 - ❖ научни активности и истражувања?
 - ❖ вршење работи по дома, на пример, перење алишта, пеглање, готвење, чистење со правосмукалка, и слично?
5. Дали прикажаните ситуации во учебникот по англиски јазик, односно текстовите со придружба на одбрани слики (фотографии), можат да бидат интерес и подеднакво да бидат разбрани од двата пола (секако, земајќи предвид дека момчињата и девојчињата на таа возраст се доживуваат себеси како сосема различни битија)?
6. Дали се обрнува потребното внимание на правилната употреба на формите за обраќање кај двата пола?

Бројот на точките, секако, не е конечен и исцрпен, па има простор за нивно проширување и дополнување, кое би дошло единствено како резултат на посветеност кон изнаоѓање на решенија за родовата обележаност во јазикот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Единици на кирилица:

Концепција за девејгодишно основно образование и воспитување. 2007. Скопје, Биро за развој на образованието.

Наумовска, А. 2010. *Родовата обележаност во англискиот јазик*, Скопје, Винсент графика.

Единици на латиница:

- Allen, H. 1988. Generic Pronoun Choice as a Measure of 'Concrete' Behavioural Intent. *Journal of Atlantic Provinces Linguistic Association*, 10: 111-139.
- APA Task Force on Issues of Sexual Bias in Graduate Education. 1975. Guidelines for Nonsexist Use of Language. *American Psychologist*, 30: 682-684.
- Bertilson, H. S., D. K. Springer, & K. M. Fierke. 1982. Underrepresentation of Female Referents as Pronouns, Examples and Pictures in Introductory College Textbooks. *Psychological Reports*, 51: 923-931.
- Dooley, J., & V. Evans. 2005a. *Blockbuster 2 (student's book)*, EU, Express Publishing.
- 2005b. *Blockbuster 3 (student's book)*, EU, Express Publishing.
- Gray, E., & V. Evans. 2000. *Welcome 2 (pupil's book)*, EU, Express Publishing.
- 2001a. *Set Sail 1 (pupil's book)*, EU, Express Publishing.
- 2001b. *Set Sail 2 (pupil's book)*, EU, Express Publishing.
- 2001в. *Welcome 1 (pupil's book)*, EU, Express Publishing.
- 2001г. *Welcome 3 (pupil's book)*, EU, Express Publishing.
- Gupta, A. F., & A. Lee Su Yin. 1990. Gender Representation in English Language Textbooks Used in the Singapore Primary Schools. *Language and Education*, 4.1: 29-50.
- Hartman, P. L., & E. L. Judd. 1978. Sexism and TESOL Materials. *TESOL Quarterly*, 12.4: 383-393.
- Hellinger, M. 1980. 'For Men Must Work and Women Must Weep': Sexism in English Language Textbooks Used in German Schools. *Women's Studies International Quarterly* 3: 267-275.
- Holmes, J., & M. Meyerhoff (Eds.) 2005. *The Handbook of Language and Gender*, USA: Blackwell Publishing.
- Litosseliti, L. 2006. *Gender & Language: Theory and Practice*, Great Britain, Hodder Education.
- MacKay, D. G., & D. C. Fulkerson. 1979. On the Comprehension and Production of Pronouns. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour*, 18.6: 661-673.
- Nakata, R., K. Frazier, B. Hoskins, & C. Graham. 2006. *Let's Go 1 (student book)*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press.
- 2007. *Let's Go (student book)*. 3rd ed. Oxford, Oxford University Press.
- Nilsen, A. P., H. Bosmajian, H. L. Gershuny, & J. P. Stanley (Eds.) 1977. *Sexism and Language*, USA: National Council of Teachers of English.
- Norton, B., & A. Pavlenko. 2004. Addressing Gender in the ESL/EFL Classroom. *TESOL Quarterly*, 38.3: 504-514.
- Porreca, K. L. 1984. Sexism in Current ESL Textbooks. *TESOL Quarterly*, 18.4: 705-724.
- Reilly, V. 2005. *Cookie and Friends*, Oxford, Oxford University Press.

- Spender, D. 1980. *Man Made Language*, London, Pandora Press.
- Stern, R. H. 1976. Review Article: Sexism in Foreign Language Textbooks. *Foreign Language Annals*, 9.4: 294-299.
- Sudo, J. 2007. Teaching New Tendencies in Gender Usage in Modern English. *ELT Journal*, 61.1: 12-19.
- Sunderland, J. 2000. New Understandings of Gender and Language Classroom Research: Texts, Teacher Talk and Student Talk. *Language Teaching Research*, 4.2: 149-173.
- Wilson, L. C. 1978. Teachers' Inclusion of Males and Females in Generic Nouns. *Research in the Teaching of English*, 12.1: 155-161.

Aneta NAUMOSKA

COURSEBOOKS OF ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE
IN PRIMARY EDUCATION AS CARRIERS OF GENDER DISTINCTION

(Summary)

This article demonstrates that EFL coursebooks in primary education contain information not only about the grammar of the English language and the development of language skills, but also on the gender reality and its close connection to the pupils' acquisition of sex differences. Most of the examples are taken from EFL coursebooks used in the previous century, yet links are made to the present century, especially to the situation of the primary education in R. Macedonia, to prove the point of an upward change. Representative quantitative and qualitative criteria for an analysis of the gender situation in EFL coursebooks are described, with the addition of an appendix containing recommendations for future coursebook writers.

Key words: sex/gender, EFL coursebooks, primary education, analysis criteria, recommendations.

Елена ОНЧЕВСКА-АГЕР

„ОЧУДУВАЊЕ“ НА НАСТАВАТА ПО СОВРЕМЕН АНГЛИСКИ ЈАЗИК ПРЕКУ ПРОЕКТНА РАБОТА

Апстракт: Во оваа статија ќе ги лоцирам негативните ефекти на позитивизмот, како распространет образовен пристап во нивоата на образование во Р. Македонија кои му претходат на универзитетското. Ќе предложам алтернативни наставни пристапи, кои се очекува поуспешно да ги мотивираат студентите да ги развијат своите интелектуално-емоционални капацитети. Преку опис на конкретна проектна активност, ќе покажам како локално можат да се прилагодат принципите на кои се засноваат предложените алтернативни наставни модели. Ќе заклучам дека доколку студентите ја доживеат активноста како еден вид „очудување“ на нивната наставна реалност, може да се очекува тие ентузијастички да му пријдат на новиот образовен предизвик.

Клучни зборови: проектна работа, општествен конструктивизам, улоги на наставникот.

Наместо вовед: преку позитивизам до хуманизам

Позитивизмот, како термин преземен од филозофијата, се однесува на системот што во добар дел образовно ги „обликува“ идните студенти во Р. Македонија. Овој пристап во наставата има силен фокус на „видливите“, емпириски факти (Williams и Burden, 1997). Учењето се смета како акумулација на „предаденото“ знаење и се проверува низ бихевиористички параметри, т.е. преку видливото однесување на студентот (често, преку повторување на „предадените“ факти). Централната улога во ваквиот процес на учење му припаѓа на наставникот, кој има апсолутна контрола, како врз материјалот, така и врз наставната средина. Наставникот ги реализира содржините на наставниот план со динамика која тој проценува дека е прифатлива за сите студенти. Учењето од оваа перспектива на нештата може да се сфати како продукт на условување: принципот на награда и казна (т.е. добра или лоша оценка) влијае на веројатноста да се повтори (или не) наученото однесување. Кој е резултатот од ваквата поставеност на нештата? Пасивни студенти, кои не се навикнати да бидат консултирани во процесот на „предавање“ на материјалот и кои се „истренирани“ да го забележуваат секој збор на професорот за да можат

поверно да го повторат во испитна ситуација. Во дискусиите на час ретко учествуваат, бидејќи не е нивна задача да бидат творци на знаење. Ниту во испитни услови од нив не се бара креативно да го употребат стекнатото знаење. Евентуалното воспоставување врска меѓу теоријата и практиката останува осамен процес низ кој треба да минат самите студенти, откако ќе го завршат универзитетското образование (под услов сè уште да ги помнат информациите репродуцирани на испит).

Во оваа статија ќе се осврнам на дилемата дали е предоцна на универзитетско ниво да ги изложуваме студентите на драстично различни наставни пристапи во споредба со нивните дотогашни традиционални образовни искуства. Исто така, преку личното искуство со проектна активност организирана во рамките на мојот курс, ќе покажам дека доколку се доволно подготвени и заинтересирани за наставниот предизвик, студентите и тоа како имаат капацитет да ги остават на страна позитивистичките наставни сеќавања и да им дадат шанса на новите и возбудливи наставни потфати. Ваквите алтернативни пристапи не само што ја менуваат нивната улога од записничари во творци (на знаење), туку им даваат и претвкус на самостојно истражување преку критичко мислење – должност на секој интелектуалец, кој не престанува самиот да се надградува по завршувањето на формалното образование. Во продолжение ќе направам краток преглед на алтернативните наставни приоди врз кои се базира предложената проектна активност, а кои му даваат сериозно место во наставниот процес на студентот, не доведувајќи го притоа во прашање авторитетот на наставникот.

Фокусот на **когнитивната психологија** е „невидливата“ активност на умот, а не видливата репродукција на знаење (Williams и Burden, 1997). Секое учење, според когнитивната психологија, претставува лична конструкција на знаење. Пијаже, во неговата *Теорија на психолошки конструкции* тврди дека секој го интерпретира новото знаење на свој, различен начин, и тоа преку т.н. когнитивна адаптација (цитирано во Sutherland, 1992). Когнитивната адаптација подразбира не само адаптирање на предзнаењето, претходните искуства, итн. со цел да го „примат“ новото, туку и адаптирање на новото знаење за тоа да се „вклопи“ во постоечкиот когнитивен амбиент. *Теоријата на личното креирање знаење* на Кели (Kelly, 1955) е поврзана со истата когнитивна перцепција на учењето: учењето претставува филтрирање на новото знаење низ старите искуства. Наставата, наместо едноставно „предавање“, претставува „средба на личните конструкции, на субјективните реалности на наставникот и учениците“ (Williams и Burden, 1997: 28).

Општествениот конструктивизам поаѓа од горе опишаниот принцип на лично креирање знаење, но го додава во таа теоретска рамка влијанието на околината во конструирањето знаење. Учењето, според *Теоријата на општествениот конструктивизам* (Williams и Burden, 1997), иако е лична конструкција, најчесто е резултат на општествена

интеракција со останатите чинители во наставата (соучениците, наставникот, итн.).

Прегледот на алтернативни наставни теории го заокружувам со кус осврт на **хуманистичките тенденции** во наставата, чиј фокус е на внатрешниот свет на учениците, т.е. нивните мисли и чувства. Претпоставката од која се тргнува во овој наставен пристап е дека човековата суштина не е само интелектуална, туку во голем дел и емоционална. Затоа, само делумно се оправдани наставните стратегии кои се во функција само на јакнење на рационалните капацитети на учениците. Во литературата се тврди дека учењето е потрајно кога ги вклучува и когнитивните и емоционалните (т.е. афективните) капацитети на ученикот (Rogers во Williams и Burden, 1997). За афективните елементи (самодоверба, мотивација, припадност, итн.), пак, се вели дека претставуваат интегрален дел од когницијата (Schuman во Arnold, 1998). Дамасио (Damasio, 1994) дури смета дека афективните податоци во човековата меморија не постојат *ипаралелно* со другите податоци, туку дека сите податоци се организирани *околу* емоционалната срж на луѓето. Централни или не во човековиот ум, афективните елементи денес се сметаат за исто толку важен аспект на учењето како и останатите когнитивни елементи, бидејќи евентуалните проблеми во афективниот домен лесно можат да ги загрозат човековите рационални капацитети (Damasio, 1994).

Која е улогата на наставникот во контекст на општествениот конструктивизам и хуманистичкиот пристап во наставата? Наставникот од „предавач“ станува: олеснувач, мотиватор, консултант, супервизор, партнер. Овој наставник го интересира интелектуално-афективниот „багаж“ со кој студентите доаѓаат на час. Тој остава простор за лична креација на знаењето и не очекува еднолично презентирани информации на испит. Тој ги повикува студентите да заземат личен став за материјалот и да дискутираат за кој било аспект од курсот со колегите, наставникот, а во крајна линија и со самите себе. Овој наставник учи заедно со студентите.

Карактеристики на успешните наставни стратегии

Непречената наставна комуникација, за која стана збор погоре, не може да постои во целата своја полнота во училиница без доволно релаксирана атмосфера за работа. Во продолжение следи краток преглед на карактеристиките на ефективните наставни стратегии, како појдовна точка за освртот на проектот (Williams и Burden, 1997). Успешни наставни активности, значи, се оние кои:

- поттикнуваат интерес, со што учењето станува полично и порелевантно

- ги разонодуваат студентите
- создаваат релаксирана атмосфера на час, во која е дозволено да се претпоставува, експериментира, истражува и греши
- ги мотивираат студентите да преземат иницијатива за сопственото учење
- ги подготвуваат студентите за трајно учење
- ги упатуваат студентите на соработка со колегите/наставникот
- повикуваат на критичко мислење преку ретроспекција
- ги повикуваат студентите флексибилно да го употребат стекнатото знаење за да понудат решенија за фиктивни и/или реални проблеми
- повикуваат на развивање на севкупната личност, не само на нејзиниот интелектуален аспект.

Заради просторното ограничување на оваа статија, од сите карактеристики погоре, ќе се задржам на првата, онаа без која другите и не би биле можни – имено, поттикнувањето и задржувањето интерес кај студентот. Тврдењата дека наставата е комбинација на вештина, наука и уметност (Malderez и Wedell, 2007) ми даваат за право да ја објаснам важноста на карактеристиката „интересност“ преку паралела позајмена од теоријата за уметност на советскиот формалист Шкловски. Во неговата многу значајна статија *Уметноста како техника* (Shklovsky, 1965), тој вели дека секојдневното ја автоматизира и минимизира перцепцијата. Задачата на уметноста, според него, е да ја врати живоста на секојдневното, да привлече и задржи внимание. Шкловски е автор на терминот „очудување“, кој се однесува на уметничката техника на „деавтоматизирање“ на перцепцијата преку нудење таква перспектива за обичното и секојдневното, што обичното станува ново, интересно и привлечно. Наставата, сечини, е исправена пред сличен предизвик: нејзината цел е секојдневното да го направи (по)интересно, т.е. да го привлече и задржи вниманието на студентите. Во оваа статија ќе се осврнам на начин на работа кој ја „очуди“ мојата лекторска настава, но и процесот на учење на моите студенти: проектно истражување.

Проектна активност

а. Замисла и цели на проектот

Со оглед на тоа што во своите коментари за мојот курс студентите често истакнуваа дека им се допаѓаат часовите на кои се работи превод и бараа повеќе прилики за вежбање на оваа вештина, решив да им предложам проектна работа надвор од часот, а под моја супервизија. Резултатите од истражувачката проектна работа студентите би ги претставувале пред своите колеги преку презентација на постер.

Предизвикот се состоеше во тоа студентите да анализираат превод (на или од англиски јазик) достапен за пошироката македонска јавност – на пример, текст што се појавува во мениа на ресторани, интернет сајтови, натписи на споменици, книжевен/филмски превод, итн. Она што имаше потенцијал да ја „очуди“ наставата беше тоа што проектот претставуваше ретка прилика студентите да анализираат *реална* јазична ситуација и да ја понудат својата експертиза во локалната заедница, преземајќи на тој начин иницијатива за своето учење и зајакнувајќи го својот професионален идентитет. Се очекуваше подобрувањето на менито во ресторан, подигањето на квалитетот на текстот на интернет сајт, итн. да ја подобрат сликата за нашата земја кај странските посетители. Групниот формат на работа, пак, се очекуваше да ги изложи студентите не само на различните јазични компетенции на нивните колеги, туку и на нивните стратегии за учење и/или комуникациски компетенции. Приликата за критичко преиспитување на нивната непосредна општествена средина ги подготвуваше критички да им пристапуваат на идните јазични тенденции, но и на општествено-културните тенденции, воопшто. Проектот имаше за цел да ги потсети студентите дека имаат способност (но и обврска) конструктивно да го анализираат и да придонесуваат за нивниот локален општествен контекст.

6. Карактеристики на проектот и начин на оценување

Учеството во проектот беше доброволно и носеше максимум пет дополнителни поени во формувањето на финалната оценка. Околу половина од студентите во секоја од моите две лекторски групи решија да го прифатат овој истражувачки предизвик. Студентите работеа во мали групи (од најмалку два, а најмногу шест членови), во текот на шест работни недели. Имаа обврска на секои две недели да напишат електронски извештај за динамиката на работата во нивната група и сознанијата до кои дотогаш дошле.

Оваа проектна активност, значи, ги имаше основните карактеристики на проектна работа, прикажани во Гаер (Gaer, 1998). Во рамките на мојот проект, значи, студентите:

- избраа проблем кој нема однапред определено решение
- изработија план за решавање на проблемот
- беа одговорни за набавување и употреба на информациите неопходни за решавање на проблемот
- беа одговорни за поделба на улогите во тимот
- работеа во релаксирана атмосфера што толерира грешки и поттикнува ризикување и критичко размислување
- пишуваа белешки за нивниот прогрес.

Извештаите на студентите беа во електронска форма, од причина што недостигаше време за директна дискусија со студентите на час. Секои две работни недели, студентите назначуваа т.н. „ротирачки“ секретар, кој се осврнуваше на следниве аспекти од проектната работа, и тоа во формулар што го подготвуваше за оваа намена:

- име на групата
- „ротирачки“ секретар
- назив на презентацијата на постерот
- сработени проектни активности
- поделба на улогите во тимот
- пример за интересно сознание од нивното истражување и соодветно преводно решение
- позитивни впечатоци од проектната работа во групи
- проблеми со кои групата се соочува во текот на проектната работа и можни начини на справување со нив
- проектни планови.

Се инсистираше групите да се именуваат, од причина што во литературата се тврди дека таквиот чекор обично има ефект на зближување на членовите во групата и подобрување на групната кохезија (Dörnyei и Murphy, 2003).

Конечно, формуларот ги содржеше и коментарите на наставникот во врска со кој било аспект од групните извештаи. На тој начин беше воспоставена постојана (иако виртуелна) комуникација со студентите, која имаше за цел да ги насочува нивните активности, но и да го следи и оценува квалитетот на нивните белешки. За да се подвлече важноста на критичкото размислување и самооценувањето, квалитетот на белешките на студентите за нивниот прогрес беше еден од критериумите за оценка на проектот. Освен квалитетот на белешките за сопствениот прогрес, се оценуваа и следните аспекти на проектот:

- исцрпноста на анализата и квалитетот на предложените преводни решенија
- дизајнот на постерот
- квалитетот на презентацијата.

При оценувањето на проектите, анализата и предложените решенија се сметаа како двојно поважни од сите останати карактеристики на проектот. Критериумите за оценување беа детално образложени во документ што го подготвуваше за оваа намена и електронски го доставив до сите групи пред почетокот на проектот. Проектот се оценуваше не само сумативно (со финална оценка), туку и формативно (преку коментарите на наставникот во текот на шесте недели). Предмет на евалуација, значи,

беше и процесот на работа, не само продуктот од истражувањето. Отстапен беше простор и за самооценување, како и за неформални пишани коментари од соучениците на денот на презентациите на постерите.

Инструментите кои ги дизајнирав за овој проект (формуларот за извештаи и критериумите за оценување) му дадоа дополнителна структура на проектното работење и овозможија успешно постојано следење на нивната работа (доколку Ве интересираат конкретните документи користени за потребите на проектот, можете да ми пишете на имејлот подолу). Точно е дека постојаната електронска комуникација може да претставува дополнителен товар за наставникот, но резултатите од истражувањето на студентите лесно го ставаат во втор план секој напор вложен во следењето на нивната проектна работа. Инспиративно е да се набљудуваат процесот на студентско создавање знаења, како и обликувањето на тие знаења во извештај за и презентација на проектот. Искуствата од успешното креирање знаења во контекст на соработка и пријателска атмосфера имаат потенцијал да ги охрабрат студентите постојано да преиспитуваат лингвистички и, воопшто, општествени контексти, но и да посочуваат насоки за подобрување на општествениот амбиент што ги опкружува.

Реакции на студентите

И покрај тоа што како проблеми со кои се соочуваа во текот на проектот студентите ги забележуваа недостигот на време и ретките прилики да се сретнат (бидејќи потекнуваа од различни градови од земјата), во извештаите што тие редовно ми ги праќаа доминираа позитивните впечатоци (преведени на македонски јазик за потребите на оваа статија) од истражувачката работа во групи:

- „Фанџасџична е оваа комбинаџијаџа на исџиражување, дружење и учење. Нависџина уџживаме во џроеџџиниџе акџивносџи.“
- „Проеџџинаџа рабоџа во џруџи е мноџу креативна, не одзема мноџу време и е мноџу корисна не само заради доџолниџелниџе џоени, но и заради нашиџа џазична надџградба. Исџиџо џаџа, мноџу ни е забавно да исџиражуваме.“
- „Ваквиџе акџивносџи се корисни: можеме мноџу да научиме еден од друџ, бидеџќи сиџе имаме различни мислења, идеџ, џланови. Повеќе џлави мислаџ џодобро од една.“
- (џруџа џиџо анализираше филмски џреводи) „Оваа акџивносџи беше добар изџговор за нас да џледаме мноџу филмови без никоџ да нџ криџикува. Ја корисџиме „исџиражувачкава“ џрилика до максимум!“

Наместо заклучок

Успешните резултати од истражувачката работа на моите студенти уште еднаш потсетуваат дека не е доцна да ги изложуваме студентите на алтернативни, непозитивистички пристапи во наставата. Моите студенти покажаа дека доколку проектната работа има доволно потенцијал да „очуди“, доколку има јасна структура и повикува на редовна комуникација со колегите и наставникот, квалитетот на истражувањата може пријатно да ги изненади сите учесници во проектот. Она што најмногу се чинеше дека ги мотивира во целиот процес е сознанието дека со нивната експертиза можат да влијаат на општествената јазична реалност, а во крајна линија, и да ја трансформираат.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Arnold, J. (1998) Towards More Humanistic English Teaching, *ELT J*, 52(3), 235-242
- Damasio, A. (1994) *Descartes' Error: Emotion, Reason and the Human Brain*, New York: Avon
- Dörnyei, Z. and Murphy, T. (2003) *Group Dynamics in the Language Classroom*, Cambridge: Cambridge University Press
- Gaer, S. (1998) "Less Teaching and More Learning", *Focus on Basics: Connecting Research and Practice*, Volume 2, Issue D
- Kelly, G. (1955) *The Psychology of Personal Constructs*, New York: Norton
- Malderez, A. and Wedell, M. (2007) *Teaching Teachers: Processes and Practices*, London: Continuum
- Shklovsky, V. (1965) "Art as technique" in *Russian Formalist Criticism: Four Essays*, translated and with an introduction by Lemon, L. T. and Reis, M. J., Linkoln: Nebraska
- Sutherland, P. (1992) *Cognitive Development Today: Piaget and His Critics*, London: Paul Chapman
- Williams, M. and Burden, R. L. (1997) *Psychology for Language Teachers: A Social Constructivist Approach*, Cambridge: Cambridge University Press

Elena ONČEVSKA AGER

“DEFAMILIARISING” THE PRACTICE OF TEACHING
MODERN ENGLISH VIA PROJECT WORK

(Abstract)

In this article I will identify the negative effects of positivism as a teaching approach, which dominantly ‘produces’ the students who enrol at the universities in the Republic of Macedonia. I will then suggest alternative teaching options, which are expected to motivate students to more successfully develop their intellectual and emotional capacities. By outlining a specific project activity, I will suggest a possible local adaptation of the principles underlying the suggested alternative teaching approaches. I will argue that if students find the proposed activity to ‘defamiliarise’ their current teaching environment enough, they are likely to respond well to the new teaching enterprise.

Key words: project work, social constructivism, teachers’ roles

CLASSIFICAZIONE DEI COSTRUTTI CONDIZIONALI

Parole chiave: costrutti condizionali; classificazione di costrutti condizionali; tipi di condizioni.

L'obiettivo principale di questo saggio è quello di presentare alcuni modelli di classificazione dei costrutti condizionali. Uno dei punti più problematici che riguarda in generale tutti gli studi che esaminano questi costrutti sotto diverse prospettive riguarda proprio la loro classificazione. La problematicità della tipologia dei costrutti condizionali è legata a vari fattori. Innanzitutto, i costrutti condizionali presentano una vasta gamma di forme che non corrispondono necessariamente a un solo significato. In certi casi, inoltre, essi assumono significati di altre strutture sintattiche oppure svolgono varie funzioni pragmatiche nel discorso. Da qui deriva l'immensa difficoltà di stabilire una classificazione capace di inglobare tutte le varianti di costrutti condizionali. Questi sono anche i motivi principali della presenza di numerose tipologie nella letteratura su questo argomento. Ci si limita a presentare in questa sede alcuni modelli di classificazione che si fondano su vari criteri tra cui i più importanti sono: il significato, la forma e la funzione pragmatica dei costrutti condizionali. Un'attenzione particolare sarà dedicata al modello proposto da Herczeg (1976) e ripreso successivamente da Serianni (1997: 410-417) che riguarda la lingua italiana.

Tra le varie classificazioni nella letteratura sui costrutti condizionali la più conosciuta è la partizione tradizionale che risale alle grammatiche greco-latine in cui i periodi ipotetici si dividono in tre gruppi: il periodo ipotetico della realtà (*casus realis*), periodo ipotetico della possibilità (*casus possibilis*) e periodo ipotetico dell'irrealtà (*casus irrealis*). I due criteri su cui poggia questo sistema tripartito sono di natura diversa: uno deriva dalla logica e riguarda la natura semantica del periodo ipotetico definito nei termini reale, possibile e irreali, e l'altro, invece, è di tipo formale e riguarda la concordanza dei tempi e dei modi nei periodi ipotetici. Alla base di questa classificazione sta l'idea che le varie combinazioni di tempi e modi corrispondano ai tre tipi di periodi ipotetici.

Questa tipologia, anche se è la più diffusa e ampiamente accettata nelle grammatiche di varie lingue, soprattutto di taglio pedagogico, è anche la più criticata per vari motivi (Mazzoleni 1991: 759-760; Serianni 1997: 411;

Gabrielatos 2006: 2). Mazzoleni, per esempio, in più occasioni dimostra che alcuni costrutti nella lingua italiana che tradizionalmente sono classificati in una delle tre categorie, in vari contesti assumono significati di altri tipi (1991: 753-760; 1994: 20-24). Secondo Serianni, la motivazione per abbandonare questa classificazione è duplice: da un lato “contamina criteri tipologici diversi”, uno formale e l’altro logico, e dall’altro, più importante, perché è impossibile osservare i costrutti condizionali con una forma specifica come unità discrete per quanto riguarda il loro significato. Negli studi linguistici (Gabrielatos 2006), spesso si accenna anche al fatto che questa tipologia non copre la vasta varietà di costrutti condizionali con delle frequenze abbastanza alte nei vari corpora.

Gli studi linguistici propongono altre classificazioni che cercano di incorporare anche quegli aspetti dei condizionali che sono trascurati dalla tipologia tradizionale. La maggior parte di queste tipologie dà precedenza ai criteri semantico-funzionali rispetto a quelli formali. La partizione proposta da Athanasiadou e Dirven, per esempio, parte da una prospettiva semantico-pragmatica. Si distinguono tre tipi di costrutti condizionali: i condizionali cosiddetti “course of events”, i condizionali ipotetici (ingl. ‘hypothetical conditionals’) e i condizionali pragmatici (ingl. ‘pragmatic conditionals’), rappresentati rispettivamente dagli esempi seguenti:

1. If there is a drought like this year, the eggs remain dormant.
2. If the weather is fine, we’ll go for a swim.
- 3.a If you are thirsty, there’s beer in the fridge.
- 3.b If she is divorced, (then) she’s been married.

La seconda frase è un esempio di costrutti condizionali tipici o, nei termini di Comrie, condizionali - “prototipo” (1986: 77) in cui la relazione logico-causale è più forte e implica una lettura non-fattuale. Nella prima frase che rappresenta un esempio dei condizionali cosiddetti “course of events”, il legame logico-causale è meno forte e il rapporto tra i due eventi è definito in termini di “natural cooccurrence or a natural course of events”, cioè come tendenza dei due eventi di co-occorrere insieme senza che uno sia condizionato dall’altro. Perciò il valore semantico del marcatore “if” si avvicina a quello di “whenever” e i costrutti sono interpretati come fattuali. Il terzo tipo è il più marginale rispetto ai costrutti condizionali tipici: il legame logico-causale nell’esempio 3a non si instaura tra la protasi e l’apodosi (la sete non condiziona l’esistenza della birra), bensì tra la protasi e l’azione linguistica (l’offerta di birra) che si realizza con l’apodosi. Questo sottogruppo è composto da condizionali conversazionali (ingl. ‘conversational conditionals’). Del gruppo di costrutti condizionali pragmatici fanno parte, inoltre, anche i condizionali logici (ingl. ‘logical conditionals’), come 3b, in cui la relazione tra le due proposizioni è ridotta soltanto alla sua componente logica, mentre è completamente assente quello causale (Athanasiadou et al. 2003: 1-3).

La classificazione di Celce-Murcia e Larsen-Freeman (1999), che si riferisce essenzialmente ai costrutti condizionali nell'inglese, raggruppa questi costrutti in tre gruppi in base alla relazione semantica che esprimono: fattuale, futura e immaginativa. Ogni tipo di costrutto si dirama in vari sottotipi che specificano ulteriormente il significato del costrutto. I sottotipi dei condizionali fattuali (generici, abituali, quelli che esprimono inferenza implicita e quelli che, invece, esprimono inferenza esplicita) sono esemplificati tramite i periodi seguenti :

If you boil water, it vaporizes.
If I wash the dishes, Sally dries them.
If it's Tuesday, it's Sam's birthday.
If anyone has the answer, it should be Rod.

I condizionali che esprimono relazione futura in questa classificazione possono avere varie realizzazioni formali tra cui spicca, comunque, il costrutto tipico rappresentato dal presente nella protasi e il futuro nell'apodosi, come l'esempio "If it rains, I'll stay home". I costrutti condizionali immaginativi sono, inoltre, suddivisi in due sottocategorie: i costrutti ipotetici e costrutti controfattuali. Le ipotesi del primo tipo sono viste come probabili dai parlanti nel presente (1) o nel futuro (2):

If Joe had the time, he would go to Mexico.
If Joe were to have time, he would go to Mexico.

La probabilità che gli eventi occorranò nei costrutti ipotetici può variare. Dal punto di vista formale, i vari gradi della probabilità nell'inglese sono espressi tramite vari tipi di marcatori, tra cui i verbi modali, come in questo esempio in cui, grazie al verbo modale "should", aumenta la possibilità che l'evento occorra:

If Joe should have the time, he would go to Mexico.

A differenza dei costrutti ipotetici, i controfattuali si riferiscono o al presente (1) o al passato (2):

If Napoleon were alive today, he would be fighting the Soviets.
If Napoleon had been alive in 1940, he would have been fighting the Germans.

Celce-Murcia e Larsen-Freeman aggiungono, inoltre, anche l'aspetto formale commentando la struttura di ciascun tipo di costrutti condizionali nella lingua inglese.

Altri studi su costrutti condizionali partono, invece, da una prospettiva dell'analisi del discorso e classificano i costrutti condizionali in base alle funzioni discorsive che svolgono nell'ambito del testo. Secondo questo approccio, le strutture linguistiche, di cui fanno parte anche i costrutti condizionali, servono ai bisogni comunicativi che sono diversi in vari tipi di testi e che, conseguentemente, generano diverso uso di stesse strutture linguistiche. Sotto questa prospettiva, la classificazione dei costrutti condizionali in base alle loro funzioni discorsive individuate in un corpus del parlato sarà decisamente diversa da quella elaborata su un corpus dello scritto.

Un esempio di classificazione basata su criteri funzionali è proposta da Carter Thomas e Rowley-Jolviet (2008) che, esaminando le funzioni dei costrutti condizionali nel discorso specializzato, propongono tre tipi di costrutti: i costrutti fattuali, che corrispondono in linee generali ai costrutti chiamati "course of events" (Athanasiadou et al. 1997) o costrutti abituali e generici (Celce-Murcia et al. 1999) nonché ai costrutti "reali" delle grammatiche pedagogiche. La funzione di questi costrutti è quella di presentare due eventi tra cui esiste una correlazione oppure che occorrono regolarmente:

The dose of paclitaxel was reduced by 20% if the patient had Grade 4 neutropenia that lasted >5 days.

Il secondo gruppo, invece, è quello dei costrutti condizionali rifocalizzanti (ingl. 'refocusing') che corrispondono ai costrutti condizionali detti "ipotetici". Secondo Rowley-Jolviet e Carter Thomas (2008), questi costrutti rappresentati dal periodo seguente, hanno funzione argomentativa in questo genere di testi:

If the results of Aoyama et al are confirmed, HFSR might be the most adequate technique to propose.

Il terzo tipo, invece, è quello dei costrutti che servono a gestire, a organizzare il discorso (ingl. 'discourse management'), come l'esempio seguente che introduce un nuovo argomento:

Now if we go to patients who experienced mucositis toxicity.....

Una diversa tipologia della prospettiva funzionale è proposta nello studio di Lombardi Vallauri (2006) dove viene focalizzato il ruolo discorsivo delle ipotetiche libere, cioè le protasi a cui non corrisponde una principale. Le ipotetiche libere sono classificate nei seguenti gruppi: ipotetiche che indicano offerte e richieste, enunciati desiderativi, ipotetiche esclamative e avversative, domande generiche e, alla fine, ipotetiche con il significato descritto da Lombardi Vallauri come "'dichiarazione di non luogo a procedere, positiva o negativa del tipo 'è tutto a posto' o 'non c'è niente da fare'".

La classificazione proposta da Herczeg (1959; 1976) occupa una posizione intermedia nella scala di varie tipologie. Essa si fonda soprattutto su criteri semantico-formali. Da questa prospettiva, Herczeg innanzitutto distingue nettamente due gruppi di costrutti nell'italiano: da una parte si trovano le "proposizioni certamente ipotetiche", cioè costrutti tipici o "prototipo", e dall'altra un sottogruppo di casi marginali chiamati "proposizioni formalmente ipotetiche". Herczeg individua una differenza sostanziale rispetto al significato di questi due gruppi: diversamente dai costrutti veri e propri che esprimono una condizione e una conseguenza, le protasi dei costrutti formalmente condizionali "non condizionano la proposizione causale nel consueto modo" (1976: 410) e assumono, quindi, significato di un altro tipo di frase. La diversa semantica di questi costrutti, secondo Herczeg, si riflette sul piano formale: gli esempi di questo tipo presentano una concordanza sostanzialmente diversa da quella dei costrutti tipici e nello stesso tempo vicina, però, a quella delle subordinate o coordinate sostituite.

Riguardo ai costrutti condizionali veri e propri, Herczeg propone un sistema bipartito, identico in linee generali con la concezione di Mazzoleni¹, in cui i costrutti condizionali appartengono a due categorie: una riguarda i costrutti che esprimono certezza e l'altra, invece, comprende i casi che esprimono una supposizione relativa al presente, al futuro o al passato. Anche se Herczeg non mette un'etichetta a questi due gruppi, all'atto pratico, vengono chiamati in questa sede "primo" e "secondo tipo".² La concezione bipartita di Herczeg è indubbiamente motivata anche dalla forma dei costrutti condizionali. Un chiaro riferimento all'opposizione indicativo: congiuntivo-condizionale, in questo senso, si trova già nella prima versione del modello proposto da Herczeg (1959: 309), secondo la quale l'indicativo è il modo tipico del primo gruppo, mentre la concordanza al congiuntivo e al condizionale è propria del secondo tipo. Risulta particolarmente importante il modo in cui sono trattati i "casi misti" da Herczeg. Nella prima versione, le pochissime varianti dei cosiddetti "casi misti" sono descritte separatamente dai due gruppi, una scelta molto simile a quella adottata da Mazzoleni che considera a parte gli esempi in questione (1991: 760-761). Nella versione integrale del 1976, comunque, Herczeg propone un quadro dei costrutti condizionali che comprende non solo le varianti principali di concordanza di tempi e modi di ciascun gruppo, ma anche i "casi misti" che presentano concordanze meno tipiche.

Dagli studi consultati risulta, inoltre, che Herczeg sia il primo a descrivere dettagliatamente la vasta gamma di costrutti formalmente condizionali. Partendo proprio dalle considerazioni iniziali di Herczeg,

¹ Mazzoleni stesso afferma, infatti, che la sua proposta si ispira anche al modello di Herczeg (1994: 24).

² Si è evitato di usare i termini che fanno riferimento al grado di ipoteticità come, per esempio, "reale" e "non reale". A differenza del termine neutrale "secondo tipo" che copre la vasta gamma di costrutti condizionali che esprimono vari gradi di ipoteticità, dalla possibilità all'irrealtà, l'etichetta "non reale" può indurre a un'interpretazione riduttiva di questi costrutti.

Serianni, in seguito, traccia un quadro abbastanza chiaro e completo dei costrutti condizionali che assumono “valori particolari”: temporale-iterativo, causale, concessivo, completivo, avversativo, restrittivo, ipotetico apparente e fraseologico (1997: 412-413).

Definiti i gruppi principali del modello basato sugli studi di Herczeg e Serianni, si delinea il seguente quadro del sistema dei costrutti condizionali nell’italiano:

1. Costrutti condizionali introdotti da <i>se</i>	1.1 Costrutti condizionali tipici	1.1.1 primo tipo
		1.1.2 secondo tipo
	1.2 Costrutti formalmente condizionali con valori particolari	1.2.1 temporale-iterativo
		1.2.2 causale
		1.2.3 concessivo
		1.2.4 completivo
		1.2.5 avversativo
		1.2.6 restrittivo
		1.2.7 ipotetico apparente
		1.2.8 fraseologico
2. Costrutti condizionali introdotti da connettivi diversi da <i>se</i>		

Fig. 1 La classificazione dei costrutti condizionali nell’italiano

A differenza della classificazione tripartita che semplifica e appiattisce il sistema dei costrutti condizionali dell’italiano, questo modello mette in evidenza appunto la sua varietà realizzata attraverso le numerose forme e significati dei costrutti condizionali. Nel quadro proposto si articola in modo molto chiaro l’intricato rapporto tra i costrutti condizionali e gli altri tipi di proposizioni. Facendo, inoltre, costante riferimento ai modi e i tempi nei costrutti condizionali, il quadro risulta particolarmente adeguato a ricerche incentrate proprio sulla corrispondenza tra la forma e il significato.

BIBLIOGRAFIA:

- ATHANASIADOU, A., DIRVEN, R. (1997) (eds.) *On conditionals again*. Amsterdam: John Benjamins.
- ATHANASIADOU, A., DIRVEN, R. (2003) Pragmatic conditionals. In: FOOLEN, A. AND VAN DER LEEK, F., (EDS.) *Constructions in cognitive linguistics*, Amsterdam: John Benjamins, 1-26.
- CARTER-THOMAS, S., ROWLEY-JOLIVET, E. (2008) "When practice belies ‘theory’: Form, function and frequency of if-conditionals in specialised discourse". *ASp, la Revue du GERAS*, vol. 53-54: 39-61.

- CELCE-MURCIA, M., LARSEN-FREEMAN, D. (1999). *The grammar book* (2nd ed.). New York: Heinle & Heinle.
- COMRIE, B. (1986) Conditionals: a Typology. In: TRAUGOTT, E., FERGUSON, C.A., SNITZER REILLY, J., TER MEULEN, A. (eds.), *On conditionals*. Cambridge: Cambridge University Press, 77-99.
- GABRIELATOS, C. (2006) "Corpus-based evaluation of pedagogical materials: If- conditionals in ELT coursebooks and the BNC." Paper given at the 7th *Teaching and Language Corpora Conference*, Paris, 1-4 july 2006. Disponibile da:
http://eprints.lancs.ac.uk/882/1/TALC_2006-CG.pdf
[consultato in data 1.11.2010].
- HERCZEG, G. (1959) Sintassi delle proposizioni subordinate nella lingua italiana. In: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, IX: 261-331.
- HERCZEG, G. (1976) Sintassi delle proposizioni ipotetiche nell'italiano contemporaneo. In: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXVI: 397-455.
- LOMBARDI VALLAURI, E. (2006) Ipotetiche libere e grammaticalizzazione in corso nel parlato. In: SOBRERO, A., MIGLIETTA, A. (eds.) *Lingua e dialetto nell'Italia del Duemila. Atti del Convegno "Lingua e dialetto in Italia all'inizio del Terzo Millennio"*, Procida, maggio 2004. Lecce: Congedo, 49-75.
- MAZZOLENI, M. (1991) Le frasi ipotetiche. In: RENZI, L., SALVI, G. (eds.) *Grande grammatica italiana di consultazione. Secondo volume*. Bologna: il Mulino, 751-784.
- MAZZOLENI, M. (1994) "La semantica della scelta modale nei condizionali italiani". *Revue Romane*, 29/1: 17-32.
- SERIANNI, L. (1997) con la collaborazione di CASTELVECCHI, A. *Glossario di PATOTA, G. Italiano. Grammatica, sintassi, dubbi*. Torino: Garzanti.

Руска ИВАНОВСКА-НАСКОВА

КЛАСИФИКАЦИЈА НА УСЛОВНИТЕ КОНСТРУКЦИИ

(Резиме)

Еден од најзначајните проблеми кои се наметнуваат во проучувањата на условните конструкции е поврзан со нивната класификација. Проблематичноста на поделбата потекнува од сложеноста на овој јазичен феномен и од присуството на различни форми на условни реченици, на примери кои од семантички аспект се доближуваат до други видови реченици како и на условни конструкции кои остваруваат различни комуникативни функции. Токму од овие причини во граматиките и во литературата се сретнуваат повеќе типологии. Целта на овој труд е да претстави неколку класификации на условните конструкции кои се темелат на различни критериуми. Тргувајќи од најпознатата, но и широко критикувана тројна поделба заснована на формата на условните конструкции, трудот претставува и неколку класификации кои им даваат предност на семантичко-функционалните критериуми. Особено внимание е посветено на типологијата на условните конструкции во италијанскиот јазик предложена од Herczeg (1976) и дополнета од Serianni (1997) која се заснова на формални и семантички критериуми.

Клучни зборови: условни конструкции; класификација на условните конструкции; видови услов.

Sonja KITANOVSKA-KIMOVSKA

COORDINATION AS A CONSTITUENCY DIAGNOSTIC: A DIFFERENT VIEW

Key words: syntax, coordination, constituency, unlike constituent coordination, non-constituent coordination

1. Introduction

For a long time coordination has been seen as one of the constituency diagnostics. Following Chomsky's logic (Chomsky, 1957:35) that if in two sentences $A + B + C$ and $A + D + C$, B and D are constituents, a new sentence $A - B + D - C$ can be formed, but if B and D are not constituents, this cannot be done, and similarly, if B and D are constituents of different type, conjunction cannot apply to form a new sentence, it has been believed that coordination can serve as a good constituency test. However, there are many examples of coordinate constructions in which it is difficult to determine what the constituents are and whether they are of the same type.

In this paper I will argue against Chomsky's claim that 'conjunction offers one of the best criteria for the initial determination of [constituent] structure' (Chomsky, 1957). Discussing types of coordination where unlike or non constituents are coordinated I will show why it is inappropriate to treat coordination as a good constituency test.

2. Basic assumptions about coordination

On traditional accounts coordination is contrasted with subordination and characterised by the equal status of the elements being coordinated (Matthews, 1981, Huddleston, 1984, Quirk et al., 1985, Huddleston & Pullum, 2002). Following Grover (Grover, 1994) in English coordination is possible with all syntactic categories at lexical, phrasal and clausal level: nouns (1), adjectives (2), verbs (3), noun phrases (4), adjectival phrases (5), verb phrases (6), prepositional phrases (7) and clauses (8) can all be coordinated.

- (1) Boys and girls are cute.
- (2) Mary was disappointed and angry.

- (3) I often walk and run.
- (4) Peter wears blue trousers or blue snickers.
- (5) Happy for his own success but sad for his friend's failure Jack left the conference.
- (6) Everybody here likes music and dislikes films.
- (7) You can go to London by bus or by train.
- (8) The boy laughed and his sister cried.

Coordinate structures are usually believed to be 'endocentric' in the sense that all coordinated items are of the same kind and the coordinate structure as a whole is of the same kind as its subcomponents (Grover, 1994:762). If these assumptions are correct, then it should not be possible to coordinate constituents of different categories and the coordination of elements from one category should always give a structure of the same category as its subparts (for instance, a coordination of NPs should give an NP, a coordination of VPs should give a VP and so on). However, following Blevins (Blevins, 2004) there is no such thing as a category of a coordinate structure, rather coordinate structures are just types of constructions whose properties cannot be determined from the properties of their parts. Moreover, there are many cases of coordination of unlike categories and even coordination of elements which are difficult to assign to any category. All these cases are problematic for the view which, driven by the fact that syntactic constituents are always coordinated, has proposed that coordination is a reliable constituency test.

3. Unlike constituent coordination

Sentences like (9) and (10) are an illustration of coordination of elements that do not belong to the same category, yet they are perfectly grammatical and acceptable.

- (9) Fred is [_{NP} an avid reader] and [_{AP} mad about science fiction].
- (10) David is [_{AP} angry] and [_{VP} swearing at everybody].

As can be seen the sentences are examples of unlike constituent coordination where a noun phrase is coordinated with an adjectival phrase (9) and an adjectival phrase is coordinated with a verb phrase (10). Such examples are in contradiction with Chomsky's claim that constituents of different kinds cannot be coordinated. Rather, they show that such generalisations are overstated and cannot account for all types of coordination. Most importantly, they show that coordination is not a good constituency diagnostic.

In order to account for such constructions, some theories have proposed various lines of reasoning. For example, the Generalised Phrase Structure Grammar (GPSG) has developed an account based on specification of syntactic

features (Gazdar et al., 1985). On this view a category is defined as a set of feature values and for a construction to be regarded a coordinate structure it has to contain an intersection of the features of its conjuncts. This approach does not require that conjuncts be categorically identical but only that they share some common features. Thus, a nominal category with features [N +, V -] and an adjectival category with features [N +, V +] sharing the feature [N +] can be coordinated resulting in a coordinate structure specified [N +] (example (9)). Similarly, an adjectival category with features [N +, V +] and a verbal category with features [N -, V +] sharing the feature [V +] can be coordinated resulting in a coordinate structure specified [V +] (example (10)). Although this approach seems to be straightforward, it does not offer a solution to sentences like (11)

- (11) The boy ran [_{ADVP} fast] and [_{PP} with ease].

The adverbial phrase being specified [N +, A +] and the prepositional phrase being specified [N -, A -], the two phrases do not seem to share a syntactic feature, yet they form a grammatical coordinate structure. To account for such examples, Functional Grammar (in Grover, 1994) has proposed that in order to be coordinated conjuncts have to perform the same function. Thus, the adverbial phrase and the prepositional one in the above-given example are grammatical conjuncts because they perform the same function, namely they serve as adverbs of manner. However, both these theories, as any other view on coordination, have a serious problem accounting for cases where conjuncts cannot be treated as constituents on standard assumptions (Borsley, 1996). Such cases are relevant here as they present further evidence against the position that coordination can be used as a test of constituency.

4. Non-constituent coordination

Although it is widely believed that coordination involves only proper constituents, there are many coordinate structures in which the conjuncts are not constituents but only sequences of constituents (Grover, 1994) or partial constituents (Maxwell & Manning, 1997).

- (12) I will go [_{PP} to Oxford] [_{PP} on Wednesday] and [_{PP} to Stratford] [_{PP} on Friday]].
 (13) [[_N Mary] [_V hates]], but [[_N Peter] [_V likes]], national football.
 (14) [[_N Sue] [_V bought]] and [_V prepared] chicken.
 (15) [[_N Tim] [_V plays] [_{NP} the piano]], [[_N Maria] [_{NP} the violin]] and [[_N Ivan] [_{NP} the guitar]].

The above-given examples show that it is not clear what the real nature of non-constituent coordination is as there are several different patterns. However, all the patterns illustrate that it is difficult to determine the category of the coordinate structure and, more importantly, the category of the conjuncts. Rather than being constituents, these conjuncts are chains of constituents, or partial constituents according to Maxwell and Manning's analysis (*ibid.*), incapable of being coerced together under any type of syntactic constituency (Blevins, 2004).

An important characteristic of these constructions, following Blevins (Blevins, 2004), is that within each conjunct the constituent order is preserved, thus giving a well-formed sentence. Namely, if we assume that (12) was derived from the sentences

(12a) I will go [[_{PP} to Oxford] [_{PP} on Wednesday]].

(12b) I will go [[_{PP} to Stratford] [_{PP} on Friday]].

then it becomes evident that the coordinate structure preserves the order of constituents so that a well-formed sentence is produced. More specifically, if we remove the verb phrase 'will go' out of its position before the first conjunct in (12) and put it before the second conjunct, the resulting sentence will be ill-formed because the sequence 'I to Oxford on Wednesday' would disturb the natural order of constituents in English. On the other hand, if we leave 'will go' before the first conjunct and thus preserve the constituent order, it will equally relate to both conjuncts resulting in a grammatical sentence. This kind of analysis suggests a possible solution to the problems non-constituent coordination presents.

5. Coordination – revisited

It has been proposed that conjuncts of non-constituent coordination share elements, leaving only the smallest distinct sequences to be subject to coordination (Blevins, 2004). On this account, only peripheral (initial or final) elements are shared. In order to preserve the internal order of conjuncts the sharing of elements is consistent, i.e. if an initial element is shared, it is positioned initially with respect to all conjuncts; if a final element is shared, it is positioned finally in all conjuncts. Implementing this idea, the examples given above can be represented as follows:

(12') [*i* [I will go] to Oxford on Wednesday] and [*i* to Stratford on Friday].

(13') [Mary hates *i*], but [Peter likes, *i* [national football]].

(14') [Sue bought *i*] and [prepared *i* [chicken]].

(15') [Tim *i* [plays] the piano], [Maria *i* the violin] and [Ivan *i* the guitar].

Example (15), where the shared element is not peripheral, may seem to be the only exception to this generalisation. However, basing his analysis on cross-linguistic evidence, Grover rightly claims that all patterns presented above are instances of basically the same phenomenon and it is only 'an accident of English word order that the shared/missing material is medial and not peripheral' (Grover, 1994:767).

Following Blevins (Blevins, 2004) the above analysis has interesting consequences for the phenomenon of coordination in general. It is particularly illuminating as it offers a unified account of all kinds of coordination, including coordination of lexical categories and unlike category coordination. On this view, there are no real cases of lexical coordination, rather they can be subsumed under the notion of phrasal coordination. Thus, the examples given in section 2 can be reanalysed as cases of coordination of conjuncts which share peripheral elements:

- (1') [Boys *i*] and [girls *i* [are cute]].
- (2') [*i* [Mary was] disappointed] and [*i* angry].
- (3') [*i* [I often] walk] and [*i* run].
- (4') [*i* [Peter wears] blue trousers] or [*i* blue snickers].
- (5') [Happy for his own success *i*] but [sad for his friend's failure *i* [Jack left the conference]].
- (6') [*i* [Everybody here] likes music] and [*i* dislikes films].
- (7') [*i* [You can go to London] by bus] or [*i* by train].

Following the same logic, cases of unlike constituent coordination can be given the same treatment:

- (9') [*i* [Fred is] an avid reader] and [*i* mad about science fiction].
- (10') [*i* [David is] angry] and [*i* swearing at everybody].

Thus, it follows that coordination can obtain between units of any category or units that do not form a constituent, which shows again that coordination is not a reliable test of constituency.

7. Conclusion

In this paper I argued against the claim that coordination can serve as a constituency diagnostic. First, I discussed coordination of unlike categories as an argument against Chomsky's claim that conjunction cannot apply to form a new sentence if the constituents are of different type. Then, I pointed to instances of non-constituent coordination showing that the logic that coordination implies constituency is faulty. Finally, I proposed an analysis of coordination which illustrates that Chomsky's assertion that coordination offers

one of the best criteria for the initial determination of constituent structure does not hold. The conclusion is that coordination is not a reliable constituency diagnostic and one has to be careful in applying it as such. To be totally on the safe side in determining the constituency status of elements, one should abandon coordination as a constituency test completely.

BIBLIOGRAPHY:

- Blevins, J. 2004. *Lecture notes*
- Borsley, R. D. 1996. *Modern Phrase Structure Grammar*, Oxford, Blackwell.
- Chomsky, N. 1957. *Syntactic Structures*, The Hague, Mouton.
- Gazdar, G., Klein, E., Pullum, G. & Sag, I. 1985. *Generalised Phrase Structure Grammar*, Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Grover, C. 1994. Coordination. In (ed.) Asher, R. E. *The Encyclopaedia of Language and Linguistics*, Vol. 2, Oxford, Pergamon Press, pp. 762-768.
- Huddleston R. 1984. *Introduction to the Grammar of English*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Huddleston R. D. & Pullum, G. K. 2002. *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Maxwell, J. T. & Manning, C. 1997. *A Theory of Nonconstituent Coordination Based on Finite State Devices*, Proceedings of the First Annual LFG Conference, Stanford.
- Matthews, P. H. 1981. *Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Quirk, R., Sidney, G., Leech, G. & Svartvik, J. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London, Longman Group Limited.

Соња КИТАНОВСКА-КИМОВСКА

КООРДИНАЦИЈАТА КАКО ТЕСТ
ЗА КОНСТИТУТИВНОСТ: ПОИНАКВО ГЛЕДИШТЕ

(Резиме)

Постои гледиште кај научниците од областа на синтаксата дека координацијата е еден од тестовите за одредување на конститутивност на јазичните елементи. Во овој труд се даваат аргументи против таквото гледиште преку дискусија на видовите на координација каде што елементи од различни видови синтагми или елементи кои не се конститутивни членови се во координација. Покрај тоа, се предлага анализа на координацијата која покажува дека координација може да има и меѓу елементи кои не припаѓаат на ист вид синтагма или едигени кои не претставуваат конститутивен член. Врз основа на приложените докази, заклучуваме дека тврдењето дека координацијата претставува еден од најдобрите критериуми за првично определување на конститутивната структура не држи.

Клучни зборови: синтакса, координација, конститутивност, координација меѓу елементи од различни видови синтагми, координација меѓу елементи кои не се конститутивни членови

***КНИЖЕВНОСТ
И КУЛТУРА***

Катица КУЛАВКОВА

ПОЕТИКА И ПОЛИТИКА НА ЕГЗИСТЕНЦИЈАТА

Кога се обидуваме да поставиме едно суштествено интерпретативно прашање за поетскиот опус на Гане Тодоровски, тогаш некако природно се отвора прашањето зошто и како доаѓа до спрега меѓу неколку поетски: поетиката на поезијата, поетиката на (егзистенцијалната) реалност и поетиката на политиката?

Барајќи го одговорот на ова прашање за синергијата меѓу трите компоненти - поезијата, егзистенцијата и политиката, се наметнува потребата да укажеме на неколку аспекти кои го конституираат стожерното начело или јадрото на поетиката на Гане Тодоровски, односно се соочуваме со потребата да ја разбереме и да ја протолкуваме внатрешната поврзаност и содејството меѓу спомнатите три поетички фактори: поетско-јазичниот, егзистенцијално-реалистичниот и идеолошко-политичкиот.

Прашањето тука би го формулирале на следниов начин: 'Дали се работи за причинско последователни односи меѓу трите поетички фактори, или попрво се работи за некој надпричински, синхронистички перформанс на трите поетски, без којшто тешко може да се разбере идентитетот на поезијата и на поетот Гане Тодоровски?'

Кажано поподробно се отвораат прашањата:

- Дали егзистенцијалното е надредено над есенцијалното?
- Дали егзистенцијата ја проектира или ја прикрива есенцијата?
- Дали отвореноста на Гане за егзистенцијалните, историските, националните, социјалните, политичките и меѓучовечките односи и реалитети е признак за некаква кармична предодреденост или симптом за една пасионирана потрага по проекциите и мемориските рефлексии на стварноста во јазикот?
- И како тоа Гане успеваше со леснотија и со шарм да ги опева горчливите голтки на македонската голгота и на македонското секојдневие?
- Како тоа му појде од рака, на овој македонски поет, токму преку еден лудистички став, да не се отуѓи од народот, но и да не се отуѓи од себе?
- Дали лудистичкото начело се покажа кај него продуктивно во вкрстувањето на есенцијата со егзистенцијата, на личното со колективното, на поетското со политичкото?

Еве, ќе почнам со една првична, контрастивна, споредба меѓу две значајни фигури на современата македонска поезија и култура, Блаже Конески и Гане Тодоровски, кои иако различно, успеаја да бидат во дослук со народниот гениј (духот на народот), поради што доаѓа до заемна идентификација меѓу поетот и народот (меѓу индивидуата и колективот).

Поезијата на Блаже Конески успеа да кореспондира со македонското национално битие преку двојна проекција на колективната меморија (преданијата) во личниот животен опит и преку контекстуализација на историскиот, националниот и личниот трагизам во архетипските образци и митските слики на црното, на болеста, на злото, на конститутивните цивилизациски ритуали и ритуални жртви и насилства (стварни и симболични).

Конески успеа да создаде нови матрици на препознавање на универзалното и есенцијалното битие во актуелните и препознатливи симболи на црно-црвениот македонски вез („Везилка“), на *’Тешкојшо’*, на *Болен Дојчин*, на *Марковиот манасиџир*, на *Вијоџи*, на *Анџелоџи од Свети Софија*, на *Песјоџи брџице*, на посланијата со пацифистички дух и со една потресна метафизичка помиреноост со судбината, небаре македонската историска вертикала има статус на една антрополошка општочовечка, а со тоа и надисториска духовна вертикала! Кај него историското, личното и метафизичкото доживеаја еден вид сакрална *’света свадба’* (*хиерос ѓамос*) во јазикот на песната, од една страна, и во поезијата на македонскиот јазик, од друга. Јазичното македонско културно наследство и оригиналниот индивидуален влог на поетот се соединија во едно дело. И тоа беше повеќе од доволно за Конески да ја задолжи оваа култура, и сите нас одделно, да се замислиме над моќта на поезијата, да не опоменува постојано колку поетскиот јазик е делотворен, чинодејствен, чудотворен, колку поетската семантика е надополнета со перформативни импликации, да биде говорен чин, а не само информација!

Гане Тодоровски, пак, на сосема поинаков начин и со друг поетички инструментариум, успеа да ја покаже моќта на јазикот и на поезијата. Тој ја следеше логиката на игрите со зборовите, некогаш лежерно, некогаш инфантилно, некогаш иронично, некогаш судбински детерминиран од синонимите и хомонимите, од параномазијата, од мултисонантноста, од созвучноста (еуфоничноста) и *’глагољливостта’* на македонскиот јазик, небаре песната е магиски чин (ритуал) кој треба да ги расплете историските с-плетки на македонштината, небаре поетот беше прогонувач од анксиозното сознание дека Македонците се подложни на амнезија, а амнезијата е маја, квасец кој прави еден народ да може да се меси лесно како тесто, да се пече како лебец сè додека не се препече и додека не прегори како корка, сè додека не се претвори во лебни трошки, според законите последици на историски познатата *’монета за поткусување’* меѓу соседите (па и пошироко, геостратешки посматрано). Така Гане

Тодоровски го воспостави својот осовременет, популизиран дијалог со македонската колективна егзистенција, со македонската сегашност и македонската иднина (вечно отвореното македонско прашање на опстанокот, колку сме, зошто сме, ќе нè биде ли или нема да нè биде?).

Во збирката *Секало, кремен и ѿраиѝ*, објавена 2005 година, Гане Тодоровски пишува еден кус авторски предговор, кој има карактер на херменевтичка, авто-интерпретативна (самотолкувачка) пролегомена за неговата поезија – дека имено можеме да ја сметаме за прилог кон *историјата и теоријата на оґноиѝ* – оној оган кој ги краси и што им го нудат на луѓето и на својот народ, за да го загреат во времињата кои се, реално, скудни, студени и темни, какво што е нашево, македонско, време од преломот на 20 и 21 век.

Гане Тодоровски, во овој предговор, недвосмислено кажува дека поезијата, како јазичен чин, е повикана да ги просветлува луѓето и народите. Просветлувачката и преродбеничка улога на поезијата произлегува од фактот дека низ нејзината (семиотички усторена и отворена) 'уста' се соопштуваат многу универзални и колективни вистини. Поетските искази и пораки не се обични флоскули, туку суштина, визија која треба да се следи за да не се изгуби патот, за да не се допре историскиот и егзистенцијалниот амбис, за да се опстане во современата, до перверзност извитоперена, цивилизациска рамка на лажни, лицемерни и дволични вредности, илузии и мамки. Гане, речиси заветно, кажува дека улогата на 'песната оган' е да создава оган, дека улогата на 'песната искра' е да разгорува, да потпалува, да прави огниште, да го изгради и да го возобнови домот на народот, домот на душата, нашиот човечки и човечен дом, овде и сега, во овој свет. Затоа поезијата треба да биде читана и слушана од народот, од читатели од различен ков, потекло, припадност, од разнородни интерпретативни заедници (генерации, социокултурни слоеви со специфични сфаќања за поезијата). Можеби затоа не е случајно што, како што сите добро знаеме, и самата поезија на Гане Тодоровски е податлива за слушање оти е створена за говорење, за гласен прочит, за перформанс, за обраќање, за дијалог со читателите, можеби затоа го трогнува колективниот ум на аудиториумот.

Токму во оваа збирка *Секало, кремен и ѿраиѝ*, Гане ја објавува песната „Црно утро“, наслов кој може да се прочита како реплика на *Белиѝе муѝри* на Кочо Солев Рацин. Во оваа песна тој, во неговиот препознатлив јазично лудистички стил, го доловува амбиентот, а не само сликата на црнината, на македонската черна гора, црна река, црна сестра, црна земја, црна мајка, црни деца. Тој тука, парадоксално, токму преку една игра со зборови кои алудираат на црнината, ја доловува суштината на македонскиот пекол, на пеколот на македонскиот опстанок, на (синдромот на) македонското самоуништување, на македонскиот еклиптичен принцип на помрачување - да зајде кога треба да изгрее, да црнее кога треба да белее...

Поетот Гане Тодоровски, значи, знае како, и најпесимистичните егзистенцијални мисли да ги искаже низ крајно слободни и вешто стилизирани игри со зборовите. Кај него играта има експлозивна семантичка, параномастична структура, затоа што ги поврзува сродните зборови по звук во контексти кои ја востановуваат нивната сродност по значење, за на тој начин да хиперболизираат одредено ново значење, да потенцираат сугестивно одредена необична слика, одреден поглед на свет, одредена идеја.

Во истава збирка, во песната за песната, поетски метајазично, Гане ја опишува песната на следниов начин, низ призма на енигматичноста (загадочноста): песната е разгатка на енигмите, песната е излез од безнадежноста, песната е „мост кон некое негде, кон некаква инаквост, премин во отаде-време, кое не се мери ниту со алката на денот, ниту со јамката на ноќта, - време без вериги, (...) време без време, време во кое песната е влезница, гратис... (Тодоровски, 2005, с. 48)

Во една друга песна за песната во истата збирка *Секало, кремен и ѝграјѝ*, Гане, споредувајќи ја параболично лирската песна со капинките, вели дека „Песната е песна само кога е извлечена од трњето на душата.“ (с. 46). Дали имаме заборавено како се берат капинки? Дали можете да наберете плодови, а да останете неизгребани, нераскрвавени, „неизгорени од сонцето“, без лузни, без радоста на берењето, без занесот во играта да се достигне плодот, да се дофати врвот, да се допре убавината, да се направи „понада“, да се израдуваат со неа вашите блиски? Тој *ѝорив да ја сѝодели иѝграјѝа* и задоволството во играњето е еден од најрепрезентативните творечки пориви кај Гане Тодоровски и со него тој се разликува од неговите современици.

Знаеме дека Гане Тодоровски доживеа искуства со некои наши 'волнени времиња', би рекла повеќе македонски одошто комунистички или радикално социјалистички, дека поради неговата отвореност кон македонштината во разните нејзини историски вообличувања и претставници, беше подизгорен од неразбирање и од осуда, маргинализиран и отуѓен во својата средина. Знаеме, исто така, дека беше и рехабилитиран и дека беше ценет како несомнена вредност и како поет, и како книжевен критичар и историчар. Знаеме и тоа дека дури и по неговата смрт над неговото име лебди сенката на лустративниот факел, а гласовите летаат од едниот до другиот крај на нашата земја, веројатно и на вистината.¹ Сето тоа ни дава за право да помислиме дека во вакви конфликтни, тензични, состојби е возможно и реално, да се очекува (и) поезијата на Гане да биде тензична, катарсична, комуникативна, сета во трема причинот на обраќање до аудиториумот и читателите, сета прелеана со една „мистична партиципација“ меѓу реалното, политичкото и метафизичкото.

¹ Да потсетиме дека Гане Тодоровски почина во годината кога се наполнија 60 години од објавувањето на неговата прва поетска збирка (1951).

Во миговите кога се очекува од поезијата да биде умна и духовита, разбирлива и таинствена, наивна и мудра, покорна и нескротлива, и реалистична и надреалистична, забавна и поучна, политична и интимна, за масовна и за елитна комуникација, Гане Тодоровски нуди песни кои се сензибилни и суетни, бунтовнички и непокорнички, урбани и разбирливи, сосема под влијание на стремежот да бидат блиски до аудиториумот, да не се отуѓат од современоста.

Таква е Песната на Гане - израз и одраз на неговиот психички и егзистенцијален хабитус, тензичен поетски идентитет на неговиот тензичен егзистенцијален идентитет. Живот во еден живот, личност во личност, а песната е мост меѓу нив, топол внатрешен премин меѓу веројатното и неверојатното, меѓу поетиката и политиката. Гане Тодоровски, славист по дух, македонист по вокација, живее и пее на македонски начин, па може со право да се заклучи и сега, откако неговото дело е заокружено од страна на авторот, дека 'македонствувањето' е неговата константа. Самиот Гане има кажано, не еднаш – „Јас македонствувам“.

Во тој контекст, посматрајќи ја отаде естетските јазични структури, значи трансестетски, трансценденетно, може да се каже дека поезијата на Гане Тодоровски се збиднува како *единсѝво* на носталгични реминисценции и поетизирани наративи, анегдотско мемоарски реминисценции за македонската историја и борба за национално ослободување, урбана приврзаност за Скопје, гнев, зборообразувачка енергија, смисла за мелодичност и ритам, поетска актуализација на дијалектните идиоми, за арготизмите и фамилијаризмите, патриотизам, родољубие, гордост, анти-тетични чувства и опсервации, 'македонски сплин' и македонска боемштина, егзистенцијалистички ангажман или сподвижништво во социо-културниот живот. Оваа поезија, што ние сега ја наследуваме од Гане, се издигнува до рамниште на една *йворечка йарагиџма* која покажува дека културата во некои историски фигури и опуси го соединува поетичкиот, политичкиот и егзистенцијалниот образец.

Katica KULAVKOVA

POLITICS & POETICS OF EXISTENCE

(Summary)

This short, but thoughtful text has the intention to be analytically argumentative, to be intuitive, honest and to be a form of direct, hermeneutic discovery, contemplation and reflection of few key and illuminative concepts, linked to Gane Todorovski's poetry. This text intends to reveal the poet's illuminative, contemplative and inspirational poetry and poetics, through certain concepts which function as their base and in order to do so, the poetics of poetry is complemented and followed by the existentialist poetry and politics. To show some of Todorovski's poems as fertile field for simultaneous and synergic reading of these previously named concepts, the text focuses on short hermeneutic approach towards the ideas of the "poetic identity", "the essential vs. existential", the "political vs. social", "the poet vs. the everyday man".

For the purpose of showing the importance of Todorovski's poetic world, his existential topics and ideas, his ludicrous and seductive linguistic puns, a much needed parallel is made with the poetry of Blaze Koneski – author which, almost the same as Todorovski, managed to stay closely linked to the intellectual, but also to the common, everyday man through the notions of the personal/national tragedy, as well as through the collective memory. If Koneski exploited the polysemantic capacity of the red color ("Vezilka", "Teshkoto"...), then Todorovski uses the semantic and semiologic range in which the black color is seen ("Crno Sonce"/ "Black Sun"). He effectively mixes and unites the antinomies and bipolarities, such as "black vs. white", "joy vs. sorrow", "deprivation vs. hopefulness", vividly portraying the antinomies on which the world itself is based. Therefore, his poetry is significant even nowadays and seductive enough from the aspect of the treated existential and social themes.

Key words: communicative poetry, politics, existentialist poetics, antinomies, identity, Macedonian national being, synergic reading.

Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА

ОД СТРАШНАТА БИБЛИОТЕКА И УШТЕ ПОСТРАШНИОТ КИЛИМ ДО СТРАСТА ЗА ЧИТАЊЕТО

Клучни зборови: дислексични читатели, неволни читатели, проблеми со читањето

Возрасниот автор му пристапува на детскиот лик низ призмата на детските очи со намера да склучи еден напишан договор со идното дете-читател, а тоа ќе стане свесно за тој договор дури откако ќе ја прочита *Леџенда* за *Марфи Комџиркаџа*¹. Инаку, младата издавачка кука *Вермилион* за прв пат во Македонија издаде, а потоа и промовира книга погодна за дислексични и неволни читатели. Таа и според содржината и според дизајнот е приспособена за деца кои имаат проблеми со читањето. Дислексијата покрива цел спектар на проблеми, не само читање и пишување, туку и разбирање, меморија и организациски вештини. Овие деца успеваат да научат да читаат на 9 или 10 години, но и со тие свои 9-10 години сè уште не се подготвени за подолгите книги кои се препорачуваат за таа возраст. Ним им се потребни многу покуси книги, напишани од врвни автори, со интересна содржина, реалистични ликови и заплет кој ќе им го задржи вниманието. Промоцијата се одржа на 02.04.2011 година, по повод *Свејскиот ден на лиџературиџа за деца* кој е во

¹ Овен Колфер. *Леџенда за Марфи Комџиркаџа* (превод Марија Тодорова, илустрации Димитар Торбаков). – Скопје: *Вермилион*, 2011. Оваа млада издавачка кука, насочена кон промовирање на најнови наслови од светката книжевност наменета за најмладите читатели, во последните години издаде неколку исклучителни наслови кои се наменети за деца со одредени семејни и психофизички проблеми. Така приказната за сите генерации *Книџа за сè* (Скопје: *Вермилион*, 2010) од холандскиот автор Хус Каијер, која потсетува на Сент-Егзипериовиот *Малиот ѝрини*, е истовремено и весела и тажна приказна видена низ призмата на деветгодишниот Томас. Во својата тетратка Томас ја запишува и својата најголема амбиција: да биде среќен, зашто не е лесно да се живее во атмосфера на секојдневно семејно насилство. Така тој може да види работи кои никој друг не може да ги види, како тропски рипчиња како пловат по каналите во Амстердам, или жаби во поштенското сандаче, или ангели кои си ги покриваат очите и гласно плачат кога татко му ја тепа мајка му. Во оваа пригода треба да се споменат и збирката раскази *Девојчето од мраз и груѓи бајки*, наменета за читатели над 9 години, но и за тинејџери кои помалку сакаат да читаат или имаат дислексија, на хрватската авторка Мила Павиќевиќ, која е најмладиот добитник на Европската награда за литература.

спомен на роденденот на познатиот дански писател за деца Ханс Кристијан Андерсен, авторот на *Грдојто ѓајче*, *Принцезајта на зрно жрашок*, *Малајта сирена* и *Царевото ново руво*, и тоа во *Дејскиот креативен центар* на *Младинскиот културен центар Скопје* со почеток точно на пладне и беше проследена со изложба на илустрации од книгата на македонскиот автор Димитар Торбаков.

Детето ја претпочита игливоста, конкретноста, фантастичноста и особено сликовитоста која во овој случај се дооформува преку илустрациите на Димитар Торбаков. Детето ги прифаќа персонифицираните и хиперболизирани или анимирани ликови од светот што го опкружува, ликови кои со своето книжевно живеење се издигаат во општи симболи на моралната и вредносна скала на човечкото општество. Детето побрзо ги учи нештата и појавите изразени преку контрастот, па затоа нему повеќе му одговара игливата, динамична форма на нештата отколку онаа статичната и стереотипната што е посвојствена за возрасните.

Како најголем грев во литературата за деца се посочува нејзината дидактичност/поучноста. Впрочем таа, самата за себе, не е воопшто лошо обележје на литературата за деца. *Прекрасно е ако литературата може да ѝ конкурира на жестијата визуелност која неконтролирано го освојува светот на дејството. А дидактичността на литературата за деца е само обретен мимезис, во неговата смисла да се препознае светот* (Владова, 2001: 17). Бруно Бетелхајм во својата книга *Значењето на сказната вели: За да го задржи високот внимание на дејството, една приказна мора да го забавува и да ја поттикне неговата љубовителност; ама за да му го збогати животот, таа мора да ја поттикне неговата фантазија; мора да му помогне да го развива својот интелект и да ѝ објаснува своите чувства; мора да биде во согласност со неговите ставови и стремежи; мора во целост да ѝ препознае неговите тежкотии, истовремено укажувајќи на решенијата на проблемите што го вознемируваат. Накосо, приказната треба во исто време да биде поврзана со сите аспекти на личноста на дејството* (цитирано според Владова, 2001: 24-25, означеното е мое).

Во таа насока, возрасниот автор Овен Колфер ја руши сопствената педагошка авторска надмоќ и му допушта на детскиот лик Вил (зад кој се крие Вилијам Вудмен) да ја води главната улога во сопствената приказна во само пет приказни, пет ситуации, колку што имаме прстиња на раката, но и на ногата. Еве како започнува таа исповед на деветгодишниот Вил, кој е единствено помал само од својот постар брат Марти:

Имам четири браќа. Замисли си. Пет момчиња, сите помали од единаесет години, во истата куќа.

За време на влажните летни денови куќата ни е преполна. Секој од нас да донесе по двајца пријатели и веќе стануваме петнаесетмина во куќата. Осуммина се дерат како луди, а другите сакаат да одат во

шоалет. Којчето за пишување вода во шоалетот се расипува на секои три месеци (ЛМК, 1).

Кога контактот е воспоставен, кога дијалогот е започнат, кога приказната почнува да тече, тогаш следува застрашувачката случка:

Еден ден, кога татко ми се врати од работна и најде три сина и четири непознати деца премачкани во воени бои, обесени на завесиите во сјајната соба, одлучи дека нешто мора да се преземе (ЛМК, 1-2).

Овој необичен Вил и неговото палаво семејство од пет браќа со мајка и татко не мора и не треба да се бараат наоколу, зашто некој од нив ќе заприлега на некој од нас/вас, на некое наше/ваше другарче, на нашето/вашето братче, па дури можеби и... на нас/вас самите? Така што, Вил е секое дете. Детството на Вил е детството на секое дете. Детството на Вил е нашето/вашето детство.

За разрешувањето на дилемата околу влогот на реалното и фантастичното во оваа легенда за Марфи Компирката може да ни помогнат зборовите на Оливера Николова, авторката на македонскиот палаво Зоки Поки. Говорејќи за тоа дека тие доживувања на Зоки Поки изгледаат како да се изградени врз набљудувањето на детското секојдневие, авторката си/ни го поставува клучното прашање: *дали едно набљудување, така здо, може да прерасне во литература ако ја нема шокалата рака на фантасијата* (цитирано според Друговац, 1996: 335). Така што тоа содејство на две проекции, на две перспективи, според Николова, е со цел да се постигне естетска ефикасност во самото раскажување. Ова го забележуваме и кај Овен Колфер.

По сирашната казна што следува заради слапкиот хаос во домот, Овен Колфер ги усогласува со полн спонтанитет атрибутите на реалното и фантастичното, стварното и измисленото, за да триумфира играта. Всушност, само со/преку играта може да се остварат поетичките задачи на модерната проза за деца. Приказната го започнува својот инфантилен тек, кој за момент ќе скршне кога таткото на Вил и Марти ќе донесе ваква одлука:

Мора да ви најдеме нешто да правите лејово. Нешто надвор од кукава. (...) Нешто едукативно (ЛМК, 5).

Колку страшно прозвучува ваквата казна, тоа го знае и Вил, па вели: *Едукативните хобија се најсирашни. Тоа е ти е како училиште за време на лејниот расип* (ЛМК, 5).

Во рамките на стандардот каде се претпочита „детскиот аспект“, во рамките на едно слоевито раскажување во кое непрекинато се чувствува духот на детството, од устата на таткото и мајката излегува „страшното“ решение:

„Што велише за библиотеката?“, кажа на крајот.

„Што со библиотеката?“, кажав јас, обидувајќи се да звучам незинтересирано, но цревата ми се преврнуваа.

„Можеш обајцата да се зачлениш. Да чииш. Одлично. Што беа можеш да направиш додека чииш книга?“²

„А и едукативно е“, се согласи мама.

„На кој начин е едукативно?“, прашав, пресметан од идејата.

„Повеќе би сакал да јавам коњ надвор, одошто внатре да чииш за коњи“.

Мајка ми ме погледна и го злати. „Понекогаш, Вил, единствениот коњ што ќе го јаваш е оној што ќе го замислиш“ (ЈМК, 7).

Приказната и кога се придвижува кон сериозни сцени како што е оваа одлука на родителите да ги казнат своите палави синчиња со одење во библиотека три пати по два часа во текот на неделата, не крие дека играта сака да го забавува детето. Во тој контекст и хуморот се појавува најчесто во ситуации кога треба да се донесат клучни одлуки и кај возрасните, но и кај детските ликови. Тогаш погледот на малиот човек како да се прекршува низ призмата на возрасните и со тоа се постигнува еден силен ефект на забрзување на самото растење. Зашто, за Вил библиотеката воопшто не е забавно место, впрочем, таа не е игротекa, нели:

Сиџурно се прашуваш од што сме се исплашиле толку. Сиџурно мислиш дека сме двајца ѝлачковици кои треба да седат дома и да везат. Ама ти мислиш дека библиотеките се весели, шарени места, каде библиотекарките ги сакаат децата. Можеш повеќе библиотеките се така, но оваа беше инакува. Ова беше место каде сериозните луѓе чииш сериозни книги и никому не му е дозволено ништо да покаже насмевка. Ако се насмееш ќе те избркаат; ако се закикоиш ќе те комитуваат. А ако се смееш на глас, ќе те сема (ЈМК, 15).

Згора на сè таму живее легендарната библиотекарка која изгледа токму вака:

Една постара жена стоеше појавена врз огромна дрвена работна маса. Злобовите ѝ беа поголеми од жирови. Сивата коса ѝ беше стегната одзади толку цврсто што вежите ѝ беа среде чело. Изгледаше изненадено и налушено истовремено. Без сомнение, тоа беше Марфи Комитрака. (...) На масата имаше цела кутија со печат, а два ѝ висеа на ѝјасот како револвери. (...) Беше голема. Повисока од татко и поширока од мама и двесте тежики заедно. Рацете ѝ беа тенки како на робот, а очите ѝ беа како две бубачки зад очилата (ЈМК, 20-21).

А и се зборува дека за секој погрешен чекор таа ја зема својата компирова пушка со која ти пресудува без да те праша, без да ти даде можност за одбрана.

Библиотеката се доживува и како затворен (зграда, просторија која се прифаќа како еден микрокосмос или видлив простор) и како

² Библиотеката е простор во кој се наталожува книжевното и уметничкото искуство низ вековите. Така нејзиното внесување во приказната на Вил кореспондира со Борхесовата идеја за Библиотеката што во себе ќе го подреди светот и за бескрајната Книга што ќе ги внесе во себе сите книги (цитирано според Прокопиев, 2000: 179).

отворен простор (на рафтовите лежат безброј книги кои отвораат нови простори како макрокосмоси или невидливи т.е. простори кои се создаваат со помош на имагинацијата) (според Сурио, 1982: 44-105). Слична асоцијација побудува и **килимот во самата библиотека** на кој двете деца се казнети: „Додека сѐе љука, да не сѐе сѝайнале надвор од килимот“, нѐ љредуљреди. „Ако ви љадне на љамељ некоја брилијанљна идеја, љѝнорираљѝе ја. Осѝанељѝе на килимот љили љѝешко вас“ (ЛМК, 24). Нивното движење е ограничено и со тоа го дефинира овој простор како исклучително затворен, но од друга страна забраната за излез од килимот е можност за влез во светот на фантазијата најпрвин преку гледањето во шарките на килимот, а потоа и преку чинот на читањето кој се случува на тој килим:

О, колку беше досадно! Да љосакаш љлавата да љѝи љадне и да се сѝѝркала љо дрвениот љод. Се обидов со сѐ. Да љгледам замислени филмови, да ја следам шарата на мојот дрвен заљвор, да ја јадам љарчиња харѝѝја од книѝѝе. Но, најчесѝо, сонував за слобода (ЛМК, 40, означеното е мое).

Но, тоа е првичниот впечаток. Зашто и библиотеката, а потоа и килимот се исполнуваат со слики за сите скришни места каде малиот човек почнува да сфаќа дека може и да мечтае, но и да ги сокрие сите свои тајни. Доколку се потсетиме дека етимологијата на зборот **текст** е врзана со чинот на плетењето, ткаењето тогаш и не е воопшто необично што децата се казните на тој начин. Така страшната казна станува ептен слатка! Приказната за страшната библиотека и уште пострашниот килим се трансформира во приказна за страста кон текстот, приказната, читањето, според онаа поетика на просторот на Гастон Башлар. Но, овој магичен простор создава и магично време. Па така, престанува да тече времето од два саата, колку што децата треба да минуваат по казна во библиотеката и на шарениот килим, и почнува едно ново време, времето од приказните, времето од книгите на рафтовите.

Леѝендата за Марфи Комѝирката е една многу зрела и самобитна проза за деца која без голем напор му се наметнува и на малиот/детскиот и на големиот/возрасниот читател. Во неа се чувствува сериозната заинтересираност на авторот за самата игра како метод. И таа е искористена до максимум кога сака да се покажат добрите страни на љаволштините на Вил, кога сака да го покаже неговото созревање и постепено влегување во една нова фаза на детството.

Доколку, навистина се има намера да се дознае зошто приказната што ја раскажува Вил се однесува на некаква легенда за Марфи Компирката, првин ви препорачуваме да ја прочитате неговата приказна, а ако покрај тоа читање, посакате и да ги сретнете и Вил и неговиот брат Марти, и, особено, Марфи Компирката, ќе морате да тргнете и – да ги побарате. Зашто, сепак, ова не е приказна за Компирката, ова е **приказна за детето кое Компирката го научува да сака да чита и приказна за**

родителите кои забаравија да ги научат своите деца да сакаат да читаат приказни.

Приказната на Вил, првенствено е наменета за најмладата читателска публика поточно за оние кои штотуку зачекоруваат во таинствените пространства на литературата. Па така откако тие ќе ги совладаат буквите, треба да тргнат во совладување на нови искуства кои ќе триумфираат со едно општо задоволство од читањето. Зашто и читањето е дел од културата. А децата создаваат своја култура како еден вид подкултура на културата на возрасните. Тие *делат слични артефакти, традиции, уверувања, однесувања, а книгите треба да им помогнат во градењето на своите идентитети* (Тодорова, 2010: 42).

Добрата литература за деца става акцент токму на чувствителното и карактерното растење и созревање. Таа, незабележително, лесно, го пренесува читателот од брегот на детството до брегот на возрасните. Во тоа лежи и нејзината порака – да му се помогне на малиот човек во сложениот процес на себепознавањето и да му покаже дека во тој процес тој не е сам.

Ако тргнеме од сознанието на Роже Кајоа дека според игрите се оценува каков е кој човек, тогаш со мирна душа може да заклучиме дека детството на Овен Колфер било приказна, дека играта на Овен Кофлер била магијата на зборот. Дека е тоа така, кажуваат и неговите зборови: *Ќе пишувам додека луѓето читаат или додека не ми секнат идеите. Се надевам дека ниту еднојто ниту другојто нема да се случи во блиска иднина. А ние/вие со нашето/вашето читање ќе му помогнеме/те да не му секнат идеите. Никогаш!*

ЛИТЕРАТУРА:

- Башлар, Гастон. *Поетика на просјорот*. – Скопје: Табернакул, 2002.
- Друговац, Миодраг. *Македонска книжевност за деца и младина*. – Скопје: Дешка радост, 1996.
- Владова, Јадранка. *Литературата за деца*. – Скопје: Гурџа, 2001.
- Колфер, Овен. *Легенда за Марфи Компирката* (превод Марија Тодорова, илустрации Димитар Торбаков). – Скопје: Вермилион, 2011.
- Прокопиев, Александар. „Борхес и компјутерите“ во *Посмодерен Вавилон*. – Скопје: Маџор, 2000, 171-182.
- Surio, Etjen. *Dvesta hiljada dramskih situacija*. – Beograd: Nolit, 1982.
- Тодорова, Марија. *Литературата за деца и културната разноликост*. – Скопје: Вермилион, 2010.

Vesna Mojsova – Chepishavska

FROM THE SCARY LIBRARY AND EVEN SCARIER
CARPET TO THE PASSION FOR READING

(Summary)

For the first time in Macedonia, the newly established publishing house *Vermilion* published and promoted a book suitable for dyslectic and involuntary readers. It is adapted in both content and design to children who have problems with reading. Dislexia does not cover only problems with reading and writing but also with comprehension, memory and organizational skills.

The book *The Legend of Spud Murphy* by the Irish author Eoin Colfer besides being aimed for this group of children, is also very mature and original type of prose which imposes on both the little/childish and big/grown up reader without much effort. We can feel the earnest interest of the author for the game itself as a method. It is used to the fullest when it comes to showing the good sides of the cunning of the main child character Will when he wants to express his maturity and the gradual entrance in a new phase of his childhood.

Key words: dyslectic readers, involuntary readers, problems with reading

Фадил ХОЦА*

ПОЕТСКИТЕ ОСОБЕНОСТИ НА ДИВАНОТ (ГАЗЕЛИТЕ) НА ДРЖАВНИКОТ И ПОЕТ БАБУР ШАХ

1. ИСТОРИСКАТА ЛИЧНОСТ НА БАБУР ШАХ

Династијата на Бабуриите, основана на почетокот на XVI век, очигледно била најголемата и најдолготрајната држава во историјата на Индија. Постои конфузија во врска со името на државата. Во источната традиција, насловот „Гуркани“ е користен поради фактот дека основачот Бабур Шах бил Турчин од семејството на Тимур. Името „Чагатај“ е исто така користено во индиските извори во врска со неговото потекло.

На Запад, погрешно се користи терминот „Могул“, бидејќи Бабуриите не биле со монголско потекло и ова е познат факт. Причина за конфузијата веројатно е тоа што во Индија сите опасности доаѓале од север и притоа се користел терминот „Могули“. Поради ова, Бабуриите, пред се биле нарекувани како такви од нивните противници во Индија.¹

Захируддин Мухаммед Бабур Шах (1483-1530) е еден од ретките, најголемите и најзначајните претставници на турско-чагатајската класична поезија кон крајот на епохата наречена Тимурид. Неговиот живот, како и неговата богата дејност се поврзани со следниве региони: Средна Азија, Авганистан и Индија.

Како самостоен управител на ферганскиот дел во Мавераунехир, Бабур станал иден господар на Авганистан, а при крајот на животот завладеал со голем дел на Индија, притоа основајќи ја династијата на големите турски Могули во Индија.

2. ЖИВОТНИОТ ПАТ НА ДРЖАВНИКОТ И ПОЕТ БАБУР ШАХ

Захируддин Мухаммед Бабур Шах е роден во 1483 година во Фергана, денешен Узбекистан. Инаку, Бабур носел крв од петото колено од последната лоза на потомци на големиот турски војсководец Тимур-ленк од страна на татко му и од лозата на Џенгиз Кан од страна на мајка

* *Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ – Копенхаген за турски јазик и книжевност – Скопје*

¹ Aka, İsmail; Timurlular, TDV, Ankara 1995, s.133

му. Нему му била одредена судбината да ја создаде големата турско – индиска империја.

Владетелот на Индија, Бабур Шах, може да се сретне како еден од највлијателните и најзанимливите личности во историјата. Во голем дел од својот живот овој страствен владетел уживал во сите работи што му ги подарил животот: љубов, вино, игри, пишување и рецитирање на поезија, цртање, гозби и спортски натпреварувања. Бил многу претпазлив кога станувало збор за правдата, така што ја разгледувал до најситен детаљ и ја доведувал до највисоко ниво: поаѓајќи од сопствената дефиниција дека неговото име значи „Праведен“.

Со ова може да видиме дека Бабур бил сопственик на секаков вид на физичка и на духовна способност. Неговата физичка сила била легендарна. Бил мајстор со сабјата, во стрелаштвото немал конкуренција и бил беспрекорен јавач на коњ. Тој бил и многу добар ловец.

Ловејќи, помеѓу две војни, некое време дури и ќе застанел за да пишува поезија, или пак, видените работи ги преточувал во пишан збор. Како правник, ги познавал сите закони и како уметник до краен степен бил суров критичар. Меѓутоа бил плоден писател, критиките во врска со писателите и сликарите се објавувале и се прифаќале од страна на прочуените критичари во подоцнежните периоди. Ако на неговиот пат би наишол на некое историско место, без да го посети тоа место, никогаш не продолжувал на пат. Толку го обожавал читањето што целиот ден можел да го помине заборавајќи се во библиотеката. Поради оваа причина, многу пати командантите биле загрижени за неговото исчезнување од околината. Со часови ги истражувал цвеќињата, така што гледајќи ги широките раскошни градини во Индија, без сомнение, ќе кажеме дека сме должници на страста на волшебните градини на Бабур.

Бабур шах во 1526 година откако го освојува Делхи, станува првиот крунисан Султан на Индија во исто време кога во западното турско – османско Царство, Султанот Сулејман Величествениот го освојува Бумдимпешта.²

Исто така треба да се напомене дека, Бабур Шах особено внимание и посветувал и на калиграфијата. Имено, тој измислува и еден нов вид на калиграфска уметност наречена *Natti Baburi* и со тој негов калиграфски стил дури напишан е и еден Кор-ан³ кој што се наоѓа во историскиот музеј во Делхи – Индија.

На 26 Декември 1530 година умира. Повеќе време не му останало за организирање на Империјата како и за креирање на останатите уметнички дела. Денес, тој е закопан во Кабул, во гробница која може да ги засрами и Нумаун и Тас Маџал со својата препотентност. Неговиот внук на надгробниот камен го има напишано следното: „Како утринско сонце,

² Aka, Ismail, *Ibid*, s.136

³ Beveridge A.S. The Babar-nama being the autobiographi of the Emperor Babar. London 1905, p. 192

со духот на Империјата ги освоил телата на светот и подоцна се издигнал кон небото“.

Имено, постои сомнеж и веројатност дека е отруен од страна на мајката на Ибрахим Лоди (инаку владател на Делхи пред освојувањето од страна на Бабур Шах) преку дворскиот главен служител Ахмед.⁴ Исто така постојат историски факти дека повеќе пати во текот на неговиот живот бил труен, но успевал да се спаси.

Познатиот ориенталист Јанос Екман⁵ во врска со личноста на Бабур Шах ќе рече дека: “тој не беше владател со уметничка душа, туку пред се, тој беше голем уметник со владетелска душа“.

3. БАБУР ШАХ ВО ЛИТЕРАТУРНИТЕ ИЗВОРИ

Со цел да може да се направи поадекватно и посеопфатно истражување и вреднување на Диванот на Бабур Шах, се потрудивме колку што е можно повеќе извори и достапни дела внимателно да ги анализираме. Без сомнение, од испечатените дела на Бабур, се обидовме да консултираме голем број на релевантни извори кои ја истражувале животниот пат и творештвото на Бабур.

Бабур, како владетел и како прозаист го има во сите истории на ориенталната литература и во речиси сите светски енциклопедии на многу јазици. Меѓутоа секаде е нагласено само неговото прозно творештво.

3.1. ДОМАШНО – ТУРСКИ ИЗВОРИ

Со разгледување на домашните турски извори дојдовме во допир со голем број на испечатени и објавени дела и статии за прозното творештво на Бабур. Воочивме дека, како голем уметник на прозата, од страна на тие автори Бабур бил вреднуван како еден од најголемите мајстори на прозата, дури и во османскиот период.

Имено, во некои од овие извори, Бабур се споредува со мајсторите на прозата од османската литературна традиција како што биле Нергиси (1584-1634, инаку османски дивански поет и прозаист, родум од Сараево кој бил познат по своето биографско дело *Al wasf al Kamil* напишан за босанскиот валија Муртеза Паша), како и со другиот поет и прозаист Вејси “Ускуби” (1560-1628) познат по неговото прозно дело *Vakia – name*. Во тие компарации општо земено во споредба со нив, Бабур Шах како прозаист дури се издигнува над Нергиси и над Вејси со неговото општо познато и признато автобиографско прозно дело *Babürname* која воедно

⁴ Samojlović A.N. „Sobrano Tvoreštvo na Imperatorot Babur,, Moskva, 1917, s. 56

⁵ Janos Eckman, *Die Tschagataische Literatur*, Ph TF, V.II, Wiesbaden, 1964, p. 79

преставува и прво автобиографско дело воопшто во турско-исламската книжевност.⁶

Во овие извори за Бабур, освен информациите во врска со неговата кратка автобиографија како и за неговите дела, општо земено за него малку е објавено.

И една друга карактеристика што ни го привлече вниманието е фактот дека, во антологиите на турската диванска поезија⁷, објавени во Р.Турција, или воопшто не се среќава на името на Бабур или пак ретко се среќава. На пример, во делото на Муаллим Наџи со наслов „Османските Поети“⁸ исполнета со вкупно 107 поетски дела, ниту Бабур, ниту пак некое дело од неговите дела е спомнат во оваа книга. Имено, и во другите антологии на Османската Диванска поезија не се среќава на поезијата на Бабур Шах.⁹

3.2. СТРАНСКИ ИЗВОРИ

Кога станува збор за странски извори, еден дел од овие извори кои што успеавме да ги разгледаме и да ги анализираме воопшто, се печатени на англиски, руски и на српски јазик. Имено, во овие извори се наведува и општо, за неговиот бурен живот како владетел и за делата на Бабур претежно прикажувајќи го како голем прозаист. Но исто, така може да се каже дека во еден дел од овие странски извори се прикажани и извесни истражувања во вид на статии, кои што се вршени во доменот на поетското творештво на Шах Бабур.

Занимливо е да се напомене дека, во надалеку познатата и обемна антологија на османската поезија, објавена од страна на Гибб¹⁰ на англиски јазик, за Бабур воопшто и не станува збор.

Додека во речиси сите енциклопедии објавени на разни јазици Бабур Шах е присутен како голем државник и успешен прозаист.

Треба да се напомене и еден превод и голем превид на проф. М. Џукановиќ која што творештвото на Бабур Шах го вбројува во составот на персиската книжевност.¹¹

⁶ M.Fuad Köprülü, Babür name, İ.A. İstanbul 1961, s165

⁷ Ahmet Atilla Şentürk; Osmanlı Şiiri Antolojisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999 Eyuboğlu, İsmet Zeki; Divan Şiiri, c. I-II, Say Yayınları, İstanbul, 1994. Tahir, Mehmet Efendi Bursalı; Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınları, c. I-II-III, İstanbul, 1972.

⁸ Muallim Naci; Osmanlı Şiirleri, haz. Kurnaz, Cemal, MEB. Yayınları, İstanbul, 1995.

⁹ İsmet Zeki Eyuboğlu, Divan Şiiri, Say 1994, Ankara; Ahmet Atilla Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi, YKY, 2003 İstanbul; Halil Erdoğan Cengiz, İzhalı Divan Şiiri Antolojisi, Kitabevi 1988 İstanbul, Bursalı Mehmet Tahir Efendi, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1972.

¹⁰ Wilkinson E.J Gibb; A History of Ottoman Poetry I-V, London, 1900-1907 (terc. Çavuşoğlu, Ali)

¹¹ Marija Djukanović; Povijest svjetske književnosti, tom I, Matica Hrvatska, Zagreb 1972 s216

4. ОПШТИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ДИВАНОТ НА БАБУР ШАХ

Благодарение на своите воени вештини и способности, Бабур во историјата, освен како владетел кој управувал со неговото големо царство, ќе биде забележан и како човек со широк литературно-поетски дострел и голем литерат, кој пишувал на средно-азиски, турско-чагатајски јазик (јазик на писменоста и литературата во Средна Азија), создавајќи го делото (мемоарите) **Babürname** (делото за Бабур), како и диванските лирски стихови-газели.

Отсекогаш најголемо внимание привлекувало и сеуште привлекува прозата на Бабур, која буди голем интерес, која освен како проза, ни дава и конкретна слика за животот на луѓето дотогаш на тие простори, бидејќи во неа се опфатени голем број на моменти од историјата на неговиот народ.

Проучувајќи го делото *Книџаиџа за Бабур* во која е собрано целокупното негово творештво, заедно со неговите автобиографски забелешки и патеписи, освен како еден од ретките литературни дејци, Бабур го запознаваме и како прозаист, литерат со врвни познавања на лингвистичките особености, а воедно и како владетел и човек со широко срце.

Целокупното творештво на Бабур помогнало и придонело во развојот на литературата во Средна Азија. Творештвото на Бабур е забележано во многу познати светски енциклопедии и дела, во кои се зборува за суштината на неговото литературно творештво и неговите специфики.

Паралелно со оваа констатација се и проучувањата на неговото богато творештво од страна на голем број на врвни критичари и литературни дејци, кои творештвото на Бабур го оценуваат како високо-уметнички креирано, а за него ќе речат дека е „Поет со широк дострел на познавања од областа на поезијата“.

Диванот го претставува неговиот поетски потенцијал, како еден вид предвесник на патот во развојот на класичната турско-јазична поезија во Средна Азија. Неговото литературно творештво претставува збир на сите стари литературни и класични поетски форми, сврзани во едно.

За постоењето на самиот диван, постојат неколку веродостојни податоци, меѓу кои за париските и за истанбулските ракописи и за нив црпиме знаења од делото на А. Беверлиџ¹², кој бил англиски литературен хроничар и историчар, кој во 1905 год. го објавил своето познато дело со многуте собрани факсимили. Тој, исто така и во 1921 год. издал уште едно негово дело со ваков тип на собрани факсимили каде што е објавен дел од творештвото на поетот Бабур Шах.¹³ Исто така, друго дело во кое

¹² Beverlidge A.S. The Babar-nama being the autobiographi of the Emperor Babar... London 1905.

¹³ The Babur-nama in English (Memoirs of Babur) Transled from the original Turki text whit a preface and indices. London 1921.

ќе најдеме на доста добри извори за животот и творештвото на поетот, е делото на познатиот руски литературен критичар М. А. Сале, издадено во 1959 год. во Ташкент¹⁴, како и онаа на И. Стеблеева, објавено во 1970 год. во Москва.¹⁵ Друг публикуван превод е книгата на францускиот литературен деец и историчар Л. Баке - Грамоном, издадено во 1980 год. во Париз.¹⁶ Имено, постои уште едно дело, кое е од ваков тип и карактер, објавено многу порано од таа на Грамоном - објавена е во 1857 год. од страна на еден друг француски историчар на книжевноста, Г. Ј. Кером.¹⁷ Треба да се напомене уште и делото на Е. Денисон Рос¹⁸, на оваа тема, објавена во Калкута во 1910 год.

Додека пак првото сеопфатно дело, каде подробно се анализира поетското творештво на Бабур, напишано на турски јазик, е објавено од страна на Мехмед Фуад Копрулу во 1913 год.¹⁹ во Истанбул, како и од страна на Абдулах Камилев во 1945 год. во Ташкент.²⁰

Треба да се нагласи и тоа, дека Бабур творел на турски, така што во неговото творештво тој во ниеден момент не ја изоставувал и арузната теоретика (арузната метрика).

5. КАРАКТЕРИСТИКИ НА ГАЗЕЛИТЕ НА БАБУР ШАХ

Поетското изучување на газелите на Бабур претставуваат неопходен дел, врз база на кои во полна мера може да се оцени и сфати неговото поетско наследство, како и фактот дека делот во кој газелите биле пишувани на турски јазик го содржат побогатиот литературен опус, отколку газелите пишувани на арапски или на персиски јазик.

Во диванската поезија општо е прифатена тезата дека содржината на газелот се карактеризира со мотивот како жанр, кој воедно е и креатор на сижето во газелот, потоа со основата - односно дали газелот е составен од пет, шест или повеќе бејтови, дали тој газел ќе биде креиран во форма на дијалози или пак авторот ќе употреби други стилски форми, и секако неизоставувајќи ја традиционалната форма: арузната метрика. Поаѓајќи од овие теоретски постулати, секој газел од творештвото на Бабур е креиран токму врз база на традиционалниот мотив.

¹⁴ M. A. Sale, Babur-Name, Zapisite na Babur,, Taškent 1958 godina.

¹⁵ I Stebleva, Poëzija Babura, Moskva, 1970, стр. 104

¹⁶ Life the Babur Memoires de Zahiruddin Muhammed Babur, 1494-1529. Traduit du turc tchagatay, 1980, Paris

¹⁷ Babur-name, Zapisite na Sultanot Babur, Kazaw 1857.

¹⁸ E. Denison Ross, A collection of Poems by Emperor Babur. Journal an Proceedings of the Asiatic Society of Bengal, Calcuta, 1910, p. 76

¹⁹ Mehmed Fuad Köprülü; Çağatay Edebiyatı Maddesi, İslam Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1913, s. 270.

²⁰ Abdula Kamilov; Özbekistan Poeziyasının İstoriyasi, Taškent, 1945, s.57

Со самото изучување на газелот како поетска форма, се изучуваат и жанровските форми кои се употребени во него, така што на крајот се формира еден систем во кој преовладуваат повеќе жанровски форми. Изучувањето на системот на стихообразување во газелите, всушност претставува еден вид на паралелна врска во изучувањето на историјата на турскојазичната поезија, која сепак не го има достигнато конечниот степен на својата уметничка проекција, а тоа е како резултат на својата преобемност и долговековна акумулираност.

Диванот на Бабур Шах содржи вкупно 119 газели и 665 бејтови. Во неговиот диван газелите содржат од 5 до 10 бејтови. Имено, во Диванот постојат вкупно 11 газели (2,6,18,27,31,61,72,87,95,106 и 114), кои се составени од по 4 бејта, каде што псевдонимот на Бабур се јавува во 5 газели, односно во 6 газели не се јавува. Додека, во целиот Диван псевдонимот на Бабур не се споменува во вкупно 10 газели: (6, 9, 12, 18, 22, 47, 61, 72, 87 и 95). Во турската диванска книжевност, тие газели што имаат помалку од 5 бејтови се нарекуваат *natamam* (непотполни).

Според бројот на газелите во Диванот, распоредот на бејтовите е следен: 11 газели со по четири бејтови, 60 газели со по пет бејтови, 32 газели со по шест бејтови, 8 газели со по седум бејтови, 2 газела со по осум бејтови и 2 газела со по девет бејтови, како и еден газел од десет бејтови. Од горе прикажаното јасно може да се види дека, најголем број на газели (вкупно 92) во себе содржат 5, односно 6 бејта.

Во истражувањето на темата, за да се има уште појасна слика за употребените елементи во газелите на Бабур Шах, работевме на проценување на истите од класичен аспект и традиционално гледиште. Како и при анализи на газелите и на толкувањето на текстовите, дадовме примери од 60 газели на Бабур во наш превод-препев на македонски јазик, со назнака на броевите на газелите и на бејтовите заедно.

Од целиот поетско – творечки опус на Бабур Шах, кој се состои од вкупно 119 газели, 56 газели претставуваат своесобно опишување на нештата во општеството и во природата. Додека, 38 газели се во дијагонална форма, односно во форма на дијалози, а останатите 25 газели се со различен и доста разновиден карактер. Тука исто така, можеме да додадеме дека еден голем дел на газели (48 газели и тоа претежно од по 5 или 6 бејта) од вкупно 119 газели, во својот состав содржат и семи бејтови – полустишија.

Имено, половината од газелите на Бабур се изградени со редиф, кој служи како средство за римување и за самото подредување на стиховите.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Aka, İsmail; Timurlular, TDV, Ankara 1995,
- Alpaslan, Ali, Türk Dili ve Edebiyat Dergisi, İstanbul Edebiyat Fakültesi, Cilt X, 1960 İstanbul,
- Haider, Mansura, Timurlular Devrinde Hakimiyet Anlayışı, (terc. Ekrem Memiş, Türk Kültürü 1984
- Eckman, Janos, Die Tschagataische Literatur, Ph TF, V.II, Wiesbaden, 1964,
- Beverlidge A.S. The Babar-nama being the autobiographi of the Emperor Baba London 1905.
- M. A. Sale, Babur-Name, Zapisite na Babur,, Taškent 1958 godina.
- I Stebleva, Poëzija Babura, Moskva, 1970.
- Babur-name,, Zapisite na Sultanot Babur,Kazaw 1857.
- E.Denison Ross, Acollection of Poems by Emperor Babur. Journal of the Asiatic Society, Calcuta, 1910.
- Köprülü, Mehmed Fuad; Çağatay Edebiyatı Maddesi, İslam Ansiklopedisi, c. III, İstanbul, 1913,
- Kamilov, Abdula, Özbekistan Poeziyasının İstorijasi, Taşkent, 1945
- Şentürk, Ahmet Atilla; Osmanlı Şiiri Antolojisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999
- Eyuboğlu, İsmet Zeki; Divan Şiiri, c. I-II, Say Yayınları, İstanbul, 1994.
- Tahir, Mehmet Efendi Bursalı; Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınları, c. I-II-III, İstanbul, 1972.
- Naci, Muallim; Osmanlı Şiirleri, haz. Kurnaz, Cemal, MEB. Yayınları, İstanbul, 1995.
- Halil Erdoğan Cengiz, İzhali Divan Şiiri Antolojisi, Kitabevi 1988 İstanbul.
- Gibb, Wilkinson E.J; A History of Ottoman Poetry I-V, London, 1900-1907 (terc. Çavuşoğlu, Ali)
- Djukanović, Marija, Povijest svjetske knizevnosti, tom I, Matica Hrvatska, Zagreb 1972
- Самојловик А.Н. „Собрано творештво на императорот Бабур“ Москва, 1917
- Köprülü, Mehmed Fuad; „Babur Şah’ın Bin Şiirleri,, İstanbul, 1331 / 1913.

Fadil HODZA

THE POETIC FEATURES OF THE DIVAN
(GHAZALS) OF THE STATESMAN AND POET BABUR SHAH

(Summary)

For the purpose of conducting an adequate and comprehensive study and assessment of the Divan of Babur Shah, we have made efforts to explore and refer to as many possible sources and accessible literature. Besides the published works of Babur, we have also consulted a great number of relevant sources that have researched the life and work of Babur.

Babur, both as a ruler and as a writer, can be found in all relevant histories of Oriental literature, as well as in most world encyclopedias published in a variety of languages. What is notable is that in all of them his prose work is highly praised.

The Divan by Babur showcases his poetic potential which represented a harbinger of the development of the classical Turkic language poetry in Middle Asia. His literary work constitutes a collection of all old literary and classical poetic forms integrated into a whole.

The whole poetic opus of Babur Shah consists of a total of 119 ghazals, with 56 ghazals showcase his specific individual style of description of society and nature. Out of them, 38 ghazals are written in diagonal form, i.e. in the form of a dialogue, while majority of the 119 ghazals (48 ghazals with primarily 5 or 6 beyits (couplets)) also contain semi-beyits - hemistichs.

Key words: Babur Shah, Divan, Poetics, Ghazals, Analysis

Snežana PETROVA

**A PROPOS DES ROMANTIQUES :
REFLEXIONS HISTORIQUE, LITTÉRAIRE
ET SOCIOLOGIQUE**

Le romantisme

Les esprits nouveaux avaient à peine conscience qu'aux yeux de la postérité ils formeraient un groupe indissoluble et pourtant, si nous faisons une analyse plus détaillée et plus exhaustive des écrits de chacun de ces hommes, nous voyons leur spécificité et donc leurs différences. Ces hommes en fait se rencontrent et s'étonnent de voir qu'ils se comprennent car ils sont tous jeunes et subissent de semblables souffrances et des douleurs cuisantes. Pour se libérer de ces émois, ils échangent fougueusement leurs pensées, communiquent leurs haines et leurs amours tout en restant originaux et en respectant l'autre telle une personne vénérable, une personne sacrée. A leur époque, le Français n'est plus le représentant de l'humanité, de tout homme ou de l'être humain en général, ils parlent plutôt de races, de tribus, de peuples et de familles. Ils n'écrivent plus pour "plaire", et c'est par cela que leurs oeuvres durent dans le temps, car leurs protagonistes offrent une image de la nature humaine telle quelle, sans mutilation, sans fard. Ils prennent pour guides, l'ignorance, les mensonges, la grossièreté mais aussi la sentimentalité. Leurs oeuvres ne visent pas le succès, les auteurs sont libres, osent parler librement, comme ils le sentent, et peignent ce qu'ils voient.

Le romantisme en France est une véritable guerre de l'indépendance. Les auteurs se sont délectés du Moyen Age, des poètes du XVIe siècle tels Ronsard, du Bellay mais ils luttent contre l'imitation de l'antiquité, l'abstraction pour exprimer un respect de la couleur locale, du caractère particulier d'une nation même étrangère, d'un peuple. Selon Victor Hugo, le but véritable et suprême de l'art est d'éviter le Beau abstrait en restant près de la nature. Il prône pour une esthétique du laid qui offre plus de matière par rapport au Beau. Il dit que « le Beau n'a qu'un type alors que le laid en a mille ». Ce que Hugo demandait c'était la nature, la vérité, la couleur locale et historique mais par rapprochement avec les contraires, les contrastes ; les oppositions entre l'âme et le corps comme dans l'exemple d'Esméralda et de Quasimodo.

Les romantiques français ne s'attachèrent pas à leurs qualités nationales de la netteté, de la clarté limpide qui caractérisaient leur littérature. Ils se mirent à admirer des auteurs étrangers tels Shakespeare et

Goethe, simplement parce qu'ils donnaient une place plus prépondérante à la vie humaine tout entière, et par cela se différenciaient d'un Racine et d'un Corneille qui disséquaient le cœur humain et qui analysaient des sentiments sur la scène.

Le romantisme est né de la désagrégation du classicisme mais la transition a été insensible. Tout en s'identifiant en tant que réaction contre le classicisme, le romantisme en France reste cependant imprégné de rationalisme, ce qui certainement lui a permis d'établir dans sa doctrine des formules plus claires et plus nettes. Donc nous pouvons dire que le premier romantisme, appelé romantisme aristocratique, de la fin du XVIIIe et début du XIXe siècle, est un mélange de classicisme et de nouveauté, entre la raison et le sentiment. Chateaubriand, Benjamin Constant, Mme de Staël et, dans la continuité, le romantisme de Victor Hugo, de Musset, de Lamartine, de Sainte Beuve et autres vont constituer et représenter ce nouveau genre qui va évoluer avec le temps. Fin XVIIIe et début du XIXe siècle, on parle de préromantisme tout en sachant que ce n'est pas une doctrine. On ne peut qu'y faire entrer une série de thèmes comme celui de l'épanchement du moi, lyrisme, pleurs que l'on trouve préalablement chez Rousseau et Diderot, celui du sentiment de la nature comme chez Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, celui de la mélancolie, de l'état d'âme, de la nuit, de la solitude. Le drame romantique de Hugo, quant à lui, est aussi bien ordonné et déclamatoire que peut l'être une tragédie de Corneille. Le style pompeux de ces deux auteurs d'âge différent, leur vient de l'influence espagnole. Il suffit de comparer *le Cid* avec *Hernani*, deux œuvres héroïques espagnoles qui ont fait connaître leurs auteurs.

Classiques ou romantiques?

Nos auteurs proposent un art où la vérité est un véritable modèle, cependant nous ne parlons pas de la même vérité. Les premiers, de génie plus tempéré ne refusent pas la vérité personnelle, ni la sensibilité, ni l'imagination; néanmoins, elles ne manifestent pas une forme exacte sur une idée tout aussi exacte et n'écarte pas l'auteur des hommes, ni de son siècle. Tout est justesse, style instrumentalisé par les idées vraies.

Le génie romantique, lui, cherche sa vérité qui est loin des voies communes; il met en avant son moi, son sentiment propre, ce qui est plus personnel et développera un style qui lui est propre et qui transmet une sorte de provocation. L'imagination, la sensibilité, son exotisme sont originaux. Le romantique aime ce qui change, ce qui est unique en son genre mais qui échappe à l'unité et ce qui appartient à un moment distinct. Il aime les extrêmes et les contraires. Il a soif de nouveaux paysages et de nouvelles contrées. Il rêve et il voyage. Il fuit le monde réel, s'isole dans son rêve, dans un idéalisme absolu qui peut même frôler la pure fantaisie et c'est ce qui procure son originalité. Le classique n'est pas aussi fervent des nouveaux espaces, il est plus national, unitaire, conquérant, il veut régner sur le monde par la gloire de son roi, il désire être un « honnête homme » et venir se ressourcer à Paris, lieu

centralisé où naissent tous les événements et où les grands se côtoient. Il modère l'excès pour laisser place à la raison et au bien fondé. Le romantique aime à retrouver sur la scène ses peurs, ses angoisses, ses propres révoltes, son amour pour l'indépendance, son courage et son ardeur, son dévouement et ses aspirations. Une sorte de fidélité qui reflèterait les rêves et les idées politiques de sa génération. Etre romantique c'est observer, étudier et satisfaire les goûts de son époque. Il faut faire jouir le spectateur, le peuple par le fait qu'il puisse se retrouver du point de vue de ses mœurs et de ses idées. Ce qui est intéressant, c'est que Racine fut aussi, d'une certaine manière, un romantique en son temps, Shakespeare de même, car tous deux ont su mettre en scène des guerres civiles, des combats sanglants, l'horreur avec des notes de moralité comme le font les romantiques du XIXe siècle.

Le romantisme français est différent du romantisme anglais ou allemand par le besoin de créer une image qui lui est propre, une littérature qui l'identifie. Les influences étrangères ne contribuèrent pas autant à cette renaissance de la Littérature en France, à ce romantisme. Le mérite en revient à la découverte d'un génie national mais aussi à J.J. Rousseau. Ce dernier, en 1777, dans la *Cinquième Promenade des Rêveries du promeneur solitaire*, publiées en 1782, utilise le terme de « romantique » : « Les rives du lac de Bienne sont plus sauvages et romantiques que celles du lac de Genève » et par cela lance déjà certaines caractéristiques du romantisme. Le mot fait véritablement son entrée dans les conversations mondaines entre 1785 et 1793. Chateaubriand y a recours dans son *Essai sur les révolutions* de 1797. En 1804, c'est aussi Sénancour qui décrit dans son *Oberman* des paysages alpestres romantiques. Toutes ces oeuvres que cela soit *De la littérature* de Mme de Staël (1800), *Atala* (1801), *le Génie du Christianisme* (1802) et même *René* (1805) de Chateaubriand n'appartiennent pas vraiment au mouvement romantique mais ils en possèdent des caractéristiques et seront considérés comme textes fondateurs qu'à posteriori.

Chateaubriand; un romantique?

Chateaubriand est un auteur qui attire particulièrement notre attention en ce qui concerne son apport au romantisme. Il est à cheval entre deux mondes ; entre le XVIIIe et le XIXe siècle, entre le libertinage et la passion, entre l'âge des Lumières et le Romantisme. Il est un écrivain qui, par sa liberté extrême et sa volonté de ne pas céder à des pressions, va devenir « le romantique » qui va faire le lien à la tradition catholique, à la tradition royaliste, à la tradition française à une époque où le romantisme est ce qui vient de l'étranger. A la fin du XVIIIe siècle, l'immigration joue un rôle important dans l'émergence d'une nouvelle sensibilité par une ouverture à un comospolitisme fécond. De retour en France, ces immigrés, tel Chateaubriand, ont joué un rôle important dans la diffusion des langues étrangères en France parlant un anglais ou allemand parfait en 1800 sous le Consulat. Mais être romantique sous Napoléon c'est être du parti de 'l'étranger' et donc de

l'ennemi, car la France est en guerre. Cependant, Chateaubriand, dans sa position d'immigré, a pu élargir l'horizon des Romantiques.

Chateaubriand est celui qui a inventé le paysage. Par cette ouverture vers les grands espaces américains, la découverte de ces paysages si romantiques, faites de beautés romantiques, d'amour, de joie, de vie et de peine, nous ressentons en contrefort son intelligence, sa clairvoyance, son don de l'analyse qui, de phrases en phrases, deviennent plus décomposants et donc implacables. Avec le temps et ses déboires, il change, il renonce à l'harmonie car dans son être il ne l'a pas trouvé. Pour se raccrocher à la vie, à l'écriture, il ne lui reste plus que l'instinct de l'ordre, de la simplicité, donc ce qui caractérise le clacissisme. L'esprit du *Génie du Christianisme* n'est pas si différent du génie du classicisme car, dans la volonté de restaurer l'ordre dans la société, il se devait d'abord de restaurer l'ordre dans la langue. Esthétiquement ou politiquement, Chateaubriand a la même posture: un homme qui essaie de faire tenir ensemble des contraires; une tradition et une modernité. Il fait sans doute parti du romantisme qui est le plus attentif à conserver beaucoup du classicisme.

Chateaubriand aurait pu simplement être le meilleur représentant d'une tradition contre révolutionnaire, d'un romantisme catholique mais il a été le défenseur de la liberté et cela est d'une importance capitale, car tous les écrivains ont vu en Chateaubriand une statue du commandeur, un 'patricien' comme disait Flaubert, qui a incarné les plus grandes ambitions, moins de la littérature finalement que celle du grand écrivain au XIXe siècle et cette conjonction, entre une tradition et en revanche cette défense de la littérature au nom de la liberté, a fait qu'il a pu être invoqué par tous les écrivains quelque soit leurs positions à la fois esthétique et idéologie.

Chateaubriand a voulu imposer d'emblée, notamment aux élites politiques, la singularité du grand écrivain, et à ce titre il est peut être le premier en France à avoir forgé pour son propre usage le mythe romantique du génie littéraire mais un génie qui vaut moins pour la réalisation d'oeuvres remarquables que, de manière plus globale et moins concrète par une profonde intelligence des choses humaines, par un style général, par une manière d'être qui transparaît à travers la manificence de l'écriture.

Naissance du romantisme

Au moment où Victor Hugo commence à voler de ses propres ailes, de vivre de sa passion, naît un mouvement littéraire qu'on appelle le romantisme. Symbole de la jeunesse montante, ces romantiques ont pour nom Gérard de Nerval, Alexandre Dumas, Hector Berlioz, Alfred de Musset ou Théophile Gautier. Tous ces gens-là vont faire partis d'un club fantasque. Victor Hugo devient très rapidement le chef de ce mouvement romantique. Les romantiques vont remettre en question toute la littérature du passé. Ils veulent créer une autre littérature, un autre théâtre. Ils veulent dépoussiérer la littérature.

Le romantisme est un mouvement qui commence avec les premiers traits de la Renaissance, de la réforme. C'est une lente évolution de sécularisation du sentiment religieux et de démocratisation des pratiques culturelles avec l'émergence d'une bourgeoisie en Europe. Le romantisme naît dans un mouvement religieux issu de la crise du catholicisme et de l'émergence du protestantisme. Il fallait donc rendre compte de cette longue durée et en même temps de l'ouverture géographique parce que le romantisme français a joué un rôle capital, notamment en raison de la révolution française d'une part et d'autre part du fait que la France soit la patrie du classicisme, donc de l'anti-romantisme. Il va y avoir une véritable dimension de concurrence et même de conflit latent entre les cultures. C'est donc la presse qui va jouer un rôle absolument central pour la diffusion du romantisme en Europe, mais aussi au delà, en Amérique et dans d'autres zones du monde, en lien avec un processus de mondialisation et d'échanges culturels. Nous pouvons dire que le romantisme n'aurait pas existé sans la presse et Chateaubriand a été, dès le début de sa carrière, un acteur de cette histoire moderne de la presse qui, du moins en France, est née après la révolution. Nous pouvons donc parler de spiritualisme romantique mais ce qui fut décisif c'est le moment où cette atmosphère religieuse va se déplacer sur le terrain politique et se transformer en un éveil des nationalités. Le romantisme va bouleverser les pratiques sociales, culturelles, le monde du théâtre, de la presse, du divertissement et c'est à partir de ce moment-là que le romantisme devient de la modernité.

Le romantisme est l'invention d'une façon d'être

Là, tout d'un coup, apparaissent des êtres qui n'acceptent plus de donner du monde et qui essaient d'inventer leur vie de sorte que, ce qu'ils écrivent et ce qu'ils vivent, n'aient plus de séparation. Il est une manière, une façon de mettre au monde, en tenant compte de la complexité de ce dernier, de la particularité des peuples, des particularités des êtres et c'est cela qui va faire que d'un coup l'horizon s'ouvre comme jamais auparavant.

Ce qu'il y a de plus profond dans le romantisme, c'est que soudain il y ait une injonction à être soi-même, à supposer que cela soit possible et que 'être soi-même' c'est rejoindre quelque chose. Le romantisme apparaît comme une formidable action sensible à la première mise en place de la révolution industrielle. C'est d'abord, une sorte de révolte sensible contre ce qui est en train d'advenir, et tout le romantisme va suivre continuellement cette distance par rapport au monde qui se met en place. La quête romantique qui est 'd'être soi-même' c'est justement le refus des limites qui se manifestent sous toutes ses formes.

Ce qui définit le romantisme c'est 'extravaguer', comme le dit Hugo dans le *promontoir du songe*.

Le romantisme est tout ce qui a un rapport à l'imagination. Celle qui permet la rencontre de la pensée et du réel, celle qui a une capacité à produire

des images. Un désir profondément romantique est celui qui donne l'opportunité de trouver une forme d'harmonie entre l'intelligible et le sensible.

Les couleurs du romantisme hugolien

Il y a chez Victor Hugo un goût de l'obscurité, comme si toute sa vie il avait travaillé une sorte de matière noire qui va être à l'origine de son énergie poétique. Il y a chez lui une opposition, un combat entre l'ombre et la lumière. On trouve d'abord, et de façon continuelle, ce retour à cette origine sombre - donc aux ténèbres - qui nous habite et d'un autre côté il rejoint Chateaubriand. Ce n'est pas quelqu'un qui va pencher d'un côté ou d'un autre et c'est cela l'origine de son génie. Il y a toujours de la tension : il veut ouvrir autant qu'il peut le paysage, mais en même temps il ne veut rien lâcher pour que la tension reste et résiste jusqu'à ce qu'il arrive à l'embrasement le plus fort. Victor Hugo a une véritable obsession pour l'obscurité. Même la lumière lui vient des ténèbres et c'est ce qui fait son originalité. Tous les romantiques ont l'idée qu'il faut faire une synthèse entre la lumière et les ténèbres, mais cette idée que la lumière naît des ténèbres est tout à fait autre chose, et c'est ce qui fait la spécificité de Victor Hugo. La matérialité des zones obscures, de l'être et cette idée qu'une lumière va naître, représentent en fait pour lui une lumière historique, politique, sociale.

Cette réflexion sur l'ombre et la lumière est aussi présente chez Lamartine. Si l'on compare cet auteur à Victor Hugo, nous pouvons dire que Lamartine ne cesse aussi de mélanger la lumière et la matière mais il ne voit que la lumière, alors que pour Victor Hugo, tout part de la matière, de celle des couleurs du peintre ou du noir du peintre, du noir de l'encre, du travail du poète sur le vers etc. Il rend compte de la matérialité de la chose avant d'essayer de la spiritualiser ou de l'illuminer.

La noirceur est aussi une spécificité de l'âme humaine, de notre être, et Victor Hugo a su très bien le transmettre, et donner une image exacte de celle-ci dans *les Misérables*. Il l'a fait par le choix des mots, du langage, par l'argot; langage du peuple. A travers cela, Victor Hugo veut nous montrer que cette langue est en fait une langue qui véhicule justement la matière, le corps et cela est capital chez Hugo, il se nourrit de cela, il a besoin de cela car il sait que la vie est là.

Victor Hugo dans sa jeunesse a été confronté à des choses terribles. Il voit la guerre d'Espagne, puisque son père se trouvait là-bas et que tout petit il assistait déjà à des exécutions. C'est cela qui va déterminer en même temps sa conscience du noir et son refus, son combat contre la peine de mort. D'ailleurs, Victor Hugo va devoir se battre toute sa vie. En littérature pour imposer son style novateur et en politique pour améliorer la condition des plus faibles. Hugo est certainement l'écrivain français qui a le plus lutté pour une justice humaine.

Le drame romantique de Victor Hugo

En trois semaines Victor Hugo se lance dans l'écriture d'une pièce de théâtre, *Hernani*. Ce drame romantique est pour lui comme un étendard et Hugo y voit une immense opportunité. Il va enfin pouvoir faire triompher ses idées. Pour assurer le succès de la pièce, toute une stratégie de guerre est mise en place. Le jour de la première, « la claque » est assurée par tous les amis de Hugo, mobilisés pour l'occasion. *Hernani* est un triomphe. Deux ans après cette bataille héroïque, Hugo s'attaque à un nouveau défi, *Notre Dame de Paris*. Ce sera son deuxième succès public. Une oeuvre inscrite dans l'histoire française de la littérature. Le champ lexical de Victor Hugo est accessible à tout le monde et en même temps les esprits les plus fins, les plus sophistiqués, peuvent y trouver également une nourriture, car cela va au-delà de ce qui y est dit. Poésie, théâtre, roman, aucun registre littéraire n'arrête Victor Hugo. C'est l'écrivain absolu, c'est-à-dire celui qui peut toucher parfaitement à tout.

Pour Victor Hugo, vivre c'est être engagé. Un précepte auquel il ne dérogera jamais. Si ses premières orientations politiques étaient calquées sur celles de sa mère qui est royaliste, il se montre pourtant préoccupé par le règlement des grands maux de son époque. Ce qui le révolte dans la société c'est la misère extrême qui frappe à ce moment-là les couches populaires. C'est l'ignorance et le fait qu'il n'y ait pas d'école républicaine pour laquelle il luttera toute sa vie. C'est l'absence de générosité des classes possédantes. Tout ceci le conduit irrésistiblement vers des productions très lyriques, très fraternelles, très humanistes, très généreuses. *Les Misérables* est une œuvre majeure, une révolte contre l'injustice incarnée par le parcours de Jean Valjean. Ce n'est pas uniquement à travers son oeuvre que le génie littéraire défend les pauvres et les déshérités, il est véritablement impliqué dans les affaires publiques. Son programme est de remplacer les questions politiques par les questions sociales. Et lorsque plus tard, il parlera de socialisme il faudra comprendre ce terme de 'socialisme' comme un intérêt porté à la question sociale. Parmi ses combats, rappelons que celui qui fut le plus long et le plus constant est sans doute celui qu'il mènera contre la peine de mort. Il déclare que la justice n'est pas compatible avec la peine de mort. Au nom de l'humanité, il dénonce et combat cette injustice dans *Le dernier Jour d'un Comdamné* et dans *Claude Gueux*, comme dans un grand nombre de lettres adressées au roi de France et aux tribunaux étrangers. Hugo était naturellement une personne dogmatique qui transformait en un système de doctrines toutes les pensées qu'il accueillait successivement et en particulier celles relatives aux idées humanitaires.

*

*

*

Le romantisme a permis une rénovation littéraire et culturelle importante. De nombreux auteurs ont participé à ce bouleversement. Les uns

ont su d'abord en dégager les caractéristiques et d'autres les ont intégrées et amplifiées dans leurs oeuvres. Dire que le romantisme appartient au XIXe siècle et aux années 1830 n'est pas totalement faux, mais l'on doit particulièrement ce mouvement à Rousseau et à Chateaubriand, tout comme à des oeuvres contemporaines anglaises et allemandes. Après quelques années, ce mouvement s'essoufla. L'école romantique se disloqua, mais avant cela elle aura bouleversé le style dans presque tous les domaines, étendu d'une façon inouïe le cercle des sujets poétiques, et s'est laissée féconder par toutes les idées sociales et religieuses de l'époque. La littérature n'a plus été divisée en compartiments bien distincts les uns des autres. La langue a perdu sa rigueur, les néologismes se sont multipliés, la syntaxe s'est dénouée, la poésie est devenue flottante.

Hugo, à la tête du mouvement romantique, s'est montré à la hauteur de sa tâche et vole de victoire en victoire. Vigny et Lamartine l'égalent un moment dans la poésie lyrique jusqu'au jour où il les éclipse tous. Sainte-Beuve et Gautier ont aussi une veine lyrique, et Musset gagne bientôt toute la faveur des lecteurs devenant ainsi et pour longtemps l'idole de la jeunesse. Le romantisme manifesta, dès le début son penchant pour l'histoire: Vigny, Hugo, Balzac, Mérimée tentèrent de donner à la France le roman historique dont l'Angleterre était si fière. Vigny, Hugo, Dumas, Mérimée essayèrent de remplacer la tragédie par le drame historique. Mais le roman historique dut bientôt faire place au roman moderne sous toutes ses formes, chez George Sand, Balzac et Beyle, et le drame historique dut subir le même sort, parce qu'il était en général trop aride comme chez Vitet et Mérimée ou bien d'un lyrisme exagéré comme chez Hugo. Cependant, il faut aussi souligner que les poètes romantiques réussirent surtout au théâtre. Il y eut là un phénomène remarquable de l'évolution de la littérature française dans son ensemble, et nous pourrions dire que c'est grâce au romantisme qu'ensuite d'autres courants littéraires ou artistiques ont pu librement se réaliser et se constituer.

BIBLIOGRAPHIE :

- BELLESSERT, André, *XVIIIe siècle et Romantisme*, libraire Arthème Fayard, Paris, 1941.
- BRANDES, G., *L'école romantique en France*, H. Barsdorf, Berlin et A. Michalon, Paris, 1902.
- BRUNEL Pierre, et HUISMAN Denis, *la Littérature française: des origines à nos jours*, Vuibert, Paris, 2001.
- GENGEMBRE, Gérard, *Le romantisme en France et en Europe*, Pocket classiques, 2003.
- MARTINO, Pierre, *l'Epoque romantique en France*, Hatier, Paris, 1944.
- MICHAUD, Guy et VAN TIEGHEM, Ph., *le Romantisme; l'histoire, la doctrine, les oeuvres*, Hachette, 1952/

MOREAU, Pierre, *Le classicisme des romantiques*, Librairie Plon, Paris, 1932.

NONY Danièle, ANDRE Alain, *Littérature française: histoire et anthologie*, Hatier, Paris, 1987.

ORMESSON d', Jean, *Une autre histoire de la littérature française*, tome 1, NiL Editions, 1997.

Снежана ПЕТРОВА

ПО ПОВОД РОМАНТИЧАРИТЕ: ИСТОРИСКИ,
ЛИТЕРАТУРНИ И СОЦИОЛОШКИ РАЗМИСЛУВАЊА

(Резиме)

По големата француската револуција во 1789 година настапува нова генерација на независни млади автори и писатели која чувствува потреба од преобразба, поточно од измена на принципите на француската литература и култура со цел таа да ги отсликува нивните страдања, потреби и барања, чувства, слобода и природа. Русо, како предвесник на романтизмот, Шатобријан, чие дело ги олицетворува карактеристиките на романтизмот и Виктор Иго, како основоположник на романтичарската школа, биле едни од главните двигатели на оваа промена која започнала со неколку романтичарски црти, а потоа прераснала во вистинска доктрина и школа која предизвикала бурни промени во литературата, културата и општеството.

Клучни зборови : романтизам, романтичарски, револуција, нова генерација, Виктор Иго, Шатобријан

Владимир МАРТИНОВСКИ

„КУЛТОТ НА СЛИКИТЕ“ ВО ПОЕЗИЈАТА НА ШАРЛ БОДЛЕР

Клучни зборови: Бодлер, поезија, сликарство, интермедијалност, синестезија, екфразис, слика, пејзаж,

*Да се воздигне кулиџи на сликиџе,
мојаџа ѿрва, мојаџа единаџивена, мојаџа исконска сиџрастџ.*
Ш. Бодлер

Од оваа интимна изјава на еден од најмаркантните француски поети на деветнаесеттиот век, Шарл Бодлер (1821-1867), можеме да видиме дека улогата на ликовните уметности во неговото поетско творештво е, пред сè, детерминирана од централното место на *кулиџи на сликиџе* во поетовата творечка лабораторија. Токму затоа, во овој прилог ќе се обидеме да понудиме можни одговори на три навидум едноставни прашања: 1) *зоџиџо* сликарството претставува толку значаен извор на инспирација за поетската експресија на Бодлер?; 2) на кои начини или како темите и импулсите од ликовните дела се транспонирани во една од најзначајните поетски книги на модерната поезија, стихозбирката *Цвекиџаџа на злоџо* (*Les Fleurs du Mal*, 1861)?; и 3) кои се стожерните модели на екфразисот во поезијата на Бодлер?

Од внимателното читање на биографијата на Бодлер се наметнуваат неколку основни елементи што го сочинуваат мозаикот на неговиот континуиран афинитет кон ликовните уметности. Во прв ред, логично е дека би можеле да ги бараме корените за перманентниот интерес за сликарството уште во раното детството на Бодлер, кога поетот бил опкружен со ликовни дела: статуи, гравири и пастели. Неговиот татко, Франсоа Бодлер, кој бил именуван за конзерватор на музејот „Луксембур“, во биографиите на поетот неретко е квалификуван како „сликар“. Оттука, според зборовите на Пјер Жорж Кастекс: „Потеклото по татко без сомнение го објаснува делумно силното љубопитство што Шарл Бодлер секогаш го покажувал за уметноста“ (Кастекс 1969, 15).

Притоа, потребно е да истакнеме дека според сведоштвата на современите Бодлер поседувал еден вид на поливалентен талент, еден

вид на тројна вокација: на поет, ликовен критичар и сликар. Во нашата студија ќе ги проследиме само релациите меѓу поетскиот и критичарскиот дискурс, бидејќи Бодлер често во своите ликовни критики пишува токму за сликарите и за скулпторите, чиишто дела се предмет и на неговата поетска експресија. За сликарскиот талент на Бодлер најдобро сведочат неговите цртежи, но и хипотезата на сликарот Оноре Домие, според кого што поетот имал потенцијал „да стане голем сликар“. Особено релевантен е и податокот дека Бодлер првпат се јавува во културната јавност токму на полето на ликовната критика! Имено, првото потпишано дело што авторот на *Цвеќињата на злојто* го објавил на возраст од дваесет и четири години е токму *Салон 1845*. Речиси до крајот на животот, Бодлер ги искажува своите естетски сфаќања, од коишто некои претставуваат вистински идеи-патеводителки за симболистичката поетика воопшто, токму во критиките и огледите за ликовната уметност. Пјер Жорж Кастекс со право подвлекува: „критичката вокација беше исто толку вкоренета во него како и поетската вокација“ (исто, 16). Од оваа перспектива, П. Мартино дава една генерална оценка за значењето на Бодлеровите теоретски текстови за ликовната уметност: „Денес изгледа како критичар кој најдобро ја почувствува и ја сфати романтичарската уметност. Непрекинато, во своите *Салони*, тој гради смели, но солидни мостови меѓу литературата и уметноста“ (Мартино 1989, 406). Притоа, потребно е да потсетиме дека во француската литература веќе постоеле повеќе автори кои ја проследувале ликовната уметност на своето време, така што Бодлер природно се надоврзува на традицијата на Дидро, Стендал, Оноре де Балзак и Теофил Готје, традиција што понатаму продолжува со Уисманс, Аполинер, Бретон и води сè до Бонфоа.

Во поглавјето „Изложена слика: Музеи“ од студијата *Имажерии – книжевността и сликата во XIX век*, Филип Амон ги анализира комплексните релации меѓу музејот и француската литературна продукција од времето на Бодлер. Според сведоштвата на современите, Бодлер ретко минувал покај музејот „Лувр“ без да влезе внатре и да помине барем неколку часови (*И така пред Лувр ме следи една слика сега*, „Лебед“). Реми Лабрус го истакнува податокот дека „Бодлер им припаѓа на првите генерации за кои музеите се централното место за средба со сликите (...) Меѓу Бодлеровите музеи, *Лувр* зазема стожерно место“ (Лабрус 1997, 83-84).

Покрај посетите на музеите, другиот голем „извор на слики“ за Бодлер би можеле бездруго да го лоцираме во збирките на естампи, преку кои тој несомнено ја стекнал својата богата ликовна култура. За нас релевантна е тезата на Жан Прево, кој им дава приоритет на гравирите пред сликите изложени во музеите: „Природно е што врз Бодлер поголемо влијание извршиле гравирите отколку сликите: гравирата ја има пред очи; во неа поетот наоѓа прибежиште кога ноќе, во неговата соба, ги бара сликите врз кои ќе ја вежба својата медитација. А, гравирите се поблиски

до поетската суштина со нивната димензија и преку црно-белата идеализација“ (Прево 1964, 133).

Во формирањето на Бодлер како уметник и како естетичар пресудно влијание одиграле и неколку сликари, меѓу кои најзначајни се Емил Дероа, Гистав Курбе, Ернест Кристоф и Ежен Делакроа. П. Мартино ја доловува духовната клима во Париз со зборовите: „Сликарите и поетите обединети се среќаваа насекаде, во истите мансарди, истите кафулиња, истите пансион“ (Мартино, 403). Во овој контекст, мошне илустративна е и анегдотската забелешка на Мишел Хада: „Бодлер секогаш бил придружуван од некој сликар“ (1997, 36). Според укажувањата на Прево „речиси е невозможно да се хиперболизира влијанието на Делакроа врз Бодлер“ (види: Прево 1964, 42-27). Тоа се огледа на две нивоа: од една страна, Бодлер ги искажува своите најзначајни естетски сфаќања и ставови токму во есеите и текстовите посветени на Делакроа, а од друга страна, речиси е невозможно да се дефинира колку песни од *Цвеќињата на злојто* и *Парискиот сѝлин* се инспирирани или, пак, алудираат на остварувањата на неговиот сликар-учител.

Присуството на ликовните теми во поезијата на Бодлер нужно не води кон неговата „поетика на созвучја“ (coresspondances) и кон доктрината за Универзалната аналогија (l'Universelle Analogie), идеи што се наоѓаат во темелите на симболистичката поетика. Во иманентната поетика на Бодлер синестезијата од стилско изразно средство прераснува во своевиден философско-естетски став. Таа е во тесна врска со неговите афинитети кон другите уметности, особено кон сликарството и музиката. Според класичните дефиниции, синестезијата се опишува како вид на метафоричко заменување на поимите, во кое доаѓа до стопување на две или повеќе сетилни области. Притоа, сетилните информации се квалификуваат со зборови што означуваат особини на некое друго сетило. Како парадигма на синестезија во поетското дело на Бодлер обично се истакнува едно од неговите најмногу коментирани поетски дела, сонетот „Созвучја“ (Correspondances)¹:

*Природата храм е во кој сѝолбови се редат
што се живи и зборови исѝушѝаат мајни.
А човекоѝ низ шума од симболи е ѝаѝник
и ѝије со ѝознаѝи ѝоѓледи ѝо ѝледаат.*

*Како што звук кој во далечината е роден
се меша со друк, сѝоѝувајќи се во кружоѝ
на свейлинаѝа и нокѝа, ѝака едно в дружо
бои, мириси и звуци наоѓаат одек.*

¹ Се цитираат препевите на Влада Урошевиќ од изданието: Шарл Бодлер, *Цвеќињата на злојто* (препев, предговор и коментари Влада Урошевиќ), Скопје, АЕА Издавачи, Матица Македонска, 2000.

*Посиојай мириси свежи како дејска кожа,
блази како обоа, зелени како йоле,
а и друзи, расијани, богаји, шито можай*

*во бесконечносй расијеж да имаай волен,
како амбра, миск, шемјан, низ кои ни се знајни
на духои и сеишлайта односије шјјни.*

Според Бодлер, поетот е оној чијашто мисија е во креативниот чин да ги одгатнува на *духои и сеишлайта односије шјјни*, загадочните аналогии и созвучја во светот виден како *шума од симболи*. Интересно е да се напомене дека Бодлер овие задачи, што самиот неприкосновено ги исполнува во својата поезија (во песните *Коса*, *Егзотичен мирис* и *Музика*, на пример), ги поставува и во областа на сликарството. Повеќето коментари на сонетот редовно не потсетуваат дека идејата за „созвучјата“ веќе егзистирала кај повеќе автори: уште од Платон, Сведенборг, па сè до Е. Т. А. Хофман, Р. Вагнер (види ја студијата на Андре Феран), Е. А. По и Т. Готје, кому му се посветени *Цвеќињата на злошо*. Во таа смисла, неколку обемни студии го толкуваат сонетот на Бодлер од различни филозофско-мистични и езотерично-религиозни позиции. Имено, во книгата *Платонизмои на Бодлер*, Марк Ејгелдингер смета дека корените на оваа доктрина водат сè до идеализмот на Платон.

Од друга страна, Пол Арнолд во книгата *Езотеризмои на Бодлер* посветува цело поглавје („Бодлер и сведенборгизмот“) за влијанието на шведскиот мистик врз естетиката на Бодлер и на симболизмот. Исто така, во книгата *Бодлеровата мистика*, Жан Помие ги дефинира созвучјата како основа за идејата за „интермедијалните и интеруметничките созвучја“: „Една визуелна тема може да се транспонира во аудитивен поредок (...) врз принципот на Заедништво на уметничкото творештво“ (Помие 1967, 59).

Говорејќи за законите на боите во сликарството, Бодлер во текстот *Салон 1846* го цитира извадокот од *Кајсеријана* на германскиот романтичар Е. Т. А. Хофман: „Не само во сонот, и во богатата полууспаност што му претходи на сонот, ами и веќе сосем разбуден, кога ќе чујам музика, јас наоѓам аналогии и длабока поврзаност меѓу боите, звуците и мирисите. Ми се чини дека сите нешта се родиле од еден зрак светлина и дека мораат да се соединат во чудесна хармонија“ (Бодлер, *Собрани дела I* – во натамошниот текст *СД I*, 840). Интересно е дека синестезијата како нов и возбудлив начин на чувствување на светот и како стилска постапка зазема централно место и во романот *Насирои* (1884) на Жорис-Карл Уисманс. Императивот на главниот лик Дезенсент е девизата: „Јас барам нови мириси, уште поголемо цвеќе, сè уште неискусени уживања“. Во предговорот објавен дваесет години по излегувањето на делото, Уисманс

ќе рече: „секое поглавје стана екстракт на една специјалност, сублимат на одредена уметност“. Од друга страна Оноре де Балзак ја интерпретира теоријата на созвучјата од аспект на меѓусебното проникнување на уметностите: „Прочитајте што милиот Хофман има напишано за Глук, Моцарт, Хајдн и Бетовен и ќе видите преку какви тајни закони литературата, музиката и сликарството се поддржуваат!“ (според Кастекс, 31). Без сомнение, оваа констатација е релевантна и за Бодлер како поет, естетичар и ликовен критичар, кој го негува „култот на сликите“.

Во интерпретацијата на сонетот „Созвучја“, Роберт-Беноа Шерикс истакнува дека песната метафорички ја загатнува „естетската доктрина на Бодлер“, па затоа го разгледува сонетот од четири аспекти: теолошки, космички, психолошки и уметнички. Ние би додале уште еден аспект што ги обединува сите претходни, а тоа е меѓууметничкиот аспект. Сонетот „Созвучја“ ја афирмира идејата дека сетилните подрачја не само што меѓусебно се проникнуваат, туку и се надополнуваат: *бои, мириси и звуци наоѓаат одек* (*Les parfums, les couleurs et les sons se répondent*). Во овој контекст, особено е значаен податокот дека (покрај тоа што според многумина критичари Бодлер е пример за „олфактивен поет“) збирката *Цвеќињата на злојто* е сведоштво за визуелната димензија на поезијата на Бодлер: меѓу тематизирањето на сетила, најфреквентен симбол е токму окото, т.е. визуелното сетило, што, според пресметките на Радивоје Константиновиќ, се споменува дури 147 пати!

Оттука, евидентно е дека сонетот би можел да се прочита од перспектива на „созвучјата меѓу книжевноста и другите уметности“. Ако се има предвид дека различните видови уметност, меѓу другото, заемно се разликуваат по сетилните подрачја преку кои се врши рецепцијата, тогаш сонетот би можел да се толкува и како сведоштво за длабокото единство на различните форми на уметничка експресија, што се артикулираат преку различни медиуми. Во својство на ликовен критичар, Бодлер се искажува експлицитно во врска со овој комплексен феномен во есејот *Делото и живојот на Делакроа, 1963*: „Меѓу другото, една од дијагнозите на духовната клима на нашиот век се состои во тоа што уметностите настојуваат, ако не да се заменат едната со другата, тогаш барем меѓусебно да си позајмуваат нови сили“ (Бодлер, *СД* 2, 774). Несомнено е дека, надоврзувајќи се на доктрината за Универзалната аналогија, Бодлер е еден од првите модерни поети кои не само што ја застапуваа идејата за „обновување на литературата преку контактите со другите уметности“, туку тој естетски идеал го остварил во својата поезија. Во есејот „Философска уметност“, Бодлер истакнува дека: „Секоја уметност тежнее да навлезе во подрачјето на соседната уметност, па така, сликарите воведуваат музички скали во сликарството, вајарите боја во скулптурата, книжевниците ликовни средства во книжевноста“ (исто, 623).

Од друга страна, кога говориме за присуството на импулсите од ликовните уметности во поетскиот опус на Бодлер од особено значење е

односот на поетот кон природата. За разлика од поетите-романтичари, кои во природата гледаат еден вид закрила, еден вид на „Загубен рај“, Бодлер за првпат ја фокусира својата поетска енергија кон скриените убавини на градскиот амбиент. Според него, природата не е ништо повеќе инспиративна од градскиот пејзаж или, пак, од она што веќе минало низ естетските филтри на човекот – од уметничките творби. Според интерпретацијата на Марк Ејгелдингер, за Бодлер „надворешната природа самата по себе е напуштена, недовршена, апоетична, па оттука, таа не му се подава веднаш на творечкиот порив; таа станува поетична дури откако ќе биде прочистена од духот и видоизменета од имагинацијата“ (Ејгелдингер исто, 60-61).

Познато е дека еден од клучните „ментори“ на Бодлер, сликарот Ежен Делакроа, сметал дека „природата е само *речник*“, а оваа естетска позиција со други зборови ја искажува и самиот Бодлер токму во текстот *Делојто и живојтој на Ежен Делакроа*: „надворешната природа (...) е само еден несреден куп материјали што уметникот е повикан да ги состави, да ги подреди (...) Целиот видлив свет е само ризница со слики и знаци на кои имагинацијата ќе им даде релативна вредност; таа е еден вид храна што имагинацијата треба да ја свари и да ја трансформира“ (Бодлер, *СД* 2, 750).

Во предговорот на *Собраније дела на Бодлер*, приредувачот Клод Пишоа го објаснува односот на Бодлер кон природата на следниот начин: „Суровата природа го разочарува: тој претпочита да ја гледа приготвена со љубов преку сликарите кои му помагаат да мечтае. Токму тука ликовната критика на Бодлер се спојува тесно со неговото творештво (...) Природата видена од страна на сликарите е природа гледана преку прозорец“ (Бодлер *СД* 1, 20). Токму затоа, една од главните одлики во поетиката на Бодлер би можела евентуално да гласи „артифициелното пред природното“ или, пак, „уметност според уметност“ („поезија според сликарство“ или „поезија според уметнички слики“), бидејќи поетот, во прв ред, е заинтересиран за уметничките дела во кои природата е веќе „трансформирана“ од страна на ликовните уметници. Тука веројатно би требало да ја бараме суштината на неговиот „култ кон сликите“.

Уметничко кредо на „култот на сликите“ Бодлер доследно го применува низ своите творечки авантури не само на планот на силната визуелност во поетската експресија, туку и преку перманентното „позајмување“ импулси и теми од ликовните уметности. Таинствени и не секогаш одгатливи се патиштата на поетската инспирација, така што со сигурност не би можело да се тврди кога и колку често имагинацијата на Бодлер се напојувала од врutoците на сликарството. Сепак, со сигурност можеме да потенцираме дека Бодлер многу често во својата поезија ги создавал своите поетски слики инспириран од некое конкретно ликовно дело.

Во таа смисла, *Цвеќињата на злојто* несомнено поседуваат бележита екфразиска димензија: плејада на маркантни песни од стихозбирката опишуваат и толкуваат редица слики, гравии или скулптури. Всушност, за четириесетина песни од *Цвеќињата на злојто*, како и пет песни напишани во проза од *Парискиот сѝлин* со сигурност е утврдено дека на повеќе начини се во корелација со ликовната уметност. Листата на песни што се создадени во комплексната интермедијална комуникација со ликовната уметност, макар што веројатно не е конечна, поради поголема прегледност ја приложуваме во продолжение: „Светилници“, „Лош калуѓер“, „Чергари на пат“, „Дон Жуан во пеколот“, „Убавина“, „Идеал“, „Маска“, „Duellum“, „Призрак“, „На една мадона“, „Повик за патување“, „Фантастична гравира“, „Сплин“, „Слепци“, „Костури земјоделци“, „Мртовечки танц“, „Привлечен ужас“, „Пејзаж“, „На една црвенкоса питачка“, „Игра“, „Париски сон“, „Виното на собирачите на партали“, „Маченичка“, „Проколнати жени“, „Беатриче“, „Патување на Китера“, „Амор и череп“, „Алегорија“, „Смртта на сиромасите“, „Бунтовник“, „Накит“, „Капак“, „Навредената месечина“, „Поплака на еден Икар“, „Очите на Берта“, „Стихови за портрет на Оноре Домие“, „Лола во Валенсија“, „Тасо во зандана“, „Откуп“, а од *Парискиот сѝлин* – песните во проза: „Секој со сопствената химера“, „Стариот акробат“, „Добрите кучиња“, „Париски пејзаж“ и „Желба за сликање“...

За да го доловиме Бодлеровиот „култ на сликите“, во оваа пригода ќе се осврнеме на особено маркантната песна „Пејзаж“, што е прва поетска творба од циклусот песни чијшто наслов упатува на сликовната природа на поезијата – „Париски слики“ (*Tabelaux Parisiens*). Имено, оваа песна е индикативна од најмалку три аспекти:

1) Ако на песната ѝ пристапиме како на своевидна *ars poetica* на Бодлер, евидентно е дека поетот инсистира на фактот дека основен предуслов за поетската креација е токму *визуелната ѝерархија*. За да може да ги создава неговите стихови поетот нужно треба да го перципира и да го контемплира парискиот пејзаж:

*Од мансардата би гледал сè што зрагој крие:
луѓе ситни што лазајт, зрадилишта во вриеж,
оаци, кули, – што како јарболи се вишајт –
небо во кое соној за вечност е вишан.*

*Да се гледа ѕвездата што низ магли се раѓа,
свејшто на ламбата низ ѝрозорец што ѝаѓа,
синиот чад на јаглен што некаде се ѝали,
сјајот блед на луна – тоа душата ја гали.*

2) Вториот значаен елемент што го поврзува поетскиот чин (како „продукција“ на „ментални слики“) со визуелните уметности е фактот

што поетот го набљудува „надворешниот свет“ преку прозорецот од неговата темна мансарда, со што Бодлер прави извонредна паралела меѓу поетскиот мимесис и новата уметност што ќе предизвика радикални промени и во сферата на ликовната уметност – појавата на фотографијата.

Аналогијата меѓу процесот на создавање поезија и процесот на фотографирање во оваа песна природно се наметнува: од прозорецот (објективот) од својата темна соба (самега *obscura*) поетот го „гледа“ надворешниот свет. Потоа ги затвора портите и прозорците, за да ги создава во мракот сопствените „слики за читање“, што, за разлика од фотографијата, неретко се различни, дури и спротивни од тоа што е перципирано/сликано:

*Пролет, лето, есен – редум така ќе ги гледам,
а кога зимата после ќе заснежи бледа,
ќе ги зајворам јас сите прозорици и врати
и во шемница ќе градам чудесни палати.*

Исто така, како во оваа песна така и во целиот циклус „Париски слики“, како и во книгата песни во проза *Парискиот сџин*, Бодлер „ги слика“ своите „урбани пејзажи“, а истото барање го упатува и кон ликовните уметници од неговото време во текстот *Салон 1859*, во кој се тематизира потребата од доловување на „пејзажот на големите градови“. Во рамките на „култот на сликите“ и поетот, според Бодлер добива своја мисија: да биде „сликар на модерниот живот“.

ЛИТЕРАТУРА:

- ARNOLD Paul, *Esotérisme de Baudelaire*, Paris, Librairie Philosophique J. VRIN, 1972.
- AGAMBEN Giorgio. *Stanze. Parole et fantasme dans la culture occidentale*, Paris, Bourgois, 1981, 78-104.
- AMIOT Anne-Marie, *Baudelaire et l'illuminisme*, Paris, Nizet, 1982.
- AGUETTANT Louis, *Lecture de Baudelaire*, Paris, L'Harmattan, 2001.
- BAUDELAIRE, Charles. *Œuvres complètes I, II*, (texte établi, présenté et annoté par Claude Pichois), Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1975.
- _____. *Correspondance I, II*, (texte établi, présenté et annoté par Claude Pichois), Paris, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 1993.
- _____. *Œuvres complètes*, (préface de Claude Roy, notice et notes de Michel Jamet), Paris, Editions de Robert Laffont, 1992.
- _____. *Les Fleurs du Mal*, (éd. Antoine Adam), Paris, Garnier, 1961.

- _____. *Petits Poèmes en prose*, (éd. Robert Kopp), Paris, Corti, 1969.
- _____. *Curiosités esthétiques, L'Art romantique*. Paris, Bordas, Classiques Garnier, 1990.
- БОДЛЕР Шарл, *Цвеќињата на злојто* (препев, предговор и коментари Влада Урошевиќ), Скопје, АЕА Издавачи, Матица Македонска, 2000.
- BENJAMIN Walter, *Charles Baudelaire, un poète lyrique à l'apogée du capitalisme*, (préface et traduction de Jean Lacoste), Paris, Petite Bibliothèque Payot, 1979.
- BONNEFOY Yves, *Baudelaire: la tentation de l'oubli*, Paris: Bibliothèque nationale de France, 2000.
- CASTEX Pierre-Georges, *Baudelaire critique d'art*, Liège, Les Presses de l'imprimerie G. Thone à Liège, 1969.
- EIGELDINGER Marc, *Le Platonisme de Baudelaire*, Paris, les Editions de la Baconnière, 1951.
- FERRAN André, *L'Esthétique de Baudelaire*. Paris, Librairie Nizet, 1968.
- HAMON Philippe, *Imageries - littérature et image au XIXe siècle*, Paris, Librairie José Corti, 2001.
- HEFFERNAN A.W. James, *Museum of Words. The Poetics of Ekphrasis from Homer to Ashbery*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 1993.
- HIRT André, *L'exposition de la poésie*. Paris, Editions Kimé, 1998.
- JACKSON John Edwin, *La mort Baudelaire - essai sur Les Fleurs du Mal*. Paris, Neuchatel: Editions de la Baconnière, 1982.
- LABARTHE Patrick, *Baudelaire et la tradition de l'allégorie*. Genève, Librairie Droz, 1999.
- LABRUSSE, Rémi, "Baudelaire, Le Louvre et l'idée de Musée", in : *Baudelaire et quelques artistes: affinités et résistances. "L'Année Baudelaire 3"*. Paris, Klincksieck, 1997.
- MARTINO, P. «La Littérature et les Arts plastiques: Parnasse et Symbolisme», in *Les langues et littératures modernes dans leurs relations avec les Beaux-arts*, Congrès international des langues et littératures modernes V, 27-31 mars 1951, Florence, Valmartina, 1955, p. 406.
- MICHEL Alain, "Baudelaire et Antiquité", in : *Dix études sur Baudelaire*, (réunis par Martine BERCOT et André GUYAUX), Paris, Honoré Champion Editeur, 1993, 185-199.
- PICHOIS Claude, *Baudelaire, Etudes et Témoignages*. Paris, Neuchâtel, Editions de la Baconnière, 1967.
- POMMIER Jean, *La mystique de Baudelaire*. Genève, Slatkine Reprints, 1967.
- PREVOST Jean, *Baudelaire, Essai sur l'inspiration et la création poétiques*, Paris, Editions Zulma, 1997.
- ZIMMERMANN E. M., *Poétiques de Baudelaire dans Les Fleurs du mal*, Paris-Caen, Lettres modernes Minard, 1998.

Vladimir MARTINOVSKI

LE « *CULTE DES IMAGES* » DANS LA POESIE
DE CHARLES BAUDELAIRE

(Résumé)

Le rôle des beaux-arts dans l'œuvre poétique de Charles Baudelaire (1821-1867) est déterminé par la place centrale que le « *culte des images* » occupe dans son laboratoire créatif. Dans ce texte, nous essayons de trouver des réponses possibles aux questions suivantes : *pourquoi* la peinture représente-t-elle une source d'inspiration aussi significative dans l'expression poétique de Baudelaire ? ; de quelle façon, où, *comment*, les thèmes des œuvres artistiques sont-ils transmis dans l'un des plus remarquables ouvrages poétiques du XIXe siècle : *Les Fleurs du Mal* (1857) ? Les chemins de l'inspiration poétique sont mystérieux et pas toujours clairs, de sorte que l'on ne pourrait dire assurément ni quand, ni combien de fois l'inspiration de Baudelaire s'est abreuvée aux sources de la peinture. On peut souligner que Baudelaire a également souvent créé des images mentales (images à lire) dans sa poésie, inspirées d'une œuvre artistique concrète (images à voir). En ce sens, *Les Fleurs du Mal* possèdent une dimension ekphrastique considérable : plusieurs passages des *Fleurs du Mal* décrivent et transposent des tableaux, des gravures ou des statues. On constate sans aucun doute qu'une quarantaine de poèmes correspondant des *Fleurs du Mal* et des *Épaves*, ainsi que cinq poèmes en prose du *Spleen de Paris*, sont de plusieurs manières en corrélation avec l'art plastique. La dimension visuelle dans la création des « images à lire » est aussi particulièrement marquée dans le poème *Paysage*, qui ouvre une série de poèmes dont le titre souligne le caractère pictural – *Tableaux Parisiens*. Comme dans ce poème et aussi dans toute la série des *Tableaux parisiens*, ainsi que dans l'ouvrage en prose *Le Spleen de Paris*, Baudelaire « peint » ses « paysages urbains », et il adresse cette même demande aux artistes picturaux de son époque dans le *Salon de 1859*.

Љиљана УЗУНОВИЌ

МАГИЈАТА НА ПАТУВАЊЕТО: НЕКОЛКУ ПРИМЕРИ КАЈ КАМПАНА И БОДЛЕР

Темата на патувањето во делото на Дино Кампана се поклопува со многубројни биографски податоци од неговиот живот, во кои тој себе си се опишува како неуморен патник: “Sissignore, viaggiavo molto. Ero spinto da una specie di mania di vagabondaggio. Una specie di instabilità mi spingeva a cambiare continuamente.” (Pariani, 1994: 43-44)¹. Една од темите присутни во животот и делото на Бодлер е темата на препуштање на фантазии и соништа за топлото море, сонцето и природата. Оваа карактеристика може да се забележи во песните на Бодлер посветени на Жана Дивал, како *Коса (Chevelure)* во *Цвекињата на злојто* (Baudelaire, 1961: 25), во која мирисот на косата на жената има моќ да го пренесе во тропските и егзотични краишта, да го однесе во некој друг, далечен свет. Но, Бодлер во реалноста не отишол некаде далеку, како Рембо, и не останал таму. Се разбира, ако не го земаме предвид случајот кога очувот сосила го испратил на пат во Индија, во 1841 година, од каде многу бргу се вратил и продолжил со уште поскандалозен живот. Интересно е да се спомене, колку за споредба, дека и Кампана бил „испратен“ подалеку од дома, поради неговите испади, бегства, апсења и, воопшто, сето она што се сметало за резилење на семејството. Го ставиле на брод за Латинска Америка, но таму останал само неколку месеци. Тоа, се разбира, на времето бил доста чест начин „блудните синови“ од имотните семејства да бидат отстранети од дома. Со оглед на тоа дека за ова патување на Кампана не постојат документирани податоци, некои критичари сметаат дека поетот го измислил. Ние не сметаме дека ова патување Кампана го измислил, и покрај тоа што на Паријани му раскажал други малку веројатни нешта за неговиот престој таму. Како и да е, остануваат многубројни патувањата на Кампана, кои се документирани и чиишто траги ги наоѓаме и во неговата поезија.

Бегството кај Бодлер е симболично, поврзано со потребата за слобода, за егзотика и за еротика. Темата на патувањето како бегство,

¹ Цитираме од изданието од 1994, додека првото издание на оваа книга е од 1938 година, со наслов *Vite non romanzate di Dino Campana scrittore e Evaristo Boncinelli scultore*, Firenze, Vallecchi. Карло Паријани бил психијатар во институтот за ментални болести во кој бил затворен Кампана. Во неколку наврати, тој го интервјуирал поетот и тоа го објавил во оваа книга.

најчесто во егзотичните краишта, во случајот на Бодлер не одразува некаква негова реална, потреба, па затоа не е ни остварлива, таа и треба засекогаш да остане само сон и претставува еден од мотивите во неговите песни. Всушност, Бодлер бил свесен за апсурдноста на желбата за патување како бегство, бидејќи за него самиот живот е еден вид на патување кое завршува со смртта, од која, како што е познато, не се бега. Оваа мисла е особено присутна во познатата песна на Бодлер *Патување (Voyage)*, во *Цвеќињата на злојо* (Baudelaire, 1961: 122-127), за која ќе зборуваме понатаму. Но затоа овој копнеж го оставил во наследство на Рембо, па и на Кампана, кои биле постојано водени од желба за патување, желба која, како што видовме, во случај на Кампана станало вистинска манија.

Вистинските патници, според Бодлер, во примерот што го цитираме подолу, би биле оние што не бегаат од никаде и од ништо, кои немаат некаква јасна цел (љубов, слава, дури ни богатство ниту среќа), тие патуваат лесни и неоптоварени со желби, патуваат затоа што така им било пишано и ако сонуваат, сонуваат нешто за што сè уште нема име. Се разбира, многу често, во овие „патувања“ во поезијата критичарите гледаат патувања во Бодлеровата смисла, на имагинацијата и на соништата, на поезијата, во крајна линија, а не желба за патување во реалниот живот. Во нив најчесто се искажува незадоволството од светот во кој се живее, сфатен како општество кое не задоволува. Таквите патувања ги има кај Бодлер и во песните во проза како *L'Étranger* или *La Soupe et les Nuages* во *Парискиот сџилин*. Пак во истото дело темата на патувањето ќе ја најдеме и во *Any where out of the world* каде што вели: “Cette vie est un hôpital ou chaque malade est possédé du désir de changer de lit” (Baudelaire, C. 1961: 303-304). На крајот неговата душа ќе извика: “N’importe où! n’importe où! pourvu que ce soit hors de ce monde!” (Baudelaire, 1961: 303-304). На Бодлеровото *Патување* потсетува „демонот на новината“ што во срцето го носеше ликот на Кампана, Реголо², особено во овие стихови:

Ancora il diavolo ci aveva riuniti: per quale perché? Cuori leggeri noi non pensammo a chiedercelo. Parlammo, parlammo, finché sentimmo chiaramente il rumore delle onde che si frangevano sui ciottoli della spiaggia. Alzammo la faccia alla luce cruda del sole. La superficie del mare era tutta abbagliante. Bisognava mangiare. Andiamo! *L'incontro di Regolo*, (Campana, 1985: 275-276)

Mais les vrais voyageurs sont ceux-là seuls qui partent
Pour partir; coeurs légers, semblables aux ballons,
De leurs fatalité jamais ils ne s'écartent,

² За лажмотивот на патување како “apertura esistenziale ed estetica (insieme fuga di liberazione dal provincialismo e conferma della propria libertà decisionale”, како и за односот на поетот кон своето алтер-его Реголо, пишувала Маура Дел Сера (Del Serra, 1973: 238-9).

Et, sans savoir pourquoi, disent toujours: Allons!
*Le Voyage, Les Fleurs du Mal*³ (Baudelaire, 1961: 122).

Овие „лесни срца“, поврзани со „леснотијата“ на Заратустра се присутни и на друго место кај Кампана:

Ma per i cuori leggeri un'altra vita è alle porte
Canto della tenebra, (Campana, 1985: 92)

Повикот на патување „Andiamo!“ и „Allons!“, со варијации кај Бодлер „levons l'ancre“, „Appareillons!“ е ист како кај Кампана:

Avevo accettato di partire. Andiamo! Senza entusiasmo e senza esitazione. Andiamo. L'uomo o il viaggio, il resto o l'incidente. Ci sentiamo puri. Mai ci eravamo piegati a sacrificare alla mostruosa assurda ragione. Il paese natale: quattro giorni di sgattero, pasto di rifiuti tra i miasmi della lavatura grassa. Andiamo! *L'incontro di Regolo*, (Campana, 1985: 276)

L'inquieta prora ha il Sogno suo navale
 Ah! ch'io parta! ch'io parta!
Le cafard (Nostalgia del viaggio), Taccuini, abbozzi e carte varie I, (Campana, 1973: 408)

Еве уште еден пример на темата на патувањето како бегство кај Бодлер, меѓутоа овој пат не во егзотични краишта: важно е само да се отиде, со помош на кое било превозно средство да се избега од болката, од каењето, од злосторот. Спротивно на тоа, кај Кампана не се бега од нешто конкретно: во согласност со секогаш присутниот „amor fati“ постои едноставно потребата да се напушти познатиот свет, каде било и без причина, можеби само во преспет на судбината која како секогаш да е таму каде што ние не сме.

Emporte-moi, wagon! enlève-moi, frégate!
 Loin! Loin! ici la boue est faite de nos pleurs! [...]
 Loin des remords, des crimes, des douleurs,
Moesta et errabunda, Les Fleurs du Mal, (Baudelaire, 1961: 61)

Andare andare: l'anima divina
 S'annebbia: le caligini del Fato

³ “rifugio nel viaggio come veicolo di evasione dall'insignificanza circostante (generata dalla ripetitività e monotonia del vivere moderno), come rivitalizzante esperienza intellettuale ed esistenziale ed infine come tuffo nell'ignoto o almeno abbandono al non regolato, al non istituzionalizzato; in tal senso Campana interpreta la lezione baudelaيرية” (Gentili, 1981: 250).

Premon: non dunque mai per la rechina
 Fronte l'ala del tuo bacio affiorato
 O bellezza o tu sola: Andare, andare!
Sulle montagne. Dalla Falterona a Corniolo (valli deserte), Taccuini, abbozzi e carte varie I, (Campana, 1973: 375)

Ако повторно се вратиме на Бодлеровиот текст *Пајување*, следната строфа најдобро ќе ни го објасни односот не само на Бодлер, туку и на Кампана кон оваа тема:

Ceux-là dont les désirs ont la forme des nues,
 Et qui rêvent, ainsi qu'un conscrit le canon,
 De vastes voluptés, changeantes, inconnues,
 Et dont l'esprit humain n'a jamais su le nom!
Le Voyage, Les Fleurs du Mal, (Baudelaire, 1961: 123)

Меѓутоа, како што веќе кажавме, она што кај Бодлер е само сон, можеби и некој вид манир, кај Кампана станува инспирација, не само во неговата поезија, туку во неговиот вистински живот. „L'insoddisfazione e la nausea nei confronti del presente, [...] ansia di fuggire il tedio istante, attrazione-repulsione verso gli aspetti più bassi dell'esistenza [...] affascinato orrore per l'anormalità sottesa al vivere quotidiano, desiderio di un mondo geometricamente perfetto, inanimato.“ (Gentili, 1981: 250).

Архетипот на патувањето за Кампана, во неговата поема *Ноќ*, како и за Д'Анунцио, според Симона Коста, претставува процес на (еротска) иницијација чија што цел е катарза. Тој процес се води во алегориски етапи во кои се продлабочува процесот на сознавање и во кој самите места често ги губат своите конкретни форми, станувајќи и самите дел од архетипот. Кај Кампана тоа „патешествие“ се одвива како патување на умот во несвесна состојба. Во неговата поема *Ноќ* на зборовите “inconsiamente” и “inconsiente” им се дава посебното значење, со оглед на тоа што со првиот почнува, а со вториот збор завршува поемата (Costa, 1997: 66).

Многу песни во *Орфичкиите ѝеенја* се поврзани со темата на патувањето, доволно е да ги погледнеме насловите: *Viaggio a Montevideo, Passeggiata in tram in America e ritorno, Ritorno* во *Verna* (поема која е дневник за едно патување), *Petite promenade du poète*. Па и самата синтагма за поезијата на движењето “poesia di movimento” којашто Кампана ја врзува за Данте, може совршено да се примени и како една од дефинициите на неговата поезија.

Сангвинети идејата на патувањето кај Кампана ја поврзува со неговата манија за талкање и ги нарекува “mania di vagabondaggio” или пак “smania di instabilità”. И самата негова збирка *Орфичкиите ѝеенја* го носи тој печат: „Canti sono in qualche modo un rendiconto di anni di

pelegrinaggio [...] si fondano sopra il mito dell'errante" (Sanguinetti, 1999: 56). Според Сангвинети, таа манија е симптом на неврастенијата на Кампана, односно "nevrosi ambulatoria gratuita" којашто, освен што е поврзана со тематиката на патување, преминува и во самата структура на неговата поезија. Сангвинети таа нестабилност ја наоѓа во самиот „систем на организација“ на поетскиот дискурс на Кампана.

Се согласуваме дека пишувањето поезија бара одредена концентрација којашто Кампана, од многу причини, често не ја поседувал. Поезијата на италијанскиот поет сигурно не се карактеризира со сметководителска среденост: таа е „битничка“, бунтовна и неуредна, и тоа е една од основните одлики што го красат неговото дело. Таа истовремено претставува еден од елементите на „модерноста“ на овој поет, што го доближува до нашето време, а истовремено го одвојува од каноните на поезијата што, со сите свои несомнени квалитети, останува во рамките на 19. век.

Бодлер, како што веќе кажавме, не бил некој голем патник, за разлика од Рембо и од Кампана: тој наместо вистинското патување претпочита патување на умот, на желбата и на фантазијата. "Pourquoi contraindre mon corps à changer de place, puisque mon âme voyage si lestement?" – ќе праша во *Плановиџе (Les Projets)* во веќе споменатиот *Париски сџлин: Le Spleen de Paris* (Baudelaire, 1961:266). Затоа, кај него патувањето е често метафора за бегство од нешто: од татковината, од детството, во потрага по мирот и по задоволување на љубопитството: "Tu connais cette maladie fiévreuse qui s'empare de nous dans les froides misères, cette nostalgie du pays qu'on ignore, cette angoisse de la curiosité?" во *Повикуџ на џаџување (L'invitation au voyage)*, *Le Spleen de Paris* (Baudelaire, 1961:253). Може, исто така, да биде патување во сон, како на пример повторно во споменатата песна, или во невиниот рај на детството во *Mœsta et errabunda*, за на крај сè да заврши со неуспех, со заклучок, како во *Voyage*, дека светот секаде е ист, "spectacle ennuyeux de l'immortel réché" и дека „таму некаде“, како и тука, нè чека Смрт, стариот капетан, кој ќе не однесе на ново патување, во пеколот или во рајот, не е важно, „за на дното на непознатото да најдеме нешто ново“.

Бодлеровата песна *Паџување* завршува со повикување на смртта, која е епилог не само на патувањето, туку и на целата збирка, бидејќи на крајот се открива горчливата вистина дека каде и да било да одиме, со себе ја носиме сопствената слика, „оазата на ужасот во пустелијата на здодевноста“. Што тогаш треба да правиме, дали је подобро да тргнеме некаде или да останеме кај што сме? Некои трчаат, некој се кријат од непријателот што постојано нè демне: од Времето не можеш да избегаш, ни со воз ниту со брод.

Времето е една од опсесиите на Бодлер, драматична константа во неговото дело, времето е ала што го јаде животот, па затоа поетот го

спротивставува на нешто вонвременско или го поврзува со пијанството како привремено бегство од минливоста.

Патувањето на Бодлер претставува парабола на животот сфатен како патување, како бегство што завршува со пораз и со горчливо сознание за неизбежноста на смртта. Но, и самата смрт е патување во непознатото. Повикување на смртта кај Кампана е речиси цитат од Бодлер, трага што сосема сигурно ги поврзува двајцата поети, а воедно претставува и еден од најчесто споменуваните примери за присуството на францускиот поет во делото на италијанскиот. Фрагментот Кампана подоцна ќе го отфрли, во финалната верзија на *Орфичкиџе џеџа*, но тој сепак претставува вреден документ за еволуцијата на идеите на Кампана, за преработките на почетниот мотив до конечната верзија и за неговите извори. Истовремено, овозможува да се уочат, „во релативно елементарен стадиум на преработка, семантичките механизми кои подоцна ќе доживеат, во преминот кон *Орфичкиџе џеџа*, голем подем во комплексноста,“ како што ќе каже Туркета (Turchetta, 1985: 375).

O Mort, vieux capitaine, il est temps! levons l'ancre!
Ce pays nous ennuie, ô Mort! Appareillons!
Si le ciel et la mer sont noirs comme de l'encre,
Nos coeurs que tu connais sont remplis de rayons!

Verse-nous ton poison pour qu'il nous réconforte!
Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,
Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe?
Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau!
Le Voyage, Les Fleurs du Mal, (Baudelaire, 1961: 127)

O Morte o morte vecchio capitano
Ischeletrito stendi le falcate
Braccia e portami in stretta disperata
Verso le stelle.
Il tempo miserabile consumi, Quaderno, (Campana, 1973: 298)

Рацете на смртта кај Кампана се прво „falcate“ што те зграпчуваат и во очајнички стисок те носат кон небото, за потоа да станат од мермер, во неподвижноста на гробот. Кај Кампана тука станува збор за младешки стихови во кои романтично се повикува смрт, која, подоцна, во *Орфичкиџе џеџа*, ќе има пошироко семантичко поле, овој пат поврзано со нежноста на жената, односно на мајката и со враќањето на најраното детство, слично како кај Пасколи и воопшто кај поетите на декадентизмот: “essa si legherà piuttosto ad un'area di significati connessi con l'idea della dolcezza femminile (in quanto dolcezza materna) e con la fantasia di un ritorno

alla prima infanzia (fantasia alla quale non sono estranee suggestioni pascoliane)" (Turchetta, 1985: 375).

Во еден есеј за врската меѓу патувањето и смртта, во кој ги анализира *Voyage* на Бодлер и *Bateau ivre* (Пијаниот брод) на Рембо, Гада поетите ги дели на "sedenti" "viaggiatori" и ги анализира од гледната точка на нивната морална конзистентност. На крајот ќе заклучи дека таа цврстина во поголема мера е присутна кај оние поети што не патуваат и кои, поради тоа, не можат да го загубат тоа свое „јас“ во просторот, па со тоа ни во времето. Затоа Бодлер, според Гада, "non può considerarsi un puro spaziale, in quanto si avverte in lui un orgasmo di origine etica" (Gadda, 2001: 152). Тоа би значело дека Бодлер не може да се смета за патник, бидејќи кај него е постојано присутна потрага по етичката димензија. Она што, според италијанскиот писател, ги обединува споменатите песни на двајцата француски поети е обидот преку едно патување, во една песна, да се пренесе целиот живот и неговата смисла. Иако Кампана нема дело со такви амбиции, во овој контекст тој сосема сигурно би можел да се смета за патник, бидејќи кај него патувањето е многу важен и составен дел на неговата поезија, а задржувањето на тоа морално или какво-годе јас воопшто не претставува приоритет за италијанскиот поет, напротив, патувањето за него е одличен начин да се изгубиш себеси.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Pariani, C. 1994. *Vita non romanziata di Dino Campana. Lettere scelte (1910-1931)* a cura di Tiziano Gianotti, Firenze, Ponte alle Grazie.
- Baudelaire, C. 1961, *Oeuvres complètes, Texte établi et annoté par Y.-G. Dantec. Édition révisée, complétée et présentée par Claude Pichois*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris, Gallimard.
- Gentili, S. 1981. *Trionfo e crisi del modello dannunziano*, Firenze, Nuoveedizioni Enrico Vallecchi.
- Del Serra, M. 1973. *L'immagine aperta. Poetica e stilistica dei 'Canti Orfici'*, Firenze, La Nuova Italia Editrice.
- Campana, D. 1985. *Canti Orfici*. Con il commento di Fiorenza Ceragioli, Firenze, Vallecchi.
- Campana, D. 1973. *Opere e contributi*, a cura di E. Falqui. Prefazione di Mario Luzi. Note di Domenico De Robertis e Silvio Ramat. *Carteggio* a cura di Niccolò Gallo, Firenze, Vallecchi.
- Costa, S. 1997. Dino Campana, un rendiconto dannunziano. *Paragone*, XXVIII.
- Sanguineti, E. 1999. Testimonianza di un lettore. In : Gentilini, A. R., (a cura di) *Dino Campana alla fine del secolo*, Bologna, il Mulino.

- Turchetta, G. 1985. Cultura di Dino Campana e significati dei "Canti Orfici", *Comunità*, XXXIX, 187.
- Gadda, C. E. 2001. I viaggi la morte. In *I viaggi la morte*, Milano, Garzanti.

Ljiljana UZUNOVIĆ

THE MAGIC OF THE JOURNEY: A FEW EXAMPLES
IN CAMPANA AND BAUDELAIRE

(Summary)

Journey is a motif frequent in Baudelaire's and Campana's works. In Baudelaire's poetry it most often came as an urge to escape from society to some exotic and warm climes or to the innocent paradise of childhood. Yet, he was fully aware of the absurdity of the escape, for to him life itself was a kind of a journey at the end of which was Death, the old captain, who would take us to a yet another journey.

This old captain also appears in Campana's work as a reference linking the two poets. However, unlike Baudelaire's, Campana's poetry does not speak of this journey symbolically; it bears the mark of his tireless journeys. To him journeying is a need, it is a result of his defeats, the fruit of his neurasthenia or perhaps a desire that he contracted reading Baudelaire's verses.

Key words: journey, escape, death

Маријана ЃОРЃИЕВА

СОЦИЈАЛНО-ПОЛИТИЧКИТЕ АСПЕКТИ НА ИНТЕРСУБЈЕКТИВНОСТА ВО ГЕРМАНСКОЈАЗИЧНАТА ЕКСПРЕСИОНИСТИЧКА ЛИРИКА

Социјално-политичките аспекти на концепцијата на интерсубјективност во германскојазичната експресионистичка лирика ги анализираме во антологијата на експресионистичката лирика *Самрак/Зазорување на човеишћвоишћ* (*Menschheitsdämmerung*)¹, во рамки на следните подаспекти: „водач – човек од масата (следбеништво)“, „бруталност, војна, насилство, диктатура“ и „братство, еднаквост“.

1. Водач – Човек од масата (следбеништво)

Сликата на мотивот „водач“ побудува поврзување со концептот на Ничеовиот натчовек, кој израснува во господар на светот и владее со него. Аналогија на водачот-натчовек наоѓаме во песната *Семоќ* (*Allmacht*)² од Август Штрам (August Stramm). Лирскиот субјект Ти за Штрам е семоќен и активен, Ти поставува прашања, но ги знае одговорите, значи е и сезнаен. Ти е храбар и ги расчистува нештата, се спротивставува на подмолноста и на измамништвото и го застапува правото. Наспроти лудилото и разочараноста, Ти е носител на блаженството, како и на топлината наспроти студот на смртта и на страдањата. Ти наоѓа патишта и излез и тогаш кога изгледа дека бездните се бескрајно длабоки. На крајот Ти доаѓа до триумфот, до победувањето на Бога: „Du siegst Gott!“ („Ти го победуваш Бога!“). Водачот Ти е борбен и го зазема местото на Бога. Лирскиот субјект Ти – водачот е човек од акција и е извршител на дела. Според Густав ле Бон (Gustave Le Bon) во делото *Психологијата на масиите* (*Psychologie der Massen*), „Meistens sind die Führer keine Denker, sondern Männer der Tat.“³ Така, мотивот на водачот Ти во песната *Семоќ* од

¹ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, Ein Dokument des Expressionismus. Mit Biographien und Bibliographien, Berlin, Ernst Rowohlt Verlag, 2006

² Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, Ibid., стр. 203

³ „Најчесто водачите не се мислител, туку мажи од акција.“, од: § 1. Die Führer der Massen, in: : Le Bon, Gustave. *Psychologie der Massen*, достапно на: <http://www.textlog.de/le-bon-psychologie.html> , пристапено на: [12.09.2012]

Штрам соодветствува на водачот кај Ле Бон од аспект на активноста и извршувањето на дејности. Во песнава не се евидентира субјект Јас, но тој субјект е имплицитно присутен. Јас е набљудувач на водачот Ти, Јас констатира што сè прави Ти. Јас е претставник на мноштвото луѓе, на „душата на масата“ („Massenseele“)⁴, на колективното Јас. Ле Бон смета дека исклучителната функција на водачот е во тоа да создаде вера во масата луѓе и вели: „Dem Menschen einen Glauben schenken, heißt seine Kraft verzehnfachen.“⁵ А водачот Ти во песната *Семоќ* има способност со неговиот пример на правење дела да создаде верба кај другите луѓе дека и тие ги имаат истите способности. Ти умее да го убеди Јас да тргне по неговиот пат на освојување и заземање на местото на Бога.

Во песната *Подготовка* (*Vorbereitung*)⁶ од Јоханес Р. Бехер (Johannes R. Becher), поетот е водач кој го подготвува народот за создавање на новиот свет, на новата држава, за воспоставување на рајот. Стиховите на поетот го водат народот кон новата света држава во која ќе владеат човештвото, слободата и љубовта. За да се постигне целта и да се создадат среќни луѓе потребна е активност, учење, вежбање и подготвување. Поетот овде е водачот кој го подучува народот за патот по кој треба да оди. Според Валтер Хазенклевер (Walter Hasenclever) во песната *Политичкиот поет* (*Der politische Dichter*)⁷, поетот е исто така водачот на народот, кој им се обраќа на војските и на сите револуционери. Тој повикува: „Steh auf und töte!“ („Стани и убивај!“). Стиховите на поетот се енергични, повикуваат на создавање на Републиката, на големиот сојуз на државите, кој се вика Европа - „Europa naht.“ („Европа се ближи“) и во неа треба да владее правото. Тогаш се стекнува сознанието дека: „Nicht mehr in Waffen siegt ein Volk, du weißt es;“ – („Народот не победува повеќе со оружје, ти знаеш;“). За Бехер и Хазенклевер поетот е водачот на народот. Стиховите на поетот-водач го подучуваат народот-маса како да најде излез од состојбата во која се наоѓа и како да дојде до новиот свет, во кој ќе владее човечноста и љубовта.

Од аспект на интерсубјективноста, констатираме релација: индивидуално-колективно, водач-маса, надреденост-подреденост. Водачот е тој кој има избавителна функција за масата следбеници. Тој го знае излезот и ја подучува масата за тоа како да се дојде до тој излез. Густав Ле Бон во однос на дефинирањето на масата вели дека образувањето на масата условува создавање на „душа на заедништво“ („Gemeinschaftsseele“)⁸. Ле Бон наведува дека во процесот на образување на масата, поединецот станува дел од неа на тој начин што тој не е повеќе свесен за својата

⁴ Ibid., in: Erstes Buch: Die Massenseele

⁵ „Да му се подари на човека вера, значи да му се зголеми силата за десетпати.“, Ibid., in: § 1. Die Führer der Massen

⁶ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 213

⁷ Ibid.

⁸ Le Bon, Gustave. *Psychologie der Massen*, Was ist eine Masse?, достапно на: <http://www.textlog.de/le-bon-psychologie.html>, пристапено на: [12.09.2012]

личност и што кај него преовладува несвесното знаење. Поединецот не е повеќе тој што бил, тој станува „автомат“ („Automat“⁹), што е насочен кон остварување на наметнатата идеја и тој повеќе не размислува, не чувствува и не дејствува како порано, додека не бил дел од масата. За Густав Ле Бон масата е „неопределено битие“ („unbestimmtes Wesen“¹⁰), сочинето од хетерогени елементи, кои со нивното поврзување конституираат ново битие.

Масата без водач не е маса. За да егзистира таа, нужно е да постои нејзин водач. Доколку го набљудуваме водачот како субјект, а масата како објект, што водачот го води и управува, тогаш имаме релација: субјект-објект, затоа во тој случај не можеме да зборуваме за присуство на интерсубјективни релации. Доколку водачот го набљудуваме како објект, воден од масата, или објект управуван од надреден субјект, кој му ја наметнува идејата на водачот и за кого водачот е марионета, тогаш евидентираме релација: објект-објект. Водачот ја користи масата како инструмент за постигнување на цел, но и обратно, масата го користи водачот за надминување на актуелната несакана состојба. Штом постои инструментализирање на односите, тогаш според Бубер¹¹, не постои средба, ниту допир, ниту интерсубјективни односи.

Во песната *Црвениот бик сонува* (*Der rote Stier träumt*)¹² од Рене Шикеле (René Schickele), авторот уште во првиот стих наведува бројка од три илјади луѓе кои стојат еден до друг. Според Бердјаев (Бердяев): „Ondje gdje vlada broj, gdje je dio i cijelo, ondje su objekti.“¹³ Во тоа мноштво народ од мажи и жени, има глад, болести и страсти. Луѓето се притиснати еден до друг и се како „apokalyptisches Tier“ („апокалиптично животно“). Наспроти масата народ се слуша гласот на водачот, кој повикува на војна, на крвопролевање и ослободување од лагите. Водачот му се обраќа на народот со повикот: „Die Sklaven befreien sich!“ („Нека се ослободат робовите!“) и ги охрабрува дека меѓу нив има кралеви. [Јоханес Р. Бехер во песната *Вечно во бунт* (*Ewig im Aufbruch*)¹⁴ исто така ги повикува робовите да се кренат, да излезат од отровниот теснец на ропството.] Гласот на водачот во песната *Црвениот бик сонува* советува дека тие самите треба да си бидат господари во својата работа. Во таа слобода на извршување на работата, се наоѓа и убавината на животот. Гласот на водачот во оваа песна од Шикеле на крајот исчезнува, што предизвикува тага кај луѓето следбеници. Песната *Нарогот на големот џраг* (*Grosstadtvolk*)¹⁵

⁹ Ibid., *Umwandlung der Gefühle des Einzelnen*

¹⁰ Ibid., *Gesetz von der seelischen Einheit der Massen*

¹¹ Спореди со: Buber, Martin. *Ich und Du*, Verlag Lambert Schneider/Lothar Stiehm GmbH, Heidelberg, 1974

¹² Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 225

¹³ „Онаму каде што владее бројот, каде е делот и целото, таму се објектите.“, од: Berdjajev, Nikolaj. *Ja i svijet objekata*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1984, стр. 130

¹⁴ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 262

¹⁵ Ibid., стр. 233

исто така од Шикеле, спаѓа во една од најзастапените теми на експресионистичката лирика: големиот град. Во оваа песна водачот експлицитно не е наведен, но сепак тој постои, бидејќи му се слуша гласот. Тој му се обраќа на народот што живее во големиот град и бара од него да остане онаму, каде што се наоѓа моќта и изворот на волјата, но каде што не се чувствува убавината на пролетта, ниту пак може да се ужива во сјајот на есента. Сепак, тој скриен водач му укажува на народот дека доколку остане во големиот град, ќе може да ја освојува почвата, но и Земјата. На тој начин ќе расте моќта на народот, но и на големиот град.

Јас е водачот во песната *Работници! (Arbeiter!)*¹⁶ од Карл Отен (Karl Otten), а масата се работниците. Водачот бара од работниците да станат свесни за тоа дека се само бројки за некоја статистика, и тоа не само тие, туку и нивните деца, сопругите. Јас-водачот им се обраќа на сите тие кои се хранат оскудно, а живеат во големи семејства и кои страдаат во ропство, кои се незадоволни и ги повикува на одмазда: „Auge im Auge Zahn um Zahn!“ („Око за око заб за заб!“). Оваа интертекстуална комуникација со Стариот Завет и со феноменот на одмаздата треба да ја одведат масата кон буѓењето и кон победата. Водачот бара од работниците да станат свесни за обврската дека треба да бидат луѓе, да се потсетат дека во градите имаат срце. Работниците дури имаат можност да станат спасители на човештвото, тие да ја преземат улогата на водачите и да го однесат човештвото до среќата. Но, како и натчовекот кај Ниче, работниците треба да ја надминат одмаздата, треба да се ослободат од неа и да дојдат до верата во добрината, во срцето, во чувствата.

Во песната *Гласој (Die Stimme)*¹⁷ од Лудвиг Рубинер (Ludwig Rubiner) водачот е новиот човек, човекот на светлината, кој ја напушта смртта. Неговиот глас ечи насекаде во светот, меѓу сите оние луѓе кои покорно си ја извршуваат својата работа: во Америка, меѓу Црнциите, во Европа, Австралија, кај бегалците, просјациите, работниците, проститутките, кај вредните Кинези, кај невработените. Гласот на новиот човек ги повикува сите овие луѓе на штрајк, да излезат од „Todeskruste“ („струпката на смртта“) и од нивната потчинетост и незадоволство.

Водачот во песната *Анџелије (Die Engel)*¹⁸ од Лудвиг Рубинер (Ludwig Rubiner) е ситен, но стои исправен на трибина и молчи. Според Канети, човекот кој е во стоечки став, покажува гордост, слобода, самостојност, но и дистанца кон луѓето кои го опкружуваат.¹⁹ Од водачот во песнава се бара да зборува, да се слушне неговиот глас. Во песната *Мусли (Denke)*²⁰ исто така од Рубинер, водачот се наоѓа во затвор и лежи. Според

¹⁶ Ibid., стр. 227

¹⁷ Ibid., стр. 234

¹⁸ Ibid., стр. 248

¹⁹ Спореди со: Canetti, Elias. *Masse und Macht*, Carl Hanser Verlag, 1960 (Erster und zweiter Band), стр. 126

²⁰ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 249

Канети "Das Liegen ist eine Entwaffnung des Menschen."²¹ Од него се бара да не спие, туку да мисли. И двајцата водачи во овие две песни се пасивни, резигнирани и не соодветствуваат со сликата на водач на масата. Моќта на водачот на масата народ е токму во неговиот говор. А двајцата водачи во овие две песни се однесуваат нетипично и молчат. Отсуствува нивната дарба да им зборуваат на луѓето и да ги водат.

2. Бруталност, војна, насилство, диктатура

На почетокот од антологијата *Самрак/Зазорување на човештвото* (*Menschheitssdämmerung*) се наоѓа песната *Крајот на светот* (*Weltende*)²² од Јакоб ван Ходис (Jakob van Hoddis). Таа е објавена на 11-ти јануари 1911 година во списанието „Демократ“ (Der Demokrat) и според Готфрид Бен (Gottfried Benn), *Крајот на светот* заедно со песната *Самрак* (*Dämmerung*) од Алфред Лихтенштајн (Alfred Lichtenstein) се зачетници на експресионистичката лирика во Германија.²³ Јоханес Р. Бехер (Johannes R. Becher) смета дека содржината на песната *Крајот на светот* има преобразувачка моќ и извршила огромно влијание врз поетите како и врз читателите во тоа време.²⁴ Според Армин Арнолд (Armin Arnold), оваа песна е израз на потсмев за еуфоријата и за масовната паника којашто се јавила кај луѓето поради појавувањето на Халеевата комета во мај 1910-та година.²⁵ Луѓето биле исплашени да не се случи удар на кометата со Земјата, поради што владеело апокалиптично расположение дека се ближи крајот на светот. А според Силвио Виета (Silvio Vietta), песната го означува крајот на дотогашниот граѓански свет²⁶, но го антиципира и почетокот на Првата светска војна²⁷.

Јакоб ван Ходис го илустрира крајот на светот со распаѓање на граѓанскиот свет, со дување на силни ветришта кои тој не ги спомнува, но, се подразбира дека се присутни, бидејќи: „Dem Bürger fliegt vom spitzen Kopf der Hut.“ („На граѓанинот му одлетува шапката од шилестата глава.“) Бидејќи ветриштата носат со себе промена, тој останува без заштита, а се слуша и викање од сите страни. Но, не само граѓанинот, туку незащитени без покриви остануваат и куќите. Катастрофата не

²¹ „Лежењето е разоружување на човекот.“, од: Canetti, Elias. *Masse und Macht*, op.cit., стр. 129

²² Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 39

²³ Спореди со: Vietta/Kemper. *Expressionismus*, München, Wilhelm Fink Verlag, 6., unveränderte Auflage, 1997, стр. 30

²⁴ Ibid.

²⁵ Спореди со: Arnold, Armin. *Prosa des Expressionismus*, Stuttgart Berlin Köln Mainz, Verlag W. Kohlhammer 1972, стр.108

²⁶ Спореди со: Vietta/Kemper. *Expressionismus*, op.cit., стр. 31

²⁷ Vietta, Silvio (Hg.). *Lyrik des Expressionismus*, Tübingen, Deutscher Taschenbuch Verlag, Max Niemeyer Verlag, 1976, стр. 117

застанува само тука, и во природата надоаѓа прилив и се случува бура, потскокнуваат диви мориња со цел да ги уништат браните што се изградени на копното. Возовите паѓаат од мостовите како израз на презир спрема достигнувањата во техниката. Бурата и дивите мориња, со нивните уништувачки сили, алудираат на избувнувањето на војната и на ужасот што таа го носи со себе. Во песната *Крајоѝ на свейоѝ* повеќето луѓе се настиinati. Настинката како болест е мотив што произлегува од кризата на идентитетот на поединецот, кој ја нема повеќе сигурната почва под нозете, граѓанскиот ред исчезнува, ги снемуга дебелиите насипи на дотогашниот сигурен општествен поредок, кои го заштитувале поединецот. Така тој остануга несигурен, во него преовладуга слабоста и е подложен на влијанија од надвор.

Во песната *Умбра Виѝае (Umbra Vitae)*²⁸ од Георг Хајм (Georg Heym) луѓето исто така се исплашени од кометите, за нив небото е исполнето со заканувачка морничавост. Хајм тука ги наведува самоубијците, кои се наведнати и се во потрага по загубеното битие. Според Силвио Виета, во експресионистичката лирика често се застапени мотивите на лудило и на самоубиство како обележје на криза на идентитетот на поединецот²⁹. Експресионистичката лирика се интересира за социјалните групи кои живеат во сиромаштија и беда, за болните, за бездомниците, за сите оние луѓе кои се отфрлени од граѓанското општество. Самоубијците кај Хајм немаат ориентација и се движат во голема група и слично на ван Ходис и тие немаат цврста почва под нозете. Кај нив преовладуга и чувството дека се ближи крајот на светот, па затоа за нив животот нема повеќе никаква смисла, затоа тие се именуваат како самоубијци. Тие се „wie Staub, der hält noch eine Weile.“ („како прашина, што ќе потрае уште малку време“).

Хајм смета дека сета таа агонија сепак може да биде само лош сон во кој многу луѓе се само сенки. Човекот, кој ќе се разбуди од лошиот кошмар заради светлината на новото утро, ќе мора да има сила да го отфрли тој тежок сон од себе, таа сенка на животот и да се препушти на новиот ден.

Во песната *Крајоѝ на свейоѝ* од Јакоб ван Ходис и во песната *Умбра Виѝае* од Георг Хајм, забележуваме отсуство на интерсубјективниот аспект. Поединецот овде е само во релација со надворешните случувања, кои влијаат на него во огромни размери, го деструктурираат и не оставаат место за релација со останатите луѓе.

Атмосферата на војната и смртта, на убивањето, создава чувство на безгласност и застоеност, на немање комуникација меѓу луѓето, на молчење. Така, Август Штрам (August Stramm) во песната *Меланхонија (Schwermut)*³⁰ вели: „Sterben wächst“ („Умирањето расте“). Како сведоци

²⁸ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 39

²⁹ Vieta, Silvio (Hg.). *Lyrik des Expressionismus*, op.cit., стр. 71

³⁰ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 74

на умирањето „Stummen / Wir“ („Неее“). Во делото *Маса и моќ* (*Masse und Macht*)³¹ Елијас Канети (Elias Canetti) смета дека: „Verstummen ist eine extreme Form der Abwehr“³² („Занемувањето е екстремна форма на одбрана.“) и според него човек занемува кога сака да премолчи многу нешта. Војната и крвопролевање го прават човекот да биде нечовек. Замолчувајќи, човекот се повлекува во себе и станува нем сведок на настаните. Основна карактеристика на човечките битија е дарбата на говорот, што се користи со радост. Но, доживувањата на убиства, смрт, на војна, го занемуваат човека, го оставаат без потреба да зборува и го прават да е изморен, како од животот така и од смртта. Затоа човекот се чувствува како да е „wie Schleim, gespuckt auf eine Schiene.“³³ („како лигавица, плукната на шина.“). Стишувањето поради почетокот на војната го наведува и Георг Хајм (Georg Heym) во песната *Војна* (*Der Krieg*)³⁴.

На 01-ви август 1914 година, кога започнала Првата светска војна, во Берлин се славело и му се благодарело на Бога.³⁵ Многумина биле восхитени од почетокот на војната, сметале дека таа има прочистувачка функција, дека е почеток на нова надеж и е можност за доаѓање на новото, подобро време. Франц Верфел (Franz Werfel) во песната *Повик за револуција* (*Revolutions-Aufruf*)³⁶ извикува: „Renne renne renne gegen die alte, die elende Zeit !!“ („Трчај трчај трчај против старото, бедното време!!“) Во песната *Војна* (*Der Krieg*)³⁷ од Верфел, војниците се повикуваат да одат во борба со восхит иако војната носи со себе реки исполнети со крв и безброј трупови. За Алберт Еренштајн (Albert Ehrenstein), во песната *Божиј на војнај* (*Der Kriegsgott*)³⁸, ставањето на Европа во вреќата на војната е поглед што предизвикува радост. „Wie freut mich der Anblick!“ („Колку ме радува погледот!“), а Рудолф Леонард (Rudolf Leonhard) во песната *Серафускиот марш* (*Der seraphische Marsch*)³⁹ извикува: „Nun soll nicht der Frieden kommen, sondern Krieg“ („Сега не треба да дојде мирот, туку војната.“) За него војната треба да трае во недоглед, треба да е бескрајна. Со секој нов ден да се случува пресврт и секој нов чекор да носи нова победа. Субјектот во оваа песна е „ние“. Овие „Ние“ не сакаат да го остават светот да мирува, туку сакаат да им обрнат внимание на останатите луѓе да се подготват и затоа три пати го извикуваат зборот: „аларм“. Нивната цел е да го преобразат светот на

³¹ Canetti, Elias. *Masse und Macht*, Carl Hanser Verlag, 1960

³² Ibid., zweiter Band, стр. 13

³³ Од: Ehrenstein, Albert. *Ich bin des Lebens und des Todes müde*, in: Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit. стр. 75

³⁴ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 79

³⁵ Спореди со: Herre, Franz. *Jahrhundertwende 1900*, Untergangsstimmung und Fortschrittsglauben. Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1998, стр. 273

³⁶ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 252

³⁷ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 82

³⁸ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 85

³⁹ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 250

останатите луѓе („Euer Leben zu verklären“) и да ги одведат до портите на рајовите. За „ние“ војната не носи опасност, бидејќи ним никој не може да им наштети, тие можат само да доживеат повреди. Сепак, најзначајната придобивка на „ние“ е вжарениот растеж. За Леонард „ние“ се сироти, бидејќи кај нив се забележува подвоеност на личноста, духовно тие се растреперени голи дечиња, а физички се цинови облечени во оклопи. „Ние“ се втурнуваат смело и храбро во војната. Децата во „ние“ треперат, веројатно бидејќи им студи, се плашат или пак се многу возбудени. Возбудата би можела да резултира од активностите во кои тие се вклучени, за кои стекнуваме впечаток како да си играат. За феноменот на играта пишува и Ниче, кој вели: „Ne poznajem drugi način opštenja s velikim zadacima sem igre.“⁴⁰ Во оваа игра „ние“ , децата-цинови, се наоѓаат во надредена позиција спрема непреобразените луѓе. „Ние“ најавуваат дека ќе им го сменат животот на останатите луѓе, а со самото тоа тие и другите луѓе се во нерамноправна интерсубјективна релација. Во песната *Серафискиот марш* евидентираме еднонасочна интерсубјективна релација меѓу „ние“ и другите луѓе. Интерсубјективноста треба да е отворена кон двете страни, таа бара рамноправност на учесниците во тој однос, бара учесникот да е отворен за влијание, но и да влијае. Субјектот „ние“ во оваа песна се поставува како да е довршен и совршен, како да нема повеќе потреба од развој, тој во себе го содржи и детето и цинот и само ќе влијае, ќе ги преобразува останатите и ќе ги доведе до целта, до портите на рајот.

Во песната *Добриот човек (Der gute Mensch)*⁴¹ од Франц Верфел, битието на добриот човек е војната: „Krieg ist sein Wesen und Triumph sein Schritt.“ („Војната е неговото битие и триумфот неговиот чекор.“) Верфел ѝ дава на војната позитивна конотација, именувајќи ја како сржта на добриот човек, чиј чекор е насочен кон победата, кон триумфот. Истиот автор во песната *Јавање (Der Ritt)*⁴² го поистоветува триумфот со опасноста, што со себе ја носи смртта. Целта на јавањето на лирското Јас е смртта. Во песната *Hue ne (Wir nicht)*⁴³, Верфел исто така ја слави смртта: „Da lobte ich den Tod“ („Тогаш ја славеа смртта“).

Во песната *Гласот на Варваропа (Stimme über Barbaropa)*⁴⁴ Алберт Еренштајн ја нарекува Европа за време на војната Варваропа. Во завојуваната Европа владее бруталност, примитивност и варварство. Затоа тој прашува: „Wann endet die Nacht / eurer Schlacht, /die Barbaropa,“ („Кога ќе заврши ноќта / на вашата битка, / Варваропа,“). Сепак, и покрај крвавите мориња и сето зло на војната, Еренштајн бара да му се објави војна на објавувачот на војна. Овде се чувствува „духот на одмаздата“ за кој

⁴⁰ „Не познавам друг начин на општење со големите задачи освен израјна.“, Од: Đurić, Mihailo. *Niče i metafizika*, Beograd, Prosveta, 1984, стр.168

⁴¹ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 275

⁴² Ibid., стр. 94

⁴³ Ibid., стр. 119

⁴⁴ Ibid., стр. 248

Ниче вели: “*Der Geist der Rache: meine Freunde, das was bisher der Menschen bestes Nachdenken; und wo Leid war, da sollte immer Strafe sein.*”⁴⁵ Објавувањето војна на оној што ја започнал војната е израз на одмазда, но и на желба да се продолжи со страдањето и со убивањето. А според Ниче, доколку човекот се ослободи од одмаздата, со тоа ќе се изгради “. . . die Brücke zur höchsten Hoffnung und ein Regenbogen nach langen Unwettern.”⁴⁶ Во песната *Болка (Schmerz)*⁴⁷ Еренштајн исто така изразува желба и го преколнува Бога да му го зачува срцето од љубовта. Во отсуство на љубов во срцето на лирското Јас, тоа бара да се војува, бара да се страда во бесконечната војна.

Во време на војна доминира чувството на немање излез од воените околности. Тоа го наведува и Јоханес Р. Бехер (Johannes R. Becher) во песната *Пропаѓање (Verfall)*⁴⁸. Во војната, која го исполнува светот со магла и го уништува⁴⁹, владее нејзината вистина, а таа според Франц Верфел во песната *Војна (Der Krieg)*⁵⁰ е: „Der Unsinn und sein Leid,“ („Глупоста и нејзиното страдање“). Егзистенцијално обележје на поединецот во војна е оттуѓеноста, оддалеченоста од себе самиот и од другите. Во песната *Музиката на ѕвездиите (Die Musik der Sterne)*⁵¹ Паул Цех (Paul Zech) вели: „Du bist gefangen .../ Du fühlst dich selber nicht.“ („Ти си заробен .../ ти не се чувствуваши самиот себе.“) Во песната *Поетот и војната (Der Dichter und der Krieg)*⁵² од Алберт Еренштајн (Albert Ehrenstein), лирското Јас е поетот, кој ја опишува својата состојба на осаменост. Никој не му се придружува додека ги пее песните, ги пее за самиот себе.

Констатираме дека во германскојазичната експресионистичка лирика е застапен мотивот на војната со обележјата на бруталност, насилство и диктатура. Кај авторите Ван Ходис, Хајм, Штрам и Еренштајн забележуваме проекции на ужасот од реалноста на војната, кои ги обележува стравот, неизвесноста, опасноста, занемувањето. Во песните од Верфел, Леонард, Еренштајн се опева восхитот и радоста за војната, а кај Бехер, Лихтенштајн, Верфел, Цех и Еренштајн се претставува аспектот на осаменоста и оттуѓеноста во услови на војна. Единствено во делот каде евидентираме восхит и радост за војната, можеме да зборуваме за некакви интерсубјективни релации, кои сепак не соодветствуваат на нашето раз-

⁴⁵ „*Духот на одмазда*“: пријатели мои, тоа досега беше најдоброто размислување на луѓето; и каде имаше страдање, таму секогаш требаше да има казна.“, во: Heidegger, Martin. *Was heißt Denken?*, Vorlesung Wintersemester 1951/52, Stuttgart, Philipp Reclam jun., 1992, стр. 50

⁴⁶ „мостот кон најголемата надеж и виножито после долги невремиња.“, Ibid.

⁴⁷ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 74

⁴⁸ Ibid., стр. 40

⁴⁹ Спореди со: Lichtenstein, Alfred. *Nebel*, In: Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 59

⁵⁰ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 82

⁵¹ Ibid., стр. 91

⁵² Ibid., стр. 88

бирање на концепцијата на интерсубјективност: субјект-субјект. Во претставувањето на времето на војната во овие песни зборуваме за парадигмата субјект-објект. Другиот за Јас е објект, противник. Зигмунд Фројд (Sigmund Freud) во писмото до Алберт Ајнштајн (Albert Einstein) со наслов *Зошто војна?* (*Warum Krieg?*)⁵³ наведува дека секое живо битие во себе го носи нагонот за смрт и за деструкција, кои ги насочува кон објекти, па: „Das Lebewesen bewahrt sozusagen sein eigenes Leben dadurch, daß es fremdes zerstört“.⁵⁴ Оваа релација меѓу Јас и Ти во позиција на објективизација не е во рамки на нашето разбирање на поимот интерсубјективност.

3. Братство, еднаквост

Според Виета/Кемпер, основна карактеристика на периодот на експресионизмот е неговата двојна, навидум спротивставена природа. Од една страна се забележуваат тенденции на критика на техничкиот и на цивилизацискиот развој, кој е подлога за појавување на кризата на идентитетот, распаѓањето на Јас, дисоцијација на Јас. Од друга страна се евидентира месијанскиот експресионизам, учењето за појавувањето и создавањето на новиот човек⁵⁵. Виета ги наведува авторите: Верфел, Хазенклевер, Рубинер, Бехер и Толер како најистакнати претставници на месијанскиот експресионизам,⁵⁶ но сепак тој истакнува дека во нивните песни се јавува „die innere Polarität“⁵⁷. Покрај позитивните аспекти на буђење и појавување на новото, се присутни и негативни аспекти на незадоволство и критика на модерното време.

Во горчливото искусување на војната, во германскојазичната експресионистичка лирика, го забележуваме поединецот како се бори да ја разбере сета таа ситуација исполнета со смрт, крв, убиства, страв. Ја евидентираме страшната агонија во која поединецот се труди, убивајќи, да остане во масата на живите луѓе. Сепак Готфрид Бен (Gottfried Benn) во песната *Младои Хебел* (*Der junge Hebbel*)⁵⁸ вели: „Ich bin mir noch sehr fern. / Aber ich will Ich werden!“⁵⁹ („Јас сум сè уште многу далеку од себе. / Но, јас сакам да станам Јас!“). Желбата на субјектот да стане Јас се реализира во месијанскиот експресионизам. Во периодот на експресионизмот Јас го гледа патот на самоизнаоѓање на Јас во збратимувањето со другите луѓе. Во братството и еднаквоста со другите луѓе Јас го гледа

⁵³ Freud, Sigmund. *Studienausgabe. Fragen der Gesellschaft. Ursprünge der Religion*, Band IX, S. Frankfurt am Main, Fischer Verlag, 1974

⁵⁴ „Живото битие го зачувува така да се каже својот живот со тоа што го уништува туѓиот.“, Ibid. стр.282

⁵⁵ Спореди со: Vietta/Kemper. *Expressionismus*, op.cit., стр. 14

⁵⁶ Спореди со: Vietta, Silvio (Hg.). *Lyrik des Expressionismus*, op.cit., стр. 217

⁵⁷ „внатрешен поларитет“, Ibid.

⁵⁸ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 70

⁵⁹ Ibid.

излезот и избавувањето, во братството со другите животот добива смисла и Јас станува Јас. Така, на пример, во песната *Гејтсеманија* (*Gethsemane*)⁶⁰ од Курт Хајнике (Kurt Heynicke) станува збор токму за тоа дека „Alle Menschen sind der Heiland.“⁶¹ („Сите луѓе се спасителот.“). Лирскиот субјект Ние го гледа спасот во другите луѓе, кои се исти како и Ние, бидејќи: „Wir sind alle einer Liebe. / Wir sind alle tiefes Leid.“ („Сите ние сме од една љубов. / Сите ние сме длабоко страдање.“) Сите луѓе се создадени благодарение на Божјата љубов и сите луѓе го доживуваат страдањето во животот. На тој начин сите Ние сме еднакви во љубовта и во страдањето и сме збратимени во живеењето на овој свет.

Во песната *Песни на Бога* (*Lieder an Gott*)⁶² исто така од Хајнике, лирскиот субјект Јас му се обраќа на Бога како на брат и вели: „Nerr, ich bin wie Du!“ („Господе, јас сум како Тебе!“)⁶³ За Јас, Бог е на исто рамниште со него, Јас и Бог се едно. А потоа Јас му ја искажува потребата и молбата, да биде великодушен, да подарува искушенија, во кои човекот ќе прави гревови. Но, преку искушенијата човекот ќе може да го наоѓа Бога, својот брат.

Во песната *Друѓари!* (*Kameraden!*)⁶⁴ Алфред Волфенштајн (Alfred Wolfenstein) бара да ја нема веќе осаменоста, туку да се дојде до пријателството, до сонцето, до слободата. Тој бара обединување во новиот свет, во другарството. Лудвиг Рубинер (Ludwig Rubiner) во 1919 година објавува збирка на поезија со наслов: *Друѓари на човештвото* (*Kameraden der Menschheit*)⁶⁵. Во поговорот тој вели: „Jedes Gedicht dieses Buches ist ein Bekenntnis seines Dichters zum Kampf gegen eine alte Welt, zum Marsch in das neue Menschenland der sozialen Revolution.“⁶⁶

Во песната *За Мартине* (*Für Martinet*)⁶⁷ од Карл Отен (Karl Otten), авторот се згрозува од злото на војната и од тоа што реките се преплавени од мртовци. Луѓето чувствуваат вина и се каат: „Wir Menschen, wir Idioten, wir Schurken schweigen“ („Ние луѓето, ние идиотите, ние никаквците молчимо.“). Затоа го преколнува времето на пронајдоците и на машините. Бидејќи се чувствува дезориентиран, лирскиот субјект Ние бара од братот: „zeig auf den Weg, / Daß ich dich endlich finde,“ („покажи го патот, / за да те најдам конечно,“) за да можат конечно да се препознаат и да се прегрнат. Авторот Отен му се обраќа на братот Мартине, кажувајќи му: „wir sind alle gleich, / wir wissen alle wohin wir marschieren

⁶⁰ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 76

⁶¹ Ibid.

⁶² Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 205

⁶³ Ibid.

⁶⁴ Ibid., стр. 237

⁶⁵ Rubiner, Ludwig. (Hg.) *Kameraden der Menschheit*. Dichtungen zur Weltrevolution. Eine Sammlung. Potsdam: Gustav Kiepenheuer 1919, S. 173-176.

⁶⁶ „Секоја песна од оваа книга е признание на нејзиниот поет за борбата против стариот свет, за марш во новата човечка земја на социјалната револуција.“, Ibid., стр.173

⁶⁷ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 242

müssen.“ („сите ние сме еднакви, / сите ние знаеме накаде мора да маршираме.“) И во песната *Воздигнување на ѿресѿол на срѿѿѿо* (*Die Thronerhebung des Herzens*)⁶⁸ од Карл Отен евидентираме обраќање на другиот со „брате“. Од братот се бара да отвори неколку нешта: срцето, книгата на утринското руменило, на новото време, палтото на стравот и окото на спознанието. Отворањето на срцето е клучот за новите спознанија, кои ќе го одведат братот до просветлување.

И во песната *Воскресениѿо на Жорес* (*Jaurés` Auferstehung*)⁶⁹ на Валтер Хазенклевер е присутно обраќање до војниците на Европа и до граѓаните на Европа, за да го слушнат гласот, кој им вели: брате. Во песната 1917⁷⁰ од Хазенклевер, еднаквоста меѓу луѓето се доживува во авторовите зборови: „Glaub nicht, wenn du liest auf deinem Papier, / Ein Mensch ist getötet, er gleicht nicht dir.“ („Не верувај, кога на твојата хартија ќе прочиташ, / убиен е човек, тој не личи на тебе.“) Но, иако луѓето се еднакви и си личат во постапките и особините, авторот бара и понатаму да живее омразата и да гори пламенот, тој бара тие да го изживеат своето време, бидејќи наскоро ќе дојде новото време. Во него ќе блесне сонцето, што свети како за добрите така и за лошите и повторно ќе завладеат праведноста и добрите дела.

Во песната *Човеку сѿѿани* (*Mensch stehe auf*)⁷¹ Јоханес Р. Бехер (Johannes R. Becher) му се обраќа на човекот војник, целат и разбојник и го прашува: „Wann endlich wirst du mein Bruder sein ??“ („Кога конечно ќе ми станеш брат ??“) Забележлива е нетрпеливост за побратимување, за доаѓање до состојба на еднаквост. Бехер дава одговор на прашањето, велѿќи дека војникот ќе му стане брат, кога ќе стане дезертер, кога ќе го уништи оружјето, кога ќе ја одбегне обврската да служи војска и да учествува во војната. Но, кога човекот ќе му стане брат, тогаш лирското Јас сѿ уште нема да знае кој е тој брат-човек, затоа Бехер четирипати го поставува прашањето: „Sage mir, o Bruder Mensch, wer bist du!?“ („Кажи ми, о брате човеку, кој си ти!?“), односно: „Sage mir o Mensch mein Bruder wer du bist!“ („Кажи ми, о човеку, брате мој, кој си ти!“). Бехер бара одговор на прашањето, дали човекот-брат е никаквиц, крал, генерал, среброљубец, носител на омраза или пак е Божјо дете: „Entscheide dich! Antworte dir!“ („Одлучи се! Одговори си!“). Сѿ уште има време човекот да стане и да се одлучи.

Во песната *Пролоѿ за секоја револуѿија шѿѿо гоаѿа* (*Prolog zu jeder kommenden Revolution*)⁷² Рудолф Леонард (Rudolf Leonhard) нѿ воведува во ситуацијата на војната и на смртта. За него лирскиот субјект Јас е човек, кој знае дека е подготвен да прави човечки дела. Тој вели: „Ich steh in

⁶⁸ Ibid., стр. 245

⁶⁹ Ibid., стр. 246

⁷⁰ Ibid., стр. 251

⁷¹ Ibid., стр. 253

⁷² Ibid., стр. 263

Menschheit. Bin zur Freiheit frei, / Freiheit!“ („Јас стојам во човештвото. / Слободен сум за слободата, / Слобода!“). Во врска со исказите од старото време кои велат дека: „Ich kenne Dich nicht.“ („Јас не те познавам Тебе.“), Јас му се обраќа на Ти велејќи му: „Aber, Bruder, Du gehst im gleichen Licht!“ („Но, брате, Ти одиш во истата светлина!“). Јас и Ти се браќа и чекорат заедно, дишат ист воздух, живеат заедно на Земјата. Иако тие не си личат на лик, секој се збогатува познавајќи го Другиот, „Jedes Du wie ich sagt „Ich“ („Секое Ти како јас вели „Јас“ “). Токму врз таа заедничка особина на луѓето се заснова еднаквоста и братството, затоа човек на човека треба да му помага во поднесување на животот.

Силвио Виета смета дека експресионистичката визија за обновување на човекот е: „eine Art Ersatzreligion“⁷³ и според нејзиното учење човекот доаѓа до спасот доколку успее да стане „autonomes Ich“⁷⁴, значи доколку Јас стане слободно од надворешните влијанија. Но, во песните што ги наведовме досега, во аспектот братство/еднаквост, сепак евидентираме концепција којашто спасот го покажува токму во излегувањето на Јас од неговата затвореност и самостојност. Кај Јас постои желба да стане Јас, но тој пат води кон надвор, а не кон внатре. Спасот и обновата на поединецот можат да се постигнат единствено во градење на интерсубјективни релации меѓу Јас и Другиот/Другите. Јас овде му се обраќа на Другиот со „брате“, значи Другиот е еднаков со Јас. Јас има потреба од Другиот, ја бара и неговата помош, како што наведовме погоре, за да се поднесува животот. Јас е единствено слободен доколку излезе од затвореноста на својата автономност и се отвори за Другиот и за неговото влијание. Тогаш, како што вели Леонард во песната *Пролог за секоја револуција што доаѓа* (*Prolog zu jeder kommenden Revolution*) ќе може да дојде до израз човештвото во човекот и ќе може вистински да почне секоја револуција што доаѓа, со вистинска поставеност на односите меѓу Јас и Ти. Во таквата констелација ќе нема место за убивање и војна, туку ќе има место за: „Menschheit! Liebe! Und das Donnerwort: / Gerechtigkeit!“ („Човештво! Љубов! И зборот грмотевица: / праведност!“)

За Курт Хајнике (Kurt Heynicke) во песната *Народ* (*Volk*)⁷⁵: „Ich bin ein Baum im Walde Volk.“ („Јас сум едно дрво во шумата народ.“) лирскиот субјект Јас е еднаков дел од мноштвото народ, а за Франц Верфел (Franz Werfel) во песната *До читателю* (*An den Leser*)⁷⁶, лирскиот субјект сè уште не е еднаков со Другиот, но има една единствена желба тоа да се случи. Посакува да може да му припаѓа на Другиот и на сите и да може да го прегрне својот брат. Прегрнувањето на крајот е израз на радоста поради средбата со Другиот.

⁷³ „еден вид заменска религија“ ,Vietta, Silvio (Hg.). *Lyrik des Expressionismus*, op.cit., стр. 218

⁷⁴ „автономно Јас“, Ibid.

⁷⁵ Pinthus, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, op.cit., стр. 269

⁷⁶ Ibid., стр. 279

Во песната *Boveg (Einleitung)*⁷⁷ од Вилхелм Клем (Wilhelm Klemm), исто така е присутна еднаквоста: „Denn wir sind alle doch nur ein einziges Gewächs!“ („Бидејќи сите ние сме сепак единствено растение!“). За Иван Гол (Iwan Goll) во песната *Панамскиот канал (Der Panama-Kanal)*⁷⁸ каналот е симбол на љубовта и на збратименоста на луѓето и: „Jeder Mann ein Bruder, den man schnell erkennt,“ („Секој човек е брат, кој брзо се препознава,“). За еднаквоста станува збор и во песната од Курт Хајнике (Kurt Heynicke) *Пријателство (Freundschaft)*⁷⁹, каде авторот вели дека Јас и Ти засекогаш ги соединува зборот „човек“. Фридрих Маркус Хубнер (Friedrich Markus Huebner) во статијата *Експресионизмот во Германија. 1920. (Der Expressionismus in Deutschland. 1920.)*⁸⁰ истакнува дека концептот на братството што ја пропагира експресионизмот навлегува во цела Европа и дека тој „macht aus Europa zum ersten Male eine einzige, fast religiös wie im Mittelalter geschlossene Gefühlszone.“⁸¹

Од политички аспект Виета смета дека месијанскиот експресионизам, со неговото учење за братството и еднаквоста на луѓето, води кон „einer aktivistisch-pazifistischen Betätigung.“⁸² и дека тоа во ужасната стварност на војната покажало „doch eine positive Korrektivfunktion“⁸³. Егзистенцијата на аспектот на братството и еднаквоста во германскојазичната експресионистичка лирика, набљудувана од аспектот на интерсубјективните релации, ни покажува настанување на субјектот Јас во заедништво со субјектот Ти. Настанувањето на оваа идеологија на братството за време на крвопролевањата на војната го гледаме како освестување на поединецот за реалноста на војната. Аналогно на „лошото освестување“ за кое зборува Бранислав Саркањац во делото *Идеологијата и субјективниот*⁸⁴, кое тој го дефинира како „ситуација на ослободување од илузиите.“⁸⁵, овде можеме да зборуваме за „добро освестување“⁸⁶. За Саркањац „лошо освестениот знае што е лошо и дека тоа треба да се промени, а притоа е неспособен, спречен, немоќен нешто да преземе.“⁸⁷ Во германскојазичната експресионистичка лирика сме сведоци за позитивното освестување на поединецот, кој е сведок на лошото и злото и е

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Ibid., стр. 292

⁷⁹ Ibid., стр. 300

⁸⁰ Од: Raabe, Paul (Hg.). *Expressionismus. Der Kampf um eine literarische Bewegung*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1965, стр.133-146

⁸¹ „и од Европа за прв пат прави единствена, скоро како во средниот век религиозна, затворена зона на чувствата.“, Ibid. стр. 141

⁸² „активистичко-пацифистичка активност“, Vietta, Silvio (Hg.). *Lyrik des Expressionismus*, op.cit., стр. 219

⁸³ „сепак корективна функција“, Ibid.

⁸⁴ Саркањац, Бранислав. *Идеологијата и субјективниот*, Скопје, Метафорум А.Д., 1993

⁸⁵ Ibid., стр. 244

⁸⁶ Ibid., стр. 246

⁸⁷ Ibid., стр. 245

способен да преземе акција да го промени тоа во добро. Патот кој води кон доброто е во освестувањето на поединецот дека Ти е еднаков со Јас, така што тогаш станува беспредметно водењето на војна и убивањето на Другиот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Примарна литература

PINTHUS, Kurt (Hg.). *Menschheitsdämmerung*, Ein Dokument des Expressionismus, Mit Biographien und Bibliographien, Berlin, Ernst Rowohlt Verlag, 1992

VIETTA, Silvio (Hg.). *Lyrik des Expressionismus*, Tübingen, Deutscher Taschenbuch Verlag, Max Niemeyer Verlag, 1976

2. Секундарна литература по абecedен редослед

ARNOLD, Armin. *Prosa des Expressionismus*, W. Kohlhammer Stuttgart Berlin Köln Mainz, 1972

BERDJAJEV, Nikolaj. *Ja i svijet objekata*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1984

BUBER, MARTIN. *Ich und Du*, Heidelberg, Verlag Lambert Schneider/ Lothar Stiehm GmbH, 1974

CANETTI, ELIAS. *Masse und Macht*, Carl Hanser Verlag, 1960 (Erster und zweiter Band)

FREUD, SIEGMUND. *Studienausgabe, Fragen der Gesellschaft, Ursprünge der Religion*, Band IX, Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 1974

ĐURIĆ, Mihajlo. *Niče i metafizika*, Beograd, Prosveta, 1984

HEIDEGGER, Martin. *Was heißt Denken?*, Vorlesung Wintersemester 1951/52, Stuttgart, Philipp Reclam jun., 1992

HERRE, Franz. *Jahrhundertwende 1900*, Untergangsstimmung und Fortschrittsglauben. Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt, 1998

LE BON, GUSTAVE, *Psychologie der Massen*, достапно на:

<http://www.textlog.de/le-bon-psychologie.html>, пристапено на: [12.09.2012]

RAABE, Paul (Hg.). *Expressionismus. Der Kampf um eine literarische Bewegung*, München, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1965

VIETTA/KEMPER. *Expressionismus*, 6. Auflage, München, Wilhelm Fink Verlag, 1997

3. Секундарна литература по азбучен редослед

САРКАЊАЦ, Бранислав. *Идеологијата и субјективниот живот*, Скопје, Метафорум А.Д., 1993

Marijana GJORGJIEVA

DIE SOZIAL-POLITISCHEN ASPEKTE DER INTERSUBJEKTIVITÄT
IN DER DEUTSCHSPRACHIGEN EXPRESSIONISTISCHEN LYRIK

(Zusammenfassung)

Die sozial-politischen Aspekte der Intersubjektivität in der deutschsprachigen expressionistischen Lyrik werden in der Anthologie der deutschsprachigen expressionistischen Lyrik "Menschheitsdämmerung" unter folgenden Unteraspekten untersucht: "Führer – Massenmensch (Nachfolge)", "Brutalität, Krieg, Gewalt, Diktatur" und "Brüderlichkeit, Gleichheit". In den Unteraspekten: "Führer – Massenmensch (Nachfolge)", "Brutalität, Krieg, Gewalt, Diktatur", wo die Beziehung Subjekt-Objekt festzustellen ist, sind keine intersubjektiven Verhältnisse evident. Im Unteraspekt "Brüderlichkeit, Gleichheit", wo das Subjekt Ich nur in der Gemeinschaft mit dem Subjekt Du Ich werden kann, sind intersubjektive Beziehungen zu beweisen, die dem Teilnehmer in diesem Paar den Weg zur Erneuerung und zum Heil ermöglichen.

Науме РАДИЧЕСКИ

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ И ЈИРЖИ ВОЛКЕР PRO ET CONTRA СВОЕТО ВРЕМЕ

1.

Мошне блиските временски одредници, годините на раѓањето и на умирањето на **Христо Смирненски** (1898-1923) и на **Јиржи Волкер** (1900-1924) сосема недвосмислено информираат дека двајцата кратковечни и метеорски поети живеат во исто време. Не помалку недвосмислено е што се формираат и создаваат во време на глобални воени судрувања и на револуционерни движења што се проследени и со крупни општествено-политички промени во светот. Родени на границата меѓу XIX и XX век, само по неполни две децении, во годините на и непосредно по светските воени судири и на пролетерските револуции, тие се веќе сосема подготвени не само за активистичко, туку и за креативно промислување и пресоздавање на светот кој само што излегол од една, а веќе сосема сигурно влегува во друга политичка и воена криза. Во нашево сегашно аналитичко препрочитување, пак, е посебно интересно што, како автентични и извонредно силни поетски потенцијали, тие се колку револуционерно бунтовни, не помалку и елегично меки, но никогаш не се особено без една подлабока психолошка мотивација и поттекст. Како поети кои ја надвладаале едностраноста при пресоздавањето на стварноста, воопшто не е чудно што тие и до денес остануваат синоними на пролетерскиот поет што ги довикува промените од иднината. Не помалку тие се репрезентанти уште и на гласот што ги буди и на енергијата што ги формира и активира црвените легиони на сиромашните и на обесправените, на пролетеризираниите маси ширум Европа во раните 20-ти години од минатиот век. Повеќе од тоа, Смирненски и Волкер се маркантни појави и вредности не само на/за народите и литературите на коишто примарно им припаѓаат, туку и далеку далеку пошироко од тие во овој случај не ни премногу важни ограничувања.

2.

Сосема несомнено е дека во формирање на **Х. Смирненски** како пролетерски поет најпресудно учествуваат времето и средината. Времето што учествува во неговото формирање е времето на војните и на револуционерните движења низ Европа. Во него сè до крај беа интензивно живи сликите на бегането од изгорениот Кукуш, неговиот роден град, во 1913

година, сликите на долгорочните воени состојби и мизерија. Посебно, пак, е во таа смисла дејствително на планот на неговото активистичко дооформување Владајското востание од 1918-тата, чијшто сведетел, ако не и нешто повеќе од тоа, беше од позицијата на ученик во военото училиште. Тоа искуство резултираше со неговото доброволно и брзо напуштање на училиштето, за многу брзо потоа да следи зачленувањето во Комсомолот, а нешто подоцна (во 1921-та) и во Комунистичката партија. Сето тоа, заедно со одгласите од револуционерните случувања во светот, но никако не без средината – најпрво семејната, а потоа и онаа јучбунарската, т.е. доселеничката, бегалската, сиромашната и пролетерската – ниту пак без неговата лектира, колку сугестивно, не помалку и дејствено учествуваат во формирањето на неговиот целосно и до крај, навистина комплексно, но хармонично компониран поетски профил. Во тој профил извонредно јасно дошле до израз квалитативните одредници на времето и на егзистенцијално-политичкиот простор, компоненти кои пресудно учествуваат на дејственото рамниште од создавањето на поетот и кои се највистинските негови сосоздавачи. Со тоа, имено, и се потврдуваат сознанијата дека поетот, всушност, е само медиум преку кого се манифестираат вкрстените и меѓусебно слеани творечки компоненти на енергијата на просторот и на духот на времето. Не можеме да не забележаме, меѓутоа, дека, како потврда на многуте противречности на/во неговото време, тие енергии, на креативен план, кај Смирненски се изразиле најмалку и пред сè двојно – како протест кон тие противречности и како осуда, но најмногу како нивно творечко, па како филозофско и најмногу како најдлабоко психолошко проникнување. Најзабележливо, пак, е што и енергијата на просторот и духот на времето, во пеењето на Смирненски, сепак, најсуптилно пулсираат како извонредно задлабочено, како творечко, како пресоздавачко, но и како едно не само протејско, туку воопшто не помалку и прометејско проникнување во и промислување на смислата и на бесмислата на една кратка, но полна со апсурдности и лудо тревожна временска отсечка.

Само две години помлад од Смирненски, иако во не до толку изострено неповолни општествено-политички и егзистенцијални околности, и Ј. Волкер најпресудно се формира во виорите на Првата светска војна. Навистина, тој се роди и се формира во семејна средина и во земја со понапреднат општествено-економски развој, како и во поразвиена литературна средина, во која имаше и поразновидни и понепосредни творечки искуства. За емотивно доживуваното и за промислувачкото, а особено за спротивставувачкото насочување на неговиот раскошен и рано активиран талент, односно за од почеток до крај јасно, доминантно изразената социјално-револуционерна составка на неговата поезија, веројатно пресудно е тоа што Волкер, навистина, не произлегуваше од пролетерско семејство, но беше непосреден сведетел на крвавите работнички демонстрации во неговото родно место, моравскиот град Простејов во 1917 година. Веро-

јатно токму тоа случување неизбришливо се одрази и се изрази на планот на неговата психограма и продејствува врз неговото поетско пре или дооформување, па неговиот креативен активитет не го насочи ни кон ларпурлартистичките ни кон актуелните експресионистички текови, туку, слично на одразот на владајското искуство врз Смирненски, продејствува да се остварува како еден изразит длабоко хуманистички и социјално-револуционерен ангажман. Па сепак, идејната определба и творечкиот раст на Волкер се уште послично, дури и манифестно кореспондентни со тие на Смирненски преку неговото пристапување кон Комунистичката партија, кон која тој се приклучи исто така во 1921 година.

3.

Со оглед на насловната одредница, сосема очекувано, нашево сегашно аналитичко препрочитување на Смирненски ги респектира, но истовремено и ги остава настрана неговата мајсторска школовка врз искуството не толку на критичките реалисти во бугарската литература и на неговиот можен претходник, така речи довикувач на сè уште неродениот пролетеријат Димитар Полјанов,¹ колку на симболистите, врз чиешто искуство ги создава врвните мајстории на планот на поетскиот јазик, односно го доведува до совршенство меѓусебното претопување на за нив специфичната револуционерна симболика и алегоричност, а најмногу и пред сè совршенствува на планот на музикалноста.² До толку е музикалноста кај него така висока вредност, што С. Игов своевременно кај него регистрира и вистинска „пушкинско-моцартовска леснотија на изразот“.³ За Смирненски воопшто не е ниту тешко ниту непродуктивно, ни денес, дури и при еден сосема лежерен аналитички разговор за/со неговата поезија, да се рече дека тој е поет кој создава или дури и сосоздава во/со своето време. Како со неговата хумористична поезија, создавана од 1915 до 1920 година, уште повеќе со неговата за не цели три години (1920-1923) создавана пролетерска поезија, со која се искачи на највисоки поетски позиции. Другите прашања, подлабоките проникнувања, евентуалните нови и колку неочекувани, не помалку и ризични сознанија, аналитички преповторувања или сопствени аналитички позиции или дилеми би следеле дури понатаму. Затоа, веројатно ни сега не можеме ни да ја прескокнеме ни да ја дезавуираме не само општо познатата, туку веќе и сестрано конвенционализирана констатација дека Смирненски највисоко се остварува со поетските творби што ги вкомпонира во неговата, најпрво и особено со насловот, не толку кон сегашноста, колку кон иднината евока-

¹ Михаил Василев, *Редове за поезијата. Очерци за български ѝоеши*, Български писател, София, 1978, 35.

² В. И. Злыднев, *Болгарская лирическая поэзия. Во: История лирической поэзии западных и южных славян. том третий (Лирическая поэзия конца XIX – первой половины XX века (1890-е годы – 1945 год))*, Российская академия наук Индрик, Москва, 2001, 679.

³ Светлозар Игов, *История на българската лирическа поезија 1878-1944*, БАН, София, 1993, 307.

тивно свртена поетска книга *Да биде ген* (1922). Наспроти токму таквата евокативна свртеност кон иднината, што сега може да биде поособено интересно за/во текот на натамошниот аналитички прочит, не ќе може а да не се дојде до сознание дека со оваа поезија на еден широко афирмативен, колку литературен, толку и колективно-психолошки фронт се претставува најпрво она „сончево дете“, како што го нарече А. Страшимиров,⁴ а потоа се претставува и, навистина, не многу време пред тоа родениот, но затоа сосема созреаниот и дефинитивно оформен антиципатор и довикувач на револуционерните случувања од поблиската и од подалечната иднина. Во песни, како *Пред бураиша*, *Момче* и уште многу други, тој дури и длабоко емотивно и воодушевено се соживува со настаните што ги предвидува. Низ неговите прометејско-протејски антиципации, тој се дорекува уште и како соговорник и гласноговорник во исто време на веќе формираните и со гнев и со сила исполнети пролетерски маси.

Наспроти интернационалниот дух со кој е проникната неговата социјално-револуционерна поезија, Х. Смирненски е изнедрен од и слеан со софиската велеградска пролетерска стварност. Во/со сета нејзина општествено-политичка разбрануваност и несреденост од почетокот на 20-тите години на минатиот век. Исто така, и воопшто не помалку тој е не само во дослук со, туку афирмативно свртен кон актуелните случувања во Европа и во светот, а најмногу и пред сè во најголемата словенска земја, во Русија, од него видена како „свезда на новите времиња“.⁵ Тој се остварува како поет кој се напојува од, но кој истовремено и ја храни бунтовната динамика на револуционерните случувања не само на поблискиот, туку и на подалечниот простор. Покрај песната *Буншој на Везув*, најдобро ги потврдуваат овие врски на Смирненски неговите песни што се инспирирани од Октомвриската револуција – *Москва*, *Русија*, *Совейска Русија*, *Севернаиша свејлина*, *Северниош Сјаршак*, *Рускиош Промејей*. Воопшто не се забележливи ниту неговите инспиративни врски со револуционерните случувања и во други земји ширум Европа. Тоа сосема добро го илустрираат песни како *Јохан*, *Роза Луксембург*, *Карл Либкнехт* и *Бураиша во Берлин*.

Не помалку интересен, затоа, освен со претходно соопштената и кај него константно присутна нагласка во неговите поетски творби врз актуелните општествено-економски, а пред сè социјални нееднаквости во бугарското поствоено општество, Х. Смирненски долго беше и, сосема очекувано, откриван, а од идните поетски генерации и следен и на не помалку интересната позиција на гласноговорник и трибун на најсиромашните. Дека неговата поезија најдиректно кореспондира со животот на

⁴ Види: Антон Страшимиров, *Слънчево дете*. Во: *Христо Смирненски в литературнаи кришика*. Под редакцијата на Васил Колевски, Български писател, София, 1964, 98-102.

⁵ Христо Смирненски, *Москва*. Во: *Христо Смирненски, Събрани съчинения*, том втори: *Лирика*. Под редакцијата на Георги Цанев, Български писател, София, 1959, 201.

улицата, односно со страдањата на луѓето во сиромашните работнички предградија, тоа е и денес сосема несомнено. Најпрво песните за „босоногите деца“, а не помалку и песните како што се *Жолтајта гостинка*, односно *Стариот музикант*, посебно, пак, и најмногу песните од видот на *Уличаркајта*, *Цветаркајта* или *Брајчињата на Гаврош*, го откриваат не само како антиципатор и аниматор на бунтовна и во однос на стварноста на/во актуелното време непомирлива хуманистичка и поетска енергија, туку и како извонредно темпераментен и длабоко прониклив социјален лиричар. На таа позиција, меѓутоа, одамна требало да биде и допрочитан и препрочитан особено како поет со можности за најсуптилно проникнување не само во индивидуалната, туку и во колективната психологија на обесправените и на пролетеризираниите маси од неговото време. Така е бидејќи, како што знае и Светлозар Игов, „современите историски случувања Смирненски ги восприема преку призмата на една културно-ерудитска митолошка симболна 'решетка'“. ⁶ Колку, пак, тој знаеше да ги слее душевноста со жестокото противставување на актуелната општествено-политичка стварност како во Бугарија, така и пошироко, потврдуваат неговите публицистички текстови. За некои од нив се мисли дека наликуваат на песни во проза. ⁷

Сосема неспорно е дека пеењето на Смирненски е не само национално необоено, туку и национално неограничено. И навистина, тој пее за светот, тој е интернационален, пролетерски поет. Меѓутоа, не можеме да бегаме од одамна потврденото сознание дека генетиката е непоправлива, па преку едно натамошно позадлабочено аналитичко читање на неговата поезија, а уште подобро на неговата психограма, би можеле да дојдеме до најдлабоките предиспозиции и изворишта не само за многуприсутната симболика на огнот и на прометејството како главна составка и како енергетски полнеж за неговата бунтовност, туку и на неговата колку од социјалната загриженост потисната, не помалку и од бунтовноста натсилена елегичност и мекост. ⁸ Така и не ќе можеме да не откриеме дека станува збор за мелодичност што е толку многу сродна со мелодиката на народната лирика од неговиот роднокраен простор, односно со мелодиката и со светлината на роднокрајните македонски простори, негови и на двајцата негови родители, ако не и некои други составки и вредности на неговиот пев.

Поттикнати, затоа, сега уште и од колку аналитичките интенции, повеќе од уште посуптилните сензори на извонредниот лиричар, на „најмузикалниот поет“ Николај Лиљиев од пред повеќе од половина век, кој ги детектира и најчестито ги призна не само „совршенството во уметноста на формата“ и неговата висока ритмичност, т.е. „беспогрешноста на сти-

⁶ Светлозар Игов, цит. труд, 316.

⁷ В. И. Злыднев, цит. труд, 679.

⁸ Науме Радически, *Патништата и крстопатите низ јужнословенските книжевности*, Култура, Скопје, 2004, 265.

хот“,⁹ туку, што е за нас поважно, нè упатува кон трагање и кон откривање на некој „посложен поттекст“¹⁰ во поезијата на Смирненски. Затоа, ние сега воопшто не сакаме да се колебаме при соопштувањето и на нашето сознание дека дури и при најконвенционалното аналитичко читање и реактуелизација на Смирненски денес никако не би можеле да ја превидуваме неговата не само високо остварена, туку и доминантно, натпросторно и надвременски позиционирана креативна комуникација со големите случувања во светот од неговото време. Повеќе од тоа, денес воопшто не би смееле да ги превидиме особено и пред сè позициите на неговиот етос, туку натаму токму врз нив да ги продлабочуваме натамошните проникнувања во длабочините на неговиот поетски свет. Така е бидејќи во/од психолошките длабочини на тој не само неповторен, туку и неповторлив пев, бие дамарот и на неговиот за аналитичкото промислување скоро недофатлив психолошко-филозофски поттекст. Во сегашново препрочитување на поетот, затоа, тој е барем миговно и иницијално уловен уште и како еден на прв поглед најнеподатен за рационално објаснување енергетски полнеж. Така е уште и бидејќи лириката на Смирненски со своето време не кореспондира само со тоа што нејзиниот создавач беспоговорно може да се позиционира како гласноговорник на гладните и на бедните, на страдалничките социјални слоеви, туку што се открива уште и како највистински нивни сострадалник. Всушност, во самиот живот тој со ништо и не беше над, туку секогаш и во сè беше заедно со страдалничките маси.

4.

За паралелното, не помалку плодотворно и не помалку интересно определување на Ј. Волкер за создавање пролетерска поезија вистинската потврда сосема слободно ја откриваме уште во неговата студија, би рекле дури и вистински поетски манифест *Пролетерската уметност*. Својот, сепак, манифестно непромовиран манифест тој го пишува веќе од позиција на активен член на литературниот клуб „Вар“. Но, не би се запирале сега најпрво на неговиот манифест, ако веќе во него, меѓу другото, Волкер не пишува дека „младите творци не сакаат само да ја критикуваат стварноста. Ниту фантастично да ја сликаат иднината. Тие сакаат да се борат за иднината, а борбата е нивната основна врска меѓу денес и утре, (односно) борбата е тоа нешто во кое се пресекуваат современоста и иднината.“¹¹ По сето тоа, Волкер беше уште и сосема категоричен, па продолжува, односно финансира со најнедвосмислениот

⁹ Николай Лилиев, *Стихът на Смирненски*. Во: *Христо Смирненски в литературната крийлика*. Под редакцијата на Васил Колевски, Български писател, София, 1964, 239.

¹⁰ На истото место, 238.

¹¹ Јиржи Волкер, *Пролетерската уметност*. Цитирано според изданието: Христо Смирненски – Јиржи Волкер, *Избрано*, Издателство на Отечествения фронт, София, 1983, 237.

исказ дека „основниот белег на новата уметност е револуционерноста“.¹² Читана и препрочитувана, вреднувана и превреднувана веќе девет децении, најчесто низ таа призма, поезијата на Волкер секогаш одново и различно се отвора за нови и за многу пошироки аналитички можности и сознанија не толку за конвенционалниот, колку за продлабочениот и пошироко аналитички предиспониран читател.

Наспроти неговата во однос на Смирненски граѓанска провениенција (неговиот татко беше банкарски чиновник) и наспроти уште пошироката творечка, жанровска разновидност, својата извонредна сила и својот поетски апогеј, значи, најмногу и пред сè, Ј. Волкер ги откри токму преку неговата доминантно пролетерска поезија, која во чешката литература имаше позабележливо резултатен развој уште пред него. Притоа никако не сакаме да превидиме дека како поет, сепак, тој беше непосредно одлулан и однегуван не само врз чешката пролетерска поетска традиција, туку и врз непосредните и во чешката литература и навистина со хуманизам и со благородие проникнати експресионистички бранувања,¹³ што не беше карактеристично за ова движење во други литератури. Веројатно оттука, во неговата прва поетска книга, во *Госџин в куќи* (1921), без посебни тешкотии се препознава кај него и едно ослободувачко, едно катарзично и полетно чувство, разиграно колку паралелно со, многу повеќе поттикнато од самото завршување на војната, односно поради широко влијателниот активитет на Октомвриската револуција.¹⁴ Но, тоа сè уште и никако не значи дека неговата за благородие предодредена и со најнепотправен хуманизам проникната лирска природа набрзо не ќе се соочи со другите и со натамошните суровости на времето, на стварноста. Токму таквата најневозможно можна синтеза на лирско-револуционерните специфичности, затоа, во сета себеотвореност и искреност се открива веќе во раните поетски творби на Волкер, што значи веќе во песните од неговиот *Госџин в куќи*. Иако и не без право се вели и дека оваа книга е „лирски дневник и прелудиум“¹⁵ кон веќе следната година појавениот *Тежок час*, со кој тој и дефинитивно, целосно ќе заплови во сферите на пролетерската поезија. Па сепак, веќе со *Госџин в куќи* излегува на сцена не само активизмот на Волкеровиот поетски говор, туку и самоисповедно соопштениот негов лирски, поетски свет. Се појавува во оваа толку доцна, па сепак никогаш и презадоцнета опсервација токму како проникнување во една колку уметничка, толку и хуманистичка, и душевна себепроектија во/на/со своето време.

¹² На истото место.

¹³ Šimun Vlahov, *Historija češkoslovačke književnosti*, Beograd – Zemun, 1924, 144.

¹⁴ Види: Д-р Вера Јанева-Стојановиќ, *Лиржи Волкер, ѝоеџ на ѝролеѝтерскиоѝ сон*, Современост, XXIV, 4, Скопје, април 1974, 343.

¹⁵ Л. Н. Будагова, *Чешская литература*. Во: *История литературы западных и южных славян*, том третий (*Литература конца XIX – первой половины XX века (1890-е годы – 1945 год)*), Российская академия наук, Индрик, Москва, 2001, 433.

¹⁹ На истото место.

култура, според која тие свеќи би требало да го осветлат патот кон рајот, туку, во тој чин сега можеме да ја исчитуваме дури и онаа за детектирање многу понедофатлива и далеку посложена психологија на еден географски простор и не само на менталитетот, туку, би рекле, на колективната психологија на човекот од тој простор. И на сето тоа, при препрочитувањето на Волкер и натаму сè уште остануваме со прашањето на кое можеби и не треба да му се бара одговор. Се прашуваме и сега, а ќе се прашуваме и понатаму: зошто со гостинот в куќи како еманација на Господ, влегува токму самиот поет? Воопшто не е едноставно да се размислува, не пак да се расправа за пролетерските позиции и активитет во оваа песна. За нивната длабочина или поттекст. Потребни се, секако, многу дополнителни сондажи не само на планот на поетовата индивидуална психограма, туку и на планот на националната душевност, па и на психологијата на времето. Па сепак, се чини дека во најраните творечки години на Волкер не можеле да бидат сосема без влијание актуелните експресионистички идеи, особено оние од бергсонијанска провениенција. И затоа, во право ќе да е и руската бохемистка Л. Н. Будагова кога вели дека, „како роден лиричар, лириката тој ја смета за состојба, а епиката за дејство, подготвувајќи се, во името на активитетот на својот (поетски) говор, да се приклучи кон епските жанри“.²⁰ Наспроти тоа, и сосема очекувано, затоа, не сме ни без вистински децидната констатација дека, прочитан пошироко, на позициите на колективната душевност на пролетеризираниите маси, и високо, и вистински, и дефинитивно Волкер се реализира веќе преку песните од книгата *Госџин в куќи*.

Но, со неговиот *Тежок час*, наспроти неспорните асоцијации на оваа синтагма кон жртвеното страдање на Исус, очекувано, Волкер можеше веќе далеку позадлабочено да се оствари како промислувач и соговорник на/со неговото време – колку со, не помалку и против мноштвото разумно недофатливи вредности и дејства на една извонредно интересна временска секвенца. Особено и најмногу, пак, и на овие позиции Волкер можеме да го преоткриваме преку неговите неповторливи социјални балади. Најмалку што може, затоа, да се рече сега во врска со тоа е дека во песните од *Тежок час* и особено во баладите, тој се впушти во една заумно задлабочена потрага, потрага која е можност најмногу и токму на поетите со душевен состав каков што е пред сè неговиот.

Колку неразбран, толку и очекувано неприфатлив како таков за во тоа време на власт позиционираниите општествени структури, Волкер беше оптимално аналитички прочитан и високо оценет од во тоа време најзначајното име на чешката литературна критика – Франтишек Ксавер Шалда. Навистина, тоа не е толку забележливо во прошталниот говор од младиот поет, колку што е во само неколку години подоцна од страна на Шалда создадениот аналитички прилог. Наспроти сопствената граѓанска

²⁰ Л. Н. Будагова, цит. труд, 432.

идеологија, имено, аналитички проникливиот дух на Шалда, во контекстот на неговата книга *За најмладата чешка поезија* (1928), наспроти пролетерско-револуционерниот актуалитет, аналитички се позиционира кај сознанието дека поезијата на Волкер е истовремено народна, дека не ѝ се туѓи реалните и иновантните нешта во стварноста, дека го „поврзува многу старото со многу новото“ и дека „многу спојува“.²¹ Шалда, имено, тогаш сосема сигурно знаеше „дека во оркестарот на чешката поезија со Волкер пристапил инструмент кој нема да се изгуби во него ..., бидејќи други, помлади мајстори ќе свират други мелодии на него“.²² Набрзо потоа, но веќе во својот *Зайисник*, во една полемичка пресметка тој аналитички уште попрецизно се позиционира кај сознанието дека „човекот кај него (кај Волкер) не ја досега колективноста по пат на аскеза, ами напротив, со развивање на она, што го прави тој да биде повисок човек, а тоа е расцутот на некаковси повисок орган, шесто сетило, ако е дозволено така да се рече: смислата за таа стварност најстварна.“²³ Со тоа Шалда, ако не нè воведува, секако барем нè поттикнува кон едно уште подлабоко аналитичко читање на Волкер.

Поставен на такви аналитички позиции, вечно младиот Волкер секогаш ќе биде интересен и читлив, но никогаш не ќе биде до крај прочитан. Па сепак, неговото и натаму возможно допрочитување и препрочитување, особено ако аналитички се опсервираат, покрај поезијата, уште и неколкуте негови драмски творби, а најмногу и пред сè неговата *Могила*, би можело да ни ги открие уште и неговите поприлично неочекувани и дури изненадувачки катастрофични визии за иднината. Но, тоа излегува од рамките, од можностите, а особено од интенциите на сегашниов пристап кон Волкер како еден многустрано можен поетски и профетски аналогон на и со Смирненски.

5.

Нашево сегашно препрочитување на Х. Смирненски и на Ј. Волкер се остварува само малку време пред да се наврши цело столетие од нивното излегување на литературната сцена. Сегашниот пристап кон, ако не и можно најневозможен разговор со нив, пардон, без малку исклучиво со нивната поезија, никако не може да превиди најмногу и особено дека двајцата поети се високо резултатни не само надвор од рамките на пролетерската поезија, туку и надвор од нивното време. Независно од тоа што, по идентичната болест што ја боледуваа и што толку рано им стана подмолен и најтежок противник на нивното творечко и егзистенцијално поприште, сосема идентичната душевна сплотеност со сонот и со бессо-

²¹ František Ks. Šalda, *Eseji o književnosti*, Izdavačko knjižarsko poduzeće Mladost, Zagreb, 1958, 238.

²² На истото место, 242.

²³ Цитатот е од *Шалдов зайисник* и е наведен според: Д-р Вера Јанева-Стојановиќ, *Јуржи Волкер, ѝоеи на ѝролетерскиоѝ сон*, Современост, XXIV, 4, Скопје, април 1974, 343.

ниците на пролетеријатот им е не само најспоредлива, туку и најспоива одредница. Во сето тоа, она што никако не може да не го види макар и најповршната афирмативна, не пак аналитичка кореспонденција со двајцата поети е тоа што со своето време, со актуалитетот на тоа време и двајцата креативно кореспондираат директно, непосредно, независно од какви било формални помодности, додворувања или игририи. А тоа го можат, односно тоа им се дава само на вистинските, само на непотправените и на големите, односно на од провидението создадените и од него водените таленти.

Се разбира дека ни сега не смееме да заборавиме дека Смирненски претходно високо се оствари на планот на хуморот и сатирата, низ кои и му пркосеше и му се потсмеваше, истовремено, на своето време, на сите противречности и аномалии во него. Неговата хумористична, неговата сатирично-пародична поезија, меѓутоа, е сјајна потврда на неговите извонредно високи версолошки можности и како таква, со уште некои компоненти, претставува повеќе од увертира во социјалната и во пролетерската поезија.

Продолжиме ли така, затоа, веднаш ќе се затекнеме должни и Волкер многу повнимателно да го допрочитае и да го препрочитае уште и како раскажувач и како автор за деца. Така е бидејќи дури и за нас се неодминливи неговите на далеку пошироки релации и денес сè уште популарни бајки. Посебно и најмногу, пак, секогаш треба да се има предвид неговиот влог како втемелувач на социјалната балада. Неговата *Балада за сонош*, како и *Балада(иџа) за нерогеношго геџе*, но и останатите, претставуваат кулминација на Волкер како пролетерски поет, ако не дури и крупен чекор кон натамошна и повисока поетска развојност. Многу од песните како на Смирненски, така и на Волкер, односно поезијата и на едниот и на другиот видена како целина, и натаму остануваат трајни и возбудливи поетски бисери не само во рамките на јазиците и на литературите во/на кои се оствариле и на кои, примарно или секундарно, но, подобро речено, паралелно им припаѓаат тие – туку и во широките и безгранични литературни и хуманистички пространства.

ЦИТИРАНА И КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Будагова, Л. Н.: *Чешская лиџераџура*. Во: *Исџория лиџераџур заџадных и южных славян*, том третий (*Лиџераџура конца XIX – џервой џоловины XX века (1890-е џоды – 1945 џод)*), Российская академия наук, Институт славяноведения, Издательство „Индрик“, Москва, 2001, 424-478.

Василев, Михаил: *Безсмџртниџ џевец на оџнениџе џриви*. Во: Михаил Василев, *Редове за џоезџџа*. *Очерџи за бџлџарски џоеџџи*, Бџлгарски писател, София, 1978, 33-37.

- Vlahov, Šimun: *Historija češkoslovačke književnosti*, Beograd – Zemun, 1924.
- Волкер, Јиржи: *Сказни*, превод Лазар Манчевски, Македонска книга – Наша книга, Скопје, 1975.
- Волкер, Јиржи: *Байки и раскази*, избор и превод од чешки Бранка Кубеш, Детска радост, Скопје, 1983.
- Волкер, Јиржи: *Пролетен ден*, избор и превод од чешки Бранка Кубеш, Детска радост, Скопје, 1989.
- Wolker, Jiri: *Host do domu*, Primus, Praha, 2002.
- Wolker, Jiri: *Baladi*, Doplnek, Brno, 2004.
- Злыднев, В. И.: *Болгарская литература. Во: История литератур славянских и южных славян, том третий (Литература конца XIX – первой половины XX века (1890-е годы – 1945 год))*, Российская академия наук, Институт славяноведения, Издательство „Индрик“, Москва, 2001, 669-705.
- Игов, Светлозар: *История на българската литература 1878-1944*, Издателство на Българската академия на науките, София, 1993.
- Игов, Светлозар: *История на нове българске книжевности*, преведо с бугарског Мила Васов, Филип Вишњић, 2004.
- Јанева-Стојановиќ, Вера: *Јиржи Волкер, његов на пролетерскиот сон*, Современост, XXIV, 4, Скопје, април 1974, 342-349.
- Лилиев, Николай: *Стихот на Смирненски. Во: Христос Смирненски в литературната критика*. Под редакцијата на Васил Колевски, Български писател, София, 1964, 237-246.
- Павлов, Тодор: *Христос Смирненски – народен његов*. Во: *Христос Смирненски в литературната критика*. Под редакцијата на Васил Колевски, Български писател, София, 1964, 130-154.
- Радически, Науме: *Пролетерскиот његов Коста Абрашевич и Христос Смирненски. Во: Науме Радически, Поетиката и критичката низ јужнословенските книжевности*, Култура, Скопје, 2004, 259-267.
- Смирненски, Христо: *Лирика*, Събрани съчинения, том први, под редакцијата на Георги Цанев, Български писател, София, 1958.
- Смирненски, Христо: *Новият Прометей. Избрани њворби*, Профиздат, София, 1970.
- Смирненски, Христо: *Песни*, избор и препев Љупчо Стојменски, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје, 1980.
- Смирненски, Христо – Волкер, Јиржи: *Избрано*, составител Димитър Стефанов, Издателство на Отечествения фронт, София, 1983.
- Сјомени за Христос Смирненски, под редакцијата на Г. Караславов, Хр. Радевски, Л. Стојанов, Т. Боров, Н. Измирлиева, Ст. Божков, Български писател, София, 1955.
- Стојменски, Љупчо: *Белешка за Смирненски. Во: Христос Смирненски, Песни*, избор и препев Љупчо Стојменски, Култура, Македонска книга, Мисла, Наша книга, Скопје, 1980, 61-66.

Naume RADICESKI

HRISTO SMIRNENSKI ET JIRY WOLKER,
POUR ET CONTRE LEUR TEMPS

(Résumé)

Les références temporelles très pareilles de Hristo Smirnenski et Jiry Wolker (leurs dates de naissance et de la mort) informent clairement que ces deux jeunes poètes ont vécu dans la même époque. Ils ont été nés au passage du XIX – ième au XX-ième siècle, et après seulement de deux décennies des années de conflits militaires et de révolutions prolétariennes dans le monde, ils ont été capables de penser créativement un monde qui était sorti d'une crise et qui déjà entrait dans une autre. Une fois des révolutionnaires explosifs, et une autre fois élégiaques et tendres, mais jamais sans activités, ils restent jusqu'aujourd'hui synonyme pour un poète prolétarien qui annonce, qui réveille, et qui forme les légions des pauvres et des privés de leurs droits civils, un poète des masses prolétariennes dans toute l'Europe. Sur ce plan, Hristo Smirnenski est devenu connu avec ses créations poétiques dans son livre unique sous titre "Que soit jour", tandis que Wolker était connu avec ses poèmes de son livre "Une heure difficile". Ils ont montré aussi de bons résultats hors de cette référence la plus comparable. Smirnenski s'est réalisé aussi sur le plan de l'humour et de la satire, tandis que Wolker est devenu connu avec ses ballades sociales qui n'arrivent qu'une seule fois.

Назим ИБРАХИМ

ЈУРУЦИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Клучни зборови: Румелија, Македонија, Валандово, Јуруци, Туркмени, Читаци

Во врска со Јуруците воопшто, досега се објавени многу вредни трудови и во Р. Турција, а и во Европа. Меѓутоа, за румелиските Јуруци, за нивното потекло и за нивното населување во Румелија, посебно треба да се истакнат истражувањата направени од страна на Р. Traeger (Traeger, 1905), Cvijić (Cvijić, 1908), Киро Трухелка (Трухелка, 1936, 1941), Миленко С. Филипович (Филипович, 1937), G. Eskert (Eskert, 1942), Gökçen İbrahim (İbrahim, 1952), М. Tayyib Gökbiğgin (Gökbiğgin, 1957:X), Галаба Паликрушева (Паликрушева, 1963), М. Соколоски (Соколоски, 1973) и др. Поред овие научници, треба да се забележи и Фехим Бајрактаревиќ, кој во врска со Јуруците во Исламската енциклопедија дава опширна библиографија.

Што се однесува до етимологијата на самиот збор „Јурук“ (Yörük - Yürük) и до потеклото на самите Јуруци, мислењата кај научниците се поделени, но сепак преовладува мислењето дека тие се од туркменско потекло.

Зборот „Yörük“ потекнува од глаголот „Yörümek“ и го означува името на огуските племиња (Туркмени) кои се населени од Средна Азија во Анадолија. Во врска со името на Јуруците, некои научници тврдат дека многу е погрешно да се употреби зборот „Yürük“ на местото на зборот „Yörük“. Зборот „Yürük“ не е именка направена од глаголот „Yörümek“, туку е придавка и коренот на зборот е „Yügrük“. Зборот „Yürük“ како придавка, има значење на напреден, културен, современ, учен, чистокрвен (за животни), природен и др. Ниту еден Јурук нема да го употреби овој збор во значење на глаголот (чекори) (yörümek). Јуруците зборот „Yörük“ го употребуваат како именка, а зборот „Yürük“ како придавка. Двата збора сосема се разликуваат меѓу себе, но порано (со старото писмо) се пишувале исто. Скоро сите странски научници ова два збора ги третираше како еден збор и тоа како „Yürük“, бидејќи зборот „Yörük“ за нив било попростото и потешко за изговор (Eröz, 1991:20-21).

Во врска со името на Јуруците, Проф. д-р А. Зеки Велиди Тоган во своето дело „İbn Fadlân Reisebericht“ стр. 215. тврди дека на зборовите „Yürük“ и „Türk“ во многуте турски дијалекти, гласот „t“ се менува прво

со „t“ и „j“ а потоа со гласот „у“ и поради овие промени на гласовите се добива едно име со два праведни изговора (Gökbilgin, 1957:1).

Околу преселувањето на Јуруците на Балканскиот Полуостров постојат исто така повеќе претпоставки. Од тие претпоставки треба да се одбележат две. Според некои автори, доселувањето на Јуруците се поврзува со владеењето на Султан Мурат I (1324-1389), а според други, тоа преселување станало по времето на Бајезит I (1389-1402) (Соколовски, 1973:85).

Меѓутоа, вистината е дека доселувањето на Јуруците во Румелија започнува веднаш по првите освојувања на младата османска држава на Балканскиот Полуостров (Gökbilgin, 1957:13).

Први прецизни документи во врска со населувањето на Јуруците се од времето на на Мурат I. Според некои податоци, во 1385 година се одвивало преселувањето на Јуруците од Сарухан (област во Мала Азија) во пределите Серез (Gökbilgin, 1957:14).

Населувањето на малоазиското муслиманско население, па и на јуручкото, било еден од силните лостови врз кои се крепела османлиската власт во новоосвоените балкански простори. Едно од подрачјата кое Јуруците најгусто го населиле е Кустендилскиот санџак, а тоа е појасот што се протега од Дојранското Езеро на југ, преку Струмичко и Радовишко до Овче Поле на северозапад (Стојановски, 1983:29). Тука Јуруците можеле да се населат најрано по дефинитивното паѓање на Костантиновата држава под директна турска власт во 1395 година. Меѓутоа, со оглед на Тимуровиот продор во Мала Азија и тешките последици што за младата османлиска држава ги имал поразот во Ангорската битка од 1402 година, многу веројатно е дека првичната појава на Јуруците можела да се очекува во првите децении на XV век (Стојановски, 1983:29).

Познато е дека веднаш по освојувањето на балканските држави, младата османлиска држава започнала со населување на турски етнички елементи на овие простори. Македонија, преку која минувале неколку магистрални воени и трговски патишта, уште од самиот почеток на османлиското владеење примила голем број колонисти од Мала Азија, особено од јуручката сточарска група (Ѓоргиев, 1999:109). Од вкупно 16 јуручки области во Румелија во XVI век, на територијата на Македонија имало две такви области кои биле нарекувани и јуручки санџаци: Солунски и Овчеполски јуручки санџак, со седишта на нивните бегови во Солун и Штип. Тие опфаќале повеќе кази во кои биле населени Јуруците поделени на оџаци, согласно со нивната воена организација (Ѓоргиев, 1999:109).

Населувајќи ја Македонија, номадите Јуруци главно се задржуваат во југоисточните краишта на Македонија сè до Орфански Залив, во областа наречена Јуруклук или Јуруклана, но ги имало и во Западна Македонија (село Коџаџик Дебарско) (Томовски, 1983:89).

Една од причините за населување на Јуруците во Македонија била потребата новата османлиска власт да го осигура натамошното продира-

ње во правец кон југ, запад и север, како и да ги осигура стратегиските патишта и тврдини. Другиот и пресудниот момент за Јуруците толку упорно и масовно да се населуваат на споменатото подрачје од Македонија е тоа што за полуномадските јуручки сточари во прв ред значело да се изнајдат богати пасишта и благопријатни климатски услови за одгледување добиток (Стојановски, 1983:32).

Јуручкото населување на просторот помеѓу Дојранското Езеро и Овче Поле, без оглед дали било свесно насочено или водено од инстинктот, се нашло во функција на една значајна економска и општествена потреба - населување и заживување на запустените делови од освојаната територија. Потврда за постоењето на таквите простори се бројните мезри, т.е. обработливи површини на кои порано, по правило, се наоѓале истоимените населби (Стојановски, 1983:33).

За присуството на Јуруците во Македонија дознаваме од пописните дефтери (XV и XVI век), како и од повеќе кануннамиња (Томовски, 1983:89).

Најстарите податоци за присуството на Јуруците во Македонија ги наоѓаме во пописните дефтери за Прилепско од 1440 год., за Битолско од 1468 год. и за Леринско од 1481 год. во кои се споменуваат села населени со Јуруци (Томовски, 1983:89).

Една од најкрупните групации и воени формации на Јуруците се таканаречените Овчеполски Јуруци (Yürükân-i Ofçe Bolu). Имено, во пописот е регистриран јуручкиот зачет на Ферхад-ага, од свитата на Давуд-паша, кој, покрај Јуруците од истоимената Овчеполска Нахија, во себе вклучувал и Јуруци од неколку други нахии на територијата на Ќустендилскиот санџак и надвор од него (Стојановски, 1983:30).

Пописот извршен во 1519 година точно дава податоци за присуството на Јуруците во овој санџак. По пописот од 1519 година Овчеполскиот јуручки зачет, подоцна се именува како Овчеполски јуручки санџак, а пак џемаатите на Јуручките-ешкинџии подоцна ќе се преименуваат во јуручки оџаци. Бројот на лица вклучени во еден џемаат, односно оџак, ќе се зголеми од 25 на 30 (Стојановски, 1983:31-32).

Во време на пописот од 1570 година во синорот на валандовското село Пирава се населиле три јуручки џемаати: Серџи (чие второ име овде било Сулејман Факих), Али Факих и Таракчили (Стојановски, 1983:34).

Според Солунското јуручко канунаме од 1579 година дознаваме дека во втората половина на XVI век тие создале и големи јуручки населби живеејќи во компактни маси. Иако во кануннамињата на Јуруците се споменуваат како номадско население, тие создавале и свои населби, населувале и населби кои од порано биле населени со муслимани земјоделци. Јуруците се среќаваат и во населби со мешано население, а ги имало и во некои градови (Томовски, 1983:89).

Валандовските Јуруци се дел од малоазиските номади Јуруци, кои ги населиле централните и југоисточните делови на Балканот, Родопите, Пирин и Тракија.

Тие се дел од оние бројни Јуруци, што се населиле во Источна Македонија каде ги привлекле богатите пасишта во сливот на Вардар и неговите леви притоки, како и сувата клима, услови кои, според Ј. Цвиик, ги посетувале на нивните предели во Мала Азија. Слично мислење имаат Трухелка и Воја С. Радовановиќ (Јашар-Настева, 1983:134).

Судејќи по сè, животот им е доста тежок и мачен. Живеат многу примитивно, значително попримитивно од населението, македонско и турско, од полските села кои се поблиску до градот и секако побогати (Јашар-Настева, 1983:131).

За одбележување е дека Јуруците во вардарскиот јуручки појас на територијата на Македонија, за разлика од многу други етнички групи, имаат доста јасна свест за своето етничко потекло и етничко име. Тие себе се наречуваат Јуруци, но тоа име, по нивно кажување, го добиле поради тоа што како помошна војска оделе први напред; меѓутоа, тие се прави Турци, но сепак се разликуваат доста од другите Турци-Коњари (Паликрушева, 1983:70).

Групата Дорломбоз, Башибоз и другите (по нивна оценка) зборуваат погрубо или, како што велат тие „каба“, а пак тие од Дедели занесуваат малку на читачки „читакче“. Такви разлики се чувствуваат и во носијата, незначително во терминологијата од доменот на стопанското, главно во земјоделството и друго (Паликрушева, 1983:71).

Читаците според јуручките кажувања се потурчени од Батали-паша. Зборуваат со расипан Турски јазик „читак дили“, во кој има многу словенски зборови. Тие за разлика од Јуруците живеат главно во низинските населби и основна стопанска гранка им е земјоделството. Читаците за себе велат дека тие не се дојдени од друго место, ами се тукашни, но и тие се Турци (Паликрушева, 1983:72).

Обичаите и суеверието, начинот на живеењето, кој е во тесна врска со природата на овие предели, придонесуваат меѓусебните врски секогаш да бидат организирани и солидни. Погледнато во целост, Јуруците се во голема мера патријархални. Својата традиција тие љубоморно ја чуваат и со гордост истакнуваат дека се Јуруци. Фолклорот и свадбарските обичаи им се доста богати (Јашар-Настева, 1983:134).

Сите Јуруци се муслимани и речиси секое јуручко село имало своја џамија. Џамиите им се стари и трошни, направени од слаб материјал. Гробиштата се сосема примитивни и запуштени. Грбовите имаат ретко по два нишана, две необработени плочки, без натписи (Јашар-Настева, 1983:134).

Познато е, инаку, дека јуручките жени никогаш не се забулувале и не носеле „чаршаф“ и „фереџе“. Односот меѓу мажите и жените е мошне

добар (Јашар-Настева, 1983:132). Мажите и жените се претежно од среден раст и поретко од висок.

Од поголеми измени, кои подлабоко го зафатиле валандовското јуручко население во нашиов век, го izdelуваме процесот на емиграцијата т.е. процесот на иселување во Р. Турција; процес кој е особено интензивен во периодот од 1953 до 1961 година, кога е скоро напълно изменета етнографската карта на Р. Македонија (Јашар-Настева, 1983:127).

Како резултат на емиграциите, кои беа особено масивни од 1956 г. и подоцнежните поретки миграции, покрај бројот на денешните постојани населби, констатиравме и значителен број на напълно раселени „пусти“ јуручки населби во валандовскиот крај како на пример: Ајранли, Аразли, Баракли, Башали, Булунтули, Вејсели, Ѓулели, Плавуш, Градец, Честово и Терезли.

Што се однесува до местата кон кои се иселиле жителите од јуручките населби во Источна Македонија, нашите пошироки и конкретни теренски испитувања покажаа дека најголем број семејства по доселувањето во Турција се населиле во местата: Истанбул, Измир, Орхангази, Селчук, Бурса, Мухацир Кој, Тепекој, Бергама, Урганли, Акхисар, Сарианли, Парса и др. (Недков, 1983:84).

Поради стратешкото значење што го имала територијата на која биле населени Јуруците, нивната голема бројност и значењето што го имале како припадници на група со специјални задолженија во рамката на Османлиската империја, тие го побудиле интересот на научните работници уште од почетокот на овој век, а тој интерес продолжува и до денес (Паликрушева, 1983:69).

Документи за Јуруците во Македонија сепак нема многу, што зачудува, бидејќи е познато големото присуство на Јуруците токму во Македонија (Матковски, 1983:39-40).

Интересот на научната јавност за Јуруците на овие балкански простори се зголеми особено по Втората светска војна. Конкретно, кај нас првите зачетоци се појавија во 1955 година, и тоа во Штип (Штипскиот музеј) каде што има повеќе јуручко население. Подоцна, во Македонската академија на науките и уметностите е формиран одбор за изработка на научен проект на тема „Положбата на Јуруците во Македонија“, којшто од 1972 година прибира материјал и има за цел комплексно да ги проучи животот и обичаите на Јуруците во Македонија. Исто така, и Институтот за фолклор од Скопје работи на заеднички проект со Одделението за фолклор при Министерството за култура и туризам од Анкара, Р. Турција, чијшто предмет на интензивни истражувања се фолклорот и етнографијата на Радовишко-валандовската Јуруклана (Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот, 1983:5).

Се разбира за Јуруците воопшто има огромна литература, особено на современ турски јазик, а меѓу најпознатите се прифаќаат делата на М. Тајиб Ѓокбилгин и Мехмет Ероз. Тука посебно треба да се истакне трудот

на Ѓокбилгин, каде има документи што се однесуваат и на македонската јуручка проблематика. Исто така битни документи за македонските Јуруци има објавено и Ќиро Трухелка.

Поодделни документи за македонските Јуруци можат да се најдат и во „Турски документи“ што ги издаде во 5 томови Институтот за национална историја. Исто така, и во издание на споменатиот Институт излегоа и 5 томови „Турски извори за ајдутството и арамиството“ во кое има и документи за македонските Јуруци. Потоа и во четири томови што ги издаде Архивот на Македонија има документи за Јуруците. Неколку документи има и во книгата објавена од Душанка Шопова (Матковски, 1983:39-40).

Јуручкото доселување, како прво претставувало најкрупна демографска промена извршена по османлиското освојување, која осетно, а на некои реони и целосно, ја преобразиле етничката структура на населението. Како второ, значително влијаело за структуралната промена на селско-стопанското производство во полза на сточарството, сеедно што последново секако егзистирало и порано и што самите Јуруци се вклучувале во земјоделството (Стојановски, 1983:36-37).

Со целосно и сеопфатно изучување на јуручкото население во сите балкански земји, каде што уште ги има, ќе може документирани да се зборува за Јуруците, кои и со своето доаѓање на Балканот, во периодот XV – XVI век, и со своите внатрешни миграции во XVII-XVIII век и најпосле со своето напуштање на балканските земји во XX век, предизвикаа извонредно големи демографски поместувања и промени (Јашар-Настева, 1983:137).

Заклучок

Поаѓајќи од собраните информации од теренот, со сигурност може да се каже дека ден-денес, поради лошите животни услови, емиграцијата на Јуруците од овој крај продолжува со несмален интензитет. За да се запре иселувањето на Јуруците не само од валандовскиот крај, туку и од сите други краишта на Источна Македонија, потребна е да се обезбедат основните услови за нормален живот, како што се пред сè: вработеноста, образованието, здравството, инфраструктурата и др. Додека не се преземат мерки за подобрување на животниот стандард на Јуруците од овие предели емиграцијата нема да запре, а со тоа со иселувањето овие краишта ќе останат празни и пусти.

ЛИТЕРАТУРА:

- Eröz, M. 1991. *Yörükler*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İstanbul.
- Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот. 1983. Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.
- Филипович, С., М. 1937. Етничке прилике у Јужној Србији. Споменица двадесетпетгодишнице ослобођења Јужне Србије 1921-1937. Скопје.
- G. Eskert 1942. Die Yürüken in Zentral-Mazedonien. Buletinul Institutului Român din Sofia. Bucureşti.
- Gökbilgin, M., T. 1957. *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*. İstanbul.
- Ѓоргиев, Д. 1999. Јуруците во казата Серфице (1568-9 година). Институт за Национална Историја. Гласник 43, 2.
- Јашар-Настева, О. 1983. Прилог кон проучавањето на Јуруците од Радовишко. (1. Историско-економски и етнографски податоци. 2. Главни особености на говорот). Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот. Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.
- İbrahim, G. 1952. XIX у.у. Makedonya Yürük Folkloru. Türk Folklor Araştırmaları, IX. Sayı 32. yıl 3. cilt 2.
- Матковски, А. 1983. Јуруците од Македонија во некои турски документи. Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот. Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.
- Недков, В. 1983. Јуручките населби и население во Источна Македонија. Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот. Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.
- Паликрушева, Г. 1963. Један црцевдански обичај код Јурука у околини Радовишта. Рад IX конгреса фолклориста Југославије. Сарајево.
- Паликрушева, Г. 1983. Етнографските особености на македонските Јуруци. Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот. Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.
- P. Traeger. 1905. De Yürüken und Konjaren in Makedonien. Zeitschrift für Ethnologie. Berlin.
- Соколоски, М. 1973. За Јуруците и јуручката организација во Македонија од XV до XVIII век. Историја. списание на Сојузот на историските друштва на СР Македонија. год IX, бр. 1. Скопје.
- Стојановски, А. 1983. Неколку прашања за Јуруците во Кустендилскиот санџак. Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот,

Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.

Томовски, К. 1983. Јуручки куќи во Македонија. Етногенеза на Јуруците и нивното населување на Балканот, Материјали од Тркалезната маса одржана на 17 и 18 ноември во МАНУ. Скопје.

Трухелка, Ќ. 1936.; 1941. О македонским Јуруцима. Зборник за историју Јужне Србије I. Скопје.; Истиот автор: Македонски Јуруци. Студие о поријеклу. Загреб.

Cvijić, 1908. Grundlagen der Geographie und Geologie von Macedonien und Albanien. Ergänzungs Heft zu Ptermanns Mitteilungen. Gotha.

Nazim IBRAHIM

THE YORUKS IN REPUBLIC OF MACEDONIA

(Abstract)

The word „Yörük” originates from the verb „Yörümek”, the name of the Ogus tribes (Turcman) who moved from middle Asia to Anatolia. There are also premises about the Yoruks migration to the Balkan Peninsula. According to some authors the immigration is connected to the ruling of Sultan Murat I (1324 – 1389), for others the migration happened after the period of Bajezit I (1389 – 1402). However, the truth is that the immigration of the Yoruks in Rumelia started right after the first conquests of the early Ottoman Empire on the Balkan Peninsula.

One of the territories which was mostly inhabited was the Kustendil sanjak, a belt that spreads from Lake Dojran in the south through Strumica and Radovich to Ovche Pole, in the northwest. Inhabiting Macedonia, the Yoruk nomads mainly stayed in the the southeastern parts in the area called „Jurukluk” or „Juruklana” but they could also be found in Western Macedonia (village „Kodjadjik” in Debar).

The biggest change to the Valandovo Yoruk population that hapenned in this century was the process of emigration to R.Turkey, a process which is especially intensive in the period between 1953 and 1961. As a result to this the ethnographic map of R. Macedonia totally changed.

Yoruks are mainly patriarchal. They look after their tradition very carefully and they proudly announce that they are Yoruks. Their folklore and their wedding customs are very rich.

Key Words: Rumelia, Macedonia, Valandovo, Yoruks, Turcman, Chitaks

Марија ГОРГИЕВА ДИМОВА

РОМАНЕСКНИТЕ ТЕМАТИЗАЦИИ И ПРОБЛЕМАТИЗАЦИИ НА ИСТОРИЈАТА

Клучни зборови: историја, роман, интертекстуалност, наратив, интерпретација

Зошто да се пишуваат романи? Препишете ја историјата.

Умберто Еко, *Нишалојто на Фуко*

Историјата треба да се напише одново.
И стручњациите, скромно и со уживање, ја пишуваат одново.

Антонија С. Бајат, *Поседување*

Развојот на историографијата, на книжевната теорија и на книжевноста од втората половина на XX век се одвива во знакот на заедничкиот интерес за проблематизирање на традиционалните, историцистичките концепции на историјата. Во рамки на постмодернистичката историографија¹ се доведува во прашање телеолошкиот модел на историјата како организиран и осмислен процес со инхерентна динамика и цел и идејата за историското знаење организирано низ принципите на објективност и непристрасност. Наспроти тоа, се афирмираат тенденциите на историографијата кон облиците на разбирање на минатото, што се изведени со посредство на наративните/експланаторните модели, а чијашто цел е да го обезбедат неговото партикуларно и контекстуално изведено значење. Оттаму, заговарањето на перспективистичката природа на историското знаење се темели врз фактот дека верзиите на минатото, нужно, се детерминирани преку актуелните интереси. Следствено на ова, отсуството на иманентен поредок во историјата и перспективистичката димензионираност на историското знаење фрлаат нова светлина и врз статусот на историчарот: кохерентните структури на историското знаење имаат исхо-

¹Постмодернистичките премиси на историографијата се елаборирани од страна на Франк Анкерсмит, којшто смета дека историчарите треба ја присвојат перспективата на постмодернизмот како нова, супериорна форма на разбирање на нивната дисциплина (1989,139).

диште во историчарот, што, во крајна линија, го статусира минатото како негов конструкт.

Голем дел од констатациите кои изворно се понудени во историографски, односно во книжевнотеориски контекст наоѓаат своја артикулација и во рамки на романескните текстови. Она што може да се евидентира како заеднички именител и во дел од книжевните теории и во книжевните текстови во однос на промените во сфаќањето на историјата се однесува на дестабилизирањето на поимот историја и доведувањето во прашање на унитарната и на авторитарната природа на вистината, на знаењето и на стварноста. Во контекст на декларирањето „недоверба во големите наративи“, во контекст на сомневањето во тотализирачките објаснувања и репрезентации на минатото се реализира и дисперзирањето на Историјата како монолитен и тотализирачки „голем наратив“, којшто го поддржува линеарниот и телеолошкиот процес на прогрес и на еманципација. Наспроти тоа, се постулира историјата како плурална и релативна конструкција, создадена во пресекот перспективи (персонални и локални). Деконструкцијата на традиционалните модели на историјата се тематизира, структурно се демонстрира и експлицитно се коментира во голем дел од постмодернистичките романи и, особено во жанровската варијанта именувана како историографска метафикција.

Во тој поглед, парадигматичен е романот *Водена земја* на британскиот автор Греам Свифт, каде што проблематизациите на историјата, меѓу другото, се реализираат низ субверзијата на традиционалното сфаќање на историјата како „Голем Наратив, како средство за пополнување вакууми“ (Свифт 2008, 66). Романот, во истовреме, го афирмира и интересот за метанаративите на историјата, но и „постмодернистичкиот сомнеж во однос на метанаративите“ (Лиотар 2007, ii), така што демонстрирањето на овој паралелизам ја сугерира токму неможноста од статусирање на историјата како голем наратив. Романот започнува со најавената амбиција на Томас Крик: „Вашиот професор по историја сака да ви ја даде комплетната и финалната верзија“ (2008, 15), што, недвосмислено, ја сугерира потрагата по адекватен метанаратив, којшто експликативно ќе воспостави поредок врз минатите настани. Но, понатаму, низ романот постојано ги констатираме неможностите за реализација на оваа намера, односно го следиме нефункционирањето на премисите на традиционалната историја и нејзината фокусираност врз обезбедувањето сеопфатен, обединувачки метанаратив. Тој неуспех е констатиран и во изјавите на Крик, но и во неговиот личен пример. Во прилог на тоа одат и проблематизациите на принципите на казуалност и на континуитет врз коишто се темели традиционалното сфаќање на историјата како „magistra vitae“.

„’Историја’ или ’Истражување’: да се откријат мистериите на причината и на последицата. Да се покаже дека за секоја акција постои реакција. Дека у е консеквенца бидејќи му претходи x. Да се знае дека сме

она што сме, бидејќи нашето минато не детерминира. Да научиме од нашите грешки дека ќе биде подобро, во иднина“ (Свифт 2008, 112).

Разбивањето на традиционалниот телеолошки модел на историјата Крик го спроведува низ паралелното заговарање и обезбедување докази за постоењето поинаков, цикличен модел:

„Кој вели дека историјата не се движи во кругови?“ (Свифт 2008, 209).

„Мојот скроман модел на прогрес е мелиорацијата. Тоа е повторливо, никогаш довршено враќање на она што е загубено. Упорна, внимателна работа“ (Свифт 2008, 334).

Во комплексната афирмација и проблематизација на метанаративите *Vogena zemja* не соочува и со депласираноста на метанаративот на историјата, но, исто така, и со потребата на нараторот-историчар да трага по нови упоришта на легитимност (ако се земе предвид дека метанаративите долго време го имале статусот на средства на легитимација на знаењето). „Каде може да се ситира легитимноста по метанаративите“? (Лиотар 2007, iii). Во рамки на потрагата, Крик се обидува да ја позајми легитимноста којашто е понудена во наративните рамки на веќе усвоените жанровски обрасци - на романсата, на детективската фикција, на драмата, на бајката, заговарајќи ја историјата како потрага по „мистериите на минатото“, како „бајка“, како „драма на замаглување на стварноста“. Од друга страна, соочен со неуспехот да го потврди функционирањето на историјата како метанаратив којшто ќе го легитимира телеолошкиот прогрес на човековата цивилизација, професорот по историја, низ сопствениот пример, ја заговара и ја демонстрира можноста и важноста на кажувањето персонални приказни, малите наративи, кои ја афирмираат сопствената условна, локална, ограничена самолегитимација низ критериумите на стратешка употребливост, разбирливост, убедливост и продуктивност. „Сите приказни се условени од ситуацијата на нивното раскажување, од идентитетот и од интересите на раскажувачите и на публиката, од целта со која се раскажуваат, итн.“ (Мекхејл 2002, 6). Во поширока смисла, тоа е потенцирање на функционалноста на раскажувањето и на приказната како темелен облик на артикулација на човековото искуство, односно како темелен облик на организација и на трансмисија на знаењето.

„Деца, само животните живеат наполно Овде и Сега, само природата не знае ниту за меморија, ниту за историја. Но, човекот - дозволете да ви понудам дефиниција - е животно кое раскажува приказни ... Тој сака да раскажува приказни, тој сака да ги прави приказните. Сè додека има приказна, сè е во ред. Дури и во последните свои мигови, човекот гледа

како пред него брзо поминува приказната на целиот негов живот“ (Свифт 2008, 68).

Томас Крик ја фаворизира наративната рамка на бајката како средство за легитимирање и за популаризирање на својот мал наратив пред адолесцентската публика, која, несомнено, е преокупирана со поинакви теми и, особено, со својата иднина, што, дополнително, создава отпор кон професорот и кон неговиот наставен предмет. Со оглед на тоа, изборот на бајката, воопшто, не е случаен. Прво, таа сугерира жанровско клише, не само во структурна смисла, туку и во однос на хоризонтот на очекување (во рецептивна смисла, бајката го подразбира добропознатиот, очекуван среќен крај). Второ, и во однос на читањето и во однос на раскажувањето, бајките се врзуваат за одреден период од животот, обележан со безгрижност и со процесите на осознавање на светот околу себе - периодот на детството. Со оглед на тоа, обидот на професорот пред пензија да ја обликува својата приказна според конвенциите на бајката и неуспехот на тој обид, нема да резултира само во изневерување на жанровските конвенции, туку и во сугерирањето состојба на несигурност и на неизвесност, којашто не е асоцирана само со постмодернистичката епистемолошка скепса и со онтолошкиот релативизам, туку и со рецептивната дисфункционалност на бајката во светот на возрасните. Оттаму, илустрациите на недовербата во метанаративите и неможнosta да се постулира соодветна наративна/жанровска рамка, којашто ќе обезбеди автентичност, значење или легитимност упатуваат и на друг проблем: на неможнosta да се обезбеди едноставна замена на метанаративите.

Во постмодернистичкиот роман интересот за историјата е втемелен врз две премиси: првата премиса, која се однесува на неспорното емпириско постоење на минатото, чиешто случување е независно од човековите капацитети да го знае; и, втората премиса која се однесува на посредуваната достапност на минатото, обезбедена преку неговите текстуализирани траги. Ова двојство го искусува и јунакот на Барнс во романот *Флоберовиот ѝајаѓал*, соочен со намерата да ја напише биографијата на францускиот писател Флобер:

„Ова не се разликува многу од начините на кои талкаме низ минатото. Изгубени, дезориентирани, преплашени, одиме по знаците кои сè уште останале“ (Барнс 1990, 63).

Во согласност со тие претпоставки, примарната фокусираност во романите е поставена врз модалитетите на репрезентација на минатото и врз облиците на неговата (интер)текстуална достапност. Проблематизирачкиот однос кон минатото, изведен со свест за неговата епистемолошка втемеленост, но и со свест за инверзивната поставеност меѓу минатото и сегашноста го среќаваме и во *Полноќни деца* на Салман Ружди:

„Стварноста е прашање на перспективата; колку повеќе се оддалечуваме од минатото, тоа изгледа се поконкретно и поубедливо, но како се доближуваме до сегашноста, тоа, неминовно, изгледа сè поневеројатно“ (Ружди 1987, 213).

Притоа, проблематизацијата на онтолошкиот статус на историјата упатува на присуството и на релевантноста на претходно маргинализираните перспективи: конструираниите верзии на историјата - замолчени, слушнати, ревидирани, одново напишани од екс-центрична позиција (расна, етничка, родова) - не го сугерираат само постоењето на алтернативните ексцентрирани ревизии на минатото, туку, посредно, упатуваат и на децентрирачките субверзии, кои го сигнализираат и променетиот статус на историјата, генерално. Бинаризмот екс-центризам/децентрирање го освестува и Салем Синај во обидот „да ја преуреди историјата:“ тој ја приопштува индиската историја од својата етнички екс-центрираната перспектива (што има извесна симболика, со оглед на тоа што Синај е роден на полноќ, во 1947-та година кога Индија добива независност): „Дали една грешка ја доведува во прашање целата творба? Зарем дотуркав толку далеку во својата очајничка потреба по смисла, така што повторно ќе ја пишувам севкупната историја на своето време, само за да си ја доделам себеси главната улога?“ (Ружди 1987, 214)

Екс-центрираната перспектива на жената и на жртвата со децентрирачки предзнак ѝ е доделена и на Касандра, во истоимениот роман на Криста Волф, којашто се обидува да ја демонополизира доминантната епска и машка визура на претставување на настаните:

„Колку уште стварности постојат во Троја, освен оваа мојата, којашто мислев дека е единствената?“ (Волф 1990, 26)

Третманот на историското минато во овие романи имплицира и промовирање на (интер)текстуалната природа на историјата, која е видена и „како текст, како дискурзивна конструкција којашто ја привлекува фикцијата, подеднакво, како и останатите книжевни текстови“ (Хачион 1996, 239). Интертекстуалноста претставува едно рамниште каде што се афирмира променетиот романескен третман на историјата, односно свеста за посредуваната достапност на минатото преку неговите текстуализирани траги, било историски, било книжевни. Ваквата посредуваност на минатото, подеднакво, го отвора просторот и за проблематизација и на минатото, но и на целиот текстуален комплекс од и за минатото. Во романескен контекст, овие сознанија наоѓаат свои еквиваленти и на рамништето на кое се афирмираат епистемолошките теми и постапките преку коишто тие се поставени на преден план. Во таа насока, саморефлексивните стратегии посредуваат и во нагласувањето на она што Веселинг го именува како „недоверливост на историските извори“ (1991, 122). Ако

саморефлексивните стратегии ги истакнуваат точките каде што се воспоставуваат релациите меѓу историјата и фикцијата тогаш, заклучува Веселинг, постмодернистичките историски романи ги илустрираат и начините на коишто „субјективната имагинација“ деформирачки интервенира врз *res gestae*, односно врз фундаменталното рамниште на историографијата, рамништето на документарните извори. За таа цел, романите ја користат постапката на колажно - монтажно поврзување на цитатно вметнатите документи кои може да интегрираат псевдо-документарни и/или автентични документарни извори. Оваа комбинација упатува на можноста од фалсификување на изворите, а тоа е проблемот со којшто се соочуваат историчарите во нивната намера да дискриминираат помеѓу доверливите и недоверливите извори. Во спектарот вообичаени постапки може да се констатираат неколку варијанти: кога автентичните документи се пополнуваат со фикционални сегменти, кога чисто фикционални сегменти, делумно, се темелат врз автентични документи или, пак, псевдодокументарната основа се сугерира како фактичка. Конечно, една варијанта претставуваат и комбинациите меѓу извештаите понудени од страна на сведоците и експлицитните метаисториографски коментари од страна на нараторот за фикционалната природа на историографијата, при што, како конкретен повод, се користи токму текстуалната природа на документите.²

Прашањето околу тешкотиите да се верификува автентичноста на документарните извори и воопшто проблематичноста на изворите што се сугерира на тој начин, т.е. текстуалната достапност на минатото се тематизира во *Историја на свештои во 10 ½ томова*. Конкретно, третото поглавје, *Верски војни*, го актуелизира прашањето за автентичноста, односно за недоверливоста на документот, притоа, доведувајќи ја во прашање и валидноста на целиот концепт на објективна и непроблематична документација во пишувањето на историјата. Во фокусот на вниманието е поставен судски процес од XVI век во Франција. На крајот од романот, во својата *Белешка на авторот*, Барнс го открива прототекстот што го користел во создавањето на поглавјето:

² Мишел Фуко ја елаборира проблематичната природа на документот, потенцирајќи ја излишноста и недоволноста на прашањето за неговата вистинитост/невистинитост, односно неговиот статус на трага од извесно минато, што ќе се подложи на едноставните и непроблематичните процеси на реконструкција. „Историјата, откако постои како дисциплина, се служи со документите, ги испрашувала, се прашувала за нив, прашувајќи не само што сакале тие да кажат, туку и дали тие навистина ја кажуваат вистината и врз основа на што тие би можеле да претендираат на вистината ... Но, сите тие прашања и целата критичка загриженост упатуваат на иста цел: поаѓајќи од она што го говорат документите, понекогаш во половина глас, да се реконструира минатото од кое произлегуваат и кое сега се наоѓа далеку зад нив. Документот секогаш бил третиран како говор на еден сега веќе замолчан глас, како негова бледа трага која, за среќа, може да се одгатне“ (1998, 10-11).

„Третото поглавје е засновано на законски постапки и вистински случаи опишани во *Кривично жонее и изрекување смртна пресуда на живојни* од Е. П. Еванс (1906)“ (Барнс 2007, 397).³

Целото поглавје е цитатно конструирано⁴ од неколку хетерогени текстови, кои може да се идентификуваат како транссемиотички цитати, кои, според типологијата на Дубравка Ораиќ - Толиќ, спаѓаат во групата „цитати според видот на прототекстот“ од којшто се изведени (1990, 21). Во случајов, прототекстот, кој е од судско - правничка провиниенција, спаѓа во „неуметничките вербални текстови“ (Ораиќ 1990, 23). Цитатните рамки започнуваат со наведување на изворот на документите што ќе се цитираат во продолжение, со објаснување на причините за нивната неинтегралност.

„Извор: *Archives Municipales de Besançon (section CG, boîte, 377a)*. *Случајот што следува, претходно необјавен, е од особен интерес за историчарите затоа што procureur pour les insects бил познатиот правник Бартоломе Шасене (познат и како Шасане и Шасено), подоцна прв претседател на Парламентот во Прованса. Роден во 1480 г., Шасене се прославил пред црковниот суд во Ожун бранејќи ги сепаратистите, кои биле обвинети дека злосторнички го уништуваат ожнеаниот јачмен. Документите што следуваат, од воведниот *pétition des habitants* до конечната судска пресуда, не се целосната документација - на пример, изјавите на сведоците, кои се од локални селани до истакнати експерти за моделирање на однесување на обвинетите, не се забележани - но, законските документи ги опфаќаат, и многу често особено се однесуваат на доказите, и така ниту не недостигаат од основната структура и доказите за случајот. Како што било нормално за тоа време, репликите и *conclusions du procureur épiscopal* се на француски, додека судската пресуда свечено е предадена на латински“ (Барнс 2007, 83).*

Во продолжение, следува забелешката на преведувачот, која содржи објаснување на тешкотиите со кои се соочувал во текот на преведувањето, паралелно, изложувајќи ги и сопствените претпоставки и проценки по однос на потеклото и статусот на документите. Цитатните рамки завршуваат со објаснувањето на нараторот за причините поради кои последниот цитиран документ, неочекувано, е прекинат:

³Evans, P. 1831-1917. *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*. London: Faber, 1987. xxxi, 336 p. ISBN: 057114893x (Paperback. Facsimile of the Edition Published in London by Heinemann, 1906).

⁴Ова поглавје е парадигматично и по однос на една особено фаворизирана интертекстуално - цитатна постапка во постмодернистичкиот роман - техниката на пронајден ракопис.

„Овде ѓрекинува ракојисот од безансонскиот ѓрадски архив, без да дава дејтали за ѓодишниот ѓрекот или ѓојсејтувања намејнаши со ѓресуда. Од сосѓјбаши на ѓерѓаменшот може да се ѓрејшосѓави дека во шекот на ѓоследнише чејшири и ѓол века бил најаднаш, можеби во ѓовеке навраши, од некој вид шермиши, кои ѓи ѓроѓолшале ѓоследнише зборови на црковниот судија“ (Барнс 2007, 105).

Меѓу овие рамки кои, патем, се и типографски и парантезично издвоени во однос на останатиот текст, сместени се цитираните судски стенограми од правните застапници на двете страни вовлечени во судскиот процес, заедно со дел од пресудата. Несомнено, експлицитните забелешки и коментари на нараторот/редакторот, во средиштето на вниманието го поставуваат прашањето за автентичноста на цитираните текстови. Од друга страна, забелешката на преведувачот, кој врз основа на индициите дека „записот е испишан непрекинато со ист ракопис“, упатува на повеќекратните интервенции во документарните извори („документот е копија на нечија туѓа верзија на судскиот процес“), сугерирајќи ја и временската дистанца којашто, очигледно, постои помеѓу „оригиналните документи“ и списите кои се „дело на трето лице“. Несомнено, сите овие коментари имаат заедничка функција: да ја доведат во прашање документарната автентичност како основен генератор на вистината за историските настани, изложувајќи ја проблематичната природа на архивските траги кои допуштаат мноштво различни интерпретации.

Во таа смисла, поглавјето станува носител на метаисториографските аспекти во романот: конкретно, се афирмира проблематизирачката субверзија на документаристичките модели на традиционалната историографија, доведувајќи го во прашање статусот на документите како камен - темелник на историската вистина. „Документот не е среќно средство на една историја која сама по себе и со целосно право би била ѓамејшење. Историјата е извесен начин на кој едно општество ѓ дава статус и обработка на документарната маса од која е неодвоива“ (Фуко 1998, 11). Значи, ситуирањето на документите во цитатно организирана раскажувачка структура претставува начин на нарушување на документарниот авторитет и легитимитет. Сугерирајќи ја дискрепанцата помеѓу документарните извори (и автентичните, и нивните преписи), од една страна, и помеѓу настаните и нивните документарни записи, од друга страна, романот на Барнс ја афирмира свеста за недоверливоста на документарните извори: документите се само „субјективни интерпретации на запишаните настани и затоа не обезбедуваат статус на повисока вистина, туку само ретроспективна интерпретација од страна на историчарот“ (Веселинг 1991, 125). Интертекстуално - цитатната организација на *Верски војни*, меѓу другото, е во функција на епистемолошките аспекти кои се афирмираат во романот: емпириското постоење на настаните е неспорно, но секое знаење за нив е текстуално посредувано и, од тие

причини, повеќекратно проблематично. Притоа, самосвесната употреба на интертекстовите, со цел да се репрезентираат историските податоци во романескен контекст, го свртува вниманието и врз процесите со коишто го разбираме и го ре-интерпретираме минатото преку неговите текстуални репрезентации, било во историјата, било во книжевноста. Колажно - цитатната композиција на третото поглавје во *Историја на свештото во 10 1/2 поглавја* го сугерира присуството на приредувачот, чиишто експлицитни рефлексии се минимизирани во воведните и во заклучните коментари. Според тоа, цитатноста станува главен носител и на метаисториографските рефлексии во однос на ретроспективното враќање на минатото. Од една страна, ретроспективноста е евидентна со оглед на тоа што се работи за цитирани документи, а од друга страна, сугерираните дискрепанции помеѓу документите го отвораат и метаисториографското прашање за проблематичниот, недоверливиот статус на изворите, доведувајќи го во прашање нивниот авторитет, што се наложува како единствен критериум за воспоставување на историската вистина. Во романот на Барнс таа дискредитација на доверливоста е повеќекратно нагласена: и со фактот дека се работи за (двоен) препис, и со фактот дека се работи за превод и, конечно, со фактот дека се работи за некомплетни, оштетени текстови. Од таа гледна точка, поглавјето *Верски војни* е двојно индикативно: Прво, од аспект на тезата за текстуално посредуваната достапност на минатото. Во согласност со дефинициите на Дубравка Ораиќ-Толиќ, цитатноста претставува вид „интертекстуална еквиваленција“ (1990, 13), така што цитатното инсертирање на документите (историските интертекстови) во романескен контекст, практично, ја воспоставува таа еквиваленција не само на релација прототекст - цитат, туку и помеѓу цитатот и текстот каде што тој е вклучен, упатувајќи на заклучокот на Анкерсмит дека текстовите и интертекстуалните релации и, според тоа, интерпретациите се единственото нешто со кое располагаме (1994, 72). Второ, од аспект на фокусирањето на романите врз прашањата кои се однесуваат на интеракцијата меѓу историографијата и книжевноста, односно книжевната теорија. Во конкретниов случај, таа интеракција е илустрирана преку прашањето за (интер)текстуалната природа на историјата кое, подеднакво, е актуелизирано и во историографски и во книжевен контекст: и во двете области, интересот за историјата е сугериран како интертекстуално - интерпретативно реферирање на постоечките текстови со што се потврдува дека и двете се „текстуални конструкции, нарации кои се не-оригинални во своите потпирања врз интертекстовите на минатото“ (Хачион 1996, 190). Идентична експликација на релациите книжевност – историја, односно прототекст - метатекст ќе понуди и самиот Барнс: „Она што го третираме како историски сведоштва претставува само мал фрагмент од севкупното сведоштво. Со оглед на тоа, неизбежно, постои одреден вид пристрасност. И тоа, постојат најмалку еден или два вида пристрасност. Или, едноставно, ја пишуваме историјата за која

постојат сведоштва или, пак, ако се обидуваме да напишете повеќе од тоа, ако се обидуваме да напишете покомплетна историја, тогаш мора да фикционализирате или да измислувате. И, во тој степен, ако се обидуваме историјата да биде нешто повеќе од опис на документите, да биде опис на артефакти, таа навистина ќе претставува книжевен жанр. Честопати, големите историчари пишуваат приказни како и најдобрите романиери.“⁵

Во *Историја на свејош во 10 ½ поглавја* прашањето за интертекстуалноста е актуелизирано, исто така, во интертекстуален, односно во автореференцијален облик. Имено, експлицитната интертекстуално - цитатна структурираност на третото поглавје ја демонстрира текстуалната природа на историјата. Во согласност со типологијата на цитатноста понудена од страна на Ораиќ, во ова поглавје може да се препознае еден облик на т.н. вакантна или празна цитатност, изведена според критериумот „цитати според обемот на совпаѓање помеѓу цитатот и прототекстот“ (1990, 18). Меѓутоа, овде вакантноста ја посматраме на рамништето на кое се демонстрираат метаисториографските димензии на романот: значи, се заговара вакантно - цитатната релација како принцип на интертекстуално посредуваната достапност на историјата, којшто, подеднакво, го обликува и пристапот на историчарите. На тој начин, во фокусот на вниманието се поставува прашањето за автентичноста на изворот (преку соопштувањето дека се работи за списи кои се подложени на повеќекратни интервенции и коишто се подложни на механички оштетувања). Практично, Барнс упатува на своевидниот вакуум којшто се создава меѓу прототекстот и цитатите, меѓу историските настани и документарните извори, меѓу автентичните записи и преписи/преводи и, следствено, упатува на можноста од ре-интерпретативно и манипулативно пополнување на тој вакуум со мноштвото псевдо-текстови, метатекстови, односно со метаисториски и со метаисториографски коментари. Оттаму, интертекстуалноста, како метафикционална варијанта во *Историја на свејош во 10 ½ поглавја* станува носител и на метаисториографските позиции на романот. Во конкретниов случај, се илустрираат тезите на Хејден Вајт за улогата на историчарот во „интерпретативното пополнување на пукнатините во историските записи“ (1986, 53) и на Франк Анкерсмит за наративните интерпретации како инструменти кои се создадени од страна на историчарот во насока на обезбедување смисла на минатото (1994, 72). Но, во крајна линија, вакантноста, како проблематизирачко фокусирање врз интертекстуално-цитатните релации, ја сугерира и неможноста да се игнорира прототекстот, што, секако, има позадина во постструктуралистичката теза за сеприсутноста на текстот и за насекаде распространетата интертекстуална мрежа. Во контекст на нашето истражување вакантноста е двојно илустративна. Од една страна, ја потврдува текстуалната природа на минатото, односно текстуално посредуваниот пристап кон историјата.

⁵Guingery, Vanessa. „History in question(s):An Interview with Julian Barnes“, *Sources* 8, 2000, 63.

Од друга страна, вакантноста, со самото тоа што ја проблематизира врската меѓу текстовите, претставува и облик на разорување на прототекстот кој, во случајов, коинцидира со она што Веселинг го именува како „канонизирана историја“ (1991, 105), а чијашто канонизираност, меѓу другото, е имплицирана со претензиите кон и втемелувањето врз автентичност, објективност и документарна неприкосновеност. Во согласност со импликациите на вакантната цитатност дека секој актуелен текст го должи своето постоење на туѓиот (прото)текст, станува очигледна и неможност од игнорирање на текстуалните репрезенти на канонизираната историја: нивната релевантност е неизбежна со оглед на статусот – позадина во однос на која ќе се сигнализира алтернативноста на актуелните верзии на историјата кои, исто така, ќе бидат (интер)текстуално обликувани. Значи, ако интертекстуалноста го пополнува просторот меѓу текстовите, ако ја означува текстовната меморија во однос на претходните и на другите/туѓите текстови, тогаш таа ги манифестира сопствените капацитети да ја обликува меѓутекстовноста и како интерпретативен простор: простор каде што толкувањето низ бескрајното интертекстуално и метатекстуално реферирање ќе се манифестира како процес на „конституирање на смислата“ (Лахман 1988, 75). Конечно, варијантата вакантна цитатност што ја среќаваме во романот на Барнс, има свој придонес и на дополнително рамниште: во афирмирањето на постмодернистичкиот интерес за историјата којшто секогаш се остварува низ дијалошки (Ла-Капра), пародиско - ироничен (Хачион) и ревидирачки однос (Мекхејл). Оттаму, фокусот е поставен токму врз дистанцата која станува предмет на интертекстуално - интерпретативни игри. Впрочем, и романот на Барнс интересот за историјата го реализира посредно, реферирајќи на историографски текстови, чијшто статус на романескен прототекст е оголен и од страна на авторот. Меѓутоа, главниот фокус на романсиерот е поставен врз меѓутекстовниот простор каде што се обликува смислата на актуелизираниот однос кон историјата.

Значи, интертекстуалноста во постмодернистичките историски романи претставува една од основните стратегии преку коишто се потенцира посредуваната достапност на минатото (преку неговите текстуализирани остатоци), додека, пак, нејзините пародиско - ирониски варијации најадекватно ги манифестираат основните тенденции на враќање кон минатото - низ призмата на парадоксално - контрадикторните проблематизации на општоприфатените концепти за историјата. „Интертекстуалноста бара од читателот не само препознавање на текстуализираните траги на книжевноста и на историјата, туку и свест за тоа што е направено со тие траги по пат на иронија“ (Хачион 1996, 214). Заедничките деноминатори на пародиските и на ироничните облици на интертекстуалност се однесуваат на нивната „двојна кодираност“: од една страна, пародиското двојство на афирмација и на субверзија и, од друга страна, ироничното „повторување со свест за разликата“, упатуваат на облиците на претставување

на минатото низ проблематизирачка дистанца. Токму иронијата, која лежи во основата на таа дистанца, подеднакво превенира и од носталгичен, и од антикварен однос кон минатото.

Тематизацијата на историјата и нејзините интериоризирани проблематизации во насока на потенцирање и на поигрување со рамништата на кои реферира поимот историја станува општо место во постмодернистичките историски романи. Во истовреме, тоа е начин на афирмирање и на постмодернистичкиот интерес за „обнова на раскажувањето“, што, пак, претставува дел од метафикционалните аспекти на романите, кои, исто така, се една романескна доминанта. „Духот на раскажувањето излезе на сцената на романот за да покаже дека сè што може да се каже, веќе е кажано, но мора да се повтори“ (Јерков 1991, 174). Следствено, романсиерите се преокупирани со потрагата по новите модуси на раскажување на веќекажаното и на познатото. Во тој контекст треба да се вклучи и романескниот интерес за историјата: имено, ако историјата реферира на она кое било, на историското минато кое е „верификувано“ во историографските проекции, но, исто така, е тематизирано и во книжевните/романескните контексти, тогаш односот на постмодернистичките историски романи кон историјата треба да се посматра и во рамки на постмодернистичката поетичка ориентација кон (обнова на) раскажувањето. „Да се преиспитаат и да се преработат формите и содржините на минатото“ (Хачион 1996, 20), меѓу другото, значи да се реконтекстуализира, односно да се прераскаже она кое е веќеизвестно (во историографски и во книжевни рамки), да се ситуира во нов наративен контекст. Атрактивноста и актуелноста на тој чин ја осведочува и Умберто Еко, којшто, и врз основа на сопственото романсиерско искуство, заклучува дека „најпарадоксалните приказни се раѓаат од новото читање на историјата“ (2002, 212).

ЛИТЕРАТУРА:

- Ankersmit, R. Frank. 1989. „Historiography and Postmodernism“, *History and Theory*, 28, pp. 137-153.
- _____. 1994. *History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*. Berkeley: University of California Press.
- Wesseling, Elisabeth. 1991. *Writing History as a Prophet: Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- White Hayden. 1986. *Tropics of Discourse*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
- Eco, Umberto. 2002. *O književnosti*. Beograd: Narodna knjiga.
- Iggers, Georg G. 2005. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Hanover N.H./ London: Wesleyan University Press.

Милан ДАМЈАНОВСКИ

**МОТИВОТ НА БЛУДНИОТ СИН
ВО „РОБИНЗОН КРУСО“ НА Д. ДЕФО
И „СИЛЈАН ШТРКОТ“ НА М. ЦЕПЕНКОВ**

1. Вовед

Во официјалната и народната книжевност на многу народи по правило може да се најдат голем број на исти или слични мотиви и приказни, дури и кога се работи за народи и периоди кои се навидум различни и неспоиви на прв поглед. Тие се примаат, обработуваат и раскажуваат на различни начини во согласност со народните и книжевните традиции, како и културните и општествените прилики и контексти на секој од народите. Самиот факт на постоење на исти или слични мотиви е несомнен и говори за заеднички историски, културни и религиозни врски помеѓу различните народи и општества, што сепак не е тема на овој труд. Тоа што е повеќе од интерес е начинот, тонот и жанрот на кој се обработуваат овие теми од страната на секоја книжевност при што преку тоа може подобро да се согледаат спецификите на секоја култура и општество. Споредбената анализа пак на две различни интерпретации на еден мотив може да фрли светло на сличностите, но и разликите помеѓу две посебни култури и традиции, а преку нив и на карактеристиките на различните општества и средини од кои тие произлегле.

Приказната за блудниот син е еден од најпознатите, но и е еден од најупотребуваните мотиви од Библијата. Поучната приказна за синот кој не ги послушал советите на својот татко и за што бил казнет од Господ преку клетвата која на него ја фрлил неговиот татко ја кажува Исус во Евангелието по Лука на Фарисеите и на свештениците во Храмот на Соломон. Во неа се раскажува за великодушноста на таткото кон својот заблуден и грешен син од кого не се откажува и покрај сите негови грешки и гревови кои произлегуваат од неговата непослушност. Таткото е секогаш тука да му ја пружи татковската љубов, но само откако синот ќе се покае. Се разбира, односот на таткото и синот на земјата е само симболички приказ на односот помеѓу Господ на небото и човекот на земјата, помеѓу небесниот татко и божјите деца во христијанската религија. Сепак, тој однос и врска на родител и дете не е ограничен само на христијанството, туку е универзален и можеме да го сретнеме почнувајќи од

организацијата на основната клетка на општеството – семејството, преку поширокото општество – држава – граѓанин, крал-поданик, се до претходно споменатата сфера на религијата. Заради тоа, оваа приказна исто така има универзален карактер бидејќи служи за потврдување и утврдување на патријархалниот општествен ред и поредок кој преовладува во европските општества се до 20 век. При тоа, таа служи како поука за последиците од кршење на неговите норми, правила и вредности и спротивставување на неговиот авторитет. Оттаму, начинот на кој се третира оваа тема во различните уметнички дела секога претставува податна можност за согледување на етичките, моралните и организациските начела на општеството во кое тие се создадени.

2. Приказ на историскиот и книжевен контекст

Заради тоа, ми се чинеше полезно да се разгледа како се третира мотивот на блудниот син во две дела кои се меѓници во своите култури и книжевности, „Робинзон Крусо“ на Даниел Дефо и народната приказна „Силјан Штркот“ која е запишана од страна на нашиот собирач на народни умотворби, Марко Цепенков. Двете дела припаѓаат на два различни жанра, Робинзон Крусо е роман, а Силјан Штркот е народна приказна, но тоа што ги спојува е што двете се создадени или запишани во моментите кога сеуште се зачнува нивниот жанр, т.е. романот во случајот на Крусо, како и пред формализирањето на македонската книжевност во случајот на Силјан Штркот. Заради фактот што формата и жанрот во која се пишувани сеуште не се фиксирани, тие сеуште не се отуѓени и затворени од тековите на вистинскиот живот и општеството во кое се создадени. Тие сеуште преставуваат обид да се опише, запише и разбере реалноста на дадениот период и контекст, што ја прават одраз на нејзината структура, организација и вредности и добра основа за нејзино подобро сфаќање.

Приказната за човекот исфрлен на пуст остров е добро позната, неговото име е станато универзален симбол за човекот отуѓен од останатиот дел на општеството, тема која е дури поактуелна и модерна од времето кога романот Робинзон Крусо е настанат, раниот 18 век. Сепак, тоа што вистински го прави овој роман слика на своето време е неговата заснованост во протестантското кредо и морал, како и фантастичното чувство за детал со кој го опишува не само животот на островот, но и животот на англиското општество кое полека се отвора кон светот и почнува да го открива и освојува. Силјан Штркот од друга страна е фантастична приказна, вонвременска бајка за човек кој се претвора во штрк, но која е длабоко втемелена во животот на македонскиот селанец во 19 век кој Марко Цепенков добро го познавал. Последователно, таа ги одразува вредностите и светогледот на македонското општество и култура кои

сеуште го имаат своето средиште во селото и земјоделскиот живот. Иако се случуваат во различни периоди и во различни земји и општествени средини, тие сепак имаат многу заеднички елементи кои произлегуваат од заедничкиот мотив на блудниот син кој е основа на нивната приказна, како и од христијанскиот етос и вредносен хоризонт кои произлегуваат од Библијата.

3. Мотивот на блудниот син

3.1.1. Непослушноста кон авторитетот на таткото

Тоа што примарно ги спојува двата главни лика Робинзон Крусو и Силјан Штркот е непослушноста кон авторитетот на таткото и непочитување на неговите совети. Сите нивни понаматошни животни и морални премрежија и бродоломи произлегуваат од овој чин на непромислен бунт. Недостатокот на промисла е акцентиран преку нагласувањето на нивната младост и незрелост што укажува дека се сеуште на почетокот на нивниот пат кон развој кон одговорна и духовна личност која ќе ги прифати своите обврски кон општеството, но и кон христијанскиот Господ. Токму тој е крајниот исход и крајниот авторитет чиј совет се пренебрегнува преку непочитувањето на неговиот претставник во патријархалниот систем и семејство – таткото. Ова е доволно јасно кажано преку изјавите на таткото на Робинзон Крусо:

„...and tho' he said he would not cease to pray for me, yet he would venture to say to me, that if I did take this foolish step, God would not bless me and I would have leisure hereafter to reflect upon having neglected his counsel when there might be none to assist in my recovery.“¹

Покрај споменувањето на самиот Господ, фразата „неговиот совет“ е доволно отворена да укаже дека советот на таткото во исто време е пренесување на советите и заповедите на Господ. Истата паралела ја гледаме и во зборовите кои му ги упатува таткото на Силјан, кој пак во економијата на метафорите на сказната заради нејзината должина и непосредна дидактичност самиот е наречен Божин, што укажува дека самиот тој ја игра улогата на Бог во семејната патријархална хиерархија.

„Дека многу ти милувам, синко Силјане, ти заштоа ти ја прикажувам оваа приказничка, да се свесиш и да се оставиш од тие лоши дружари што ти учат на лошо оти може Господ да ти стори со секакви лошотии. Најпосле, чедо, не знам друго што да ти речам и да ти учам отколку што сум чул од татка ми, Бог да ми го проси. Тој многу ти велеше: кој оди од кол на кол, колош..... ќе му се ѝкне. Ти, синко, не ме слушаш за ова што ти учам сега; арно ама ќе дојде саашто, што моите

¹ Robinson Crusoe, Defoe, Daniel. Penguin Books, London. 1965, p.29

зборови се ѝо злага ќе ѝе уграѝ и ѝогај ќе ѝоверуваѝ; арно ама ѝѝо рекол некој: ќе ѝѝи дојде умоѝ, ама ќе ѝѝи ѝојде кумоѝ. Толку знам сега, Силјане, ѝолку ѝѝи велаѝ. Прави ѝѝо ѝравиѝ, чеѝѝи си го ѝаѝкоѝо и мајкаѝа да не добиеѝ некоја клеѝва во некој лоѝ сааѝ, да да ѝрѝаѝ мака“².

3.1.2. Клетвата како осуда на гревот на синот

Нивните совети се проследени со предупредување на последиците од чинот на непослушноста кон авторитетот на таткото и на Господ кон младите и непромислени синови. Во случај тие да послушаат тие предупредувања ќе бидат сведени само на едно обичен татковски прекор, но нивната непромисленост доведува до тоа тие да добијат димензија на клетва која ги осудува на тежок живот и прогонство. Зборовите на двајцата татковци се пророчки, со тоа што таткото на Робинзон Крусо го навестува неговото евентуално премрежие на пустиот остров. Во Силјан Штркот пророчки звучи приказната за клетвата на двете птици Сиве и Чуле, кои заради непослушноста кон таткото биле проколнати од мајката да се сторат птици кои вечно ќе лутаат по полето без некогаш да можат да го најдат своето семејство и својот ближен. Освен непочитувањето на самиот авторитет на таткото, двата главни лика понатамошно го интензивираат својот грев преку потценување и напуштање на традиционалните вредности на својата заедница кои се впишани во обичаите, но и во религиозните текстови. Во случајот на Крусо тоа е противење на протестантскиот етички код, додека кај Силјан тоа е тоа се традиционалните начела на селскиот живот, кои ги споделуваат вредностите на напорна работа, почитување на постарите, почитување на своето место во општеството и неговата хиерархија, како и верба во божјото Провидение или промисла. Заради тоа тие се осудени да го напуштат својот дом и да тргнат на пат на кој ги чекаат многу искушенија и премрежија, што има призвучи на судбината на Адам и Ева кои се осудени да го напуштат рајот откако нема да го послушаат советот на Господ, што го поврзува гревот на блудниот син со првиот грев и го чини уште посилен. Ако земеме во предвид дека Адам и Ева се осудени да работат за својот леб за да се искупат за својот грев, тогаш веќе се заокружува паралелата меѓу двата чина на непослушност.

3.1.3. Прогонството на блудниот син

Слично на нивните прародители, двата блудни сина се осудени да се упатат на долг пат полн со опасности и премрежија, каде што треба со сопствениот труд и мака да го заслужат враќањето во рајот – т.е.

² Силјан Шѝркоѝ, во Цепенков, Марко, К. *Македонски народни ѝриказни*, прир. Кирил Пенушлиски. Македонска книга, Скопје. 1989, стр. 215

семејниот дом. Двата главни лика се упатуваат на брод, примамени од можноста да започнат нов живот и да станат нови луѓе. Робинзон Крусo е примамен од ветувањето за авантура и брзо збогатување кое го нуди морето, а Силјан сака да се упати на ацилак со духовникот кого го сретнува по своето заминување од домот на татко му. Патувањето е симбол на нивното одалечување и отуѓување од луѓето и општеството, но и знак за нивното запловување по бурните води на искушенијата и опасностите. Морето е антипод на домот и копното кои се место на стабилност, фиксираност и фамилијарност, додека пак морето е псевдо ветена земја, територија која примамува со својата привлечност и можност за нов живот, но всушност е извор на искушение за неискусните во која демнее нестабилност, опасност и неизбежна пропаст. Ако ги погледнеме двете приказни, таа претпоставка несомнено се потврдува, бидејќи тоа е местото на нивната лична и духовна катастрофа и пад означени во несреќите и бродоломите кои двајцата ги доживуваат. Тоа што ја интензивира и ја потенцира улогата на нивната непромисленост е фактот што добиваат последно предупредување да се повлечат од опасниот пат и да се вратат дома на сигурно и да се тргнат од патот и судбината која не им била наметната. Моралниот и дидактичкиот елемент е нагласен во фактот што тоа предупредување им се дава од уште еден пар татковски фигури, капетанот на првиот брод на кој се качува Робинзон Крусo, како и духовникот кој Силјан го запознава и со кого сака да иде на ацилак. Самата нивна професија на капетан и на духовник укажува на нивната двојна улога на татко, но и претставник на општествената и религиозна хиерархија која е задолжена да го спречи прекршување на правилата на заедницата во форма на престап или грев.

3.2. Казната за гревот на блудниот син

Според христијанската етика, секој престап или грев мора да биде казнет, при што грешникот има избор да се покае или да се соочи со можноста од вечно проклетство. Главната казна за нивниот грев е во форма на бродолом после кој завршуваат на непознат остров на кој треба да почнат нов живот. Бродоломот воедно претставува и симболична смрт со која завршува нивниот претходен живот на грешник. Со самиот чин на потонување во водата во која исчезнуваат сите траги на нивниот стар, но и грешен идентитет, тие доживуваат едно прочистување и од водата излегуваат како нови луѓе кои започнуват нов живот, еден вид на симболично крштевање во водата. Сепак, заради претходните престапи, тие се осудени да поминат време во симболичното чистилиште – пустиот остров – каде што треба да се покајат и искупат за своите гревови. За да го започнат својот нов живот и да тргнат на патот кон спасот, како физички, така и духовен треба да поминат процес кој се состои од две фази: казна за направениот грев и повторно воспоставување на врската со Бог, луѓето и

со својата заедница и нејзините вредности. Пред да се роди новиот човек, потребно е душата да се прочисти од гревовите и повторно да дојде во контакт со Божјата реч и да ја обноват својата вера во христијанскиот Бог. Тоа точно е претставено преку речиси идентичното заблагодарување на Господа за тоа што ги спасил, каењето за нивните постапки кои ги довеле до ова премрежје, како и поставувањето на крст кој ќе го означи местото и времето кога пристигнале на овој остров, еден вид на споменик на смртта и откажувањето од претходниот грешен живот, но и означување на нивната вера во Бог.

3.2.1. Мотивот на бродолом и спас - симболична смрт и повторно раѓање на на блудниот син

Дополнително означување на фактот дека преку гревот тие доведуваат до прекин со својот претходен идентитет и живот е целосното губење на сите формални и суштествени врски со претходниот живот што кај Робинзон Крусо е илустрирано со целосното губење на сето материјално богатство, но и губење на врските со останатиот дел од човештвото како метафора за отуѓувањето кое настанува кога ќе се отуѓиш од верата во Господ. Кај Силјан пак тоа оди во друга крајност каде што тој доживува целосна метаморфоза, при што ги губи дури и физичките карактеристики на човек и се трансформира во штрк, при што гревот го редуцира на ниво на животно. Тоа му се случува и на Робинзон Крусо кој е присилен на почетокот да живее како животно и да се храни само со тоа што природата му го дава. Но, симболички најстрашната последица од гревот е отуѓувањето од другите луѓе за што нема подобра илустрација од двете декади кои Робинзон ги поминува без присуство на друго човечко битие, но и отуѓувањето на Силјан Штркот од своето семејство и другите соселани.

Најважниот чекор кон искупувањето на својот грев е воспоставувањето на врската со човештвото преку прифаќањето на луѓето кои се различни и надминувањето на стравот од различноста, но и со прифаќањето дека не можеме да преживееме без помошта на другите луѓе, но и без божјата помош. Робинзон тоа го прави со неговото прифаќање на човекојадецот и дивјакот Петко, додека Силјан тоа го прави со неговото приоѓање кон луѓето на островот кои говорат на туѓ јазик. Со самиот чин на надминување на стравот и отуѓувањето од другите луѓе, тие се здобиваат со пријатели кои им помагаат да се избават од судбината која ја предизвикале со нивниот грев на непослушност кон таткото. Токму, помошта на Петко, татко му и шпанските морнари е пресудна да го совлада бунтот на англискиот брод и конечно да го напушти островот, додека пак семејството на Аци Кљак Кљак му помага на Силјан да се трансформира во штрк и да се врати во своето родно село.

3.2.2 Процесот на казни и искушенија на блудниот син

Сепак, пред да бидат целосно прифатени и да им биде простен гревот, тие треба да го поминат процесот на казни и искушенија. Робинзон Крусo и Силјан Штркот прецизно го следат овој причинско-последичен след на грев и казна, при што само се разликува бројот и природата на дадените казни, што произлегува од различните жанровски одредби и правила. Робинзон Крусo како голем грешник е подложен на прогресивно се потешки казни (бура, напад од пирати и ропство, два бродолома, земјотрес и тешка болест), временска и наративна секвенца која е овозможена од пошироките рамки на романот како жанр. Секвенцата на казни и несреќи која се протега во подолг период на време почнувајќи од неговото прво патување се до неговиот престој на пустиот остров е илустрација на големината на неговиот грев кој го повторува неколку пати, бидејќи не ги слуша советите на татковските фигури како што се татко му, капетанот на првиот брод и португалскиот капетан. Сите тие се истакнати во рамките на хиерархијата на романот, при што останатиот дел од семејството или заедницата е присутен понекогаш само како детал. Робинзон Крусo е индивидуа која не го слуша советот на поединечниот и врвен патријархален авторитет – таткото, капетанот, Господ. За разлика од тоа, пак, Силјан Штркот своето прогонство, казна и покајување ги доживува во рамките на семејството или пошироката селска заедница, како на островот, така и во родното Мало Коњари. Тој веднаш е прифатен од семејството на Аци Кљак Кљак кое е дупликат на неговото семејство, до таа мера што живее во нивната кука, т.е. над куќата, на гнездото на кровот. Својата казна за мрзливоста, алчноста и непослушноста тој симболично ја отслужува на нивната нива преку напорна работа и труд, токму животот од кој сакаше да побегне. Тука се повлекува уште една паралела со блудниот син, кој мора да живее како наемен работник откако ќе го потроши наследството на татко му.

Сепак, за разлика од блудниот син, двата главни лика два пати поминуваат низ серијата на казни со цел моралната поука да биде впечатлива и подобро научена. Не е доволно само каењето и признанието дека им е потребна божја помош, тие треба да поминат низ уште една серија на искушенија и казни за да докажат дека сфатиле дека треба да го сменат својот начин на однесување и да го прилагодат на прифатените и утврдените норми и вредности на патријархалната заедница. Може да се каже дека втората серија на казни на Робинзон Крусo се случува кога се уште живее во заблудата дека може сам да најде спас од островот, без помошта на друг. Тоа може да го видиме преку двата негови обиди сам да изгради чамец и да плови по океанот кои се осудени на неуспех. Првиот чамец е премногу голем и премногу далеку од брегот за сам човек да го транспортира, додека пак вториот обид за градење на помал чамец е

успешен, но опасните струи околу островот за малку ќе го одвлечат на отворениот океан чии опасности никој не може сам да ги преживее.

За разлика од него, Силјан Штркот својата втора серија на казни ја доживува во својот роден дом каде што е присилен да престојува во формата на штрк и да го набљудува животот на неговото семејство од кое се отуѓил. Двајцата се осудени да го набљудуваат и да размислат за своите поранешни животи во отсуство, Робинзон на далечниот пуст остров во океанот, а Силјан од кровот на својата кука од кој може да се каже дека има двојна птичја перспектива, како визуелно, но исто така и формално, телесно. Неговиот грев му ја одзема човечноста и го преобразува до непрепознатливост за своите најблиски. Тој не успева да се врати во човечка форма во својата заедница, бидејќи садот со чудесната вода се крши заради неговата нестрпливост и невнимателност, доказ дека е сеште незрел и недоволно свесен за своите постапки.

Во текот на неговиот престој тоа лето, следи цела низа на казни кои ги изведуваат сите членови на неговото семејство и некои членови на заедницата, една речиси ритуална осуда на заедницата и семејството заради прекршување и повреда на светоста на домот, семејството и правилата на патријархалната заедница. Првата казна доаѓа од син му, кој го удира со стап и го фаќа додека си ги гледа своите телиња во дворот, симболично фрлање на каменот од тој што нема згрешено, бидејќи детето се поистоветува со невиност, наивност и безгрешност. Тој откако го удира, го фаќа во прегратки и не сака да го пушти, казна за напуштањето на семејството, но и знак дека семејството не се откажува од него. Втората казна доаѓа од верната кучка Лиса која го зграпчува за опашката што е осуда за неговата лојалност, но тука се наоѓа овчарот Смиле да го спаси, претставник на заедницата која му помага и покрај неговата неверност кон неа. Третата казна, која е најголема и најболна, логично доаѓа од неговиот татко кој го удира со ралото и му ја крши ногата додека ги следи како со син му Велко работата на нивата. Тоа е казна за неговата непослушност и непочитување на добронамерните совети на татко му, чин со која се заокружува серијата на казни за неговите гревови.

Се разбира, казните не се ограничени само на физички план, туку се пренесуваат и на емоционален и на морален план. Силјан е присилен да го набљудува селскиот живот, семејниот дом и среќа, како и жената и синот од кој неговата лекоумност го натера да се откаже, што е најдобро е илустрирано од фактот што сега е присилен да јаде жаби, црви и зелје наместо богатите софри во кои уживал дома и во градот, како и што Робинзон Крусо е присилен со години да јаде сува морнарска храна наместо богатата трпеза која би го чекала во Англија или во Бразил. Таа казна кулминира со тоа што е присилен да ја гледа свадбата на неговата сестра на која не може да учествува, иако според хиерархијата на традиционалната заедница тој како постар брат би ја имал главната улога во еден од најсвечените ритуали и чинови на заедницата. Наместо тоа, тој е

присилен сето тоа осамен да го набљудува од кровот и да контемплира за тоа што го изгубил и начинот како да се искупи за гревот кој го направил.

3.3. Искупување за гревот на блудниот синот

Колку и да е тешка казната, таа е сепак само една неопходна фаза помеѓу покајанието и спасот во светот на христијанската вера и етика. Тоа што е најважно е што Господ не ги напушта и не се откажува од своите чеда, исто како што таткото не се откажува од блудниот син во библиската сказна. Сепак, потребно е тие да се искупат за своите гревови не само преку зборови, туку и преку дела. Робинзон Крусо покрај редовно читање на библијата и молитвите, се искупува и со својот труд и напорната работа со која повторно го гради својот живот на островот. Токму презбитеријанските начела и вредности кои ги пренебрегнуваше и ги прекрши на почетокот се покажуваат како единствен негов излез и спас. Трудолубивоста, економичноста и напорната работа му овозможуваат да се издигне од нивото на дивјак и метафорично да ги помине сите фази на општествена еволуција и да создаде едно свое мини-општество. Но, христијанската и протестанската етика ги налага и вредностите на милосрдност и добротворност кон ближниот што Робинзон го покажува преку тоа што ги спасува животите на Петко, татко му и на англиските и шпанските морнари. Преку овој чин, Робинзон покажува дека созрел и дека е спремен да ја преземе улогата на татко кој ги спасува изгубените души на неговите симболички синови. Тој тоа го прави на два начина, преку мисијата да го христијанизира паганот Петко, што го прави преку ритуалот на именување, што е еден вид на симболично крштевање, како и преку враќањето од погрешниот пат на морнарите кои се бунтуваат против капетанот, кој е татковска фигура на на бродот, при што тие ја заземат улогата и позицијата на блудни синови како Робинзон Крусо на почетокот.

Силјан Штркот својот пат кон искупување за гревовите го почнува со покајанието за своите грешки пред Господ кога завршува на островот на штрковите. Но, како што укажавме, тоа е само првиот чекор во целиот механизам на искупување. Како и во случајот на Робинзон, тој е присилен да работи за да преживее и да го заслужи својот пат назад. Таа своја казна ја служи на полињата на Аци Кљак Кљак каде сфаќа и почнува да го цени значењето на напорниот труд, вредностите на традиционалниот селски живот од кој сакаше да побегне и да се „спаси“. Понатаму, присилен е да ги јаде црвите кои се појавуваат од браздите кои ги ора неговиот татко на нивата, што е осуда на трошењето на парите кои неговиот татко со сопствениот труд ги заработил. Сепак, тие казни претставуваат поука која Силјан добро ја учи. Потврдата дека ги прифаќа и ги применува тие традиционални вредности е неговата постапка да го земе црното предиво со кое неговата жена си везела кошула за вдовица. Со тој чин тој ја спречува да направи голем грев, макар и несвесно, да се прогласи за вдовица при

жив маж, што е повреда на светоста на бракот и брачната заедница. Слично на Робинзон Крусо и тој ја спасува душата на еден грешник, со што симболички и практично го спроведува божјиот закон и збор.

3.4. Повторно раѓање и метаморфоза на блудниот син

Овие постапки докажуваат дека тие не само созреале како личности, туку метафорично се родиле како нови луѓе, овој пат искупени од старите гревови и спремни за нивното враќање во заедницата. Тука би било полезно да се вратиме на мотивите на водата и на штрковите кои во првиот дел беа средство преку кои тие ја изгубија својата човечност и врските со претходниот живот. Сепак, водата исто така преставува и извор на живот, како што и штрковите се птиците кои во народната митологија го носат новиот живот во домот. Тоа добива своја потврда во двата извора на островот на штрковите, при што водата од едниот ги трансформира луѓето во штркови, додека пак вториот извор го прави спротивното. Тоа се поврзува со симболизмот на крштевката каде што потопување во водата значи симболична смрт, крај на претходниот живот и неговите гревови, така излегувањето од вода значи ново раѓање и почеток на нов живот. Истото се случува со Робинзон Крусо, но тука таа улога ја игра океанот, каде што место садот кој го носи Силјан за да се врати во човечка форма, садот на ритуална смрт и воскреснување игра бродот кој го носи во бродолом, но и го враќа назад преку водата во неговата средина како сосема нов човек.

3.5. Наградата за искупувањето на гревовите на блудниот син

На крајот од овој процес следи последната фаза, а тоа е наградата за нивното искупување од гревовите. Се разбира, главната награда е тоа што им е дозволено враќање во нивните заедници и домови, Робинзон Крусо се враќа во Англија, а Силјан Штркот се враќа во Мало Коњари. Во крајниот исход можеби и најмногу можеме да ја видиме разликата меѓу начелата и вредности на двете општества и средини – протестантското англиско и традиционалното рурално православно македонско општество. После долгите години поминати на пустиот остров, Робинзон Крусо не го чека веќе неговото најблиско семејство, додека пак Силјан го чека не само неговата жена, дете и семејство, туку го пречекува целото село и го прифаќа со отворени раце. Силјан открива дека се што оставил повторно го чека, само што сега тој има за своето семејство, средина и вредности новостекната почит, како и веќе длабоко вкоренета верба во провидението и промислата на Господ. Тука го гледаме доминантното значење кое семејството, домот, заедницата, и религијата го имаат во традиционалното

македонско селско семејство. За разлика од Силјан, наградата на Робинзон за неговото искупување и добри дела во служба на Господ се состои во зачувувањето на целиот негов имот и пари кои ги оставил во рацете на своите пријатели португалскиот капетан и вдовицата на неговиот партнер, кои не само што му го враќаат, туку дури и го оплодиле во меѓувреме. Тој им возвраќа со тоа што им дава дел од имотот како награда, но не се откажува од остатокот. Преку ова можеме да ги видиме вредностите на протестантската средна класа во Англија, каде што напорниот труд, лојалноста, вербата во пријателите, но и штедливоста и богобојазливоста и вербата во божјото провидение се основните начела и вредности на нивната заедница.

4. Споредбена анализа на традиционалното македонско и англиско општество

Тука можеме да ја видиме основната разлика во општествените односи и структура помеѓу двете општества и заедници. Иако во двата случаи се работи за строго патријархални средини со јасно одредена хиерархија на авторитет во кој главна улога има таткото, сепак помеѓу нив се јавуваат некои битни разлики. Во случајот на Силјан Штркот тој го напушта својот дом, но во него се враќа во лето, што претставува метафора за македонските гурбетчии кои биле присилени да заминат на работа во странство заради тешкиот живот на селското население. За разлика од него, Робинзон заминува од својот дом во туѓа земја без да се врати во својот дом речиси три декади, но при тоа патува во Африка, а се населува во Јужна Америка. На тој начин, тој ја персонифицира судбината на милионите западни имигранти кои ја напуштиле својата родна земја за да се населат во колониите во наредните неколку века. Тоа му е овозможено заради тоа што Велика Британија во средината на 17 век веќе станува голема колонијална сила која го шири своето влијание, додека Македонија со векови останува поробена како дел од Отоманската империја. Ваквото проширување на границите на империјата, а со тоа проширување на границите на заедницата доведува до слабеење на општествените врски на микро ниво, меѓу кои особено тие на семејството и засилување на процесот на индивидуализација. Заради тоа, во рамките на етичкиот хоризонт на романот „Робинзон Крусо“ расцепкувањето и одвојувањето на семејството не е до крај осудено, иако се разбира Крусо се кае поради тоа што веќе нема да се види со своите родители. Од друга страна, зачувувањето на семејството е доминатна морална вредност во структурата на Силјан Штркот, што ја одразува важноста на традиционалното семејство во општествената организација и хиерархија на македонското село во 19 век. Силјан Штркот заради тоа прераснува во симбол на иселеништвото заради економски причини на македонскиот народ, кое за жал

сеуште е присутно во нашето општество, а Робинзон Крусо станува симбол и метафора за имигрантот, колонизаторот, но и отуѓениот човек во рамките на капиталистичкото западно општество на чиј зачеток се случува овој роман. Тоа што сепак ги спојува е предимството на религиозните вредности и начела кои се едни од главните вредности и организационски столбови на традиционалното патријархално општество, особено авторитетот на таткото и на Господ кои не смее да се противрече или спротивстави. Како што видовме и во двете дела, нормалниот живот не може да продолжи се додека не се казнат престапниците против воспоставениот ред и додека тие не го прифатат целосно патријархалниот авторитет во рамките на заедницата и општеството.

5. Заклучок

На крајот, би сакале да завршиме со заклучокот дека споредбената анализа на навидум временски и тематски разнородни дела може да понуди нови перспективи и интересни согледби за различните општества. Мотивот на блудниот син во „Робинзон Крусо“ на Д. Дефо и „Силјан Штркот“ на М. Цепенков ни даде шанса да ги сопоставиме традиционалното македонското и англиското општество од повеќе аспекти (организационски, религиозни, етички, историски) и да ги увидиме сличностите и разликите помеѓу нив. Тоа што е поважно е што современото општество се базира врз традиционалните вредности, така што преку оваа анализа може да ги согледаме корените и причините на некои сегашни тенденции во нашите две општества, како и да согледаме дека имаме повеќе сличности отколку разлики.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Allen, Walter. *The English Novel*. London: Penguin Books, 1968
 Defoe, Daniel. *Robinson Crusoe*. London: Penguin Books, 1965
 Kettle, Arnold. *An Introduction to the English Novel 1*. London: Hutchinson University Library, 1981
 Китевски, Марко. *Македонски народни клетви*, Скопје : Штрк, 1997
 Конески, Блаже. *Македонскиот XIX век – Јазични и книжевно-историски ѝрилози*. Скопје: Култура, 1986
 Пенушлиски, Кирил. *Митот и фолклорот*. Скопје: Зумпрес, 1996
 Цепенков, Марко, К. *Македонски народни ѝриказни, ѝрир*. Кирил Пенушлиски. Скопје: Македонска книга, 1989

Milan DAMJANOSKI

THE MOTIF OF THE PRODIGAL SON
IN ROBINSON CRUSOE BY D. DEFOE
AND SILJAN THE STORK BY M. CEPENKOV

(Summary)

The parable of the Prodigal Son is one of the best known and most frequently used motives from the Bible. The comparative analysis of two different interpretations of a single motive can cast a light on the differences and similarities of two separate cultures and traditions, as well as of the societies and communities that have produced them. Consequently, the manner in which a narrative motif is treated in different works of art provides an opportunity to identify and understand the ethical, religious and organizational principles of a given society. The motif of the prodigal son as utilized in Robinson Crusoe by Daniel Defoe and Siljan the Stork by Marko Cepenkov is the basis for the attempt in this article to juxtapose the traditional Macedonian and English societies from various aspects (organizational, religious, ethical and historical), as well as to perceive their mutual differences and similarities. Finally, this analysis is an attempt to identify the roots and causes of certain present tendencies in our two societies, as well as to prove that we share more similarities, rather than differences.

Key words: Robinson Crusoe, Siljan the Stork, Prodigal son, original sin, redemption, patriarchal society, patriarchal authority, traditional values

Ирина ТАЛЕВСКА

ПОМЕЃУ *JOUISSANCE* И СИМБОЛИЧКОТО

Така, живеев во постојан полусон; во збркано, иако тивко доближување на емоции во кои преовладуваше носталгијата предводена од она што, случувајќи се не исчезнува во иднината туку во минатото, а во сегашноста создава дланки од тишина, смирена тага. Она што моите другарки го нарекуваа реалност, за мене беше нивна пештера, царство на сенките; не се вљубував во нештата што тие ги гледаа, за мене беа измами. Но, тоа не им го кажував, немаше потреба.

Јас ги сакав нештата кои беа навистина реални, морето, бескрајот, неопипливото сиво морско испарување и небото или карпите со остри и отсечни профили; нештата со густина, воедно материјални и нематеријални, бидејќи во нивното физичко присуство насетував невидлив свет, подеднакво сигурен, вечен.¹

Овој краток извадок од романот *Два ѝаџи исџо милување (Due volte la stessa carezza)* на италијанската авторка Надја Фузини, претставува еден вид вовед што навестува субјект кој во голема мера отскокнува од некаков зададен животен тек (налик на Платоновият човек кој успева да се ослободи од прангите и да го спознае просторот надвор од „пештерата“); кој плови по маргините на општествената реалност, кој присутно отсутствува од општеството прибегнувајќи кон природата како симбол на слободата и исполнетоста; конечно, субјект кој се руши пред обидот да се вплоти во т.н. симболички поредок.

Всушност, се работи за малата Клара, низ чија нарација Фузини нè води низ спомените на девојката. Опфаќајќи го периодот пред и по Кларината иницијација, авторката навлегува во проблематичните односи на едно семејство, кое погодено од смртта на постарата Клара, нејзината тетка, запаѓа во канците на едно, се чини, вечно и летаргично бездејствие. Но, под бремето на тој привиден семеен мир расте и созрева малата Клара, во мажен обид да го пронајде патот до нејзинот идентитет, до сопствената ориентациска оска. Сепак, Клара се чини поинаква, отугена од остатокот од семејството, од себеси?

Летото за мене не претставуваше време, туку повеќе беше простор, отворен, опоен. Или пак, доколку беше годишно време, беше неподвижно, потонато во сопствената илузија за времетраење кое никогаш нема да заврши. Времето не поминуваше, туку се трупаше во еднолични денови, безгранични, без

¹ Nadia Fusini, *Due volte la stessa carezza*, Milano, Bompiani, 1997, 46-47 (прев. И.Т.)

хоризонт и раѓаше чувство на бегство, кое немаше врска со слободата-едноставно беше отсутност од сè, молк пред сè и пред секого. Училиштето го немаше, тато и мама исчезнаа од онаа страна на оградата, влегуваа во вилата на чичко ми и тетка ми на почетокот од јуни и излегуваа на крајот од септември.²

На ваков начин Клара ја започнува својата приказна. Летото не време, туку простор. Не простор, туку состојба на омарнина, на сетилна затапеност, која латентно се провлекува сè до крајот на романот. Уште на самиот почеток нè воведува во карактерот на членовите на нејзиното семејство. Најпрвин и не случајно, ни ги претставува нејзиниот чичко и втора тетка, а дури потоа нејзините родители, со кои има изградено студен, вкаменет, етеричен однос, налик на оној меѓу познаници, што не е случај, пред сè, со нејзиниот чичко, Луици, во чија вила престојува во текот на летниот распуст. Тој е воен пилот, кој никогаш не ја преболел смртта на неговата сопруга, Клара, премногу рано совладана од тешка болест. Неговиот втор избор е Нина, која се чини дека во себе ја има акумулирано виталноста и жилавоста на едноставните луѓе, кои, вгнездени во материјалната стабилност, ја гарантираат сопствената долговечност. Таа е типичен пример за машкото поимање на „женскоста“: постојано присутна во домот, насочена кон материјалното, а своето слободно време го исполнува читајќи љубовни романи кои, без сомнение, се нужно „женствени“. Тоа не е случај со нејзината мајка, Алба, на тромеѓата меѓу меланхолијата, летаргијата и апатијата, живеејќи ја „бесконечната регресија на задоволство“ (Иригаре). Всушност, станува збор за, безмалку, контрастен лик, кој во себе содржи студенило на матријарх, еден вид на фаличка мајка која ја засенува, речиси ја брише улогата на таткото, а од друга страна пак, во неа тлее опскурниот копнеж по нешто поинакво од моменталното дадено (копнеж по друго, поинакво време/ простор/ субјект):

Мајка ми не размислуваше со толкавка јасност (*како онаа на Нина*, заб. И.Т.); ниту, пак, чичко ми. Силата на чичо, на мама, доаѓаше од победни извори; се совпаѓаше со сигурноста на името и парите, како и со почитта што со нив следуваа, а тие не беа нивен плен, туку наследство од минатото. Но, тие добрата името, куќите, парите-беше очигледно дека не се доволни; се разбира, не ѝ беа доволни на мама за да биде силна и самоуверена како Нина, ниту пак на чичко ми, кој, за да биде сигурен во сопственото постоење, мораше да си ги одмери силите со војната и да освои ордени за да ја почувствува сопствената храброст.³

Всушност, станува збор за стерилно и патријархално утврдено, добротоечко семејство во кое, сепак, постои процеп низ кој почнува да се назира проблематичниот однос помеѓу членовите, процеп кој почнува да ни се отвара преку поврзаноста на „две Клари“: во моментот додека

² *Ibid.*, 7

³ *Ibid.*, 13

првата полека умира, во утробата на нејзината сестра, Алба, е зачната и се развива другата. Моментот на смрт на првата е всушност раѓање на другата Клара. Притоа, односот, поврзаноста помеѓу трите женски субјекти е посебно интересен:

Се разбира, бракот од којшто се бев родила, дури и мене ми се чинеше неразбирлив. Напати се прашував- зар се работело за љубов? И ако постоела, за каква љубов станувало збор? (...) Не ја видов Алба никогаш да покаже нежен гест кон Корадо, кој сега е нејзин сопруг но, си мислев, сигурно бил и нејзин љубовник (...)

(...) Алба се чуваше, но со која причина? За каква цел? Каков план имаше? Не разбирав. Крајната мисла ми беше дека чека нешто, некого, всушност, она што изгледаше инертност, можеби беше исчекување за еден ден целосно да се предаде... Кому? Не мене, која ѝ бев ќерка но, секогаш последна, можеби претпоследна во нејзините мисли; воопшто не бев битна за нејзината среќа ⁴

Најпрвин, да го разгледаме односот во „потесното“ семејство, односно оној помеѓу Алба и нејзината биолошка ќерка Клара.

Нецелосното одделување од мајката, кое според Јулија Крстева е честа појава кај жените, во овој случај дополнително се проблематизира, бидејќи уште од самиот зачеток на нејзиното постоење како свесно битие, малата Клара се наоѓа фрлена во просторот, односно, бива оттурната од нејзината мајка. Таа би можела да се смета за „абјект“ (Крстева), кој во овој случај би се разгледувал како состојба на битие што лебди во меѓу-просторот на сопственото недефинирано постоење, токму заради неговата оттурнатост од сопствената мајка, која како вишок го отстранува од себе. Зачната можеби без љубов, се развивала во утробата во постојано присуство на нелагодност па дури и вина што Алба ја чувствувала заради прогресивната болест, која како свое чедо ја имала во утробата нејзината сестра, малата Клара (не) е „ниту субјект ниту објект“⁵. Во периодот на нејзиното созревање не успева да се оствари како автономен субјект, но сепак, таа е битие со своја онтогенеза, што ја прави да се разликува од чистиот објект. Во таа смисла, *абјектот има само една карактеристика на објектот-својственикостта на Јас*⁶. Колебајќи се меѓу состојбата на субјект и објект, Клара не умее да го изгради сопствениот идентитет. Тоа пак, ја карактеризира како дејект, субјект низ кој се спроведува состојбата на абјектот. При тоа, не можејќи да се смести во симболичкиот поредок, останува вклетена во нејасен хронотоп, односно таа *се разделува (себеси), се ситира (себеси) и оштетува талка наместо да се снајде, да йосакува, да йрипаѓа или да одбива (...)* Наместо да се се интересира за своето битие се интересира за своето место: *Каде сум јас, наместо*

⁴ Ibid, 39-40

⁵ Јулија Крстева, *Токачи и фуџи за друштва*, Скопје, Темплум, 2005, 205

⁶ Ibid, 206

*Кој(а) сум јас?*⁷. „Каде“ е прашањето кое експлицитно ќе го постави и самата Клара непосредно по смртта на нејзиниот чичко, кој е повеќе од активно присутен во периодот на нејзиното созревање (нивниот однос ќе биде разгледан подолу во текстот):

Кој(а) бев? И пред сè, **каде бев? На кој свет му припаѓав?** За мене таа смрт не го преобрази толку светот на реалноста (во кој, меѓу другото, никогаш не бев живеела) колку светот, не помалку витален, на имажинацијата. И сè повеќе сфаќав, всушност целосно бев убедена, дека не бев таму, не, воопшто не бев таму, бев надвор од времето и просторот во кои живеела другите, иако чекорев, зборував и секој ден се појавував на ручек или вечера, во суштина не бев јас; јас го оставав вистинското себство во скривалиште, каде што ги чував тајните на мојата душа.⁸

Нејзиниот 'секогаш веќе' неуспешен обид, или пак отсуство на желба да се смести во поредокот ја прави асимболична; нејзиниот субјект се наоѓа во вечна атопичност, која од една страна ѝ го отвора светот на слободата, а од друга страна ја втурнува во амбисот, во бесконечната небиднина. Во овој случај „фантазматичната физика на присуството“ (Николчина) на мајката се маргинализира, ја губи својата првична, фундаментална вредност. Мајката не е таа од која Клара треба да направи напор да се одвои за да го продолжи својот „правилен“ онтогенетски развој кој се движи во насока на индивидуација, бидејќи мајката присутно отсуствува. Таа, уште на самиот зачеток, душевно го одбива своето дете, при тоа без да го отфрли. Нејзината улога е нејасна и проблематична во однос на иницијацијата на Клара. Меѓу нив, не постои никаква симбиоза од која Клара би тебало да се отргне за да почне да дејствува како индивидуален субјект. Прашањето *каде?* што малата Клара си го поставува не се должи на проблемот кој се јавува при одвојувањето од мајчиното тело туку, во овој случај, на сознанието за отсуството на таквото првично единство. Мајката е а priori изгубена. А таткото, кој овде е потиснат од фаличката мајка, во секој случај е „фигура на отсуството“⁹; овде тој не е ниту „творба од зборови“ (Рикер), туку е речиси никогаш неперцепиран родител, попатна појава.

Ваквата поставеност на чудната двојка Алба – Корато ја остава малата Клара да биде созревачки субјект на беспаке, кај кого едновременно се проблематизира и сексуалноста.

⁷ *Ibid*, 214

⁸ Fusini, 112

⁹ Миглена Николчина, *Смисла и мајкоубиство*, Скопје, Сигмапрес, 2000, 38

ПОТРАГА

И вежбав начини за да си го празнам умот, до таа мера што немаше веќе ништо да посакувам.

Успевав во тоа кога долго бев сама, гледајќи го морето. Барав место меѓу карпите за да се вгнездам и таму, скукулена со часови, под зенитното сонце, со поглед втrenchен во постојано подвижната површина на морето, се преправав дека и јас сум камен или лишај или фосил под сонцето, и дека ништо повеќе не сакам. Лека- полека, по неколку часа, станував среќна, ако среќа е чувството што го имаме кога нѝ се чини дека се топиме на сонцето, станував речиси земја- како што сигурно ѝ се има случено на тетка Клара во гробот. Беше тоа убаво чувство, ми се допаѓаше, дотолку што смртта не ми изгледаше толку страшна. Не знам зошто, но иако не бев одамна родена, **чувствував носталгија за некаков загубен свет**. Којзнае, можеби човек се раѓа со таква тага...¹⁰

Романтичарската склоност на стопување со природата се поврзува со молкот но и со смртта како дел од неа. Медитативното анестезирање на сетилата укажува на секогаш латентно присутната желба на малата Клара да се втурне во смртта. Во својот иницијациски период како да се топи пред неможнoста за пронаоѓање на референтното Друго преку кое би ја извршила сопствената идентификација. Оттаму настанува повлекувањето кон меланхоличното (депресивно) расположение, кое е положено на смртта како матрица кон која што Клара имплицитно тежнее низ целиот роман.

Сепак, единствената можност за воспримање на Д/другиот преку кој ќе го изгради сопствениот идентитет, кадешто воедно и ја негува склоноста кон амбисот постои во слевањето со нејзината тетка Клара, како субјект/замисла кој/а во себе ја содржи „смртта“, а воедно се јавува и како псевдомајка со којашто малата Клара потенцијално би се идентификувала.

Но, со оглед на фактот што живиот контакт помеѓу двете Клари никогаш не се остварил, се поставува прашањето на кој начин малата Клара ја спознава својата мртва тетка за да може да се слее токму со нејзиниот идентитет?

Никогаш непреболената загуба на Клара, го принудува семејството вивидно да го негува нејзиниот спомен, кој свесно или несвесно се наметнува на малата Клара. Се добива впечаток дека за сите негови членови времето застанало во моментот на нејзината смрт. Тие како да се наоѓаат во исчекување новиот живот што се зачнува во утробата на Алба да го накалемат на оној, чие постоење прерано запрело. Еден вид на „доброволно одложување на неверувањето“ (Колриџ), протест против реалноста којшто, секако, се одразува на малата Клара:

¹⁰ Fusini, 16-17 (подвлекла И.Т.)

Сфаќав, исто така, дека никогаш не би била иста со неа, личев на тетка Клара; бев дел, претпоставувам, од оној кој во животот не победува, туку му поткликнува. Иако располагав со сите нешта, од убавина до интелигенција и добра душа со позитивни ставови кон светот, тие квалитети и привилегии не можеа да и се спротивстават на мојата лоша ѕвезда. Токму така, бидејќи бев родена под траурно небо, означено со смртта, и носев име на мртва.

Не дека ми пречеше, но исто така не ме поттикнуваше да покажам интерес кон нештата што секојдневно се случуваа. Повеќе тежнеев кон меланхолијата; погледот несакајќи се ведеше кон истражување на минатото, ми се допаѓаа мртвите и гробиштата, особено гробот на тетка Клара, каде уште од дете, со мојот чичко минував многу пладниња, проверувајќи дали цвеќињата сè уште се свежи, а мермерот блескав.¹¹

Токму во вториот пасус од извадокот се засведочува дезинтегрираниот субјект на Клара, кој се јавува како отсуство на способност таа да се интегрира во „утврдениот“ развој на единката. Така кај неа настанува регрес кој се интроектира како меланхолија и нагон за смрт, односно, според Клајн, како танатичка реакција.

Од друга страна пак, отсуството на себноста овозможува малата Клара да живее во приказните и фотографиите за/од нејзината тетка. Таа се одгледува како нејзин двојник, како повторување, можеби и нејзина Ехо. Низ бавната нарација во романот постепено се насетува извесна нелагодност, која произлегува од односот помеѓу малата Клара и нејзиниот чичко, Луици. Таа е неговиот сопствен проект, кој со помош на времето ќе доживее комплетна реализација. Таа е уметничкото дело со кое уметникот си игра додека во потполност не го оствари. Доколку го земеме предвид Шилеровото објаснување дека човекот е суштество кое игра, дека само во играта е човек и е должен да игра само со убавината (уметноста), зачетокот на лудизмот на Луици би можел да се побара токму тука. Нему му е потребна играта за да може, по смртта на неговата сакана, да опстои во поредокот, да го зачува сопствениот разум, низ неговата игра да остане човек. Начинот на кој тој полека успева да го оствари својот илузионистички план (ако под лудизам исто така се подразбира и илузија) да ја пресоздаде (убавината на) својата Клара, во себе содржи суптилно метанасилство, кое морничаво се ткае низ целиот роман. Од самата внатрешност на романот, излегува на површина уметно скриениот фалопцентризам, изразен низ Луициевата трескавична желба за поседување по секоја цена, зад која се крие единствено фрагилноста на неговиот идентитет, кој за да се оствари во реалниот физички простор, има нужност од друг субјект, кого ќе го зграби и проголта. Во таа смисла постои можно оформување на една псевдоинцестуозна врска, повеќе ментална отколку физички остварена. Лудичкиот процес, кој започнува низ фотографии и приказни од/за нејзината тетка раскажани и прикажани не само од страна на Луици туку и од нејзината баба, завршува со создавање на една нова

¹¹ *Ibid*, 13-14

Клара, наизглед идентична на првата. Првичната смрт, онаа на тетката Клара, не упатува на нејзино исчезнување од овој свет: таа е реинкарнирана. Телесно се пресоздава. Всушност, во романот, на прв поглед, настанува удвојување на два „идентитета“, преточување, прелевање на еден идентитет во друг, за конечно, тој индуциран процес да се заврши со можно слевање со „смртта“

Што е маж, жената учи од таткото или братот, од другарите на училиште. Јас тоа го научив од чичко ми. Беше сознание за чудно својство, **истовремено привлечно и одбивно- двојно**, во кое нежноста се мешаше со ласцивноста, насилноста со милоста. Она што чичко ми го сакаше од мене си го земаше без да му е грижа како се чувствував; сфаќав дека во тие мигови не правеше разлика меѓу мене и другата, мртвата. Го бараше во мене она што го имаше изгубено, неговата сопруга, млада и пречиста, која му овозможуваше **чувство на апсолутно поседување**.¹²

(...)

Колку ме засрамуваше кога, пред сите ме гледаше и велеше, Клара сè повеќе расте, ќе стане убава девојка, сè повеќе станува **идентична** на мојата Клара. Во двата случаи срамот, срамежливоста ме задушуваа, **занемував**, од моето тело кое растеше и се менуваше, чувствував длабок срам. Единственото нешто што ми се допаѓаше беше тоа што сè повеќе наликуваше на она од мртвата тетка. Знаев дека чичо ме гушка заради тоа и затоа оставав неговите раце да ги крадат моето тело и чувства, кои ги бараше од жената што ја немаше повеќе.¹³

(...)

Тоа беа годините на мојата метаморфоза; потоа **требаше да станам жена**.

Оттука, би се поставиле две прашања: и покрај тоа што малата Клара станува „идентична“ на нејзината тетка, каков е/кој е, всушност, нејзиниот идентитет, дали прелевањето на идентитетот некаде запира, се фиксира и на кој начин тој се поврзува со молкот, не само на Клара, туку и воопшто на нејзната мајка и баба?

Говорното суштество, вели Крстева, е *сѝрансѝвување на изменливи иденѝиѝеѝи*“ *кое ѝосѝои како овековечување на изгнансѝвоѝо*¹⁴. Во суштина, тоа не може да се разгледува како статична појава туку како мноштво на идентитети во постојана метаморфоза; секој идентитет се манифестира преку дадена моментна, непостојана маска. Но, каде е и дали постои едно постојано, непроменливо јадро на самиот идентитет, до кое би можело да се дојде ако се отргнат сите маски?

Малата Клара, најблизу би можела да се карактеризира како вечен изгнанник. Таа е суштество кое не само што не успева да оформи свој идентитет, туку се доведува до прашање веројатноста да создаде маска

¹² *Ibid*, 25

¹³ *Ibid*, 20 (подвлекла И.Т.)

¹⁴ Николчина, 59

како манифестација на некаков моментен идентитет. Таа едноставно лебди во просторот, како тело без тежина, без сопствено тло кое би ја поткрепило. Недостасува трансценденталниот однос со мајката по чие раскинување, според Крстева, настанува потем говорниот субјект, кој се втурнува во јазикот, а следствено и во симболичкиот поредок. Доколку, пак, го земеме предвид тврдењето дека нашиот идентитет е перцепиран од околината во моментот кога тој станува говорен субјект, каква би била улогата на молкот на женските ликови кој се чувствува во романот? Во обид да се даде одговор на ова прашање, најпрвин наидуваме на една нејаснотија: ликовите на Алба, како и на бабата Елиза, не се речесивни по својот карактер. Напротив, се чини јасно присуството на нивната доминација, кој успева донекаде да ги потчини субјектите кои се наоѓаат во нивна близина и да ги принуди да се однесуваат според нивната желба, посебно во случајот на Алба и Корато. Но, низ еден вторичен поглед, може да се види дека таа доминација не ја користат за навистина да завладеат со околината, туку како средство за успешно вметнување во поредокот користејќи го нему својствениот настап од позиција на моќ од една страна, но и механизам кој ќе им овозможи тие да се изолираат и да се затворат во сопствената меланхолија, од друга страна. Нитката интровертност, што се провлекува низ тријадата баба – мајка – ќерка, го доведува повторно под прашање стабилниот идентитет на субјектот. Молкот е израз на нивната тага, за која смртта на Клара е само повод, „надворешна траума“ (Крстева), која умешно ја крие внатрешната причина (која можеби својот никулец го има во исконот). Во таа смисла, овде би можело да се прифати дефинирањето на тагата од страна на Крстева како *обележје на одвојување и поочешок на ѝревласиџа на симболиџе*.¹⁵

Интересно е тоа што Фузини ги претставува трите лика со различен степен на психолошка продлабоченост: бабата е минимално разработен лик, она што го добиваме како впечаток за неа е доминантноста и склоноста кон изолација. Понатаму, Алба е поразработен лик, веќе ни е претставен нејзиниот однос со ќерката и сопругот, доминантноста како и склоноста кон мечтаење, тежнеење кон непознат свет, којшто останува да биде загатнат. Додека пак, поставувајќи ја малата Клара за наратор, Фузини успешно го длаби нејзиниот лик и нејзината проблематична сексуалност и идентитет кои ги изведува во релација и со надворешните (семејството) и со иманентните фактори, кои ја водат кон таа *носталгија за некаков загубен свет* (цит. стр. 5), којашто ја чувствува Клара, при што би можеле да сугерираме дека смртта би можела да се сфати како премин кон тој (атавистички, трансцендентален) свет. Додека пак, во спрега со надворешните фактори се доведува под прашање присуството на двете едиповски фази во онтогенетскиот развој на малата Клара, со оглед на тоа што подеднакво отсутствуваат фигурите на двајцата родители.

¹⁵ Крстева, 141

Така, таа останува субјект- дејект, кој во нејзиниот иницијациски период слепечкум го бара Д/другото, како алатка за создавање на сопствената сексуалност, а оттаму и на сопствениот идентитет. Во таа потрага врши трансфер од нејзините родители кон чичкото и мртвата тетка, со која нејзиниот чичко, преку неговиот проект, успева целосно да ја идентификува, реосоздавајќи го на тој начин објектот на неговата желба.

ЗОШТО, ДУРИ И АКО ИГРАМЕ ЗАЕДНО, КОЈ МОЖЕ ДА ГАРАНТИРА ДЕКА ИГРАМЕ ЕДНА ИСТА ИГРА?¹⁶

Транзициската состојба во која се наоѓа малата Клара, од една страна, ѝ ја открива желбата да се идентификува со/преку Клара, целосно да се слее со неа, а од друга пак, постојат индиции дека таа би можела делумно да се поистовети и со нејзиниот чичко. Повторно е во игра потенцијалот за трансформација на субјектот, со оглед на неговата непостојаност, односно одбивањето да се утврди, како што вели Крстева, во конечна, апсолутна форма на идентитет. Оттука, развојот се одвива во две разделни насоки: калењето, обликувањето на малата Клара според желбата на нејзиниот чичко од една и талкањето на нејзиниот аморфен идентитет, од друга страна:

Најчесто, за волја на вистината, одев облечена како момче. Тогаш сакаше маичките да ми бидат потесни, видно да го завијат срамежливото испакнување на градите, кои одвај никнуваа, а јас се обидував да ги скријам. Чичо дури ме спречи и да си ја потстрижувам косата, сакаше да порасне долга, многу долга, за да го издадат, и покрај сета измама и криење, **мојот вистински пол**. Послушно ја извршував секоја негова наредба; ако му е мерак, си мислев... Мене ништо не ме чини. Но и ова беше лага, бидејќи добро знаев дека интимноста што растеше меѓу нас, носеше вина во себе.¹⁷

Дали постои „вистински“, разделен, прецизиран пол кај малата Клара? Или пак, нејзиниот субјект е само јаток врз кој би можела да се исткае умствената биполовост? Дали идентитетот што Луици сака да ѝ го наметне се сложува во целост со нејзиниот личен избор, ако воопшто може да избира?

Не бев родена слободна, туку затвореничка на љубов која не беше моја, но во која верував- љубовта на Луици кон Клара, сакам да кажам, покрај мојата кон една мртва, којашто ја чувствував забодена во месото како клин.¹⁸

(...)

¹⁶ Николчина, 78

¹⁷ Fusini, 56 (подвлекла И.Т.)с

¹⁸ *Ibid*, 108

Тој ден не отидов кај карпите. Изморена од сонцето и воздухот, тргнав да се качам во мојата соба, но минувајќи пред собата на мртвата Клара, обземена од ненадеен, бестрашен пламтеж, инстинктивно ѝ подлегнав на желбата што, не признавајќи си ја себеси, веќе некое време ја негував, ја отворив секогаш неумоливо затворената врата и влегов во светилиштето (...) легнав на креветот и се понудив како согласна жртва, подготвена за магијата. Вљубена сум во мртва, помислив додека ја положував главата на перницата. Чудно, но тој факт не ме вознемируваше. Напротив, постоењето на Клара, ако ме вознемируваше не беше заради тоа што го крадеше моето, туку затоа што не успевав подлабоко да загосподарам со нејзиното постоење, сè до конечното слевање со неа.¹⁹

Фузини во својот роман ја вметнува забранетата соба на Клара, во која никој не би смеел да влезе, како еден вид *locus amoenus*, чија мистерија е одгатната преку трансгресијата на малата Клара, која сепак влегува во неа. Токму таа трансгресија доведува до остварување на иницијацијата:

Се упатив кон плакарот, кој во суштина беше убава собичка со централно огледало и редици облека кои висеа наоколу и со полици за блузите и кошулите (...) Навирајќи го фустанот низ главата, се лизнав во него и како под дејство на магија, тој веднаш се моделираше, следејќи го моето тело на девојче, слабо и без облини - стана, или барем ми се чинеше (проверив во огледалото), вистинско тело на жена. Требаше само да ја собирам косата зад тилот, бидејќи Клара ја носела собрана, и потоа ќе бев сосем како неа.

Малата Клара конечно успева да метаморфозира во навидум фиксен и туѓ идентитет, во зрела жена, во мртвата Клара. Проблематичната иницијација е токму тука: низ неа девојчето не добива сопствена субјективизација, туку таа претставува еден вид травестија, преобликување, можеби дури и метафора на едно одамна згаснато битие, метафора на небитието, односно како што вели Крстева: „*Биџието налик*“ не е само биџието и небиџието туку е и којнеење ѝо небиџието за да се афирмира како единствено можно биџието²⁰. Огледалото како „определено претставување на истото“²¹ е всушност елементот преку кој нѝ е претставена Клара како субјект на распаке: од една страна Клара е “мем” на нејзината тетка, зад кој се крие како што вели Иригаре „непретставливата желба за истото“²², но од друга страна пак, самата иницијација значи и влез во симболниот поредок. Во таа смисла, малата Клара за краток период „влегува“ во (не)битието на нејзината мртва тетка, во обид да го афирмира сопственото постоење на веќе зрела жена, согласно со принципите на тој поредок. Од моментот кога травестијата на Клара е засведочена и треска-

¹⁹ *Ibid*, 65

²⁰ Крстева, 112

²¹ Лис Иригаре, *Спеклулум на груѓајќа жена*, Скопје, Евро –Балкан Пресс, 2002, 264

²² *Ibid*

вично прифатена од чичкото, кој случајно влегува во собата, „нивната“ тајна игра продолжува но, се префрла на едно друго рамниште, отаде реалноста, кадешто постојат само сопружниците Клара и Луици. Тој ја прифаќа играта во којашто фигурира и како идеатор и како пион; со задоволство го обвива новосоздадениот субјект за кој смета дека е монолитен идентитет, единствената негова сакана Клара. Извршеното „онтолошко насилство“ (Рикер) од негова страна, налудничавиот тивок лудизам, кој систематски го спроведува низ битието на малата Клара доведува до овистинување на лагата, која ја зема неа за (доброволна?) жртва. Така, Луици повторно станува сопственик на одамна посоченото и избрано тело пополнето со од него избраниот идентитет, кое ќе може со сигурност да го поседува, како објект кој ќе го потсетува и ќе му дава смисла на сопственото постоење. Клара не успевајќи цврсто да застане во сопствениот свет, останува пасивен субјект, кој сепак делимитира и означува еден туѓ свет, оној на Луици, во која таа зазема само привремен идентитет. Таа за момент станува „анти-субјект“, кој стои наспроти реинкарнацијата на тетката Клара како посакуван субјект.

ШУПЛИВ ПРОСТОР НА БЕСКРАЈНА ТИШИНА²³

Сепак, играта, “проектот“ на Луици се окончува со неговата ненадејна смрт. Останува Клара со нејзината псевдоегзистенција, со идентитет осуден на егзил уште од самото раѓање за да се ослободи простор за идентитетот што Луици посака да го вгнезди во телото на малата Клара. Таа останува надвор од поредокот (кој можеби ќе беше израз на извесна рамнотежа, но не и на конечна радост). Се повлекува во физичка осаменост (продолжува да живее во куќата крај море, далеку од нејзиното семејство), во целосна маргинализација. Таа нејзина состојба е одбележана единствено со постојаното исчекување на повик од оној свет, на конечно отадеслевање со Клара и Луици. Во таа смисла, доаѓа до потполн израз меланхолијата како желба за конечното ослободување и исполненост, која преминува, во експлицитен нагон за смртта, сфатена во овој случај како премин кон таа исполненост. Постојаната тага, којашто натежува над Клара би можела во Лакановска смисла да се сфати како резултат на цикличност на желбата, но во овој случај не трагајќи по објектот на желбата туку по *Нешиџошо* (Крстева), кое е во доменот на архаичноста и останува навор од секако означување. За да се досегне, единственото исходно би било самоубиството. *(Во ваков случај) самоубиството не е чин на камуфлирана војна туку соединување со џаѓаџа и, надвор од џоа, со невозможна, никогаш досиџнаџа, а секогаш некаде другаде џрисуџна љубов, онаа љубов шџо наликува на веџуваџа на нишџоџ-*

²³ Fusini 122

носѝа, на смрѝѝа.“²⁴ Фузини доста амбивалентно го завршува овој роман: Клара во исчекување, кое станува потрага по смртта, со кајче се упатува кон отвореното море, и во онирична состојба на умот се претопува со блескавата светлина која фантазмагорично го создава призракот на тетката Клара. Во таа смисла Стварта се манифестира како заселепувачка светлина, која всушност се наоѓа од онаа страна на спознајното. Желбата за слевање со Луици и Клара би можела да се прочита како израз на тежнењето кон првичното единство, кое успешно се вткајува во празнината создадена од недоволното присуство на биолошката мајка и кое избликнува на крајот од романот низ претходен континуиран патос на малата Клара: се чини дека за време на иницијациониот процес се тетерави во еден вид лимб од кој излегува и ја доживува екстазата низ повикот на Клара, која ја „проголтува. Конечно“²⁵. Земскиот патос наспроти радоста (jouissance), која таа ја доживува во извесен метапростор (смртта, имажинацијата?). Оттргнувајќи се од симболното се препушта на имагинарното. При тоа, би требало да се напомене дека споменатото jouissance, би се сфатило не само како радост достигната низ слевањето со истото, туку воопшто, на биполовото ресоединување. Можеби токму и затоа слевањето, кое води до екстаза, Фузини го поместува во метафизичка димензија, на вертикалната оска на човековата онтологија, чии корени се наоѓаат во примордијалното единство, наспроти половата поделеност изразена преку Луици и (мртвата) Клара поместена на хоризонталната оска.

Амбивалентната крајна наративна секвенца- бескрајната морска шир кон која плови Клара е повик на смртта во која таа самата се нурнува, но можеби и пространство кое ја поттикнува нејзината имажинација да мечтае за смртта. Но сепак, амбивалентноста се расточува со фактот што нараторот во романот е самата Клара, која својата дезинтеграција и иреверзибилна тага ја засведочува токму преку писмото, како молк и говор едновременно, манифестно сведоштво но и трансфер на несвесното. Во секој случај, токму тој трансфер можеби е сведоштво за субјект кој се обидува да стаса до конечното примордијално спознание за суштината на човекот, кое се наоѓа отаде секако „световно“ спознание.

И повторно би се навратила на Платоновитиот мит за пештерата, кој можеби имплицитно се содржи во извадокот поместен на почетокот од текстот: малата Клара потсетува токму на тоа ослободување на еден од жителите на пештерата со измами, кој излегува надвор од неа и стасува до вистинската природа на нештата. Но дали е безбедно за Клара да се врати назад во пештерата за да им посочи на останатите за измамите кои царуваат во неа? Дали, воопшто пештерците сакаат да бидат оттргнати од измамите? Или едноставно ќе продолжи да чмае во меланхолијата како

²⁴ Крстева, 130

²⁵ Fusini, 126

единствено упориште за оние кои се непожелни да се вратат назад, а сè уште се недоволно моќни целосно да излезет надвор.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Fusini, Nadia, *Due volte la stessa carezza*, Milano, Bompiani, 1997
 Иригаре, Лис, *Сјекулум на груѓајта жена*, Скопје, Евро – Балкан Пресс, 2002
 Колозова, Катерина, прир., *Хресџомајија на класични џексџови од облајта на родовата теорија*, Скопје, Евро – Балкан пресс, 2003
 Крстева, Јулија, *Токаји и фуѓи на груѓосја*, Скопје, Темплум, 2005
 Мои, Торил, *Сексуална/џексџуална џолијика*, Скопје, Сигмапрес, 2000
 Николчина, Миглена, *Смисла и мајкоубисџво*, Скопје, Сигмапрес, 2000
 Џепароски, Иван, прир., *Есџејика на иѓрајта*, Скопје, Култура, 2003

Irina TALEVSKA

CONDIZIONE LIMITE: LA JOUISSANCE E LO SIMBOLICO

(Summary)

L'obiettivo di questo lavoro è di offrire osservazione del soggetto dal punto di vista dell'idnetità sessuata attraverso l'analisi psicoanalitica del romanzo di Nadia Fusini *Due volte la stessa carezza*.

Il foco specifico è incentrato sul passaggio dalla condizione di jouissansce a quella dell'ordine simbolico, stabilendo, inoltre, la relazione fra quattro concetti quali l'iniziazione, sessualità, identità e malinconia.

Parole chaive: jouissance, falocentrismo, sessualità, identità, abietto.

Luciana GUIDO ŠREMPF

L'ITALIANO ALL'ESTERO: PIZZA, SPAGHETTI, MANDOLINO E MAFIA

Giusto un anno fa è ricorso il centocinquantésimo anniversario dell'Unità d'Italia, 150 anni di lungo tragitto che hanno visto l'immagine dell'Italia e degli Italiani essere oggetto continuo di numerosi pregiudizi e di stereotipi fuori dei confini della penisola appenninica.

Nonostante, infatti, siano numerosi i tentativi volti a definire l'essenza dell'identità italiana in campo sociale, altrettanto lo sono coloro che per definire l'identità italiana ricorrono ai classici luoghi comuni e ai cliché sugli Italiani e sull'Italia, frutto di una pluralità di cause culturali e sociali; dipingendoci nei nostri connotati più riconoscibilmente stereotipi: Italiani grandi mangiatori di pizza, di spaghetti, suonatori di mandolino e mafiosi.

Lo stereotipo è prima di tutto il prodotto dell'abitudine storica di una certa percezione dell'altro.

Non c'è da meravigliarsi perciò se l'Italia, meta amatissima dei viaggiatori europei sin dal Rinascimento, rappresenta uno spazio ricco di stereotipi partoriti dagli stranieri.

Dagli stereotipi letterari (Lavino, 1993:170) come quelli presenti nelle *Néapolitanes*, pièce scritta da François D'Ambroise verso il 1570, dove l'Italiano colpisce per la sua astuzia, la sua assenza di scrupoli e la sua propensione a stuprare o negli appunti di Stendhal che vede gli abitanti del bel paese come impulsivamente collerici piuttosto che coraggiosi alle storiche citazioni di Winston Churchill che parlando delle sconfitte del popolo italiano osservava: "Gli Italiani perdono le partite di calcio come se fossero guerre e perdono le guerre come se fossero partite di calcio"¹ o di Metternich che paragonava l'Italia ad un'espressione geografica; per non parlare poi di come si propagò con grande rapidità una pessima immagine degli Italiani immigrati grazie all'affermazione del mezzo cinematografico che ci ha dipinti, soprattutto nella cinematografia d'oltreoceano come Italiani litigiosi, che parlano e gesticolano troppo, criminali per eredità genetica, dediti al vizio del bere, irascibili e passionali, un popolo che rimane nell'immaginario collettivo pittoresco, piacevole e desiderabile, come in quelli di molti film americani realizzati a cavallo tra gli anni '50 e '60 che fanno innamorare personaggi interpretati da attori indimenticabili come Katherine Hepburn e Clark Gable; ma che viene messo

¹ <<http://luring.altervista.org/aforismi-ricerca/index.php?title=Italia>

soprattutto in relazione con la criminalità organizzata se decide di emigrare, come si registra in alcuni memorabili film sulla mafia. Si pensi, inoltre, ai film di matrice italiana che hanno avuto successo anche fuori dell'Italia, che ritraggono gli Italiani all'estero e oltreoceano, i cui personaggi, da Nino Manfredi che interpretava un emigrato in Svizzera in "Pane e cioccolata"², ad Alberto Sordi nei panni di un emigrato in Australia nel film "Bello, onesto, emigrato in Australia sposerebbe compaesana illibata"³; un cinema dal quale trapela l'immagine di un'Italia buffonesca, trafficante e decadente; e poi i fatti tragici avvenuti in Italia negli anni cosiddetti di piombo (verificatisi tra il 1969 ed il 1986), il cui episodio più grave fu l'assassinio dell'onorevole Aldo Moro, ecc. Tutto questo ha contribuito a far partorire nel mondo un'immagine dell'Italia e degli Italiani tutt'altro che positiva, diffondendo stereotipi infondati di un'immagine falsata e a senso unico dell'Italia e degli Italiani.

Ed oggi? Nel compimento dei 150 anni dell'Unità d'Italia, come sono visti l'Italia e gli Italiani all'estero? L'Italia è ancora vista nell'immaginario collettivo come il paese della: "Pizza, spaghetti, mandolino e mafia"?

Sono queste le domande che mi sono posta, io che sono un' Italiana che vive e risiede da diversi anni all'estero e che inevitabilmente mi scontro quotidianamente con i numerosi stereotipi (non tutti negativi per fortuna) riguardanti il mio paese d'origine ed i miei connazionali in Italia e all'estero.

Per rispondere ai miei quesiti ho pensato, quindi, di svolgere una ricerca prendendo come esempi soprattutto alcuni spot pubblicitari, reperibili in internet, trasmessi sulle principali televisioni estere e d'oltreoceano, le cui immagini, i cui linguaggi, situazioni, personaggi, valori, stili di vita, i quali sono un riflesso della società e della cultura italiane all'estero, nonché i risultati di alcuni sondaggi su come sono visti l'Italia e gli Italiani all'estero, svolti su internet, presenti su alcuni forum di discussione di italiano, e principalmente quelli di un questionario da me somministrato ad un considerevole numero di discenti macedoni frequentanti, lo scorso anno accademico, il secondo, il terzo ed il quarto anno del Corso di laurea in lingua e letteratura italiana presso l'Università "Santi Cirillo e Metodij" di Skopje. Lo scopo del predetto questionario, strutturato su domande aperte riguardanti gli stereotipi dell'Italia e degli Italiani all'estero, è stato quello di illustrare quale identità italiana emerge oggi nel mondo e in Macedonia, cercando di capire fino a che punto questa immagine sia uno stereotipo condiviso e accettato o al contrario una pura e semplice falsificazione della realtà che infarcisce i media, in particolare quelli televisivi.

Ebbene, scorrendo le immagini di spot pubblicitari ci siamo resi conto di come siano gremite di stereotipi; ciò non deve sorprenderci visto che questa figura retorica viene impiegata nella comunicazione pubblicitaria per rendere più efficace il suo messaggio, per sedurre il pubblico.

² Film del 1974 diretto da Franco Brusati.

³ Film del 1971 diretto da Luigi Zampa

A volte lo stereotipo può essere usato in senso negativo o pregiudizievole, tanto da diventare la caricatura di alcune caratteristiche possedute dai membri di un gruppo che vengono esasperate al punto da divenire odiose o comiche.

Sono proprio questi stereotipi “razzisti” a costituire le azioni più incisive e perniciose che attecchiscono nell’immaginario collettivo.

Negli ultimi anni invero sui teleschermi stranieri appaiono pubblicità che dileggiano l’Italia e gli Italiani suffragandone la caratterizzazione come esseri volgari, caciaroni e rumorosi, privi del rispetto per le regole del vivere civile. Viene dunque ribadita l’immagine di cui circa tre decenni fa era vittima il grande Fantozzi nel film omonimo di “Italiani sempre rumore, sempre cantare, chitarra e mandolino”.

È successo ad esempio in Germania, dove una catena di elettrodomestici, la Mediamarkt, nel 2008, per pubblicizzare televisori realizza tre spot⁴ che impiegano vecchi cliché sull’Italiano medio: il maschilista, il playboy e il truffatore. Nelle sit comedy Tony, il tifoso della nazionale azzurra si muove dentro un negozio con addosso una catena al collo, una canotta azzurra sulla quale campeggia lo scudetto italiano, occhiali da sole e con capello effetto bagnato.

Nella prima scenetta Toni rivolgendosi ad un commesso dice avvilito:

“Ehi signore...signore, se devi comprare un televisore per guardare il calcio per esempio...hai bisogno di un uomo...perché solo un uomo ne sa di tecnologia e calcio, invece le donne non hanno idea di queste cose...”. Poi però vede un’ affascinante e biondissima commessa alla quale corre dietro: “...scusi...mi può consigliare?”. “Ho bisogno di un aiuto”, dice cambiando immediatamente idea. Morale della favola: purché sia bella, va bene anche una commessa donna.

Nella seconda sitcomedy Toni riveste i panni dell’amico imbroglione e disonesto. Si avvicina ad un rivenditore per rimbalzare la domanda che gli fa un amico interessato all’acquisto di un televisore:

“Hai bisogno di una televisione?...Quanto costa quella televisione?...799...Per te solo 1000 euro...Perché ti voglio bene, idiota!”. Come avrete capito Toni all’amico comunica un prezzo per un altro. Il cliché che ne risulta è che gli italiani restano incalliti truffatori che non si fermano nemmeno davanti ad un amico.

Nella terza scenetta Toni proclama:

“Ci sono gli europei e i tedeschi sono impazziti...vogliono comprare tutto a buon prezzo...risparmiando...sono fuori...comprano tv a schermo piatto...comprano frigoriferi...comprano portatili...ma sapete cosa comprano gli Italiani?...loro comprano gli arbitri!”. Lo stereotipo dell’italiano armeggiatore si rinnova.

⁴ < <http://www.youtube.com/watch?v=avvndjjoa2E&feature=related>

Sempre in Germania la catena Burger King ha di recente reclamizzato un meal italiano utilizzando come testimonial un ragazzo tedesco che dà un morso al panino e d'un tratto si trasforma in "Italiano" seduttore (gli parte la mano morta). Tutto ciò viene amplificato dallo slogan che recita "*trova la parte italiana che è in te*". Beh, credo che il messaggio dell'headline si interpreti da solo: gli Italiani hanno solo il sesso in testa.

A non farci scordare i nostri ancestrali difetti contribuisce anche un recente spot televisivo che ha riscosso un grande successo in Olanda.

Si tratta di uno spot⁵ girato in Olanda per pubblicizzare i servizi offerti da una nota scuola di lingue straniere olandese che per suscitare l'ilarità dello spettatore offende in maniera dura e cattiva gli italiani dipingendoli come un popolo di maleducati.

Nello spot tutto in italiano con sottotitoli in olandese, vediamo una famiglia del luogo entrare in un locale gestito da ristoratori italiani molto maleducati.

Ecco le battute del dialogo della scena:

Il barman: "Sistema dalle mie parti quella bellezza".

Cameriere n.1: "Meglio dalle tue parti che dalle mie. Presto diventerà come sua madre".

Cameriere n.2: "Ma in effetti quella la trovo abbastanza notevole".

Cameriere n.1: "Mica male come prestazione per un tipo così brutto".

Il Padre: "Pagliaccio di pasta. Quando finisci di parlare con le tue amichette hai un attimo di tempo per noi".

Ed ecco emergere lo stereotipo negativo dell'Italiano cialtrone mangiatore di pasta.

Lo spot si chiude con il payoff molto significativo "*Gli olandesi diventano sempre più intelligenti perché studiano le lingue*".

Ma l'immagine che emerge di noi Italiani nelle pubblicità americane non è migliore. Ci considerano cafoni, delinquenti, ignoranti, vecchi bacucchi che si gonfiano di pasta. Si pubblicizzano auto, birra, mentine, pasta, pizze, succhi di frutta, siti Internet, usando personaggi italiani dipinti come mafiosi e *galoots*, zoticoni, tipi rozzi che brindano e parlano un inglese terribile, alla 'broccoline', quest'ultima una vera fissazione dei pubblicitari americani.

Ma l'aspetto sul quale i pubblicitari puntano di più è l'equazione 'Italia uguale mafia'. Per reclamizzare qualsiasi genere di prodotto viene scomodata la mafia, come quando per cantare le lodi di un burrocacao niente di meglio di un boss che ammonisce un picciotto: "Butta via quel tubetto. Solo Blistex protegge le labbra. Credi a me, io di protezione me ne intendo"; o per reclamizzare la Pepsi Cola come nello spot⁶ di qualche anno fa ambientato in un bar americano, gestito da "tipi loschi" italo-americani; a fare da testimonial è una graziosissima bambina anch'essa italo-americana, che accompagnata dal nonno chiede al barista una Pepsi. Il barista inganna la piccola dandole al posto

⁵ < <http://www.youtube.com/watch?v=mnuk-7DnL8s>

⁶ < http://www.youtube.com/watch?v=pmyUsSNEg_o>

della bevanda richiesta una Coca Cola. A questo punto si sente parlare la piccola con la voce del Padrino (Marlon Brando) che rimprovera aspramente il barista per non averle dato quanto richiesto. Il barista spaventatissimo, se la fa quasi sotto dalla paura e ripara subito al torto dandole questa volta una Pepsi in lattina. Inaspettatamente si sente lo scoppio di una bolla di una chewingum che viene scambiato per uno sparo di pistola e tutti i presenti si gettano a terra terrorizzati. È uno dei tanti spot prodotti all'estero che dipingono gli Italiani come mafiosi, imbrogliatori, ecc.

Ma come sono visti gli Italiani e l'Italia in Macedonia? Per indagare la diffusione e le caratteristiche dello stereotipo riguardante l'Italia e gli Italiani nel mondo, volendo sondare quali siano le rappresentazioni sociali e le immagini più vivide evocate nell'immaginario collettivo macedone dell'etichetta "Italia" o "Italiano" e capire se queste siano attinenti con le testimonianze degli spot a cui ho attinto, ho preso a campione 94 studenti iscritti presso il Dipartimento di Lingua e Letteratura italiana della Facoltà Blaže Koneski di Skopje. Il sondaggio si è basato sul predetto campione rappresentativo di studenti su un questionario suddiviso in due parti: nella prima parte gli allievi dovevano stilare una classifica su un numero di 17 fra i più diffusi stereotipi sugli Italiani e sull'Italia all'estero ovvero:

Gli Italiani cantano; Gli Italiani mangiano la pizza; Gli Italiani mangiano la pasta; Vivono di arte; Gli Italiani sono cattolici; Gli Italiani sono appassionati di calcio; Gli Italiani sono poveri; Gli Italiani sono dei dongiovanni; Gli Italiani sono dei mammoni; Gli Italiani sono mafiosi; Gli Italiani sono dei delinquenti; Le Italiane sono grasse; Gli Italiani sono eleganti; Gli Italiani sono molto legati alla famiglia; Gli Italiani sono fannulloni; Gli Italiani gesticolano molto; Gli Italiani parlano troppo;

Sulla base delle riflessioni fatte dagli studenti, è risultata la seguente classifica:

Primo classificato	<i>Gli Italiani mangiano la pasta</i>
Secondo classificato	<i>Gli Italiani mangiano la pizza</i>
Terzo classificato	<i>Gli Italiani sono appassionati di calcio</i>
Quarto classificato	<i>Gli Italiani parlano troppo</i>
Quinto classificato	<i>Gli Italiani sono eleganti</i>
Sesto classificato	<i>Gli Italiani sono molto legati alla famiglia</i>
Settimo classificato	<i>Gli Italiani cantano</i>
Ottavo classificato	<i>Gli Italiani vivono di arte</i>
Nono classificato	<i>Gli Italiani sono mafiosi</i>
Decimo classificato	<i>Gli Italiani gesticolano molto</i>
Undicesimo classificato	<i>Gli Italiani sono dei mammoni</i>
Dodicesimo classificato	<i>Gli Italiani sono dei dongiovanni</i>
Tredicesimo classificato	<i>Gli Italiani sono dei fannulloni</i>
Quattordicesimo classificato	<i>Gli Italiani sono dei delinquenti</i>
Quindicesimo classificato	<i>Le donne italiane sono grasse</i>
Sedicesimo classificato	<i>Gli Italiani sono poveri</i>
Diciassettesimo classificato	<i>Gli Italiani sono cattolici</i>

Come si può osservare dalla tabella, ai primi 5 posti della classifica risultano in ordine decrescente i seguenti stereotipi “Gli Italiani mangiano la pasta”, “Gli Italiani mangiano la pizza” “Gli Italiani sono appassionati di calcio”, “Gli Italiani parlano troppo”, “Gli Italiani sono eleganti”. Si tratta di stereotipi che si connotano di accezioni comunque positive se si esclude quello riferito al loro essere logorroici. Mentre ci consola e ci fa piacere constatare che gli stereotipi che si colorano, al contrario, di accezioni negative occupano posti perlopiù in basso alla classifica: difatti, *Gli Italiani sono mafiosi* occupano il nono posto, *Gli Italiani sono dei mammoni* occupano l’undicesimo posto, *Gli Italiani sono dei Dongiovanni* risultano al dodicesimo posto, mentre al tredicesimo *Gli Italiani sono dei fannulloni* seguito da *Gli Italiani sono dei delinquenti* al quattordicesimo posto, *Le donne italiane sono grasse* al quindicesimo posto e *Gli Italiani sono poveri* al sedicesimo posto.

Ma passiamo alla seconda parte della nostra indagine.

La seconda parte del questionario si basava su domande aperte, ovvero:

- 1) Qual è la prima cosa che ti viene in mente quando pensi all’Italia?
- 2) Qual è la prima cosa che ti viene in mente quando pensi agli Italiani?
- 3) Elenca alcuni stereotipi sull’Italia e sugli Italiani.
- 4) Elenca alcuni fra gli stereotipi più diffusi sull’Italia e gli Italiani nel tuo paese.

Occorre premettere che quasi tutti gli intervistati hanno dato più di una risposta ai quattro quesiti, conseguentemente sono stati presi in considerazione tutte le risposte date e relative occorrenze.

Alla prima domanda “Qual è la prima cosa che ti viene in mente quando pensi all’Italia”, la parola con maggior numero di occorrenze è stata “pizza” con 35 preferenze, e poi a seguire, “la buona pasta” con 15 occorrenze, “l’Italia come il bel paese” con 10, “Arte” a pari merito con “mafia” con 8, “musica” e “monumenti” con 7, “caffè” e “Roma” con 6, “cultura”, “spaghetti” e “la moda di Milano” con 5, “mare”, “calcio”, “architettura” e “lingua” con 4, “amore”, “canzone” e “Sicilia” con 3, “sole”, “città meravigliose”, “Natura”, “Fontana di Trevi”, “chiese”, “Capri”, “Venezia”, “spiaggia”, “bei posti” con 2 occorrenze ciascuna, “squadra di calcio”, “tortellini”, “verde-bianco – rosso”, “bandiera”, “la forma della penisola”, “tradizione”, “Goodfather”, “Ennio Morricone”, “Vaticano”, “opere d’arte”, “cose carine”, “strade strette”, “lasagne”, “Vulcano Etna”, “I Ac Milan”, “Cosa Nostra”, “Piazze”, “Firenze”, “grandi artisti”, “begli Italiani”, “limoncello”, “Fiat” con 1 occorrenza.

Alla seconda domanda “Qual è la prima cosa che ti viene in mente quando pensi agli Italiani” le risposte sono state: con 18 occorrenze “Gli Italiani sono bellissimi”, 10 per “Gli Italiani parlano troppo velocemente”, 8 per “Gli Italiani sono eleganti”, “Gli Italiani gesticolano troppo”, 6 per “Gli Italiani parlano troppo”, 5 occorrenze per “Gli Italiani sono allegri”, “Gli

Italiani seguono la moda", *"Gli Italiani sono moderni"*, 4 per *"Gli Italiani sono persone aperte"*, *"Gli Italiani sono donnaioli"*, *"Gli Italiani parlano a voce alta"*, *"L'Italia è il paese del calcio"*, 3 occorrenze per *"Gli Italiani sono mafiosi"*, *"Le Italiane sono le donne più belle del mondo"*, *"L'italiano è un popolo vivace"*, *"Gli Italiani mangiano pizza"*, *"Gli Italiani mangiano pasta"*, 2 occorrenze per *"Gli Italiani sono uomini magri"*, *"Gli Italiani hanno gli occhi chiari"*, *"Gli Italiani sono gentili"*, *"Gli Italiani sono positivi"*, *"Gli Italiani sono generosi"*, 1 occorrenza per *"Il loro accento"*, *"la lingua italiana"*, *"Gli Italiani sono mammoni"*, *"Gli Italiani sono persone buone"*, *"Gli Italiani sono molto attraenti"*, *"Gli Italiani sono grandi oratori"*, *"Gli Italiani sono simpaticissimi"*, *"Gli Italiani vivono di storia"*, *"Gli Italiani sono appassionati"*, *"Gli Italiani fanno l'amore"*, *"Gli Italiani danno molti complimenti"*, *"Gli Italiani sono romantici"*, *"Gli Italiani sono furbi"*, *"Gli Italiani hanno il corpo olivastro"*, *"Gli Italiani sono passionali"*, *"L'italiano è un popolo disponibile"*, *"Gli Italiani sono uomini alti"*, *"Gli Italiani si prendono cura di se"*, *"Il carisma degli Italiani"*, *"Gli Italiani sono seduttori"*, *"Gli Italiani sono persone basse"*, *"Gli Italiani sono rilassati"*, *"Gli Italiani sono molto latini"*, *"Gli Italiani sono religiosi"*, *"Gli Italiani sembra che cantino"*, *"L'Italia è un paese sviluppato"*, e per finire *"Gli Italiani sono educati"*.

Riguardo alla terza domanda *"Elenca alcuni stereotipi"* le risposte fornite dagli intervistati sono state le seguenti:

Con 14 occorrenze *"Gli Italiani mangiano pasta"*, 13 *"Gli Italiani gesticolano molto"*, con 11 *"Gli Italiani sono noti Dongiovanni"*, con 10 *"Gli Italiani sono mafiosi"*, con 9 *"Gli Italiani mangiano pizza"*, con 8 *"Gli Italiani parlano troppo velocemente"* e *"Gli Italiani parlano molto"*, con 7 che *"Gli Italiani amano il calcio"*, *"le donne e gli uomini italiani sono belli"*, con 6 *"Le donne italiane sono eleganti"*, con 5 *"Gli Italiani sono romantici"*, con 3 *"Gli Italiani amano le donne"*, *"Gli Italiani litigano sempre"*, *"Gli Italiani sono musicali"*, *"L'Italia è un paradiso"*, *"Gli Italiani sono ottimi amanti"*, *"I giovani italiani sono legati alla famiglia"*, *"Gli Italiani sono pigri"*, *"Gli Italiani vivono bene"*, *"Gli Italiani hanno i capelli neri"*, *"Gli Italiani sono ossessionati dalla moda"*, *"Gli Italiani mangiano al ristorante ogni giorno"*, *"Gli Italiani sono mammoni"*, *"Gli Italiani sono bamboccioni"*, *"La buona cucina italiana"*, e per finire con 1 occorrenza *"Gli Italiani sono sportivi"*, *"Gli Italiani sono dei fannulloni"*, *"Le donne italiane hanno i capelli lunghi"*, *"Le donne italiane fanno tutte le modelle"*, *"Le donne fanno le veline"*, *"Gli Italiani sono seri"*, *"Gli Italiani sono sempre sorridenti"*, *"Gli Italiani sono allegri"*, *"Gli Italiani parlano ad alta voce"*, *"Le Italiane vincono i concorsi per le Miss"*, *"Si pensa sempre a Berlusconi"*, *"Il paese della musica"*, *"Gli Italiani non sono educati"*, *"Gli Italiani sono divisi per regione"*, *"Gli Italiani non apprezzano le altre culture"*, *"Le Italiane sono seducenti"*, *"Gli Italiani sono bassi"*, *"Gli Italiani sono maestri nel preparare la pizza"*, *"Agli Italiani non piace svolgere lavori che non piacciono"*, *"Gli Italiani sono macho"*, *"Gli*

Italiani amano l'arte", "L'Italia è un paese ricco", "Gli Italiani sono ladri", "Le Italiane sono buone", "Gli Italiani aiutano sempre", "Gli Italiani sono nazionalisti", "L'Italia è il paese delle belle donne", "Gli Italiani non conoscono altre lingue", "Gli Italiani sono amanti appassionati", "Gli Italiani hanno il sangue caldo", "Gli Italiani non sanno parlare l'inglese", "Gli Italiani sono gentili", "Le donne italiane sono mammoni", "Gli Italiani non amano lavorare", "Gli Italiani sono possessivi", "Agli Italiani non piacciono gli stranieri che non conoscono l'italiano", "Gli Italiani sono alti", "Gli Italiani sono abbronzati".

Alla quarta ed ultima domanda, "elenca alcuni fra gli stereotipi più diffusi sull'Italia e gli Italiani nel tuo paese" le risposte sono state:

Con 22 occorrenze "L'Italia è il bel paese", con 13 "Gli Italiani mangiano pasta", con 10 "La buonissima cucina italiana" e "Le donne italiane sono molto belle", con 8 "Gli Italiani parlano molto" e "L'Italiano è una lingua bellissima", con 7 "Gli Italiani mangiano la pizza", "Gli Italiani usano molto i gesti" e "Gli Italiani amano il calcio", con 6 occorrenze "Gli Italiani sono molto eleganti", con 5 "L'Italia è un paese d'arte", "Il popolo italiano è bellissimo", "L'Italia è il paese della mafia", "Gli Italiani sono mafiosi", con 4 "L'Italia è un paese con grande cultura", "L'Italia è il paese della moda", "Le donne sono eleganti", "L'Italia è un paese dalla cultura affascinante", "Gli Italiani sono ricchi", "L'italiano è un popolo amichevole simile a noi", con 3 occorrenze "Gli Italiani vestono alla moda", "Gli Italiani sanno cantare", "L'Italia è il paese dai luoghi storici famosi", con 2 occorrenze "L'Italia è il paese della musica", "Gli Italiani sono Dongiovanni", "L'Italia è il paese del romanticismo", "Gli Italiani vivono bene", "Gli Italiani sanno come divertirsi", "Gli Italiani sono un popolo romantico", "Gli Italiani sono pigri", "Gli Italiani sono gente allegra", "Gli Italiani sono buoni amanti", con 1 "Dante e Michelangelo", "Gli Italiani mangiano molto", "Gli Italiani sono gay", "L'Italia è il paese della pizza", "Gli Italiani sono un popolo di sportivi", "L'architettura", "Gli Italiani sono fannulloni", "L'Italia è il paese preferito da molti europei", "Gli Italiani non sono molto istruiti", "Gli Italiani non parlano le lingue straniere", "Gli Italiani sono magri", "Gli Italiani sono puntuali", "Il festival di San Remo", "Il popolo italiano è il più simpatico", "L'Italia è un paese da visitare", "Si pensa che in Italia si viva bene", "Gli Italiani sono chiacchieroni", "Gli Italiani sono rumorosi", "Il caffè italiano è ineccepibile", "Il buon vino italiano", "In Italia si guadagna bene", "Gli Italiani sono generosi", "Gli Italiani sono rigidi", "Gli Italiani sono duri", "Gli Italiani non sono per niente amichevoli", "Gli Italiani credono in dio in una maniera fanatica", "Gli Italiani sono bugiardi", "Gli Italiani sono brava gente", "Gli Italiani sono interessanti", "Gli Italiani sono amichevoli", "Gli Italiani a volte sono insolenti", "I politici seducono le donne", "Gli Italiani mangiano cibo sano", "L'Italia ha una storia ricca di personaggi", "L'Italia è piena di città meravigliose", "L'italiano è un popolo di lavoratori", "Tutto il meglio", "L'Italia è un paese con molti monumenti", "L'Italia è un paese pieno di sole",

“La gente italiana è positiva”, “La gente italiana è prepotente”, “L’Italia è un paese dalla grande storia”, “L’Italia è il paese del carnevale”, “L’Italia è una potenza economica”, “Gli Italiani sono ben accetti”, “L’Italia è una nazione felice”, “Gli Italiani sono ottimisti”, “Gli Italiani sono sempre di buon umore”, “L’Italia è il paese delle meraviglie”, “Quello italiano è un popolo creativo”, “La gente italiana è socievole”, “Gli Italiani sono duri”, “Gli Italiani sono bassi”, “Gli Italiani sono orgogliosi”, “Gli Italiani pensano che la loro sia la migliore cucina”, “L’Italia è un paese con problemi economici”, “Le donne italiane hanno un bel sorriso”, “Gli Italiani sono cuochi appassionati”.

Sommando il numero delle occorrenze di ciascun stereotipo, risultante alle prime 5 posizioni, si evince quanto segue:

Gli Italiani sono grandi mangiatori di pizza (51 occorrenze); Gli Italiani sono mangiatori di pasta (42 occorrenze); L’Italia è il bel paese (33 occorrenze); Gli Italiani, soprattutto le donne, sono bellissimi (28 occorrenze); Gli Italiani gesticolano troppo (21 occorrenze); Gli Italiani sono mafiosi (18 occorrenze); e a seguire, Gli Italiani sono dei Dongiovanni (11 occorrenze); Gli Italiani parlano troppo velocemente (10 occorrenze); L’italiano è una lingua bellissima e L’Italia è un paese di arte (8 occorrenze); Gli Italiani amano il calcio (7 occorrenze); Gli Italiani sono allegri; Gli Italiani seguono la moda; Gli Italiani sono moderni; .

Ebbene, quanto è emerso non mi ha stupito, me l’aspettavo. Gli stereotipi più frequenti e maggiormente condivisi sono stati:

- 1) *Gli Italiani sono mangiatori di pastasciutta e pizza.* Be’, assolutamente vero visto che quello del mangiare la pasta rappresenta per noi, Italiani, un vero e proprio rito. La pasta, per noi Italiani, costituisce un’arte, una tradizione.
- 2) *L’Italia è il Bel paese*⁷. Anche questo è assolutamente vero, se si pensa alla sua ricchezza di paesaggi naturali, ai suoi monumenti, alla sua cultura e storia noti in tutto il mondo.
- 3) *Gli Italiani sono bellissimi.* La bellezza ed il fascino degli Italiani è uno degli stereotipi maggiormente consolidati. Probabilmente dovuto al calore, alla passionalità ed al carattere solare che conquista e che fa sembrare bello anche un brutto anatroccolo.
- 4) *Gli Italiani gesticolano troppo.* Anche questo è vero. Mentre parliamo anche il nostro corpo lo fa esplodendo in una gestualità che non ha pari. A tal riguardo molte scuole di lingue straniere all’estero e soprattutto d’oltreoceano di recente hanno cominciato a tenere corsi sulla gestualità italiana nel desiderio di coltivare il rapporto fra tale gestualità e l’apprendimento dell’italiano. Per non parlare poi delle battute all’estero che ne sono derivate come:

⁷ Dante e Petrarca furono i primi ad utilizzare questa espressione poetica per indicare l’Italia che meritò quest’appellativo a causa del suo clima mite, dei suoi paesaggi naturali, della sua cultura e storia. http://it.wikipedia.org/wiki/Bel_paese

“Come si fa a zittire un Italiano?”. “Gli si legano le braccia dietro la schiena”.

- 5) *Gli Italiani sono mafiosi*. Si tratta dell’assioma più resistente e più odioso. Sicuramente la responsabilità è da attribuire al cinema d’oltreoceano come abbiamo già spiegato nelle pagine iniziali. Si tratta di uno stereotipo assolutamente falso perchè nonostante sia un problema presente non tutti gli Italiani appartengono alla mafia.
- 6) *Gli Italiani sono dei Dongiovanni*. È questo uno stereotipo che ormai sta perdendo colpi. L’italiano oggi è parecchio distante dal macho che dilagava nei film degli anni ’80 e ’90, ecc.

Dalla nostra analisi, ciò che è risultato è che accanto agli stereotipi consolidati e che da sempre accomunano l’immaginario collettivo, fortunatamente, molte risposte rimandavano alla secolare cultura del nostro paese, alla lingua, alle opere d’arte, e poi alla cucina, alla moda; ne consegue che la ricchezza culturale dell’Italia per fortuna domina ancora nell’immaginario collettivo e supera gli stereotipi della pizza, pasta, mafia. Ciò testimonia come il Bel Paese ancor prima di divenire unito nel 1861 lo fosse già grazie alla sua arte, alla sua cultura, alla sua bellezza.

Termino il mio intervento aggiungendo un’affermazione firmata dal grande Carlo Verdone in occasione della conferenza stampa del film “Italians” ultimo film sugli Italiani all’estero di Giovanni Veronesi che vi consiglio spassionatamente di andare a vedere quando arriverà nelle vostre sale cinematografiche:

“Teniamoci stretti le nostre particolarità, difetti compresi, perchè tra cinquant’anni per effetto della globalizzazione e di incroci culturali, non esisteranno più”.

BIBLIOGRAFIA:

- Ambrosio, G. 2002. *Siamo quel che diciamo*, Roma, Meltemi editore.
- Bruni, D. 1993. *Problemi d’attualità sociali, economici, ambientali, politici e internazionali*, Calvizzano, Il Girasole.
- Ciliberti, A. 1999. *Manuale di glottodidattica: per una cultura dell’insegnamento linguistico*, Scandicci (Fi), La Nuova Italia.
- Grandi, R. 1987. *Come parla la pubblicità. Modelli comunicativi degli spot pubblicitari*, Milano, Il Sole 24 Ore.
- Lavinio, C. 1993. *Lingua e Cultura nell’insegnamento linguistico*, Firenze, La Nuova Italia.
- Трајкова М. 2011. *Инџеркултурниот љриод во насџавајќа љо француски јазик*, Скопје, Филолошки факултет Блаже Конески.

Sitografia

<http://wikiquote.org/wiki/Italia>
<http://luring.altervista.org/aforismi-ricerca/index.php?title=Italia>
[www.cafelabel.it/artiche/23070/stereotipi - nazionali - il - segreto - degli spot - html](http://www.cafelabel.it/artiche/23070/stereotipi-nazionali-il-segreto-degli-spot.html)
<http://it.wikipedia.org/wiki/stereotipo>
<http://www.youtube.com/watch?v=avvndjjoa2E&feature=related>
<http://www.youtube.com/watch?v=mnuk-7DnL8s>
http://www.youtube.com/watch?v=pmyUsSNEg_o

Лучиана ГУИДО ШРЕМПФ

КУЛТУРА ИДЕНТИТЕТ, ИТАЛИЈАНЦИ, ИТАЛИЈА,
СТЕРЕОТИПИ, СТРАНСТВО, РЕКЛАМИ, АНКЕТА

(Резиме)

Каква е сликата за Италија и Италијанците во странство? Дали Италија и понатаму се доживува низ призмата на колективната свест како земја на „Пицата, шпагетите, мандолината и мафијата?“ За да одговорам на овие прашања, спроведов истражување, земајќи предвид соодветен број рекламни спотови достапни на Интернет, емитувани на светските ТВ станици, чии слики, јазик, ситуации, ликови, вредности, животен стил итн. се всушност одраз на италијанското општество и култура во странство. Особено беа земени предвид резултатите од мојот прашалник за сликата на Италија и Италијанците во странство, спроведен минатата година врз речиси стотина македонски студенти од II, III и IV год. на Катедрата за италијански јазик и книжевност при Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“ од Скопје. Прашалникот беше составен од отворени прашања и оценуван врз основа на постапка која овозможи да се направи класификација на стереотипите за Италија и Италијанците, со цел да се утврди кој дел од италијанскиот идентитет е денес најпознат во светот и во Македонија. Резултатите покажаа дека покрај “закоравените” стереотипи, кои одамна се зацврстиле во колективната свест, постојат и такви кои упатуваат на векованната култура на Италија, на јазикот, на уметничките дела, на кујната, на модата. Резултатите од истражувањето покажаа дека културното богатство на Италија, за среќа, доминира и понатаму во колективната свест и ги надминува стереотипите за пицата, пастата, мафијата. Сето ова е само доказ дека „Убавата Земја“ (Il Bel Paese) веќе се здобила со тој епитет уште пред да се обедини во 1861 година, благодарение на својата уметност, култура, убавина.

**ЕКСПОЗЕА
ОД МАГИСТЕРСКИ
И ДОКТОРСКИ ТРУДОВИ**

Калина МАЛЕСКА

ДИСКУРСИ НА МОЌ ВО СОВРЕМЕНАТА АНГЛО-АМЕРИКАНСКА И МАКЕДОНСКА КНИЖЕВНОСТ, ТЕОРИЈА И КРИТИКА

-Експозе на докторска дисертација-

Клучни зборови: моќ, книжевност, Фуко, дискурс, влијание, контрола, отпор

Имаат ли ликовите во книжевните дела некаква моќ – економска, политичка, филозофска, моќ врз другите, или моќ да го направат она што самите сакаат? Што, воопшто, е моќта и според кои критериуми може да се рече дека некои се помоќни од другите? Дали тие критериуми се еднаш засекогаш дадени и неменливи? Дали поетските гласови и слики во песни од Блаже Конески, Катица Кулавкова, Зоран Анчевски, Тед Хјуз, Шејмас Хини и Дерек Волкот само ги рефлектираат односите на моќ од стварноста или ги видоизменуваат и прераспределуваат? Дали, протагонистите на *Она што беше небо*, *Маѓионича-рој*, *Деца на џолноста*, *Кланица 5*, *Мојот Скендербег*, протагонистите на расказите од Влада Урошевиќ, Фланери О'Конор се целосно немоќни да ѝ пружат отпор на идеологијата во контекстот во кој живеат или ја изразуваат таа идеологија? Дали се само предмет врз кој се спроведува моќта, односно само го трпат нејзиното дејство, или и самите се дел од апаратурата на угнетувачите? Каков начин наоѓаат некои од нив за да ја избегнат доминацијата на општествениот и политичкиот систем и да ја спроведат сопствената моќ? Дали оние кои, спред дадени дефиниции, се помоќни може, од друг аспект погледнато, да се сметаат за помалку моќни? Дали моќта е воопшто релевантна за книжевнокритичките и книжевнотеоретските дела, или владее само во доменот на политичката и економската сцена, додека критериумите за анализа и оценување на книжевноста се имуни на односите на моќ во општеството?

Ова се некои од прашањата што овој докторскиот труд „Дискурси на моќ во англо-американската и македонската книжевност, теорија и критика“ си ги постави и на кои се обиде да најде одговори. Книжевните примери укажуваат на тоа дека одговорите не се едноставни ниту јасни и недвосмислени. Напротив, исто како што и самиот феномен на моќта разгледуван од дијакхрониска перспектива во општествено-политички контекст е крајно сложен и тежок за објаснување, така и моќта во книжевните

дела е поим чие значење постојано се видоизменува и расветлува неочекувани ситуации. Дополнително, видувањата на моќта во книжевните дела се видливо поинакви од оние во општествените науки, со што феноменот *моќ* уште повеќе се усложнува.

Дефинирање на феноменот *моќ*

Најголем предизвик беше да се „улови“ моќта за да може да се прикаже нејзиното присуство и функционирање во избраните книжевни дела. Проблемот беше што концептот *моќ* и апектите на моќта се толку различни и многубројни што оваа првична идеја да се разјасни моќта, а потоа како јасен и недвосмислен феномен да се бара во делата мораше да биде отфрлена. Имено, трагав по дефиниции на и гледишта за моќта во општи речници, политички речници, енциклопедии, во дела од областа на политиката, политикологијата, економија, културолошки студии, книжевни теории, критики. И секаде имаше по некоја специфика барем малку поразлична од она што го прикажуваат другите за моќта, па во истражувањето се обидев да опфатам што е можно повеќе карактеристики, а книжевните дела што овде се предмет на анализа криеја и други аспекти на моќта досега необработени во теоретските книги што ги земав за основа.

Уште еден голем предизвик беше тоа што политичките и економските дела избобилуваат со дефиниции, гледишта и интерпретации на моќта додека книжевните дела, барем оние анализирани овде, најчесто не се занимаваат директно со овој феномен.

Кога Рузвелт, Черчил и Сталин се сретнале на Техеранската конференција во 1943 година, Сталин изјавил дека тоа е најголема концентрација на моќ во светот во тој момент. Во овој случај, не се потребни дефиниции и објаснувања, бидејќи е јасно што се подразбира под поимот *моќ*. Во избраните книжевни дела овој вид на политички аспекти на моќта ретко се ставаат во прв план. Истото важи и за економските односи на моќ. Од друга страна, литературата се фокусира на некои други аспекти, кои, пак, не се толку разработени во општествените науки. Освен тоа, во делата од општествените науки или историските дела, како и во ситуациите налик на гореспоменатата изјава на Сталин, се констатира постоење на моќта, но таа не се анализира во смисла од каде потекнува, зошто ја имаат некои а не другите, и ретко се говори за етичката димензија на употребата на моќ; овие аспекти се многу повеќе во фокусот на литературата.

На почетокот се дадени повеќе дефиниции и гледишта на моќта од најразлични дисциплини, при што може да се забележи дека овој поим може да се однесува на различни феномени: физички и умствени способности на подинецот, влијание, власт, контрола, па дури и на енергијата на природните сили.

Моќта често се дефинира како мерка на *сѝособносѝ* на *еген ениѝиѝеѝ* да ја *контѝиролира својатѝа околина*, вклучувајќи *ѝо* и *однесувањеѝо* на *друѝиѝе ениѝиѝеѝи*. Голем број дефиниции во различни варијанти ја повторуваат истата оваа теза. Од друга страна, постојат и дефиниции што може да спаднат во една друга група, навидум слична на претходната, но само навидум, според кои, *моќ ѝреѝсѝавува изгледѝиѝе* на *човек или на одредена ѝруѝа луѓе* да ја *сѝроведаѝ* својатѝа *волја насѝроѝи оѝѝороѝ* на *друѝиѝе*. Зошто навидум – ќе биде објаснето преку еден пример до кој ќе дојдам малку понатаму.

Книжевноста исто така го дефинира овој поим и неговите карактеристики, но обично тоа го прави посредно, преку приказната, а не со дефиниции и категоризации, како што е тоа случај со науките. Дополнително, беше интересно тоа што, при истражување на феноменот моќ во книжевните дела, се наметна и увидувањето дека книжевните дела нудат и толкувања што ги подриваат вообичаените гледишта на моќта – преку односот на ликовите со околината во која живеат, преку самиот јазичен стил на кој се напишани, како и преку темите со кои се бават. Тие ја разгледуваат моќта и како недофатлив, повеќезначаен феномен, упатувајќи на ситуации во кои не е јасно каде лежи моќта и упатувајќи на тоа дека овој феномен може да се објасни не како дефиниција, туку само во зависност од контекстот и точката на гледиште. Тоа се ситуации каде ликовите истовремено и имаат и немаат моќ, каде немаат моќ но имаат авторитет, каде немаат влијание но имаат способност, каде покажуваат отпор и покрај своите слабости.

За невидливото присуство на моќта

На почетокот од првиот дел станува збор за „невидливото присуство“ на моќта. Општо земено, присуството на моќта е многу очигледно, и тоа, за жал, во многу негативни контексти, од такви настани како што се војни, или тоталитарни режими па сѐ до одмерување на физичката сила, каде што слабите страдаат. Токму поради тоа што ваквата моќ повеќе или помалку е видлива и недвосмислена, сметав дека е важно да се истакнат и ситуациите во кои *моќѝа* е постојано присутна и се наметнува врз нашите сфаќања за светот, иако не изгледа така. Ова е она што економистот Галбрајт го нарекува *условена моќ*, односно постоење на цел систем на практики што се наметнати, а ни се чини дека самите доброволно сме ги прифатиле затоа што се „природно“ најдобри за нас; Едвард Саид за ова вели дека *висѝиѝинаѝа сѝанува функција на учен суд, месѝо да зависи од самиѝѝ маѝеријал*; додека Тери Иглтон ова го нарекува – *корисѝење на јазикѝѝ на ѝрифайѝлив начин*.

Како поткрепа за невидливото присуство на моќта во трудот се дадени повеќе примери, имено со Томас Ман наспроти Јејтс, Томас Стернз

Елиот, Ролан Барт, Жан Бордијар, Мишел Фуко, итн. Бодријар во *Екстаза на комуникацијата* дава дефиниција за шизофреничарот, велејќи дека тој „не . . . се карактеризира со губење смисла за реалноста, туку со преголема блискост со . . . нештата“. Ваквата изјава не се темели на знаења од медицината или психијатријата, па дури и би рекла дека е крајно произволна и несериозна кога ќе се спореди со сознанијата до кои има дојдено медицината за шизофренијата како болест. Искуството на една дисциплина, медицината, укажува на комплексни и физиолошки причинители на дијагнозата „шизофренија“, но со самото тоа што Бодријар е познат филозоф, социолог и теоретичар на културата, неговите гледишта често се прифаќаат некритички, како „вистинити“; истово важи и за голем број други гледишта што потекнуваат од можеби некоја недокажана пропозиција, но се популаризирале благодарение на репутацијата на нивните промотори.

Се разбира, тоа не значи дека до сега не постои критика дури и на овие автори. На пример, поимот „темната страна на месечината“ е широко прифатен во јавноста како факт што постои. Тоа не значи дека определени научници не знаат оти не постои такво нешто како *темна страна на месечината* бидејќи сите нејзини страни се подеднакво осветлени, ами постои нешто што се наркува „далечна страна на месечината“, односно онаа што не е видлива од земјата, но таа е сосема еднакво осветлена како и другата. Со други зборови, постојат научници, дури и голем број научници, кои го знаат овој факт, но идејата за постоење на *темна страна на месечината* е толку широко распространета што постојано се појавува во весници, списанија, филмови, и другите медиуми, како наслов на албум на позната музичка група, и, општо земено, во јавноста. На ист начин, навистина постојат теоретичари и критичари кои спорат во своите дела со Елиот, со Бодријар, со Фуко итн., но општо земено бројни ставови не само на споменатите автори, туку и на бројни други автори, се широко прифатени без оглед што не можат да се поддржат. Рејмонд Вилијамс, на пример, укажува на тоа дека денес општо-прифатеното гледиште за некаква *супериорна реалност* на уметноста, како седиште на имагинативната вистина, се чини дека постоело отсекогаш и дека е природно поврзано со книжевноста, додека неговото истражување уидува дека тоа, всушност, потекнува од романтизмот.

Моќта во состојба на ред: постапки на исклучување

Овие општи концепти се разработуваат во воведот. Понатаму, сите поглавја што следат се фокусираат конкретно на *моќта* во книжевните дела. Еве еден пример за тоа како теоретски размисли на Фуко за тоа како општеството го одржува постоечкиот ред преку она што тој го нарекува „постапки на исклучување“ функционираат во една песна:

Дискурсот на Џордано Бруно, во истоимената песна на Кулавкова, е забранет, се наоѓа од онаа страна од прифатливото. Инквизицијата е во толкава мера помоќна што гласот на Бруно е целосно отсутен од песната, иако неговото име е всушност носител на насловот. Но неговото дело, иако забрането и воопшто не се споменува, е постојано присутно како поттик, двигател, инспирација и омразен објект.

Преку оваа постапка со која Џордано Бруно, преку насловот се става во центарот на песната, а потоа се отстранува од стиховите, при што поетот всушност зборува од името на неговите прогонители, песната се доближува до она што го вели Хачон, „постмодерната уметност и теорија свесно го препознаваат своето идеолошко позиционирање во светот“. Така, оваа песна е свесна за своето идеолошко позиционирање, не сметајќи дека само сопствениот став е вистинит додека. Тоа успева да се оствари преку поетскиот глас на инквизиторот, кој е свесен дека, како што вели, „ние вистината ја мразиме/ како ѓавол ја истеруваме“. Инквизицијата го препознава своето место на конзервативна власт, признава дека, како што вели Фуко, го контролира, селектира, организира и редистрибуира дискурсот. Власта создава контрола, поредок каде се знае единствениот начин на кој функционираат работите – Сонцето е тоа што се врти, а Земјата е во центарот на светот – тоа е единствената прифатлива стварност, а сè што се отклонува од неа е забрането преку постапките на исклучување.

Инквизицијата ја користи казната како метод за да ја наметне својата моќ. Но во песната се проблематизира нејзината моќ: имено, Инквизицијата навистина може и ја спроведе најголемата физичка казна – смрт, но нејзината сила го контролира телото, а не и личноста. Таа го убива Бруно, но никогаш нема доволно моќ за да го присили да ги напушти своите цели и да ги прифати нејзините.

Извори на моќ

Во политичките и економските теории, општо земено, се наведуваат три извори на моќта: личноста, сопственоста и организацијата. Личноста се однесува на физички, умствени, вербални, морални и други одлики на единката кои ѝ отвораат пристап кон инструментите на моќ. Сопственоста, која подразбира богатство, има способност да предизвика надоместувачка моќ, односно да награди, со што ги придобива луѓето. Додека богатството не се појавува како пресуден, па дури ни како дополнителен, фактор за моќта на ликовите во книжевните дела што се предмет на анализа, личноста и организацијата дефинитивно се појавуваат како извори на моќ.

Така, здружувањето во организација ја зголемува силата и на Салим во *Децајџа на џолнокџа*. Салим, како поединец, е целосно немоќен

бидејќи во најголем дел од романот е дете и нема удел во ниту една одлука што се однесува на него самиот или на неговата околина. На пример, соочен со наставникот по географија, тиранинот Загало, Салим како поединец не може да направи ништо друго освен во сè да се согласи со Загало без своја волја, и да ја трпи огромната болка од искубаната коса од неговата глава во рацете на Загало, чии крвави корени ќе го уплашат и самиот наставник.

Но, кога дејствува заедно со другите негови истомисленици во рамки на Конференцијата на Децата на полноќта, или како дел од војската на неговиот чичко Зулфикар, неговиот збор се слуша, а она што го прават тие организации од кои е дел има далекусежни последици.

Неговата интелигенција и прибраност се и одлучувачките чинители што му извојуваат клучно место во срцето на Генералот Зулфикар, а да се биде на високо место во хиерархијата на Генерал Зулфикар значи да се дејствува од позиција на она што францускиот филозоф Луис Алтисер го нарекува репресивен државен апарат. Салим е рамо до рамо во текот на пучот што го изведува генералот. Така, Салим сфаќа дека е моќен играч кога претставува дел од организацијата која насилно отфрла од власт една влада и го протерува претседателот.

Салим навистина црпи сила од *џруџаџа*, *орѓанизацијаџа* што го прифаќа, но, од своа страна, групата го прифаќа заради неговата интелигенција, прибраност или способност за читање на мислите на оддалеченост од илјадници километри. Значи, изворите на моќ не постојат во изолација, туку Салим го прифаќаат во организацијата благодарение на неговите лични особини – односно, кај него извор не моќ е и личноста и организацијата.

Стратегии за подривање на моќта

Отпор против моќта е секако карактеристика што речиси неизоставно извира од книжевните дела. Тој отпор, бидејќи не е сразмерен на политичката, економската или воената моќ, се разбира се прикажува на поинакви начини, а не како директно спротивставување и судир со помоќните. Книжевноста има свои, малку поинакви начини да го покаже својот отпор против моќта.

Една книжевна стратегија за подривање на моќта е ликовите да не ја признаваат нејзината важност и влијание, односно моќта овде не е нешто што се посакува или се бара, туку нешто што се презира и потценува, што претставува алтернативно толкување на овој феномен.

Друг начин ликовите да ѝ се спротивстават на моќта е не да покажат отпор, туку да го избегнат нејзиното влијание преку создавање алтернативна димензија во која моќта не може да ги допре или да им наштети. Овде борбата против моќта не доаѓа до израз преку директен

судир, туку преку неисполнување на обврските наметнати во дадената средина и повлекување во интимен свет.

Уште една можност што книжевноста ја користи за минимизирање на дејството на моќта е едноставно да ја игнорира моќта преку создавање идеалистичка слика за светот каде моќниците или не се земаат предвид како релевантни чинители или се смета дека моќта се користи исклучиво за благородни цели.

Испреплетени овие стратегии може да се забележат во делата што се овде предмет на анализа, а за илустрација ќе го употребам *Мојош Скенгербеј* на Михајловски.

Немоќта на поединецот во расказот „Читачо“ од *Мојош Скенгербеј* се изразува преку граматичката форма „би“ – Илија Клапе, со прекар Читачо, *би* влегол во најтесниот круг на секој конкурс што *би* се распишал во Македонија за најголем љубител на книжевноста, итн., итн. Токму „би“ укажува дека тоа ниту се случило ниту ќе се случи. Така, Читачо, со 14.535 книги, од кои прочитал барем 14.000, како што се вели во расказот, „заглавува трајно“ на местото референт за народна одбрана, каде што и „завршува“ пензиониран. Заглавен во „одвратната референтска канцеларија“, Читачо почнува да ја задоволува неостварената желбасо градење алтернативен свет, во кој ќе се елиминира „би“ и тоа што само потенцијално би можело да биде ќе стане реалност. По пензионирањето, Илија Клапе го претвора големиот салонот од родителската кука во најголемата приватна библиотека во земјата. Таа библиотека станува светот во кој надворешните закони се прогонети, а Илија Клапе се здобива со моќта што отсекогаш ја посакувал – моќта да чита книги, да ги толкува, да размислува за нив.

Развојот на настаните што следи се должи на судирот меѓу светот во кој Илија не успева да ја истурка својата волја и светот во кој тој се навикнува да биде среќен бидејќи таму доби моќ да ги оствари своите желби – купување и читање книги. Наспроти својата интровертна природа, тој почнува да ги посетува сите книжевни настани, обидувајќи се, трагично по себе, да го преслика алтернативниот свет на големиот салон од старата родителска кука во светот надвор од салонот. Со тоа, ја пресликува и својата моќ надвор од својот затворен свет: поставува прашања на промоциите, трибините и книжевните средби на кои се почесто оди; не се вознемирува кога гледа дека никој не ги разбира неговите зборови од длабочините на книжевноста; задоволен заминува што „им покажал на незнајковските, како што ги нарекува другите присутни.

Овде особено доаѓа до израз тоа: дека има разлика меѓу дефинициите кои ја определуваат моќта како *сијособноси* на *еден енишнети* да ја *контролира својата околина*, *вклучувајќи го и огнесувањето на другиите енишнети*; и оние кои ја дефинираат моќта како *изгледите* на *човек или на одредена група луѓе* да ја *сиroveдаат својата волја насироити оишороти на другиите*. Имено, според првата група дефиниции, Илија Клапе Читачо

нема никаква моќ. На книжевните средби сите му се потсмеваат, не се здобива ниту со пријатели ниту со пари, почнува да пишува но нема никаков писателски талент, па не добива ниту една од наградите на конкурсите на кои се пријавува, значи ниту се здобива со некоја корист за себе, а уште помалку врши влијание врз својата околина. Но, според другата група дефиниции, тој има моќ, а неговата моќ се огледа во тоа што тој успева да ја спроведе совјата волја наспроти отпорот на другите — согласно со своите желби, чита, пишува, оди да слуша книжевни говори, поставува прашања, го изразува своето мислење, и во тоа никој не може да го спречи.

Текстот како генератор на моќ

Бидејќи ова истражување се занимава со книжевност, област која како своја главна алатка го користи јазикот, исто така се испитуваа и јазичните форми што се користат за да се оствари дискурс на моќ, како и јазичните форми кои ги користат оние кои имаат и оние кои немаат моќ.

Кондиционалот претставува граматичка форма која во романот *Она што беше небо* го користи ликот што е помалку моќен за да искаже некаков страв, желба, фантазија. Денко, лик кој оддава надмоќ над другите, ладнокрвно заклучува дека трагите им се прикриени, па непријателот нема да може да ги пронајде. Наум, лик многу понесигуре во себе, на тоа реагира со прашање: „А кога би нè пронашле, што би било?“ На тоа прашање го добива отсечниот Денков одговор: „Ние не признаваме *кога би*. Има само она што има!“, а овој одговор се провлекува низ целиот роман. Секогаш коа Наум има сомневања, кога чувствува страв, несигурност, во неговите уши одекнуваат токму овие зборови на Денко, дека не постои 'кога би', дека за да се биде силен, издржлив, за да се преживее на крајно студените температури во борби со посилните непријатели мора да се фокусира на реалноста, наместо на фантазијата; на 'она што го има', наместо на она што 'би можело' да биде.

Уште една граматичка форма што ја издава немоќта на Наум наспроти моќта на Денко е прашалната форма. Денко, на пример, никогаш самиот не се прашува за исправноста на своите постапки, неговите реченици се изразени како тврдење, факт, наредба, секоја реченица завршува со точка или извичник. Наспроти тоа, сите реченици на Наум завршуваат со други интерпункциски знаци: прашалник или три точки. Самиот нивен различен говор, различна употреба на јазикот е одраз на нивниот карактер. Во своите мисли, Наум постојано се прашува: “Зошто излегла? . . . Дали размислила? . . . Ами ако нè пресретат потери и ги видат петокраки на капите?“, “Тогаш, зошто тргнав?“, „Ами ако не е наш овој по чии траги одам?“ Кај Наум, не постои размислување што не е поврзано со дилеми, не постојат чисти спомени и сеќавање, туку сите се поврзани со

прашањето зошто го сторил тоа што го сторил и дали неговиот избор бил правилен.

И со вокабуларот се дава до знаење каде лежи моќта: ова се зборовите карактеристични за Наум – тој е 'изненаден', 'потресен', постојано го чувствува 'чеканот на уплавот', 'збунет е', 'омаудрен'. Неговата немоќ најмногу доаѓа до израз на средбата со Денко, исто како него отсецен од четата по една акција, во кошарата каде се засолни од снегот. Денко веднаш го воспоставува вообичаениот однос на моќ, во кој тој испрашува и дава наредби за да добие објаснувања од Наум. „Зошто не си во Бригадата?“ е клучното прашање на кое Наум има должност да даде одговор зашто оној над него, посилниот, порешителниот, поборбениот и похрабриот го прашува. Наум е толку исплашен што дури е сигурен во тоа дека ќе биде убиен од својот пријател, па дури и го замислува куршумот што му влегува во градите.

Дискурсот ја имаа и таа способност да ја поткопува моќта онаму каде што ја има, но истовремено и да создава моќ онаму каде што таа вообичаено не се очекува. Во песната „Поетот“ на Анчевски, поетот кој вообичаено се идентификува со визионер, чувар на јазикот, благороден бранител на доблестите – во секој случај со улога што подразбира некаква пасивност, смиреност, добрина, скромност, мудрост, и слично – се трансформира, преку јазикот, во сосема друга улога. Така, поетовата милост треба да биде како кај „ајкула“, а тој треба да има „три реда заби“ и „жртвите да не ги брои на прсти“. Преку ваквите метафори, кои изразуваат суровост, борба за опстанок во која победува посилниот, енергичност и напад, преку идентификување со ајкулата, поетот опишан во песната веднаш се здобива со моќ.

Борба меѓу знаците од различни дискурси

Во контекст на моќта на дискурсот се наметна и прашањето за сличностите и разликите меѓу историскиот и книжевниот дискурс. Имено, традиционално историјата се смета дека ги отсликува вистинските (условно речено) настани, додека книжевноста отсликува измислени настани. За овие ставови особено говори Линда Хачон, која изнесува бројни примери во овој правец. Таа самата смета оти ова не е точно, укажувајќи со аргументи дека историските записи се одраз на историчари кои се исто толку субјективни колку и писателите, кои пишуваат од свој аспект и говорат само за настани што тие ги знаат, а бројни настани остануваат неосветлени. Според Хачон, сè што е напишано е всушност текст, а историјата има подеднакво проблематична вистинитосна вредност колку и литературата Поради тоа и историјата се толкува како еден вид „дискурс“, а не апсолутна вистина.

Иако целосно се согласуваме дека, во поглед на вистинитосната вредност, и историскиот и книжевниот дискурс се исти, односно имаат под еднакво сомнителна вистинитосна вредност, но споредбата меѓу неколку историски записи за дадени настани и неколку романескни записи за истите тие настани укажува на тоа дека, сепак, постои некаква разлика меѓу историскиот и книжевниот дискурс, и тоа во поглед на стилот.

На пример, во *Кланица 5* се третира бомбардирањето на Дрезден при крајот на Втората светска војна, особено што авторот Вонегат бил сведок на бомбардирањето. Во *Кланица 5* е присутен, дури и доминантен, симболичниот јазик: метафорите и персонификацијата го завземаат местото на непосредното раскажување, карактеристично за историските документи. Така, додека седи во скривницата во текот на бомбардирањето, Били ги слуша, како што вели, „звучите како циновски чекори одозгора“, а „диновите чекореа ли чекореа“. Следниот ден по бомбардирањето, вели тој, „сонцето е како налутена мала трошка“, додека „Дрезден сега беше како месечината, ништо освен минерали“.

Во историските записи се опишуваат самите настани и нивните последици врз историјата воопшто и врз натамошниот тек на настаните. На пример, еден извадок од историски запис:

Во меѓувреме, англоамериканската и советската команда и политичко раководство ги завршија договорите за серија англоамерикански и трипартитни конференции на Малта и на Јалта. Овие настани ги сменија стратешките приоритети на бомбардирање и доведоа директно до напад на железнички станици за товарни возови и градови во источна Германија. Кампањата на бомбардирање вклучуваше напад на Дрезден ноќта на 13 февруари. Најмалку 35.000 лица загинаа во овие бомбардирања. (Davis, 2006: 489)

Не постои фокус на личната димензија. Се пренесува она што е важно за текот на војната воопшто, за меѓусебните односи на државите учеснички во војната, а не за нивното влијание врз поединците. Кај Вонегат постоее разгранување во разни други дискурси и дигресији, кое е дотолку поизразено поради способноста на Били да патува низ времето. Со тоа што Били скокнува во минатото и иднината, самото бомбардирање на Дрезден е непрекинато со случки што временски се оддалечени од конкретниот настан со месеци или години во минатото и иднината.

Романот, исто така, се фокусира на тоа како поединците го доживуваат бомбардирањето: „Никој не зборуваше многу додека експедицијата чекореше по месечината. Не постоеше ништо соодветно да се каже. Едно беше јасно: Апсолутно сите во градот требаше да бидат мртви, без оглед кои се што се, и секој што покажуваше знаци на движење претставуваше грешка во дизајнот“.

Заклучок

Книжевноста не се ограничува само на она што традиционално се подразбира под моќ: државни апарати, политичко и економско влијание или употреба на сила. Во книжевните дела, моќта се изразува посуптилно, преку јазикот, не е лесно видлива и е многу посеопфатна и подинамична – односно, оние кои навидум немаат моќ во определени ситуации се покажува дека ја имаат, а моќта, видена од различни аспекти се толкува различно и преминува од еден носител на друг.

Протагонистите од *Мојоџ Скендербег*, *Мојаша роднина Емилија* и *Салим Синај од Конференцијаша на децаша на полноќта*, според мнозинството дефиниции за моќта, се целосно немоќни да ѝ пружат отпор на политичката идеологија во контекстот во кој живеат. Тоа укажува на фактот дека дефинициите дадени во рамки на општествените науки се незадоволителни бидејќи не успеваат да ја објасната моќта што овие ликови, всушност, ја имаат, но која не е толку непосредна и очигледна како моќта на големите економски и политички фактори. Значи, согласно со дефиницијата, според која моќта е сфатена како способност за контрола и влијание врз својата околина, споменатите ликови немаат моќ. Но, забележавме дека тие, сепак, имаат доволно голема моќ да ги исполнат своите желби: Емилија и нејзиниот роднина шетаат во прекуокеански брод и ја контролираат омразената баба преку една лебарка, Методија среќно заминува во својата „вертикала“ како дел од публиката која гледа претстава поставена во Англија пред тристотини години, Илија Клапе ја прави најголемата библиотека во Македонија, а Салим Синај со своите телепатски способности ги собира децата на полноќта, со истите оние телепатски способности поради кои беше строго казнет од своите родители. Така, во книжевните дела дојде јасно до израз тоа дека додека моќта од една страна претставува контрола и влијание, од друга страна, може да претставува и способност за исполнување на своите желби и цели, дури и кога нема ниту трага од некакво влијание врз другите луѓе.

Преку ваквото свое однесување, односно игнорирање на односите на моќ во реалноста, книжевниот дискурс покажува отпор кон моќта. Тој отпор може да се протолкува како илузија на моќ бидејќи она во што ликовите успеваат останува на ниво на фантазијата. Но, тоа што го прават ги прави нив задоволни, така што останува дискутабилно прашањето за тоа дали станува збор за вистинска моќ или само за илузија на моќ.

Освен содржината, која може да биде показател на постоење на моќта, и самиот стил има капацитет да генерира моќ. Всушност, истражувањето ги анализираше текстуалните лингвистички методи преку кои се изразува моќ – кои се оние граматички алатки што ја зацврстуваат моќта на еден дискурс. Студијата покажа дека постојат стилски начини што еден дискурс го обележуваат како моќен или како немоќен. Во *Маѓионичароџ*, Кончис успева да се воспостави себеси на повисоко рамниште

од Николас со употреба на недозавршени реченици, кои само навестуваат таинствени и неконвенционални можности, но никогаш до крај не ги објаснуваат. Исто така, и видот на реченици што Кончис ги користи упатуваат на неговата моќ: тие се речиси секогаш императивни, и користат зборови како „со сигурност“, „секогаш ќе го направам тоа-и-тоа“, „никогаш“ и слични термини кои исклучуваат сомнеж и искулучуваат постоење на други опции. Слично, Денко во *Она што беше небо* користи императивни реченици и на стилско ниво не остава простор за сомнеж: „кај нас нема кога би било, има само тоа што е“. Наспроти него, лингвистичкиот дискурс на Наум оддава немоќ: неговите реченици се интерогативни, при што прашањата секогаш се упатени кон него самиот, а не кон другите. За разлика од Кончис, недовршените реченици на Наум не навестуваат таинствени можности, туку несигурност во тоа како да се продолжи натаму.

Додека во поголем број од делата што беа анализирани, односите на моќ беа посуптилно присутни и потешко видливи, во некои од нив, како постколонијалните дела или *Кланица 5* на Вонегат, кои во фокусот имаат историско-општествени настани, поголем простор и поголема тежина им се дава на односите на моќ што постојат во реалноста. Во нив без простор за двоумење до самиот крај се става до знаење немоќта на поединецот во борбата со институциите. Овде недвосмислена е немоќта на поединецот во секој поглед, а моралниот аспект е сосема неважен. Така, без оглед што Били Пилгрим никогаш не згазил ни мравка, што мирно и без конфликт го поднесува ужасот на војната, тоа, во крајна линија, нема никакво значење ниту за неговиот живот ниту за неговата поширока околина.

Ружди, како што видовме, укажа и на тоа дека делото, преку начинот на кое е напишано, а не само преку приказната и ликовите, може да претставува форма на протест. Некои од полуиндиските-полуанглиски зборови во *Деца на џолноќија*; Руждиевото вплетување на историски настани што го потресоа светот иако не се директно релевантни за приказната, како фрањето на атомската бомба во Хирошима и Нагасаки; неговите „коментари“ на епот за Сон Јара, и за „1001 ноќ“, коментари кои не се во вид на критика, туку се составен дел од романот, претставуваат обид за надмоќ врз традиционално востоличените начини на изразување. И самата Падма, која сака да го врати во светот на „линеарната нарација, светот на што-се-случи-потоа“ ги забележува овие необичности и незадоволно се жали „ќе наполниш двесте години додека да стигнеш да раскажеш за своето раѓање.“ (Rushdie, 1995: 38). Методот е успешен – и покрај негодувањата, Падма сака и натаму да слуша. Раскажувањето е самосвесно, односно претставува еден вид метајазик, со што ја разбива илузијата што ја создава делото со измислениот свет, враќајќи го читателот во „реалноста“, потсетувајќи го дека ова што го чита е фиктивен свет. Салим смета дека „надворешниот свет“ мора да се вмеша во фиктивниот, па

затоа, „како некомпетентен куклар, ги откривам рацете кои ги држат конците“ (SR: 65).

„Според Виктор Шкловски, функцијата на уметноста е да ги очудува нештата кои станале вообичаени или автоматски, т.е. да изврши „преврат“, „деформација“, „организирано насилство“, во и врз конвенционалните знаковни системи“ (Анчевски, 2007: 161). Како што видовме, ако се согласиме со оваа дефиниција на Шкловски, тогаш во поглед на сфаќањата за моќта, литературата дефинитивно извршува „преврат“ и „деформација“, па дури и „насилство“ врз конвенционалните системи на моќ. Во книжевноста, како излив на свесното, но истовремено и на потсвесното, оворичното, системот на моќ понекогаш не соодветствува со реалноста.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Baudrillard, Jean. *The Ecstasy of Communication*. Trans. Bernard and Caroline Schute. Ed. Sylvère Lotringer. New York: Autonomedia, 1988.
- Davis, Richard G. *Bombing the European Axis Powers: A Historical Digest of the Combined Bomber Offensive 1939-1945*. Alabama: Air UP, 2006.
- Eagleton, Terry. *Literary Theory: An Introduction*. Oxford: Blackwell, 1997.
- Foucault, Michel. "The Order of Discourse." Trans. Ian McLeod. Rice and Waugh 221-233.
- Fowles, John. *The Magus*. London: Pan Books, 1988.
- Hanne, Michael. *The Power of the Story: Fiction and Political Change*. Providence: Berghahn Books, 1994.
- Minogue, Kenneth. *Politics: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford UP, 2000.
- Obaid-Chinoy, Sharmeen. "Afghanistan – Lifting the Veil". CNN Press Releases. 13 Aug. 2007. CNN. 3 June 2008 <<http://www.cnnasiapacific.com/press/en/content/272/>>.
- Rose, Arnold M. Rose. *The Power Structure: Political Process in American Society*. London: Oxford UP, 1970.
- Rushdie, Salman. *Midnight's Children*. London: Vintage, 1995.
- Vonnegut, Kurt. *Slaughterhouse 5*. London: Vintage, 2000.
- Андоновски, Венко, приредил. *Песна зад ѝесниѝе: Аниѝолоѝија на современаѝа македонска ѝоезија*. Прилеп: Стремеж, 1997.
- Анчевски, Зоран. *Линија на оѝѝоройѝ*. Скопје: Култура, 1998.
- Галбрајт, Џон Кенет. *Анаѝомија на моќѝа*. Прев. Анета Марковска. Скопје: Култура, 1995.
- Капушевска-Дракулевска, Лидија, приредила. *Аниѝолоѝија на скојски раскази: Ден во Скојје*. Скопје: Темплум, 1998.
- Конески, Блаже. „Одземање на силата.“ Андоновски, *Песна зад ѝесниѝе* 60-62

Кошка Хот, Рајна. *Англиска драма: ренесанса, современост, феминистичка теорија*. Скопје: Bigoss, 2007.

Малески, Владо. *Она што беше небо*. Битола: Микена, 2008.

Михајловски, Драги. *Мојот Скендербеј*. Скопје: Каприкорнус, 2007.

Кулавкова, Катица. *Ерашо*. Битола: Микена, 2008.

Kalina MALESKA

DISCOURSES OF POWER IN CONTEMPORARY ANGLO-AMERICAN AND MACEDONIAN LITERATURE, THEORY AND CRITICISM

(Summary)

The aim of this research was to examine and analyse the phenomenon of *power* in works belonging to the English, American and Macedonian literature of the second half of the twentieth and the beginning of the twenty-first century. Power is a phenomenon that is constantly present both in the human and in the socio-political relations. Various theories and definitions of power are taken into consideration and analysed from numerous aspects: political, philosophical, cultural, literary. Similarities and differences between the various interpretations of power are noted and reviewed. The research mainly focuses on the discourse of power in several selected literary works. How different characters understand power, how power is expressed through the characters' speeches, as well as how it is generated by the text itself – are some of the focal points that are considered. In the course of the research, it became evident that the speech acts and the discourse strategies that convey power have certain specific characteristics distinguished from the speech and discourse marked by powerlessness and uncertainty.

Key words: power, literature, Foucault, discourse, influence, control, resistance

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧКО ПОЛЕ ЧУВСТВА И ЕМОЦИИ ВО РУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

- експозе на докторската дисертација -

клучни зборови: *фразеологија, фраземи, чувствено, емоција, македонски јазик, руски јазик*

Самиот наслов на дисертацијата укажува дека станува збор за интердисциплинарен труд кој ги обединува психологијата и лингвистиката.

Основна мотивација за избор на токму оваа тема беше тоа што споредбеното проучување на изразувањето чувства и емоции во лингвистиката е исклучително важно и може да даде значајни податоци за емоционалната сфера воопшто. Имено, поаѓајќи од фактот дека сферата на емоциите е недостапна за непосредно набљудување, јазичната фиксација на симптоматските реакции и физичките состојби асоцирани со одредена емоција станува основа врз која се формира претстава за суштинските карактеристики на таа емоција. Исто така, имајќи предвид дека изразувањето емоционални состојби игра посебна улога во човечкото општење, лингвистичкиот материјал дава неповторлива можност за проникнување во моралните и во културните вредносни системи на еден народ, во доловување на културните варијации и разлики при изразувањето на одредени чувства и емоции кај припадниците од различни народи кои се несомнено условени од културните и социјалните норми. Ова ја потврдува важноста на лингвистичкиот приод кон емоциите и кон нивно категоризирање односно улогата на јазикот и лингвистиката како наука за вербализирање, акумулирање, структурирање и пренесување на знаења од генерација на генерација во процесот на пренесување знаења и за емоциите.

Дополнителен поттик за избор на оваа тема беше и фактот дека во македонската лингвистика оваа област е недоволно проучена односно ова прашање не е разгледувано во рамки на ни една научно-стручна публикација или истражување.

Ваквото отсуство на емоционалната сфера во трудовите од областа на јазикот е карактеристично и за останатиот лингвистички свет сè до средината на 70-тите години од минатиот век. Проблемот на јазична концептуализација и вербализација, како и категоризацијата на емоциите бил егзотичен и опасен, а лингвистичките трудови на таа тема, кои ретко

се појавувале, повеќе предизвикувале неприфаќање отколку интерес (Шаховский 2008: 13). Но, современата фаза од развојот на науката за јазикот се одликува со сè поизразен интерес на лингвистите за создавачот, носителот и корисникот на јазикот, а со тоа неизбежно се наметнува и прашањето за емоционалната сфера како значаен сегмент во јазикот. Така, во последните неколку децении во лингвистиката е направено многу на полето на разработка на теорија која ќе понуди добра основа за разгледувањето на ова прашање. Формирана е лингвистичка концепција за емоциите, т.е. интердисциплинарна научна област наречена лингвистика на емоциите и собран е огромен фонд на знаења за емоционалниот свет на човекот. Исто така, лингвистичкиот аспект на човечката емоционалност стана неделив сегмент од научните истражувања во различни области, а благодарение на јазичните податоци биле поставени и уточнети важни ставови во теоријата на емоционалноста.

Токму овој сегмент имал посебно влијание и во современата фаза од развојот на фразеологијата како лингвистичка дисциплина која се карактеризира со насочено внимание кон прашањето за емоционалноста во фразеологијата т.е. за емотивната¹ фразеологија². Исто така, имајќи предвид дека најголемиот број фраземи не го изразуваат своето значење во неутрално-логична, туку во емотивно-експресивна форма може да се каже дека фраземите се основните единици кои го сочинуваат јадрото на емотивната лингвистика во целост. (Хомякова : 4)

Сево ова беше доволен поттик да се започне со истражување во ова поле и да се даде еден скроман придонес во намалувањето на дефицитот од фразеолошки материјал посветен конкретно на оваа специфична област.

Најважните теоретски постулати кои влегуваат во основата на овој труд се дадени во првите две глави пришто во првата глава акцентот е ставен на психологијата, а во втората, соодветно, на лингвистиката.

Така, во првата глава се претставени главните теоретски концепции врз кои се заснова проучувањето на емоционалната сфера од аспект на психологијата, а посебно внимание е посветено на дефинирање на поимите *чувствјиво* и *емоција* и на нивното разграничување.

Консултираната литература од областа на психологијата покажа неусогласеност во термините и концептуална шареноликост. И покрај бројните студии и долгите години на проучување на оваа сфера во науката отсуствува еднообразност во пристапите и мислењата за природата

¹ Поимот *эмотивност* е предложен од лингвистите со цел да се разграничат психолошките и јазичните категории: „Эмотивный – то же, что и эмоциональный, но в языке, его единицах и их семантике. (Шаховский 2009 : 24)

² При изработката на овој труд користен е терминот *эмотивна фразеологија* најмногу поради лапидарноста и истиот се однесува на група фраземи кои изразуваат *эмоции и чувствја*. Соодветно единиците кои ќе ги разгледуваме се именувани како емотивни фраземи (ЕФ).

на емоциите и чувствата. Ова е до некаде разбирливо доколку се има предвид повеќеслојноста на емоциите и чувствата, нивната манифестација на различни нивоа, сложените односи со предметното значење и нивната способност да формираат групи, фактот што се разликуваат по интензитет, длабочина, услови на појавување, функции, влијание на организмот, насоченост итн.

Сепак, од богата стручна литература од областа на психологијата за изработката на овој труд ја издвоивме теоријата на познатиот руски психолог Илин и согласно со неа застапени се и двата термина но, не како синоними, туку како ознаки за два различни феномени.

Понатаму емоциите се класифицираат според следниов принцип:

1. **емоции на исчекување и прогноза** (загриженост, тревога, страв и очај),
2. **емоции на задоволство** (задоволство и радост),
3. **фрустрациски емоции** (навреда, разочарување, лутење, гнев, тага, досада и носталгија),
4. **комуникативни емоции** (веселост, збунетост, возбуденост, срам, вина, презир),
5. **интелектуални или афективно-когнитивни комплекси** (изненаденост, интерес, досетливост).

Од секоја од наведените пет групи во оваа дисертација подетално е обработена по една емоција. Така, се формира списокот на емоции кои влегуваат во потесниот круг на интерес и тука спаѓаат: **страв, радост, гнев, срам и изненаденост**. Изборот е направен врз основа на бројот на фраземи кои потесно ја опишуваат конкретната емоција, интензитетот на доживувањето, како и застапеноста на емоцијата во секојдневниот живот на човекот.

Понатаму, фокусот е ставен на дефинирање на местото на чувствата и емоциите во лингвистиката, начините за нивна вербализација, можните пристапи во нивното проучување, како и заемодејството на културата, општествените и социјалните фактори. Исто така, овде се определени и теоретските основи на контрастивното проучување и интердисциплинарниот карактер на оваа релативно млада научна дисциплина. Така, постепено, се доаѓа до местото на емоциите во фразеологијата и до ставот дека фраземите посилно и посликовито, во однос на лексичките единици, ја карактеризираат личноста. Во основата на овој став стои фактот дека огромен број фраземи означуваат поими кои може да бидат предадени со зборови или описни конструкции но, сепак, фраземите се разликуваат од синонимичните зборови и описни конструкции со нијансите во значењето и најмногу со својата експресија. Замената на фразема со збор или синтагма не може да биде рамнозначна бидејќи при таквата замена исчезнуваат нијанси во значењето, слики, емоции односно сè она што ја составува семантичко-стилистичката карактеристика на фраземите.

Затоа се смета дека фраземите ги карактеризираат емоционалните состојби длабоко, оригинално и силно.

Посебно внимание во оваа глава е посветено и на метафората имајќи предвид дека за проникнување во суштината на емоциите, за нивно подобро разбирање и пренос од сферата на невидливото во сферата на видливото како посебно добар инструмент служи когнитивната теорија на метафората. Емоциите и чувствата се потврдија како идеална цел на многубројните метафори со помош на кои полесно се сфаќаат овие апстрактни феномени. Од своето појавување во почетокот на 80-тите години на минатиот век когнитивната теорија на метафора и метонимија радикално го промени начинот на кој се разбира значењето во современата семантика. Еден од најзначајните чекори кон подобро разбирање на метафората е тоа што таа веќе не се смета за стилска фигура туку за концептуален механизам при кој се врши пренос од областа-извор (X) во област-цел (Y). т.е. една семантичка област се сфаќа преку призмата на друга. Ваквата можност за пренос овозможува примена на знаењата и искуствата стекнати во една област за решавање на проблеми од друга област. Со други зборови, когнитивната метафора овозможува концептуализација на непознатиот објект по аналогија со веќе постоечкиот поимски систем.

Метафорите на емоциите во разгледуваните јазици во голема мера се преклопуваа што воопшто не е изненадување имајќи предвид дека голем дел од нив имаат биолошка основа и се базираат на физиолошко обусловени одговори на разни стимулации. Сепак, метафорите утврдени од основачите на оваа теорија (Лејкоф, Џонсон, Ковечеш) врз основа на материјал од англискиот јазик не беа секогаш применливи на фразеолошкиот материјал воопшто, а дел од нив не наоѓаа свој одраз конкретно во фразеологијата на рускиот и на македонскиот јазик. Често самиот ексцерпиран материјал ја определуваше насоката на групирање на фраземите и со тоа се издвоија национално-специфичните елементи односно беа утврдени разлики помеѓу јазиците кои беа во фокусот на интерес на оваа дисертација. Така, одредени метафори не се забележани во еден од јазиците (на пр. *љубовта е море* не постои во македонскиот јазик) или пак одредени метафори се попродуктивни и активни во еден јазик за разлика од другиот (пр. *ѓневои е зелена тшечносѝ во сад* е попродуктивна во македонскиот јазик поради географската припадност во балканскиот јазичен ареал во кој оваа метафора е доста активна).

Откако беа поставени теоретските основи се премина кон практичниот дел односно кон контрастивната анализа на ексцерпираните емотивните фраземи во рускиот и во македонскиот јазик која е сместена во третата, најобемна, глава од дисертацијата.

На самиот почеток беше потребно да се дефинира дека не се обработуваат чувствата и емоциите како такви бидејќи психолошката природа и физиолошките манифестации на *љубовта* како чувство и на *сѝравои, радосѝа, изненденосѝа, ѓневои* и *срамои* како емоции гене-

рално се исти кај сите луѓе без оглед на културата на која ѝ припаѓаат, јазикот или образованието. Значи, овде не станува збор за чувството *љубов* или за емоцијата *сѝправ*, туку за концептот *љубов*, *сѝправ* и др. односно за сите разлики, нијанси во значењето присутни кај носителите на двата јазика и изразени преку фраземите.

За секое од разгледуваните емоционални доживувања прво беше неопходно да се дефинира поимот, да се постави јасна граница и да се определи што влегува во тие рамки. Ова беше потребно пред сè за да се дефинира фондот на фраземи кои ќе соодветствуваат со значењето на лексемата кое влегува во фокусот на оваа анализа. За да се добие релативно стандардизирана претстава за разгледуваните поими направена е анализа на лексемите во по три толковни речници во двата јазика. Содржината на речничките статии се покажа како многу важна бидејќи таа е различни за различни јазици, национално е условена и говори за разликите во системот на вредности кај различните народи.

По дефинирањето на поимот направена е распределба на единиците по метафориски модели, а во рамките на секој од тие модели фраземите дополнително се групираат во табели според сликовитата основа и се даваат податоци за степенот на еквивалентност (потполн еквивалент, делумен еквивалент, аналогна фразема, безеквивалентна фразема). Групирањето во табели дава јасен визуелен податок за тоа дали сликовитите основи се застапени во двата јазика или станува збор за ексклузивност на еден јазик.

Овде доаѓаме до еден од основните поими на споредбената фразеологија - **меѓујазичната фразеолошка еквивалентност**. Овој поим во конкретниов труд го сфаќаме како комбинација на ставовите на руските лингвисти Игнатјева и Солодуб. Според Игнатјева (2004) при споредба на фраземите може да се издвојат целосни еквиваленти, делумни еквиваленти, аналогни фраземи и безеквивалентни. Во целосни еквиваленти спаѓаат фраземите со исто значење, емоционално-експресивна и функционално-стилска конотација, структурно-граматичка организација и компонентски состав. Делумни еквиваленти се фраземите кои се карактеризираат со помали разидувања во семантиката кои се должат на компонентскиот состав или пак имаат морфолошки карактер. Меѓујазичните аналогни фраземи се одликуваат со иста или блиска семантика при потполно различна или слична внатрешна форма, а безеквивалентните фраземи се оние единици кои немаат соодветен пар во другиот јазик и тие се преведуваат преку калкирање или со дескриптивен превод. (Игнатјева 2004 : 15-19)

Солодуб, пак, при анализата на меѓујазичната фразеолошка еквивалентност ги зема предвид семантиката, фразеолошката слика и стилската обоеност, но задолжително во комбинација со структурата на изразот. На ваков начин стануваат очигледни специфичните црти на граматичката и лексико-семантичката организација на фраземите во секој од разгледуваните јазици. Најзначајно место во истражувањето на меѓујазич-

ната еквивалентност на фраземите кај Солодуб зазема сликовитоста на фраземите, нивната внатрешна форма.

Овде треба да се каже дека степенот на еквивалентност и издвојувањето на безеквивалентните изрази е условно бидејќи земени во група, односно како синонимиска низа на фраземи тие имаат свој аналог во другиот јазик. Така, за пример може да ја земеме групата изрази кои означуваат промена на бојата на кожата како последица на почувствувањето страв. Во рускиот јазик ова значење се доловува преку изразите: *побледнеть/побелеть от страха; белый как смерть [полотно]; бледен как смерть*; а во македонскиот со фраземите: *йозелене од сѝрав; йребледе од сѝрав, йребледе како крѝа*. Од овој мал дел од целокупниот фонд се забележува отсуството на зелената боја при карактеризирањето на стравот во рускиот јазик односно тој во руската јазична слика се поврзува пред сè со белата боја: *побелеть от страха, белый как смерть*. Со исклучок на фраземата *в глазах позеленело* во рускиот јазик зелената боја не се користи за карактеризирање на емоцијата страв. И покрај отсуството на зелената боја во руските фраземи од ова потесно поле обединувајќи ги значењето *йромена на бојайѝа йоради доживување сѝрав* доаѓаме до соодветен еквивалент во двата јазика. Гледано во вакви рамки, преку призмата на значењето кое обединува повеќе фраземи во една група, за најголемиот дел од забележаните групи во овој сегмент од фразеолошкиот материјал имаме соодветен аналог во другиот јазик и покрај одредените разлики во структурата, компонентите или граматичките карактеристики.

По секоја од подгрупите фраземи следи поткрепа со контекстуалната употреба на дел од тие фраземи, а за таа цел се користени фразеолошки речници, литературни дела, Националниот корпус на рускиот јазик, Картотеката на лексиката на македонскиот јазик, дневен печат и различни електронски ресурси.

Дополнително се нагласени оние фраземи кај кои може да дојде до проблем при преводот од едниот на другиот јазик, посебно за оние фраземи кои имаат буквален еквивалент во другиот јазик но, со друго значење или пак ситуациите во кои замената на една компонента со синоним доведува до целосна промена во семантиката. Овие „лажни другари на преведувачот“ посебно се потенцирани, а за илустрација овде ќе наведеме еден пример.

Фраземите *џо има на заб (земено), џо зеде на заб* во рускиот јазик треба да се преведат исклучиво преку *иметь на зуб* која е со исто значење како и двете македонски фраземи. Тешкотиите настануваат поради постоењето на руската фразема *братъ на зуб* која значи сам да испроба нешто, не им верува на другите и не спаѓа во микрополето *џнев*.

По распределбата на собраните фраземи се наметна и потребата од анализа на единиците насочена кон компонентите, нивните граматички карактеристики и кон структурната организација на фраземите. Така, фра-

зеолошката структура се анализира според примерот на Стефана Калдиева-Захаријева (2005). Таа ја разгледува фразеолошката структура како апстракција на градбата на фраземата која се потпира пред сè на автосемантичките зборови. Синсемантичките елементи (предлозите, сврзниците, честиците) учествуваат како сврзувачки елементи и ја уточнуваат и дополнуваат општата семантика. Синтаксичката структура на разгледуваните фраземи е прилично разнообразна и затоа се задржавме на основните модели кои се најрепрезентативни на планот на бројноста. Во рускиот јазик ситуацијата е јасна односно во четири поглавја структурниот модел **глагол + именка** е најпродуктивен, а во две поглавја е втор по продуктивност.

И во македонскиот јазик состојбата е слична. Како посебно продуктивен се издвојува моделот **глагол + именка** но, во комбинација со предлог или замена како особеност на нашиот јазик и ова не се смета за суштинска, туку за неминовна разлика поради различниот начин на доловување на односите во синтагмата или реченицата во двата јазика.

Покрај структурата на фраземите, за секоја фразеосемантичка подгрупа се дава информација и за лексичко-граматичките карактеристики. Имено, фраземите во речениците функционираат како зборови, односно се јавуваат како реченички членови. Согласно со тоа, можат да се изделат следниве основни групи: именски, глаголски, придавски, прилошки и извично-модални.

Во однос на лексичко-граматичките карактеристики може да се каже дека генералниот впечаток од обработените фраземи е дека станува збор најчесто за синтагми и реченици при што доминираат глаголските, извичните и прилошките фраземи што е секако резултат на самата семантика која фраземите во овој труд ја носат.

Најмногубројни се глаголските фраземи. Тие означуваат дејство или состојба на човекот, со нив се соопштуваат доживувања и чувства, се покажува однос кон неког или нешто или дејство кон неког или нешто. Може да се каже дека нив ги обединува значењето *доживува некаква емоција* или каузативноста *претизвикува во неког емоција*.

Но, и извичните доста често се користат за непосредно изразување на емоции: *вот это да, ну и ну, подумать только, слава богу, с ума сойти* во рускиот и *леле мајко, Боже мили, ѓавол да го земе* и многу други во македонскиот јазик.

Прилошките ЕФ се аналогни на прилозите за начин *под горячую руку, сгорая со стыда* во рускиот, *како шолкнаи од рофја* и др. во македонскиот јазик и имаат значење *во некаква состојба (прави нешто)*.

Во однос на компонентскиот состав може да се каже дека генералната поделба е на именски и глаголски компоненти. Именските компоненти на емотивните фраземи припаѓаат на зборовите кои тематски може да се поделат на следниов начин: 1. соматизми, 2. природни појави, 3.

називи на емоции, 4. предмети од секојдневието, 5. сферата на надприродното.

Најмногубројната подгрупа ја образуваат фраземите во чиј состав влегува соматска компонента: називи на дел од телото или на внатрешни органи. Ова е во согласност и со општопознатиот податок дека соматските фраземи се една од најголемите и најпродуктивни групи во фразеолошкиот корпус.

Во фраземите ексцерпирани и обработени при ова истражување најзастапена е лексемата *срце*. Ако срцето го сметаме за центар на емоциите јасно е зошто тоа е присутно во фраземите кои номинираат различни емоции без оглед на тоа дали истите се позитивни или негативни. Освен лексемата *срце* најразлични емоции и чувства може да се означуваат и со компонентата *душа*. Не се ретки ни случаите каде овие две лексеми можат да се јават како варијанти *душа (сердце) переворачивается, душа (сердце) в пятках* во рускиот и *срцеѝто (душаѝта) му семне* и други во македонскиот јазик.

Останатите соматски компоненти *коса, очи, глава, заби, кожа, нозе, раце, уши* и др. обично се употребуваат при опис на гестови, мимика кои ја придружуваат емоцијата: *глаза на лоб лезут, коленки трясутся, мурашки по спине* во рускиот, *косаѝта му се крена на главаѝта, ѝи ококори очиѝе* и други во македонскиот јазик. Во некои примери овие лексеми укажуваат на тоа дека информацијата која предизвикува емоција е добиена преку органите за слух или за вид *не верить своим глазам, не верить своим ушам* во рускиот и *не си верува на сојсѝивениѝе очи* и други во македонскиот јазик.

Разликите во изборот и потребата на различни соматизми во двата јазика се прикажани и на следниот графикон:

Втората подгрупа ја сочинуваат фраземи кои содржат компонента – назив/и на емоција: *на верху блаженства, позеленеть от гнева, сгорать со стыда* во рускиот и *ѝпрејери од сѝправ, занеме од чудо* и други во македонскиот јазик. Во некои фраземи има и олицетворение на емоцијата: *навести страх на кого-либо, у страха глаза велики* во

рускиот и *си́равој* в коски му влегол, *џо обзегде си́рав* и други во македонскиот јазик.

Третата по бројност подгрупа ја образуваат фраземи кои во својата структура имаат компонента која означува појава од живата или неживата природа. За пример ќе ги наведеме руските фраземи: *мороз по коже подиравт, как в воду опущенный, готов сквозь землю провалиться, как громом пораженный* и македонските: *на седмо небо, бега како од оџан, фрла дрвја и камења* и др.

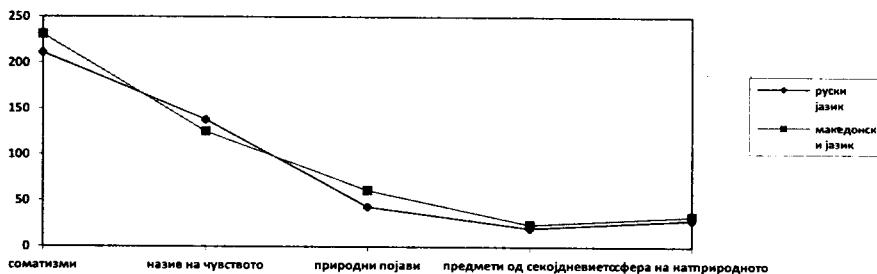
Фраземите од оваа група често содржат компоненти кои се однесуваат на “топло/жешко” и “ладно” што е мотивирано од врската помеѓу емоционалните состојби и физиолошките процеси кои се одвиваат во организмот за време на доживувањето на емоцијата. Во таквите фраземи на пример се изразува чувство на студ при доживување страв: *мороз по коже подиравт* во рускиот и *крвта му смрзна во жилиште* во македонскиот јазик или покачување на температурата на телото при гнев *кровь ключом кийиш* и соодветно *иламши од гнев* во македонскиот јазик.

Во низа фраземи присутен е назив на растение или животно: *действует как на быка красная тряпка, дразнить гусей, дрожать как заяц, злой как собака* во рускиот и *змија осојница, тирейери како лисци, срцешо му чука како на зајак, си жуџааш како жулаичиња* и други во македонскиот јазик. Преку овие лексеми се користат карактеристиките на живата природа и верувањата поврзани со неа.

Помала група фраземи во својот состав имаат компонента поврзана со религијата, со сферата на натприродното.

На крај може да се изделат фраземи во чиј состав има назив на предмет од секојдневното. Тука спаѓаат руските: *держать себя в узде, хоть под стол залезай, лезть в бутылку, сорваться с тормозов* и македонските фраземи: *скока до шаван, ги најолна ианшолониите* и др.

Сево ова шематски претставено го дава следниот графикон кој јасно покажува една иста тенденција во однос на изборот на видот на именска копонента и во двата јазика.

Глаголските компоненти генерално се разгледуваат според поделбата на Тошовиќ (1995) и се издвојуваат:

1. глаголи за движење (*мурашки бегают /ползают по спине, сходить с ума, срцеѿо в ѿейици му слезе/оѿииде, скока до ѿаван* и др.)
2. глаголи поврзани со температурните појави (*сердце тавт, глаза разгорелись, кровь кипит, му врие душаѿа, му зовре ѿѿгероѿи* и др.)
3. глаголи на перцепција (*не слышатъ ног под собой, ѿледа ѿраво во очийѿе* и др.)
4. глаголи на негативно физичко дејство (*портитъ нервы, рвать душу, му ѿо скрши срцеѿо, му ѿи кине нервиѿе* и др.)
5. глаголи на емоции (*душа радуется, ѿо сака од дноѿо на душаѿа* и др.)

Целокупното истражување води кон еден генерален заклучок дека емоциите и чувствата се особено сложен и разнообразен феномен кој е тешко достапен за истражување пред сѐ поради неговата природа, но тешкотиите дополнително се зголемуваат со релативноста и индивидуалноста во доживувањето кај секој човек поединечно. Исто така, сферата на емоционалното се чини како да не сака лесно да се потчини на вообичаените методи, техники и да се смести во табели, како да сака да остане таинствена и своја до крај. Лингвистичкиот материјал, сепак, претставува исклучителен инструмент со чија помош се добиваат драгоцени информации и се стигнува до важни сознанија за емоционалната сфера.

Обидот со непосредното споредување на фразеосемантичките подгрупи на полето *чувсѿѿва* и *емоции* во двата јазика да се дојде до одредени податоци за овој феномен резултираше со заклучокот дека помал дел од нив се семантички, лексички и структурни еквиваленти во двата јазика што се должи во извесна мерка на блискоста на двата јазика или на потеклото од Библијата, митологијата и сл. Сепак, поголемиот дел од примерите се само семантички еквиваленти претставени преку различни техники на изразување или со употреба на различни лексеми што има свои подлабоки корени во традицијата на секој народ одделно.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Игнатјева М.Э. Отражение времени и пространства во фразеологии русского и английского языков: диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Казань, 2004.
- Ильин Е. П. Эмоции и чувства. СПб.: Питер, 2001
- Калдиева-Захаријева, С. Проблеми на съпоставителното изследване на българската и румънската фразеология. – София : Академично издателство “Марин Дринов”, 2005.
- Солодуб Ю.П. К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках. – Во : Вопросы языкознания. 1982. № 2. – стр. 106 - 114.

- Солодуб Ю.П. Русская фразеология как объект сопоставительного структурно-типологического исследования (на материале фразеологизмов со значением качества и оценки лица) : диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Москва, 1985.
- Солодуб Ю.П. О двух типах безэквивалентной соотнесенности фразеологии различных языков. – Во : Филологические науки. – Москва, 1992. № 2. – стр. 40 - 49.
- Солодуб Ю.П. Перспективы многоязычной сопоставительной фразеологии. – Во : Филологические науки. 2001. № 2. – стр. 48 - 56.
- Хомякова, Н.А. Эмотивные фразеологизмы в русском, французском и английском языках (сопоставительный анализ) : диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва, 2008.
- Шаховский, Виктор Иванович. Лингвистическая теория эмоций. – Москва: Гнозис, 2008.
- Шаховский, В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Москва : Либроком, 2009.
- Kovecses, Z. Metaphors of Anger, Pride & Love. A lexical approach to the structure of concepts. Amsterdam/Philadelphia, 1986.
- Kövecses, Z. Metaphor and emotion : language, culture and body in human feelings
http://books.google.com/books?id=dnRKu0WAn4sC&printsec=frontcover&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Kövecses, Z. Embodiment, Experiential Focus, and Diachronic Change in Metaphor. In Selected Proceedings of the 2005 Symposium of New Approaches in English Historical Lexis (HEL – LEX), ed. R. W. McConchie et al., 1-7, Somerville, MA:Cascadilla Proceeding Project
- Kövecses, Z. Universality and Variation in the Use of Metaphor
http://www2.english.su.se/nlj/metfest_06_07/Kovecses_07.pdf
- Kovecses, Z. Metaphor : a practical introduction. Oxford University press, 2010.
- Krech, D. Crutchfield, R. Elements of Psychology. University of California, Berkeley, 1958.
- Lakoff, G. Kovecses, Z. The cognitive model of anger inherent in American English. - Cultural models in language and thought. Edited by Dorothy Holland and Naomi Quinn. Cambridge University Press, 1987
- Lakoff, G. Johnson, M. Metaphors we live by. Chicago : The University of Chicago Press, 2003.
- Tošović, B. Stlistika glagola. – Lindenblatt, Wuppertal, 1995.

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

ФРАЗЕОСЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ ЧУВСТВ И ЭМОЦИЙ В РУССКОМ И МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКАХ

Лингвокультурологическое изучение психических переживаний человека позволяет выявить особенности культурных предпочтений и доминант, специфику устройства психического, внутреннего, ментального мира представителей определенной этнической общности, языкового коллектива, его менталитет.

Между тем, языковые обозначения эмоций до недавнего времени практически не исследовались учеными, что затрудняет изучение их лингвоспецифической структуры и функционирования в разных языковых сообществах, в разных культурах.

Несмотря на то, что современная наука насчитывает сегодня более 20 различных теорий эмоций, они остаются относительно малоизученным феноменом. В настоящее время не существует единой теории эмоций ни в психологии, ни в психолингвистике, ни в лингвистике. Таким образом, недостаточная теоретическая изученность эмоциональных концептов как структурно-смысловых культурных образований обуславливает актуальность настоящей диссертационной работы.

Проанализированный материал дает возможность установить как сходства, так и различия в концептуализации чувств и эмоций в русском и македонском языках, а также в семантическом устройстве этих полей.

ключевые слова: фразеология, фразема, чувство, эмоция, македонский язык, русский язык

Ирен АЛЧЕВСКА

**ПРЕФИКСАЛНИТЕ ГЛАГОЛИ
НА ДВИЖЕЊЕ СО ПРОСТРАНСТВЕНО ЗНАЧЕЊЕ
ВО РУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК –
КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА**

Клучни зборови: зборообразување, префиксација, глаголи на движење, руски јазик, македонски јазик

Цел на разгледување на овој труд ќе биде префиксалното зборообразување кај глаголите со пространствено значење во рускиот и во македонскиот јазик со метод на компарација. Компаративното изучување и денеска е појдовна точка во решавањето на теоретските и практичните проблеми во опишување на јазикот, и токму затоа придонесува за детално проучување на особеностите на секој од споредбените јазиците, а често пронаоѓаме особености на едниот или на другиот јазик кои не биле забележани или опишани.

Во граматиките на рускиот јазик најопширен дел му се посветува на глаголот. Тоа се објаснува со тоа што, рускиот глаголот е важен дел од говорот и претставува потешкотија не само од граматичка но и од лексичка гледна точка. Оваа тема најде место во најголемите граматички трудови почнувајќи од 17 век во првата граматика на Мелетиј Смотрички до современите фундаментални трудови на академикот А.А.Шахматов, академикот В.В.Виноградов и други истакнати лингвисти како Авилова, Земскаја, Шанскиј и др. Рускиот глагол бил и е предмет на многубројни истражувања посветени на неговото различно функционирање, на неговата синтаксичка употреба во реченицата, на лексичкото поврзување и неговото место во граматичкиот систем на јазикот.

При компарација на два сродни јазици, неопходно е да се установат сите нијанси кои не совпаѓаат или делумно се совпаѓаат во јазичниот систем, и тоа бара големо внимание.

Префиксалните глаголи во кои префиксот е зборообразувачка а не формообразувачка морфема и е еден од најтешките делови во рускиот јазик, бидејќи оваа тема е поврзана со изобилство и разновидност на значењата, а исто така со закономерностите на синтаксичките и лексичките совпаѓања на соседните глаголски зборови и префиксалните глаголи.

Глаголското зборообразување со помош на префикси е најпродуктивно во рускиот јазик за разлика од суфиксалниот и суфиксално-префиксалниот.

Помеѓу рускиот и македонскиот јазик се набљудуваат ред совпаѓања и разлики, особено кога станува збор за употребата на глаголите на движење во рускиот јазик кои се изделени во една посебна група.

Занимавајќи се со изучување на темата, треба да издвоиме определена група глаголи базирајќи се на основното значење. Глаголското зборообразување со помош на префикси е најпродуктивно во рускиот јазик за разлика од суфиксалниот и суфиксално-префиксалниот.

Префиксалните глаголи означуваат:

1. Преместување или насочување на предметот во просторот;
2. Промена на количеството на предмети;
3. Промена на квалитетот на предметот;
4. Степен на опфатеност на предметот во дејството;
5. Фази на дејствија.

Горенаведените групи се делат на подгрупи во кои точно се прецизира движењето на предметот во просторо од различен вид, положбата на предметот, начинот, во чија непосредна близина се наоѓа предметот, делумна или целосна промена на квалитетот и др.

Можеме да ги разгледаме глаголите на движење со **префиксално пространствено значење** кои означуваат движење на определен начин насочено во просторот. Кога кон глаголите на движење со еднонасочено и разнонасочено дејство ќе се присоединат префикси, тогаш глаголите со еднонасочено дејство од несвршени стануваат глаголи од свршен вид, а глаголите со разнонасочено дејство остануваат во несвршен вид и образуваат видски глаголски парови (свршен и несвршен вид), кои се разликуваат по видот (войти-входить, переплыть-переплывать, вынести-выносить).

Префиксалните глаголи со **непространствено значење** најчесто се од свршен вид и не образуваат видски глаголски парови и во понатамошниот труд посебно се издвоени. Тие се карактеризираат со движење во времето, се издвојува моментот на почеток на дејството: *йо-* само кај глаголите од типот (*идѝи-йойѝи*), *за-* само кај глаголите од типот (*ходѝиѝ-заходѝиѝ*), *йо-*, *ѝро-* укажуваат на ограничено дејство во времето или во количеството на повторливост на дејството (*ѝоездѝиѝ ѝо миру, ѝроездѝиѝ несколько часов*), *с-* укажува на еднократност на дејството (*сбеѝаѝиѝ, сѝездѝиѝ в маѝазин, в ѝород*). Префиксот *об-* има карактеристика на движење во кое со движење се опфатени објектот или субјектот (*облеѝеѝиѝ ѝород, обойѝи ѝарк*).

Глаголите од несвршен вид од префиксалните глаголи од свршен вид се образуваат по аналогѝја со пар беспрефиксални глаголи:

идти	-	ходить	прийти	-	приходить
ехать	-	ездить	приехать	-	приезжать
лететь	-	летать	прилететь	-	прилетать

бежать	-	бегать	прибежать	-	прибегать
плыть	-	плавать	приплыть	-	приплывать
нести	-	носить	принести	-	приносить
вести	-	водить	привести	-	приводить
везти	-	возить	привезти	-	привозить
тащить	-	таскать	притащить	-	притаскивать
лезть	-	лазить	прилезть	-	прилезать
ползти	-	ползать	приползти	-	приползать
катить	-	катать	прикатить	-	прикатывать
гнать	-	гонять	пригнать	-	пригонять
брести	-	бродить	прибрести	-	

Во рускиот јазик глаголите на движење со префикси се означуваат и движења со помош на превозни средства точно диференцирани (да се патува со автомобил, да се лета т.е. патува со воздушен сообраќај, да се плови т.е. да се патува со воден сообраќај).

Разгледувајќи во овој труд конструкции на глаголите на движења со префикси, посебно внимание ќе му посветиме токму на тоа што во македонскиот јазик таква диференцијација на глаголите нема, па начинот на движење се објаснува со помош на описни конструкции.

Споредувајќи го рускиот и македонскиот јазик ќе ги наведеме тие глаголи во македонскиот јазик, кои по своето лексичко значење се еквиваленти на руските глаголи на движење. Наведените примери се однесуваат на неутралниот стил и позајмени се од учебниците и речниците и најчесто се употребуваат во услови на практична јазична комуникација.

Префиксот **вы-**

*Глаголиите на движење со префиксот **вы-** означуваат преместување на предметите и лицата во просторот, а исто така и означуваат движење однајре.*

Она выходит каждый день в 7 часов. (выходить)

(Таа излегува секој ден во 7 часот.)

Спортсмены выбежали на спортивную площадку. (выбежать)

(Спортистите истрчаа на спортскиот терен.)

Птица вылетела из клетки. (вылететь)

(Птицата излета од кафезот.)

Чемоданы вынесли из квартиры. (вынести)

(Куферите ги изнесоа од станот.)

Рабочие вытащили мебель на улицу. (вытащить)

(Работниците го изнесоа мебелот на улица.)

Вывели собаку на прогулку. (вывести)

(Кучето го изнесоа на прошетка.)

Выкатить бочку на улицу. (выкатить)

(Го истркала бурето на улица.)

Машина выехала из туннеля. (выехать)

(Возилото излезе од тунелот.)

Лиса вылезла из норы. (вылезть)

(Лисицата излезе од дувлото.)

- На префиксот **вы-** во рускиот јазик му соодветствува префиксот **из-, ис-, за-, по-** во македонскиот јазик

Выходить несв. 1. излегува (од внатре)

Выйти св.

1. излезе

2. излезе (со краткотрајно отсуство)

3. излезе (на отворен простор)

4. излезе (почеток на движење)

5. излезе (движење под предметот)

1. Он выходит на улицу, чтобы встретить почту. / Тој излегува на улица да ја пречека поштата.

1. Он выйдет на улицу, чтобы встретить почту. / Тој ќе излезе на улица да ја пречека поштата.

2. Директор вышел из кабинета на минуточку. / Директорот излезе за момент од кабинетот.

3. Идите по этой улице, и вы выйдете к памятнику. / Одете по таа улица и ќе излезете кај споменикот.

4. В восемь часов мы вышли из дома. / Во осум часот ние излеговме од дома.

5. Из-под стола вышла кошка. / Од под масата излезе мачка.

Выбегать несв.

1. истрчува (од внатре)

Выбежать св.

1. истрча

2. излезе (со краткотрајно отсуство)

3. излезе (на отворен простор)

4. излезе (движење под предметот)

1. После звонка дети выбегают из класса. / По звончето децата истрчуваат надвор.

1. После звонка дети выбегут из класса. / По звончето децата ќе истрчаат надвор.

2. Она выбежала и скоро придет. / Таа истрча и наскоро ќе дојде.

3. Мы бежали и выбежали на поляну. / Ние трчавме и излеговме на полјаната.

4. Из-под куста выбежал заяц. / Од под грмушката истрча зајак.

Выезжать несв.

1. заминува, оди (со превозно средство)

Выехать св.

1. замине

2. замине (почеток на дејство)

3. замине (на отворен простор)

1. Автобус выезжает из города. / Автобусот заминува од градот.

1. Автобус выедет из города. / Автобусот ќе замине од градот.

2. Он выезжал из дому поздно вечером. / Тој замина од дома доцно навечер.

3. Машина выехала на дорогу. / Автомобилот излезе на патот.

Вылетать неск. 1. летнува, полетува (од внатре)

Вылететь св. 1. летне, полета
2. излета, летне, истрча (надвор од границите)
3. летнува, полетува
(со временско ограничување)

1. Птица вылетает из гнезда. / Птицата летнува од гнездото.

1. Птица вылетит из гнезда. / Птицата ќе летне од гнездото.

2. Мяч вылетает с футбольного поля. / Фудбалската топка летнува надвор од фудбалското поле.

3. Самолет вылетает в семь часов утра. / Авионот полетува во седум часот наутро.

Выплывать неск. 1. испливува

Выплыть св. 1. исплива
2. испловува (се покажува, се појавува)
3. излегува бавно, плавно

1. Киты wypлывают на поверхность океана. / Китовите испливуваат на површината на океанот.

1. Киты wypлывут на поверхность океана. / Китовите ќе испливаат на површината на океанот.

2. Из-за облаков выплывает луна. / Од под облаците испливува месечината.

2. Подводная лодка выплыла на поверхность океана. / Подморницата исплови на површината на океанот.

3. Моя соседка выплывает из дома как пава. / Мојата сосетка излегува од дома како паун.

Вылезать неск. 1. се извлекува, се измолкнува
(излегува ползејќи)

Вылезти св. 1. се извлече, се измолкна

1. Он с трудом вылезает из ямы. / Тој со тешкотија се извлекува од јамата.

1. Он с трудом вылезет из ямы. / Тој со тешкотија ќе се извлече од јамата.

1. Ребенок с трудом вылез из-под стола. / Детето со тешкотија се измолкна од под масата.

Выносить неск. 1. изнесува

Вынести св. 1. изнесе
2. однесува, однесе

1. Ребенка выносят каждый день на свежий воздух. / Детето секој ден го изнесуваат на свеж воздух.

1. Ребенка вынесут на свежий воздух. / Детето ќе го изнесат на свеж воздух.

2. Река вынесла обломки лодки на берег. / Реката ги однесе остатоците од чамецот.

Выводить несв. 1. изведува, одведува

Вывести св. 1. изведе, одведе

2. исклучува, отстранува

1. Старушку выводят гулять в парк. / Старицата ја изведуваат/ одведуваат на прошетка во парк.

1. Старушку выведут гулять в парк. / Старицата ќе ја изведат/одведат на прошетка во парк.

2. Его вывели из состава партии. / Него го исклучија од партијата.

Вывозить несв. 1. извезува, изнесува (со перевозно средство)

Вывезти св. 1. извезе, изнесе

2. извезе, експортира

1. Мы вывозим раненых солдат с фронта. / Ние ги изнесуваме ранетите војници од фронтот.

1. Мы вывезем раненых солдат с фронта. / Ние ќе ги изнесеме ранетите војници од фронтот.

2. Вывозить молчные продукты за границу. / Се извезуваат млечни производи од државата.

Выгонять несв. 1. тера, брка

Выгнать св. 1. истера, избрка

1. Утром пастух выгоняет овец на пастбище. / Наутро овчарот го тера стадото на пасење.

1. Утром пастух выгонет овец на пастбище. / Наутро овчарот ќе го отера стадото на пасење.

1. Выгнать гусей с огорода. / Да ги истера гуските од бавчата.

Вытаскивать несв. 1. извлекува, вади

Вытащить св. 1. извлече, извади

1. Я вытаскиваю лодку на берег. / Јас го извлекувам кајчето на брегот.

1. Я вытащу лодку на берег. / Јас ќе го извлечам кајчето на брегот.

1. Вытащить мяч из-под стола. / Да ја извади топката од под масата.

Выкатывать несв. 1. истркалува, истуркува (со тркалање)

Выкатить св. 1. истркала, истурка

1. Я выкатываю бочку из сарая. / Јас го истркалувам бурето од визбата.

1. Я выкачу бочку из сарая. / Јас ќе го истркалам бурето од визбата.

1. Выкатить машину из гаража. / Да го истркалаш автомобилот од гаражата.

Префиксот пере-

злаголише на движење со префисот пере- имаат значење на насочување на дејствието преку предметиот и негово премесување од едно место на друго.

1. Како прво ќе го разгледаме значењето: насочување на дејството преку предметот кај глаголите - перейти, перебежать, переехать, перелететь, переплыть, перелезть, перетащить, перенести, перевести, перевезти.

Машины остановились, и дети перешли через улицу. (перейти)
(Возилата застанаа и децата ја преминаа улицата.)

Женщина перешла через улицу и стала ждать автобус. (перейти)

(Жената ја преминаа улицата и почна да чека автобус.)

Мы переехали границу поздно ночью. (переехать)

(Ние ја преминавме границата доцна во ноќта.)

Народ детей перевезти на лодке через реку. (перевезти)

(Децата треба да се превезат на кајче преку реката.)

Старую женщину перевели через дорогу. (перевести)

(Старицата ја преведоа/пренесоа преку патот.)

Отец перенес ребенка через лужу. (перенести)

(Таткото го пренесе детето преку барата.)

Самолет перелетел через континент. (перелететь)

(Авионот го прелета континентот.)

Дети быстро перебежали через поле. (перебежать)

(Децата брзо претрчаа преку полето.)

Марафонец переплыл Охридское озеро, завоевав первое место.
(переплыть)

(Маратонецот го преплива Охридското езеро и го освои првото место.)

Мальчик перелез через ограду. (перелезть)

(Момчето премина преку оградата.)

Оружие запрещают перевозить через границу. (перевозить)

(Се забранува превезување оружје преку граница.)

2. Како второ значење: преместување на предметот од едно место на друго.

Мы переехали в другой город. (переехать)

(Ние се преселивме во друг град.)

Перетащите всю мебель в другую комнату. (перетащить)

(Префрлете го целиот мебел во другата соба.)

Детей перевели в другую школу. (перевести)

(Децата ги префрлија во друго училиште.)

Мальчик перешел в другой класс. (перейти)

(Момчето премина во друг клас.)

Перенесите цветы из комнаты на балкон. (перенести)

(Пренесете ги цвеќињата од собата на балкон.)

Переплывите на другой берег! (переплыть)

(Префрлете се на другиот брег!)

Птицы перелетели с севера на юг. (перелететь)

(Птиците прелетаа од север на југ.)

Она умело перелезла с одного балкона на другой.(перелезть)

(Таа умешно се префрли од еден балкон на друг.)

Он перевез вещи с одной квартиры на другую. (перевезти)

(Тој ги пренесе стварите од едниот стан во друг.)

- На префиксот **пере-** во рускиот јазик му соодветствува префиксот **пре-** во македонскиот јазик со дополнително описно објаснување.

Переходить несов. 1. преку нешто преминува, поминува

Перейти св. 1. преку нешто мине, премине

2. се преместува на друго место

1. Он боится переходить через улицу. / Тој се плаши да преминува преку улица.

1. Он перейдет через улицу со страхом. / Тој ќе ја премине улицата со страв.

2. Хозяин переходил от одной группы гостей к другой. / Домаќинот преминуваше од една група на гости кон друга.

2. Студенты перешли в другую лабораторию. / Студентите се префрлија во друга лабораторија.

Перебегать несов. 1. претрчува, преминува (преку нешто)

Перебежать св. 1. претрча, премине (со трчање преку нешто)

1. Лесную дорогу часто перебегают зайцы. / Често преку шумскиот пат претрчуваат зајаци.

1. Лесную дорогу перебегут зайцы. / Шумскиот пат ќе го претрчаат зајаци.

1. Чтобы попасть в магазин, надо перебежать через площадь. / За да се стигне во продавницата, треба да се претрча преку плоштадот.

Переезжать несов. 1. преминува (со превозно средство), се префрлува, преминува (оди од едно место на друго)

Переехать св. 1. премине, се префрли (преку нешто)

2. се премести, отиде, премине

1. Студенты переезжают в другое общежитие. / Студентите се префрлуваат во друг студентски дом.

1. Студенты переедут в другое общежитие. / Студентите ќе се префрлат во друг студентски дом.

2. Моя семья переехала на другую квартиру. / Моето семејство премина (се пресели) во друг стан.

Перелетать несов. 1. прелетува

Перелететь св. 1. прелета

2. движење од горе надолу

1. Самолет перелетает через океан. / Авионот прелетува преку океанот.

1. Самолет перелетит через океан. / Авионот ќе прелета преку океанот.

2. Мяч перелетел через забор. / Топката прелета преку оградата.

Переплываѝ несв. 1. препливува нешто (река)

Переплыѝ св. 1. преплива

2. плови, патува (на пловен објект)

1. Они переплываѝ горную реку. / Тие ја препливуваат планинската река.

1. Они переплывут горную реку. / Тие ќе ја препливаат планинската река.

2. Геологам пришлось переплываѝ реку на лодке. / Геолозите беа принудени да ја препливаат реката со чамец.

Перелезаѝ несв. 1. се качува, преминува преку нешто

Перелезѝ св. 1. се искачи, премине преку нешто

1. Мальчик перелезает через забор и оказывается в небольшом садике. / Момченцето се прекачува преку оградата и се најдува во малечката градина.

1. Мальчик перелезет через забор и окажется в небольшом садике. / Момченцето ќе се прекачи преку оградата и се најде во малечката градина.

Переносиѝ несв. 1. пренесува, преместува (на друго место)

Перенести св. 1. пренесе, премести (на друго место)

1. Груз переносят через улицу. / Товарот го пренесуваат преку улица.

1. Груз перенесут через улицу. / Товарот ќе го пренесат преку улица.

Переводиѝ несв. 1. преминува, пренесува (некого преку нешто)

Перевести св. 1. премине, пренесе (некого преку нешто)

2. префрлува, испраќа

3. префрли, премести

1. Моя бабушка трусиха и я всегда ее перевожу через улицу. / Мојата баба е плашливка и јас секогаш ја пренесувам преку улица.

1. Моя бабушка трусиха и я ее переведу через улицу. / Мојата баба е плашливка и јас ќе ја пренесам преку улица.

2. Деньги перевели через банк в другой город. / Парите ги префрлија преку банка во друг град.

3. Студента перевели с одного факультета на другой. / Студентот го префрлија од еден факултет на друг.

Перевозиѝ несв. 1. превезува, префрлува

Перевезти св. 1. превезе, префрли

2. превози, превезува

1. Туристов на лодке перевозят через озеро. / Туристите со чамец ги превезуваат преку езерото.

1. Туристов на лодке перевезут через озеро. / Туристите со чамец ќе ги превезат преку езерото.

2. Товар перевозят через границу. / Стоката ја превезуваат преку граница.

Перегоня́ть несов. 1. прeстигнува, прeстасува

Перегна́ть сов. 1. прeстигне, прeстаса

2. прeфрлува, прeмeстува

1. Я каждый день перегоняю коров на луг. / Јас секој ден терам крави на ливада.

1. Я перегоню коров на луг. / Јас ќе ги отерам кравите на ливада.

1. Конькобежец перегнал своего соперника. / Лизгачот го прeстаса својот соперник.

2. Скот перегнали на зимние пастбища. / Стоката ја прeфрлија на зимските пасишта.

Перетаскива́ть несов. 1. пренесува, носи, влечка

Перетаска́ть сов. 1. пренесе, однесе, одвлечка

1. Моя сестра перетаскивает мебель с места на место. / Мојата сестра го пренесува мебелот од едно место на друго.

1. Моя сестра перетащит мебель в другую комнату. / Мојата сестра ќе го пренесе мебелот во другата соба.

1. Он перетащит все дрова с улицы в подвал. / Тој ќе ги пренесе сите дрва од улицата во подрумот.

Префиксот из- (ис-/ изо-)

Глаголите со овој префикс имаат значење на распространување на дејствието на големо простиранство или на неколку објекти.

Мой друг исходил всю южную часть Македонии. (исходить)

(Мојот пријател го изоде целиот јужен дел на Македонија.)

Он любит путешествовать: изъездил много стран. (изъездить)

(Тој сака да патува: пропатувал многу земји.)

Его изгнали из страны. (изгнать)-со исклучок на овој глагол кој означува движење однајре

(Него го протераа од земјата.)

Он избегал весь город. (избегать)

(Тој истрча по целиот град.)

Он излазил все горы. (излазить)

(Тој ги искачи сите планини.)

- На префиксите из- (ис-,изо-) во рускиот јазик му соодветствуваат префиксите из- (ис-) и о-(об) во македонскиот јазик и дополнително описно објаснување.

Исходить сов. 1. изоде

Изойти сов. 1. исйлаче очи

1. Альпинисты исходят весь Памир. / Алпинистите ќе го изодат цел Памир.

1. Изойти слезами ой гора. / Да исйлаче очи ой шага.

Глаголот изойти – се карактеризира со тоа што нема пространствено значење.

Изездиѝ св. 1. иројашува, обиколи, изоди
(со превозно средство)

За нешто е карактеристично што се среќава само во свршен вид

1. Мы *изездили* всю нашу прекрасную страну. / Ние ја пропатувавме целата нашата прекрасна земја.

2. Он *изездиѝ* весь мир. / Тој ќе го обиколи цел свет.

Избегаѝ св. 1. ошрча, крстоса

За овој глагол е карактеристично што се среќава само во свршен вид.

1. Ища книгу, он *избегал* весь город./Барајќи ја книгата, тој го крстоса целиот град.

Избедаѝ не св. 1. избегнува

1. Она старается *избедаѝ* меня. / Таа се труди да ме избегнува.

За овој глагол е карактеристично што се среќава само во несвршен вид, и нема пространствено значење.

Избедаѝ не св. 1. избегнува

Избегнуѝ св. 1. избегне

1. Я *избегаю* эту неприятную ситуацию. / Јас ја избегнувам оваа непријатна ситуација.

1. Я *избегну* эту неприятную ситуацию. / Јас ќе ја избегнам оваа непријатна ситуација.

За глаголите избегаѝ не св. /избегнуѝ св. е карактеристично дека немаат пространствено значење.

Излазит св. 1. обиколи (ползејќи, јазејќи се)

1. Ребенок *излазит* все углы комнаты. / Детето ќе ги обиколи сите агли на собата.

2. Водолазы *излазили* все дно реки. / Нуркачите го обиколија целото дно на реката.

Врз основа на целокупната анализа на собраниот материјал, како и на податоците до кои нè доведоа многубројните примери во рускиот јазик и нивните преводи на македонски јазик, дојдовме до одредени заклучоци за секој од разгледуваните префикси. Овие податоци за префиксите кои беа во фокусот на нашиот интерес најмногу се однесуваат на нивната употреба и комбинациите со различните глаголи. Истите ги наведуваме во продолжение:

Префиксот в- /во-/

За префиксот в- е карактеристично е дека е заеднички и за двата јазика пр. /входить-войти/влегува-влезе/.Сепак некои глаголи како на пример /влезать-влезть искачува, изјази/ во мак. јазик се преведуваат со помош на префиксот ис-/из- или пак со дополнително описно појаснување: /вползать-вползти влегува ползејќи/.Во мак. јазик има помал број

глаголи со префиксот **в-** кои означуваат продлабочено дејство пр.: /входитъ, вѣзжать/ во мак. јазик им соодветствува глаголот /влегува/.

Префиксот вы-

На овој префикс му одговараат префиксот **ис-/ из-** во мак. јазик, но кога имаме употреба на превозно средство се преведуваат со помош на префиксот **за-** /выезжать-выехать/заминува-замине/, а глаголите кои означуваат временско ограничување се преведуваат употребувајќи го префиксот **по-** /вылетать-вылететь / полетува-полета/.

Префиксот из- /ис-,изо-/

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **из-/ис-/** и **о-/об-/** во македонскиот јазик пр. /(исходить- изойти/изоде-изодува/, а глаголот (излазитъ/обиколи ползејќи, јазејќи се) бара дополнително описно објаснување на кој начин се врши/одвива дејството.

Префиксот при-

На овој префикс му одговараат префиксите **при-** и **до-** во мак. јазик. Единствен глагол на движење во мак. јазик со префиксот **при-** во даденото значење е глаголот **пристигне** и тој се употребува и за глаголот /прийти и приехать/. Во останатите случаи се употребува префиксот **до-** /прилетать-долетува, приносить-донесува/.

Префиксот от- /ото-/

На овој префикс му одговараат префиксите **от-, од-** и **ис-/отбегать-**отрчува, относить-однесува, откатывать-истркалува, а поретко и **по-**отлететь-полета-летна во мак. јазик.

Префиксот с- /со-/

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **с-(со-), из-, ис-, по-, до-** во македонскиот јазик. Освен горенаведените префикси во мак. јазик се употребува и беспрефиксален глагол /сойти св. Надо сойти с пути-Треба да се тргне од патот/ означувајќи да се напушти местото. Во македонскиот јазик отсутствуваат глаголи на движење со префиксот **с-** кои означуваат движење кон целта и назад, како на пример /Мне надо сходить к врачу- Јас треба да одам кај лекарот/.

Префиксот раз- /рас-, разо-/

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат **рас-, разо-, за-, до-, ис-, од-** вклучувајќи ги и дополнителните описни конструкции во мак.јазик. Гл: /разбегаться-се залетува/ го дава начнот на кој се извршува дејството (зема залет), а кај глаголите /разъезжаться-разотидува-заминува-си оди/, /разносить-разнесува, доставува, испорачува/, забележуваме дека во зависност од значењето доаѓа до употреба на различен префикс.

Префиксот пере-

На овој префикс му одговара префиксот **пре-** во македонскиот јазик со дополнителното објаснување на превозното средство. Глаголите: /переносить-пренесува-преместува/, /переезжать-преминува/ укажуваат на каков начин се врши дејството, т.е. со превозно средство.

Префиксот про-

На овој префикс во рускот јазик му одговараат префиксите **по-, пре-, про-, из-, ис-** во мак. јазик. Глаголите со префиксот **про-** имаат неколку значења: движење покрај, низ нешто, и преку нешто, со овие значења се употребуваат само гл.: **пробежать/протрча, пролетать/пролета, пронести/пронесе, проплыть/проплива, протащить/провлече, проползать/пролазува.**

Префиксот вз- /взо-, вс-/

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **из-/ис-, по-** во македонскиот јазик. Глаголите: **/всходить-се качува-, се искачува, се дига/** и **изгреа** за сонце укажуваат на ограничена употреба, а глаголите **/взлететь-летнува, полетува/** се карактеризираат со тоа што се употребува и беспрефиксален глагол.

Префиксот у-

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **за-, по-, из-/ис-, од-, от-** со дополнителното објаснување во мак. јазик. Гл.: **/уползать-се оддалечува/** укажуваат на дејство кое се врши со ползење или лазење. А кај глаголите **/уносить-однесува/, /утаскивать-одвлекува/, /уходить-заминува, излегува/** укажуваат на начинот на кој се врши дејството. т.е. оддалечување.

Префиксот под-

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **до-, при и под-** во македонскиот јазик. Како пример ќе ги наведеме глаголите: **/подходить-приоѓа, доаѓа/** вклучувајќи го значењето допловува со превозно средство **/подлетать-лета, подлетува, долетува/**. Сите останати глаголи со префиксот **под-** се преведуваат со префиксот **до-** во македонскиот јазик, на пример: **доаѓа, дотрча, донесува, доближува, долазува** и др.

Префиксот за-

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **за-, од-, от-, на-, до- и в-** во македонскиот јазик. Неопходно е да се одбележи дека со префиксот **за-** во македонскиот јазик во споредба со рускиот јазик, означувајќи почеток на дејството (забега, заплива, залази, заноси). А кај глаголи од типот **/заезжать-наминува/, /завозить-одвезува/** означуваат начин на кој се одвива дејството со помош на превозно средство.

Префиксот до-

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **до- и при-** во македонскиот јазик од кои најчесто се употребува префиксот **до-**, а многу поретко префиксот **при-**. Како пример ќе ги наведеме глаголите: **/доходить-доаѓа, стигнува, пристигнува/, /долетать-долетува, пристигнува/**.

Префиксот на-

На овој префикс му одговараат префиксите **на-, до-** во мак. јазик вклучувајќи ги дополнителните описни конструкции. За глаголите: **/набегать-да се судираш-со неког, нешто/** е карактеристичен преводот со

повратни глаголи во македонскиот јазик и со дополнителни описни конструкции. За /наносиѝ-донесува, натрупува и надонесува/ е карактеристична во преводот употребата на двојната префиксација, т.е. полипрефиксација **надолета, надонесе, наизоди** пр. Бабушка нам всегда наноси много гостинцев.- Баба ми секогаш ни надонесува многу работи.

Префиксот **о- /об-, обо-/**

На овој префикс во рускиот јазик му одговараат префиксите **о-/об-, за-, од-/от-, пре- и про-** во македонскиот јазик. Глаголите /(обегать-оттрчува, обиколува, заобиколува и одминува/, /объезжать-обиколува, пропатува, престаса/ укажуваат на кој начин е извршено дејството.

Сите 14 глаголи на движење може да се комбинираат со 16-те префикси, кои се јавуваат како зборообразувачки морфеми. Најактивно се присоединуваат со префиксите и најчесто се употребуваат во комуникацијата следниве глаголи:

идти	-	ходить	ползти	-	ползать
бежать	-	бегать	нести	-	носить
плыть	-	плавать	вести	-	водить
ехать	-	ездить	везти	-	возить
лететь	-	летать			

Кон глаголите **брести –бродить** се присоединуваат 6 префикси: (при-, за-, на-, про-, до, раз- (ся); вклучувајќи го неговото преносно значење.

Кон глаголите **гнать-гонять, тащить-таскать** (-таскивать), **катить-катать** (-катывать), се присоединуваат 13 префикси (в-, вы-, при-, у-, под-, от-, за-, с-, про-, до-, пере-, об-, раз-), но овие глаголи се употребуваат многу поретко во комуникацијата.

На крај, можеме да ги изведеме следниве заклучоци:

1. Во македонскиот јазик за разлика од рускиот јазик не постои диференцијација кај некои начини на движење (идти-ходить/оди).

2. Во македонскиот јазик постои цела низа глаголи кои означуваат пространствено движење кои се создадени од друг корен како например (переводить-преминува, пренесува, префрлува, испраќа, премести) во споредба со соодветните глаголи на движење кои ги има во рускиот јазик четиринаесет.

3. Разликата се заклучува и во различното количество на префикси, и ако во рускиот јазик ги има 16 тогаш во македонскиот јазик за изразување на пространствени односи се употребуваат 18 префикси кои се употребуваат за определени конкретни значења. Глаголите се сврзуваат со голем број на префикси, но има и такви кои послабо се поддаваат на префиксација. Освен тоа треба да се укаже дека во македонскиот јазик има губење на префиксите како: **вы-, у-, вз-**.

Врз основа на обработениот материјал можеме да заклучиме дека зборообразувањето претставува жив и мошне динамичен процес преку кој се збогатува зборовниот фонд на јазикот.

Ирен АЛЧЕВСКА

ПРЕФИКСАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ ДВИЖЕНИЯ
ПРОСТРАНСТВЕННОГО ЗНАЧЕНИЯ В РУССКОМ
И МАКЕДОНСКОМ ЯЗЫКАХ – КОНТРАСТИВНЫЙ АНАЛИЗ

(Резюме)

В этой магистерской диссертации рассматриваются префиксальные глаголы движения пространственного значения в русском и македонском языках – методом сопоставления.

При сопоставлении двух близкородственных языков необходимо учесть все оттенки несовпадающих или частично совпадающих элементов языковой системы, которые требуют большего внимания, чем полностью совпадающих.

Префиксальные глаголы, в которых префикс является словообразующей, а не формообразующей морфемой один из трудных разделов русского языка. Глагольное словообразование с помощью префиксов чрезвычайно продуктивно в отличие от суффиксального и суффиксально-префиксального. У префиксальных глаголов существуют свои характеристики, а когда идет речь о префиксальных глаголах пространственного значения доходит до уточнения движения предмета в пространстве, положения предмета, изменения качества, фазы действия и тд.

Методом сопоставления сравниваются префиксальные глаголы движения в русском языке, которые выделены в особую группу, по сравнению с македонскими глаголами движения в котором такой дифференциации не существует. Способ движения объясняется описательными конструкциями, если соответствующего эквивалента не существует. Сопоставлением охвачены 14 глаголов движения, их присоединение к каждому префиксу отдельно, которых в русском языке 16, с указанием характеристики и значения. Если в русском языке существует 16 префиксов, то в македонском языке их 18, которые употребляются с определенным конкретным значением. Необходимо отметить, что некоторые префиксы одинаковые в двух языках, как например в-, из-/ис-, при-, от-, раз-/рас-, про-, под- за-, до-, на-, о-/об-, а не маленькое число префиксов вз-, вы-, у-, которым соответствуют другие префиксы в македонском языке.

В македонском языке в отличие от русского языка не существует дифференциации способа движения (например *идѝи-хогѝѝ=оди*), а существует другая система префиксальных глаголов, т.е. существует целый ряд глаголов, которые обозначают пространственное движение, образованные от другого корня. На основе представленного материала

можем сделать заключение, что словообразование представляет живой и динамичный процесс с помощью которого обогащается лексический фонд языка.

Ключевые слова: словообразование, префиксация, глаголы движения, русский язык, македонский язык

Драгана КАЗАНЦИОВСКА

**„КНИЖЕВНА КАРТОГРАФИЈА: ГРАДОТ РИМ
ВО ИТАЛИЈАНСКАТА ПРОЗА НА 20 ВЕК“**

-Магистерски труд-

Просторот е една од најстарите и најпроучуваните тематски компоненти во книжевноста. Почнувајќи од античко време кога бил користен како позадина на која грчките ликови ги доживувале своите трагични судбини се до модерното време кога современите книжевни теории и критики конечно го дефинирале просторот како суштински елемент во одредувањето на уметничката целина на книжевните дела. Особено внимание на просторот му било посветено во 20 век, кога големите мислители како Фуко и Башлар упатувале на ставот дека демистификацијата на просторот и на неговата прикриена моќ е клучот за да се разберат теориите и политиките на современото живеење. На тој начин се отворила можноста за меѓусебна интерференција на книжевноста и географијата. Таа интерференција довела до издвојување, кон крајот на 20 век, на географски простор и книжевен простор збогатен со географски елементи. Но просторот што физички го доживуваме преку сетилата и просторот кој се исцртува во едно книжевно дело се неспоредливи. Бидејќи едно книжевно дело не само што го опишува физички достапниот простор туку создава и свој простор кој ги одредува ликовите. Притоа, како идеален медиум за внесување на просторот во книжевноста се покажале прозните дела, (романот и расказот), особено романот. Критичарите од 20 век го дефинирале романот како книжевно - географски облик бидејќи светот опишан во романот го сочинуваат локации, граници и хоризонти. Токму затоа романот се истакнал како главна книжевна форма во епохата на реализмот преку кој авторите го исцртувале просторот на своето време. Некогаш главен простор во книжевноста била природата и егзотичните предели (во епохата на романтизмот) додека во реализмот приматот му припаднал на градот.

Присуството на градот во книжевноста го одредиле, од една страна, критичарите на 20 век благодарение на интердисциплинарниот пристап кон концептот за простор, заснован на трите аспекти: физички, ментален и општествен простор. Од друга страна, пак, присуството на просторот во книжевноста го одредиле и општествено - историските околности и индустрискиот развој кон крајот на 19 и во текот на 20 век, кога градот и урбаната средина постепено прераснувале и станале синоним за културно,

интелектуално и економско издигнување на личноста. Токму затоа градот го добива приматот на главна тема на европскиот реализам на 19 век. Градот како тема честопати е претставуван и доживуван како место за средби, место во кое созреваат и се формираат како личности главните јунаци, сон за „провинцијалците“, како ментален простор за илузии и потрага, но и како физички простор на осаменост, мизерија и инфериорност. Предизвикот, да се соочат контрадикторните особини на градот како простор за еманципација или за инфериорност го прифатил Оноре Де Балзак, кај кого Париз е претставен како град на престижит, луксузот, модата но и на морален пад и разочарување; или Чарлс Дикенс, кај кого Лондон е место на брзиот индустриски развој и преголем „залак“ за поединецот.

Интердисциплинарниот карактер на концептот за простор и контрадикторниот карактер на градот се доволен предизвик и за ова истражување. Особено ако за предмет на истражување е градот кој и покрај сите противречности, премрежја, животни динамизми успеа да ја допре идејата за вечноста - Рим. Градот Рим, иако историски гледано е првата урбана населба (според бројот на жители, економско-политички дејности, влијание итн.) сепак своето присуство или „постоење“ во книжевноста како простор, според горенаведениот концепт, го доживува кон крајот на 19 и во текот на 20 век. Тогаш и Рим стапува во низата европски градови како Париз или Лондон, кои стануваат сон за провинцијалците а кошмар за нивните граѓани. А бидејќи најсоодветниот медиум со кој просторот се внесува во книжевноста е романот, односно расказот, кои пак се основните книжевни форми на реализмот, неизбежно е просторот на градот Рим да се исцртува во романите и расказите на италијанската проза од крајот на 19 и почетокот на 20 век. Затоа, основната цел на овој магистерски труд е да се истражи просторниот аспект во делата кој ѝ овозможува на книжевноста да се користи за картографски цели: да го исцртува, ограничува и организира просторот, т.е. да се создаде своевидна мапа на градот Рим исцртана благодарение на феноменолошкиот пристап кон расказите и романите од италијанската книжевност на 20 век. Притоа, беа земени предвид специфичните аспекти на концептот за книжевен простор, како синтеза од географски, етнографски, феноменолошки, психолошки компоненти, како и семантичката содржина на просторот во неговата динамична и стабилна функција во прозата. Односно, земени се предвид елементи на геопоезиката, како што е картографијата која Рим го издвојува како географски но и духовен простор, елементи и критериуми на наратологијата, која Рим го издвојува како простор со динамична и стабилна функција, (место во кое се делува, но и место кое делува), како и елементи на историско - културолошкото проучување на градот Рим, кои Рим го издвојуваат како простор со милениумско постоење и „бесмртна душа“.

Вака издвоените елементи на концептот за простор се должат на аплицирањето на компаративистичкиот метод на споредување на сликите на градот Рим во романите и расказите кои се земени предвид; на наратор-лошката анализа, дали Рим е место во кое се делува или е место кое делува; на книжевно - културолошкиот метод на спознавање на просторот како и на феноменолошкиот пристап кон романите и расказите со кој се издвојува и доловува стварноста на нивниот предмет - градот Рим. Како предмет на истражување, односно романи и раскази кои се земени предвид се делата на следните автори :

- Габриеле Данунцио, *Il Piacere (Заговолство)*, роман за првпат објавен во 1889 година на познатиот италијански поет, писател, хроничар на римските настани од крајот на 19 и почетокот на 20 век. Романот *Il Piacere (Заговолство)* според многумина критичари бил очекуван исход на однесувањето на младиот провинцијалец Габриеле Данунцио низ салоните и улиците на главниот град - Рим. За младиот поет од руралниот Аброццо, кој набргу израснува во вистински боем на концертите, забавите, изложбите, игранките на угледните римјани, Рим претставувал идеална сцена за сите негови „испади“. За Данунцио, Рим е просторот во кој тој делувал но и кој делувал врз неговата лична трансформација, затоа во своите хроники на крајот запишал: „Roma m'ha vinto!“ (Рим ме победи!)¹;

- Андреа Де Карло, *Tecniche di seduzione (Техники на заведување)* роман за првпат објавен во 1991 година. Пристапот на овој автор кон просторот на делување е заснован на односот меѓу љубовта и омразата најпрвин кон неговиот роден град Милано а потоа и кон новиот простор на неговото животно делување, Рим. Таа љубов-омраза се должи на професионално-животните можности кои еден простор ги нуди на современиот човек но и истовремено му ги одзема човечките вредности на делување, при што тој простор односно градот се поставува како непријател. Покрај романите, предмет на истражување се и збирките раскази на:

- Енио Флајано, *Diario notturno (Ноќен дневник)* за првпат објавен во 1956 год. на истакнатиот италијански сценарист, писател, новинар од средината на 20 век. Рим во неговите раскази е простор со кој владеат пороците и доблестите на римјаните.

- Алберто Моравија, *Nuovi racconti romani (Нови римски раскази)* за првпат објавена во 1959 година на најпознатиот италијански прозаист на 20 век. Рим за Алберто Моравија е повеќе од простор: тој има своја душа која живее во телата на сите негови жители, главни јунаци од неговите раскази.

Кога станува збор за град со милениумска историја, како што е градот Рим, ненамерно и сосем случајно се наметнува предизвикот да се истражува во него симбиозата на историската слава и модерната сегашност. Тоа истражување започнува со една општа, културолошка анализа

¹ Превод од италијански јазик: Драгана Казанџовска

на сето она што градот Рим успешно го крие зад своите монументи стари повеќе од 2000 години: мистичната легенда за основањето, историскиот подем на Рим - република и Рим - империја, ренесансниот раскош и барокниот кич се до издвојувањето и прогласувањето на Рим – престолина на Италијанската Република, за потоа да се премине на религиозните церемонии и верски празнувања, на уличните трки и магичните карневали. Со сета своја историско-уметничка позадина Рим неизбежно се вклопил во европскиот книжевен тренд на реafirмирање на концептот на градот. И ако по општата, културолошка анализа, се следи европскиот тренд на реafirмирање на концептот за градот како простор, тогаш неизбежен е филозофско - теорискиот пристап кон градот Рим: феноменолошкиот пристап на Башлар, геопоетичкиот на Вајт, наратолошкиот на Бал итн. и издвојувањето на т.н урбана теорија од 20 век при конкретизирањето на книжевниот простор во обликот на општествениот феномен-градот. Книжевната италијанска традиција бележи соодветно вклопување во сите овие европски книжевно - теориски трендови со исцртувањето на градот Рим во прозата на 20 век. Прозните дела, предмет на ова истражување се подложни на целосна феноменолошка, наратолошка, картографска, компаративна анализа. Имено, во романите *Заговолство*, *Техники на заведување*, и збирките раскази *Ноќен дневник* и *Нови римски раскази*, според феноменолошкиот пристап, Рим е навистина симбиоза на субјективноста на поетот и конкретната реалност. Меѓу монденскиот занес на естетот Данунцио и моралната исцрпеност во Рим од почетокот од 20 век; меѓу прагматичните можности и френетичната модерност на Рим на Де Карло; материјалната мизерија и духовната великодушност на Рим на Моравија и Флајано. Според наратолошкиот пристап, во сите дела – предмет на истражување, Рим е истовремено место на кое се делува и место кое делува: Андреа Сперели од романот *Заговолство* ги доживува своите љубовни и естетски чувства на сцената на ренесансно - барокниот Рим на плоштадите, фонтаните итн. но истовремено се натпреварува со Рим во обидот да се завладее со естетизмот и декадентизмот; Роберто Бата од романот *Техники на заведување* во римските канцеларии и квартави ги доживува сите радикални животни промени, но истовремено Рим и му се спротивставува во намерата да го промени животот на подобро; малите Римјани од расказите на Моравија и Флајано на римската позадина ги доживувале најголемите траги-комични животни ситуации, но истовремено Рим им се поставува и како непријател во борбата со гладта и поствоената мизерија. Ако се земаат предвид како една целина, романите и збирките раскази - предмет на анализа во овој труд, тогаш со потполна сигурност и географска прецизност може да се исцрта мапата на градот: ако се тргне од улицата Грегоријана, кадешто бил сместен Андреа Сперели, следува свиокот кој овозможува пристап кон сценографијата на Шпанскиот плоштад: црквата Тринита деи Монти, скалите, фонтаната Баркача и право кон улицата Кондоти. Тука според Данунцио, е предви-

ден мал одмор и починка во познатото Кафе Греко за турата низ Рим да продолжи на моторчето на еден од моравијанските јунаци на виа дел Корсо сè до плоштадот Венеција а оттука преку Тибар во Трастевере каде Роберто Бата ужива во утринското кафе на прозорецот од својата пожолтена зграда. Флајано ја збогатува оваа тура со посета на елитните монденски места во Рим: по слаткиот аперитив во Café de Paris на виа Венето, следи приклучување кон виа Тусколана за да се доживее магијата на филмскиот град Чинечита. Вака издвоената тура, навидум случајно и наивно, сепак е тура која слободно може да им конкурира на современите туристички водичи поради фактот што во себе ги обединува сите елементи на римскиот вечен шарм и привлечност: религиозноста (црквите), историчноста (Колосеумот), монденскиот сладок живот (виа Кондоти и виа Венето), но и живата автентичност на римските квартави (Трастевере).

Со тоа, овој труд исполни една од своите цели: да го истражи просторниот аспект на книжевноста кој ѝ овозможува да се користи и за картографски цели: да го исцртува, ограничува и организира просторот. Благодарение на феноменолошкиот пристап кон расказите и романите од италијанската книжевност на 20 век остварен е допирот со сликите на просторот на градот Рим, а благодарение на наратолошкиот пристап издвоена е функцијата на тој простор врз приказните на Римјаните и дојденците опишани во романите и расказите, предмет на нашата анализа. Притоа меѓу филозофските и теориските поставки на концептот за простор, прецизните детали на римските улици и плоштади остварен е обидот за разоткривање на човечката вредност на просторот што се поседува, просторот што се сака, но и на просторот од имажинацијата како способност за создавање на книжевна картографија. Ако се потсетиме на зборовите на Башлар, дека секој вистински населен простор ја содржи суштината на поимот куќа, а куќата е катче во светот, тогаш кога станува збор за Рим не би можело баш да се говори за катче туку за цел универзум, придвижуван од силите на интеграција на мислите, спомените и соништата на човекот чии што интеракции ги даваат минатото, сегашноста и иднината, кои понекогаш се испреплетуваат, понекогаш се предизвикуваат но кои постојано сведочат за континуитетот на човековото постоење а оттаму и за континуитетот на постоењето на градот Рим.

Dragana KAZANDJIOVSKA

“ LITERARY CARTOGRAPHY: THE CITY OF ROME
IN THE ITALIAN PROSE OF THE 20TH CENTURY

(Summary)

The interdisciplinary character of the space concept and the contradictory character of the city are the challenge of this research. Especially in treating the city that has accomplished the idea of eternity - Rome. Although the city of Rome, historically, is the first urban settlement, still its presence in the literature was detected at the end of the 19th century and during the 20th century. Since the ideal medium of introducing the city in the literature was the novel, it's inevitable analysing the presence of Rome in the novels and stories of the Italian prose of the period between the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. Precisely, were analysed the novels: *Il Piacere* (1889, Gabriele D'Annunzio) and *Tecniche di seduzione* (1991, Andrea De Carlo) and also the stories of Ennio Flaiano published in *Diario notturno* (1956) and Alberto Moravia's *Nuovi racconti romani* (1959). Thus, the main purpose of this thesis it's to research the spatial aspect in this works that gives to the literature the possibility to be used in terms of the cartography: to design and to organize the space - to create a some kind of map of Rome, thanks to the phenomenological approach to the stories and the novels. Therefore, the space was treated in terms of: the geopoetics and its inevitable component - the cartography; the elements and the narratological criteria; the culturological and storical research of Rome. Between the philosophical and the theoretic analysis of the details of the space concept, was reached the goal - to discover the human value of the space that has been owned, the space that has been loved but also the imagined space needed for the creation of the literary cartography.

Key words: space, city, Rome, cartography, concept, analysis

Валентина ТРАЈКОСКА

РИСТО ДАВЧЕВСКИ КАКО БАСНОПИСЕЦ¹

Клучни зборови: Басни, баснописец, сатира, дидактично, естетско, типизирани атрибути, мудрост, мотиви, карактерни особини и др.

Басните се неразделив дел и од македонската национална култура и литература. Тие се наша историја и наша лектира, наша педагогија. Ние сме во басните и тие се во нас, во нив е преточено нашето искуство, искуството на нашите предци, во нас е преточена нивната мудрост и дидактичност, нивната естетичност. Најголемиот меѓу големите, најдобриот меѓу подобрите баснописци во македонската современа литература е Ристо Давчевски. Колку басни брои неговото творештво македонската наука треба допрва да каже затоа што дел од неговото творештво сè уште е во ракопис, а претставува огромно богатство не само за Македонија туку и пошироко. Како и поголемиот број знаменити автори Давчевски ќе ја доживее својата слава во целост дури по смртта. Со своето обемно творештво, објавено и необјавено тој ја прави басната доминантен род во македонската литература за деца. Себе си обезбедил досега задолжително присуство во сите антологии на македонската детска литература, а во иднина со право треба да му биде дадена лидерската позиција на баснописец во регионот и пошироко.

Една од целите на работата на овој труд е да се согледаат вредностите на неговото книжевно наследство, а македонската наука да говори во иднина за идејата за триесеттологијата басни која го минува својот трнлив пат низ општествените призми и канали. Десеттологијата *Бесега на фауниите* (секоја книга има по три циклуси), триесетте циклуси басни, од оваа година го доживуваат својот *бел ден*, своето видело и ќе ѝ бидат достапни за македонската читателска публика. Македонската јавност ќе може секоја година да се збогатува со по еден до два тома од баснотворештвото на Ристо Давчевски.

Овој труд е во прилог на популаризацијата на Ристо Давчевски како баснописец.

¹ темата е одбранета на ден 23.01.2012 на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“-Скопје при Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје, ментор: проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска.

Ристо Давчевски ѝ припаѓа на генерацијата македонски писатели родени помеѓу 1934 година и 1940 година. Тој стартува со својата прва посериозна песна *Есен* во 1952 година. За деца почнува да пишува во 1957 година. Дури по 1955 година тој се ориентира кон литературата за деца и почнува да објавува во *Детска радост* како предвесник на *Развиџор* и *Наш свет*. Тогаш и ги пишува **првите басни во слободен стих**. По долга пауза Давчевски повторно им се навраќа во 1982 година и оттогаш почнува неуморно да објавува книги басни. Четириесеттата јубилејна книга на Р. Давчевски е неговата осма книга басни. Давчевски има објавено **40 книги и уште толку се останати во ракопис**. Станува збор за мошне талентиран автор кого го красат творечката сериозност и неминовниот успех во сите полиња за кои се определил: басна, драма, радиодрама, роман, расказ, поезија. Пишува и објавува најпрво песни, потоа раскази, сказни, басни, драми, романи. Во неговите дела има богат колоричен јазик, лирски нишки на расказноста или поетичноста, добрина, етичност, благодарност, убавина, задоволство. Се обидува во речиси сите литературни жанрови, истражува и се бара себе си каде може најдобро да се изрази во литературата. Сите негови остварувања се помалку или повеќе успешни, но Давчевски најдоминантен е во жанрот басна. Почнува како поет, како што впрочем започнуваат и поголемиот број автори, а го завршува творечкиот пат со **десеттологија басни како најголем баснописец во регионот** и пошироко. Патот кон **баснотворењето** е долг и истражувачки. Долго ја проучува басната, цели дваесет години. Експериментира, бара.

Баснопесните ги студира од аспект на структурната нишка, дијалогската фреквенција, изборот на ликовите, слободниот стих, прозата и поетското, темата, а со тоа ја надраснува веќе познатата шема на басна на Езоп, на Обрадовиќ, на Крилов, на Лесинг и гради своја басна во која го преточува времето во кое живее. Басните се нешто кое што авторот го чува како драгоценост и кое има намера да ѝ го понуди на македонската читателска публика и на македонската наука како триесеттологија. Преокупиран е од **идејата за објавување на триесеттологија – циклус од триесет книги басни во проза и поезија**. Од страна на Министерството за култура му е понудена соработка за текстовите на индивидуален план, секоја година да излегуваат по една или две книги, но тоа ја руши до темел идејата на авторот за збогатување на македонската литература со обемното творештво басни кое треба Македонија на Балканот и во Европа да ја претстави во поинакво светло. Станува збор за доста обемен книжевен материјал за кој се потребни многу финансиски средства.

Откако пропаѓа идејата и сите напори за објавување на басните како 30-логија авторот ги синтетизира басните и 30-те книги ги стеснува во **десеттологија од по три циклуси**, а притоа самиот прави поделба и нумерирање на басните. Можат да се забележат и интервенциите и

преадаптирањата кои се направени од страна на авторот при нивното препрочитување. За жал Давчевски е поценет како автор, пред сè како баснописец, и ѝ е попознат на читателската публика надвор од Македонија, но не и на нашата читателска публика. Колку басни брое неговото творештво македонската наука треба допрва да каже затоа што творештвото како што веќе образложивме сè уште е во ракопис, а претставува огромно богатство не само за Македонија туку и пошироко. Неговата слава и задоволството од запознавањето и доживувањето на ракописите се нешто кое треба да се реализира во иднина.

Минатата година во месец ноември излезе првиот том од десеттологијата *Беседа на фауниџе*². Македонската читателска публика ќе може да се запознае со содржината на останатите девет тома дури по нивното објавување. Предвидено е според договорот со Министерството за култура на Република Македонија тие да излегуваат по еден или два тома годишно. Мора да истакнеме денес дека басната е жанр кој тешко опстојува во современата литература, не само кај нас, туку и воопшто кај соседните култури. Басната води битка за опстанок, се бори со експанзијата на визуелните, печатените и електронските медиуми кои се толку моќни што ја поттиснуваат книжевноста. Басните, ако подобро размислиме се еден вид куси драми затоа што содржат вовед или експозиција, заплет и расплет на дејството. Но, конфликтите не се привлечени во неколку чина како во драмата и разбиени со неочекувани пресврти, перипетији, туку се стеснети во препознатливата форма на басната. Може слободно да се каже дека Ристо Давчевски како автор дал сè од себе за заживување и градење на жанрот басна.

Басната според Давчевски е најпривлечна литература за децата, затоа што има весела содржина којашто предизвикува незапирлив кикот и солзи во детските очи. Басните на Ристо Давчевски пред сè говорат за нашето културно и животно искуство. Тие не се само педагошка литература, ниту декларативна, ниту пак естетска енигматика, тие се литература која секој може да ја разбере. Во неговите басни како императив се наметнува едно тематско и естетско-структурално единство кое ја прави универзална литературата за деца и за млади. Токму таквото единство овозможува да се реализира и пораката на писателот. Басните на Давчевски имаат огромни естетски вредности, а дидактичноста претставува нивна второстепена вредност. Во басните тој им отстапува место на најважните работи во животот, на меѓучовечките односи.

Се поставува прашањето колку басната на Давчевски е блиска до традиционалниот жанр басна или колку е различна? Кај Давчевски се среќаваат типизирани атрибути на ликовите од басните, тие се алегоризирани и низ низа постапки всушност ги претставуваат карактерните особини на луѓето. Секако дека кај Давчевски се среќаваат ликови на живот-

² Давчевски, Ристо. *Беседа на фауниџе* (Т. 1). – Скопје, Македонска реч, 2011.

ни кои се карактеристични и за Езоп и за Ла Фонтен, но тие преобработени добиваат други значења. Слободно можеме да дојдеме до заклучок дека басната на Давчевски е искристализирана од типичните атрибути на ликовите животни.

Најубави се секако неговите басни во стихови од збирката басни *Расшумбана дивина*³. Тие ќе добијат антологиски карактер. Римата, ритмичноста, вицот, шегобијноста, хуморот, трагите од поговорките и благословите и од другите кратки народни творби ги прават лесни за паметење и многу забавни и за помладите, а особено за повозрасните. Во оваа збирка поетски басни Давчевски прави една алузија на добро познатата брзозборка *Тумба, шумба, дивина*. Во нив современиот баснописец Давчевски се разоткрил до максимум, и како поет и како човек. Од една страна Давчевски и доживеаното животно искуство, а од друга страна општеството со сите свои негативни страни кои Давчевски ги разоткрива преку остра сатира, алегоричност и иронија. Во употреба се секако и другите стилски изразни средства кои естетски многу ги збогатуваат кусите басни во стихови. Прозната форма на басната е стеснета, поетската инспирација е на врвот, па на поетот сатиричар - баснописец му се потребни само неколку стихови за да ја исфрли на видело идејната порака.

Приказните за животни постојат откако постои и човекот. Басните се развиле од нив нешто подоцна, а општествениот развој и поделбата на класи се само едни од факторите кои довеле до појавата на овој тогаш нов жанр. Иако навидум многу слични басните и приказните за животни се два одделни жанра со свои специфики. Во почетокот приказните за животни немале алегориска нишка, но истата ја добиваат кога почнало да се прават споредби меѓу карактерите на луѓето и карактерите на животните и кога дошло до поразвиен општествен живот, а со тоа и до класна заостреност. Поделбата на класи, била примарна за навлекување на алегоријата, хуморот и сатирата во приказните за животни. Пенушлиски басните според нивните идејни пораки ги поставува на повисоко ниво од приказните за животни. Можеме да заклучиме дека приказните за животни, кај сите народи, па и кај нас им претходат на басните. Развојните патишта на овие два одделни жанра тешко се определуваат во нивниот понатамошен развој затоа што понатаму и едните и другите претрпеле литературни влијанија.

Колку има Ајсоповско т.е. Езоповско во басните на Давчевски?

Наравоучението како изделен текст го немаме кај Давчевски. Тоа се среќава кај Доситеј, секако под влијание на Ајсоповите басни. Кај Давчевски се појавува една посовремена *сраснајта комјозиција на баснајта*, иако и тука не можеме да говориме само за една форма, ако се

³ Давчевски, Ристо. *Расшумбана дивина*. – Скопје: АЕА издавачи, Мисла, 2000.

земе предвид фактот дека има и басни во стихови, басни кои се доближуваат до приказните за животни и сл. Освен *наравоучението* како специфика во басните на Ајсоп се и *йосветиите*. Честопати знаел баснописецот да запише кому му е наменета или на кого се однесува содржината во одделна басна. Во Ајсоповите басни има една специфика која ретко можеме да ја сретнеме во басните на Давчевски, а тоа се олимписките богови, или божествата од грчката митологија. Еден од најспоменуваните богови кај Ајсоп е Зевс т.е. Севс. Најчесто Ајсоп се повикува на божествата кога треба да ги објасни апстрактните појави, како добрината, злото и сл. Она кое Давчевски го доближува до Ајсоп е употребата на големи букви при именувањето на ликовите животни, ликовите појави и сл. Ваквите склоности кон божествата се сосема разбирливи затоа што во тој временски период се уште немаме едно рационално толкување на светот и на околината воопшто. Воопшто нема траги од религиско толкување, или верски симболи од било која вероисповед, упатување или повикување на Бог во басните на Давчевски. Неговите басни ги замислува како литература за деца и се покажува како непрекорен педагог во изборот на темите и во нивната разработка. На крајот од XX и прагот на XXI век кога работите се и повеќе од јасни, во ера на силна експанзија на техниката и науката Давчевски немал потреба од едно вакво толкување на нештата околу себе. Секако дека кај Давчевски нема ниту траги од хеленската култура, а тоа е и разбирливо ако се земе предвид македонското поднебје како локација каде што се создавани и настанати басните на Давчевски.

За жал Давчевски е поценет како автор, пред сè како баснописец, и ѝ е попознат на читателската публика надвор од Македонија, но не и на нашата читателска публика. Од сите свои гостувања надвор тој го издвојува своето гостување во соседна Албанија, во Тирана. Во *Анџологија на балканските писатели за деца*⁴ освен басните на Ристо Давчевски е направен одличен селективен избор на творби од реномирани автори од регионот, како Лилија Ратчева-Стратиева, претставник од Бугарија, автор на книги за деца, преведувач и книжевен критичар, Ариф Демоли косовски автор како претставник од Косово, Гулчин Алпиге (Gülçin Alperge) како претставник од Турција и др. Но, не само албанската наука, за творештвото на Давчевски пројавиле интерес и другите соседни држави, како Србија. Има еден компаративен труд на тема *Тийолошко истражување на баснајта кај Досиџеј и Ристио Давчевски*⁵ работен на барање на Филолошкиот факултет при Универзитетот во Белград од страна на Еми-

⁴ *Në Takimin Ballkanik* во *Sirena e vogë*(Revistë e përmuajshme Botimi I Sektori Kombëtar të IBVY-t Viti I VIII –të I botimit), 2000, Nr. 67.

⁵ Јанковиќ, Емилија. *Тийолошко истражување басни Досиџеја и Ристио Давчевско*. – Београд: Филолошки факултет.

Забелешка: Годишната на објавувањето на овој користен извор не сум во можност да ја наведам, трудот е земен од домашната архива на сопругата на авторот Костадинка Давчевска.

лија Јанковиќ, што зборува во прилог на тоа дека универзитетските кругови од соседните земји веќе пројавиле интерес кон творештвото на овој наш баснописец. Во овој труд Емилија Јанковиќ, прави еден преглед, пред сè типолошки бидејќи воочила големи разлики во нивните дела, ги забележува основните разлики кои избиваат во преден план уште веднаш при првото читање на басните. Станува збор за двајца различни автори кои припаѓаат на две различни култури. Но, колку и да се различни македонската и српската литература во својот еволутивен развој тие си влијаеле една на друга, а и во иднина како блиски (територијално) култури ќе ги покажуваат своите взаемни влијанија. Мошне е интересен фактот што српската универзитетска средина во 2000-те години пројавува особен интерес за баснотворештвото на Давчевски, токму во период кога Давчевски е огорчен од индиферентниот однос на домашната средина и кога се обидува да го осветли и на јавноста да и ја понуди веќе готовата баснопроект-триесеттологија. Трудот на Емилија Јанковиќ, напишан како семинарска работа по предметот *Јужнословенска комјарайивисџика*, не претставува само студенска обврска, тука сериозен научен труд која до детали ги претставува основните одбележја на басната кај Давчевски и басната кај Доситеј.

Кај Доситеј конструкцијата на реченицата е постеснета и поедноставна, што одговара и на моделот на басната кој е карактеристичен во XVIII век. Многу повеќе во конструкцијата на реченицата Доситеј се доближува до конструкцијата на реченицата на басните на Езоп, додека кај Давчевски реченицата е за нијанса посложена. Сепак не треба да се заборава податокот дека Давчевски како автор ѝ припаѓа на литературата од втората половина на XX век и не треба да се нагласува податокот дека Давчевски пишува на еден прочистен стандарден јазик. Басните на Давчевски се современи авторски басни во кои по дефиниција ликовите на животните ги отсликуваат моралните или неморалните особини на луѓето. Давчевски останал доследен на некои традиционални и интернационални мотиви кои се среќаваат и кај други светски познати баснописци. За да се творат басни потребно е едно пошироко познавање на сите области од човечкиот живот затоа што басните како творби во голема мера ги отсликуваат условите на живот и специфичните особини на еден народ.

*Ристо Давчевски во многу од своите шекспирови йолемизира со веќе йознајатата матрица на басната или со веќе дефинираната релација на ликовите од класичните басни*⁶. Како парадигматичен пример за посоченото може да ја издвоиме басната на Ла Фонтен *Шјуурецој и мравката*⁷ која како матрица можеме да ја препознаеме во некои од

⁶ Вladoва, Јадранка. *Алегоричната йрејсџава на светот во Давчевски, Ристо. 101 Басна*. – Скопје: 2000, 16.

⁷ Гилевски, Паскал. *Светот на басните во Езоп, Лафонтен, Лесинг, Обрадовиќ, Крилов, Цепенков. Басни*. – Скопје: *Матрица македонска*, 2002, 7-18.

басните на Давчески во проза, но и во стихови. Давчевски претпоставува дека неговиот читател е информиран и запознаен читател со матрицата за штурецот и мравката и во некои од неговите прозни басни тој не ја крие подлошката, туку напротив алудира на неа и својата басна ја претставува како една форма на продолжена приказна на веќе познатата Ла Фонтенова басна.

Заедничко за Лесинг и Давчевски е нивното ангажирање во иновациите на жанрот басна. Давчевски оди дотаму што го креира ликот на **Баснописецот** во басната *Волкој и баснописецот*⁸. Ако кај Давчевски можеме да кажеме дека е присутен ликот на човекот, кај Лесинг можеме ликот на човекот да го сретнеме дури и во една минијатурна форма, како дете. Ова е една иновативна карактеристика на творештвото на Лесинг затоа што басните иако во прв ред се пишуваат за децата тие не ги опфаќаат децата како ликови.

Како и во творештвото на Давчевски, така и кај Крилов можеме да забележиме индивидуализирање на ликовите на луѓето, на тој начин што тие во басните на Крилов се среќаваат со лични имиња: *Васко, Нове, Мише, Лука, Климе*. Најверојатно Ацо Шопов во преводите на басните на Крилов вршел одредени интервенции сè со цел да му ги доближи басните на читателот од една страна, а од друга страна да им остане доследен на римата и ритамот во басната. До динамичност на дејството доведуваат дијалозите. За разлика од Крилов кој ја забележува мртвата природа околу себе, Давчевски најчесто во басните во стихови ги отсликува карактерите на луѓето или пак природните појави, студот, ветрот и сл. Има басни на Крилов кои пленуваат со своите лирски елементи и нагласени емоционални тонови. Секогаш знае како да постапи, ниту понижува, ниту исмејува во преголема мера. Кај Крилов покрај другото секогаш излегува на површина вербата во победата на доброто над злото, надежта дека доброто еден ден ќе го победи злото, басните на Крилов зрачат со чиста позитивна енергија.

Беседа на фауниџе, најголемиот баснопроект на Ристо Давчевски конечно ѝ е на дофат на македонската читателска публика. Во месец ноември 2011 година излезе првиот том од десеттологијата, некогаш замислена како триесеттологија. *Некоја чудна Полиџронија, Големата Мајмунија и Боса команда* се првите три циклуси басни во стихови од вкупно триесетте циклуси басни на Ристо Давчевски од баснопроектот *Беседа на фауниџе*. Овие измислени топоними со кои авторот алудира на неговата земја се провлекуваат сè до десеттиот том.

Зошто токму *Беседа на фауниџе*? Од каде произлегува насловот на десеттологијата? Под поимот беседа подразбираме говор, беседење или разговарање, но тоа не е обичен разговор, туку претставува полемична дискусија која е поткрепена со аргументи од страна на ораторот за она кое

⁸ Давчевски, Ристо. *102 Басни*. – Скопје: АЕА издавачи, Мисла, 2002, 97.

го говори. Поимот **фауна** означува животинско царство или животински свет на една земја, континент, море или некое подрачје. Значи под *Беседа на фауниите* треба да го подразбереме говорот на животинскиот свет во Полтронија, Мајмунија, Магарија, Слепоодија, Лавоманија, Роботоманија, Томбузија, Чакалија, Шахувалиште, Сахарија, Мафија, Сува Водарија, Чавкарница – Македонија. Преку особините на животинскиот свет во сите овие локации креирани и создадени од авторот треба да го бараме современиот македонски човек од XXI век. Како и во приказните Давчевски се прикрива зад неопределените прилози, *некогаш* и *некаде*, во *некоја земја*, а многу е јасно дека говори за своето време и за својата земја. Македонија е за него Сува Водарија, Магарија, златна земја, плодна, богата, ама сепак неразвиена. Својот став за положбата на Македонија авторот многу добро го прикажал во неговата кованица-антоним Сува Водарија. Овие топоними авторот ги користи за да именува одделни области кои се дел од една земја, небаре измислена, Синдромија (2011: 11):

*Во една земја небаре измислена
небаре Синдромија,
се роди една област изразлисана
областиа Синдромија!*

(од басната *Некоја чудна полтронија*, 2011: 11)

Карактерот на **полтронот** авторот го портретира, тој е згора на сè и дволичен, *со што шминки излеан* (2011: 11), директно е поврзан со власта кон која сите се стремат. Таквиот лик произведува игри во кои има и жртви. Но, на Полтронија визионерот Давчевски ѝ предвидува долговечност. Иако е само област во една држава Полтронија има моќ и способност да влијае на нештата околу себе, а државата во која припаѓа станува *жална*. Во првиот циклус од првиот том Давчевски креира уште еден нов лик, кој повторно е поврзан со современиот македонски човек од XXI век, ликот на човекојадците (*Човекојадци*, 2011: 12). Во центарот на вниманието не се повеќе ликовите животни, туку ликовите луѓе, кои стануваат атракција и актери во претстава чија публика се сега животните (во басната *Робови на ѝариите*, 2011: 14). Ако во *Расшумбана дивина* Давчевски го трансформираше човекот во животно, во овие басни тој од ликот на човекот прави карикатура. Овој човек од XXI век за Давчевски не е човек, туку маска, полтрон, пиун, мајмун, роб на парата, покорен слуга без право на глас. Давчевски начнува многу теми, пред сè современи. Но, тука не се вбројува и темата за поделбата на класи и стаљежи, таа отсекогаш постоела како и потчинувањето на масата која ако се крене на бунт може да стане и опасна:

...Ние кучињата не играме
ние уште љодобро лаеме.
Нека не мислат господарја
дека ние љомалу знаеме!

(од басната *Најпревар љо лаење* (2001: 13))

Престижот за власт, партиската обоеност, партиската одданост, прикривањето на криминалот, мафијата и подземјето, бракоразводите, Самитот на големите и моќни држави во светот, прекројувањето на географската карта и крирањето на нови, големи држави за три дена, портпаролите, сите тие се на мета на остриот сатиричар Давчевски.

Ако во претходните поетски и прозни басни говоревме за блага иронија, алегорија и симпатичен хумор, овие басни го откриваат остриот сатиричар Давчевски кој удира по сите пори од општествениот живот и кон се она кое го извитоперува човекот и човечкото:

..Но, според најновиот вид на практика
навистина и мајмуној замешал рака
човекој живее Мајмуној како што сака!

(од басната *Суроѓај човек*, 2011: 139)

Ова сме јас и мојата жена
љри нашето љовторно видување
во знак на десетгодишнината и десетте дена
од првото разведување.

(од басната *Фотодографија*, 2001: 292)

Го добивте тоа што го скривте
синчиња и при чемерови
за чиној од нас што се соивте
со најбезочније сверови!

(од басната *Од самиот мајмунски*, 2011: 163)

Сјанав ЛАВОВИСТ
љотоа РИСИСТ,
ља, верен ВОЛКОВИСТ,
ља, сујер ТИГАРИСТ,
ља, ЛЕОПАРДИСТ,
ља, ЛИСИЦИСТ...

Не мешајте се
заг моите враји
кај што се маји
КАРИЕРАТА!

Тоа ми е вераја!
Тоа ми е вераја!

(од басната *Слејотија*, 2011: 21).

*Парџија значи харџија.
Парафирана од вас
кај која соџсџвеник сум само ЈАС.
Десно и лево,
како масџ во цреево.....*

(од басната *Современ лав*, 2011: 297).

Чакалот како животно очигледно претставувал голема преокупа-ција за баснописецот Дачевски. Во сказните многу ретко го среќаваме ликот на чакалот како животно. Неговите атрибути не ѝ се познати на пошироката читателска публика, но затоа во басните на Давчевски чакалот има своја мала империја. Многу сликовито е претставен ликот на чакалот, а го среќаваме и во други претходно објавени басни на Давчевски. Но, во овие басни Давчевски зборува за едно ново чакалство, *лудо* (.....) *џреџо свеџско чудо* (од басната *Чакал*, 2011: 141). Чакалите се синоним за нови гладни луѓе кои кога ќе го изгонат гладот повторно ќе станат луѓе (од басната *Човекоџ и чакалиџе*, 2011: 138). Давчевски предвидува дека иднината ќе им припаѓа на чакалите. Тие се оние кои ќе креираат нов свет, свет во кои ќе се граба сѐ што ќе се стигне:

*Свеџоџ џџо џо создале
џреку ноќ џо ограле
џравеле џџо џравеле
се живо исџодавиле...*

(од басната *Чакалска иднина*, 2011: 189)

Давчевски говори за чакаломандија, за Чакалија во басните *Мај-муни и чакали* (2011: 273) и *Дедо Мраз во Чакалија*, 2011: 274). Давчевски предвидува дека чакалот постоел многу одамна, уште од времето на Адам и Ева, па до ден денес:

*Крајна десџинаџија на мојава кариера
секојџаџ се моџве уважени црева!
Изјавил некој заскиџан чакал
уџџе од времето на Адам и Ева!*

(од басната *Чакализам*, 2011: 299)

Атрибутите на чакалот како тревопасно наивно животно, навидум слично на волкот, се губат до бескрај. Чакалите се синоним за луѓето од новото време. Во првиот том од десеттологијата *аналиџичкиџе скени-рања на басниџе аџосџрофирааџ неколку книжевни деџтерминанџи. На џреден џлан џука се современиоџ образец на баснаџа, моделоџ на дијалошкаџа формулираносџ, џалеријаџа на ликови, конџеџиоџ на џоеџско-џрозна сџрукџура, џирокиоџ сџекџар на џемаџски џредиз-*

вици⁹. По студиозното исчитување на басните, за Давчевски, Мито Спасевски ќе запише: неговите современ творечки објектив сѐ уште помаркантен сега кога во културниот ресурс на освоената книжевна активност ќе се рекапитулираат и книжевните доспирели што во себе ги носи и комплексот на наслови и творечки подвизи пресреќливо концентриран низ зданието на десетте тома басни **творечки обнародени со оваа пригода**. Басни со кои и низ кои авторите Ристо Давчевски широм ги отворат и го разгранува својот веќе постојан оптимизам за да ги изнесе на книжевен подвиг басновидните режисирани сѐ поменети низ „Беседа на фауните“, во некоја чудна Полиронија, со „боса команда“, покрај „делачите на светот“, низ подвигот „да живеат гладните“. Низ ехото на речените басни на Давчевски не одзвучуваат само сѐ басни, туку што е созвучје кое се одгласува, цел комплекс на литературни додасувања чиј интензитет трајно се вградува во сеопшните текови и придобивки на современата македонска литература (2011: 8).

Првиот том *Беседа на фауните* ѝ е достапен на македонската читателска публика, но не и останатите девет тома. Само што почна искрата надеж да гори, таа веќе згасна. Вториот том се уште не е излезен, ниту пак има најави дека ќе излезе. Оваа година повторно не се одобрени финансиски средства за басно-проектот на Давчевски.

Тркалото се врти во круг, басно-проектот *Беседа на фауните* се изгуби во македонските лавиринти.

ИЗБРАНА БИБЛИОГРАФИЈА НА ТВОРЕШТВОТО НА РИСТО ДАВЧЕВСКИ:

Давчевски, Ристо. *Беседа на фауните* (Т. 1). – Скопје, Македонска реч, 2011.

Давчевски, Ристо. *Расшумбана дивина*. – Скопје: АЕА издавачи, Мисла, 2000.

Давчевски, Ристо. *102 Басни*. – Скопје: АЕА издавачи, Мисла, 2002.

БИБЛИОГРАФИЈА НА ПРОУЧУВАЊАТА НА ТВОРЕШТВОТО НА РИСТО ДАВЧЕВСКИ:

Владова, Јадранка. *Алегоричната претстава на светот* во Давчевски, Ристо. *101 Басна*. – Скопје: 2000, 5-20.

Спасевски, Мито. *Бележити и комплексен творечки опус* во Давчевски, Ристо. *Беседа на фауните* (Т. 1). – Скопје: Македонска реч, 2011, 8.

⁹ Спасевски, Мито. *Бележити и комплексен творечки опус* во Давчевски, Ристо. *Беседа на фауните* (Т.

1). – Скопје: Македонска реч, 2011, 7.

ТЕОРЕТСКО-КРИТИЧКА БИБЛИОГРАФИЈА:

Шевалие, Жан/Гербран, Ален. *Речник на симболиите*. – Скопје: Табернакул, 2005.

ТЕОРЕТСКО-КРИТИЧКА БИБЛИОГРАФИЈА:

Në Takimin Ballkanik во *Sirena e vogë* (Revistë e përmuajshme Botimi I Sektori Kombëtar të IBBY-t Viti I VIII –të I botimit), 2000, Nr. 67.

Valentina TRAJKOSKA

RISTO DAVCEVSKI AS A WRITER OF FABULIST¹⁰

(Summary)

Risto Davchevski is probably the greatest among the greatest, the best among the best of the modern fabulists in the Macedonian contemporary literature. The number of fables in his creative writing is yet to be told, since a great part of his creative writing is still unpublished and unknown to the Macedonian literary public. It is a great treasure, and not only for the Macedonian literature. Davchevski as an author will probably follow the destiny of the great authors who find glory after their death. In his great literary work, considering his published and unpublished works, fables dominate and become a prominent genre in Macedonian child's literature. His fables are obligatory in all Macedonian fable anthologies, and considering the number of fables in his unpublished works, in the future he will be the prominent fabulist, not only in the region, but worldwide.

This valuable heritage in our literature has to be spotlighted, which is the main aim of this text. The idea of the thirty volumes of fables has to struggle on its thorny way through the social prisms and channels, and become a reality in the Macedonian literary treasure. Ten volumes of the Faunus' speech (every book is consisted of three cycles), thirty cycles of fables are to be published this year, and they will be presented to the Macedonian literary public. Having in mind the greatness of Davchevski's work, the readers can expect the years to come to be enriched if not more, then by one or two volumes of his fables a year, making the Macedonian and world's literature richer through the years.

The aim of this study is popularization of Davchevski as a fabulist.

Key words: Fables, fabulist, satire, didactics, aesthetics, typical attributes, wisdom motives, personality etc.

¹⁰ theme was defended on 23.01.2012 Faculty of Philology "Blaze Koneski" - Skopje, University "Ss. Cyril and Methodius" - Skopje, mentor: prof. dr. Vesna Mojsova-Čepiževska.

Јана ИЛИЕВСКА

„СУДСКО ТОЛКУВАЊЕ: ТЕОРИЈА И ПРАКТИКА“

-Резиме на магистерски труд-

Клучни зборови: (толкување, преведување, судница, правда, правна терминологија, судски толкувач, конференциски толкувач, прецизност)

Земајќи ја предвид глобализацијата, како и фактот дека Европската унија сè повеќе ги отвора своите граници кон другите земји, ова резултира со сè поголем тренд на илегална миграција. Исто така, како резултат на борбата против големите зла на денешницата и на модерното општество, како што се организираниот криминал, криумчарењето дрога, трговијата со луѓе и тероризмот, светот се соочува со голем број судски процеси во кои жртвата, сведокот или обвинетиот не го зборува официјалниот јазик на земјата во која се одвива судењето. Во таквите случаи е неопходна работата на професионалниот судски толкувач, за овозможување на комуникација за време на истрагата, во судницата, за време на траењето на судскиот процес и донесувањето пресуда.

Ваквата потреба од судско толкување е сè поеvidентна и во нашата земја, која се наоѓа на патот на илегалната миграција, организираниот криминал, криумчарењето дрога и трговијата со луѓе, која се користи како транзитна земја (Национална комисија за борба против трговијата со луѓе и илегална миграција во Република Македонија, 2006:9). Следствено, и нашите судови разгледуваат случаи во кои некоја од странките или учесниците во процесот не го зборува официјалниот јазик на нашата земја, македонскиот јазик.

Цели на трудот

Магистерскиот труд има за цел да го обработи судското толкување, што претставува малку истражувана тематика на нашите простори. Судското толкување е исклучително одговорна и стресна професија и се одликува со посебна карактеристика која што го издвојува од сите други видови толкување. Според Gonzales (Gonzales et al., 1991:16), целта на судското толкување е да се постигне правен еквивалент, лингвистички точно и правно прецизно толкување, т.е. пренесување на изговорени или

прочитани изјави во суд од изворниот на целниот јазик. Оваа професија во моментов доживува подем во Европа и светот.

Целта на магистерскиот труд е со теоретското претставување на оваа проблематика, малку истражувана на нашите простори, како и со практичното истражување за ситуацијата во нашата земја, да најде практична примена во судската практика, како и во понатамошните научни истражувања на ова поле и да придонесе за промоција и унапредување на професијата судски толкувач. Исто така, цел на ова истражување е да биде користено и како прирачник од страна на сегашните и идните судски толкувачи и преведувачи. Трудот цели кон претставување на судското толкување, притоа давајќи препораки за начините на подготовка за судско толкување и преземање активности на ова поле, како и запознавање со практиката на судско толкување во меѓународните судови и трибунали.

Магистерскиот труд е презентираан на 126 страници. Се состои од следниве делови: вовед, теорија на судското толкување, практика на судското толкување, заклучок, библиографија и прилози.

Методологија на истражувањето

Теоријата на судското толкување се заснова на добиени резултати на веќе спроведени анализи и истражувања во светот и кај нас, како и во консултација со соодветна литература за практиката на судското толкување во Европа и светот. Трудот го разработува и македонското законодавство во ова поле.

Практиката на судското толкување ја применува техниката на анкетирање и техниката на интервјуирање. Анкетата, со анкетен прашалник како инструмент, беше спроведена во март/април 2011 година, врз примерок од 24 испитаници, на возраст од 30 до 65 години. Испитаниците припаѓаат на 3 групи: судии од Основен суд Скопје 1 и Основен суд Скопје 2 (по претходно одобрено барање од претседателите на двата суда), адвокати и професионални македонски толкувачи со искуство со толкување во Меѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија. Податоците се обработуваат со графички прикази и дескриптивна анализа. Интервјуто беше изведено на 12.04.2011 со поранешен македонски судија во Европскиот суд за човекови права во Стразбур со мандат од 9 години.

Предмет на анализа на магистерскиот труд

Теоријата на судското толкување најпрвин го анализира поимот судско толкување (имајќи предвид дека самиот термин толкување е повеќе значаен, притоа покривајќи и други клучни поими). Ги објаснува разли-

ките меѓу судското и конференциското толкување (како најпрактикуван и најистражуван вид толкување), а потоа ги претставува и видовите толкување според социјалниот контекст на интеракција. Потоа се дава кус преглед на почетоките на судското толкување, осврнувајќи се и на Нирнбершките процеси по Втората светска војна, оценети од многумина како момент на раѓањето на судското толкување, по што ќе се премине кон посебно претставување на начините на судско толкување, односно консекутивно толкување, симултано толкување и симултано преведување од лист/ по видување. *Теоријата на судското толкување* го опишува профилот на професионалниот судски толкувач, наведувајќи ги вештините и способностите кои мора да ги поседува судскиот толкувач, која е улогата на толкувачот во судскиот процес и што значи етичкото и професионалното однесување на толкувачот во судницата. По описот на професионалниот судски толкувач се преминува кон разработување на подготовката за судско толкување и обуката и супервизијата на судските толкувачи. Во рамките на ова поглавје се разгледува и испитувањето на судските толкувачи, како и нивното ангажирање и организирање врз примерот на искуства на други земји од светот и искуствата кај нас.

Практиката на судско толкување во нашите судови се претставува преку презентирање на наодите до кои беше дојдено при спроведувањето на практичното истражување за овој магистерски труд. Во првиот дел од ова поглавје е претставена практиката на судско толкување во нашите судови од гледна точка на судиите и адвокатите, вклучувајќи ги нивните препораки и забелешки. Анкетниот прашалник доставен до испитаниците има структура на 4 значенски делови¹, во кои се даваат:

- Информации за бројот на судењата, јазикот кој се употребува при судењата и учесниците во судските постапки
- Информации за општото мислење за испитувањето на судските толкувачи и за официјалниот именик на судски толкувачи
- Одредување на најважните критериуми кај судските толкувачи при оценување на нивната изведба
- Каков начин на толкување се применува во судовите и дали судиите и адвокатите се задоволни со постојната практика на судско толкување
- Препораки за понатамошни активности

Трудот потоа ја анализира практиката на судско толкување во меѓународните судови и трибунали, задржувајќи се на 4 институции. Најпрво е претставен Судот на правдата на Европската унија (Луксембург) и можностите за работа во овој суд за македонските толкувачи, особено земајќи ја предвид заложбата на Република Македонија за членство

¹ Прашалникот за ова истражување беше изготвен во консултација со трудот на Kadric, M. 2009. *Dolmetschen bei Gericht: Erwartungen, Anforderungen und Kompetenzen*. Wien: facultas.wuv, 105-148

во Европската унија. Потоа се разгледува практиката на судско толкување во Хашкиот трибунал за воени злосторства, злосторства против човештвото и геноцид извршени на просторите на поранешна Југославија од почетокот на 1991-вата година, каде што се претставуваат практичните искуства и мислења на професионални македонски толкувачи ангажирани за судско толкување во овој Трибунал. Консултациите беа овозможени преку доставување на прашалник во писмена форма, во кој одговорите беа со заокружување од повеќе понудени одговори на прашањата, како и со давање описни одговори и коментари. Во овој контекст се претставува еден цитат, во кој еден од испитаниците на карактеристичен начин дава опис на судското толкување. „За мене судските се најтешките преводи за еден толкувач. Притисокот во судското толкување е огромен заради исклучителната важност од прецизност, при што се мери секој збор, и заради комплексноста на правната материја и аргументи. Дополнителен притисок има од фактот дека се работи за судски спор, на кој се расправа за човечки животи и судбини. Во кривичните случаи во Трибуналот на пример и самиот предмет е многу тежок за работа: се работи за случаи на силувања, убиства, геноцид, што дополнително влијае врз состојбата на толкувачот.“

Практиката на судско толкување го опфаќа и Меѓународниот суд на правдата (Хаг) и неговата практика на судско толкување, кој можеби не е од голем (професионален) интерес за македонските толкувачи, бидејќи има само два официјални јазика на кои се толкува, англиски и француски, но во секој случај е меѓународна судска институција која функционира во рамките на Организацијата на Обединетите нации, во која и Република Македонија е земја-членка. Овој суд истовремено е и суд на меѓународното општество. Во последниот дел од ова поглавје се претставува и Европскиот суд за човекови права во Стразбур, каде што практиката на судско толкување е претставена преку интервју со г-ѓа Маргарита Цаца Николовска, поранешен македонски судија во овој престижен суд со мандат од 9 години. Во поглед на судското толкување и употребата на јазиците, Европскиот суд за човекови права е слично организиран како и Меѓународниот суд на правдата. Сепак, во одредени случаи, на пример, при усни расправи, може да има и толкување на еден од јазиците на земјите-потписнички на конвенцијата.

Резултати и заклучоци

Во продолжение се дава комбиниран графички приказ на јазиците кои се застапени во Основниот суд Скопје 1 и Основниот суд Скопје 2 според одговорите на судиите и адвокатите, со цел да се добие претстава за најзастапените јазици во судските постапки во нашата земја. Во рамките на практичното истражување, испитаниците беа замолени да ги

подредат „јазичите на и од кои се толкува по тоа колку често се застапени во судските постапки“. Албанскиот јазик е убедливо најзастапен јазик во македонските судови.

Мора да се напомене дека во двата суда, во Основниот суд Скопје 1 и Основниот суд Скопје 2 има по 5 постојано вработени судски преведувачи за албански јазик. Во Основниот суд Скопје 2 претежно споровите кои се одвиваат со помош на судски толкувач се на албански јазик. Следствено, овој суд не често ангажира хонорарни толкувачи за другите јазици. Меѓутоа, во Основниот суд Скопје 1, како кривичен суд кој суди за криминал од областа на криумчарењето мигранти, организираниот криминал, итн. се јавува потреба од хонорарни судски толкувачи за најразлични јазици.

Се истакнува дека во нашите судови претежно се практикува консекутивното толкување, но и симултаното, кога има услови за тоа. На пример, Сала 1 од Основниот суд Скопје 1 е комплетно опремена со кабини. Во трибуналите претежно се практикува симултано толкување, а поретко консекутивно, при консултации на одбраната, судиите и обвинителството.

Врз основа на теоретското и практичното истражување се заклучува дека судското толкување е професија за која е неопходна флексибилност на толкувачот, издржливост, професионалност, соодветен настап, манири и начин на однесување, како и високи морални стандарди, бидеј-

ки со оваа професија толкувачите придонесуваат кон правилно функционирање на системот за донесување правда.

Врз основа на заклучоците од *теоријата на судското толкување*, како и резултатите до кои беше дојдено при практичното истражување во овој труд, се донесува заклучок за тоа што е најважно за професионалниот судски толкувач: одлично познавање на правната терминологија, покрај прецизноста при толкувањето, познавањата од областа на судството и правниот систем на земјите, неутралното однесување, флуентното говорене, сигурниот настап, итн..

Владењето со правната терминологија и всушност употребата на точна и прецизна терминологија е од пресудно значење при судското толкување, без разлика дали станува збор за ангажман во македонските судници, или во меѓународни судници. Употребата на точна терминологија може да игра клучна улога при донесувањето одлука за човечката судбина. Затоа, судскиот толкувач мора постојано да вложува во себе, да посветува огромно внимание на изучување на „студениот“ јазик на правото и судовите, но и на специјализираните терминологии кои може да се разликуваат од случај до случај, што ја подвлекува големата важност од навремена подготовка пред секој ангажман. Во тој поглед, при практичното истражување беа испитани и различните можности за подготовка на толкувачот за одреден судски случај, при што се заклучува дека во одредени случаи судскиот толкувач би можел да воспостави контакт со судиите и адвокатите, или да дојде до одредени документи од судските случаи, па дури и однапред да ја добие пресудата. Во овој контекст се повикуваат надлежните органи, секогаш кога постои таква можност, на судските толкувачи да им биде дозволуван пристап до документи од судски случаи кои би им користеле исклучиво за подготовка за ангажманот.

Во моментов, судските толкувачи во Република Македонија се директно ангажирани од судиите, кои ги наоѓаат контакт податоците од именикот на постојани судски преведувачи. Во поглед на подобрување на оваа практика, испитаниците го избраа начинот кој најмногу би им одговарал за ангажирање на толкувачи: основање на толкувачка/ преведувачка служба во рамките на судот или на национално ниво.

Понатаму, 100% од испитаниците едногласно одговараат дека е неопходна повремениа супервизија на работата на судските толкувачи. Ова би можело да биде изведено од страна на толкувачката/ преведувачката служба, која би работела налик на службите за толкување во рамките на ЕУ. Испитаник во препорака нагласува: „Потребна е повремениа ненајавена проверка за време на одржување на рочиштата на кои се ангажирани толкувачите.“

100% од испитаниците едногласно одговараат и дека треба да се организираат обуки за судските толкувачи во областа на судството и правната терминологија:

„...поради нивно уште поголемо усовршување“,

„Постојано има промени во законите, па би било добро да има повремени обуки за надоградување на толкувачите“.

Во рамки на препораките дадени од испитаниците, а и врз основа на целосното истражување во трудот, се заклучува дека треба да се основа здружение на судски преведувачи и толкувачи кое ќе се бори за правата на своите членови: „Судските толкувачи треба да се избораат за посебен правен статус – независен. Треба да се организираат во асоцијација, како што е адвокатската комора, комората на извршители, итн.“ (испитаник - адвокат). Ова здружение би можело и да ги организира претходно наведените обуки.

Во магистерскиот труд понатаму се заклучува дека е неопходно да се регулира наградата за работата на судските преведувачи и судските толкувачи. Се препорачува внесување измени во постоечкиот или изготвување на посебен правилник во кој ќе биде конкретно одредена наградата за работата на судските преведувачи и судските толкувачи, која ќе биде предмет на постојана промена во соодветство со општите животни трошоци во државата. Здружение на судски толкувачи и преведувачи би можело да се бори и во овој поглед.

Еден од главните заклучоци на трудот е дека е неопходно да се разграничат термините судски преведувач и судски толкувач. За време на изведувањето на практичното истражување беа дадени забелешки од македонските судии и адвокати во однос на официјалната терминологија која се употребува во македонското законодавство за означување на оваа професија. Од една страна, толкувањето како поим кој се употребува за означување на толкување на значењето на одлуките, пресудите, правото, а од друга страна, толкувач во македонските закони како лице кое го олеснува разбирањето со лица кои се глуви, неми или глувонеми. Како резултат на ова, а засновајќи се и на неусогласеноста во поглед на употребата на различни термини во различни академски кругови, се заклучува дека е неопходно внесување измени во македонското законодавство и јасно разграничување на улогата и одговорностите на толкувачите наспроти преведувачите.

Препорака од испитаник - толкувач: „Да се одвојат професиите судски преведувач од судски толкувач. Да се воведат тестирање/акредитација за професијата судски толкувач, која ќе биде посебна од онаа за судски преведувачи, која ќе вклучува симултано и консекутивно/liaison толкување“.

Професијата судско толкување е стресна, одговорна професија, која заслужува почит во општеството. Судските толкувачи, како личности кои како своја работна алатка имаат барем два јазика, не смеат никогаш да престанат да се надоградуваат себеси и да развиваат нови вештини.

Се надеваме дека овој труд ќе даде поттик за нови научни истражувања на ова поле и ќе придонесе да се внесат измени во македонското законодавство.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

Gonzales, Vasquez & Mikkelson. 1991. *Fundamentals of Court Interpretation - Theory, Policy and Practice*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press.

Kadric, Mira. 2009. *Dolmetschen bei Gericht: Erwartungen, Anforderungen und Kompetenzen*. Wien: facultas.wuv.

Национална комисија за борба против трговијата со луѓе и илегална миграција во Република Македонија. 2006. *Стратегија за борба против трговијата со луѓе и илегална миграција во Република Македонија*. Скопје: Национална комисија за борба против трговијата со луѓе и илегална миграција во Република Македонија & Набљудувачката мисија на ОБСЕ во Скопје.

Jana ILIEVSKA

“COURT INTERPRETING: THEORY AND PRACTICE”

(Summary)

The goal of this paper is to research the field of court interpreting, both in theory and in practice. The research is based on existing literature and already conducted analyses in the country and abroad in the area of interpreting in the courtroom, as well as on a practical survey carried out by means of questionnaire submitted to renowned lawyers and judges, as well as to Macedonian interpreters in the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). The paper gives an overview of the beginnings of the profession court interpreter. Furthermore, it presents the profile of a professional court interpreter, their skills and role in court proceedings, as well as standards and ethics that are to be respected. It also gives guidelines to the interpreter in terms of preparing for the forthcoming court proceedings, especially with regard to learning the language of law and the respective terminology. The paper also presents the practice of court interpreting as a profession in national courtrooms, as well as in the Court of Justice of the European Union, the International Court of Justice, the European Court of Human Rights and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Its aim is to promote and enhance the status of court interpreters in the society and to call for changes in the court practice, since interpreters are the ones contributing to proper functioning of the court system, as well as to delivering justice.

Key words: (interpreting, translation, courtroom, justice, legal terminology, court interpreter, conference interpreter, accuracy)

ХРОНИКИ

Милица МИРКУЛОВСКА

ЗЛАТЕН ЈУБИЛЕЈ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА

Манифестацијата „ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА“ ОД 22 ДО 25 ОКТОМВРИ 2009 ГОДИНА придружена со „ДЕНОВИ НА ПОЛСКАТА КУЛТУРА“ се одржа во просториите на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и МАНУ во организација на Организациониот одбор во состав: акад. Зузана Тополињска, проф. Максим Каранфиловски, проф. Милица Миркуловска, проф. Ружица Јанчулева, проф. Емилија Црвенковска, проф. Германија Шокларова-Љоровска, м-р Лидија Танушевска и м-р Наталија Лукомска и координаторот од Полска, проф. Богуслав Желињски. Присуствуваа 65 учесници на *Манифестацијата* и на *Осмата полско-македонска конференција* од Полска и Македонија, од кои по еден учесник од Хрватска и од Украина, како и околу педесетина гости на Конференцијата од Македонија. Финансиската организација во целост е покриена од средства на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“¹.

Манифестацијата се состоеше од повеќе елементи.

1. Свечен дел, на 22 октомври 2009 година.

Манифестацијата започна во Салата за седници на ФлФБК со поздравна реч на проф. д-р Максим Каранфиловски, декан на ФлФБК. Поздравни обраќања имаа неговата екселенција Карол Бахура, амбасадор на Р. Полска во Р. Македонија, претставник на Ректоратот на УКиМ, претставник од Министерството за образование и наука на Р. Македонија. Поздравна реч имаше проф. д-р хаб. Влоѓимјеж Пјанка. Деканот проф. д-р М. Каранфиловски додели признанија (плакети и благодарници) на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ на поранешните лектори, на ин-

¹ поточно: сместување на гостите од странство (од 21 до 25 октомври 2009 во станите во Домот за постдипломци и докторанти на УКиМ и во хотелот Вип); еден коктел во просториите на ресторанот на Ректоратот на УКиМ, ручек (два дена) за гостите од странство и за организаторите во ресторанот на Ректоратот на УКиМ; изнајмување и пренесување на паноа од НУБ „Климент Охридски“ за изложбата што ја донираше Амбасадата на Р. Полска во Р. Македонија; кафе и шеќер, сокови, пластични чаши и лажички за време на одржување на Осмата полско-македонска научна конференција; печатење на монографијата „Педесет години на полонистиката во Македонија“ со ЦД, папки, нотеси со програма и резимеа, пенкала и плакати; набавка на хартиени кеси за печатените материјали, бецови за имиња; автобус за изведуваче на екскурзијата во Небрегово и ручек во Прилеп.

ституции во Полска и во Македонија заслужни за развојот и поддршката на полонистиката, како и на заслужни личности за развојот на полонистиката. Акад. Зузана Тополињска одржа промотивна реч на монографијата ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА во издание на ФлФБК. Потоа беа презентирани изданијата на полските Универзитети, имено д-р Александар Прокопиев ја промовираше монографијата „Едрачи на помнењето. Антологија на современата македонска литература („Żeglarze pamięci. Antologia współczesnej literatury macedońskiej“), во издание на Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ; проф. д-р Милица Миркуловска и д-р Танас Вражиновски ја промовираа монографијата „Полска и Македонија. Библиографија. Коментари. Студии“ („Polska i Macedonia. Bibliografia. Komentarze. Studia“) во издание на Варшавскиот универзитет, Варшава. Со обраќање на проф. д-р Милица Миркуловска² во Библиотеката за славистика на ФлФБК беше отворена изложба на полонистичките изданија во Македонија. Во просториите на ресторанот во рамките на Ректоратот беше одржан коктел на кој ректорот на УКИМ проф. д-р Велимир Стојковски подели плакети на Универзитетот Св. Кирил и Методиј за заслуги во развојот на полонистиката на научни работници од Полска и од Македонија, како и на првите полски лектори. Нареден настан беше положувањето цвеќе на вечните почивалишта на акад. Божидар Видоески и на акад. Блаже Конески, заслужни за почетоците на полонистиката во Македонија и на македонистиката во Полска, каде што учествуваше делегација од ФлФБК и од гостите од Полска.

Во просториите на МАНУ беше одржана промоција на резултатите од проектот „Полски-македонски граматичка конфронтација“. Свеченоста ја отвори акад. Георги Старделов, претседател на МАНУ, а промотори беа проф. д-р хаб. Влоѓимјеж Пјанка и проф. д-р хаб. Јан Соколовски. На крајот имаше обраќање на раководителот на Проектот, акад. Зузана Тополињска.

² „Ви ја претставуваме изложбата на полонистички изданија во Македонија. Тука собравме значителен дел (но сепак не и целоста!) од објавените книги преку кои се согледува соработката меѓу полските и македонските научници, пред сè слависти и филолози, како и на преведувачите од полски на македонски јазик. Во оваа изложба се обидовме да дадеме и информации за почетоците на интересот на полските научници за Македонија и за македонскиот јазик, како и за почетоците на интересот на македонските слависти за Полска. Судејќи по значителниот број на млади луѓе овде да се надеваме дека за наредниот јубилеј (100 години) на ваквата изложба ќе и биде тесна и три пати поголема просторија од оваа и дека врските меѓу полонистите од Македонија и македонистите од Полска ќе се развиваат и понатаму, како што тоа го имаат зацртано нашите учители акад. Божидар Видоески, акад. Блаже Конески и акад. Зузана Тополињска, и дека судиите по полски јазик и книжевност ќе продолжат и понатаму да побудуваат интерес во нашата средина како што тоа го имаат зацртано првите лектори Влоѓимјеж Пјанка, Кшиштоф Вроцлавски и понатаму доразвиено проф. Зузана Тополињска и д-р Мира Солецка со подигнувањето на полонистиката од ниво на лекторат до ниво на главна студиска насока.“

Вечерната програма беше изведена во Аулата на ФлФБК. Беше отворена изложба на полскиот плакат, подготвена од студентите-полонисти; изложбата „Солидарност“ од Амбасадата на Р. Полска во Р. Македонија и реч на неговата екселенција Карол Бахура, амбасадор на Р. Полска во Р. Македонија; и централен дел на вечерната програма – мултимедијална поетска програма на македонски и полски јазик во подготовка на студентите полонисти и на осум поети од Млада Струга и музичката група „Либида“.

**2. Дводневен научен дел,
Осма полско-македонска научна конференција,
23 и 24 октомври 2009 година. Со следниов тек:**

23 октомври 2009 (петок)

8.30–14.00 – Отворање и тек на VIII Полско-македонска научна конференција (Сала за седници ФлФБК)

9.00–11.30 Пленарна сесија (Сала за седници ФлФБК)

11.30–12.00 – Пауза за кафе

12.00–14.00 – Тек на VIII Полско-македонска научна конференција – секции, работа во 4 секции (ФлФБК)

14.00–17.00 – Пауза за ручек (ресторан во Ректоратот на УКиМ)

17.00–19.45 – Тек на VIII Полско-македонска научна конференција, работа во 3 секции (ФлФБК)

20.00 – Кабаре во изведба на студентите-полонисти подготвени од лектор Наталија Лукомска (ДЕНОВИ НА ПОЛСКАТА КУЛТУРА ВО МАКЕДОНИЈА) (Аула на ФлФБК)

24 октомври 2009 (сабота)

9.00–14.15 – Тек на VIII Полско-македонска научна конференција (ФлФБК)

9.00–11.10 – Пленарна сесија (Сала за седници ФлФБК)

11.10–11.45 – Пауза за кафе

11.45–14.15 – Тек на VIII Полско-македонска научна конференција, работа во 3 секции (ФлФБК)

14.15–17.00 – Пауза за ручек (ресторан во Ректоратот на УКиМ)

17.00–18.45 – Тек на VIII Полско-македонска конференција, работа на една секција (ФлФБК)

19.00 – Затворање на VIII Полско-македонска научна конференција (Сала за седници ФлФБК)

3. Посета на Спомен-куќата на акад. Блаже Конески во Небрегово, 25 октомври 2009 (недела).

Во рамките на екскурзијата во Небрегово се одржа и пригодна програма во Спомен – куќата на акад. Блаже Конески што опфаќаше реч на проф. д-р хаб. Кшиштоф Вроцлавски и обраќање на проф. д-р хаб. Јан Соколовски, поетски дел во изведба на студентите – полонисти во кој се рецитираа пригодни стихови од акад. Б. Конески на македонски, полски и на албански јазик, беа подарени два комплета изданија на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и изданија од МАНУ во тамошната Библиотека. Учесниците на екскурзијата од Полска, Хрватска и од Македонија уживаа во специјалитети од македонската кујна, а гостите од странство беа пријатно изненадени од сопственикот на ресторанот „Македонска куќа“ со пригодни подароци.

Изданија во врска со јубилејот ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА 1959 – 2009

* *50 години на полонистиката во Македонија 1959-2009* / орг. одбор З. Тополињска, М. Каранфиловски, М. Миркуловска, Р. Јанчулева, Е. Црвенковска, Г. Шокларова-Љоровска, Б. Желињски). – Скопје : ФлФБК при УКиМ, 2009. – 166с. + ЦД.

* *Осма полско-македонска научна конференција (23 и 24 октомври 2009 година) во рамките на манифестацијата 50 години на полонистиката во Македонија 1959-2009 (22-25.10.2009), ПРОГРАМА И АПСТРАКТИ* / орг. одбор З. Тополињска, М. Каранфиловски, М. Миркуловска, Р. Јанчулева, Е. Црвенковска, Г. Шокларова-Љоровска, Б. Желињски). – Скопје : ФлФБК при УКиМ, 2009. – 37с.

* *Żeglarze pamięci. Antologia współczesnej literatury macedońskiej* / pod red. Vesny Mojsovej-Čepiševskiej, Lecha Miodyńskiego i Bogusława Zielińskiego. – Poznań : UAM, 2009. – 512.

* Wrocławski, Krzysztof; Bogusławska, Magdalena; Wróblewska-Trochimiuk, Ewa: *Polska i Macedonia. Bibliografia. Komentarze. Studia.* – Warszawa : Instytut Slawistyki zachodniej i Południowej UW, 2009. – 414с.

* *Џеб / Kieszeń. Мини-антологија на млади македонски поети. Mini-antologia młodych poetów macedońskich* [Двојазично. Превод на Полонистичката преведувачка лабораторија при ФлФБК]. – Скопје : ФлФБК при УКиМ, 2011. – 63с.

✱ *Folia Philologica Macedono-Polonica* 8 [Педесет години на полонистиката во Македонија 1959 – 2009 / Pięćdziesiąt lat polonistyki w Macedonii 1959 – 2009. Материјали од Осмата полско-македонска научна конференција (Скопје, 23-24.10.2009, ФЛФБК) одржана во рамките на манифестацијата „Педесет години на полонистиката во Македонија“ (22-25.10.2009). Materiały Ósmej polsko-macedońskiej konferencji naukowej (Skopje, 23-24.10.2009, WFBK) w ramach jubileuszu „Pięćdziesiąt lat polonistyki w Macedonii” (22-25.10.2009). Том посветен на проф. Зузана Тополињска по повод 80-годишнината] / ред. М. Миркуловска, М. Каранфиловски, Л. Танушевска, Б. Желињски, Ј. Соколовски, М. Пјекара). – Скопје : ФлФБК при УКиМ, 2011. – 692с. + ДВД.

Лидија ТАНУШЕВСКА
Дагмара ШЕЛЕНГА

**ВРОЦЛАВСКИОТ УНИВЕРЗИТЕТ
И УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО ОПОЛЕ ДОМАЌИНИ
НА МАКЕДОНСКИТЕ ПОЛОНИСТИ
И СЛАВИСТИ НА НАУЧНО-ИСТРАЖУВАЧКАТА
ЕКСПЕДИЦИЈА ВО ПОЛСКА**

Во периодот од 3.04. - 12.04. 2011 година беше изведена научната екскурзија за судентите-полонисти и слависти, како и за дел од вработените при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија на Вроцлавскиот универзитет во Вроцлав, Полска, при што беше изведена и посета на Универзитетот во Ополе, Полска.

Во екскурзијата учествуваа 32 лица, меѓу кои 12 студенти на студиската група полски јазик и книжевност од прва, трета година и апсолвенти, 6 студенти кои го изучуваат полскиот јазик и полската книжевност како изборни предмети и 10 студенти од другите Катедри на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, како и четворица вработени на Факултетот: лекторот по полски јазик Дагмара Шаленга, доц. д-р Лидија Танушевска, проф. д-р Димитар Пандев и лекторот по чешки јазик Милена Пшикрилова.

Првиот ден по пристигнувањето во Вроцлав, на 5.04.2011 година се одржа целодневен излет во Ополе, каде што домаќин ни беше д-р Здравко Стаматоски, а целта на посетата беше прием на Универзитетот во Ополе и претставување на полонистиката во Македонија и на Катедрата за славистика при нашиот Факултет. Во просториите на Универзитетот се одржа собир за тамошните вработени и студенти на Славистиката и Европеистиката во Ополе и на учесниците на екскурзијата, на кој како домаќини се обратија продеканот за наука проф. д-р Дорота Бжозовска, која е и раководител на одделот за Европеистика, д-р Малгожата Ижиковска, вработена на одделот за Европеистика и д-р Здравко Стаматоски, вработен на Одделот за европеистика и на Одделот за славистика. Свои излагања имаа и л-р Дагмара Шаленга, која зборуваше за историјата на славистиката на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и проф. д-р Димитар Пандев, кој зборуваше за полско-македонските врски од областа на лингвистиката. На крајот на официјалната посета, доц. д-р Лидија Танушевска, како член на Катедрата за славистика при нашиот Факултет го

прими подарокот од оваа Институција, од околу 30 книги, научни изда- нија на Универзитетот во Ополе, од областа на полскиот јазик и на пол- ската книжевност. Оваа посета беше особено значајна и поради тоа што овој Универзитет е домаќин на следниот Конгрес на полонистиката во странство, кој ќе се одржи во јули 2012 година, и беше нагласено дека се очекува учеството на научни работници од македонската страна. Во текот на денот беше организирано разгледување на градот и дружење на студентите со тамошните студенти, кои организираа коктел со каракте- ристични полски јадења подготвени во просториите на студентскиот дом.

На 6.04.2011, во просториите на Институтот за славистика на Вроцлавскиот универзитет беше организирана свеченост, наречена Ден на македонската култура, која ја отворија проф. д-р Јан Соколовски, рако- водител на Катедрата за руски јазик и на Македонистичката работилница, проф. д-р Ана Пашкјевич, директор на Институтот за славистика и м-р Јацек Осовски, претседател на Советот на градот Вроцлав. На собирот се обрати и истакнатиот професор на Вроцлавскиот универзитет, Антони Фурдал, еминентен лингвист, славист и полонист, кој се занимава главно со полска дијалектологија, како и со општа и словенска лингвистика. Во првиот дел од научниот собир насловен како Ден на македонската кул- тура при Вроцлавскиот универзитет учествуваше лекторката Дагмара Шаленга со презентација на Катедрата за славистика при нашиот Факул- тет и студентите-полонисти со презентација на македонската култура, знаменитости и обичаи предизвикувајќи воодушевување кај гостите, вработените и студентите на Институтот за славистика при Вроцлавскиот универзитет. Во вториот дел од собирот настапија проф. д-р Димитар Пандев со предавање на тема: Дијахронија и синхронија на македонскиот јазик и доц. д-р Лидија Танушевска со предавање на тема: Избрани про- блеми при преводот на полска литература на македонски јазик. И двете предавања предизвикаа изразен интерес кај публиката и широка диску- сија.

На 7 и 8. 04. 2011 година беше организирано разгледување на градот со туристички водич, при што студентите се запознаа со историс- ките и културните знаменитости на Вроцлав и ги проширија своите знаења за полската историја и цивилизација.

На 8.04.2011 во Институтот за полонистика вработените имаа средба со проректорот за меѓународна соработка при Вроцлавскиот уни- верзитет, проф. д-р Владислав Динак, а студентите учествуваа на заеднич- ки лекторски часови по полски јазик со странските студенти на Школата за полски јазик за странци при овој Институт.

На 9.04.2011 година беше организирана посета на замокот Кшонж од 13 век, на раздалеченост од 60 км. од Вроцлав, кој претставува вис- тинска историска и туристичка атракција, и поради прекрасната локација во која е сместен и поради мистериозноста на подземните тунели и прет- поставката дека во него престојувал самиот Хитлер за време на Втората

светска војна и дека нацистите подготвувале засолниште за нуклеарно оружје во него.

Сметаме дека оваа екскурзија беше повеќе од успешна, поради тоа што се остварија научни контакти со два универзитета во Полска, со кои традиционално имаме соработка, како и поради тоа што студентите имаа можност да престојуваат во полска средина и поблиску да се запознаат со јазикот и културата на оваа земја и беа презадоволни од сето тоа што таму го научија. Повеќето од нив беа поттикнати да продолжат со студирањето на оваа насока на различни нивоа.

Исцрпна информација поткрепена со фотографии, за оваа научна екскурзија на полонистите и славистите од Македонија од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ е изнесена во универзитетскиот гласник на Вроцлавскиот универзитет – Универзитетски преглед (Przegląd Uniwersytecki) бр.5 од 2011 година. Во овој преглед особено внимание е посветено на манифестацијата *Ден на македонската култура* одржан на Институтот за словенска филологија кој побудил голем интерес меѓу универзитетските власти, вработените и студентите на Вроцлавскиот универзитет. Се надеваме дека оваа екскурзија, а и останатите научни врски меѓу нашиот Универзитет, каде носител на Плакетата на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и носител на Медалот „Блаже Конески“ доделен од МАНУ е проф. др хаб. Јан Соколовски, кој гостувал повеќепати со предавања кај нас и е во редакциите на неколку наши списанија заедно со д-р Ивона Лучкув и Вроцлавскиот универзитет, каде носител на звањето почесен доктор е нашиот патрон проф. Блаже Конески, носител на Медалот на Вроцлавскиот универзитет е проф. Зузана Тополињска, доајен на полонистиката при Катедрата за славистика на нашиот Факултет; потоа, повеќе наши професори и соработници, на пр.: проф. Милица Миркуловска, проф. Максим Каранфиловски, проф. Димитар Пандев, доц. Лидија Танушевска и други еднаш или повеќепати гостувале со предавања на Вроцлавскиот универзитет и слични научни контакти, ќе доведат до официјално потпишување на договорите за меѓууниверзитетска соработка меѓу Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија и Вроцлавскиот универзитет во Вроцлав Полска. Ова ќе придонесе кон зацврстување на научните контакти и проширување на можностите на развојот на полонистиката во Македонија и на македонистиката во Полска.

Милица МИРКУЛОВСКА
Лидија ТАНУШЕВСКА

FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA БР. 8

Folia Philologica Macedono-Polonica 8 [Педесет години на полонистиката во Македонија 1959 – 2009 / Pięćdziesiąt lat polonistyki w Macedonii 1959 – 2009. Материјали од Осмата полско-македонска научна конференција (Скопје, 23-24.10.2009, ФЛФБК) одржана во рамките на манифестацијата „Педесет години на полонистиката во Македонија“ (22-25.10.2009). Materiały Ósmej polsko-macedońskiej konferencji naukowej (Skopje, 23-24.10.2009, WFBK) w ramach jubileuszu „Pięćdziesiąt lat polonistyki w Macedonii” (22-25.10.2009). Том посветен на проф. Зузана Тополињска по повод 80-годишнината] / ред. М. Миркуловска, М. Каранфиловски, Л. Танушевска, Б. Желињски, Ј. Соколовски, М. Пјекара). – Скопје : ФлФБК при УКиМ, 2011. – 692с. + ДВД.

Списанието FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA ISSN 1897-5607 (*FPhMP*) е меѓународно научно списание иницирано 1988 година со име FOLIA PHILOLOGICA JUGOSLAVO-POLONICA Т 1, како плод на научната соработка од областа на филологијата меѓу Шљонскиот универзитет во Катовице, Полска и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија. Од томот број 2 списанието го носи името FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA. Списанието излегува повремено, наизменично во Полска и во Македонија: *FPhJP* 1 (1988, УШ, Катовице, Полска), *FPhMP* 2 (1988, УКиМ, Скопје, Македонија), *FPhMP* 3 (1994, УШ, Катовице, Полска), *FPhMP* 4 (1996, УКиМ, Скопје, Македонија), *FPhMP* 5 (ВУ, Варшава, Полска), *FPhMP* 6 (ФлФБК при УКиМ, Скопје, Македонија), *FPhMP* 7 (УАМ, Познањ, Полска). На дел од изданијата е превидуван бројот ISSN 1897-5607. Од *FPhMP* 4, во ова списание се печатат материјалите од одржуваните Полско-македонски / македонско-полски научни конференции.

Денеска носители на ова списание се Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ (Катедрата за славистика) при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија и неколку универзитети во Полска: Шљонскиот универзитет во Катовице, Универзитетот „Адам Мицкјевич“ во Познањ и Вроцлавскиот универзитет во Вроцлав.

Досегашни томови на списанието
***Folia Philologica Macedono-Polonica* (2–8) (FPhMP)**
продолжение на списанието со наслов
***Folia Philologica Jugoslavo-Polonica* (1) (FPhJP)**

Folia Philologica Jugoslavo-Polonica T 1 / pod red.: Kazimierza Polańskiego. – Katowice : UŚ, 1988. – 156с.

Folia Philologica Macedono-Polonica T 2 / редакција: Људмил Спасов, Казимјера М. Солеца. – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, НИО Студентски збор, 1993. – 231с.

Folia Philologica Macedono-Polonica T 3 / pod red.: Barbary Czapik, Ireneusza Opackiego. – Katowice : UŚ, 1994. – 144с.

Folia Philologica Macedono-Polonica T 4 / редакција: Казимјера М. Солеца, Људмил Спасов. – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, НИО Студентски збор, 1996. – 233с.

Folia Philologica Macedono-Polonica T 5 [*Материјали од Пејтината македонско-полска научна конференција од областа на јазикот и литературата (Варшава, октомври, 1995)*] / pod red.: Jolanty Mindak, Krzysztofa Wrocławskiego. – Warszawa : UW, 2000. – 162с.

Folia Philologica Macedono-Polonica T 6 *Материјали од Шестината македонско-полска научна конференција од областа на јазикот и литературата (Охрид, август, 2002)* / редакција: Г. Шокларова-Љоровска, М. Каранфиловски, Л. Танушевска. – Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“. Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2006. – 234с.

Folia Philologica Macedono-Polonica T 7 *Dalecy i Bliscy. Materiały 7 Kolokwium Polsko-Macedońskiego* / pod red.: B. Zielińskiego. – Poznań : UAM, 2006. – 240с.

Овој том број 8 од списанието FOLIA PHILOLOGICA MACEDONO-POLONICA ги содржи рефератите од ОСМАТА ПОЛСКО-МАКЕДОНСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА и дел од текстовите одржани на промоциите ВО РАМКИТЕ НА МАНИФЕСТАЦИЈАТА „ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА“; *Организациски одбор во состав*: акад. Зузана Тополињска, проф. Максим Каранфиловски, проф. Милица Миркуловска, проф. Ружица Јанчулева, проф. Емилија Црвенковска, проф. Германија Шокларова-Љоровска; *секретари*: м-р Лидија Танушевска и м-р Наталија Лукомска. *Координатор од Полска*: проф. д-р хаб. Богуслав Желињски.

Појавувањето на овој том, во оваа 2011 година се поклопува со 35 годишнината од одржувањето на Првата полско-македонска научна конференција во Краков, Полска 1976 година.

Со овој том даваме и придонес кон одбележувањето на јубилејот – 80 години од раѓањето на проф. Зузана Тополињска – доајен на полонистиката во Македонија и на македонистиката во Полска со тоа што ѝ го посветуваме.

ОСМАТА ПОЛСКО-МАКЕДОНСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА се одржа на 23 и 24 октомври 2009 година на Филолошкиот факултет во Скопје, Македонија, а ВО РАМКИТЕ НА МАНИФЕСТАЦИЈАТА „ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА“ која се одвиваше од 22 до 25 октомври 2009 година и која беше придружена со ДЕНОВИТЕ НА ПОЛСКАТА КУЛТУРА ВО МАКЕДОНИЈА. На Конференцијата беа пријавени вкупно 84 учесници со вкупно 75 реферати: 32 учесници од Македонија + 7 студенти-учесници – полонисти од Македонија, 41 од Полска, 3 од Русија, 1 од Украина, 1 од Хрватска. Во рамките на пленарните сесии и тематските блокови се изнесени вкупно 58 реферати: 27 на учесници од Македонија, 27 од Полска, 1 од Хрватска, 1 од Русија и 1 од Украина, од кои прочитани во отсуство на авторот 4, а останатите 54 лично. Рефератите побудија конструктивни дискусии и идеи за понатамошни истражувања. Особен интерес побуди т.н. Студентски блок, со што ја продолжуваме традицијата за „подмладување“ на полско-македонските научни собири иницирани од самите почетоци, од страна на акад. Зузана Тополињска. Во оваа прилика би сакале и да им се заблагодариме на студентите-полонисти од нашата Катедра за учеството и за огромната логистичка помош при организирањето на Манифестацијата, без чиј ентузијазам и енергија реализацијата на оваа Манифестација ќе беше невозможна: Слоки, Нате, Емилија, Оливера, Ивана, Дацко, Соња, Бојан, Марио, Даниел, Аце, Весна, Маринко, Сандра, Стефи, Елена, Јаки, Љубица, Гага, Беким, Ибраим, Дрита, Сабиле, Сања, Фатиме, Хатице и сите други кои не се споменати по име, но не се помалку важни поради тоа.

Текстовите во овој том се дадени според тематскиот редослед на изнесувањето на самата Конференција во рамките на одржаните две Пленарни сесии и во петте Тематски блокови. На почетокот, освен Воведот можеме да ги проследиме и поздравните говори од Влоѓимјеж Пјанка и Милица Миркуловска кон учесниците на Манифестацијата и на Конференцијата од името на гостите и од името на домаќините (стр.19-28).

Пленарните сесии (стр. 31-122) ни ги носат рефератите на: Зузана Тополињска, Влоѓимјеж Пјанка, Јан Соколовски, Кшиштоф Вроцлавски, Богуслав Желињски, Пјотр Жмигроцки, Танас Вражиновски, Лех Мјоднињски – од областа на лингвистиката, теоријата на литературата и фолклористиката.

Во првата секција (стр.127-187) именувана како „Slavia Orthodoxa – Slavia Romana и полската и македонската културна средина како претставници на таа релација“ ги наоѓаме трудовите на: Александер Миколајчак и Рафал Димчак, Красимира Илиевска, Јарослав Кажарнович, Лида Мороз-Гжелак, Стањислав Миколајчак и Малгожата Рибка, меѓу кои доминира обработуваната тематика за јазикот на Библијата, како и за влијанието на културната средина врз оформувањето на јазикот кај децата.

Втората секција (стр. 191-309) со наслов „Развојните тенденции на полската и на македонската литература и култура во дијалог со европската традиција“ ги носи рефератите на: Марек Питаш, Науме Радически, Ружица Јанчулева, Весна Мојсова-Чепишевска, Викторија Тихомирова, Петре Георгиевски, Звонко Димоски, Ангелина Бановиќ-Марковска, Марија Ѓорѓиева-Димова, Магдалена Богуславска, Магдалена Пјекара, Владимир Мартиновски во кои се пренесени теоретски анализи на делата на познати полски литературни творци, како и анализи на одделни литературни жанрови во македонската или во полската културна средина.

„Словенскиот предел и словенскиот идентитет како фактор на современата културна свест“ е називот на третата секција (стр. 313-354) каде ги среќаваме рефератите на: Здравко Стаматоски, Мирела Макурат, Ѓоре Ценев и Лукаш Флајшерович кои ни носат информации за различни аспекти на осознавањето и експонирањето на идентитетот, како и неговиот одраз кај единката во различни културни средини.

Секцијата број четири (стр.357-400) е насловена „Старите и новите форми на фолклорот“ и во неа ги имаме рефератите на: Ева Јенджејко, Артур Брацки и Марија Брацка со тематика кои се однесуваат на компаративните проучувања на фолклористиката на т.н. пограничја, како и на улогата на фолклорот во формирањето на словенските национални култури.

Петтата секција (стр. 403-646) со наслов „Лингвистика. Како се движи границата меѓу граматиката и лексиконот во македонскиот и во полскиот јазик“ носи реферати од: Димитар Пандев, Гордана Алексова, Мачеј Кавка, Анета Дучевска и Лидија Танушевска, Наталија Лукомска, Неда Пинтариќ, Агњешка Мадеја, Елиза Гжелак и Марија Савчин-Стаматоска, Марија Савчин Стаматоска, Максим Каранфиловски, Владислав Крижа, Марјан Марковиќ, Елена Петроска и Станислава-Сташа Тофоска, Веселинка Лаброска и Убавка Гајдова, Магдалена Блашак, Ана Кориловска, Ирена Савицка, Милица Миркуловска и Ваљбона Тоска, Лидија Аризанковска, Фани Стефановска-Ристевска, Виолета Николовска, Соња Миленковска. Трудовите што ги среќаваме тука во голем дел се однесуваат на контрастивните македонско-полски истражувања од областа на морфосинтаксата, потоа на фонетско/фонолошките истражувања, лексичките паралели меѓу двата јазика и останатите словенски и несловенски јазици, како и на преводот.

По овие тематски секции следи Студентскиот блок (стр. 649-662) со два текста на полски јазик, изработени од студентите-полонисти, првиот од: Драган Миташев, Оливера Спасевска и Соња Станкова во ко-авторство со проф. М. Миркуловска и вториот текст од: Елдин Цаколи, Марио Исмановски, Слободан Крстевски, Наташа Нестороска, Даниел Петковски и Бисера Стоиљковиќ изработен под менторство на проф. Милица Миркуловска и лектор м-р Наталија Лукомска. Текстовите ги претставуваат резултатите од работата на курсевите по морфосинтакса на полскиот јазик (за семантиката и синтаксата на полските глаголи на движење и нивните македонски еквиваленти) и на полска цивилизација (за значењето и развојот на поимот 'solidarność' од лингвистичка и од политичко-културолошка гледна точка во полската средина).

Томот содржи уште и два Анекса. Во Анексот бр. 1. (сс. 665-678) се наоѓаат дел од текстовите одржани на промоциите на Манифестацијата. Во Анексот бр. 2. (стр. 891-690) сместен е списокот на добитниците на признанија од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во рамките на Манифестацијата „ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА“. На крајот се наоѓа списокот на досегашните томови на списанието *Folia Philologica Macedono-Polonica* (2-8) (FPhMP) продолжение на списанието со наслов *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica* (1) (FPhJP) и на изданијата од Македонија и од Полска во врска со јубилејот ПЕДЕСЕТ ГОДИНИ НА ПОЛОНИСТИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА 1959 – 2009.

Како прилог кон томот се наоѓа и ДВД со емисија посветена на Јубилејот, изработена во текот на Манифестацијата од страна на екипа од Образовната програма на Македонската радио-телевизија.

Со оглед на богатиот материјал што го содржи ова издание, а особено неговата разновидност во поглед на тематиката, која е актуелна и засегнува длабоко во разработката на одделни проблеми од областа на лингвистиката, литературната наука, цивилизацијата, како и од пограничните области на овие полиња, а со самото тоа што во него се содржани текстови на многу истакнати научници од областа на полонистиката и македонистиката, но и на помлади соработници кои допрва се докажуваат во науката, но засегнуваат досега неначнати теми, сметаме дека тоа ќе биде вонредно интересно четиво за еден поширок круг на читатели и топло го препорачуваме.

Искра ПАНОВСКА-ДИМКОВА
Татјана ГОЧКОВА-СТОЈАНОВСКА

**„НАДГРАДУВАЊЕ НА СТУДИСКИТЕ ПРОГРАМИ
ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК КАКО СТРАНСКИ“
– ПРОЕКТ ОД ПРОГРАМАТА ТЕМПУС**

Клучни зборови: проект, македонски јазик како странски, предметни програми, тестирање, учебници

Во периодот од 14 јануари 2010 г. до 14 јули 2012 г. на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, се реализираше меѓународниот проект од Темпус-програмата: „Надградување на студиските програми по македонски јазик како странски“, под раководство на проф. д-р Искра Пановска-Димкова. Проектот се работеше на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици во соработка со Центарот за тестирање и сертифицирање на македонскиот јазик како странски/втор јазик. Буџетот на проектот изнесуваше речиси 600 илјади евра.

Општа цел на проектот беше да се надградат предметните програми од областа македонски јазик како странски на универзитетите од РМ, учесници во овој проект, со цел да се понудат нови, усогласени и подобрени предметни програми по македонски јазик како странски во согласност со најновите сознанија од оваа област, побарувачката на пазарот, и од аспект на Болоњските процеси преку примена на европските стандарди за јазична референтност.

Проектниот конзорциум го сочинуваа седум универзитети, и тоа четири од Република Македонија: Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ (УКИМ) – Скопје како институција координатор и носител на грантот, Универзитетот „Св. Климент Охридски“ (УКЛО) – Битола, Универзитетот „Гоце Делчев“ (УГД) – Штип и Универзитетот „Американ колеџ“ (УАКС) – Скопје, како и три универзитети од Европската унија: Универзитетот од Љубљана, Република Словенија, Јагелонскиот универзитет од Краков, Република Полска, и Универзитетот од Бедфордшир, Велика Британија.

Проектот опфати три суштински аспекти:

1. усогласување и надградување на постојните предметни/студиски програми,

2. изработка на три учебници по македонски јазик за странци за: почетно, средно и напредното ниво,
3. дефинирање на соодветни процедури за тестирање и оценување за напредното рамниште, според европските стандарди.

Во рамките на овие три области беа реализирани следниве активности:

1. Усогласување и надградување на постојните предметни/студиски програми

Проектните активности во оваа област се одвиваа во две насоки:

а. Реструктурирање на постојните предметни програми по македонски јазик за странски студенти на УКИМ и воведување предметни програми по македонски јазик како странски на партнерските универзитети од Македонија.

Со оглед на фактот што претходните предметни програми на УКИМ не ги задоволуваа потребите на студентите што го изучуваа македонскиот јазик како странски, се наложи потребата од нивно реструктурирање. За таа цел прво беа организирани обуки и работилници од страна на партнерите од европските универзитети на кои македонските тимови се обучија како да ги реализираат промените на постојните курсеви и како да ги оформат новите предметни програми во согласност со ЕКТС и со принципите на Болоњската декларација. Беа одржани вкупно четири обуки: две од Универзитетот од Љубљана, Словенија (март 2010 г., мај 2010 г.), и две од Јагелонскиот универзитет од Краков, Полска (ноември 2010 г., мај 2011 г.).

По завршувањето на обуките, македонските тимови од сите четири партнерски универзитети пристапија кон изработување на предметни програми по македонски јазик како странски, коишто ќе соодветствуваат на потребите на нивните студенти и коишто ќе можат да се вградат во соодветните студиски програми. Како резултат на тоа, УКИМ понуди шест семестрални курсеви, под наслов „Македонски јазик за странски студенти 1-6“ со фонд на часови 2+2. Шесте курсеви се осмислени да одговараат на шесте рамништа на познавање на јазикот според Општата европска референтна рамка за јазиците: A1-C2.

Од особена важност е да се напомене дека на универзитетите УКЛО, УГД и УАКС за првпат се изработија и се понудија предметни програми по македонски јазик како странски, со што се одговори на зголемениот интерес на странските студенти за изучување на македонскиот јазик на тие универзитети. Така, педагошкиот факултет на УКЛО, Битола, сега нуди шест курсеви по македонски јазик како странски (A1-C2) за студентите странци кои сакаат да се здобијат со диплома 'наставник по македонски јазик и англиски/ германски/ француски јазик', со фонд на

часови 3+2. Универзитетот „Гоце Делчев“ за своите студенти, кои главно доаѓаат од Турција, нуди два интензивни семестрални курсеви, A1 и A2 (почетно рамниште), со фонд на часови 10+10, а Универзитетот „Американ колеџ“ нуди шест курсеви (A1-Ц2) со фонд на часови 2+1.

Во рамките на учебната 2010/2011 година на сите четири универзитети се изведе пилотирање на предметните програми по македонски јазик како странски. По консултациите со колегите од европските универзитети и по согледувањата добиени од пилотирањата, се извршија соодветни корекции и дополнувања и конечните предметни програми официјално се воведоа во наставата на сите четири универзитети во учебната 2011/2012 година.

Примената на новите предметни програми укажа на потреба од определен тест кој ќе им се дава на студентите пред почетокот на наставата со цел тие да бидат распределени на соодветниот степен на изучување на македонскиот јазик како странски. Во таа смисла, како дополнителна активност на проектот, се пристапи кон изработка на Распределувачки тест, кој за првпат официјално се примени за потребите на доследно распределување на студентите по групи на Семинарот за македонски јазик, литература и култура во Охрид, јуни 2012 г.

б. Воведување нов, втор избран модул за професори по македонски јазик како странски

Во изготвувањето на модулот учествуваа професори од Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици во консултација со европските колеги, пред сè, од Јагелонскиот универзитет. Конечната верзија на модулот беше готова во јуни 2011 г., по што модулот беше усвоен од релевантните тела на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Во моментот модулот, заедно со другите студиски програми на Филолошкиот факултет, е даден на акредитација и се очекува официјално да се воведе во наставата во учебната 2013/2014 г. Модулот, како втор избран модул, ќе може да го изберат сите студенти на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, со што ќе се здобијат со диплома 'професор по македонски јазик како странски'.

Модулот трае 6 семестри и, покрај другите, како специфични за модулот, ги опфаќа предметите: Принципи на усвојување странски јазик 1 и 2, Методички пристапи во наставата по македонски јазик како странски, Општа европска рамка за референтност на јазиците, Усвојување на граматичките содржини во наставата по странски јазик, Техники на тестирање, Преглед на граматиката на македонскиот јазик како странски, Методика на јазичните вештини, Оформување курс по македонски јазик како странски, Македонска култура и цивилизација, Наставата по македонски јазик како странски (во словенски и во несловенски контекст) и Преглед на македонската современа литература.

2. Изработка на три учебници по македонски јазик за странци – за почетно, средно и напредното рамниште

Со оглед на недостигот на учебници по македонски јазик како странски, изработени според упатствата на Општата европска рамка за референтност на јазиците (Common European Framework for Reference of Languages - CEFR), обуката од страна на партнер-универзитетите од ЕУ главно беше насочена кон пренесување на искуствата во областа на оформувањето и печатењето на три одделни учебници: за почетно, средно и напредното ниво, преку примена на европските стандарди.

Трите учебници беа подложени на повеќекратни пилотирања, како на сите четири македонски универзитети така и на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, но и на Универзитетот во Љубљана. Паралелно со пилотирањата, материјалите беа постојано ревидирани од страна на колегите од европските партнерски универзитети, пред сè, од Универзитетот во Љубљана: д-р Ина Фербежар и д-р Наташа Пирих-Светина, и од Јагелонскиот универзитет: проф. д-р хаб. Владислав Миодунка и проф. д-р хаб. Пшемислав Турек, а беа рецензирани и од двајца редовни професори на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, проф. д-р Људмил Спасов и проф. д-р Максим Каранфиловски. Како резултат, во мај 2012 г. од печат излегоа: „Божилак“ – учебник по македонски јазик како странски за почетно рамниште, од авторките проф. д-р Татјана Гочкова-Стојановска и проф. д-р Искра Пановска-Димкова, „Суница“ – учебник по македонски јазик како странски за средно рамниште, од м-р Гордана Алексова, и „Виножито“ – учебник по македонски јазик како странски за напредното рамниште, во авторство на проф. д-р Анета Дучевска и проф. д-р Симон Саздов. Сите три учебници се со модерен дизајн, придружени со оригинални фотографии и професионални студиски снимки на текстовите за слушање.

Учебникот „Божилак“ е наменет за возрасни говорители на кои македонскиот јазик им е странски и кои сакаат да се здобијат со знаења по македонски јазик на почетно рамниште од која и да е причина. Учебникот може да го користат и апсолутни почетници и лица со минимални познавања на македонскиот јазик. Целта на учебникот е изучувачите да го усвојат македонскиот јазик до ниво на кое ќе може соодветно да комуницираат на секојдневни теми во едноставни говорни ситуации.

Концепциски, „Божилак“ е составен од осум лекции (на 120 страници) од кои секоја носи оригинален наслов – една македонска народна мудрост или поговорка. Почетната, уводна лекција е наменета за запознавање со македонската азбука и акцент. Секоја од наредните осум лекции им овозможува на кандидатите да ги вежбаат сите четири јазични вештини подеднакво, вклучувајќи го, истовремено, и аспектот на креативно пишување. По секоја лекција следуваат граматички вежби, во чии рамки

во пропорционална застапеност се вежбаат моделите на употреба на граматичките и синтаксичките правила и конструкции. На крајот од учебникот има кус граматички преглед, како и решенија на вежбите и транскрипција на текстовите за слушање.

Бидејќи учебникот „Божилак“ го опфаќа почетното рамниште, се наложи потребата од преведување на инструкциите на повеќе јазици, па во таа смисла се изработија три изданија со превод на по три јазици (вкупно 9 преводни паралели): балканско издание – со превод на албански, турски и грчки јазик, словенско издание – со превод на руски, полски и хрватски јазик и европско издание – со превод на англиски, германски и француски јазик.

Учебникот за средно рамниште, „Суница“, концепциски и структурно природно се надоврзува на претходниот. Од технички аспект се работи за 160 страници текст, придружен со следниве додатоци: граматички преглед, решенија на вежбите и текстови за слушање. Лексичките теми и граматичките содржини се одбрани и презентирани на начин што им овозможува на кандидатите увежбување на сите четири јазични вештини.

Учебникот „Виножито“ е наменет, пред сè, за слушателите на Летната школа – курсот за напреднати, во рамките на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, но и за студентите што го изучуваат македонскиот јазик на странските универзитети. Структурно, учебникот ги следи истите технички стандарди и концепциски карактеристики на претходните два: осум лекции насочени кон увежбување на четирите јазични вештини, три додатоци: Граматички вежби, Преглед на сврзниците во македонскиот јазик и Граматички потсетник.

Воведувањето на новиот концепт за изработка на учебници истовремено значеше и: воведување нови и современи методологии во наставата, воведување интеркултурен и интердисциплинарен пристап, нагласување на практичниот пристап наспрема теорискиот, поддршка на тимската работа, воведување нови компјутерски технологии во наставата, како и воведување на процес на постојано евалуирање на студентите.

3. Изработка на тест по македонски јазик како странски (ТЕМАК) за напредното рамниште, со придружна документација

Во рамките на обуките изведени од страна на партнерските универзитети од ЕУ, одделна обука беше наменета за пренесување на британското, словенечкото и полското искуство од соодветната област. Особено истакнат ангажман, во таа смисла, му припадна на еминентниот експерт од областа тестирање странски јазик (подготовка и вреднување на тестот IELTS), д-р Ентони Грин од Универзитетот во Бедфордшир, Вели-

ка Британија, кој е долгогодишен соработник и предавач и во Асоцијацијата за јазично тестирање во Европа, АЛТЕ, со седиште во Кембриџ.

Подготовката на целосната документација за тестирање и сертифицирање опфати:

- подготовка на три одделни теста (еден демо и два активни теста) – тестот ТЕМАК за напредното рамниште претставува логично надоврзување на веќе изготвените тестови: ТЕМАК за почетно рамниште и ТЕМАК за средно рамниште.
- изведување на пробен испит заради проверка на валидноста на тестот – се изведоа две пилотирања (во Словенија и во Македонија), по што се изврши ревизија и се изготви верзија за официјална употреба.
- оценување и бодување – скалите за оценувањето и бодувањето на тестот, кои се во непосредна поврзаност со изработката на самиот тест, беа изготвени исто така според европски стандарди, за што како образец се користеа листите за вреднување на тестови кои веќе постојат за словенечкиот, англискиот и полскиот јазик.
- издавање на релевантен сертификат на кандидатите за познавање на македонскиот јазик како странски – се оформи нов модел на сертификат кој одговара на новиот ТЕМАК за напредното рамниште. За таа цел, македонскиот тим изврши споредба на моделите на сертификати од европските партнерски универзитети.
- подготовка на придружна документација – се отпечатија три прирачници во авторство на проф. д-р Анета Дучевска, проф. д-р Лидија Аризанковска и м-р Марија Паунова, и тоа: Прирачник за кандидатите, Прирачник за составувачите на тестот и Прирачник за изведувачите и оценувачите на тестот.
- надградување на Правилникот за изведување на ТЕМАК и на другите документи со кои се регулираат правните аспекти на процесот на тестирање и сертифицирање.

За успешна реализација на проектот, придонесоа и следниве дополнителни активности:

- набавка и инсталирање на нова лабораториска и информатичка опрема: беа инсталирани две фонолаборатории – по една на УКИМ и на УКЛО,
- посета на македонските тимови заради здобивање на директно искуство на: Центарот за словенечки јазик како втор/странски јазик при Универзитетот во Љубљана, Словенија; Центарот за полски јазик и култура во светот при Јагелонскиот универзитет во Кракков, Полска; и Центарот за истражувања од областа на учењето и вреднувањето на англискиот јазик (CRELLA) при Универзитет во Бедфордшир, Велика Британија.

- контрола на квалитетот на изработените проектни придобивки – преку рецензии како од страна на европските партнери така и од домашни универзитетски професори,
- набљудување на процесот на примената на новите предметни програми,
- дисеминативни активности, кои, меѓу другото, вклучија презентации пред македонската, но и меѓународната академската јавност, како и ажурирање и одржување на веб-страницата.

Резултатите постигнати во рамките на проектот „Надградување на студиските програми по македонски јазик како странски“ во целост ја покриваат областа на учење, настава и оценување на македонскиот јазик како странски. Истовремено, тие претставуваат солидна основа за натамошно оформување на неопходните специјализирани учебници: за Македонците во дијаспората, за различни профили на кандидати (право, економија, медицина итн.), за деца и младинци, како и за учење на далечина и преку Интернет.

Iskra PANOVSKA-DIMKOVA
Tatyana GOCHKOVA-STOJANOVSKA

MACEDONIAN AS A FOREIGN LANGUAGE CURRICULUM
UPGRADING-TEMPUS PROGRAMME PROJECT

(Abstract)

The Tempus-project “Macedonian as a foreign language curriculum upgrading” was realized in the period 15.01.2010 until 14.07.2012. The project co-ordinator and grant-holder was the “SS. Cyril and Methodius” University – Skopje (UKIM). Apart from UKIM, the Project Consortium consisted of three universities from the Republic of Macedonia: “St. Kliment Ohridski” University – Bitola, “Goce Delchev” University – Shtip, University American College – Skopje and three European universities: the University of Ljubljana, Slovenia, the Jagiellonian University from Krakow, Poland and the University of Bedfordshire, United Kingdom.

The main project outcomes were the following / focused on three main aspects (?):

1. Reforming and upgrading the curricula for teaching Macedonian as a foreign language – in 2011/2012 all 4 Macedonian universities offered upgraded curricula in MFL. A special Placement test was designed to help place the candidates in the corresponding level. A new module for teachers in MFL at UKIM was also designed and is expected to be implemented in the teaching process in 2013/2014.
2. Three course books in MFL were designed and published: “Bozhilak” (basic level), “Dzunica” (intermediate level) and “Vinozhito” (advanced level) – using the communicative method and applying modern technology;
3. The Test of Macedonian as a Foreign Language – TEMAK at advanced level – C1 was designed along with an accompanying documentation (Guidelines for Candidates, Guidelines for Item-writers, Guidelines for Examiners and Raters, upgraded certificate model, upgraded Rule Book).

Key words: project, Macedonian as a foreign language, curricula upgrading, assessment, course books

Александра САРЖОСКА

**ТЕМПУС-ПРОЕКТ ЗА УНАПРЕДУВАЊЕ
НА НАСТАВАТА ПО СТРАНСКИ ЈАЗИК**

Темпус (511116 – TEMPUS – 1 – 2010-XM TEMPUS – JPCR).

2010-3355 / 001 – 001,

South Eastern European Project

for the Advancement of Language Studies (SEEPALS).

Во ноември 2010 година на Филозофскиот факултет се одржа првиот договорен состанок на партнерската група универзитети од регионот и од Европската унија, коишто го реализираат регионалниот Темпус-проект за унапредување на наставата на странските јазици - South Eastern European Project for the Advancement of Language Studies (SEEPALS).

На состанокот присуствуваа претставници од тринаесет универзитети - учесници во проектот: Универзитетот на Црна Гора, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје, Универзитетот на Југоисточна Европа - Тетово, Универзитетот во Тирана, Универзитетот „Исмаил Кемали“ - Валона, Универзитетот во Бања Лука, Универзитетот во Тузла, Универзитетот во Приштина со седиште во Косовска Митровица, Интернационалниот универзитет во Нови Пазар, Факултетот за право и деловни студии во Нови Сад, Универзитетот за странци во Перуца, Универзитетот во Марибор, Универзитетот Erlangen-Nurnberg од Германија, како и претставник на невладината организација WUS Австрија.

Во име на носител на проектот, продеканот за меѓународна соработка на Филозофскиот факултет во Никшиќ, проф. д-р Марија Кнежевиќ, го претстави проектот и неговите главни цели и активности, потоа следеше поединечно претставување на партнерите, нивните институции и улогите што ги имаат во проектот.

Во текот на состанокот беа потврдени главните цели на проектот: унапредување на наставата по странски јазик (англиски, француски, италијански, руски и германски), следење на општествено-политичките промени и на промените на пазарот на труд и создавање единствен образовен простор со модернизација на студиите по странски јазици.

Проектот ќе се одвива преку различни видови академски активности: тематски конференции, семинари и работилници, летни школи, пократки студиски престои во странство, модернизација на постоечките и пишување на нови планови и програми, тестирање на модернизираниите и на новите програми во летните школи, акредитација на програмите,

издавање на зборници од одржаните конференции, поставување на наставниот материјал во електронска форма, создавање заедничка електронска база на податоци, набавка на книги, набавка на опрема, отворање SEEPALS центар, активна дисеминација заради опстојување на проектот, будна контрола на квалитетот и слично.

Во текот на три години траење, TEMPUS SEEPALS ќе ги исполни следниве конкретни цели:

- Критичка споредба на регионалните и на европските модели на наставата по странски јазици и создавање модел-примерок за наставата по странски јазици;
- Модернизација на наставата по книжевност и по култура на партнерските универзитети;
- Воведување и развој на применетите студии по странски јазик на партнерските универзитети;
- Воведување и развој на магистерски академски студии по превод на партнерските универзитети;
- Зголемување на капацитетот на наставата по странски јазици (низ набавка на нови книги, современа опрема, како и низ воведување учење на далечина).

Александра Саржоска
Темпус СЕЕПАЛС координатор
на Филолошкиот Факултет Блаже Конески- Скопје

Aleksandra SARŽOSKA
Slavica VELEVA
Ruska IVANOVA-NASKOVA
Trajce STAMESKI

**LITERATURE AND CIVILIZATION COURSES WITHIN
THE STUDY PROGRAMS OF THE FIRST CYCLE
OF THE STUDIES AT THE FOREIGN LANGUAGES
DEPARTMENTS FACULTY OF PHILOLOGY
“BLAZE KONESKI” - SKOPJE**

In light of the fact that the Project SEEPALS is focused on the position of Literature and Culture courses within the Foreign Language Studies, this overview encompasses the study programs at the Foreign Languages Department at the Faculty of Philology “Blaze Koneski” in Skopje: English Language and Literature Department, Roman Languages and Literature Department, Department of Slavic Languages, German Language and Literature Department, and Italian Language and Literature Department. First, a general overview of the module studies and the typology of modules is presented. Next, there is an analysis of the representation of the Literature and Culture courses in both the obligatory (basic) and the elective modules.

1. General guidelines

The current programs of the studies in the first study cycle were implemented at the level of all the departments for the first time in the academic 2009/2010. The substantial change as regards the previous programs, by way of which, as a matter of fact, was ushered the implementation of Bologna principles in 2005/2006, was the introduction of modules. The most important goal of the new concept of studying is to enable the students to exercise the greatest possible freedom in the courses selection process.

A “module” is a group of related subjects that together comprise an academic unity that determines both the studying profile as well as the graduation title (certificate) at the end of the studies. While studying, the student needs to choose two modules: the first one is the basic one chosen in the first semester, and the second one, the elective, is chosen in the third semester. The first module is general and contains 3 obligatory (basic/core) courses studied through 8 semesters, 5 credits each. The second module

contains 2 courses studied in 6 semesters, 5 credits each. After finishing the elective module, the student is awarded with a professional title (if the module belongs to the study group of the first choice), or an additional title, added to the original title (if the module belongs to the second study group).

It is noteworthy that the students, in addition to choosing the modules, are also obliged to choose two of three or more courses offered in the elective module. The students can choose different courses from the general list of electives in order to meet the necessary minimum requirement consisting of 6 subjects and 30 credits per semester.

The Table below shows the scheme of the module studies:

MODULE	I semester	II semester	III semester	IV semester	V semester	VI semester	VII semester	VIII semester ap
SECOND MODULE	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course
	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course
Elective Courses	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course	Elective course
	30 credits	30 credits	30 credits	30 credits	30 credits	30 credits	30 credits	30 credits
	Total: 240 credits							

Table : Overview of the courses in the module studies

2. Literature and Culture component by modules

Department	First module	Second module
1. English Language and Literature Department	English Language and Literature	1. Teaching studies 2. Translation and Interpretation Studies 3. British Culture Studies 4. American Culture Studies 5. English Language and Literature (as Minor, for the other departments' students)
2. Roman Languages and Literature Department	1. French Language and Literature 2. Romanian Language and Literature 3. Spanish Language and Literature	1. Teaching Studies (French) 2. Translation Studies (French) 3. Interpretation Studies (French) 4. French Language Studies (as Minor, for other departments' students) 5. Francophone Literature and Culture Studies 6. Spanish language and Literature (as Minor, for other departments' students) 7. Translation Studies (Romanian) 8. Romanian Language (as Minor, for other departments' students) 9. Teaching Studies (Spanish) 10. Translation Studies (Spanish) 11. Interpretation Studies (Spanish)
3. Slavistics	1. Russian Language and	1. Teaching Studies (Russian)

Department	Literature 2. Polish language and Literature 3. Czech Language and Literature	2. Translation Studies (Russian) 3. Russian Language and Literature (as Minor, for other departments' students) 4. Russian Culture Studies 5. Translation Studies (Russian) (as Minor, for other departments' students) 6. Translation Studies (Polish) 7. Polish language (as Minor, for other departments' students) 8. Translation Studies - Polish (as Minor, for other departments' students) 9. Studies in Polish Culture 10. Polish Language and Literature 11. Translation Studies - Polish (as Minor, for other departments' students) 12. Translation Studies – Czech 13. Czech language (as Minor, for other departments' students) 14. Translation Studies - Czech (as Minor, for other departments' students) 15. Czech Culture Studies
4. German Language and Literature Department	1. German Language and Literature	1. Teaching Studies 2. Translation Studies 3. Interpretation Studies 4. German Language (as Minor, for other departments' students)
5. Italian Language and Literature Department	1. Italian Language and Literature	1. Teaching Studies 2. Translation and Interpretation Studies
	Total: 9	Total: 37 (6 modules in culture and literature)

Table 2: Overview of the basic and the elective modules

From the overview can be noted that the Foreign Languages Department at the Faculty of Philology “Blaze Koneski” offers 9 basic modules in total, and Literature is one of the three major courses in all of them. Also, there is a significant number of elective modules – 37 in total, and most of them are specialized modules (Teaching, Translation Studies, etc.); in addition, there are modules geared toward the selection of a second foreign language (Minor). As part of these studies, however, the language and/or culture component is present by way of different courses. Within the context of this overview, it is noteworthy that only 6 elective modules comprise entirely Culture Studies modules. In the course of one academic year only those elective modules for which a sufficient number of students (attendees) sign up are activated.

The elective modules for which there will be interested students will be activated in the course of one academic year.

3. Number of classes pertaining to the Literature and Culture Studies

3.1 Basic module

MODULE	I sem.	II sem.	III sem.	IV sem.	V sem	VI sem.	VII sem.	VIII sem.
English Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
French Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
Romanian Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
Spanish Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
Russian Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
Polish Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
Czech Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
German Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2
Italian Language and Literature	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+2	2+0

Table 3. Number of classes in the Literature courses in the basic modules

In almost all of the first modules, Literature is represented with 2+2 classes per week in the course of 8 semesters, with the exception of the Italian Language and Literature Department that has not foreseen practical classes in Literature in the 8th semester. All of the modules have the same structure: the remaining two courses are Foreign Language (0+8) and Grammar (of a given foreign language, 2+2). So, the ratio of the Literature classes and the total Language classes at these departments is 2+2/2+10. In other words, Literature is represented with one fourth of the total number of classes within the basic module. Thus, one can infer that the Literature course is not only one of the main courses in the basic module, but also significantly present in the overall body of knowledge the students ought to acquire in this segment of their studies. Likewise, it can be noted that no Civilization course is present in any of the basic modules.

3.2. Elective modules

- The situation in the elective modules is significantly different. That is the result of their inherent diversity, as well as the fact that from the many courses offered the students should elect only a limited number. Below is an overview of the Literature and Culture courses in different types of elective modules.

3.2.1 Specialized elective modules (Teaching, Translation and Interpretation Studies)

MODULE	III sem.	IV sem.	V sem.	VI sem.	VII sem.	VIII sem.	Total:
English Language and Literature	1/4 2+0	1/4 2+0			1/4 2+2	1/4 2+2	4
French Language and Literature	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0		4
Spanish Language and Literature	1/3 2+0	1/3 2+0	1/4 2+0	2/4 4+0			4
Russian Language and Literature			1/3 2+1	1/3 2+1	1/3 2+1	1/3 2+1	4
German Language and Literature	1/4 2+1	1/4 2+1				1/4 2+1	3
Italian Language and Literature	1/3 2+0	1/3 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0			4

Table 4. Representation of the Literature and Culture courses in the Teaching Studies

MODULE	III sem.	IV sem.	V sem.	VI sem.	VII sem.	VIII sem.	Total:
English Language and Literature	1/4 2+0	1/4 2+0					2
French Language and Literature	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0		4
Spanish Language and Literature	1/3 2+0	1/3 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0			4
Russian Language and Literature	1/4 2+1	1/4 2+1	1/4 2+1	1/4 2+1			4
Polish Language and Literature	1/4 2+1	1/4 2+1	1/4 2+1	1/4 2+1			4
Czech Language and Literature	1/4 2+1	1/4 2+1	1/4 2+1	1/4 2+1			4
German Language and Literature	1/3 2+1	1/3 2+1	1/4 2+0				3

Italian Language and Literature	1/3 2+0	1/3 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0			4

Table 5. Representation of the Literature and Culture courses in the Translation and Interpretation Studies¹

The data in Tables 4 and 5 is presented in the following way: the first number in every box stands for the representation of the Literature and Culture courses in the total number of courses, whereas the second number stands for the total number of classes. Thus, by way of example, in the 3rd semester of the Teaching Studies at the Department for English Language and Literature, there is one Literature or Culture course of total 4 (1/4), with a weekly number of classes 2+0. The two tables show that there are 4 courses in total in all semesters in almost every module of the Teaching Studies.

The same situation is present in Table 2, referring to the Translation and Interpretation Studies, with the exception of the English Language Department (2 courses) and the German Language Department (3 courses). In most cases, those courses participate with 2+0 number of classes, save the Civilization course, that at some departments foresees one class of practical work (demo) as well. Thus one can notice a certain homogeneity, especially within the Translation and Interpretation Studies, relating to the semester in which these courses are studied. Namely, most often, it happens in the third, fourth, fifth, or sixth semester. In the seventh and eighth semester, even though they are predominantly the specialized modules, there are, nevertheless, within them Literature and Culture courses, which gives them greater scope and depth.

3.2.2 Elective modules in the Languages (second foreign language)

MODULE	III sem.	IV sem.	V sem.	VI sem.	VII sem.	VIII sem.	Total:
English Language and Literature	1/3 2+0	1/3 2+0	1/3 2+0	1/3 2+0	1/3 2+0	1/3 2+0	6
French Language and Literature							0
Spanish Language and Literature	2/4 4+2	2/4 4+2	1/4 2+2	1/4 2+2	1/4 2+2	1/4 2+2	8
Russian Language and Literature	2/4 4+2	2/4 4+2	1/4 2+2	2/4 4+2	2/4 4+2	2/4 4+2	11
Polish Language and Literature	2/4 4+3	2/4 4+3	2/4 4+3	2/4 4+3	1/4 2+2	1/4 2+2	10

¹ As it can be seen from Table 2, some departments have special modules for the Translation and Interpretation Studies. Taking into consideration the minimal differences regarding the participation of the Literature and Culture courses, the data is presented in one table.

Czech Language and Literature	2/4 4+3	2/4 4+3	2/4 4+3	2/4 4+3	1/3 2+2	1/3 2+2	10
German Language and Literature	1/3 2+1	1/3 2+1	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0	1/4 2+0	6

Table 6. Participation of the Literature and Culture courses in the elective modules for the second foreign language

As it can be inferred from the modules' name and the overview in Table 6, literature is present in most of the semesters in almost all of the Second Foreign Language modules. The only exception is the linguistics oriented module within the French Language Studies; in it the Literature and Culture courses are missing. Also, from the Table can be observed diversity in both the number of the classes and the courses. For instance, the course scope ranges from total 6 (English language, German language) to 11 courses (Spanish language). Consequently, the number of the classes varies from 34 classes (Spanish language) to 12 classes (English language).

3. Culture and Literature modules

The very 6 culture modules are of particular importance for this overview. These are the American, British, Francophone, Russian, Polish, and Czech Culture Studies. Some of these modules, such as British and American Culture Studies, have had a long-standing tradition at the Faculty of Philology in Skopje, while others, such as Francophone Literature and Culture Studies, are introduced by the module studies for the first time in 2009. The Study Programs of two modules are given below: they are the British Culture Studies and the Francophone Literature and Culture Studies.

sem.	British Culture Studies		Francophone Literature and Culture Studies	
III	1. British History	2+2	1. French Language I	0+8
	2. Language and Society	2+0	2. French Literature Overview: History and Periodization (Chronology)	2+2
			3. French Literature of the Middle Ages and Renaissance	2+2
			4. French culture and civilization (contemporary)	2+0
IV	1. Introduction in the British Culture and Literature	2+2	1. French Language 2	0+8
	2. British Civilization	2+0	2. French Poetry of the 19 th and 20 th century	2+2
			3. French Classicism	2+0
			4. French Culture and Civilization (from the beginning by the time of Louis XIV)	2+0
V	1. British Institutions	2+0	1. French Language 3	0+8
	2. British English vs.	2+2	2. French Literature of the	2+2

	American English		Enlightenment and Pre-Romanticism 3. French Culture and Civilization (from the Enlightenment by the Fifth Republic) 4. Stylistic analysis of texts in French	2+0 0+2
VI	1. British-Macedonian culture relations 2. Contemporary British Novel/Contemporary British Poetry	2+0 2+2	1. French Language 4 2. French Novel in the XIX century 2. Francophone Cultures	0+8 2+2 2+0
VII	1. Contemporary British Art 1 2. Contemporary British Short Story	2+2 2+0	1. French Language 5 2. French Novel in the XX century 3. Francophone Literature 4. Literature Translation (dialogue structures – drama texts)	0+8 2+2 2+0 0+2
VIII	1. Contemporary British Art 2 2. British Media	2+2 2+0	1. French Language 6 2. French Theatre in the XX century 3. French New Novel 4. Translation of French Poetry	0+8 2+2 2+0 0+2

Table 7 Study Programs in two Culture Modules

As it can be seen from the overview, the structure of the modules is not identical. Namely, while the module for the English Language Department foresees 2 courses per semester, for the student they are as good as obligatory courses because there are no other elective courses. The other module, on the other hand, offers 4 courses in almost all semesters, from which the student selects 2. The Francophone module offers the French Language course as a minor course (second foreign language) in all the semesters to those students who do not study French as their first language. As regards the structure of the courses, one can see that the Culture courses prevail within the British Studies, while the Literature courses are leading within the Francophone Literature and Culture Studies. In conclusion, the Culture modules do not follow any pattern during the whole course of the studies at the Faculty, which can be seen in the combination of the courses and the number of the classes.

The importance of the cultural and literary courses and their functionality in the teaching of foreign languages is confirmed also by the role they play in the curriculum of the translation and interpreting studies. The students are obliged to choose two foreign languages (the curriculum offers three official European languages: English, French and German). In the first four semesters of the basic module, only language courses are taught for the chosen languages (ex. A-English, B-German and C-Macedonian). In this way, the students' attention is focused on the languages' systems and the acquisition of the rules through comparative and contrastive approach. From the fifth till the eight semesters, the core module comprises cultural courses of the chosen languages. The students can, therefore, observe and learn the languages through the cultural and literary perspective. The focus of this part of the

studies is rising the level of knowledge acquired related to language itself, its vocabulary and the cultural aspect.

This linguistic and cultural approach in combination with the formal i.e. grammatical one has proved to be extremely effective in the didactics of foreign languages, which can be inferred from the curricula of the Faculty. This is the main reason why these kinds of courses are offered also as elective courses. The students can choose their own approach in the studying of a foreign language. Following the new tendencies in the foreign languages curricula, the Faculty "Blaze Koneski"- Skopje is permanently improving its curricula and the cultural and literary courses play vital role in its study programs.

Јасминка ДЕЛОВА-СИЛЈАНОВА

ПЕТТА МАКЕДОНСКО-ЧЕШКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

(по повод 65 години БОХЕМИСТИКА на Филолошкиот факултет
„Блаже Конески“ – Скопје) 17-18 мај 2012

Оваа година, по повод 65 годишнината од изучувањето на чешкиот јазик на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, во периодот од 17 до 18 мај 2012 г. се одржа Петтата македонско – чешка научна конференција во организација на Катедрата за славистика и на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Петтата македонско-чешка научна конференција ја отвори проф. д-р Максим Каранфиловски, Декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје и воедно претседател на Организациониот одбор на Конференцијата. Со поздравен говор се обрати и н.е. Јозеф Браун, амбасадор на Република Чешка во Македонија.

По свечените обраќања следеа промоции на книги преведени од чешки на македонски јазик. Во последните години благодарение на финансиската помош на Министерството за култура на Р. Чешка во рамките на својата програма за поддршка на преведувачите на чешки дела на други јазици и подготвеноста на македонските издавачки куќи во своите годишни планови да вклучат и дела од чешки автори, реализирани се повеќе преводи на чешки дела на македонски јазик. Станува збор за двете драми на Карел Чапек – *Бела болест* и *Р.У.Р.* во превод на проф. д-р Донка Роус кои што ги промовираше проф. д-р Владимир Мартиновски. М-р Јасминка Делова-Силјанова го промовираше преводот на *Сиџроѓо контролирани возови* од Бохумил Храбал, исто така во превод на проф. д-р Донка Роус. Делото на Јан Неруда *Приказни од Мала Сиџрана* во превод на Мирјана Мишкоска го промовираше проф. д-р Науме Радически. Сите овие преводи се во реализација на издавачката куќа „Македонска реч“ од Скопје.

Работниот дел на Конференцијата продолжи со пленарна сесија и следниот ден со три работни сесии на следниве теми: **Македонско-чешки јазични контакти, Македонско-чешки литературни релации и Културно-историските аспекти на македонско-чешките односи.**

Во рамките на пленарната сесија на Конференцијата се претставија акад. Милан Ѓурчинов со рефератот *Три чешки имџулси во македонската книжевна наука во 20 век*, по него следеа Ружица Јанчулева и

Донка Роус со заеднички реферат *Можен ли е преводот на алузијата во романот „Доживувањата на добриот војник Швејк“ од Ј. Хашек*. Според програмата на ред беше акад. Иван Доровски кој за жал не успеа да пристигне во Скопје, но сепак рефератот со наслов *Bohuslav Havránek jako balkanista a makedonista* го испрати и во негово име пред присутните го прочита гостинот од Чешка – Мирослав Коуба. Димитар Пандев имаше реферат *Чешкиот интерес за македонскиот јазик, литература и култура*, додека пак Лилјана Макаријоска се претстави со рефератот *Македонско-чешките врски во областа на историската лексикографија*.

Првиот ден од работата на Конференцијата по пленарната сесија заврши со претставување на студентите – бохемисти на тема „Стари чешки легенди“ од Алојз Жирасек. Нивната изведба се состоеше од презентирање на текстови што студентите самите ги подготвија и ги преведоа од чешки на македонски јазик во рамките на преведувачката работилница што беше организирана како дополнителна активност кон наставата по чешки јазик и литература.

Вториот ден од работниот дел на Конференцијата беа реализирани три сесии, две претпладневни и една попладневна сесија.

Претпладневната сесија започна со рефератот на Јасминка Делова-Силјанова под наслов *65 години БОХЕМИСТИКА на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ - Скопје*. Потоа Катерина Велјановска го презентираше својот реферат *Изведениите зборови со суфиксот -ијада во македонскиот и во чешкиот јазик*, а по неа се претставија Биљана Мирчевска-Бошева и Јасминка Делова-Силјанова со заедничкиот реферат *Соматските фраземи и емоциите во чешкиот, рускиот и во македонскиот јазик*. Станислава-Сташа Тофоска и Елена Петроска имаа заеднички реферат на тема *Лексички показатели за прекажана евиденцијалност во македонскиот и во чешкиот јазик* и првиот дел од претпладневната сесија заврши со рефератот на Снежана Петрова-Џамбазова на тема *Актуелното расчленување на именската група во прозата на повеќе македонски автори*.

По кратката пауза следеше втората работна сесија која започна со рефератот на Соња Стојменска-Елзесер со наслов *Придонесот на чешките интелектуалци во градењето на заедничкиот европски културен идентитет*. Учесникот од Р.Чешка Ладислав Хладки, за жал не успеа да допатува за лично да учествува на Конференцијата, но неговиот реферат *České historiografické práce o dějinách Makedonie a česko-makedonských vztahů (1991–2011)* беше прочитан пред присутните на работната сесија. По него следеа рефератите на Милица Миркуловска *Полската, чешката и македонската културна средина – низ историјата и денес – сличности и разлики*, на Лидија Танушевска *Влијанијата на чешкиот јазик во ситаројолските текстови*, на Емил Ниами *Чешко – македонскиот речник (лексикографска анализа)*, на Игор Станојоски *За учебниот македонски јазик за Чеси*. Со рефератот на Диме Митревски *Преведувачкиот*

профил на Јозеф Холечек: чешкиите ирејиви на Зборникој на браќајта Миладиновици заврши работата на претпладневните сесии на Конференцијата.

Попладневната сесија поделена на два дела се состоеше од презентирање на реферати од областа на литературата и во неа се претставија Мирослав Коуба, гостинот од Р. Чешка, со *Преродбенската книжевност во современиот македонско-чешки дискурс*, по него следеа Кристина Николовска со *Водечки енергии во јоемајта Мај од Карел Хинек Маха*, Нина Анастасова-Шкрињарик со *Словенски митови вишшани во јросјо-рој* (нови јолкувања на јтеоријата на Јан Пајскер), Владимир Мартиновски со *Јан Скацел и Блаже Конески – неколку јоејски јаралели* и Науме Радически со *Искусјовойо и искушениејо на кријикајта – Ф.К. Шалда и Димитјар Митрев*. Од областа на литературата се претставија и Марија Ѓорѓиева со реферат под наслов *Меморијата на романој и Славица Србиновска со Македонската и чешката јолијичка реалност низ јризма на нарајивнијте стјруктури на делајта „Нејодносливајта леснојта на јосјоењејто“ и „Големајта вода“*.

По секоја од сесиите беа предвидени дискусии на кои се разговараше за претставените реферати и се споделуваа своите ставови во врска со презентираниите реферати.

На Петтата македонско-чешка научна конференција се пријавија и други учесници кои, за жал, од објективни причини не можеа и директно да учествуваат, но нивните реферати ќе бидат вклучени во Зборникот од Конференцијата во кој ќе бидат поместени рефератите на сите учесници на Конференцијата. Тие се Иван Доровски со уште еден реферат на оваа Конференција *Nerealizovaný balkanista Arnošt Gerad*, Дагмар Доровска со реферат под наслов *Zvláštnosti vyprávěcího stylu Goceho Smilevského* и двајцата од Брно, Р. Чешка, Максим Каранфиловски со реферат на тема *За некои значења на имјерајивнијте форми во македонскиот и во чешкиот јазик*, Христина Андоновска - *Околу семантичко-синтаксичката стјруктура на јлаголијте на чувствја во македонскиот и во чешкиот јазик*, Весна Мојсова-Чешишевска со книжевна тема под наслов *Три во едно*, Милена Пшикрилова од Прага, Р. Чешка со реферат *Феноменот Јара Цимрман и јроблемијте со нејовиот јревод* ("*Fenoméni Járy Cimrman a problémy s jeho překládáním*"), Златко Крамарик од Хрватска со рефрат насловен *Arhipelag Sredna Europa (što je M Kundera nama i što smo ti njemu)* и Ангелина Бановик со тема за кундеровиот опус *Писателитјте во ејзил: Кундера – инјелектјуалец без мандај*.

Како што веќе споменаваме, сите трудови што беа дел од Петтата македонско – чешка научна конференција ќе бидат отпечатени во Зборник и на тој начин ќе остават свој белег за придонесот во одржувањето и збогатувањето на македонско-чешката научна мисла од областа на науката за јазикот и од литературата, како и во одржувањето и збогатувањето на македонско-чешките контакти, релации и врски.

Оваа, петта по ред, македонско-чешка научна конференција смета дека успешно се надоврза на претходните четири македонско-чешки односно чешко-македонски научни конференции, од кои првата се одржа во (сега) далечната 1996 г. во Охрид, во рамките на Семинарот за македонски јазик литература и култура, па следните во Прага, Охрид и во Брно одржана во 2007 г. Со одржувањето на Петтата конференција, и покрај тешките економски и финансиски услови со кои се соочуваме и во услови на донекаде намален интерес за проучување на славистиката (во светски рамки), се покажа дека сепак ентузијазмот и упорноста водат кон успех и дека многу малку е всушност потребно за тоа, на едно место да се сретнат луѓе што споделуваат одреден заеднички интерес и мотив, луѓе што сакаат со останатите да ги споделат своите интереси, своите проучувања и научни согледувања. Сметаме дека во тој поглед, оваа Конференција тоа го постигна и дека ќе биде мотив за упорност да се одржува континуитетот на ваквите конференции.

За Конференцијата да ја види светлината на денот и да се одвива според предвидениот план се заблагодаруваме на подготвеноста на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ Скопје да го понесе товарот од аспект на финансиската поддршка. Воедно, за тоа придонесе и големиот ентузијазам на членовите на Организациониот одбор составен од проф. д-р Максим Каранфиловски (претседател), проф. д-р Донка Роус, проф. д-р Ружица Јанчулева, проф. д-р Катерина Велјановска, проф. д-р Станислава-Сташа Тофоска, ас. м-р Јасминка Делова-Силјанова (секретар) и лектор Милена Пшикрилова.

Милена САЗДОВСКА

ВАЖНОСТА НА МУЛТИЛИНГВИЗМОТ ВО ПРЕМОСТУВАЊЕ НА ЈАЗИЧНИТЕ И КУЛТУРНИТЕ БАРИЕРИ

Клучни зборови: мултилингвизам, јазици во контакт, пиџински јазици, лингва франка, јазични и културни бариери, преведување и толкување, Европска унија

По повод Европскиот ден на јазиците, 26-ти септември, и десет годишнината од основањето на Катедрата за преведување и толкување, во рамките на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје се одржа меѓународен симпозиум со наслов *„Јазични и културни иронизирања низ преведувањето и толкувањето“* во септември 2012 година. Една од главните теми кои беа дискутирани од страна на учесниците на еден од четирите работни јазици на научниот симпозиум претставуваше „мултилингвизмот“ и исклучителната важност на истиот во комуникацијата помеѓу различни народи и култури во денешното современо општество. Главните придобивки од мултилингвалното општество во кое живееме денес не се само глобализацијата и иновациите во технологијата, туку многубројните можности за пристап до информации на различни јазици, сè поголемите можности за размена на искуства и остварување меѓукултурна соработка и комуникација, како и достапноста на широк дијапазон на преведена литература на огромен број јазици.

Еден од главните заклучоци кои беа изнесени на симпозиумот беше потврдата дека мултилингвизмот претставува предизвик, но и потреба во современата комуникација во 21-от век. Меѓутоа, она што е особено важно да се истакне е дека важноста на мултилингвизмот може да се следи уште од најстари времиња па сè до денешен ден во насока на овозможување ефикасна комуникација. Тоа всушност ја претставува целта на овој труд, односно да ги прикаже почетоците и важноста на мултилингвизмот уште од најрано време, со посебно внимание врз неговата клучна улога во отстранување на јазичните и културни бариери и во обединување на различните народи и култури.

Почетоците на мултилингвизмот

Во процесот на развој, секој јазик е изложен на влијание од други јазици со кои доаѓа во допир (*јазици во контиакт*) или пак „доминантни“ јазици на влијателна јазична група (*лингва франка*) со што неминовно доаѓа до *јазично йозајмување* особено кога јазикот треба да биде во чекор со процесите на модернизација во општеството. Меѓутоа, уште од најстари времиња голем број народи од различни континенти и култури остварувале меѓусебни трговски, политички, културни и воени врски при што биле принудени да изнаоѓаат начини и средства за меѓусебно разбирање. Соочени со оваа потреба, различни групи кои не го зборувале истиот мајчин јазик создавале т.н. *пицински јазици* како средство за остварување меѓусебна комуникација. Според лингвистите Аренд, Мискен и Смит (Аренд, Мискен и Смит: 1995), пицинските јазици се лексички изведени од други јазици и поседуваат поедноставена структура, особено на морфолошко ниво, а чијашто употреба е најчесто ограничена за посебни цели, како на пример за трговски цели.¹

Со цел да се надоврземе на гореспоменатото ќе разгледаме еден пример кој потврдува дека корените на мултилингвизмот можат дијахронски да се следат уште од многу одамна, поточно од Средниот век и тоа во трговската комуникација. Имено, уште од антички времиња трговијата била насочена во областа околу Медитеранот со што овој регион постепено прераснал во крстосница на важни трговски и поморски патишта кои спојувале три различни континенти, односно Европа, Западна Азија и Северна Африка. Со оглед на тоа што трговците во овој регион зборувале различни јазици и доаѓале од различни култури, разбирлива е потребата од постоење на еден меѓународен јазик кој би бил разбирлив за сите во услови кога не постоел заеднички мајчин јазик.

Создаден од трговците кои остварувале трговски контакти во медитеранскиот регион, овој трговски јазик главно го засновал својот лексички и морфолошки систем врз романските јазици. Податоци за трговскиот јазик, кој се користел во медитеранскиот регион во Средниот век, можат да се најдат во истражувањата на голем број лингвисти (Мартинез Диас: 2008) кои пишуваат дека италијанскиот јазик ја обезбедувал основата на овој јазик кој претставувал мешавина од поедноставена лексика од францускиот и шпанскиот јазик, како и од други јазици во контакт и тоа главно од грчкиот, арапскиот и турскиот јазик. Притоа се нагласува дека сите овие јазици придонеле не само во изградбата на заедничка лексика и морфосинтакса, туку и во фонетскиот систем.²

Присуството на италијанскиот јазик во изградбата на основата на овој хибриден трговски јазик може да се потврди со фактот што со

¹ Arends J., Muysken P., Smith N. 1995. *Pidgins and Creoles*. J. Benjamins, стр. 25.

² Díaz, Martínez E. 2008. „*An Approach to the Lingua Franca of the Mediterranean*“, Quaderns de la Mediterrània, Institut Europeu de la Mediterrània, стр. 224.

трговијата околу Медитеранот во голема мера управувале богатите трговски центри во Италија, како што се Венеција, Ценова, Пиза, Амалфи, итн. Всушност, трговијата отсекогаш претставувала поле каде се среќавале народи од различни континенти и култури што создавало потреба од постоење на соодветно средство за комуникација. Меѓутоа, токму трговската доминација создавала простор за влијание на романските јазици, кои се зборувале во медитеранскиот регион, врз други помалку „моќни“ јазици. На тој начин европските јазици често имале улога на суперстрати и супстрати. Во таа насока, лингвистите Фромкин, Родман и Хајмс (Фромкин, Родман и Хајмс:2011) пишуваат дека голем дел од лексичките елементи од пидинските јазици се преземаат од јазикот на одредена доминантна група – при што тој јазик се нарекува суперстрат, додека другите јазици во помал степен кои придонесуваат во лексиката и граматиката претставуваат супстрати.³

На овој начин бил создаден еден хибриден јазик со примеси од различни јазици кои ги зборувале трговците од различни земји, притоа создавајќи ефикасно средство за зближување на различни народи и култури кои воспоставувале трговска и поморска соработка во тој период. Овој медитерански јазик претставува пример за еден од најраните облици на мултилингвизам кој придонесувал за остварување ефикасна комуникација, како и за олеснување на трговската соработка помеѓу различни континенти која денес е високо развиена. Ова пред сè претставува доказ за важноста на мултилингвизмот во отстранување на јазичните и културните бариери во меѓународната комуникација уште од најрани времиња.

Мултилингвизмот во современи рамки

Денес, современите облици на мултилингвизмот можат да се пронајдат во Европската унија која претставува еден од најуникатните примери за мултилингвална и мултикултурна средина во која се почитуваат и негуваат различните идентитети. Токму сржта на успехот во воспоставувањето ефикасна комуникација помеѓу 500 милиони граѓани на Европската унија се наоѓа во политиката на мултилингвизам со која се обезбедува еднаков статус на вкупно 23 службени јазици. Спроведувањето на оваа политика одржува рамнотежа помеѓу јазичните потреби на граѓаните за разбирање на законодавството и за остварување на своите права преку обраќање до европските институции од една страна, како и употребата на 23-те службени јазици за ефикасно функционирање на институциите на Европската унија од друга страна.

Оваа политика е надополнета и со заложбата за почитување на јазичната и културна разновидност во Унијата што е пропишано и во

³ Fromkin V., Rodman R., Hyams N. 2011. *An Introduction to Language, Ninth Edition*, Wadsworth Cengage Learning, str. 454.

Повелбата за основните права на Европската унија (2000) како еден од клучните документи во кои се загарантирани човековите права и почитувањето на идентитетот.⁴ Во таа насока, 21 февруари се чествува како ден на лингвистичката и културната разновидност и мултилингвизам во Унијата. Европската унија не претставува единствениот облик на мултилингвизам во современи рамки, на пример работни јазици на УНЕСКО се францускиот и англискиот, при што како службени јазици се користат и арапскиот, кинескиот, рускиот и шпанскиот јазик. Сепак, Унијата е уникатна во тоа што спроведува посебна политика за мултилингвизам, при што од 2007 година има назначено и посебен еврокомесар за мултилингвизам кој е одговорен за јазичната политика на Унијата.

Важноста на мултилингвизмот како еден од клучните столбови за соживот во Унијата се нагласува во неколку важни документи. Ако се навратиме на почетоците, со *Регулативата број 1 за утврдување на службениите јазици на Европската економска заедница* донесена од Советот на Европската економска заедница во 1958 година, Унијата била дефинирана како мултилингвална заедница во која холандскиот, францускиот, германскиот и италијанскиот јазик претставувале првите службени и работни јазици на Европската унија. Тие всушност биле јазиците кои се зборувале во тогашните земји-членки на Унијата.⁵ Меѓутоа, со проширувањето на Унијата, кое не запира до денешен ден, бројот на службени јазици постојано се зголемувал и денес сè уште ја збогатува богатата европска ризница на јазици и култури. На тој начин било пропишано дека граѓаните на Европската унија можат да се обраќаат и да испраќаат документи до европските институции на еден од службените јазици, кои денес ги има вкупно 23, како и да добијат одговор на истиот јазик.

Покрај тоа, целокупното европско законодавство се објавува на сите службени јазици во *Службениот весник на Европската унија* со цел да се овозможи разбирливост за сите граѓани. Тоа подразбира и обврска за преведување на службените документи на Унијата на и од сите 23 службени јазици со што Европската комисија во своите рамки ја содржи една од најголемите служби за преведување во светот со околу 2.500 вработени. Покрај тоа, членовите на Европскиот парламент, кои се претставници од секоја земја-членка во одреден број, имаат право да се обраќаат на кој бил службен јазик на Унијата, при што меѓусебното разбирање се олеснува со обезбедување толкување на секоја седница на Парламентот. Исто така во Европската комисија се наоѓа и најголемата служба за толкување во светот. На тој начин преведувањето и толкува-

⁴ Commission of the European Communities. 2000. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Brussels, 2000/C 364/01.

⁵ "Official EU Languages"

http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/eu-languages_en.htm.

њето претставуваат исклучително важен инструмент за практично спроведување на политиката на мултилингвизам.

Една од посебните одлики на Унијата претставува и *Рамковната стратегија за мултилингвизам* (2005) донесена од Европската комисија, во која се утврдува дека Европската унија се темели врз начелото „обединети во разликите“ и тоа разликата на култури, обичаи и убедувања, како и јазици. Притоа се дефинира дека мултилингвизмот се однесува на способноста на едно лице да користи повеќе јазици, како и на заедничкото постоење на различни јазични заедници во една географска област, при што политиката на Европската комисија за мултилингвизам содржи три главни цели:

- поттикнување на изучувањето јазици и промовирање на јазичната разновидност во општеството;
- промовирање на здрава мултилингвална економија; и
- овозможување пристап за граѓаните до законодавството, како и до постапките и информациите во Европската унија на нивните сопствени јазици.⁶

Сите претходно-споменати документи ја потврдуваат важноста на политиката на мултилингвизам како успешен модел кој сè повеќе ја заменува потребата од постоење на еден доминантен јазик.

Заклучок

Корените на мултилингвизмот можат дијахрониски да се следат уште од Средниот век и тоа во трговската комуникација преку создавањето на хибриден трговски јазик со примеси од романските и други неевропски јазици во контакт, којшто овозможил ефикасна комуникација и обединил народи со различни јазици и култури. Раните облици на мултилингвизмот извршиле големо влијание врз натамошниот тек на комуникацијата, при што вреди да се спомене една интересна статија за мултилингвизмот објавена од страна на Институтот Гете во која се вели дека „без меѓународната илџовија, сиектарои на јазични контакти би бил многу помал, а семејствата на јазици како што е Индоевропското јазично семејство не би постоеле, барем не во сегашниот облик.“⁷

Денес не постои потреба од создавање на хибридни или пиджински јазици како во Средниот век кои би ја олесниле современата комуникација. Напротив, богатството со јазици и култури претставува една од главните предности на Европа. Мултилингвизмот значително придоне-

⁶ Commission of the European Communities. *A New Framework Strategy for Multilingualism*, Brussels. 2005, COM (2005) 596 final, str. 2-3.

⁷ “Multilingualism and Economy”

<http://www.goethe.de/ges/spa/prj/sog/fst/en4094907.htm>.

сува во премостување на јазичните и културните бариери и ја дава сржта на Европската унија која претставува уникатна мултилингвална и мултикултурна средина. Тоа е доволен доказ дека денес не е возможно ниту доволно еден јазик да го има приматот на доминантен јазик или лингва франка, како што е случајот со доминацијата на англискиот јазик во меѓународната употреба, туку дека приматот треба да се стави врз спроведување на политика со која се дава еднаква важност на сите јазици.

Во таа насока се надоврзуваат и преведувањето и толкувањето како исклучително важни инструменти за практично спроведување на политиката на мултилингвизам и за олеснување на комуникацијата во средини во кои се говорат повеќе јазици. Постоенето на преведувачи и толкувачи, особено во мултикултурни средини каква што е Европската унија, претставува доказ дека е неопходно да се даде значење на колективното, а не само на индивидуалното.

И покрај тоа што во светската историја постојат повеќе примери за доминанти јазици кои оставиле свој белег во заедничкото лингвистичко наследство и кои придонеле за развој на современите јазици што се зборуваат денес, иднината во современата комуникација не се наоѓа во еден јазик кој би ја олеснил истата, туку во политиката на мултилингвизам која се заснова врз јазичната разновидност како една од главните предности на Европа. Како еден од многубројните јазици кои се зборуваат во Европа, спроведувањето на ваква политика е од исклучително значење и за развојот на македонскиот јазик кој повеќе од кога било се соочува со огромни предизвици и влијанија.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Arends, Jacques; Muysken, Pieter; Smith, Norval. 1995. *Pidgins and Creoles*, J. Benjamins
- Commission of the European Communities. 2005. *A New Framework Strategy for Multilingualism*, Brussels, COM (2005) 596 final
- Commission of the European Communities. 2000. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Brussels, 2000/C 364/01
- Díaz, Martínez; Eva. 2008. "An Approach to the Lingua Franca of the Mediterranean", Quaderns de la Mediterrània, Institut Europeu de la Mediterrània
- Fromkin, Victoria; Rodman, Robert; Hyams, Nina. 2011. *An Introduction to Language, Ninth Edition*, Wadsworth Cengage Learning

ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

Портал на Институтот Гете од Сојузна Република Германија
<http://www.goethe.de/ges/spa/prj/sog/fst/en4094907.htm>

Портал на Европската комисија

http://ec.europa.eu/languages/languages-of-europe/eu-languages_en.htm

Milena SAZDOVSKA

THE IMPORTANCE OF MULTILINGUALISM IN OVERCOMING LANGUAGE AND CULTURAL BARRIERS

(Abstract)

One of the main benefits the multilingual society in which we are living today is not only globalisation and technological innovations, but the growing opportunities for access to information in different languages, the increasing possibilities for exchange of experience and intercultural cooperation and communication as well as the availability of a wide variety of translated literature in numerous languages. In a world of dominant political and linguistic groups it is a challenge to preserve the linguistic and cultural heritage of Europe and to respect the varieties. Multilingualism plays a vital role in bringing together people with different languages and cultures from an early age until recent times with the purpose of enabling effective communication. Therefore, the aim of this paper is to provide an overview of the early forms of multilingualism and its importance since earliest times, with special focus on its vital role in overcoming the language and cultural barriers. In this regards, the European Union is a unique multilingual and multicultural environment whose foundations are based on the policy of multilingualism.

Key words: multilingualism, contact languages, pidgins, lingua franca, language and cultural barriers, translating and interpretation, European Union

Radica NIKODINOVSKA

LINGUA, LETTERATURA E CULTURA ITALIANA **Atti del Convegno internazionale**

La presente raccolta degli Atti, intitolata *Lingua, Letteratura e Cultura italiana*, uscita nel dicembre del 2011, è frutto dei lavori del Convegno Internazionale “Lingua, Letteratura e cultura italiana - 50 anni di studi italiani”, organizzato dalla Facoltà di Filologia “Blaže Koneski” di Skopje e per volere del Dipartimento di Lingua e Letteratura italiana il 29 e il 30 ottobre 2009, per celebrare i 50 anni di studi italiani all’Università “Santi Cirillo e Metodio” a Skopje.

Il Convegno è stato aperto a tutti i temi di linguistica, letteratura e cultura italiane. Le proposte di contributi, pervenute ed accettate dal comitato scientifico, sono state raggruppate in 2 sezioni tematiche, Lingua e Letteratura e Cultura. I lavori del Convegno si svolgevano in 5 sessioni di cui 2 dedicate ad argomenti di linguistica (1. *Strutture grammaticali, usi e didattica della lingua*; 2. *Strutture lessicali, fraseologiche e paremiologiche*) e 2 dedicate ad argomenti di letteratura (1. *Confronti* e 2. *Riflessioni*). Nel corso dell’ultima sessione, intitolata *Giovani italianisti*, hanno preso parte, con interventi su temi diversi di ambito linguistico e letterario, giovani studiosi italianisti.

Nei due giorni che hanno degnamente concluso il cinquantesimo anno di vita degli studi italiani, dinnanzi ad un folto pubblico di presenti, tra cui studenti, professori e appassionati della lingua e della cultura italiana, si sono avvicendati insigni e illustri esponenti del campo linguistico, letterario e culturale, i quali hanno esposto i risultati della loro ricerca scientifica. Al Convegno hanno presentato i loro lavori 33 relatori di cui 18 provenienti dalla Macedonia e 15 provenienti dall’estero (7 dall’Italia, 2 dalla Grecia, 2 dalla Serbia, 1 dall’Austria, 1 dalla Croazia, 1 dall’Albania, 1 dal Montenegro).

Il primo giorno dei lavori si è aperto con una sessione plenaria con il discorso di Aleksandra Saržoska sugli sviluppi degli studi di italianistica presso la Facoltà di Filologia “Blaže Koneski” a cui ha fatto seguito, con la sua *Lectio magistralis*, il professor Nullo Minissi, eminente studioso italiano dell’Università ‘l’Orientale’ di Napoli.

In occasione dei 50 anni di studi italiani presso la Facoltà di Filologia “Blaže Koneski”, il Rettore dell’Università “Santi Cirillo e Metodio”, Velimir Stojkovski, ha conferito a Augusto Fonseca, ex lettore di italiano di lunga data presso la Facoltà di Filologia, il titolo di *Doctor Honoris Causa*, col quale l’Università ha voluto rendergli omaggio per gli speciali meriti conseguiti nel

campo della diffusione della lingua e cultura italiana in Macedonia ma anche per la promozione della lingua macedone in Italia.

Per ringraziare coloro che hanno dato notevole contributo al consolidamento dell'italianistica il Preside della Facoltà di Filologia "Blaže Koneski", prof. Maksim Karanfilovski, ha conferito degli attestati di riconoscimento all'Ambasciata d'Italia nella R. Macedonia, alla Facoltà di Filologia di Belgrado, al prof. Riccardo Campa, alla prof.ssa Neli Radanova dell'Università di Sofia, alla prof. ssa Vanna Zaccaro e all'ex lettrice MAE dott.ssa Maria Mazza.

In questa occasione, al fine di far conoscere ai convenuti i lavori scientifici dei docenti del Dipartimento di italianistica, sono state presentate le più recenti edizioni della Facoltà di Filologia "Blaže Koneski" autori dei quali sono membri del Dipartimento di Lingua e Letteratura italiana.

Va sottolineato che la pubblicazione degli Atti *Lingua, Letteratura e Cultura italiana* rappresenta, inoltre, un momento storico per il Dipartimento di Lingua e Letteratura italiana trattandosi di primo volume di Atti pubblicato dal 2010, cioè dal momento che il predetto Dipartimento si è staccato dal Dipartimento di Lingue e Letterature romanze e funziona quale unità autonoma nell'ambito della Facoltà di Filologia.

Il volume degli Atti consiste di 439 pagine e raccoglie 31 articoli di 32 autori. È suddiviso in tre parti precedute dalla Prefazione del curatore degli Atti e da 3 interventi esposti nella Sessione plenaria di apertura del Convegno. Tutti gli interventi sono scritti in lingua italiana.

Sessione plenaria

La summenzionata sessione si apre con il contributo di Aleksandra SARŽOSKA intitolato **50 –anni di studi italianai alla Facoltà di Filologia "Blaže Koneski" – Skopje**. L'autrice nel suo contributo ripercorre la storia degli studi italiani dai suoi inizi fino ai nostri giorni. Conclude il suo intervento con l'augurio che l'italiano possa, un giorno, essere inserito a pieno titolo nel sistema scolastico macedone come lingua straniera.

Il noto linguista, filosofo e letterario italiano, Nullo MINISSI, si presenta con la sua Lectio Magistralis intitolata **Homo lalus : la scelta biologica della lingua** nella quale si pone l'interrogativo: quando l'uomo ha fatto la scelta biologica della parola? Nella sua analisi prende in esame le seguenti questioni: a) la differenza tra la struttura fonatoria umana e le corrispondenti strutture dei primati e degli ominidi privi di fonazione nel senso specifico umano; b) l'individuazione del momento storico di questo evento; c) il suo significato nell'evoluzione del genere *Homo*.

Altrettanto noto letterario, critico e filosofo Riccardo CAMPA, nella sua relazione intitolata **Il sortilegio letterario**, con un occhio molto acuto, fa una carrellata delle tematiche attorno alle quali ruota la letteratura italiana, dalla fedeltà all'onore, dalla sottomissione al sacrificio, dalla satira involontaria alla malinconia, connessa con un diffuso *timor vacui*, dall'individualismo

esacerbato alla massificazione sociale. Ripercorre i temi quali : la fatalità, la misantropia, la rivoluzione contadina, la Resistenza, la riformulazione dell'unità nazionale in chiave operativa, poi il filone evangelico dell'insofferenza e dell'insoddisfazione. dei mistici, la trasgressione che fa da contrappunto alla sottomissione al potere costituito fino a quando le due tematiche non si vanificano reciprocamente sotto l'urto degli eventi. Conclude affermando che il corso delle cose modifica le prospettive letterarie perché ne pervade le tematiche e le rende coerenti con il cambiamento generale della società.

Prima parte

La prima parte degli Atti, dedicata alla lingua italiana, si apre con la relazione di Petar ATANASOV il quale si prefigge di far luce sull'*Opposizione del numero nel romeno e nell'italiano*. Lo studioso afferma, in base alla sua ricerca molto meticolosa, che le due lingue hanno avuto uno sviluppo parallelo concludendo con le parole « *Tutte le lingue romanze sono sorelle ma l'italiano e il romeno sono lingue sorelle gemelle* »

Zvonko NIKODINOVSKI nella sua relazione intitolata *La vita e la morte nei proverbi italiani* si prefigge di analizzare i proverbi dal punto di vista del tema "la vita e la morte". Dall'analisi si evince che il tema della morte è molto più presente nei proverbi italiani essendo che quest'ultima rappresenta una fonte inesauribile di tormenti, di preoccupazioni e di pensieri.

La relazione intitolata *Composti binominali fra l'arricchimento lessicale e l'economia sintattica* di Mila SAMARDŽIĆ ruota intorno al tema della formazione delle parole, un tema sempre attuale visto l'incessante bisogno di aggiornare i dizionari e non solo.

Saša MODERC si presenta con un approccio contrastivo nella sua relazione intitolata *L'opposizione determinato: indeterminato nell'italiano e nel serbo*. L'autore vede nell'analisi contrastiva uno strumento ausiliare finalizzato non alla messa in evidenza esclusivamente di similitudini e differenze tra sistemi linguistici diversi ma anche possibilità di dare maggior risalto a fenomeni linguistici che nell'ambito di un'analisi esclusivamente slavistica o serbistica potrebbero passare inosservati.

Le due autrici Mira TRAJKOVA & Aleksandra SARŽOSKA nella loro relazione che porta il titolo *Su alcune abbreviazioni nell'italiano, nel francese e nel macedone* si propongono di esaminare uno dei problemi che spesso si incontra nell'insegnamento delle lingue straniere e al quale solitamente non si dedica la dovuta attenzione, cioè l'abbreviazione delle parole allo scopo di dare delle indicazioni che potrebbero risultare utili agli studenti e permettere loro di districarsi più facilmente in questo campo assai indefinito.

Segue la relazione di Radica NIKODINOVSKA la quale si propone di fare un'analisi quantitativa e qualificativa del *Verbo "fare" nelle espressioni fraseologiche del Grande dizionario dell'uso*, un tema che rappresenta una vera sfida per ogni studioso vista la sua cospicua presenza nella lingua italiana

e la sua capacità di trovarsi in alcune migliaia di sintagmi assumendo, in ognuno di loro, un significato diverso.

Il titolo dell'intervento di Luciana GUIDO ŠREMPF è *Le figure retoriche nella pubblicità*. L'autrice, nella sua analisi, su un corpus di pubblicità piuttosto cospicuo, parte dal presupposto che l'analisi retorica sia uno strumento prezioso per analizzare in profondità gli elementi che costituiscono il messaggio pubblicitario, al fine di coglierne le sue sfumature più sottili e celate.

Dalla retorica si passa al lessico musicale. Nel contributo intitolato *Collocazioni e polirematiche nel lessico musicale italiano* l'autrice Isabella CHIARI, basandosi su metodologie e strumenti innovativi della linguistica computazionale, si propone un duplice obiettivo: proseguire il lavoro, iniziato da alcuni decenni, sulla chiarificazione dei problemi e delle questioni inerenti alla lessicografia e lessicologia musicale ed esaminare e analizzare un tema molto delicato e eterogeneo della linguistica generale e computazionale attuale, ossia il trattamento delle parole complesse o polirematiche.

Francesco MANGIAPANE, nella sua relazione intitolata *Le vetrine, dispositivo semiotico*, si occupa della semiotica delle vetrine. La sua ricerca lo conduce alla conclusione che il *senso* della vetrina non può essere ricondotto soltanto alla questione dell'interfaccia di vetro che ne costituisce l'essenza: è anche un modo particolare di interagire attraverso questa interfaccia.

Radmila LAZAREVIĆ fa un discorso "colorato". Il tema della sua relazione è appunto *Un rapporto di tutti i colori: modi di dire e collocazioni contenenti termini cromatici in italiano e in serbo/montenegrino* al fine di individuare le somiglianze e le differenze non solo tra le due lingue ma anche tra le due culture.

La prima parte degli Atti si conclude con il contributo di Ruska IVANOVSKA-NASKOVA intitolato *Progettazione e costruzione di un corpus parallelo italiano-macedone*. L'autrice si propone di presentare un progetto in fase di realizzazione: l'inizio della compilazione di un corpus parallelo italiano-macedone. La problematica dell'intervento riguarda la metodologia della ricerca contrastiva tra l'italiano ed il macedone ed il corpus realizzato mira ad essere una risorsa linguistica che potrebbe essere utile nel futuro a tutti coloro che si occupano di queste due lingue.

II Parte

La seconda parte, dedicata alla Letteratura e cultura italiana è composta da 9 relazioni che ruotano attorno a due grandi tematiche: **Confronti e Riflessioni**, volte all'approfondimento della letteratura e della cultura italiane. I campi d'interesse analizzati dagli autori dei contributi del volume sono diversi e molteplici, ma mai disparati.

Questa parte si apre con l'intervento di Giacomo SCOTTI intitolato *Il mio amore per la Macedonia (Appunti per un'autobiografia che non scriverò mai)*. L'autore fa una carrellata delle sue vicissitudini letterarie, delle

traduzioni di testi macedoni, redazione di varie antologie ecc. nel suo ruolo di vero costruttore di ponti fra la Macedonia e l'Italia.

Segue la relazione di Giovanna ZACCARO intitolata *Le eccentriche*, nella quale l'autrice si occupa della questione di modelli e meccanismi di formazione del canone: chi e perché costruisce un canone, rispetto a quale tradizione, a quale genealogia, per rappresentare e trasmettere quali valori? Affronta in modo parallelo il tema dell'eccentricità presente in una scelta rosa di autrici italiane.

Maria PAGLIARA nel suo contributo intitolato *Giuseppe Tomasi di Lampedusa: un siciliano d'Europa*, si propone di scoprire il lato europeo del grande autore italiano ribadendo che proprio il suo essersi formato su autori stranieri, aver conosciuto nei minimi particolari la cultura di nazioni la cui civiltà era all'avanguardia, lo porta a vedere con occhio critico la realtà del proprio paese, senza sconti nemmeno per la propria classe. I suoi giudizi, i commenti, le riflessioni lo portano ad apparentarsi con i molti che in quella fase del Novecento, esprimevano le inquietudini di un'epoca di crisi che non era soltanto quella delle vecchie classi nobiliari quanto quella più generale che investiva tutta l'Europa.

Nonostante moltissimi studi fatti sul mondo manzoniano il tema su *La figura di don Abbondio dei Promessi sposi* suscita sempre vivo interesse presso i lettori. E' il caso anche di Zosi ZOGRAFIDOU la quale nella figura di Don Abbondio non vede soltanto il personaggio più caratteristico dei *Promessi Sposi*, più originale e umoristico ma vede anche la figura tipica del nostro mondo quotidiano, una figura 'fuori della storia, e per così dire eterna, propria di ogni tempo'.

A Ciascuno il suo. Il destino di alcune nazioni è il titolo dell'intervento di Aleksandra ŽABJEK SCUTERI. Il tema trattato dall'autrice è legato al fenomeno della traduzione letteraria quale strumento per farsi conoscere al di fuori dei propri confini, strumento validissimo soprattutto per le nazioni numericamente piccole.

Konstantina BOUBARA nel suo intervento *Immagini e simboli di luce ed ombre nella poesia di G. Pascoli* si propone di comprendere l'io del poeta attraverso un simbolismo preciso, ricorrente in alcune liriche: quello della luce e dell'ombra nonché di individuare le immagini emotive che danno alito alla lirica pascoliana.

Irena LAMA NDOCI espone il suo pensiero in riferimento alla *Ricezione di Dino Buzzati in Albania*. Nella sua analisi si sofferma sui fattori sociali, storici, culturali e ideologici i quali hanno condizionato le diverse traduzioni di Buzzati.

Anastasija GJURČINOVA con il suo intervento *Decolonizzazione e interculturalità: gli studi italiani di letteratura comparata e il loro impatto in Macedonia* cerca di conciliare due delle sue vocazioni: l'Italianistica e la Letteratura comparata. Lo fa raccontandoci la storia delle sue relazioni accademiche con la Cattedra di Letteratura comparata dell'Università La

Sapienza di Roma, diretta da Armando Gnisci. Nella Cattedra di Roma l'autrice vede uno spazio aperto per tutte le idee che riguardano le trasformazioni sociali e culturali dell'attuale "mondo in movimento", impegnandosi in un colloquio libero e reciproco di individui e collettività attraverso la letteratura.

Nell'ultima relazione della Seconda parte intitolata *L'evoluzione delle rappresentazioni festive nella pittura veneziana* dell'autrice Tatjana FILIPOVSKA offre un'ampia carrellata di pittori veneziani attraverso i tempi soffermandosi soprattutto sulla rappresentazione vedutistica dei motivi veneziani. Conclude la sua relazione affermando che nonostante sia divenuta il centro di tante manifestazioni culturali di fama internazionale, la Venezia d'oggi è forma senza contenuto, luogo di anacronistiche quinte teatrali, una meta turistica redditizia. In queste condizioni, le vedute festive dei pittori veneziani costituiscono una prova e testimonianza unica dell'intensa vita politica, sociale e culturale veneziana fino all'arrivo di Napoleone.

III Parte

La terza parte del volume è dedicata ai giovani italianisti che si presentano con 8 interventi di cui i primi 5 trattano argomenti di linguistica italiana mentre gli ultimi tre ruotano attorno a temi letterari.

Nel primo intervento, intitolato *I proverbi come unità discorsive*, l'autrice Dijana NIKODINOVSKA analizza il proverbio dal punto di vista dell'analisi del discorso, considerando questa unità paremiologica come unità discorsiva. La ricerca si sviluppa in tre fasi: il livello discorsivo del linguaggio, il concetto di proverbio e le caratteristiche sintattiche e semantiche dei proverbi.

Segue l'analisi contrastiva di Branka GRIVČEVSKA riguardo all' *Uso del congiuntivo in italiano e in macedone*. L'autrice constata che le dissimmetrie tra le due lingue analizzate sono fonte di transfer negativi nell'apprendimento della lingua italiana.

L'obiettivo del contributo di Vesna PETROVA - KOCEVA intitolato *Come parlano i giovani d'oggi* è quello di analizzare il lessico del linguaggio giovanile, esaminando il corpus proveniente da alcune riviste giovanili italiane, da alcuni film italiani, dai siti internet che contengono forum e commenti dei giovani. L'autrice arriva alla conclusione che molte delle parole presentate nel suo lavoro e che sono oggi in voga hanno un carattere effimero e saranno abbandonati nel giro di breve tempo per essere sostituite da nuovi vocaboli.

Branka NIKOLOVSKA si occupa di *Strategie di comunicazione e interlingua* che giocano un ruolo molto importante nell'acquisizione di una lingua straniera.

Elena FILIPOVSKA, nel suo contributo intitolato *Imparare ad insegnare – una straordinaria esperienza didattica e formativa* espone il progetto di insegnamento dell'italiano presso l'Orfanotrofio "11 Oktomvri" di

Skopje realizzato con l'aiuto di studenti frequentanti i corsi di Didattica della lingua italiana alla Facoltà di Filologia di Skopje.

Le domande alle quali l'autrice Irina TALEVSKA cerca di rispondere nel suo contributo intitolato *I sommersi e i mai salvati. Alla ricerca dell'assio-logia della verità (in)esistente* alle si riferiscono alla natura della sofferenza e alla sua ricezione attraverso le riflessioni di alcuni importanti autori, al perché della sofferenza nella storia laica moderna? Come essa viene rappresentata e poi "amministrata" nella società moderna e contemporanea?

Katerina MILENOVA tratta il tema *Marco Polo attraverso i secoli: intertestualità nell'opera "Le città invisibili"* di Italo Calvino attraverso un'accurata analisi dell'opera.

La terza parte si chiude con la relazione Katerina SOTIROVA intitolata *Simulacri e simulazioni nel teatro di Pirandello: Così è (se vi pare) ed Enrico IV*. L'autrice nella sua analisi cerca di scoprire come funzionano il simulacro e le simulazioni nell'opera di Pirandello attraverso due dei suoi drammi: *Così è (se vi pare)* ed *Enrico IV* e arriva alla conclusione che i personaggi di Pirandello sono "destinati a tormentarsi in una continua ripetizione di ruoli, che lottano per uscire dalla rete della realtà e la finzione", e "finiscono per cadere più profondamente in quell'intreccio. Così Pirandello annuncia continuamente il simulacro della realtà sociale.

La ricchezza, la varietà e l'eccellenza dei contributi qui raccolti fanno di quest'opera un testo unico, con tanti spunti per nuove ricerche e risorse preziose per l'insegnamento della lingua e della letteratura italiana.

Zvonko NIKODINOVSKI
Elisaveta POPOVSKA

**LANGUE, LITTÉRATURE ET CULTURE
FRANÇAISES EN CONTEXTE FRANCOPHONE/
ФРАНЦУСКИОТ ЈАЗИК, КНИЖЕВНОСТ
И КУЛТУРА ВО ФРАНКОФОНСКИ КОНТЕКСТ**
(sous la direction de Zvonko Nikodinovski),
Faculté de philologie “Blaže Koneski”, Skopje, 2012, 469 p.

Le livre qui fait l'objet de notre compte rendu s'intitule *Langue, littérature et culture françaises en contexte francophone/Францускиот јазик, книжевност и култура во франкофонски контекст*. Le livre représente la publication des Actes du colloque international qui s'est tenu sous le même nom les 12 et 13 décembre 2011. Le colloque a été organisé par le Département de langues et littératures romanes qui a célébré l'année dernière le 65e anniversaire de sa fondation. Le livre a été publié par la Faculté de philologie «Blaže Koneski», avec une aide financière accordée de la part de l'Agence universitaire de la Francophonie.

Les contributions contenues dans le livre ont été lues et évaluées par le comité de rédaction et de lecture qui comptait six membres : Zvonko Nikodinovski, Nicole Blondeau, Ion Guṭu, Jelena Novaković, Mojca Schlamberger Brezar et Elisaveta Popovska. Le livre a été publié sous la direction de Zvonko Nikodinovski.

Le livre contient 37 articles de 38 auteurs et il comprend 465 pages. L'ouvrage débute par l'avant-propos du rédacteur en chef dans lequel est présentée d'une manière générale la thématique du colloque qui révèle sa spécificité dans la conjugaison de deux thèmes principaux : la langue, la littérature et la culture françaises, d'une part, et le contexte francophone, d'autre part. Il en ressort que la langue française n'est pas seulement une langue partagée par tous les pays membres, mais qu'elle est aussi un moyen de communication et d'expression de différentes cultures et littératures. L'objectif principal fixé par le colloque a été justement d'aborder les problèmes de la langue française et des littératures et cultures francophones selon deux axes :

1. Étudier les relations entre les différentes variétés de la langue française ainsi que celles entre les littératures et les cultures francophones dans différents pays de la Francophonie et

2. Faire ressortir les relations entre la langue française, les littératures et cultures francophones et les langues, les littératures et cultures nationales des pays membres de la Francophonie.

Le livre est divisé en deux parties. L'ordre des parties suit l'ordre établi préalablement lors de la tenue du colloque. La première partie est intitulée *Langue, didactique et traduction* et contient 18 articles qui s'étendent sur 219 pages (pp. 12 – 231), tandis que la deuxième partie porte le titre *Littérature et culture* et elle contient 19 articles qui s'étalent sur 229 pages (pp. 234-463). Chaque article est accompagné d'un abstract tout au début de l'article qui est écrit dans la langue de l'article et, un autre abstract à la fin de l'article, écrit cette fois-ci dans l'autre langue officielle du colloque.

La présentation de chaque article du livre se fera dans la langue de sa publication (le français ou le macédonien), tandis que l'ordre de présentation des articles sera conforme à l'ordre alphabétique des noms des auteurs, dans la première section, ou aux thématiques proposées, dans la deuxième section.

Comme il a été déjà mentionné plus haut, la section *Langue, didactique et traduction* contient 18 articles, parmi lesquels il y en a 13 écrits en français et 5 en macédonien.

Dans son article intitulé « La langue française : une autre manière de faire valoir sa propre langue et sa propre culture au XXIe siècle », Mirjana ALEKSOSKA-ČKATROSKA part de la constatation que le monde d'aujourd'hui a besoin, plus que jamais, de s'ouvrir à autrui et de collaborer avec les autres. Dans ce monde globalisé, la langue et la société macédoniennes peuvent entrer en dialogue avec le monde aussi par le biais de la langue française. En promouvant la diversité linguistique et culturelle, la francophonie et la langue française peuvent offrir à la langue et à la culture macédonienne la possibilité de se faire connaître parmi les francophones du monde entier et d'exprimer les valeurs et les spécificités propres à la société macédonienne.

Христина АНДОНОВСКА и Вено ПАЧОВСКИ се автори на статијата под наслов „Францускиот јазик наспроти македонскиот јазик во корпусот на јазичните структури на ЕУ (од аспект на можност за автоматски превод)“. За Европската унија јазичите на земјите членки имаат третман на службен јазик. Токму таа ситуација е шанса и за македонскиот јазик да влезе во дијалог со европските јазичи. Тоа значи дека македонските лингвисти и стручњаци кои се бават со јазичните технологии треба да почнат да подготвуваат електронски платформи со кои ќе може во догледно време да се обавува и машинско преведување. Како етапа кон таа цел претставува содавањето паралелен корпус на порамнети текстови меѓу францускиот и македонскиот јазик. За таа цел авторите извршиле порамнување и анализа на францускиот оригинал и на македонскиот превод на текстот *Европската јовелба на регионалните или малцинските јазичи*.

L'article de Petar ATANASOV intitulé «Le français au Québec» nous propose un regard panoramique sur les particularités du français dans cette province du Canada. En dressant le bilan des influences américaines surtout lexicales subies par cette langue, l'auteur conclut que les Québécois ont fait le choix d'une langue québécoise standard qui, justement à cause des réalités quotidiennes différentes d'avec celles de la France, exhibe les variantes dans le domaine du lexique.

L'article que nous propose Irina BABAMOVA porte le titre « Les prédicats nominaux à verbe *faire* – approche contrastive franco-macédonienne ». En analysant les emplois du verbe *faire* en tant que verbe support, en tant qu'opérateur causatif et en tant que pro-verbe dans la langue française et les équivalents macédoniens de ces emplois, l'auteur constate qu'il existe des différences entre les deux langues et qu'il faut que la didactique du FLE prenne en considération l'aspect contrastif des systèmes linguistiques français et macédoniens pour permettre justement aux apprenants macédoniens une meilleure acquisition de la langue française.

Le domaine de l'interprétation fait l'objet de l'article d'Ana BLAŽESKA qui porte le titre «Ressources numériques pour les interprètes franco-macédoniens». Les interprètes sont confrontés dans leur travail quotidien à des domaines de spécialité différents et ils ont besoin de connaître différentes terminologies. Pour apporter une aide aux interprètes franco-macédoniens, l'auteur se propose de dresser une liste d'une trentaine de sites de ressources électroniques avec leurs adresses électroniques qui pourraient être d'une grande utilité pour les interprètes. Les sites sont répartis en trois groupes : dictionnaires, forums et glossaires et bases de données terminologiques.

L'article de Florence GACOIN-MARKS intitulé « Entre France et Russie. Le traitement des éléments autonymiques dans les traductions en langues slaves du *Testament français* d'Andreï Makine » traite des éléments linguistiques qui sont utilisés dans un emploi métalinguistique autonymique. Il s'agit d'éléments hétérolinguistiques appartenant à la langue française originellement utilisés dans des interactions en langue russe et maintenant réintégrés dans le texte français du roman *Testament français* d'Andreï Makine. L'analyse d'une dizaine de traductions de ce roman a amené l'auteur à la conclusion que le traducteur doit étudier d'abord ces éléments autonymiques et établir ensuite une stratégie cohérente de traduction qui doit tenir compte du lectorat et des pratiques en usage dans la langue de la traduction.

Un sujet de didactique nous est proposé dans l'article intitulé «Variétés du français dans l'expérience didactique moldave». L'auteur Ion GUȚU dresse le bilan des réformes que les institutions scolaires moldaves ont effectuées durant les quinze dernières années. Après une première étape d'élaboration des premiers curricula moldaves, une deuxième étape de révision systématique des curricula s'est produite 5-6 ans après et enfin, une troisième étape d'évolution curriculaire s'est terminée avec l'élaboration du premier curriculum pour la

langue étrangère II. L'auteur conclut son article par l'énumération des tâches auxquelles sont confrontés les didacticiens et les enseignants moldaves face à l'enseignement des variétés du français.

Dans son article intitulé «Les tropes dans la langue juridique et leur traduction du français en macédonien et vice versa», Svetlana JAKIMOVSKA étudie la présence des tropes principaux (la métaphore, la métonymie et la synecdoque) dans la langue juridique et leur impact dans la traduction vers le macédonien et vice versa. L'auteur constate que le français et le macédonien partagent un grand nombre de tropes étant donné l'héritage commun du droit romain ainsi que le caractère du droit qui est fondé sur les mêmes principes dans les sociétés modernes. En dépit de ce fait, le traducteur doit d'abord bien connaître les deux langues et cultures et ensuite consulter minutieusement différents types de ressources pour offrir une traduction réussie.

Статијата на Милена КАСАПОСКА-ЧАДЛОВСКА со наслов «Некои преводни еквиваленти на партиципот на презент од француски на македонски јазик» донесува анализа на употребата на партиципот на презент во францускиот јазик и на неговите преводни елементи во македонскиот јазик. Откако го анализира партиципот на презент во функција на атрибут и епитет и неговите еквиваленти во македонскиот јазик како и предикатската употреба на партиципот на презент во апсолутна конструкција, авторката заклучува дека како најчести преводни еквиваленти во македонскиот јазик се среќаваат декларативната, причинската реченица и глаголскиот прилог а во помала мера и временската реченица и глаголската именка како нејзин еквивалент.

Во статијата под наслов „Дилема: императив или сегашно време на индикативот во деноминативниот модел ГЛАГОЛ + ИМЕНКА во народните називи на растенијата во францускиот и во македонскиот јазик“, Слободанка КОЛЕМИШЕВСКА ги разгледува двете решенија кои биле понудени во лингвистиката за да се објаснат елементите кои го сочинуваат специфичниот деноминативен модел ГЛАГОЛ + ИМЕНКА во народните називи на растенијата. Наведувајќи мислења на неколку славни лингвисти и анализирајќи ги називите на 30 француски и на 20 македонски називи, авторката заклучува дека е тешко да се пресече која од двете предложени лексиколошки анализи императивната или презентската е на дело во наведените примери. Сепак, од самите анализи на називите, произлегува дека на авторката и е поблиска презентската лексиколошка анализа.

L'article de Nenad KRSTIĆ intitulé «La traductologie et ses modèles théoriques» vise à offrir une vue systématique sur la traduction. Après avoir exposé les conceptions linguistique et littéraire de la traduction, l'auteur présente les trois modèles théoriques de traduction: le modèle sémantique, le modèle de transformation et le modèle de situation ou de dénotation. L'exposition des modèles est appuyée par des exemples d'équivalents de traduction du français vers le serbe. L'auteur conclut que les trois modèles

existants, mêmes avec leurs défauts, représentent une base solide pour un développement encore plus rapide de la science de la traduction.

L'objet d'analyse de l'article de Zvonko NIKODINOVSKI intitulé «L'humour linguistique basé sur les locutions phraséologiques», représente la production humoristique qui se fonde sur les locutions phraséologiques. Après avoir proposé un modèle scalaire pour l'analyse de l'humour en général, l'auteur répartit l'humour basé sur les locutions phraséologiques en deux groupes : 1. L'humour est engendré par la locution qui porte en elle-même le germe du comique et 2. L'humour est engendré par l'utilisation de la locution dans une unité discursive humoristique. Le deuxième groupe peut se présenter sous 3 aspects : 1. La locution est reproduite sous une forme erronée 2. La locution n'est pas comprise dans son sens phraséologique et 3. La locution est décomposée en ses éléments constitutifs et soumise à l'utilisation concomitante délibérée des deux isotopies. Et l'auteur de conclure que c'est surtout ce dernier aspect de l'humour phraséologique qui trouve un emploi privilégié dans les mots d'esprit comme un moyen fort qui permet aux hommes d'exprimer leur attitude critique envers les phénomènes de la vie.

Статијата на Димитар ПАНДЕВ «Улогата на уметничколитературниот превод врз стандардизацијата на јазикот (Македонскиот превод на „Тартарен Тарасконец“ од Алфонс Доде)» ги проучува карактеристиките на преводот на делото „Тартарен Тарасконец“ од Алфонс Доде што го направил Ѓорѓи Шоптрајанов во книгата излезена во 1947 година. Приоѓајќи му на преводот на ова дело најпрвин од историски а потоа и од когнитивно-културолошки аспект, авторот го разгледува јазикот на преводот од лексички, синтаксички и стилистички аспект и заклучува дека со својот превод Шоптрајанов *“џо надминал јазикот на оригиналот во доловувањето на алжирската слика на својот и практично осветлил некои прашања кои се кршеле меѓу теоријата и практиката, пред сè односот кон шурцизмот и ориентализмот во македонскиот јазик. Истото така ги доловил стилските особености на оригиналот, па некои од нив можат да бидат репрезентативни “школски примери” за стилски фигури. И што е најважно доловил прекрасна македонска синтакса!”*

Во својата статија «Основни карактеристики на преводот на поемата *Албајрос* од Бодлер од француски на македонски јазик», Зора РУСОМАРОВА дава опис на објавениот превод што таа го направила на поемата *Албајрос* на Шарл Бодлер од француски на македонски јазик. Изнесувајќи ги особените на преводот на поемата на фонетско-фонолошко, на морфолошко, на синтаксичко-семантичко и на стилистичко рамниште како и на полето на версификацијата, авторот заклучува дека *“заради целосно исполнување на поставените планови и програми, потребни се нови преводи на македонски јазик не само на поемата Албајрос туку скоро на сите дела на француски автори кои се изучаваат во сите години и степенени на средното образование.”*

Dans son article «Traduire Amin Maalouf – un écrivain français ou francophone», Mojca SCHLAMBERGER BREZAR soumet à une analyse minutieuse deux romans d'Amin Maalouf : *Le Rocher de Tanios* et *Léon l'Africain*. La question que se pose l'auteur est de découvrir s'il y a quelque chose dans la texture des deux ouvrages qui pourra nous donner des indications pour trancher si l'écrivain en question peut être considéré comme un écrivain francophone ou un écrivain français. Des analyses effectuées du point de vue de la syntaxe et des éléments morpho-syntaxiques de la phrase, de la sémantique des temps grammaticaux, du lexique utilisé ainsi que des stratégies de traduction mises en oeuvre par l'auteur lui-même qui en témoigne en tant que traducteur des romans cités en langue slovène, il en ressort que rien pratiquement ne peut décider, du point de vue linguistique et textuel, de l'appartenance francophone ou française qu'on pourrait attribuer à cet auteur. Et l'auteur de conclure que le label «francophone» apposé au nom d'Amin Maalouf est une décision purement idéologique et non scientifique.

Dans son article intitulé «*Bonjour Monsieur le Maire !*, analyse des séquences introductives de dialogues télévisés», Biljana STIKIĆ passe à la loupe les séquences introductives des dialogues télévisés d'une émission se présentant sous la forme d'interview entre un journaliste et les maires des communes de l'Ile-de-France. En appliquant les méthodes de l'analyse conversationnelle, l'auteur constate que ces dialogues ne se déroulent pas sans une lutte intellectuelle et que les stratégies d'ouverture utilisées de la part de l'interviewer étaient celles d'une petite lutte langagière pendant laquelle il utilisait de petits actes provocants d'une certaine intensité. L'auteur conclut son article par la constatation que les interviews méritent une analyse plus profonde, et notamment celle concernant la structuration ou les connecteurs des tours de parole.

L'article écrit par Mira TRAJKOVA porte le titre «Les stratégies d'apprentissage – un des moyens pour développer l'autonomie de l'apprenant». En passant en revue les différentes définitions des stratégies d'apprentissage, l'auteur étudie plus spécialement les facteurs qui interviennent dans la formation de l'attitude face à l'autonomie de l'apprenant. En exposant la classification des stratégies en 3 groupes : métacognitives, cognitives et socioaffectives, l'auteur se propose d'étudier les différentes stratégies qu'utilisent les étudiants en FLE au Département de français à la Faculté de philologie «Blaže Koneski» de Skopje, sur la base de trois questionnaires différents. Du sondage effectué auprès de 50 étudiants, l'auteur conclut que les trois questionnaires étaient complémentaires, que les étudiants les trouvaient très utiles et que la plupart d'entre eux ont exprimé l'intérêt pour les stratégies et leur motivation de continuer à découvrir d'autres stratégies pour améliorer leur apprentissage.

Le dernier article de la série linguistique est signé par Margarita VELEVSKA et porte le titre «L'atténuation en français et ses corrélatifs en macédonien». Après avoir défini l'atténuation comme un phénomène où le

par rapport au canon littéraire se produit de l'intérieur, dans la littérature contemporaine en France.

Cette idée du décentrement de la langue maternelle et de l'identité nationale et culturelle opéré par le phénomène de la francophonie représente le fil conducteur de la contribution de Despina ANGELOVSKA. En évoquant l'évolution de la francophonie depuis sa première conception impérialiste et colonialiste, en passant par sa vision essentialiste et homogénéisante, Angelovska nous fait aboutir au moment où ce concept d'universalité de la francophonie a été substitué par celui de « dialogue des cultures » et, selon les théories postcoloniales, par celui de métissage des cultures, des langues et des identités. Aujourd'hui même, nous assistons à une sorte de dépassement de la francophonie pour parler de *la « littérature-monde » en français*. Ce dernier concept a été avancé dans un manifeste éclatant publié en 2007 et signé par de grands auteurs écrivant en français, mais venant hors de L'Hexagone comme Maryse Condé, Amin Maalouf, Nancy Huston et qui argumentent leur *pour une littérature-monde* « parce qu'à l'évidence, multiples, diverses sont aujourd'hui les littératures de langue françaises de par le monde, formant un vaste ensemble dont les ramifications enlacent plusieurs continents ».

Et c'est à un autre continent, à l'île d'Haïti qu'on peut repérer la littérature francophone la plus ancienne par le fait même qu'Haïti est la première colonie française devenue indépendante en 1804. Françoise SIMASOTCHI-BRONÈS, en traitant dans sa contribution la singularité de la littérature haïtienne, y expose et défend deux hypothèses : la première, que c'est une littérature qui préfigurait les grandes problématiques du postcolonialisme par ses tendances précoces de s'autonomiser, de s'émanciper et de se créoliser et, la deuxième hypothèse, que le séisme catastrophique de 2010 a contribué, paradoxalement, à ce que la France se ressouvienne, grâce à l'intérêt accru des médias, de l'existence d'une littérature écrite en français et, d'ailleurs, très riche.

Dans le même rang de l'appréhension de la francophonie en tant que diversité se range la contribution de Liljana TODOROVA. Elle nous rappelle le principe déjà institutionnalisé dans les organes de l'OIF qui est la promotion de la diversité linguistique et culturelle à l'intérieur de l'espace francophone. Cela veut dire que l'auteur francophone, de même que les peuples entiers appartenant à cet espace, se définissent à travers un inventaire de caractéristiques qui leur appartiennent en propre et qui sont constitutives de leur identité. Cette contribution panoramique offre un choix représentatif de quelques écrivains francophones que Todorova nomme *vecteurs identitaires* et qui sont Gaston Miron, Ahmadou Kourouma, Patrick Chamoiseau, Édouard Maunick, un groupe hétérogène rassemblé sous une langue commune, mais aussi particulière et pratiquant une écriture polyphonique.

Ferroudja ALLOUACHE, en examinant la présence des littératures francophones dans les anthologies et dictionnaires littéraires en France, qui sont des lieux de la littérature dite « consacrée », constate que les écrivains

francophones y sont marginalisés, et cela très souvent à cause de la difficulté des concepteurs de définir ce qui est réellement la francophonie littéraire et comment l'hierarchiser. Les écrivains « naturalisés », les écrivains belges et suisses, tels Kundera et Yourcenar sont qualifiés de représentants de la littérature française, tandis que les auteurs qui viennent des anciennes colonies sont présentés généralement à la fin de l'ouvrage, à titre de curiosité littéraire, linguistique et géographique, s'ils ne sont pas complètement exclus du corpus sous prétexte des impératifs de longueur que les concepteurs, presque tous des universitaires, avancent dans leurs Avant-propos.

L'analyse d'une vingtaine de méthodes d'apprentissage du FLE/FLS que Nicole BLONDEAU réalise dans sa contribution ne donne pas une image plus avantageuse de la présence des textes francophones dans ces ouvrages; elle constate que cette présence n'est ni suffisante, ni accompagnée d'un travail de construction de sens et de contextualisation. Dans leur vision que ces méthodes doivent faire apprendre un français standard, les concepteurs se méfient du français d'Amadou Kourouma qui est malinkisé, du français de Patrick Chamoiseau qui est créolisé. Toujours dans le sillage de cette littérature-monde en français, Blondeau conseille qu'il faille "replacer cet enseignement dans le cadre plus large d'une éducation à la diversité, à l'hybridité et confronter le plus rapidement possible les apprenants aux pluralités de la langue française, de ses utilisateurs et de leurs histoires et cultures".

Des analyses semblables ont été effectuées par Sahra IDOUGHI, mais cette fois-ci dans le cadre du système scolaire en Algérie. Cette contribution nous parle de l'élimination considérable de la langue française et de la littérature francophone dans le système éducatif algérien après l'indépendance et sous la pression de l'arabisation qui voulait construire une « identité authentique et fabriquée ». Les nouvelles politiques algériennes qui commencent avec les années 2000 visent la revalorisation du statut de la langue française dans ce pays. Même dans une telle perspective optimiste, les méthodes de langue en Algérie connaissent une situation presque identique à celle en France – les textes des auteurs francophones sont exploités pour faire acquérir la compétence linguistique, en négligeant l'approche interculturelle et la dimension esthétique du texte.

Toujours dans le contexte des manuels, Snežana PETROV analyse l'intégration de la culture et de la civilisation françaises dans les programmes d'études des départements de français et de traduction et d'interprétation à l'Université de Skopje. Petrov constate que l'image de la culture française que véhiculent certains manuels est parfois peu représentative, figée en stéréotypes, et ne réussit pas à bien établir l'équilibre entre la progression linguistique et la progression culturelle. La tâche de l'enseignant est d'actualiser constamment ses compétences d'enseigner la culture et de compléter le contenu d'enseignement par d'autres sources et documents qui contiennent des faits socioculturels récents, concrets et objectifs et qui attirent l'attention des

apprenants par la richesse des informations et des thèmes et par la variation des activités qu'ils sont susceptibles de produire.

D'autres communications de cette section ont privilégié plutôt l'approche comparative (ou comparatiste) et cela dans une autre perspective de ce que pourrait représenter cette francophonie littéraire – la francophonie comprise en tant qu'échange des influences entre la littérature française ou écrite en français et les traditions littéraires de peuples parlant autres langues et notamment les peuples des Balkans. Cet échange peut aller dans les deux sens, de la littérature française vers les littératures nationales des peuples balkaniques et vice-versa, des traditions littéraires balkaniques vers les auteurs écrivant en français.

La contribution de Jelena NOVAKOVIĆ examine l'impact du symbolisme français et de la poétique symboliste sur la poésie serbe du XXe siècle. Elle y repère des relations intertextuelles, c'-à-d. la présence de textes des symbolistes français, surtout de Mallarmé, dans les textes des poètes serbes sous la forme de citations, d'allusions, de reprises de certains thèmes et images ou par une vision du monde marquée par l'absolu, de même que des relations de métatextualité, c'-à-d. des relations de commentaire critique des ouvrages du symbolisme français.

Ce même impact intertextuel, mais dans le sens inverse, de la tradition orale des peuples balkaniques vers la création artistique de l'écrivaine Marguerite Yourcenar, est étudié dans la contribution d'Elisaveta POPOVSKA. Dans la nouvelle *Le lait de la mort*, Yourcenar emprunte le motif de l'emmurement d'une victime humaine à plusieurs légendes et chansons populaires des peuples des Balkans. Par les jeux de substitutions et d'amalgames, Yourcenar en fait une création originale, reflétant le système poétique, symbolique et idéologique de l'auteur.

Daniel TRENČOV apporte dans sa contribution une analyse comparative de la présentation de l'idéologie de l'absurde dans le théâtre français et dans le théâtre macédonien du XXe siècle. Il y a d'un côté Albert Camus avec ses pièces *Caligula* et *Le Malentendu* et de l'autre côté les dramaturges macédoniens Tome Arsovski avec *Le Paradoxe de Diogène* et Risto Krle avec *L'argent est meurtrier*. Les divergences et les convergences entre les pièces françaises et macédoniennes sont envisagées dans la perspective des notions clefs de la philosophie de l'absurde telles que la mort, le crime, la liberté, l'argent.

Bone VELIČKOVSKI nous présente une étude comparative entre les formes du folklore enfantin français et macédonien. Le corpus est classé en deux groupes : le premier concerne les formes traditionnelles créées par les adultes et destinées aux enfants comme les berceuses, les chansonnettes, les virelangues, etc., et le deuxième groupe concerne l'expression de l'enfant lui-même avec des formes folkloriques spéciales. L'étude donne des exemples de comptines, de jeux verbaux, de devinettes, de blagues et de casse-langues en macédonien et en français.

Што се однесува до статиите на македонски јазик, и во овој дел можат да се согледаат повеќе оски на обмислување на феноменот на франкофонијата низ нејзините литературни и културни манифестации.

Една од насоките е онаа на позиционирање на франкофонијата низ поширок светски контекст.

Билјана БИЛЈАНОВСКА зборува за ФРАНЦУСКАТА ФИЛОСОФСКА МИСЛА ОД II ПОЛОВИНА НА XX ВЕК И НЕЈЗИНИТЕ ВЛИЈАНИЈА ВО ЗЕМЈИТЕ НА ФРАНКОФОНИЈАТА. Статијата претставува антологиски резимиран приказ на некои значајни француски мислители, филозофи, уметници: Роже Гароди, Емануел Мунје, Морис Мерло-Понти, Пол Фулкје, Ги-Ернест Дебор, при што се дадени кратки прикази на основните текови на нивната интелектуална мисла, со осврт на нивните најзначајни остварувања.

Анастасија ЃУРЧИНОВА во својата статија зборува за ПОЕТИКАТА НА РАЗЛИЧНОТО КАЈ ЕДУАР ГЛИСАН и ги дава на увид основните карактеристики на гео-поетичката мисла на овој франкофонски писател и мислител. Глисан го наведува својот карипски алхипелаг како пример за отворен културен модел на распрснатост, транзит, размена, како модел за тип култури кои постојат врз виталната сила на „трагите“ за разлика од затворените културни модели кои почиваат врз принципот на „системот“. Преку концептот на различното кај Глисан се доаѓа и до другиот клучен поим, а тоа е поетиката на соодноси каде што се зборува за култури што тој сликовито ги нарекува уште *архийелаџ* или *ризом* – култури кои почиваат на динамиката на соживот и на јазичната плуралност.

Другата насока на третирање на литературниот франкофонски контекст е претставена преку компаративните студии.

Статијата на Кристина ДИМОВСКА привилегира компаративен и херменевтички приод во проучувањето на средновековната епика на француската и балканската книжевност. Поконкретно, станува збор за споредбено проучување на францускиот јуначки еп *Песнајџа за Ролан* и одредени мотиви од македонскиот циклус песни за Крали Марко. Во центарот на проучувањето се релациите Ролан/Крали Марко и Балигант (Марсил)/Црна Арапина, концизно претставени како однос на херој – антихерој, преку разгледувањето на односите на бинарност низ кои се спротивставуваат ликовите: добро – зло, ред – неред, правда – неправда, вера – невера, христијанство – ислам.

Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА во својата статија укажува на кој начин студентите од Филолошкиот Факултет, во склопот на предметите по Современа македонска книжевност, доаѓаат во допир со елементите на француската книжевност кои се манифестирале преку разни влијанија врз современата македонска книжевна продукција. Чепишевска укажува на кој начин клучни книжевни фигури и појави во македонската книжевност и култура се доведуваат во релација со големите имиња и

појави на француската книжевност и култура. Така принципот на синес-тезија и универзална аналогија карактеристични за францускиот симболизам се реперкуираат врз творештвото на Ѓузел и Павловски, модернизмот на поезијата на Гијом Аполинер се отсликува врз остварувањата на Матеја Матевски, надреалистичкото поимање на љубовта кај Бретон се пресликува во творбите на Петре М. Андреевски, елементите на францускиот егзистенцијализам се присутни во македонската битова драма, а Влада Урошевиќ во своите „Париски приказни“ е под влијание на пост-модернистичките и интермедијалните тенденции.

Нина АНАСТАСОВА ШКРИЊАРИЌ во својата статија критички го претставува делото *Словенската митологија* на Луј Леже, угледен француски славист и лингвист којшто има извонредно значење во проучувањето на словенскиот митолошки систем. Со ова негово дело напишано пред повеќе од еден век, тој дури и на самите Словени им го разоткрил сопствениот старословенски пантеон, со што ја депласирал дотогашната заблуда дека словенските народи не поседувале сопствена претхристијанска митологија. Статијата потсетува на огромните заслуги на Леже за славистичките студии, но истовремено прави и критика на одредени методолошки постапки од кои произлегле и одредени ставови на Леже, при што тој направил и извесни погрешки во категоризацијата на словенските божества.

Ана СТОЈАНОВСКА зборува за влијанијата на ФРАНЦУСКИТЕ ДРАМСКИ АВТОРИ ВРЗ МАКЕДОНСКИОТ ТЕАТАР. Статијата понудува една статистичка обработка на присуството на француските автори на сцените на македонските театри, од првите пиеси кои биле поставувани на овие простори во дваесеттите години на минатиот век и кои припаѓале на француските автори на водвиљот, до едно вистинско присуство на француските драматурзи кое се случува во повоениот период. Констатирано е дека една третина од досега познатите француски автори биле одиграни во македонските театри. Но, притоа се забележува дека доминираат претставите на „лесните, забавните“ мајстори на театарот, додека имињата на авангардните автори се воглавно присутни на алтернативните а не и на институционализираните сцени.

Луси КАРАНИКОЛОВА во својата статија зборува за ЕМА БОВАРИ и ЗА ЛИКОТВОРЕЧКАТА ФУНКЦИЈА НА ДЕТАЉОТ. Авторката на статијата, низ одредена „женска оптика“ и низ методите на феминистичките теории, дава анализа на детаљот во делото „Ема Бовари“ од Гистав Флобер. Караниколова дава приказ на семантичкиот ефект на корпоралниот детаљ кај Ема Бовари: детаљот — рака/раце, кој е најфреквентен, детаљот — око/очи, детаљот — лице и детаљот — насмевка. Караниколова спори со идејата дека литературното отсликување на Ема Бовари е своевидна осуда на буржуарскиот морал и на прељубата. Бовари е виновна тогаш кога поради конформизам се обидува да се стави во калапот на прилежниот морал. Всушност, во фактот што љуби, под било какви

околноста, треба да се бара во неа не виновник туку хероина која оста-
нува верна на себеси.

À la fin de cette présentation, nous voudrions souligner le fait que le syntagme *contexte francophone* qui fait partie du titre de l'ouvrage reflète bien la palette de points de vue que renferme cet ouvrage. Une multitude d'opinions diverses qui fait resurgir l'idée qu'il ne faut plus parler d'une littérature francophone mais de littératures francophones au pluriel, parce que l'unité recherche la différence et la différence recherche l'unité.

Елисавета ПОПОВСКА

НЕГРО-АФРИКАНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ТЕМИ - ЕДЕН МАКЕДОНСКИ ПРИДОНЕС КОН ФРАНЦУСКАТА ИСТРАЖУВАЧКА МИСЛА

Името на проф. д-р Лилјана Тодорова е мошне познато во академските кругови на нашата земја по својата плодна универзитетска и научна кариера. Но, нејзиното научно реноме е признаено и во францускиот свет на високата интелектуална мисла бидејќи таа е член на Академијата на науките и уметностите од Безансон, Франција. Уживајќи го статусот на признат француски/франкофонски академик, таа во октомври месец 2011 година зеде учество на националната конференција на француските Академии на науките и уметностите која се одржа во Францускиот Институт во Париз. Кон темата на конференцијата „Откривањето на Земјата“, професор Тодорова даде свој придонес преку научната статија на француски јазик со наслов „Негро-африканската тема во француската литература од XIX век до современата епоха, едно македонско истражување“ (Todorova Liljana “Le theme négro-africain dans la littérature française du XIXe siècle à l’époque contemporaine, une exploration macédonienne”, *La Découverte de la Terre*, Akademos, no. 30, octobre 2011, pp 275-283).

Под куполата на најстарата академска институција во светот, проф. Тодорова ги изнесе своите истражувачки согледби во врска со еволуцијата на негро-африканската тематика во француската литература преку метафората на патувањето. Патувањето се покажало поттикнувачко за писателската инспирација преку двете негови основни манифестации: специјално патување - како лично осведочување на предели, луѓе и обичаи и интелектуално патување – како посредно патување со помош на документите, артефактите и записите од секаква природа. Во таа смисла, Африка претставувала онаа terra incognita која ја поттикнувала инспирацијата на француските автори и придонела кон создавањето на идеалниот модел на „добриот дивјак“ (карактеристичен за векот на просветителството), исконски чесен и неспособен за манипулации црн човек, за разлика од белиот европски поединец когошто цивилизациските наслаги го корумпирале во морална смисла. Со романтичарските преокупации, настапува и промената на визијата за црниот човек кој сега станува „домородец“, а француските романтичари својата тематска преокупација со африканскиот континент ја обојуваат со идејата за укинување на трговијата со робови. Симболистите, пак, се преокупирани со мистичната и

митската Африка, онаа на *Илуминацииџе* на Рембо, претставена низ необични, шаренолики, халуциногени пејсажи, како своевидно понирање во светот на непознатото, во обид низ поетски сретства да се долови недоловливото. Африка на Бодлер ја добива телесната метафора на сензуалната и еротизираната црна жена.

Покрај ваквите уметнички метаморфози на негро-африканските теми во делата на познатите автори на францускиот XIX век, професор Тодорова ги наведува и значајните хроничари и патеписци од тоа време кои преку лично сведоштво ги пренесуваат искуствата што ги стекнале во допир со црниот континент. Таа ги споменува придонесите на Гзавие Мармије, Рене Каје, како и на Пјер Лоти чијшто истражувачки дух при неговите постојани патувања среќно бил надополнуван со неговиот писателски талент.

Негро-африканските теми стануваат доминантна преокупација на писателите од XX век кои пишуваат на француски јазик, но кои се припадници на црната раса. Леополд Седар Сенгор, Леон Дама и Еме Сезер потекнуваат од француските колонии и своето школување го продолжуваат во француската метропола. Тие стануваат светски познати поети, а Сенгор е избран и за член на француската Академија. Формирајќи го движењето на Негритидата, оваа исклучителна тројка создава не само една уникатна поетска школа целосно импрегнирана од ритмовите на африканскиот континент, туку придонесува и кон разбивањето на стереотипите и создавање на сликата за црниот човек како човек на културата и за Африка како колевка на цивилизациите. Кон идејата за подостојно позиционирање на негро-африканскиот хуманистички контекст во светски размери се приклучуваат и големите француски интелектуалци и писатели на XX век, како што се Жан-Пол Сартр, Ален Боске и Андре Малро. По иницијалните согледби за феноменот на другоста од страна Мишел Фуко и Жил Делез, во најсовремениот, постмодерен контекст, негро-африканските теми се третираат низ принципите на номадизмот, егзилот, идентитетот, метисажот, креолизацијата...Притоа, професор Тодорова спомнува двајца современи француски автори како што се Ле Клезио чија семејна генеалогичка е дефинирана од блискоста со африканскиот континент бидејќи таму живееле неговите претци, и младата Мари Ндиај, која е директен потомок на африкански емигрант кој живеел во Франција. Најзначајните остварувања на овие двајца нобеловци и гонкуровци се преведени и на македонски јазик (Ле Клезио, *Африканецот*, Слово, 2009 и Ндиај, *Три силни жени*, Просветно дело, Детска радост, 2010).

Проф. Тодорова својот напис го завршува со согледувањата за влезот на негро-африканските теми во македонската литература и култура преку остварувањата на француски јазик како што се гостувањата и наградите што африканските франкофонски поети ги реализирале на Струшките вечери на поезијата, личните поетски преокупации на Ацо Шопов под влијание на неговата срдечна дружба и соработка со Сенгор,

како и отварањето на перспективите од моментот кога Македонија станува полноправна членка на Меѓународната организација на франкофонијата во 2006 година. Проф. Тодорова заклучува дека ваквиот трансфер на негро-африканските теми во македонскиот културен контекст преку преведување на дела кои се напишани на француски јазик најмногу одговара на денешната визија за еден мултикултурен свет кој дава свој посебен придонес на меѓународната литературна сцена. Проф. Тодорова комуникацијата со другиот ја определува како потреба од витално значење – можност познавањата и врските да ги направиме взаемни и реципрочни.

Ирина БАБАМОВА

**ОД СОРАБОТКАТА ПОМЕЃУ ЗДРУЖЕНИЕТО
НА ПРОФЕСОРИТЕ ПО ФРАНЦУСКИ ЈАЗИК
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И ФИЛОЛОШКИОТ
ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“
СО МЕЃУНАРОДНАТА ОРГАНИЗАЦИЈА
НА ФРАНКОФОНИЈАТА (OIF) И МЕЃУНАРОДНАТА
ФЕДЕРАЦИЈА НА ПРОФЕСОРИТЕ
ПО ФРАНЦУСКИ ЈАЗИК (FIPF)**

Во рамки на својот развоен план, Меѓународната федерација на професорите по француски јазик (FIPF) во 2010 година започна со реализацијата на еден глобален, светски проект за динамизација и професионализација на здруженијата на професорите по француски јазик, под наслов: *Зајакнување на експертскиите капацитети на професорите по француски јазик преку професионализација на нивните Здруженија*. Целта на проектот е професионализација на секое Здружение, што е член на федерацијата, преку идентификување квалитетна екипа обучувачи-експерти од доменот на наставата по француски како странски јазик, кои ќе бидат селектирани од страна на управата на FIPF и ќе добијат статус на нејзини официјални обучувачи. Ваквата екипа ќе врши обука не само на членовите на Здружението на национално ниво, туку, со посредство на FIPF, ќе учествува и во спроведувањето обуки за професори по француски јазик на регионално и светско ниво.

Реализацијата на проектот што започна во 2010г. ќе трае 4 години (48 месеци), сè до 2013 година. Имајќи предвид дека Меѓународната федерација на професорите по француски јазик опфаќа мрежа од 186 Здруженија во 140 земји (меѓу кои и нашата) и 80000 членови на светско ниво, одлучено е со овој проект да бидат опфатени 45 здруженија од 40 земји со статус на полноправни (како Р. Македонија) или придружни членки на Меѓународната организација на Франкофонијата (OIF), која истовремено се јавува и како поддржувач на овој проект.

Според утврдената динамика на четиригодишниот проект, вклучувањето на Република Македонија беше предвидено за 2012 година заедно со уште 12 земји: Албанија, Бугарија, Грција (две здруженија), Египет, Ерменија, Кипар, Либан, Мароко, Молдавија, Романија, Словенија, Турција. Асоцијациите на професорите по француски јазик во секоја од овие земји прифатија да бидат организатори на обука на тема „*Ingénierie de la*

formation“ што ќе ја реализираат стручњаци од FIPF. Во тој контекст, Здружението на професорите по француски јазик на Р. Македонија, во периодот од 12-16 ноември 2012 г., беше организатор на обуката на тема „*Ingénierie de la formation*“ („*Подготовка и реализација на обучувачкиот процес*“) која се одржа на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје. Со обуката беа опфатени 16 учесници, професори по француски јазик од повеќе градови во Македонија, но и професори кои изведуваат настава на француски јазик за нејазични дисциплини (хемија, македонска и светска книжевност, математика....) застапена особено во билингвалните паралелки на средните училишта во нашата земја. Обуката ја спроведе г-дин Жан Пол Базај, професор на Универзитетот во Безансон и експерт на FIPF.

Обуката ја отвори проф. д-р Ирина Бабамова, претседател на Здружението на професорите по француски јазик на Р. Македонија. На отворањето присуствуваа и говореа: проф. д-р Славица Велева, Декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, г-дин Пол Сулигу, аташе за француски јазик при Францускиот институт во Скопје, проф. д-р Елисавета Поповска, раководител на Катедрата за романски јазици и книжевности. Одржувањето на обуката беше поздравено од страна на г-ѓа Марија Николова, одговорна за Франкофонијата при Министерството за образование и наука на РМ, како и од г-динот Жан Ив Лавоар, директор на Францускиот институт во Скопје.

Обуката на тема „*Ingénierie de la formation*“ („*Подготовка и реализација на обучувачкиот процес*“) беше предвидено да се реализира во две фази. Првата фаза се состоеше од следење на сега веќе реализираната петдневна обука и беше придружена со доделување финансиска субвенција од страна на OIF и FIPF на Здружението (ЗПФРМ) наменета за набавка на стручна литература од доменот на наставата по француски јазик. Втората фаза ќе се реализира во текот на 2013г. За реализирање на оваа фаза ќе бидат задолжени учесниците кои од страна на Федерацијата ќе бидат селектирани за нејзини експерти и ќе се состои во самостојно подготвување и спроведување една обука.

На крајот на обуката, на учесниците им беше доделена потврда од страна на FIPF.

Спроведувањето на оваа обука беше поддржано од страна на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, Министерството за образование и наука на Р. Македонија, Францускиот институт во Скопје и фирмата K2 од Скопје. За медиумското покривање на настанот се погрижи новинарот и уредник Јана Михаилова од Македонската Радио Телевизија.

19.11.2012г.

Ирина Бабамова,
Претседател на Здружението
на професорите по француски јазик на Р. Македонија

Formation à

l'Ingénierie de la formation

organisée par

**l'Association des Professeurs de Français de la
République de Macédoine**

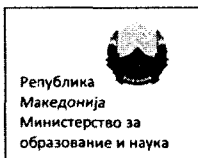
dans le cadre du projet de

***Renforcement des capacités d'expertise des professeurs de
français à travers la professionnalisation de leurs associations***

lancé par l'OIF-FIPF

12-16 novembre 2012

Faculté de philologie "Blaže Koneski", Skopje

**INSTITUT
FRANÇAIS
SKOPJE**

**K2
consulting**

